1764

Ego sum possessor
huyus Libri nempe
Petrus Wizenski
A 28 Augu: 87.
Kupiona na Jasny
Gurze gdym tam sam
był

C
M
Kl
Ich ro
Tákże
Julep
R C
Y te
T
Z przydat
Dla
PRZ
Já

COMPENDIUM MEDICUM AUCTUM

To ieſt:

KROTKIE ZEBRANIE

y opiſanie chorob

Ich rożności, przyczyn, znákow, ſpoſobow do leczenia.

Tákże rożnych ſpoſobow robienia Wodek, Oleykow, Julepow, Syrupow, Konfitur, Máśći, Plaſtrow, &c. y rożnych oſobliwych rzeczy,

NA SIEDM TRAKTATOW

ROZDZIELONE.

Y teraz przez tegoż Autorá z errorow Typográficznych wyczyſzczone.

Z przydatkiem oſobliwych Chorob, ták Męſkich, iáko y Białogłowſkich, y Dźiecinnych.

Dla większey wygody ludzkiey PRZEDRUKOWANE.

Roku Páńſkiego 1767.

w DRUKARNI

Jáſney Gory Częſtochowſkiey.

Autorowie Lekárſcy ktorych Autor używał w zbieraniu tey Kſiążki.

Joannes		Cardilucius
Joannes		Dolæus
Joannes	Helfricus	Juncken.
Joannes		Zwelferus.
Joannes	Baptiſta,	Jtal.
Joannes		Chohfman.
Daniel		Sennertus.
Claudius		Deodatus.
Joannes		Jonſtonus.
Lazarus		Rivorius.
Petrus		Bayrus.
Paulus		Barbette.
Philippus		Grulingius.
Hercules	à	Saxonia.
Moyſes		Charas.
Franciſcus		Ranchinus.
Sebaſtianus		Sleſzkowſki.
Joannes		Caſe.
Jsbrandus		Diemerbrocck.
Thomas		Burent &c.

Do

Do Czytelniká!

CZytelniku łáſkáwy, widząc iák wiele rożnego Stanu ludźi (procz Medykow) báwiących ſię kurácyámi błądzili, ktorzy nie umieiąc rozeznawáć chorob, ich rożności, y przyczyn, przeciwne dáiąc lekárſtwá, czym náturę, y chorobę álteruiąc, wielom miáſto pomocy, ſzkodźili; dla tych tedy, z ſámey miłości Chrześciáńſkiey umyśliłem przed tym (od wielu oſob zacnych proſzony) lubo z pracą, y odwagą wielką podiąć ſię ná uſzczypliwe ięzyki ludzkie to *Compendium* nápiſáć Polſkim ięzykiem, dla tego, áby báwiący ſię kurácyámi, y nie máiący po bliſku Medyká, umieli poznawáć choroby, ná czym wſzyſtká rzecz należy, według Axiomá poſpolitego. *Medicus in tantùm bene curat, in quantùm bene cognoſcit.* Uznána bowiem chorobá káżda, łátwiey uleczona bydź może, y lubom tey pracy podiął ſię dla wielkiey wygody ludzkiey, ktorey wielu wdźięczni ſą: iednák znáyduie ſię wiele Zoilow krzywym okiem ná cudzą pracę pátrzących,

y rozmáicie ſławę bliźniego zazdrością uwiedźionych ſzczypiących, ná to mniey dbáiąc, wiedząc iż *virtuti comes eſt invidia*, dla wygody bliźnich podiąłem powtornie pracą, nie tylko w poprawieniu wielu errorow Typográficznych, ále też przydáiąc nowe, y oſobliwe choroby, ták Męſkie, Białogłowſkie, iáko y Dźiecinne, y ſpoſoby rożne, do robienia rożnych Lekarſtw, y innych ſekretnych rzeczy, káżdemu potrzebnych. Czego niech káżdy w dobrym zdrowiu używa, á ieżeli kto w czym iáki błąd poſtrzeże, niech wybaczy nieudolności moiey, y pokryie łáſkáwą roſtropnością ſwoią, á B O G A niech za mną grzeſznym proſi.

Miey ſię dobrze.

W Jmię Páná náſzego JEZUSA CHRYSTUSA.

Przed ktorym wſzyſtko koláno upada, Niebieſkie, Ziemſkie, y piekielne.

STworco naywyżſzy, y naydobrotliwſzy, zdrowia ludzkiego Dawco, od ktorego wſzelka umiejętność pomnożenie ſwoie, y doſkonáłość bierze, twoiey nieſkończoney dobroci tę lichą pracą moię (ktorąm nie dla prożney chwały moiey, áni dla świátowego zyſku, ále dla pożytku poſpolitego, y wygody ludzkiey, powtornie Drukiem wydáć umyślił) ſzczerym áffektem oddáię, y ofiáruię: żebrząc záraz miłoſiernego Máieſtatu twego, ábyś wſzyſtkim tym, ktorzy tey Kſiążki záżywáć będą, ich zdrowiu, y lekárſtwom pobłogoſłáwił, y mnie niegodną kreáturę twoię z łáſki ſwoiey nie wypuſzczał, żeby nayświętſze Jmię twoie, tym więcey wſłáwione áż ná wieki było.

Wykład, ták Chorob, iáko y ſłow Lekárſkich oſobliwych.

MEdicamenta Cephalica, Głowie ſłużące lekárſtwá.
Ophtarmica, Ná rożne defektá oczu ſłużące lekárſtwá.
Otaltica, *Acoviſtica*, Ná uſzu choroby lekárſtwą.
Odotalgica, Zębow chorobom ſłużące lekárſtwá.
Antidotum, Lekárſtwo broniące od zarázy.
Becobica, Pierſiom ſłużące lekárſtwá.
Cordiaca, Sercu ſłużące lekárſtwá.
Diuretica, Urynę popędzáiące lekárſtwá.
Diaphoretica, Pory pobudzáiące lekárſtwá.
Ememetica, Womity ſpráwuiące lekárſtwá.
Emenagoga, Mieſięczną chorobę zátrzymáną pobudzáiące lekárſtwá.
Nephritica, Nerek rożnym chorobom ſłużące lekárſtwá.
Hydragoga, Lekárſtwá ná puchlinę.
Alexipharmaca, Wſzelkim iádom ſprzeciwiáiące ſię lekárſtwá.
Melanagoga, Meláncholią purguiące lekárſtwá.
Phlegmagoga, Flegmę purguiące lekárſtwá.
Cholagoga. Cholerę purguiące lekárſtwá.
Dejectoria Solutiva. Purguiące lekárſtwá.
Epithema, Mixturá, do powierzchnego przykłádánia.
Anacoloma, Jednoż práwie znáczą.

Catho-

Catholicum, Lekárſtwo ná wſzelkie choroby.
Catharticum, Purguiące lekárſtwo.
Alexitexia, Truciznom ſprzeciwiáiące ſię lekárſtwo.
Diaclisma Gargarismus, Płokánie ná rożne zębow, y uſt choroby.
Stupha, *Sudatoria*, *Laconica*, Wánny pocące.
Hystericum, Lekárſtwo ná máciczne choroby.
Bozoardica, Lekárſtwá táiemne moc máiące ná oſobliwe choroby.
Corrosivum, To ieſt trawiące, álbo gryzące.
Incarnativum, Pod ktorym ciáło nádraſtá.
Aperitivum deopilativum, Lekárſtwo wnętrzne obſtrukcye otwieráiące.
Antihecticum, Lekárſtwo ná opádnienie z ciáłá.
Bocheta, Wárzenia rożnych *ſpecies* z remánencyi od Dekoktu pozoſtáłych.
Dropaces, Jeſt rodzay plaſtrow.
Cosmetici, Do czyſzczenia twarzy rożne ſpoſoby.
Arthetica, Boleniu w ſtáwách ſłużące lekárſtwá.
Opiata, *Hypnotica*, Spániu ſłużące lekárſtwá.
Carminativa, Wiátry poruſzáiące lekárſtwá.
Anodina, Bol uśmierzáiące lekárſtwá.
Cardialgica, Zołądkowi ſłużące lekárſtwá.
Collirium, Lekárſtwo ná oczy.
Amulotira, Lekárſtwo powierzchowne, broniące od zárázy.
Dicatetica, Lekárſtwo w ktorym według opiſánia ieść, y pić trzebá.
Abſorbentia, Tłumiące zbytnie fermentácye w żołądku.

Polichreſtum, Wielu chorobom ſłużące lekárſtwá.
Ptarmicum, Kichánie ſpráwuiące lekárſtwo.
Narcoticum, Spánie álbo głowy pomięſzánie ſpráwuiące.
Errhinum, Do noſá ſłużące lekárſtwá.
Pneumaticum, Płucom ſłużące lekárſtwo.
Criſis, Walczenie nátury z chorobą.
Abſceſſus, Zebránie ſię máteryi, *alias* wrzod.
Luxatio, Wywinienie członká ze ſtáwu.
Ulcus, Wrzodowáta ráná, ktorey ſą rożne rodzáie, to ieſt, *Ulcus ſordidum, Lividum, Calloſum, Sinuoſum, Verminoſum, Varicoſum, Fiſtuloſum, Cancroſum, Ulcus cum oſſis carie.*
Bubo, Dymnicá, ktorey rożne ſą rodzáie, iáko to proſta, álbo zwyczáyna, iádowita, powietrzna to ieſt, w powietrzách ſię wydáiąca, tákże w Dworſkiey chorobie.
Phygetlon, álbo *Panus*, Jeſt nábrzmiáłość iáko guz, wydáiący ſię ná ſzyi, oſobliwie po gorączkách.
Furunculus, álbo *Dethen*, Jeſt wrzod kończáty, drdzeń máiący czerwony, boleiący, poſpolicie *Czyrkiem* zowią.
Parotis, Jeſt guz wydáiący ſię zá uſzymá.
Paronychia, Zanokcice.
Perniones, Są guźiki, álbo nábrzmiáłości twárde, źimie oſobliwie robiące ſię ná piętách, ná pálcách u nog, y rąk.
Carbunculus, Kroſtká iádowita czarna, álbo ſina, nayczęściey w powietrzu wydáiąca ſię.
Eryſipellas, Roża, álbo zápalenie części ktorey ciáłá.

Her-

Herpes, álbo *Formica*, Jeden bywa prosty, názywa się *Militaris*, drugi *Exedens*, álbo *Ferus*, iest nábrzmiáłość szeroka, twárda, boleiąca, y paląca iák ogień.

Scirbus, Jest nábrzmiáłość twárda bez bolu, álbo martwy wrzod ná wątrobie, álbo śledźionie rodzący się.

Cancer, álbo *Carcinema*, Rák.

Scabies, Párchy, ktorych są rożne rodzáie.

Malum mortuum, Parchy śine, álbo czarne, ná łystách osobliwie wydáiące się, nie boleiące.

Phlictenæ, Są pryszczki wydáiące się po ciele.

Sudamina, Są krosteczki podobne prosu.

Sirones vel Chirones, Są krosteczki, ktore się rodźić zwykły ná dłoniách, y ná podeszwách w ktorych náyduią się robaczki.

Vari álbo *Jenthi*, Guźiczki wydáiące się po twarzy, podobne konopnemu naśieniu.

Epinyctides, Pryszczki, dobrowolnie w nocy osobliwie wydáiące się śine, álbo czarne, z zápaleniem, y bolem wielkim.

Alphus, álbo *Merphæa*, Mákuły wielkie, wydáiące się po ciele, czásem czarne, czásem białe.

Leuce, Jest plámá wielka, wydáiąca się ná ciele, przy ktorey włosy náturálne wypadáią, á inne podobne wełnie wyrastáią, táż plámá ma humor w sobie wilgotny.

Impetigo, *Lichen*, Liszáie.

Gutta rosacea, Twarzy czerwoność krostáwa.

Strumæ seu Scropulæ, Bole, gardźiołá wielkie bywáią *simplices & cancrosæ*. *Gan-*

Ganglion, Jeſt tumor twárdy, álbo guz martwy, rodzący ſię ná kości u rąk, u nog &c.

Verrucæ, Brodawki, ktorych bywa czworáki rodzay, to ieſt, *Penſiles*, álbo *Acrochordenes*, *Thymia*, *Seſſiles*, álbo *Mermeciæ*.

Clavi, Są wyrośłości twárde ná pálcách, u nog, y ſtopách, z otárcia obuwiem rodzące ſię, czáſem boleiące.

Callus, Jeſt twárdość ná dłoniách od roboty, álbo ná podeſzwách u nog rodząca ſię, nie boleiąca.

Aneuriſma, Jeſt nábrzmiáłość miękka, ktorą gdy pálcem przyciśnie umyka ſię.

Varix, Jeſt powikłánie, álbo pozbiegánie ſię żył, z ktorych gdy ſię iedná otworzy, záledwie krew ſię uſtánowić może.

Elephantiaſis Arabum, Jeſt nábrzmiáłość nog, przytym ſiność, álbo czarność, czáſem rány wrzodowáte.

Lepra Satirioſis, Jeſt nábrzmiáłość cáłego ciáłá wrzodowáta, ieſt iey rodzáiow kilká.

Lentigines, Są mákuły, álbo plámy Szocewicy podobne ná twarzy, ná pierſiách, po rękách, wydáiące ſię, tym ktorzy żołty włos máią, ſą poſpolite, nazywáią ſię piegámi.

Ephelides, Są mákuły ciężárnym białogłowom ná czole, ná ſkroniách, ná iágodách, wydáiące ſię ſzárego koloru.

Navimaterni, Známioná dźieciom poſpolite, ktore z imáginácyi Mátki płodowi przydáią ſię, bywáią rożne.

Ma-

Maculæ infantum volaticæ, Są mákuły czerwone, álbo purpurowe, niemowlętkom tu owdźie po ciele wydáiące się.

Maculæ Hepaticæ, Osutká.

Pruritus corporis, Swierzbienie ciáłá.

Malus odor, To iest smrod, álbo z cáłego ciáłá potem wychodzący, álbo z pod pach, álbo niżey, álbo z nog, iako się część tráfia.

Area, Włosow opádnienie, dwoiákie bywa, iedno názywa się *Alopecia*, drugie *Ophiosis*.

Tinea, Kiedy włosy sztukámi od nieiákich robakow podgryzione wypadáią.

Porrigo Furfuratio, Łupierze z głowy.

Plica, Kołtan, ktorego są rożne rodzáie.

Gangrena seu ignis S. Antonij, Jest zápalenie bárdzo wielkie rány, z korrupcyą ciáłá.

Sphacellus, Zmartwienie, y oczerniáłość ciáłá, ktore pospolicie odrzynáią bez bolu chorego.

Cephalalgia, Bol głowy.

Coma somnolentum, Spánie ustáwiczne.

Cataphora, *idem*.

Vertigo: Zawrot głowy.

Delirium, Szaleństwo w ktorym fántázya, y *ratiocinatio* pomieszáne bywáią.

Phrenitis, Jest szaleństwo ustáwiczne, y długie, pochodzące z zápalenia membran mozgowych, z gorączką ustáwiczną.

Melanholia, Jest szaleństwo od fántázyi meláncholiczney pochodzące, z boiáźnią, y smutkiem.

Mania, Jest szaleństwo długie, w ktorym śmiáłość

łość, y srogość bez gorączki bywa.

Rabies, Jest szaleństwo pochodzące z ukąszenia, lubo wilká, lubo psá wściekłego, lubo innych bestyi iádowitych.

Coma vigil, Jest skłonność ustáwiczna do snu, spáć jednák chory nie może.

Lethargus, Spánie głębokie.

Paralysis, Paráliż.

Spasmus seu Convulsio, Kurcz, álbo ściągánie żył, lubo muszkułow, álbo *tendinum*.

Incubus, Duszenie nocne.

Catalepsis, Zmartwienie nagłe cáłego człeká.

Epilepsia, Wielka chorobá.

Carus, Spánie bárdzo głębokie.

Apoplexia, Nagła śmierć.

Hordeolum, Jęczmyk ná powiece.

Grando, Guźik ná powiece, tu owdźie rucháiący się.

Phtiriasis, Wszy w powiekách między włosámi.

Encanthis, Jest nárośnienie chrząstki w kąciku, oká od nosá.

Egilops, Jest guźik wyrosły między okiem, á nosem.

Unguis & sagitta, Jest błoneczká żyłowáta białáwa, ktora od większych kącikow oczu wychodźi, y rozszerza się po nich czásem y źrzenicę zákrywa.

Suffusio, Jest źrzenicy od humoru zgęszczonego záłłonienie.

Obauditio, Nie dosłyszenie.

Oza-

Ozana, Wrzod zágniły w nośie.
Polypus, Guzik w nośie wyrosły.
Hæmorrhægia narium, Cieczenie krwi z nosá.
Gravido, Jest ustáwiczne spływánie z głowy do ust humoru wodnistego, przy ktorym bywa częste kichánie.
Rutrula Batrachus, Zábá pod ięzykiem.
Oris tortura, Puł twarzy záráżenie.
Pryalismus, Częste plucie bez kászlu.
Aphtæ, Krosty czerwone po wárgách wydáiące się.
Gurgulionis luxatio, Języczká nábrzmiáłość, y upádnienie.
Angina, Wrzod, álbo zápalenie, lubo nápuchnienie w gárdle.
Strumæ Bronchocele, Bole ná gárdłách.
Peripneumonia, Płuc zápalenie z gorączką, z kászlem, y z duszności.
Phtisis, Zránienie płuc, zkąd suchoty nástępuią.
Pleuritis, Jest zápalenie błonki ziebrá pokrywáiącey, *Pleurk* zwáney.
Empyema, Jest zebránie máteryi *in cavitatem thoracis*, to iest pod piersi.
Asthma, Dycháwicá, ktorey iest kilká rodzáiow, to iest, *Ortophnææ*, *Dysphnææ*.
Hæmoptysis, Plucie krwią z kászlem.
Cordis palpitatio, Drżenie sercá.
Anorexta, Potraw obrzydzenie, y niechęć do iedzenia.
Canina appetentia, Ustáwiczna chęć do iedzenia. á

choć

choć uſtáwnie ie, náieść ſię przecie niemoże.

Bulimos, álbo *Bulimia*, Wielka chęć do iedzenia, czaſámi przypadáiąca.

Pica álbo *Malatia*, Apetyt do rzeczy nie zwyczáynych, y zdrowiu ſzkodzących.

Singultus, Szczkawká.

Ructus, Odrzygánie, ktore bywa czáſem kwáśne.

Rugitus, Hurkotánie po kiſzkách.

Cholera, Womity gwałtowne.

Herma inteſtinalis, *Ramox Ruptura*: Jeſt opádnienie kiſzek do ſłábizn, á pod czás y do mośzen.

Hubonocele, Guz, álbo twárdość w ſłábiźnie.

Iliaca paſſio, Párcie, álbo bol bárdzo ciężki w kiſzkách cieńſzych z womitámi przydáiący ſię.

Colica, Kolká, álbo párcie w żywocie.

Lienteria, Biegunká, w ktorey nie ſtrawne potráwy wychodzą ſtolcem.

Diarrhaea, Biegunká długa, w ktorey humory rożnego koloru wychodzą ſtolcem.

Dyſenteria, Krwáwa biegunká.

Teneſmus, Wydymánie.

Hydrops, Puchliná, troiáka bywa, to ieſt, *Aſcites*, *Tympanites*, *Anaſarca*.

Icterus, Zołta chorobá.

Atropia, Opádnienie z ciáłá.

Icterus niger, Czarna żołtáczká.

Hypochondryaca paſſio, Hypokondrya.

Scorbutus, Szkorbot.

Rheumatiſmus, Bol w ſtáwách, tám y ſam przechodzący.

Dia-

Diabetes, Uryny zbytnie odchodzenie.
Ischuria, Uryny zátrzymánie ſię, ták, że nic odchodźić nie może.
Stranguria, Uryny trudne upuſzczánie, kroplámi z bolem, y rznięciem.
Dysuria, Uryny zápaloney trudne upuſzczánie.
Mictus cruentus, Krwáwy mocz.
Salacitas, *Priapiſmus*, *Satyriaſis*, Są choroby ktorych nie należy po polſku wyłożyć.
Gonorrhæa, *Seminis invita profuſio*.
Hydrops uteri, Mácice puchliná.
Inflatio uteri, Rozdęcie Mácice.
Inflammatio uteri, Zápalenie Mácice.
Menſium ſuppreſſio, Zátrzymánie Mieśięczne.
Menſium decoloratio, Mieśięczne odchodzenie odmienne.
Gonorrhæa mulierum, Mieśięczne białe uſtáwiczne odchodzenie.
Febris alba, morbus virgineus, Cerá bláda Pánieńſka.
Hyſterica paſſio, *Suffocatio uteri*, Záduſzenie máciczne, w ktorym rożne przypadáią ſymptomátá.
Furor uterinus, Szaleńſtwo białey płci z pewney przyczyny pochodzące.
Mola, Płod fałſzywy, álbo fałſzywe záſtąpienie.
Artritis, Bol w ſtáwách co Podagrą, Chirágrą Onágrą názywáią.
Lues venerea, *Lepra Arabum*, Dworſka chorobá.
Cruſta lactea, *Achores Favi*, Są rodzáie kroſt, álbo ſtrupow rodzących ſię ná głowie dźieci.

La-

Lepra Judæorum, Párchy.
Eschara, Strupy.
Hemicrania, Puł głowy bolenie.
Hydrocephalus, Głowy opuchnienie.
Pupula, Węgry.
Nyctalopia, Kurza ślepotá, to ieſt, że chorzy przy świecy nic nie widzą.
Variolæ, Oſpá, *Morbili*, Odrá.
Noli me tangere, *Cancer occultus*, Guz, álbo wyrośliná twárda, nákſztał martwey koſtki.
Anthrax, Bolączká ná plecách,
Phlegmonæ, Roża, álbo zápalenie z opuchliną.

Pytánie: Zkąd nayczęściey rodzą ſię choroby znácznieyſze w ciáłách ludzkich.

Odpowiedz: Nayczęściey ze złey dyſpozycyi przednieyſzych członkow wnętrznych, to ieſt, Wątroby, y Sledźiony. Jeżeli bowiem śledźiony ákcya w czym poſzwánkuie, rodzą ſię ztąd dwoiákie choroby. Jedne z ſłonego, y kwáśnego, zbytnie grubego humoru. Drugie, z ſłonego, y kwaſkowátego bárdzo ſubtelnego, ktory názywa ſię *volatilis*.

Kiedy álbowiem ſłone, y kwáśne *Succi* w śledźionie nie dobrze wyczyſzczone, y rozrzedzone będą, z nich też nie wiele *Spiritus fermentantis* urodźić ſię może.

Gdy zás rzadkie, y bárdzo ſubtelne pomienione

nione *Succi*, w śledźionie dla iey przyczyny wygotowáne będą ná ten czás názbyt oſtre, iádowite, ſzczypiące, y wiele *ſpiritus fermentaceos* rodzące znáyduią ſię, zkąd według rożności ich rożne choroby powſtáią, álbo rodźić ſię zwykły.

Jeżli śledźioná ſłába będźie, álbo ſámá przez ſię, álbo z álimentow iey przeciwnych, álbo z inney iákieykolwiek przyczyny, ná ten czás kwáſkowátey, ktory w niey exkokwuie ſię *ſuccus*, nie dobrze ſię rozrzadzáiąc, nábywa należytey ſubtelności. Lecz gruby, to ieſt, *tartareus & terreus* zoſtáie, ktory oſiáda nie tylko w porách śledźiony, lecz y w pobliżſzych częściách w ktorych dla grubey, y lipkiey ſwoiey konſyſtencyi uſiádáiąc, one zátyka, zkąd śledźioná nábrzmiewa, z ktorey wiele chorob pochodźi.

Oprocz tego, zoſtáiący w niey *ſpiritus* że ſię nie należycie wzburza, álbo fermentuie, y roſchodźi, lecz ściśniony w śledźionie, y około niey, gdy nie co trochę wzburzy ſię, cáłą śledźionę, oraz przyległe częśći rozdyma, y rozciąga, z czego wiele wiátrow z odrzygániem z morzyſkámi, z ściſkániem bokow *Hypokondrya* zwánych wzbudza: á z tey przyczyny rodźi ſię *Hypokondrya*.

Do tego złego przykłada ſię też zła dyſpozycya *Paticreatis*, ktora pochodźi ze krwi, y humorow w śledźionie zepſowánych, te bowiem przez árterye do niey przechodzą, zkąd ſwoy humor źle trawiąc, czyni go názbyt ſłonym, cier-

pkim, y kwáśnym, zkąd częścią *in ipso Pancreate* wielkie obstrukcye spráwuie, y iego ákcyą álteruie, zá tym rodzą się rożne obstrukcye, *in vasis lacteis in mensenterio & glandulis eius* zkąd się wiele rozmáitych rodźi chorob.

Krew záś dla defektu skutecznego, y należytego *fermentum*, y dla szczupłego rodzenia się duchow, zostáiąc gęstą, spráwuie ciáłá ociężáłość *Scyrrhos*, to iest martwe wrzody ná wątrobie, álbo śledźionie, Dychawicę, Głowy pomięszánie, niespánie, Szkorbot, y Artetyczne choroby.

Toż też trzymáć się ma o wątrobie: ieżeli bowiem z iákieykolwiek przyczyny będźie oźiębiona, y *succum lienis per ramum splenicum allatum* nie mogąc sposobnie trawić, gdy się zmięsza ze krwią w żyłách zostáiącą, do ktorey kiedy w znáczney części będźie przymięszány *Succus Sulphureus*, ná ten czás *fermentum* należyte bydź nie może, dla czego *chylus* niemiawszy dobrey konkokcyi do przyszłey w sercu fermentácyi nie dobrze exkokwowány bywa, zkąd w sercu krew nie dobrze wygotowána rozchodźi się do żył, rzadka, wodnista, ktora potym *in vasis* y miękkich częściách w wodę się obraca, ktorą cáłe ciáło nápełniáiąc, rodźi puchlinę *Anasarca* zwána, w ktorey bywa wielkie prágnienie, dla niestrawionych pártykuł *in sero* zostáiących, y ze krwią nie dobrze pomięszánych, ktore oraz *cum succis salivalibus*, podobne też słonemi do ust, y pod-

podniebienia spływáiące, suchą vellifikácyą, ustáwiczne prágnienie spráwuie.

Jeżeli záś wątrobá będźie gorąca y słába, ná ten czás ze krwi *Sulphureos & Oleaginosos spiritus* z siebie wydáiąc wiele ich bárdzo wznieca, ktoremi moc kwaskowátego humoru do fermentácyi należytego od śledźiony pochodzącego zátłumiona bywa, zkąd gdy słábe będźie *fermentum*, rodzą się rożne choroby, to iest, Jnflámmácye, gorączki, *Febres putridæ* zwáne, y inne z gorącości pochodzące choroby.

Gdy záś będźie zbytnia fermentácya, rodzą się tákże rożne choroby, iáko to Cholerá; womity ustáwiczne, Zołtáczká, biegunki krwáwe z morzyskámi, y tym podobne.

Tákże obstrukcya; to iest, zátkánie porow wątroby humorámi grubemi, gdy *fermentum* potrzebnego, y dystrybucyi sposobney onegoż nie czyni ze krwią, w rożne wprowadza choroby *à cruditatibus* pochodzące.

R E G E S T R

Y wykład Zioł, ktore są w pospolitszym używániu do rożnych lekárstw.

ABrotanum mas.	Boże drzewko.
Absinthium Ponticum,	Piołunek Rzymski.
Absinthium vulgare,	Piołunek pospolity.
Acetosa,	Szczaw.
Acetosella Alleluia,	Záięczy Szczawik.

Agrimonia,	Rzepik.
Alchimilla, Stellaria,	Przewrotnik.
Alkekingi, Chalicacabus.	Zydowſkie iayká.
Alſine, Morſa galina.	Kuroślep.
Althæa Ibiſcus.	Slaz wyſoki.
Anagallis,	Muſzeſtrze.
Anethum.	Koper ogrodny.
Artemiſia,	Bylicá.
Auricula muris,	Myſze uſzká.
Aſarum,	Kopytnik.
Apium,	Selery.
Attriplex,	Łobodá.
Ariſtolochia tenuis,	Kokornák cienki długi.

Inſze dwá rodzáie *Ariſtolochiæ* nie roſną u nas.

Aniſum,	Hányſz.
Angelica,	Dzięgiel.
Archanaſia Tanacetum,	Wrotycz.
Acorus, Calamus, aromaticus.	Tátárſkie ziele.
Arnogloſſa Plantago,	Bábká.
Anthos.	Kwiát rozmárynowy.
Argentina,	Srebrnik.
Auri Salix,	Złota wierzbá.
Agarycus,	Modrzeiowa gębká.
Allium,	Czoſnek.
Aquilegia,	Orlik.
Amaranthus,	Szárłac.
Aſparagus,	Szpárág.
Balſamina Siſibrium aquaticum,	Rzerzuchá wodna.
Baſilicum,	Bázyliká większa.
Becabunga,	Bobownik.

Beto-

Betonica,	Bukwicá.
Borags,	Borak źiele.
Brune urſina,	Barſzcz ogrodny.
Bus loſſum,	Miodunká, wołowy język.
Burſa paſtoris,	Tobołki, álbo káletki.
Barbara jovis,	Roiownik.
Balſamita,	Wodna miętká.
Bardana major,	Łopian wielki.
Barba aaron,	Obraſki ziele.
Biſmalva,	Slas ogrodny.
Brionia,	Przeſtęp.
Beta,	Cwikłá.
Buftalmus,	Wołowe oko.
Betuta,	Brzoza.
Bellis,	Stokroć.
Beſtorta,	Wężownik.
Calaminta,	Miętá ná ſkáłách roſnąca.
Capillus veneris Adiantum,	Włoſki.
Capriſonum,	Powoy wonny, przewiercień.
Centaureum minus,	Centurya.
Cardiaca,	Serdecznik.
Carduus Benedictus,	Bernardynek.
Carduus Mariæ,	Oſtropeſt, oſet wielki.
Cereſolium,	Trybulá.
Cetorach ſcolopendria,	Jeleni język.
Chamedris,	Ozánká ptaſzczoczká.
Cyanos,	Bławat.
Chamæpithis, Iva arthetica,	Powietrzne źiele.
Chamomilla Romana,	Rumienek włoſki.
Chamomilla,	Rumienek ogrodny.

Cetula fætida, Pſi Rumienek.
Chelidonium, Jáſkołcze ziele.
Cechoreum, Podrożnik.
Cicuta, Swinia weſz.
Cochlearia, Rzezuchá biała.
Conſolida, regalis, Oſtroſzki.
Conſolida major, Zywokoſt.
Conſolida Saracenica, Virga aurea, Proſiána włoć.
Cuſcuta, Kániná przędza.
Cinogloſſum, Pſie ięzyczki.
Ciparifus, Abrotanum fæmina, Cypris ziele.
Carlina, Oſet niſki, Záięcza rzepká.
Carvi, Kmin polny.
Cataputium majus, Kátáputium.
Cataputium minus, Skoczek.
Cardopatium, Dziewięſił.
Caput Monachi, Mlecz mniſki.
Canda Equina, Equiſetum, Przęſłká.
Craſſula major, Tabaria, Wronie máſło.
Centinodia, Poligonum, Sporyſz.
Crepium, Skrzyp.
Celendula, Caltha, Nogietek.
Carthamus, Krokos.
Cinosbatus, Z pod roży polny owoc koralowy.
Dictamus Creticus, Dyptan Kreteńſki.
Dictamus albus, Fraxinella, Dyptan.
Dancus, Polna márchew.
Datura, Száley wielki, z ſzyſzkámi wielkiemi.
Ebulus, Hebd.
Endivia ſativa, Endivia ogrodna.

Endi-

Endivia ſilveſtris, Sonchus,	Mlecz.
Epithimium,	Ziele zamorſkie purguiące.
Eupatorium Arabum, Ageratum,	Zeniſzek.
Euprasia,	Swieckie ziele.
Eringium,	Mikołáiek.
Eupatorium Avicennæ,	Sadźiec.
Enula campana,	Oman.
Eruca,	Biała gorczyczá.
Eſula minor,	Soſnká.
Eſula major, Titimalus.	Románowe źiele.
Farfara, Tuſſilago,	Podbiał.
Fæniculum,	Koper włoſki.
Filipendula Saxifragia rubra,	Teſenik.
Fragaria,	Poźiomkowe źiele.
Fraxini folia,	Jeſionowe liście.
Fumaria,	Polna rutá.
Flammula,	Jáſkier.
Fænum Græcum,	Jdem.
Filixi mas & fæmina,	Páproć ſámiec, y ſámicá.
Fabaria,	Bobownik.
Fraxinella,	Dyptan biały.
Galega, Ruta Capraria,	Koźia Rutá.
Geranium Herba roberti,	Zoráwie noſzki.
Gratiola,	Koni trud.
Gentiana,	Goryczká.
Garyophillata,	Kuklik.
Genefira,	Zanowice.
Galeopois,	Pokrzywá martwa.
Hedera arborea,	Bluſzcz po drzewách ſię pnący.
Hedera terreſtris,	Konrádek Bluſzcz ziemny.

Hepatica alba, Dźiewięćiornik.
Hepatica nobilis, *Trifolium aureum*, Troianek. Wilcza ſtopá.
Hepatica fontana, *Lichen*, Liſzáiec.
Hepatica ſtellaris, *Matriſilva*, Wątrobne źiele.
Herniaria, *Millegrania*, Żabie gronká.
Herminium vulgare, Zwieſionoſek.
Hyoſtiamus albus, Száley biało kwitnący.
Hipericon, S. Janá źiele.
Hyſſopus, Hiſop.
Helleborus albus, Ciemierzycá biała.
Helleborus niger, *Veratrum*, Ciemierzycá czarna.
Herba S. Petri, Komunicá.
Herba Peraliſis, *Betonica alba*, Bukwicá biała.
Herba ventilacea, Dźień, y noc.
Illecebra, *Craſlula*, *Thelepium*, Tłuſtoſz.
Iris illirica, Koſaciec.
Ireos, Fiałkowy korzeń.
Iancus, Sitowie.
Iuniperus, Jáłowiec.
Imperatoria, Miſtrzownik.
Iaſmonum, Jazmin.
Keiri Leucoium, Fiołki żołte.
Lactuca, Sáłatá.
Lauri folia, Bobkowe liście.
Leviſticum, Lubczyk.
Luguſtrum, Liguſtr.
Linaria, Lenek.
Lupuſculi, Wierzchołki chmielowe.
Laureola Wilcze łyko.

Lap-

Lappa major, vide *Bardana.*	
Lapatum acutum,	Kobyli ſzczaw.
Lilium,	Lilia.
Lilium Convallium,	Konwália.
Levandula,	Lewándá.
Lingua avis,	Naſienie Jeſionowe.
Lenc,	Rząſa.
Labrum veneris,	Oſet wielki z ſzczotkámi.
Majoronna,	Máieran.
Malva,	Slaz zwyczáyny.
Malva arborea,	Slaz rożowy.
Matruſium album,	Szántá biała.
Marum,	Máieran Kreteńſki.
Marum Siriacum,	Máieran Syryiſki.
Matricaria,	Máruná.
Mellelotus,	Noſtrzeg.
Meliſſa citrata, Meliſſophium,	Meliſſá cytrynowego zapáchu.
Menta,	Miętá.
Menta criſpa,	Miętá kędźierzáwa.
Menta Saracenica, ſeu Græca,	Márzymiętá álbo Piwonia.
Mentaſtrum,	Kobyla miętá.
Mercuriales,	Sczer.
Metercum, vide *Laureola,*	
Millefolium,	Krwawnik.
Morbus diaboli,	Czártowe źiebro.
Melliſſa ſilveſtris,	Kádźidło źiele.
Meu,	Oleśnik.
Mandoagora,	Pokrzyk.

Molum solis, Wroble proso.
Mora Celsi, Jeżyny.
Mora rubi, Máliny.
Musus usnea, Mech rożny.
Nasturtium aquaticum, Rzeżuchá wodna.
Nasturtium hortense, Rzeżuchá ogrodna.
Nicotiana, Tutoń.
Nummularia, Pięniężnik.
Nimphaa alba, Grzybienie biało kwitnące.
Nimphaa lutea, Nenofar, Grzybienie żołto kwitnące ná ſtáwách.
Nigella, Czárnuſzká.
Napellus, Omięg.
Nepeta, Kotcza miętá.
Origanum vulgare, Lebiodká.
Origanum Cretense, Lebiodká kreteńſka.
Ononis, Liſi ogon.
Orchis, Popie iayká.
Papaver, Mák.
Papaver erraticum, Máczek polny.
Parietaria, Helxine, Pomurne źiele.
Paris, Uvaversa, Lupina, Jedná iágodá.
Pastinaca Sylvestris, Páſternak polny.
Pentaphilum, Quinq; folium, Pięciornik.
Persoliata, Pępownik, Obieży świát.
Persicaria Pulicaria, Rdeſt.
Persici folia, Brzoſkwiniowe liście.
Petrosellinum, Pietruſzká.
Pimpinella, Germanica, Biedrzeniec mnieyſzy.
Pimpinella, Italica, Sanguisorba, Sowia ſtrzáłá.

Platago major, vide *Arnoglosum*.

Plantago minor,	Jężyczki.
Poligonum, *Centinodia*,	Sporysz.
Polium Creticum,	Poley kreteński.
Portulaca,	Kurza nogá.
Potentilla, *Anserina*,	Gęsie ziele.
Prunella,	Głowienki.
Pulegium,	Poley.
Pulmonaria, *arborea muscosa*,	Płucnik.
Pulnovaria, *maculosa*,	Miodunká.
Pyrola,	Gruszyczká.
Pæonia,	Piwonia.

Prassium, vide *Marrubium*.

Pilosella,	Niedośpiałek.
Polipodium,	Páproć dębowa.
Palma Christi,	Rączki.
Paretrum,	Zębowe ziele.
Petasites,	Powietrzne ziele.
Rosmarinus,	Rozmáryn.
Rutta,	Rutá.
Rutta muraria,	Skálna rutá.
Rossolis, *Rorella*,	Rosiczká.
Sabina,	Sáwiná.
Salvia hortensis,	Száłwia.
Salvia Romana,	Száłwia Rzymska.
Salvia minor, *Cruciuta*,	Száłwia mnieysza.
Soldanella,	Kápustá morska.
Salvia Silvestris,	Száłwia polna.
Sanicula,	Zankiel.
Saponaria,	Mydlnik.

Sa-

Saturegia, Cząber.
Sexifragia, alba, Złomikámień.
Scabiosa, Polna Dryakiew.
Scolapendria, vide *Cetarach*.
Scordium, Czosnkowe źiele.
Sedum majus, Roschodnik większy.
Sedum minus, Roschodnik mnieyszy.
Sedum arborum, Roschodnik ná drzewách rosnący.
Santonicum, Cytwarowe naśienie.
Sena folia, Senes.
Senecio, Przymiętowe źiele.
Serpillum, Mácierzanká.
Solanum, Pśinki.
Sigillum Salomonis, Kokorzyczká.
Satyrion, Liśie iayká.
Scariola, Dźiki mlecz.
Sarpentaria, Wężownik.
Stechas citrinum, Koceznki żołte.
Scrophalaria, Trędownik.
Samsuccus, vide *Meleranna*.
Spinachia, Spinak.
Synapis, Gorczycá czarna.
Spica levandula, Lewándá.
Tormentilla, Kurze źiele.
Trifolium, Konik.
Tutimalus, Románowe źiele.
Tapsus barbatus, *Verbascus*, Dźiewánná.
Trifolium fibrinum, Wodny szczaw.
Tribulus aquaticus, Wodny orzech.

Ta-

Tamariſcus, Támáryſzek.
Tanacetum, vide *Athanaſia*.
Tarexacum, Mlecz niſki.
Thymus Serpillum Romanum, Dźięcielnicá.
Szmer włoſki.
Tunica, Gwoźdźiki ogrodne.
Tuſſilago, Podbiał.
Valeriana, Phu majus, Kozłek.
Verbena, Koſzyſko.
Veronica, Przetácznik.
Vinca pervinca, Bárwinek.
Violaria, Fiałkowe liście.
Virga aurea, vide *Conſolida Saracenica*.
Vrtica, Pokrzywá.
Vngula cabalina, Podbiał wielki.
Volubilis, Powoy.
Vſnea, Mech.
Verbaſcus, Dźiewánná.
Vlmaria, Barba Capryna, Koźia brodá.

Náuki o krwi puſzczániu.

To ieſt, opiſánie żył do krwi puſzczánia należących, z okolicznośćiámi, y przeſtrogámi.

PRzez śrzodek czołá idźie żyłá, z ktorey krew puſzczána bywa ná zápalenie oczu, y płynienie z nich, ná bol głowy, ná ſzaleńſtwo, ná trąd po twarzy.

Zy-

Zyły ná obudwu ſtronách ſkroni podle czołá, otwieráne bywáią ná bol w uſzách, ná płynienie máteryi ropiſtey z oczu.

W kącikách obudwu oczu, żyłki ſubtelne, otwieráne bywáią ná przeczyſzczenie oczu, ná zátrzymánie humorow, do nich ſpadáiących, ná ſpędzenie bielmá, álbo inney ſkázy z oká, tákże ná wywrocenie, álbo nábrzmiáłość, y zápalenie powiek.

W obudwu uſzách we wnątrz ſą żyłki ſubtelne, te otwieráne bywáią ná drzenie głowy, ná ſzum, y piſk w uſzách, ná głuchotę niezáſtárzáłą.

Ná ſámym końcu noſá żyłká otwierána bywa ná ociężáłość głowy, lecz rzadko ią u kogo znáć, przeto też rzadko ſię tráfia otwierać ią.

Dwie żyły záraz zá uſzymá, otwieráne bywáią dla nábycia pámięci, dla oczyſzczenia twarzy od wſzelkich zmaz.

Zyły zoſtáiące ſpodem ná wárgách, otwieráne bywaią piiawkámi ná wrzody, uſt, y dziąſeł, ná ſpuchnienie, y opryſzczenie onychże.

Zyły zoſtáiące pod ięzykiem, *Venæ raninæ* zwáne, otwieráne bywáią ná bol zębow, y dziąſeł, ná kátar w głowie, ná wrzody w uściech, ná zápalenie, y nábrzmiáłość gárdłá, ná Zábę pod ięzykiem, ná wſzelkie áffekcye podniebienia, y gárdłá, ſłuży oſobliwie ná gorączkę wielką, zwłaſzczá gdy ſię dla ſłáboſci chorego krew z ręki puścić nie może.

Zy-

Zyły zoſtáiące pod brodą otwieráne bywáią piiawkámi, ná bol w ſzczękách, ná zbytnie świerzbienie, ná fetor z noſá, ná bol w pierſiách, ná kroſty po twarzy.

Zyły zoſtáiące pod páchámi, *Balfores* zwáne, gdyby kto kazał otworzyć, umárłby śmiejąc ſię.

Zyłá głowna *Cephalica* zwána, w obudwu rękách, leżąca nád Medyánną, y przy iunkturách u ręki pod wielkim pálcem, otwierána bywa ná bol głowy, ná wielką chorobę, y ná rożne áffekcye oczu.

Zyłá zwána *Hepatica*, álbo *Bázyliká*, zoſtáiąca niżey pod Medyánną, otwierána bywa ná wſzelkie áffekcye wątroby, śledźiony, ná párcie w bokách. Obſerwuią niektorzy pilnie czás puſzczánia krwie z tey żyły, to ieſt, ſiodmego dniá Máiá, trzymáiąc iż pod ten czás upuſzczona ná wiele chorob ſkuteczna ieſt.

Zyłá zwána *Medianna*, w pośrzodku ręki w łokciu otwierána bywa, ná áffekcye w ſercu, ná Pleurę, ná wątroby, y śledźiony defektá, ná ślinogorz, ná gorączki, y ná inne rożne choroby.

Zyły nád ſámą kością udową ná bokách z obu dwu ſtron, otwieráne bywáią ná pryſzcze po ciele, ná biegunkę, *Sienteria* zwáną.

Zyły w obudwu rękách zoſtáiące pod máłym pálcem zwáne *Salvatellæ*, otwieráne bywáią ná żołtáczkę, ná rożne áffekcye śledźiony, ná febry, oſobliwie kwártánny, ná Hipokondryą, ná Máciczne choroby, ná nerek exulcerácye, y zápa-

palenie, w Meláncholicznych áffekcyách puſzczáć ſię ma z lewey ręki.

Zyły pod obiemá kolánámi zoſtáiące ná bokách otwieráne bywáią ná ártetyczne choroby, wielce ſkutecznie, tákże ná bol w nerkách, y Lędźwiách.

Zyły w obudwu nogách pod koſtkámi zoſtáiące, otwieráne bywáią kámień cierpiącym, tákże Białogłowom ktore po porodzeniu nie dobrze expurgowáne bywáią, y tym ktore nie ſą ſpoſobne *ad concipiendum & retinendum ſemen.*

Zyły zoſtáiące nád koſtkámi, *Sapheny* názwáne, bywáią ná bol w Krzyżách, ná dycháwice, ná Scyátykę, ná gorączki, ná Szaleńſtwo, ná zátrzymáną chorobę mieſięczną, ná zápalenie, y nábrzmiáłość moſzen, y ná wrzody rożne otwieráne.

Zyły w obudwu nogách zoſtáiące pod wielkim pálcem, otwieráne bywáią ná rożne áffekcye oczu; y ná pomienione wzwyż defektá, záczym gdy Sálenny nie znáć, może te otworzyć.

Zyły w obudwu nogách pod máłym pálcem otwieráne bywáią oſobliwie ná koliczne áffekcye nie bez wielkiego ſkutku.

Zyły bárdzo ſubtelne, przy uſzách zoſtáiące, przecináne bywáią poprzek, ná bol zębow, ták ſkutecznie, że ſię iuż bol więcey nie wraca.

Zyły *in Orificio ani*, to ieſt, w poſládku zoſtáiące, *Venæ Hæmorboidales* zwáne, otwieráne bywáią piiawkámi, gdy świerzbią, y gdy poná-brzmie-

brzmiewáią, otworzenie ich wielce ſkuteczne bywa ná bol w krzyżách, ná ſcyátykę, ná wſzelkie meláncholiczne choroby z przyczyny śledźiony pochodzące, też żyły wielom ſáme dobrowolnie otwieráć ſię zwykły co mieſiąc, y częściey nie bez wielkiego pożytku w zdrowiu, gdy ſię záś zbytnie y częſto otwieráią, ſpráwuią puchlinę, y inne choroby trudne do leczenia.

Opiſawſzy dyſpozycyą żył należących do puſzczenia krwi w rożnych chorobách, dáie ſię náuká, że żyły w rękách zoſtáiące, nie máią ſię ták bárdzo obſerwowáć w puſzczániu krwi, lecz według potrzeby z tey puſzczáć, ktora ieſt ſpoſobnieyſza do tego, rácyą dáią tego ták Anátomiſtowie, iáko y Medycy, iáko *Veſacius Frimeroſius*, to ieſt, że od wątroby idźie żyłá wielka, ktorą *Cavam* názywáią, do wyżſzych części ciáłá, ktora od ſzyi dźieli ſię ná dwá znáczne promienie, z ktorych wychodzą inne mnieyſze, iedne ściągáiące ſię do pierſi, drugie do pach, á ná początku ręki, dźieli ſię ná dwá promienie znáczne ktore názywáią *Cephalica*, y *Baſilica*, od tych dwoch promieni wſzyſtkie inne pochodzą, álbo dźielą ſię ná máłe promyczki, záczym z ktoreykolwiek puści ſię krew, iedenże effekt ſpráwuie.

Obſerwácye niektore o krwi puſzczániu.

KRwi puſzczánie, názywa ſię *Phlebotomia*, *venæ ſectio &c.* *Venæ ſectio Neronianæ*, znáczy pu-

ſzczenie krwi z obudwu rąk, álbo nog wraz.

Arteriotomia, znaczy puſzczenie krwi z árteryi to ieſt z pulſowych żył.

Do puſzczánia krwi, nayſpoſobnieyſzy ieſt czás, kiedy chorobá przymuſza niecierpiąca od włoki dla niebeśpieczeńſtwá ztąd náſtępuiącego, odwłoczenie bowiem puſzczánia dla przeciwnych Aſpektow, wielom ruinę w zdrowiu przynoſi, á pod czás y śmierć, iáko ſię tráfia w Pleurze, w Anginie, w Apoplexyi, w Málignách, w kolkách gwałtownych &c. Záczym czyli dobry, czyli zły Aſpekt, czyli Kwádrá, Now, álbo Pełnia, záwſze ták we dnie, iák w nocy, ták ná czczo, iáko y poiedzeniu, gdy gwałtowna chorobá przymuſza, beſpiecznie puścić ſię ma, ták o tym zgodna opinia biegleyſzych Medykow, toż ſię ma rozumieć, y o lekárſtwách purguiących, y womitoryách.

Czyli ſię godźi ſpáć po krwi?

Wielu o tym Medykow zgodna opinia, że ſię niegodźi ſpáć, częścią dla tego, żeby chory záſnąwſzy, weśnie ręką nie ruſzył, z czego łátwo krew dobyć ſię może, y chorego uyść, częścią dla tego, że gdy po upuſzczeniu krwi chory oſłábieie, potym záśnie, żeby duchy ożywiáiące, w ciele zoſtáiące, we śnie wewnątrz zgromádzone, nagłey iákiey áffekcyi nie ſpráwiły, czego wiele ieſt przykłádow.

Dźieciom, Stárym, y Białogłowom ćiężárnym, czyli ſię godźi krew puſczáć?

DZieciom od pierwſzego roku, áż do piątego, y dáley, puſzczáć krwi nie godźi ſię, z tą iednák okolicznością, że ieżeli dźiecie w czwartym, lub w piątym roku zoſtáiące krwiſtey komplexyi będźie, á chorobá iáka znáczna krwi upuſzczenia wyciąga, beſpiecznie krew puścić może. Toż y w ſtárych ludziách obſerwowáć ſię ma.

Białogłowom ciężárnym, boiáźliwi Medycy krwi puſzczáć zákázuią, dla ſubtrákcyi álimentu płodowi, Rozumni záś, gdy tego ieſt potrzebá, beſpiecznie puſzczáć każą, y owſzem w innych Nácyách, y bez potrzeby dla łátwieyſzego, y beſpiecznieyſzego porodzenia, w ſzoſtym, álbo w ſiodmym Mieſiącu puſzczáią, iednák trzebá w tym uwagi, ieżeli komplexya, y ſiły pozwaláią, co należy do roſtropnego Medyká.

Oſobliwe przeſtrogi.

NAyprzod w gorączkách wielkich, iáko w łożnych, w Málignách, w powietrznych &c. zrázu záraz, to ieſt pierwſzych dni krew ma bydź upuſzczona, w dálſzym záś terminie mieyſcá nie ma, chybá z pod ięzyká.

Item. W gorączkách wnętrznych, záſtárzáłych, iáko Hektyce puſzczána bydź nie ma.

Item. W gorączkách wielkich, w ktorych

ſzaleńſtwo przypada, beſpieczniey puścić krew z nogi.

Item. W dycháwicy, w duſznościách, w kátárze, gdy tego ieſt wielka potrzebá, beśpieczniey krew puścić z nogi, á niżeli z ręki.

Item. Ludźiom ſłábey Komplexyi, Meláncholikom, obſtrukcye cierpiącym, oſtrożnie krew puſzczána bydź ma.

Item. W puchlinie, w ſuchotách, puſzczáć ſię nie godźi.

Item. Dźieciom, ktore nie ſą ſpoſobne do puſzczánia krwi, piiawki ápplikowáć ſię zwykły ná rożnych mieyſcách, według potrzeby.

Opiſánie powierzchownych części cáłego Człowieká.

Capilli,	Włoſy.
Vertex capitis, Sinciput,	Wierzch głowy.
Occiput,	Tył głowy.
Tempora,	Skronie.
Frons,	Czoło.
Facies,	Twarz.
Supercilia,	Wyżſze powieki.
Palpebra ſuperior,	Powieká nád okiem.
Cilia,	Włoſy ná ſámych powiekách.
Palpebra inferior immobilis,	Powieká niżſza.
Oculorum canthi,	Kąciki w oczách, te ktore ſą przy noſie, názywáią ſię *Majores*, drugie od uſzu *Minores*.
Naſus,	Nos.

Ná-

Nares, Dźiurki w noſie.
Globus, Koniec noſá.
Columna, Chrząſtká nos dźieląca wewnątrz.
Mala, Gena, Jágody, álbo lice.
Bucca, Gębá pod iágodámi.
Labia, Wárgi.
Mentum, Brodá.
Auris extrema, Ucho.
Collum, Szyiá.
Cervix, Kárk.
Humeri, Axillæ, Bárki álbo rámioná.
Juguli, Dołki ná bárkách.
Claves, Kości oboyczykowe.
Pectus, Thorax, Pierſi.
Mammæ, Pierſi poboczne.
Papillæ Mammarum, Cycki.
Scrobiculus cordis, Dołek pod pierſią.
Jnfimus venter, Zywot, álbo brzuch.
Epigaſtrion, Poboczne części wyżſze.
Hypocondria, præcordia, Słábizny nád udámi.
Umbilicus, Pępek.
Jlia, Kości udowe, álbo udá, w tym mieyſcu zoſtáią kiſzki *Jllia* názwáne, kędy ſię rodźi *Jlliaca paſſio.*
Pecton ſeu Pubes, Łono.
Jnguina, Słábizny z bokow łoná, gdźie ſię Dymnice, y Ruptury rodzą.
Penis cum præputio, Członek náturálny.
Scrotum, Moſzná.
Scapulæ, Łopátki.

Dorſum, Grzbiet.
Spinæ dorſi, Pacierze.
Subauxillæ ſeu Alæ, Podpáchy.
Gliber brabii, Łokieć, to ieſt, iunkturá w łokciu.
Lumbi, Renum regio, Lędźwie ná bokách krzyżow, gdźie nerki zoſtáią.
Femur, Udo.
Nates, Zádnie policzki.
Brachium, Część ręki od rámieniá do łokciá.
Cubitus, Łokieć, to ieſt, część ręki idąca od łokciá do dłoni.
Metacarpus, Mieyſce, álbo iunkturá pod dłonią.
Carpus, Vola, Palma, Dłoń u ręki.
Digitti, Pálce.
Genu, Kolano.
Tibia, Zwierzchnia część nogi.
Suræ, Tylna częśc nogi, łyſtká názwána.
Tarſus ſeu Calx, Piętá.
Poples, Czáſká ná kolánie.
Planta pedis, Stopá.
Talus Malleolus, Koſtká nád ſtopą.
Digitti, Pálce u nog.

TRA-

TRAKTAT I.

O chorobách pierwſzey częśći Ciáłá.

To ieſt:

Głowy, Oczu, Uſzu, Noſá, Twarzy, Uſt, Podniebienia, Języká, Gárdłá, Zębow, Dźiąſeł &c.

O Boleniu Głowy.

DWoiáka przyczyná bolu głowy, iedná powierzchnia ieſt, gdy ſię głowá rozpali z gorącá ſłonecznego, álbo inſzego, z picia zbytecznego, z uderzenia, z ſpadku, z turbácyi, z utrudzenia, z fetoru &c.

Wnętrzna záś ieſt, gdy ze wnętrznych pochodźi przyczyn, to ieſt álbo z żołądká, źle trawiącego, álbo gdy w nim ſą iákie humory ſzkodliwe, iáko cholerá, flegmá, meláncholia, álbo z wątroby zbytnio gorącey, álbo też oźiębłey, álbo z śledźiony, lub zátwárdźiáłey, lub nábrzmiáłey; álbo z áffekcyi nerek, álbo mácice, álbo z wielkiey pełności humorow, álbo z gorącośći, łubo z oſtrośći krwie, álbo z pomięſzánia oney, iáko bywa w gorączkách, oprocz tego bywa bol głowy w rożnych chorobách.

Znáki. Jeżeli boł głowy pochodźi z żołądká, ná ten czás czuć w nim bol, álbo morzyſko, ciężkośći, śćiſkánie, nauzeą.

Jeżeli z wątroby, czuć ciężkość w práwym boku, ieżeli zás z śledźiony, w lewym, ieżeli z przyczyny mácice, w ten czás bol w ciemieniu, y w tyle, czáſem źiębnienie, czáſem ſtrzykánie, rozpalenie wydáie ſię.

Jeżeli z kátáru, w ten czás głowá iák rozdęta, w uſzách ſzum, oczy czerwone &c.

Jeżeli z pełności krwie, ná ten czás bol bywa w kárku, oczu czerwoność.

Jeżeli z pełności cholery, bol bywą ciężki z ſtrzykániem, co poznaſz po urynie żołtey.

Jeżeli z flegmy zbytniey bol głowy, nie ták dokucza, flegmá z uſt, z noſá dobywa ſię.

Jeżeli z meláncholii ſny bywáią ſtráſzne, ſmutek, boiaźń, dzwonienie w uſzách, ſzum &c.

Jeżeli z oſtrości, álbo z ſubtelności krwie, ná ten czás z noſá rádá ſię dobywa.

Jeżeli z iákiey inſzey choroby, o tym będźieſz miał náukę ná ſwoich mieyſcách.

Rodzą ſię też w mozgu robacy, zkąd bol głowy bywa nieznośny, długi, y nieuleczony.

Czytałem o tym w kilku Autorách, oſobliwie ieden z nich opiſuie, że człowiek pewny miał zwyczay wącháć często ziołká Bázyliki, z tego wąchánia urodźił ſię robak ná wierzchu mozgu, gdy bol nieznośny we dnie, y w nocy cierpiał, ktoremu żadne leki niepomagáły, událi ſię Medycy do oſtátniego ſpoſobu, to ieſt, do otwárcia głowy, gdy to uczynili, náleźli robaká żywego. Lecz y w Krákowie nie dawno Zakon-

ni.

nicá pewna, nieznośny bol głowy cierpiáłá, opuſzczona od Medykow, udáłá ſię z płáczem ná Modlitwę do pewnego Swiętego, gdy Krzyżem długo ná Modlitwie leżáłá, zábráło ſię iey ná kichánie, podnioſłá ſię, kichnęłá, krew ſię iey z noſá rzuciłá, zá ktorą wypadł gwałtownie robak biały, podobny owemu co drzewo toczy, odtąd wolna od bolu głowy zoſtáłá.

Spoſob do leczenia bolu Głowy, y innych áffekcyi.

NAyprzod uważyć pilnie, z iákiey przyczyny bol głowy pochodzi, ktory przez należyte ſpoſoby oddalić potrzebá.

Jeżeli z powierzchney przyczyny, łátwo y prędko uleczyć ſię może, ieżeli ze wnętrzney, trudniey; ná to podáią ſię ſpoſoby, tak w poſpolitości, iáko y w ſzczegulności.

Ná rozpalenie, y bol głowy, z iákieykolwiek przyczyny.

WEś Ruty świeżey, rozwierć, roſzczyń octem winnym, przyday białek od iáiá, ſoli ſzczyptę, zmięſzay, rozłoſz między chuſtę obłoż głowę.

Jtem. Weś iąder z koſtek brzoſkwiniowych, Migdałowych, naſienia kopru włoſkiego, máku, ſtłucz wſzyſtko w moździerzu, roſtworz wodką Bzową, álbo z koſzyſką, álbo Rożáną, przecedź wyciśnii, przyday octu winnego, ſoli, álbo ſáletry trochę, Kámfory trochę, maczay w tym chuſty, okładay głowę, co raz maczáiąc iák oſchnie.

Item. Liście podrożnikowe ztłukſzy świeże, rozłożyć ná chuście, y głowę obłożyć.

Ná bol Głowy w gorączce.

WEś wodki rożáney, białek iáiowy, Háłunu trochę, octu winnego ile potrzebá, zmięſzay, zmaczawſzy chuſtkę obłoż głowę powtarzay maczánie.

Jeżeli bol głowy będźie z uderzenia, álbo z ſpadku, trzebá w tym rády Cyrulíká, żeby pod odbitą ſkorą krew zpieczona w ropę ſię nie obrociłá.

Jeżeli z nieſtrawności, álbo z pełności żołądká, ſłużą purgánſe, álbo womitoria, ieżeli chory ma ſpoſobność do nich.

Jeżeli z fermentácyi zbytniey w żołądku, z humorow meláncholicznych, z ściągáiących ſię do niego, ſłużyć będą *Abſorbentia*, iáko *Oculi Cancr: Antim: diaph: terra ſigillata*, przytym y purgánſe.

Jeźli z piiáńſtwá bol głowy pochodźi, naylepiey ſię dyetą zábáwić, máiąc to poſpolicie w zwyczáiu, że klin klinem wybiiáią, czym ſobie z nienagłá życia umnieyſzáią.

Jeżeli też bol głowy pochodźi z mácice,
Ná to máią báby ſwe, rożne táiemnice.

Jeżeli z pełności humorow w ciele, trzebá ſię purgowáć.

Jeżeli z oſtrości, álbo rzadkości oney, trzebá ſię purgowáć, ná poty bráć, tákże puścić ią, ieżeliby tego byłá potrzebá. Je-

Jeżeli z gorącości, álbo z oźiębienia, álbo z zátwárdzenia wątroby, lubo też śledźiony nieſpoſobności, o tym będźieſz miał ná ſwoich mieyſcách.

Ná wſelki bol głowy: Wodká doświadczona z Koſzyſká wypalona, záżywáiąc iey po kwáterce codźień, przydáiąc do niey kwáśney wodki po kilká kropel.

Ná bol głowy w tyle, w ktorym ſię zda iákoby ſię co przelewáło:

WEś Burſztynu tártego, náſyp w worek, przeſzyi, weś pieprzu długiego, przetłucz, náley gorzałki dobrey, niech moknie przez noc, tą gorzałką ſkrapiay często worek, y przykładay w tył głowy.

Jtem. *Ná bol głowy:*

WEś Celidonii, Mácierzanki, kwiátu Rumiankowego, zwierć, roſtworz winem, przykładay ciepło.

Ná ſum w głowie, y łupánie.

WEś Bobku ziarn 30. Kminu polnego garść, Kopru włoſkiego łyſzkę, kwiátu Rumiankowego garść, ztłukſzy zpołem rozczyń winem, zgrzawſzy, tył głowy okładay.

Ná ſtrzykánie w głowie.

WEś Jáłowcu garść, Bobku garść, Piołunu puł garści, ztłukſzy rozmąc winem, okładay tył głowy.

Jtem. Uwarz grámatkę z piwá, z chlebá, przy-

przyley octu trochę, przyday kwiátu Bzowego, przypraż, odiąwszy od ogniá, trzymay głowę nád párą, żeby się pociłá.

Proszek głowę purguiący.

R. *Pulv. Senæ pp. cum diagr.* 1. *Scrup. Spetier Cariocostin Scrup.* 1. *Olei Anisi gut.* 5.

Pigułki głowne.

R. *Extr. Cathol. gr.* 15. *Resin. Jalap. Diagri. Sulph. aā gr.* 5 *Extr. Elleb. nigri* q. S. *f. p.* ná raz *Elixir. Propr. f. p.*

Gdy komu (od bolu głowy) zda się iákoby się rozstąpić miáłá.

WYciśnii sok z Bluszczu ziemnego, przyday do niego oliwy, octu, nácieray nim nozdrzá często.

Ná bol głowy ustáwiczny, y ná Kátar spadáiący często ná piersi, rzecz doświadczona.

UCzynić Kauteryą od wierzchu głowy, tám gdźie się kości spaiáią, to spoienie zowie się *Sutura coronalis.*

Pigułki ná wszelki bol głowy.

R. *Mass. Pill. d. Succin. Crat. gr.* 15. *Resinæ Jalap. tart. vitr. aā gr.* 7. *Castore gr.* 5. *cum Elix. Propr. f. m.* ná raz, powtarzáć ie kiedy potrzebá.

Item. R. *Extr. Cathol. gr.* 12. *Mercur. dulc. gr.* 10. *diagr. gr.* 7. *Mastix Camphor. aā gr.* 3. *f. pill.* ná raz.

Oprocz tego pomocne są *Vesicatoria*, krwie

pu-

puſzczánie z cefáliki, tákże z żyły ktora idźie przez czoło, *Arteriotomia* bánki z piiawkámi. Enemy wielce ſkuteczne, kauterye, Hemorhoidow otworzenie, wielom pomaga, frykcye, czego wiedźieć kędy záżyć, y inſze rożne ápplikácye, ktore dla krotkości opuſzczam.

O KATARZE.

ZKąd ſię humory Kátárowe rodzą, rożnych Autorow rożne ſą opinie, á poſpolicie tá, że z otwártego żołądká wapory do głowy iáko z álembiká idą, ktore obracáią ſię w máteryą grubą Kátárową, co nie ieſt rzecz prawdźiwa, dla wielu przyczyn, ktore wypiſuiąc wieleby mieyſcá zábráły, formálna przyczyná Kátáru ieſt, *Succus alimentarius* zbytni, (*per venas jugulares, & carotides arterias*) náturá lubo rzecz dobrą, y pożyteczną, ále zbytnią oddala, z czego rodzą ſię Kátárowe humory, oprocz tego, wiele ieſt tákich, ktorzy z nátury podlegli ſą Kátárom, tákże y ci, co ſą złego temperámentu, álbo źimnego, álbo zbyt gorącego, przyrodzenia, tákże ktorzy żołądek máią ſłáby, do trawienia nieſpoſobny, tákże y owi, co ſię ſedentáryą báwią, tákże rodzą ſię Kátáry z pełności humorow, á oſobliwie Flegmy, Meláncholii, tákże cholery, zkąd przez káſzel odchodźi máterya pod czás ſłona, kwáśna, gorzka, żułtáwa, zielona, pochodźi tákże z gorącości, y wilgotności wątroby, tákże z zbytnich turbácyi, myśli, piiáńſtwá, z náźiąbienia głowy,

z ma-

z maczánia, z fetorow, z bránia częstego tábáki &c.

Ná rożne części ciáłá z pływa humor Kátárowy to iest ná piersi, czym spráwuie kászel, duszność, mowy zmienienie, á gdy często tego bywa, ile máterya ostra, zielona, wpráwia w suchoty, á czásem tákże spráwuie pleurę, dycháwicę, krwią plucie &c. Gdy spada do żołądká, tłumiąc w nim fermentácyą, czyni nie sposobność do trawienia, álbo też wznieca zbytnią fermentácyą, zkąd bywa ápetytu strácenie, pełność wielka w żołądku, iákby się naylepiey náiadł, Zgágá, sposobność do womitow &c. Gdy spada do nosá, zátyka go, zkąd ciężki oddech. Gdy spływa do ust, dziąsłá nábrzmiewáią, á gdy zbytnio ostra máterya będzie, trawi ie, y niszczy, spływa y do zębow, subtelny ostry humor *Limphaticus* spráwuie bole w nich nieznośne, w krádnie się y do oczu, w ktorych spráwuie zápalenia, płynienie łez, záwieránie máteryą grubą, zaćmienie &c. Spada y do uszu, kędy spráwuie szumy, dzwonienia, pisk, bębnienia, zátkánie, tákże słuch odeymie. Spływa tenże humor *Limphaticus* do kárku, do junktur, do łopátek; do nog, do rąk spráwuie w nich nieznośne bole, czásem z zápaleniem, czásem bez niego, nákształt Podágry, álbo Chirágry, tenże humor Kátárowy, subtelny y ostry wpráwia w gorączki, ostrością swoią mięszáiąc krew.

Spo-

Sposoby do leczenia Kátáru, y chorob z niego pochodzących.

NAyprzod Kátar pozbywa się przez poty, przez purgánse, przez Enemy, przez ápplikácye powierzchowne, przez kurzenia, przez dyetę, przez ágitácyą, iákoż ludźie prácowici nie znáią Kátáru.

Co się tycze purgánsow, z temi trzebá ostrożnie, áby máterya grubo z głowy zá wźięciem lekárstwá, nagle ná pierśi nie opádłá, osobliwie w ten czás, kiedy suchy bywa Kátar, gdy záś bywa wilgotny, że flágmá łátwie, lubo iey wiele odchodźi, może beśpiecznie dáć lekárstwo, ná co służą trunki purguiące z Senesu, *cum Rabarbaro, Agarico*, Mánná, służą też dobrze *pill. de Succino Crat.* co dźień ich záżywáiąc, ná noc przed wieczerzą, álbo *R. Mass. Pill. de Succ. Crat. Scrup.* 1. *Resin. Jalap. gr.* 5. *Diagr. Sulph. g.* 3. *Trochisc. Alchan. Castor. aã gr.* 2. *Ol. Succin. gr.* 5. *f. p.* ná raz.

Jtem. Mánnę Kálábrynę rospuść wodką Hissopową, przecedź, przyday Syropu rożánego, zmięszay, day ciepło wypić.

Jtem ná Kászel, y ciężkość w pierśiách.

UWarz kászę ięczmienney rzadko, pezecedź, przyday miodu czystego ile potrzebá, niech chory tego często záżywa po łyszce.

Komu Kátar nos záwáli.

NAskrob ćwikły świeżey, wyciśnii, sok náley ná dłoń, sarknii w nos, tęż ćwikłę pokrá-

ia-

iawszy w tálárki, przyłożyć ná skronie, y czoło.

Jtem. Proszek kicháiący skuteczny iest.

Ná strzykánie w skroniách, y gdźiekolwiek.

WEś Wodki Krolowy Węgierskiey, włoż w nię Kámfory, żeby się rostopiłá, maczay w tym chustki przykładay ná mieyscá boleiące, możesz przydáć y *Opium*. Służą ná to y mátera-cyki z ziół zágrzewáiących, iáko to *Serpill. Betonicæ, Chamomillæ, Melliloti*, ktore zászywszy w worek skrapiai winem, uprążywszy ná panewce przykładay, tám osobliwie służą gdźie nie mász zápalenia.

Ná záćmienie głosu z Kátáru.

WEś Mánny Kálábryny łotow dwá, rostworz przy ogniu z Wodką Rożáną, przecedź, przyday soku Lukrecyowego, tłuczonego puł łotá, Cukru lodowátego szárego cztery łoty, zmięszay przy ogniu, niech tego chory záżywa po łyszce.

Jtem. Weś proszku z Kubebow ćwierć łotá, zmięszay z wodą w ktorey Lukrecya wrzáłá, day choremu wypić, powtorz ieżeli trzebá. Jeżeli z zimney przyczyny, weś winá garnuszek, wsyp weń Cytwaru tłuczonego łyżkę, Cukru lodowátego co potrzebá, nákryi pokrywką niech upre przy ogniu, tego po łyszce iáko nayciepley záżyway.

Jeżeli

Jeżeli káſzel, y oddech ciężki.

WEś Olbrotu ćwierć łotá, Burſztynu miáłko tártego, Siárki ſubtelnie utártey, oboygá po puł ćwierci łotá, Cukru lodowátego dwá łoty, zmięſzay, day choremu w ciepłym piwie.

Item. Proſzek z mirrhy, z żołtkiem iáiowym miękko uwárzonym zmięſzawſzy, day choremu.

Proſzek do kádzenia ná Kátar.

WEś Szałwii, Máieranu, Rozmárynu, wſzyſtkiego po ſzczypcie, Gwoździkow, Cynámonu, po puł łotá, Burſztynu, Storáxu, drzewá Aloeſowego, Kádźidłá po puł łotá. Ziołá drobno pokray, inſze rzeczy zgrubá potłucz, ſyp po ſzczypcie ná węgle, głowę nád dym náchyl; inſi łuczywem kurzą ſię. Krwi puſzczánie w kátárze ieſt podeyrzáne, lecz nie záwſze, gdy ſą pierſi ściśnione, mowá źmieniona, káſzel ſuchy, dla zgęſłey flegmy, ná ten czás wſtrzymáć ſię od krwi, gdy zás káſzel wilgotny, pierſi nie oſchłe, oddech wolny, á przytym gorączká, y rozbieránie po kościách, może krew puścić, áby co inſzego gorſzego zá tym nie nápádło. Enemy w Kátárze ſą pożyteczne, tákże poty, lubo dobrowolne, lubo ſpráwione, wźięciem ná nie.

Jeżeli Kátar będźie z pełności humorow, te trzebá wyprowadzáć przez purgánſe, przez poty; ieżeli z oſtrości krwie, tákże ſłużą purgánſe y puſzczenie oney; ieżeli z gorącey, y wilgotney

wątroby, o tym będźieſz miał ná ſwoim mieyſcu; ieżeli z powierzchney iákiey przyczyny, łátwo ſię uſpokoi, y ſam przez ſię.

Pigułki wßelki Flux z głowy ſpadáiący, zátrzymywáiące.

R. *Maſſ. Pill. d. Cynogl. Scrup.* 1. *Laudan. Opiat. gr.* 1. *Succi Liquir. ſolut. Scrup.* 2. *f. m.* ná raz bráć po dwie Pigułek, idąc ſpáć.

Bárwinek w winie wárzony przycukrowawſzy piiąc polewkę z niego, ieſt doświadczony ná Kátar.

Ná Kátar ſłony ſpływáiący.

R. *Succi Liquir. drach.* 2. *Aloelotæ dr.* 1. *Maſſ. Pill. d. Cynoglos drach. S. cum Syrop. Viol f. m.* ná raz bráć po pięć pigułek máłych idąc ſpáć, kto záś ieſt podległy uſtáwicznemu Kátárowi, ten niech ſobie każe otworzyć Kauteryą w ręce, álbo w nodze.

Ná ſpadáiący humor Kátárowy oſtry, gorący do rożnych części ciáłá, ſłużą fomentácye, ſmárowánia, frykácye, báńki ſuche, álbo z piiawkámi, pryſzcze, plaſtry &c.

Item. Extrákt z tábáki znácznie wyciąga humory Kátárowe, zrobiwſzy z niego pigułkę, trzymáć ná ięzyku, śliny połykáć nie potrzebá, boby były womity; máią drudzy zwyczay tábákę, czyli tutoń gryść, wielom to pomaga, inſzym bárdziey ſzkodźi, oſobliwie kto do niego niezwyczáyny, inſi kurzą, y wiele pluią, przez co pozbywá-

wáią wiele flegmy, y zbytniey wilgotności.

Item ná cięſzkość w pierſiách.

Czoſnek upiec w zarzewiu, roztárſzy go, przyłożyć ná pierſi.

O CHOROBACH USZU.

ROżne ſą choroby Uſzu, nayprzod z zápalenia w uſzách z bolem, y ſtrzykániem, ktore ſię czáſem w wrzod obraca, to zápalenie zowie ſię *Phlegmone*. 2. Płynienie z uſzu máteryi ropiſtey rożnego koloru, á czáſem ſámey krwie czarney, y ſubtelney. Dźieciom ſię to nayczęściey przytráfia. 3. Robaki w uſzách. 4. Bolenie uſzu, ktore ſię *Otalgia* zowie. 5. Szum, dzwonienie, piſk, bębnienie, świſtánie. 6. Głuchotá.

Spoſob do leczenia.

ZApalenie w uſzách ieżeli znáczne będźie, rozrywa ſię báńkámi, zá uſzami ſtánowionemi, krwie upuſzczeniem, purgánſem, przytym dla utemperowánia zápalenia, weś mleká białogłowſkiego, y białek iáiowy, ubiy wraz, maczay w tym Báwełnę, wkłáday w uſzy, álbo w máści Topolowey umaczáć Báwełnę, y wkładáć, lub w Oleyku fiałkowym, álbo *Deſper. ran.*

Item. Woreczki z źioł chłodzących, y odmiękczáiących dobrze, náprzykład weś fiałkowego liścia, Slazu, Podrożniku, naſienia lniánego, *Fœnum Grecum*, warż w mleku, przykładay ná u-

cho, ieżeliby śię ná wrzod zbieráło, uczyń Kátáplásmę z cybule pieczoney, z Fig, y śádłá.

Ná płynienie z ußu ropy, y krwi.

TRzebá bráć purgánse głowne, Dźieciom lepiey dopuśćić, áby odchodźiło, gdyż wiele przez to chorob głownych pozbywáią, ieżeliby śię w uchu zpiekáłá máterya, wpuszczáć Oleiek Migdałowy ciepło, álbo źiołá odmiękczáiące: iáko Slaz, Rumienek, Nostrzeg &c. wárząc, párę przez liiek w ucho puszczáć.

Ná Robaki w uchu.

WEś śádłá nie słonego trochę, przyday *Mercurii dulcis* bárdzo máło, Báwełnę w tym uwaláwszy, w ucho puść.

Item. Aloe z sokiem rzodkwiánym zmięszáne wpuszczay w ucho.

Item. Ser młody niesłony przyłożyć do uchá wynidą do niego.

Ná bolenie ußu.

WEś liścia świeżego tábáczánego, zetrzyi, włoż w ucho, álbo suche odwilżywszy.

Item. Rzecz doświadczona. Weś Oleyku Fiałkowego 4. łoty, z Migdałow gorzkich 3. łoty. Winá kwáterkę, kostek ktore śię znáyduią pod uszymá w prośięcey głowce ńro 30. warz to społem áż wino wywre, smáruy tym w uszách, y około nich. Jeżeli z gorącey przyczyny, weś Oleyku Fiałkowego trzy ćwierci łotá, száfránu szczyptę máłą, żołtkow iáiowych trzy, zmięszawszy

wſzy wraz dobrze, ſmáruy w uſzách, y w około.

Ná cięſzki bol w uſzach.

WEś mleká, Oleyku Rożánego, białku iáiowego, po trzy ćwierci łotá, przyday *Opii* gran trzy, zmięſzay, wpuſzczay w ucho.

Ná piſzczenie, Szumienie, Dzwonienie.

WEś Piołunu garść, warz w mleku, odiąwſzy od ogniá puſzczay párę w uſzy przez liiek, potym záraz záwinąwſzy trochę pizmá w Báwełnę wetchniy w uſzy.

Item. Z octu wrzącego párá w uſzy puſzczána ſzumienie, piſk oddala, y ſłuch nápráwia.

Item. Chleb z piecá gorący roſkroiwſzy zlać go gorzałką dobrą, y przez chuſty przyłożyć ná uſzy.

Item. Czopek z rzodkwi zrobiwſzy, námoczyć w gorzałce, kłáść w uſzy.

Item. Knotek z fleytuchá zrobiwſzy, nápuścić go Oleykiem kminkowym, álbo hányſzkowym, wkłádáć w uſzy, y zá uſzymá náciceráć ktorym z nich.

Ná Głuchotę.

SOk Rzodkwiány ciepło w ucho wpuſzczáiąc pomaga.

Item. Tłuſtość Węgorzowa, tákże kretowa, Oleiek z Migdałow gorżkich, Wężowe ſádło wpuſzczay w uſzy, ſłuch náprâwuie.

Item. Cybulę wydrożyć, nápełnić ią gorzał-

ką, upiec w zarzewiu, ſok z niey wyciſnąć, y w uſzy kroplámi ciepło wpuſzczay.

Item. Eſſencya z żołci człowieczey *per Spirit. vini* wyciągniona, ieſt doświadczona.

Item. Zołć kuropátwia ieſt tákże doświadczona, wpuſzczáiąc ią w uſzy; Y owſzem káżda żołć ieſt dobra ná ſłuch, á oſobliwie Pſtrągowa, Węgorżowa, Záięcza, Krucza, ieſzcze lepiey pomaga eſſencya z nich wyciągniona, tákże wodká z mrowek, y miodu wypalona ieſt dobra.

Item. Weś Coloquintidy, Aloeſu, Euphorbii po puł łotá, ná proch ſubtelny ſtárſzy, zmięſzay ź żołcią krowią, porob kołaczki, uſuſz ie, roztwarzay ſokiem Rzodkwiánym, wpuſzczay w ucho ciepło.

Item. Chleb pieczony z Kminem, z Bobkiem, z Jáłowcem, z Gałką Muſzkátową, z piecá proſto gorący ná dwoie roſkroić, y przez chuſtkę przyłożyć ná uſzy.

Item. Ná węgle rzucáć gwoźdźiki kramne, dym w ucho przez liiek wpuſzczay, potym záraz w puśćić w ucho Oleiek z migdałow gorżkich ź Oleykiem Ruciánym zmięſzawſzy.

Item. Weś Cebulę wielką, wydroż ią, nákłádź w nię *Rad. Cyperiod.* Bobku, Hányſzku, Kminu kramnego, Bobrowego ſtroiu, wſzyſtkiego potroſze, utrzyi wſzyſtko ſubtelno, przyday Oleyku Ruciánego ile potrzebá, záſzpuntuy, włoż w żarzowie żeby ſię upiekłá, wyciśniy potym ſok, ktory kroplámi w uſzy puſzczay.

Item.

Item. Oleyki ſłuch nápráwuiące ſą rożne, oſobliwie Rozmárynowy, Máieránowy, Száłwiiowy, koprowy, z kopru włoſkiego, Gwozdzikowy, z woſku &c. Te Oleyki máią bydź dyſtylowáne, iednák nie trzebá ich w uſzy wpuſzczáć ále tylko Báwełnę troſzkę nápuściwſzy kłáść w nie. Zybet tákże ſłuch nápráwia, Báwełnę nim nápuściwſzy w ucho kłáść.

Item. Námocz w gorzałce korzenia ciemierzyce czarney, tę gorzałkę wpuſzczay w ucho kroplámi ciepło.

Item. Sok z Bluſzczu ziemnego wyczyſzczony w uſzy ciepło puſzczony pomaga, ieſzcze lepiey gdy go z mocnym winem wpoł zmięſzaſz.

Item. Jayká mrowcze wraz z cebulą ztárſzy ſok wyciſnąć, ktory w uſzy wpuſzczáć, ieſt rzecz pewna ná głuchotę, y záſtárzáłą.

Item. Pizmo w Báwełnę wmięſzáne kłądąc w uſzy, ſłuch przywraca.

Oprocz powierzchnych ápplikácyi, trzebá też lekárſtwá bráć purguiące, dla ściągnienia humorow z głowy, ktore ſą przyczyną ſtráconego ſłuchu. Záſtárzáła záś głuchotá uleczona bydź nie może.

Wrzody zá uſzymá, Parrotides *názwáne.*

CZáſem ſą niebeśpieczne, więc zrázu záraz ieżeliby ſię wydáły z zápaleniem, trzebá krew puścić, plaſtry kłáść chłodzące, y odmiękczáiące, iáko *Mollificans Venetorum, de achilon ſimpl.* álbo

cum gum. Criticum Diaſulphur. Rulandi, tákże Oleiek Gwáiákowy oſobliwie ſłużyꝫ ſmáruiąc nim.

Ná Ropę płynącą.

OCet, miod, Oleiek Rożány, zmięſzay w kupę, ciepło w ucho wpuſzczay.

Item. Weś kobyli mięty, Bukwice, Máieranu, warz to wſzyſtko w mleku, y párę przez liiek z tego wpuſzczay, wrząco od ogniá odiąwſzy; ropá tá poſpolicie odchodźi z wrzodu wnętrznego, te wrzody częſto ſię dźieciom tráfiáią, lecz y podeſzłym, ktore gdy ſię głęboko poczynáią, że ſię máterya wewnątrz obroci, częſto záduſzáią; gdy máterya odchodźi gęſta zbyt ſmrodliwa, uczyń dekokcyą z Sánty, z Piołunu, z wierzchołkow Centuryi, korzenia Selerowego, przecedźiwſzy, przyday trochę *Ungv. Egyptiaci*, wpuſzczay w ucho ciepło. Częſto przytráfia ſię też, że w ucho co wpádnie, iáko to koſtká z iágody, álbo co innego, gdy głęboko zápádnie, trzebá oſtrożnie dobywáć, ſpoſob naylepſzy ten, koniec drotá obwinąć dobrze chuſtką cienką, nápuśćić Terpentyną, álbo czym bárdzo lipkim (wpuśćiwſzy wprzod w ucho ciepłey Oliwy, żeby tylko koſtkę obeſzłá w około) przythnąć do niey drot nápuſzczony, iák przylgnie do niego, pomáluśku ciągnąć, kichánie tákże pobudźić, zá ktorym pod czás dobrowolnie wypádnie rżecz z uchá: kicháiąc, trzebá uſtá, y nos ręką zátkáć. Wychodźi też pod czás krew z uchá z uderzenia, z ſpad-

ku, álbo zmocowánia się, to krwie płynienie, nie ma bydź zátrzymáne, áż sámo ustánie. Jeżeliby záś długo trwáło, trzebá krew puścić. Bánki ná łopátkách stáwić. Niekiedy też wodnisty humor dzieciom z uszek płynie, co im bywa ná zdrowie, y gdy się zátrzyma, że doskonále nie odeydźie, wpráwia w cięszkie choroby.

O CHOROBACH NOSA.

PIerwsza chorobá Nosá; zowie się *Ozena*, to iest wrzod zgniły, y smrodliwy, w nosie. 2. Zápalenie nosá, ktore się zowie *Erysipelas*. 3. *Carcinoma*, álbo *Noli me tangere*, álbo *Tentigo*; Znáki są te. Nayprzod krostká pod nosem, álbo nákształt brodawki guzik popieláty świerzbiący, ktory drápiąc, y trząc ślini się, potym oboie wárgi krostkámi obsypuie, y w krotkim czásie one psuie, ták dálece, że gniią, zkąd się rodźi *Cancer*, ktory nos, oczy, y cáłą twarz, náwet y podniebienie trawiąc, człeká morzy. 4. *Polipus Sarcoma*, są te excrescencye ciáłá, (ktore dźiwym mięsem zowią) w nosie *Polipus* rodźi się przy końcu nosá, a *Sarcoma* wyżey w nosie. 5. Smrod z nosá.

Sposoby do leczenia.

NA *Ozenę*, wprzod ciáło dobrze przepurgowawszy ápplikácye czynić czyszczące, á potym goiące. Czyszczące są te, nayprzod wodká Bábczána, w ktorey trochę rospuścić *Mercurii dulcis*.

Item. Weś miodku Rożánego puł łotá, Siárki surowey, ktora się názywa *Sulphur vivum*, Háłunu, Gryszpanu, wszystkiego po ćwierci łotá, psiego łáyná, wierzchołkow Sáwiny, oboygá po puł ćwierci łotá, Kwiátu Swiętego Janá ziela, Rozmárynu, Ruty, Bábki, Szałwii, Poleiu, wszystkiego po puł garści, wszystko potłukszy, y pokráiawszy, warz w kwarcie winá, żeby ná pálec uwrzáło, przecedź, wyciśniy, dopiero wsyp Gryszpan tárty, maczay w tym chusteczkę, dotykay wrzodu często, á záwsze ciepłą dekokcyą. Służy tá dekokcya ná wiele innych chorob, to iest, rożne wrzody zgniełe, trudne do leczenia, ná owrzedzenie podniebienia, ięzyczká, ná Szkorbot. Goiące zás rzeczy są te, weś Mirrhy, kádzidłá, po pułtory ćwierci łotá, warz to w winie, przylawszy trochę octu, maczay w tym chusteczki, y przykładay często, przytym z zápalonego wosku Hiszpáńskiego dym chory niech często wącha.

Ná zápalenie, y czerwoność Nosá.

DObra iest Máść Topołowa, *Refrigerans Galeni*, *Ung. Rubrum Camphor*, *Oleum de spermate*, Wodká Bábczána, *cum Sacchoro Saturni*, y z Kámforą zmięszána, Máść Noremberska &c.

Ná Wrzod iádowity Carcinoma *názwány.*

WEś Arszeniku, y Sáletry rowne części, ztárszy subtelno ná proch, rospuść w tyglu, strze-

ftrzegąc śię dymu dla zarázy, iák oftygnie, wyimii, przyday znowu Sáletry inszey, tyle ile Arszeniku, zetrzyi, y rospuść w tyglu iáko y pierwey. toż uczyń y trzeci raz utárszy, połoz ná kámieniu w piwnicy, áby śię roztopił od wilgoci, ktory schoway od potrzeby. Sposob záżywánia táki. Weś wodki Bábczáney, co chceśz, wpuść w nię tego likworu trochę, puść ná ięzyk, ieżeli nie ieft bárdzo oftra, álbo máło co czuć: przyley trochę więcey, tą wodką zákrapiay Wrzod; Bywáią *Carcinomata* ná inszych mieyscách ciáłá, ktore ieżeli są otwárte, záżyway tego likworu, ieżeli nie, nie tykay ich.

Ná Polipum, y Sarcoma.

PRzepurgowawszy dobrze chorego, przykłádáć rzeczy trawiące, iáko *Mercurium præcipitatum*, mięszáiąc z iákim *ungventum*, náprzykład *de altea Sarcoma*: że bywa wyżey w nośie; zrobić czopek z Gencyány, námázywáć koniec máścią, y wpuszczáć w nos. Smrod z nosá pochodźi, álbo z żołądká, ták iáko y z uft, álbo y z głowy, z máteryi Kátárowey záftárzáłey, y smrodliwey, álbo z płuc owrzedzenia, y gnicia, iáko śię tráfia w suchotách, co trzebá pilnie uważáć, dobra rzecz ieft záżywáć częfto Oleyku Gwoździkowego, Muszkátowego, Cynámonowego, gdy z głowy pochodźi, ieżeli z inszey przyczyny, ináczey leczyć potrzebá, o czym będźiesz miał ná swoich mieyscách.

Ná

Ná rozdęcie Noſá w Kátárze.

WEś wody, w ktorey ięczmień wrzał puł kwarty, przyday miodku Rożánego trzy łoty, ſarkay w nos ciepło częſto.

Item. Ná ſmrod z Noſá. Weś Centuryi mnieyſzey wierzchołkow, y miętki kámienney zárowno, warz w winie, ſarkay w nos częſto, záſtárzáła áffekcya nie może bydź uleczona.

O CHOROBACH OCZU.

PIerwſza ieſt *Ophtalmia*, lubo to ieſt poſpolita denominácya wſzyſtkich Chorob Oczu, iednák właśnie znáczy zápalenie powierzchnych błonek Oczu, to ieſt, *Adnatæ* y *Conjunctivæ*, á czáſem *Corneæ*. 2. Jęczmyk ná powiece zowie ſię *Hordetolum*; 3. Wypádnienie Oká, zowie ſię *Procidentia oculi*. 4. Mákuły, y kroſtki ná Oku. 5. Fiſtułá w oku. 6. Mgłą zaście Oká, zowie ſię *Nebula Ungulæ*, *ſeu Unguis*, to ieſt, zaście oká od kąta więkſzego, błonką żyłowátą nákſztalt ſtrzałki, czáſem áż do źrzenice. 7. *Pannus*, to ieſt zaście oká cáłego czerwoną błonką. 8. *Suffuſio*, *Hypoſiſis*, *Catharacta*, to ieſt ztwárdnienie humoru ſzkiego, ktory Oko zákrywa, pod czás źrzenicę, pod czás część oká, co poſpolicie zowią Bielmem; Druga *Suffuſio*, zowie ſię *Spuria*, ktora obie oczy záćmiewa, y zda ſię, że Muſzki, Komory latáią, rożne ſię kolory pokázuią. 9. *Sugillatio*, to ieſt mákuły krwáwe ná oku, ná błonkách, ktore ſię zowią *Adnatæ* & *Corneæ*. 10. *Strabiſmus*,

to-

to ieſt żyzowátość, 11. Párálıſz w Oku. 12. Zaćmienie wzroku, zowie ſię *Caligo*, *Amatroſis*, *Gutta Serena*. 13. Rozerwánie źrzenice. 14. *Phlictene*, to ieſt kroſteczki, álbo pryſzczki boleiące ná błonce, ktore *Corneam* zowią. 15. *Carcinoma*, to ieſt káncer w oku. 16. *Epiphora*, to ieſt łez płynienie.

Spoſoby do leczenia, ták w poſpolitości, iáko w oſobności.

NAyprzod zyzowátość żadną miárą uleczona bydź nie może, w dźieciách iednák świeżo urodzonych może, temi ſpoſobámi, zrobić Máſzkárkę z dźiurkámi ná oczy, ktore máią bydź proſto oczu wyrobione, tę Máſzkárkę záwſze kłáść ná twarz, żeby dźiecię owemi dźiurkámi proſto pátrzáło, czym ſię wzrok zyzowáty wyproſtuie, miáſto Máſzkárki może z płotná kliionego zrobić nakrycie, ná ſáme oczy, dźiurki w nim porobiwſzy. Drugi ſpoſob ieſt ten, dźiecię z kolebką mieć w mięſzkániu ciemnym, y ná przeciwną ſtronę zyzowátości poſtáwić świátło w láterni, ná ktore dźiecię záwſze pátrząc, odwroci wzrok zyzowáty.

Páráliżem oko rzadko ſámo bywa zárážone, ále oraz z częścią ciáłá, iáko gdy puł głowy záráźi. Gdy záś oko Párálıſz záráźi, (lubo ſię rzadko tráfia) rzadko bywa uleczone, ieżeli záś oraz z inſzą częścią; ták ſię leczy iáko y Párálıſz, o ktorym będźieſz miał niżey.

Słá-

Słábość wzroku, zaćmienie, tákże *Gutta Serena*, pochodźi z ścisłości, álbo z pozátykánia Nerwow widzeniu służących, ktore ſię zowią *Nervi opici*, *Gutta Serena*, ieſt iáſna ślepotá, to ieſt wzrok czyſty, nic niewidzący; ná te choroby ſłużą purgánſe częſte, Frykácye, Weſykátorya, Kauterye, zawłoká ná ſzyi; oprocz tego, y Swieczki źiele w winie, álbo w piwie moczyć, y to piwo, álbo wino pić częſto, álbo Sol z tego źiela (ſpoſobem Aptekárſkim wyciągniona) záwſze záżywáć z potráwámi, lepiey z roſołámi.

Item. Korzeń Kozłkowy, to ieſt *Valeriana*, dźiwnym ſpoſobem wzrok náprawia, ták we wnątrz go záżywáiąc, iáko też wárząc go, oczy nim przemywáiąc, ſłużą y rożne wodki do zákrapiánia, ktore ſię niżey położą. *Gutta Serena*, rzadko bywa uleczona, kilku widźiałem rożnych ſpoſobow záżywáiących bez pomocy żadney.

Wodká nayoſobliwſza ná Oczy.

WEś Tucyi prepárowáney puł łotá, Kopérwáſu białego połtory ćwierci łotá, *Lapid. Calaminaris* prepárowánego, Soli oczkowátey, oboygá po ćwierci łotá, ſubtelno wſzyſtko zpulweryzowawſzy, wſyp do garczká nowego, náley ná to wodki z kopru włoſkiego, z Celidonii, oboygá po kwáterce, warz przy ogniu wolnym z kwádráns, odiąwſzy od ogniá, przecedź przez bibułę, wpuſzczay w oczy po kropli letnio, uznaſz ſkutek wielki, wſzelki bol, y czerwo-

ność

ność oddala, wzrok bárdzo iáſny czyni.

Jtem. Wodká wypalona z żołci Szczupakowey, ieſt doświadczona ná oczy.

Rozerwánie źrzenice, rzadko bywa uleczone, chybá że bárdzo máłe będźie, ſłuży ná nie oſobliwie wodká wypalona z białkow iáiowych z Celidonii, z kozłku, z rákow rzecznych.

Ná zaście mgłą oká, oſobliwym ſpoſobem ſłuży Oleiek z wątroby miętuſowey, zápuſzczáiąc nim oko, iednák lepiey powieki nim ſmárowáć, idąc ſpáć; Ten Oleiek ieſt bárdzo ſkuteczny, robi ſię tym ſpoſobem. Wźiąć świeżą wątrobę z miętuſá, (wodą niemaczáną) poſiekáć ią ná tálerzu, włożyć do ſłoyká ſzklánego, wyſtáwić ná Słońce, wkrotkim czáſie rozpłynie ſię, przecedźiwſzy, ſchoway od potrzeby.

Ná kroſtki, ktore Phlictenes *zowią.*

DObra ieſt Wodká z Koperwáſu białego, ták że z białkow iáiowych, álbo *Aqua Ophtalmica, Viridis Mynſinchti*, y inſze.

Ná Cancer *w Oku.*

NIc lepſzego nád proſzek z błonek ſpodnich z ſkorub iáiecznych, z ktorych ſię kurczętá wylęgły, záſypuy nim; dáley leczyć iáko *Cancer*, o ktorym będźie gdźie indźiey.

Ná płynienie łez z oczu.

TRzebá bráć purgánſe, krew puścić, Weſykatorya uczynić.

Jtem. Weś ſkorek Gránatowych łot ieden,

warz

warz ie w wodce Rożáney, przecedź, przyday kámienia od urázu, (ktory się *Hemmatites* zowie) pułtory ćwierci łotá, maczay w tym likworze chustki, przykładay ná oczy, są ná to y wodki rożne, o ktorych będźie niżey.

Ná zápalenie Oczu.

KRwie głowney upusczenie pomaga, báńki zá uszámi stáwione, prysczce tákże zá uszámi.

Item. Weś białek iáiowy, trzyi go z brełką Háłunu ná misce gliniáney, áż zgęśnie iák śmietá- tá, maczay w tym chustki, przykładay ná oczy.

Item. Uwarz iáie twárdo, rozkroy ná czwo- ro, weś dwie ćwiartki, posyp miáłkim cukrem, przyłoż ná oczy.

Item. Ukroy dwie grzanki chlebá rżánego, źley ie gorzałką, przyłoż ná obie stronie.

Item. Mięso świeże wołowe ná kárk kłáść, często odmieniáiąc.

Item. Mleko białogłowskie z wodką Bábczá- ną zmięszáne, przydawszy trochę Száfránu, przy- kładay ná oczy, pomaga.

Wodká serdeczna ná Oczy.

WEś kwiecia Podrożnikowego świeżego, co mieć możesz, nápchay go w sklánąBáńkę; zá- lep w ciásto wszystkę, wstaw do piecá wypalone- go rowno z chlebem, gdy się chleb upiecze, wyi- miy Báńkę, przecedz likwor, schoway od potrze- by, iest wielce skuteczny ná wiele chorob oczu.

Ná

Ná zbytnią czerwoność, gorącość, y bol Oczu.

WEś máſłá młodego łot ieden, wypłocz go wodką z roży białey dziewięć rázy, przyday do niego Tucyi prepárowáney ćwierć łotá, Kámfory puł ćwierci łotá, zmięſzay wraz, wpuſzczay w oczy piorkiem.

Item. Krew z czołá puſzczona, oddala zbytnią czerwoność, y gorącość w oczách.

Item. Pryſzcze zá uſzámi, piiawki &c.

Ná wypádnienie oká.

NAyprzod oko wpráwić ná ſwoie mieyſce, potym weś Krowek ktore w końſkich gnoiách bywáią, pouryway im głowki, nogi, ſkrzydłá, ſáme wyſuſz ná ſłońcu, zetrzyi ná proſzek ſubtelny, záſypuy nim.

Tráfia ſię też przerwánie błonki w oku, álbo z uderzenia, álbo zránienia, álbo z ſpadku, ktore rzadko bárdzo, á práwie nigdy uleczone bydź nie może, dla wypłynienia humoru.

Ná mákuły, álbo kroſteczki w oczách.

WEś żułci gęſiey, kokoſzey, rybiey, rowne części, przyday trochę miodu czyſtego, zmięſzay, námázuy tym oczy piorkiem.

Fiſtułá w oku, z trudnością bywa uleczona. Weś ná nię Gumi Arábſkiey ćwierć łotá, Mirry trzy ćwierci łotá, zmięſzay z żołcią Szczupakową, zápuſzczay tym Fiſtułę.

Item. Weś miodu czyſtego, Aloeſu, oboygá

po cztery łoty, Mirry dwá łoty, száfránu puł ćwierci łotá, wodki z polney Ruty kwartę, warz wolnym ogniem áż połowá wywre, maczay w tym gębkę nową, przykładay ná Fistułę, iest rzecz pewna. Fistułá w oku zowie się *Ægylope*. Są rożne sposoby do leczenia tey Fistuły, ktora się rzadko tráfia, dla tego niechciałem się rozszerzáć z nią.

Ná wyrośnienie chrząstki w kącie oká, ktora się zowie Punctum lachrymale.

TRzebá záżywáć rzeczy trawiących, ále wolnych, iáko iest *Aqua Ophtalmica, Viridis Mynsichty*, y insze ktore się położą niżey.

Ná zmnieyszenie záś teyże chrząstki.

WEś slazu wysokiego, Roży suchey, oboygá po szczypcie, *Sanguinis Draconis* ćwierć łotá, Aloe puł ćwierci łotá, wodki Bábczáney kwáterkę, wárzyć wraz, przy wolnym ogniu, przecedźiwszy wpuszczáć w oko ciepło kroplámi.

Ná Suffuzyą. Osobliwie służy *Spiritus vini*, maczáiąc w nim chusteczkę nie krochmálną, y przykładáiąc często ná oczy, przez długi czás, biorąc przy tym pigułki głowne.

Item. Weś głowę kotá czarnego, spal ią ná popioł, przesiey przez chusteczkę cienką, zásypuy tym oczy, rzecz pewna.

Ná Mákuły czerwone w oku.

WEś wierzchołkow Hysopu, włoż w worek cienki, warz w wodźie ten worek, kłádź ná oczy, często powtarzáiąc.

Item.

Item. Krew z ſkrzydłá gołębiego w oku puſzczána, znácznie ſpędza ie.

Proßek pewny ná bielmo.

R. *Oſſis, Sepiæ, Sacchari Candi, Tutiæ, pulv. aā Scrup.* I. *Vitrioli Mart. gr.* 10. *pul. ſubtiliſſimus*, ten proſzek wdmuchywáć w oko piorkiem.

Item. Kámieniem Jáſpiſowym ścieráią łuſkę, oſobliwie Paciorkiem, álbo Guzikiem, tenże Kámień powinien bydź biały, (gdyż rożnego bywa koloru.)

Item. Sok z Stokroci wyczyſzcony, cudownie ſpędza bielmo, nákrapiáiąc nim. Okuliſtowie zdeymuią ie igłą, oſobliwie záſtárzáłe, iákoż nie máſz ná nie ſpoſobu nád ten ieden.

Wodká doświadczona ná oczy.

WEś Máłmázyi czarney kwáterkę, Tucyi preparowáney, Kámfory, oboygá po puł łotá, zmięſzay, chowáy od potrzeby, ſłuży bowiem ná wſzelkie defektá oczu, zákrapiáiąc nią.

Máść ná zápalenie pewna.

WEś Tucyi prepárowáney łot, Kámfory dwá ſkrupuły, Wodki Rożáney ćwierć łotá, máſłá młodego wypłokánego dwá łoty, Gryſzpanu ſkrupuł ieden, zmięſzay iáko naylepiey, ſmáruy tym powieki.

Ná Jęczmyk.

WEś *Gumi Seraphinum*, roſpuściwſzy octem námázuy go częſto. Albo głowki mrowcze roztárſzy śliną ſmárowáć Jęczmyk.

Ná Oczy podbite.

ROſpuść Aloe z miodem práśnym, tym ſmáruy, álbo ſer młody piecz, y przykładay, álbo weś mydłá Barſkiego, Gorzałki, Oliwy, zmięſzay, ſmáruy częſto.

Item. Máść Topolowa dobra ná to.

Ná bol, y zápalenie oczu.

WEś białek od iáiá, Háłunu tártego ſzczyptę, mąki y drożdzy świeżych po troſze, ubii iák naylepiey, obłoż tym czoło, y ſkronie.

Wodká ná oczy doświadczona.

WEś winá ſtárego kwartę, miodu práśnego białego łyſzkę, Bobku, Jmbiru, Soli oczkowátey, wſzyſtkiego po puł łotá, Kámfory łot ieden, zmięſzay wley do naczynia miedziánego nie pobielánego, niech ták ſtoi przez dwie Niedźieli, codźień mięſzáiąc, potym przecedź przez bibułę, ſchoway od potrzeby.

Gdy mgłą oczy záchodzą.

UWarz iáie twárdo, rozerznii w puł, żołtek wyrzuć, ná to mieyſce włoż koperwáſu białego, ſubtelnie utártego, złoż obie połowki do kupy, obwiń chuſtą, y nicią obwiąż, włoż do kwárterki wody czyſtey, niech moknie przez kilká dni, co raz wyciſkáiąc iáie, potym przecedź przez bibułę, wpuſzczay kroplámi w oczy.

Ná bielmo wodká doświadczona.

WYciśnii ſok z kilku Pomarańczy, przyday do niego, wodki Rożáney tylo dwoie, Aloeſu

ſu, Jmbieru, Kámfory, po troſze, niech mokną te rzeczy utłuczone przez kilká dni co raz mięſzáiąc, potym przecedźić przez bibułę, puſzczay w oczy kroplámi letnio, á powieki ſmáruy Oleykiem Rozmárynowym.

Ná zaśćie oká błonką rzecz pewna.

WEś winá białego pułtory kwáterki, Ruty świeżey drobno pokráiáney ſzczyptę iednę, Száfránu, Szczypiorkow ńro 5. zmięſzay, niech ták ſtoi przez cztery dni, potym przecedź, y przyday Tucyi prepárowáney ćwierć łotá, tym Winem przemyway oczy częſto, proſzkiem niżey opiſánym záſypuy.

Weś Fiałkowego korzenia tártego, gran: 7. ſkorup iáiecznych pałonych gran: 8. *Oſſis Sepia*, Tucyi prepárowáney, oboygá po 7. gran, zmięſzay, utrzyi iák nayſubtelniey, wdmuchyway piorkiem w oczy.

Ná łzy z oczu płynące.

WEś *Pſillii* łotow trzy, Wodki z Kopru włoſkiego pułtory kwáterki, námocz przez noc, przecedź, wpuſzczay w oczy.

Ná zmienienie Oczu od Zachodu Słońcá, co ſię nayczęśćiey Fliſom, álbo y tym co ku Zachodowi idą przytráſia.

WEś Soczewice, Spodyi, oboygá po dwá łoty, utrzyi iáko nayſubtelniey, przyday do tego Oleyku Fiałkowego 8. łotow, zmięſzay dobrze, ſarkay w nos, álbo pioro maczáiąc ſmáruy w noſie.

Wodká przedźiwna ná Oczy.

R. *Rad. Fæniculi Fol. Rutæ, Euprasiæ, Verbenæ, Chelidonii, Potentillæ, Valerian, Poligon, Agrimoniæ, Cardui Sancti, Graniorum juniperi, Baccar Lauri aā, unc.* 3. *Piperis unc.* 1. *Mellis unc.* 6. *misceantur simul optimè, misceantur cum urina infantis & distilletur cohobando.*

Zgánia wszelkie z oczu zmázy, łez płynienie zátrzymywa, wszystkie złe humory rozpędza, wzrok bystry czyni, wpuszczáiąc ią kroplámi w oczy letnio. Jedná osobá dźiesięć lat nie widźiáłá, tą wodką zákrapiáiąc oczy, przyszłá do widzenia.

O CHOROBACH UST.

To iest: Podniebienia, Języka, Dźiąseł, Zębow &c.

Pierwsza áffekcya zębow iest ztrętwienie od iedzenia rzeczy kwáśnych. 2 Czarność zębow z iedzenia, y picia często rzeczy słodkich. 3. Chwianie się zębow z częstych defluxow z głowy. 4. Bol zębow, ktory *Odontalga* zowie. 5. Nábrzmienie dźiąseł, ktore názywa się *Parulis*, Pryszczki záś około zębow názywáią się *Epulis* 6. Zmnieyszenie, álbo z strawienie dźiąseł, álbo gnicie, zkąd się Szkorbut rodźi. 7. Descens do szczęki. 8. Wrzody, álbo Ranki w ustách, ktore się názywáią *Aphtæ*, Dźieciom są pospolite. 9. O zabie pod językiem, ktora názy-

zywa ſię *Batrachus*. 10. Paraliżem náruſzenie ięzyká. 11. Oniemienie, ktore ſię názywa *Aphonia*. 12. Záiąkánie ſię, álbo ſzeplenienie. 13. Smák ſtrácony. 14. Nábrzmienie ślinnych iágod, ktore *Tonſillas*, álbo *Amygdalas* zowią. 15. Spádnienie, y nábrzmienie, álbo zápalenie ięzyczká, ten ięzyczek názywa ſię *Vula*, álbo *Celumella*. 16. Zápalenie gárłá zowie ſię *Angina*, to zápalenie ieſt czworákie, ktore názywáią ſię *Cynanche Pa-ricinanche*, *Synanche*, *Paryſinanche*, że ſię máło rożnią od ſiebie, iednákowoż práwie (wſzyſtkich dyfferencyi) kurácya iedná ieſt, *Angina*, ktora z wielkim zápaleniem, y gorączką częſto przynoſi wrzod w gárdle, druga bez gorączki, á tákowa názywa ſię *Spuria*.

Spoſob do leczenia tychże wſzyſtkich Chorob.

NA ztrętwienie zębow, żuy chuſtkę nie krochmálną. *Item*. Syrem świeżym nácieray zęby.

Item. Solą miáłką wytrzyi zęby, á potym wodą ciepłą wypłocz. *Item*. Przyłoż ná zęby chlebá ośrodkę ciepłą, ieżelić to niepomoże, wytrway, á ſámo uſtánie.

Ná zczerniáłe Zęby.

WEś wody czyſtey, wpuść w nię kwáśney wodki tyle, żeby ſię kwaſek wolny wydał, tą wodką z ráná, y ná noc myi zęby.

Item. Weś korali czerwonych tártych z Dáktylow *Oſſis Sepia*, Soli ſpaloney, wſzyſtkiego po

puł ćwierci łotá, zmięßay wraz, wycieray tym proßkiem zęby, potym wypłocz wodą ciepłą, będą białe.

Jtem. Weś proßku z cegły ſubtelno utártego łot ieden, ſkrop go kilká rázy *Spiritu Sulphuris*, zá kożdym rázem wyſuſzáiąc, przyday do niego Wayſztynu białego trzy ćwierci łotá, Chlebá ná węgiel ſpalonego puł łotá, uczyń proßek ſubtelny, ktorym z by czarne, y záſzpecone (*mucosâ materiâ*) wycieray, á zá káżdym rázem winem ciepłym wypłocz.

Jtem. Pomex roſpalony zgaś w winie po dwá rázy, zá trzecim rázem roſpaliwßy nie gaś á niech ſam oſtygnie, utrzyi go ná proch ſubtelny, záżyway go do chędożenia zębow, nád inſze ieſt oſobliwßy.

Ná zęby ſłábe chwieiące ſię.

WEś Zołędzi ćwierć łotá, Gáláſu puł ćwierci łotá, Háłunu palonego, *Succi Acuciæ*, po puł ćwierci łotá, Roży ſuchey puł gárśći, warz w kwarcie winá, żeby ná pálec wywrzáło, przecedźiwßy, wymyway zęby kilkákroć ná dzień.

Jtem Weś ſkorek Granatowych pułtory ćwierci łotá, Háłunu pułtory ćwierci łotá, Szałwii puł ćwierci łotá, warz to wßyſtko w winie, w woccie, y w wodźie, w rożnych częściách przecedziwßy trzymay częſto w uściech.

Ná bol zębow.

BOl zębow oſobliwie uśmierza Sáwiná, w winie wárzona, to wino iák nayciepleyſze w uściech

ściech częſto trzymáć, co oſobliwie ſłuży, y ná ząb wypruchniáły, z ktorego bol pochodźi.

Item. Korzeń kobelego ſzczawiu, pod czás Wiosny wykopány, y ſuſzony, dotykaiąc nim zębá boleiącego, álbo trzymáiąc ná nim, uśmierza bol iego.

Jeżeli bol z ſpadáiących humorow, z Głowy pochodźi, weś korzenia Pokrzywiánego, Czoſnku, Gałki muſzkátowey, Száfránu, wſzyſtkiego po troſze, warz w winie ná poły z octem, przecedźiwſzy bierz w uſtá tego trunku potroſze ciepło, y trzymay przez czás iáki, wypluy á inſzy bierz, częſto to powtarzay, uznaſz folgę.

Item. Weś Bukwice, Mácierzanki, Rozmárynu, wſzyſtkiego po puł garśći, Gwoźdźikow kramnych 12. warz w winie, przecedźiwſzy trzymay w uściech.

Item. Oleiek Gwoźdźikowy, z kámforą zmięſzány, bol do rázu uśmierza.

Item. Weś naſienia ſzałwiowego, rzucay ná węgle rozpalone, dym bierz w uſtá przez liiek.

Item. Weś *Opii* gr. 5. przyday *Spir. Vitriol.* ile potrzebá, uczyń pigułkę, wetchniy w ząb wydrożáły.

Item. Plaſtrzyki ná ſkronie zrobione *de Gumi Elomi*, álbo *de Maſtiche cum Opio & Alumine.*

Item. Oleyki doświadczone ná zęby, to ieſt Oleiek Bukſzpanowy, Gwaiakowy, Leſzczynowy, ktore lubo z winem mięſzáiąc, przydawſzy trochę Kámfory płokáć uſtá, lubo nápuśćiwſzy báwełnę, trzymáć ná zębie. *Item*

Item. Korzeń Pierotrowy z tłucz ná proſzek, ktory kilkákroć ſkropić *Spiritu Vitrioli*, co raz wyſuſzáiąc, tym proſzkiem záſypowáć ząb boleiący.

Item. Pryſzcze zá uſzymá, álbo ná rękách znáczną folgę przynoſzą, ktore możeſz uczynić lub Czoſnkiem ſurowym tłuczonym, y przyłożonym, lub Gorczycą białą zwierciáną. Są tácy co zákrapiáią Serwáſerem, ia tego nie chwalę, gdyż dźiąſłá pſuie, y zęby przyległe.

Item. Ná zębow bolenie ſekret. Kto ieſt podległy częſtemu bolowi zębow, niech ſobie doſtánie koſtki z udá żáby źiemney, ktora gdy dotknie zębá, záraz bol uſtáie.

Item. Warz w mocnym occie gwoźdźiki, y łuczywo, przecedź, trzymay w uściech.

Item. Weś Háłunu ná koniec nożá, ubii go z białkiem iáiowym, wley ná to Gorzałki mocney, zápal niech ſię wſzyſtká wypali, co zoſtánie położ ná chuſteczkę, przyłoż ciepło ná ząb.

Item. Weś pieprzu tłuczonego ſzczyptę, náley ná niego gorzałki łyſzkę, zápal, iák wygore, ten pieprz ciepły przyłoż ná ząb.

Item. Wodká Krolowy Węgierſkiey z kámforą ieſt dobra, wpuſzczáiąc ná ząb, álbo báwełnę w niey maczáiąc; wkłádáć w ząb wydrożáły, może przydáć Oleyku Gwoźdźikowego.

Item. Sarknąc w nos gorzałkę, uſtáie bol.

Item Weś winá pułtory kwáterki, miodu praśnego łyſzkę, Roży ſuchey, *Piretrum*, Rozmá-

ry-

rynu po pułtory ćwierci łotá, warz do połowy, przecedźiwszy, trzymáć w uściech ciepło często.

Jtem. Weś naśienia Szaleiowego, Porowego, Cybulánego, rowne części, przetłukszy z grubá, rzucay ná wągle, párę w ustá przez liiek wpuszczay.

Jtem. Weś mąki pszenney trochę, zmięszay ią z mlekiem, z Skoczku mnieyszego, porob kołaczki, ususz, gdy potrzebá kłádz po iednemu wząb wypruchniáły, á bez bolu wyidźie.

Jtem. Warz Kámforę w occie, płocz często, uznasz pomoc.

Jtem. Sandaraká osobliwym sposobem uśmierza bol zębow.

Jtem. Kto ieſt podległy częstym bolom zębow, temu trzebá przypalić Arteryi ná skroni, z tey strony, kędy się bol często odzywa. Jeżeli zás ieſt wypruchniáły, á często boleiący, lepiey go wyrwáć, wprzod oberznąwszy pusczádłem, osobliwie gdy będźie trzonowy.

Jeſt bárdzo wiele sposobow, do uśmierzenia bolu zębow, ktorymby końcá nie było, tu się tylko naypewnieysze zebráły.

Ná nierychłe wyrastánie ząbkow dźieciom.

WEś krwi z grzebyká kurzego, námasz nią dźiąsłá raz y drugi, uznasz skutek. Jnsi dáią żuć wilcze zęby, lecz to máło co pomoże.

Ná spuchnienie dźiąseł.

NAyprzod przystáwienie do nich piiawek ieſt po-

pożyteczne, ále nie záwſze, gdyż pod czás więcey humorow przyciągnie, zkąd większa nábrzmiáłość, á czáſem exulcerácya.

Item. Weś głowienek Szałwii, Rzeżuchy ogrodney białey, warz w winie z octem ná poły, przecedź, przyday trochę Mirry, Háłunu, płocz częſto uſtá ciepło.

Gdy dźiąſłá gniią, álbo niſczeią.

WEś źiela Orliká, warz w wodźie ná poły z winem, przecedźiwſzy przyday trochę Soli oczkowátey, wymyway uſtá.

Item. Weś Orliku, Szałwii, Mięty, Gałki muſzkátowey, wſzyſtkiego po łocie, Háłunu palonego dwá łoty, miodu czyſtego ośm łotow, Miod odſzymowawſzy wſzyſtkie rzeczy ná proch ſtárte zmięſzay, tym dźiąſłá częſto ſmáruy. Przytym weś drzewá Gwaiakowego trzy łoty Salarmoniaku łot, Gryſzpanu ćwierć łotá, uwarz w wodźie wapienney ná puł z wodą czyſtą przecedźiwſzy płocz.

Ná Deſcens do ſczęki.

WEś Wayſztynu, y ſoli rowne części, włoż do worká, grzey ná ponwi, przykładay ciepło, częſto powtarzáiąc.

Ná wrzody, álbo rány w uſtách.

WArz Cąber w wodźie, przyday trochę Háłunu, y Gryſzpanu, płocz tym częſto, możeſz oſłodźić miodkiem Rożánym, y przylać kilká kropli kwáśney wodki, álbo weś Wodki Babczáney kwáterkę, włoż w nię *Saccari Saturni*

ſcrup.

ſcrup. 1. Wody wapienney dwie łyſzki, álbo tey co wniey Kowale żelázo gáſzą, płocz uſtá, uznaſz pomoc. Jeżeli záś ranki będą z przyczyny choroby Dworſkiey, ináczey z niemi trzebá ſię obchodźić.

Zabká pod ięzykiem, ieſt nábrzmiáłość, ktora pod czás ták wielka będźie, że zęby ſpodnie przewyżſza, bywa też y niebeſpieczna, á oſobliwie gdy będźie czarna, álbo ſina, y twárda, álbowiem obraca ſię w *Cancer*, tráfia ſię częſto dźieciom, ále y w podeſzłym wieku ludźiom poſpolita, dźieciom ſolą ścieráią, gdy to nie pomoże, puſzczádłem otwieráią. Gdy ſię záś w podeſzłym wieku tráfi, áby ſię w wrzod nie obrociłá trzebá wźiąć purgáns, y krew z ręki puścić, gdy ſię nie rozeydźie, otworzyć ią puſzczádłem, álbo lancetem, oſobliwie żyłki śine idące przez nię, gdy záś będźie czárna, álbo ſina, nie trzebá iey tykáć, tylko płokánia ná nie záżywáć.

Ná ięzyk Párálizem zárázony.

WEś Gorczyce białey, ſubtelno utártey, zmięſzay ią z dryiakwią, nácieray ięzyk częſto, przytym ná koniec ięzyká wpuſzczay oleyku Hányſzkowego, álbo Gwoźdźikowego, álbo z Tátárſkiego źiela, álbo lewándowego, &c. płocz też częſto uſtá *Spirit. formicarum*, álbo *Spiritu Ceraſorum*.

Oniemienie, ieżeli w gorączce przypada, znáczy śmierć bliſką, ieżeli záś z inſzey iákiey

po-

powierzchney przyczyny, iáko z ſpadku z wyſoká, z uderzenia obuchem, kiiem, álbo czym podobnym, gdy ſię kość záklęknie, może bydź uleczone przez biegłych Cyrulikow. Jeżeli też z iákiey wnętrzney przyczyny pochodźi; y to może bydź uleczone, gdy záś będźie od urodzenia? żadną miárą uleczone bydź nie może.

Eſſency a z Konwálii wyciśniona, zmięſzána ze krwią Synogárlice, trzymáiąc ią w uściech częſto, wielce pomaga, trzebá iednak uważyć przyczynę choroby, ktorą oddaliwſzy, mowá przywrocona będźie

Ná utrácenie ſmáku.

DObra rzecz ieść częſto Podrożnikowe korzenie, w cukier wpráwione, álbo Sáłatę z liścia świeżego, álbo Sol wyciągnioną z roſołámi. Krew tákże z pod ięzyká puſzczona ſmák przywraca.

Jtem. Weś kwáśney wodki puł ćwierci łotá, *Spiritus vini* 4. łoty, miodu práśnego dwá łoty, uczyń z tego liniment, ktorym nácieray częſto ięzyk. Jeżeli ſię záś w chorobie iákiey przytráfi náprzykład w gorączce, pomienione ſpoſoby nic nie pomogą, áż chorobá uſpokoiona będźie.

Ná nábrzmienie iágod ſinych.

KTore názywáią ſię *Tonſillæ Amygdalæ,* álbo *Glandulæ,* Przepurgowawſzy ſię, płokáć tym płokániem. Weś wodki z kwiátu Bzowego, przyday do niey miodku Rożánego, octu, y Mirry trochę, zmięſzawſzy warz, płocz częſto ciepło, przy

tym

tym ſmáruy ie Oleykiem Migdałowym, przydawſzy do niego trochę oleyku z woſku.

Ná ſpádnienie, nábrzmienie, y zápalenie ięzyká.

WEś wodki Bábczáney kwáterkę, przyday do niey Háłunu ſzczyptę, miodku Rożánego łyſzkę, Sáletry trochę, kwáśney wodki kilká kropli, zmięſzay, płocz często. Przytym weś pieprzu długiego ſkrupuł 1. *Succi Acatiæ, Rad. Tormentillæ*, oboygá po dwá ſkrupuły *Saccari Saturni* gran 10. uczyń z tego proſzek ſubtelny, ktorym zádmuchyway z piorká.

Spádnienie ięzyczká. Zwyczáynie podnoſzą mbierem z miodem zmięſzánym.

Item. Weś Szałwii, Gorczyce białey, Pieprzu, wſzyſtkiego po trzy ćwierci łotá, warz w vodźie (przetłukſzy z grubá) przecedź, przyday niodku Rożánego, płocz gárdło często.

Ná zápalenie gárdłá.

JEżeli zápalenie w Gárdle będźie znáczne, trzebá záraz krew z ręki puśćić, ſłużą przytym płoánia rożne chłodzące, náprzykład, Weś Babki, varz w wodźie ná poły z octem: przecedź, przyay Soli oczkowátey, y Saletry po troſze, płocz ym ciepło.

Item. Wodá czyſta z octem zmięſzána, przyawſzy do niey trochę Háłunu, ieſt dobra.

Item. Gorzałká zmięſzána ná puł z wodką Rożáną, álbo Poziomkową ieſt ſkuteczna: inſi ſáą Gorzałką płoczą.

Item. Sowá całkiem ná popioł ſpalona; ieſt nayoſobliwſzym lekárſtwem ná wſzyſtkie choroby gárdłá, záſypuiąc tym popiołem.

Ná opádnienie ięzyká.

WArzyć źiele Przetácznik w mleku, przecedźiwſzy płokáć.

Ná dźiąſłá gniiące.

WEś *Ligni Sancti* 4. łoty, *Rad. Tormentillæ Mentraſti*, oboygá po dwá łoty, warz w wodce Babczáney przecedź, przyday proſzku z Gáláſu połtorá łotá, Háłunu palonego ćwierć łota, zmięſzay wymyway dziąſłá. Służy na to y *Tinctura Laccæ*.

Ná nábrzmiáłość dźiąſeł.

FIgę rozerznąć, y trzymać na dziąſłach.

Item. Warz Figę z Jęczmieniem, tę wodę przecedzoną trzymay częſto w uściech, ieżeliby ſię iaki wrzod zebrał, otworz go lancetem.

Ná wſzelkie Uſt, Podniebienia, y gárdła áffekcye

WEś ſoku z Babki, y ieleniego ięzyka rowne częśći, płocz, przydawſzy *Diamoron*, albo ſuche źioła warz. Jeżeliby podniebienie gniło, y ranki były, przyday wodki rożaney, miodu Rożanego, powideł Kaſſyowych, Hałunu palonego, Wayſztynu, Gryſzpanu potroſze, przywarzywſzy płocz. Albo też ſamo *Ungv. Ægyptiacum*, z wodką B bczaną zmieſzawſzy płocz.

Ná opádnienie podniebienia.

POd czas ieſt bardzo trudne do podnieſienia oſobli-

oſobliwie ná to ſłuży ápplikácya bániek ſuchych ná rogách głowy, ná wierzchu częſto powtarzáiąc. Służą też płokánia rożne, rozpędzáiące głowne piguſki.

Ná Slinogorz.

SLinogorz, ktory názywa ſię *Synanche*, *Pariſinanche*, poſpolicie wywrotnie názywáią *Squinantia*. Weś wodki z polney Dryakwie funt, gorzałki dwá łoty, zmięſzawſzy maczay w tym chuſtki, y gárdło okładay, teyże wodki połykay potroſze, á zrázu záraz trzebá krew puścić, ieżeliby byłá wielka inflámmácya. Ná wierzch przyłożyć plaſter z iáſkołczego gniazdá przeſianego, przydawſzy miodu práśnego. Oliwy, Cybule pieczoney, żułtek iáiowy: *Płokánie*. Weś Hyſſopu, Szałwii polney, Dryakwie, Noſtrzeku po garści, przyłoz *Album Græcum*, warz w wodźie, przecedziwſzy przyday miodu práśnego, płocz tym częſto, ieżeli chory nie może płokáć, ſprycuy. Jeżeliby wrzod wielki duſił chorego, otworz go láncetem, ieżeli go doſiągnąć nie możeſz, przywiąż láncet do drzewá.

Item. *Płokánie*. Weś Rożý garść, Rodzenkow wielkich, Fig, po 4. łoty, lukrecyi dwá łoty, warz w mleku, przecedźiwſzy przyday miodku Rożánego, iulepu fiałkowego co potrzebá, płocz tym, ieżeli nie możeſz, ſprycowáć trzebá. Jeżeli zápalenie wydáie ſię ná wierzch, weś mirry kádźidłá po dwá łoty, octu kwáterkę, wodki Pſionkowey trochę więcey, Kámfory, Száfrá-

nu po ćwierci łotá, warz wespoł, maczay w tym chustki, y Gárdło okładay. Kurzenie Remiszowym gniazdem, ma leczyć wszelkie choroby gárdłá, kto temu wierzy, może uznáć pomoc iáką, iáko się wzwyż námieniło, z Sowy spaloney popioł iest doświadczony ná choroby gárdłá.

O Rożnych Affekcyách TWARZY.

To iest: o zbytniey Czerwoności, o Plámách, o Krostách, o Węgrách, y o Strupách ná głowie.

ZBytnia czerwoność Twarzy, ktora pochodźi z gorącości, y subtelności krwie, álbo też z picia częstego trunkow gorących, iáko ma bydź temperowána, podádzą się sposoby.

Czerwoność Twarzy z przyrodzenia, nie ma bydź sposobámi lekárskiemi oddalona, gdyżby to nie bez szkody zdrowia było, iednák záżywáiąc często Podrożniku, ták w sáłatách, iáko też korzenia w cukrze, álbo w rosołách liście wárząc, y piiąc, może temperowáć gorącość wątroby, strzegąc się trunkow gorących, y potraw korzennych, oprocz tego, podádzą się sposoby powierzchowne, ktorych záżywáiąc, szkodźić zdrowiu nie mogą.

Modá bowiem teráźnieysza świátowa: ochydźiwszy sobie rumieniec, (ná ktory przed tym rożnych sposobow záżywáłá) niezwyczáynych, y bar-

y bárdzo ſzkodzących zdrowiu ſpoſobow używa, áby białości doſtąpiłá, więc przez te niezwyczáyne ſpoſoby blechuiąc ſię, iák wiele ſobie ſzkodzą widźieć ſię dáie, gdy nietylko białości, ále też obrzydłey bládości, (ktora w ták wielu śmiercią ſię zákończyłá) doſtąpiły. Spoſobow ktorych do tego záżywáią, wymieniáć niechcę, ábym nie przedłużył, położę tylko Cypryana Swiętego o tákich ták piſzącego: *Rzucáią ſię ná Páná B O G A ci, ktorzy to co on uformował, przeformowáć chcą, nie wiedząc że wſzyſtko co ſię rodźi Dźieło Boſkie ieſt, á co ſię mieni diabelſkie.*

Powierzchowne ſpoſoby do zgłádzenia zbytniego rumieńcá ſą te:

Weś Maſtyxu, Kádźidłá, Kámfory, rowne części, ztłucz ná proch miałki, náley gorzałki dobrey, poſtaw w cieple przez kilká dni, codźień raz mięſzáiąc, przepuść przez chuſtkę ſubtelną, tym ráno, y ná noc (maczawſzy chuſteczkę) twarz ocieray, przytym choć raz w tydźień náſmáruy twarz *Ungv. Alb. Camphor.* Ná noc, z ráná obmyi mydłem, á wodką pomienioną nátrzyi.

Jtem. *Ná Czerwoność, y Kroſty po twarzy.*

WEś Gleyty iák nayſubtelniey utártey, łot ieden, octu iák naylepſzego winnego łotow 8. warz áż trzecia część wywre; w drugim garnuſzku warz te rzeczy, to ieſt: Weś ſoli oczkowátey, álbo inſzey, Háłunu, oboygá po łocie, Kádźidłá

gran 20. Wodki Rożáney kwáterkę, iák powre, zmięſzay obádwá likwory wraz, przecedź przez chuſtkę cienką, będźie likwor iák mleko biały, ktorym twarz ścieray, ſpędza wſzelákie zmázy, kroſty, plámy &c.

Jtem. Wodká wypalona z przeſtępowego korzenia (myiąc ſię nią) ſpędza rumieniec, kroſty &c.

Jtem. Wodká z żabiego ſkrzeku nieprzepalona, ále w piwnicy z worká ściekłá, przydawſzy do niey Salarmoniaku, y Kámfory w gorzałce roſpuſzczoney, czyści twarz, y rumieniec gaſi.

Jtem. Wodká z kwiátu Grzybieniowego białego, przydawſzy do niey *Saccari Saturni*, y Kámfory, ieſt pewna, tákże wodká z kwiátu Bobowego z winem palona.

Jtem. Tucya prepárowána (nácieráiąc nią) twarz czyści od kroſt, plam &c. tákże wodká wapienna, przydawſzy do niey oleyku trochę Wayſztynowego, álbo *Spir. Sal. Armon.*

Wodká ſekretna Twarz iáſną, y białą ſpráwuiąca.

WEś kwiátu Bobowego, Bzowego, oboygá po dwie garści, Gołębiąt młodych dwoie oſkubánych, wypápruſzonych, y drobno poſiekánych, Soku Limoniowego łotow iedenaście, Soli białey łotow 8. Kámfory łotow ſześć, wodki Poźiemkowey kwáterkę, wſzyſtko wraz zmięſzawſzy, przepal przez Alembik ſzklány, w wrzącey

wo-

wodźie, przepaliwſzy wyſtaw ná ſłońce przez Mieśiąc, potym doday trochę Pizmá, ſchoway dobrze záttkawſzy, umyi pierwey twarz wodą ciepłą, potym zmaczawſzy chuſteczkę w pomienioney wodce, otrzyi twarz, będźie wdźięczna, y iáſna? ieſt y inſzych wodek bárdzo wiele do twarzy ſłużących, tę nayſkutecznieyſzą położywſzy, inſze opuśćiłem.

Ná kroſty po Twarzy.

WEś *Mercurii ſublimati* ćwierć łotá, máśći Rożáney puł łotá, zmięſzawſzy ſmáruy, zrázu będźie boláło, ále prętko uſtánie, záraz obmyi octem, z rogiem ielenim wárzonym, przydawſzy trochę Kámfory, y cukru, ieſt rzecz doświadczona.

A ci co uſtáwnie piią choć prágnienia nie máią, zkąd ſię im ná twarzy kroſty czerwone wydáią, y inne przypadki z piiańſtwá, w nich ſię odzywáią, potrzebá áby ten zły nałog odmienili, ktory to nie tylko życie ſkraca, ále y ná duſzy zábiia, przymioty ich wierſzem opiſáne.

Pierwſzy piiak ieſt mądry, á bogáty drugi,
Trzeci zrze mocno, czwarty opłákuie długi.
Piąty zaletnik, ſzoſty przyſięga ách brzydko,
Siodmy pali, oſmy zaś wyprzedáie wſzyſtkō.
Dźiewiąty, co pod ſercem ma, to ci wyiáwi,
Spi dźieśiąty, w głos ſzpetność, iedenaſty práwi.
Nálazł ſię też dwunaſty, (ni bárełá) bluie,
Oſtátni iák furyat, ludźi nápáſtuie.

Ná Trąd po twarzy ktory ſię zowie Morphæa.

WEś żab źiemnych 2. álbo 3. uſiekay, ſmaż w Oliwie, tym oleykiem ſmáruy ieſt pewny.

Item. Z drzewá ieſionowego wypalony *Spiritus*, oraz z oleykiem zmięſzawſzy go, z wodką fiałkową, ocieray twarz ieſt pewny.

Item. Wodká wypalona z kwiecia Omanowego myiąc ſię nią ſpędza trąd.

Ná kroſty, ktore około Noſá bywáią, czáſem czerwone, á czáſem iák perełki, zowią ſię Vari, *álbo* Ionthi.

WEś oleyku Bobkowego, Máści Topołowey rowne części, zmięſzay, ſmáruy częſto, ná noc záś przykładay chuſteczkę zmoczoną gorzałką.

Ná Plámy, y Oſutkę.

DObry ieſt Oleiek z woſku, ſmáruiąc nim.

Item. *Oleum Tartarij*, ktory poſpolicie zowią wodką kámienną, temi, oleykámi naylepiey ſmárowáć po kąpieli, gdy ſię plámy dobrze wydádzą.

Gdy záś z czárow będźie oſucizná, (iáko ſię częſto trafia) trzebá ſię z tym do Duchowieńſtwá udáć.

Ná Liſzáie, ktore ſię zowią *Impetiginos*, ślīną czczą nácieray ie.

Item. Wodká złotnicza źielona, oſtrożnie nią nácieray, bo gryźie, lepiey zmięſzáć wprzod ná poł z wodą proſtą.

Item

Item. Weś Kámfory, y Mirry rowne częśći, náley trochę winá, warz z lekká w garnuſzku, tym winem námázuy.

Ná wykrzywienie Twarzy z iedney ſtrony, ktore názywa ſię Spaſmus Cinicus, *álbo* Convulſio Canina &c.

WEś wodki Párálizowey co potrzebá, przyday do niey oleyku Burſztynowego, álbo Rozmárynowego, nácieray tym Twarz zárážoną, kilkákroć przez dźień, przytym w uściech częſto máſtykowáć gorczycę białą, płokáć też uſtá wodą, w ktoreyby wrzáłá Szałwiia, Rozmáryn, Tátárſkie źiele: iednák przytym trzebá ſię przepurgowáć.

Ná wárgi popádáne.

OLeiek z żułtkow iáiowych, ieſt dobry, álbo weś łyſzkę drewniáną, ktora iuż byłá w używániu, zápal ią, á tę tłuſtość ktora ſię z niey ſkwárzyć będźie pilnie zbieray, ieſt bowiem ſkuteczna ná popádánie warg, rąk, y nog.

Ná Strupy po głowie, ktore ſię názywáią Favi, Achores, Porrigo, Tinea.

TE rodzáie ſtrupow rożne ſą. Dźieciom poſpoſpolite, y rośleyſzym przydáią ſię, oſobliwie párchy, ná to ſłużą nayprzod purgánſe, krwie puſzczenie, ieżeli wiek pozwoli Báńki, Łáźnia, &c. przytym weś ługu z leſzczynowego popiołu zrobionego, ieżeli ieſt mocny przyley trochę wody, myi nim głowę codźień, zá káżdym rázem

zem ſmáruy oleykiem z żułtkow iáiowych zrobionym, ieſt ná to dobry oſobliwie *Oleum Sulphuris Rulandi.*

Jtem. Weś pęcherz oraz z uryną z wieprzá świeżego zábitego, z tegoż wieprzá głowy wybierz mozg, zmięſzay go z uryną, uſuſz wolnym ciepłem, tym głowę kroſtáwą po zmyciu ſmáruy, ieſt rzecz pewna

Jtem Weś oleyku z żułtkow iáiowych łotow cztery, Mirry, Koſacowego korzenia, ciemierzyce czarney, wſzyſtkiego po łocie, ztárſzy ná ſubtelny proſzek zmięſzay z oleykiem, ſmáruy tym głowę.

Jtem. Weś Gleyty puł łotá, Bleywáſu w wodce Rożáney płokánego, Háłunu palonego, Sádzy z kominá twárdych, proſzku z korzenia Omanowego, Bibuły paloney, wſzyſtkiego po puł ćwierci łotá, oleyku z żołtkow iáiowych, Bobkowego, Rożánego, ſádłá wieprzowego, wſzyſtkiego zárowno, uczyń máść, do ktorey przyley octu mocnego trochę, ſmáruy nią po zmyciu, ieſt doświadczona.

Jtem. Weś żułtkow iáiowych ſiedm, Mirry puł ćwierci łotá, korzenia *Aaronis* gran 20. Korzenia ciemierzyce czarney puł ćwierci łotá, utrzyi ſubtelno ná proch, żułtki drobno poſiekay ſmaż ná rynce áż ſię pocznie ſkwárzyć dobrze, że oleiek z ſiebie puści, przecedź, używay do ſmárowánia, á w ługu záwſze warz Centuryą mnieyſzą, y polną dryakiew, inſi kwáſem kápu-

śnym

śnym nie zbyt oſtrym; przydawſzy máſłá głowę myią.

Łupierz z Głowy ſpędza wodká wypalona z kwiátu wierzbowego.

Ná wypádnienie włoſow złych z głowy

PLASTER.

WEś Krochmalu łotow 4 żywice łot 1. zmięſzay nád ogniem: rościągnii ná chuście, włoſow przyſtrzykſzy obłoż ciepło, potym oddźieray powoli, powie naywiękſzą táiemnicę.

O MANIEY.

MAnia ieſt zapálczywość, álbo ſzaleńſtwo, pochodzące z gorącości mozgu, bez gorączki mięſzáiące ratiocynatią, y Jmáginácyą, częſtokroć bez nárużenia pámięci.

Znáki ſą te. Maniacy ſzáleiąc, biią przytomnych, kąſáią, czáſem ſię cichemi pokázuią, nie dádzą ſię iednák uſpokoić; wiele gadáią, ſkaczą, śpiewáią, wrzeſzczą, wzrok máią ſtráſzny, máło co ſpią, moc w nich niezwyczáyna, ſuknie, koſzule, ná ſobie drą, włoſy tárgáią, okná, y co nápádną tłuką. Spoſobni ſą czáſem do weſołości, y śmiechu zbytniego, á czáſámi názbyt ſię ſmucą, y boią, nágo rádźi legáią, źimná nie czuią, pámięć poſpolicie miewáią wielką, że y dawne rzeczy wſpomináią.

Chorobá tá z rożnych rzeczy pochodźi, ták powierzchnych, iáko wnętrznych, że ſię rzadko

tráfia, dla ſzczupłego *Compendium* opuſzczam ie, z wielką też trudnością bywa uleczona, áż ſię chybá ſámá dobrowolnie uſpokoi, czáſem ſię też obraca w głupſtwo, iuż nigdy nie uleczone.

Jeżeli w tey chorobie *Hemorhoidy* ſáme ſię dobrowolnie otworzą, álbo ſię krew z noſá puści, álbo biegunká nie gwałtowna, uwalniáią od choroby: ieżeliby záś po twarzy, po nogách, wrzody ſię iákie pokazáły? złym znákiem ſą. Jeżeli ſię tráfi z ukąſzenia pſá wściekłego, álbo z czárow, rzadko bárdzo uleczyć ſię może.

Spoſoby do leczenia.

SŁużą ná początku choroby purgánſe mocne, womitoria, pryſzcze, Kauterye, ſuche báńki, krwie puſzczenie z nog, z powtarzániem kąpieli, Enemy &c. oprocz tego.

R. Aqu. Hiper. Anagal. aã. unc. ℥. Conf. Alcherm. drachm. 1. ſalap. Lazul. pp. ſcrup. 2. Syrup. d. Hyper. drach. 1. M. Tey mixtury daway choremu często po łyſzcze.

Máią tácy chorzy do ſiebie, że żadną miárą nie chcą záżyć lekárſtwá żadnego chybá z wielką trudnością, co nie máły wſtręt czyni Medykom od kurácyi.

Item. R. Lap. Prunel. drach. S. Camphorae Scrup. S. Laudani Opiati gr. 1. M. Day to ná raz w wodce Cynámonowey.

Kámfory częſte záżywánie znácznie pomaga.

Item. Sok wyciśniony z młodych iáſkołek, ieſt

ieſt oſobliwym lekárſtwem, dawſzy go raz łotow dwá z wodką Cynámonową.

Item. Oſobliwy experyment. Weś Bukwice źiela, y kwiecia iego, Koſzyſká, Rozmárynu, Lewándy, Mácierzanki, Melliſſy, wſzyſtkiego po garści, warz te źiołá w wodźie czyſtey, przecedź, ſchoway, potym weźmii Bobku przetłuczonego, ciemierzyce czarney, oboygá ile potrzebá, wſyp do worká, przeſzyi go, przywarz w pomienioney Dekokcyi, wyżdżąwſzy obłoż nim głowę, co godźiná przygrzewáiąc w teyże Dekokcyi, czyń to przez kilká dni.

O MELANCHOLII GŁOWNEY.

ZNáki. Nayprzod ieſt ſzaleńſtwo, álbo głupſtwo bez gorączki, przytym boiaźń, y ſmutek, myśli ſtráſzne, y zápomnienie ſię. *Convulſio*, to ieſt, ściągánia żył, á pod czás y wielka chorobá nápada. Wielomowſtwo, płácz, ſchraniánie ſię od konwerſácyi z ludźmi, podeyrzenia, rozumieiąc wſzyſtko bydź trucizną záráżone, ſen krotki nie ſpokoyny, niektorzy záwſze ſię śmieią, inſi płáczą, inſi rozumieią ſię bydź Bogámi, Krolámi, Xiążęty, inſi rożnych beſtyi głoſy zmyśláią. Inſi rozumieią ſię bydź ſzklánemi, álbo gliniánemi, zkąd ſię záwſze boią żeby ſię nie ſtłukli. Inſi rozumieią ſię bydź umárłemi. Inſzym ſię zda iákby iákąś marę przed ſobą widźieli. Inſi rozumieią, że członkow nie máią. Inſi boią ſię áby ſię nie zápádli. Inſi ſię ſwárzą, drudzy ſię uſtáwicznie

mo-

modlą, inſi ſię uczą, inſi o woynách tráktuią &c.

Chorobá tá, iáko y pierwſza ieſt długa, y do leczenia bárdzo trudna, zkąd názywa ſię *Flagellum*, álbo *Jllufio Medicorum*. Obraca ſię pod czás wMánią. Jeżeli w tey chorobie dyſſenterya przypádnie? złym znákiem ieſt. Przynoſi też częſtokroć Apoplexyą, álbo Páráliż, álbo Konwulſye.

Sposoby do leczenia.

POżyteczne ſą nayprzod Enemy, Womitorya, Purgánſe, Hemorhoidow otworzenie, Arteritonomia, Kauterye, Pryſzcze &c.

Purgáns. *R. Red. Polipod. unc. S. Epithymi drach. 2. Fol. Senæ unc. 3. Thamarind. drach. 6. ſem. Cortand. drach. 15. Santal. Citrin. dr. 2. infund Aqu. Fumar. unc. 14. coqu. ad reman. unc. 10. Colaturæ, adde Agar. drach. 2. Rhabar. drach. 3. inf. per noctem coque colaturæ adde Syrup. Fernell. ſol. unc. 2. Doſis unc. 3. intra triduum vel quatriduum.* Tákże rożne infuzye w Serwadce ſłużą. Przytym *Abſorbentiæ* ſą potrzebne.

R. Antimon. diaph. Corall. Rubr. pp. oculor. Cancr. Conchar. pp. Cinabar. nat. aã. ſcrup. s. Vitriol. Mart. gr. 6. Extr. Opii gr. 1. M. divide in 6. part. Dáią ſię te proſzki w wodce Cynámonowey.

Jtem. R. Arcani 2. plicat. gr. 15. Magiſter ſatur. gr. 10. Camphor. gr. 3. m.

Oſtátek puść ná Páná BOGA, y ná náturę.

O SZALENSTWIE

Ktore ſię názywa Phreneſis.

PHreneſis, ieſt odeście od rozumu, z gorączką wiel-

wielką, y zapálczywością, pochodzące, z zápalenia Membran mozg pokrywáiących, (ktore ſię *Meninges* názywáią) álbo też z zápalenia *Diaphragmatis*, iáko ſię przydáie w gorączkách wielkich.

Znáki. Nayprzod gorączká uſtáwiczna, ſucha, nie ſpánie, oddech ciężki, twarzy, y oczu zápalenie, pod czás z obudwu oczu łzy płyną, ſuchość (przytym ciáłá) nie zwyczáyna, Puls prędki, zápomnienie ſię, rozum pomięſzány, zkąd raz płáczą, drugi raz śpiewáią, wrzeſzczą, śmiáłość wielka, ręce drzą, uryná zápalona, á czyſta.

W tey chorobie uryná biała złym ieſt znákiem, tákże ieżeli womit dobrowolnie przypádnie żułty, álbo źielony, álbo czarny, złym tákże ieſt znákiem.

Item. Ci co ſię częſto śmieią, nie ták ſą niebeśpieczni. Jeżeli ſię záś do tey choroby Hektyká przyłączy, záledwie uleczona bydź może.

Item. Jeżeli śpiąca chorobá náſtąpi śmierć przynoſi, tákże ieżeli náſtąpią konwulſye, ſzczkawká, zgrzytánie zębow, nie czucie ſię, ſą znáki śmierci.

Item. Exkrementá ieżeli będą białe, álbo czerwone, álbo czarne, złym znákiem ſą, tákże wzdrygánie ſię, y przeciągánie. W gorączkách ſzaleńſtwo, nie záwſze ieſt niebeśpieczne.

Spoſoby do leczenia.

POtrzebne ſą nayprzod Enemy, krwie puſzczenie z czołá, z ręki, álbo z żył pulſowych pryſzcze-

ſzcze zá uſzymá, kąpieli, nog moczenie w źiołách wárzonych &c.

Jtem. Zá rzecz doświadczoną máią niektorzy Kurá żywego ná poły rozerznąwſzy, przyłożyć ná głowę. Jnſi iáſkołki żywo porozrzynáne przykłádáią. Jnſi Dynie uwierciawſzy ſurową, głowę nią okłádáią. Jnſi liná ná pulſy (rozpłatánego) przykłádáią, y do ſtop.

Purgánſe bárdzo wolne, ſą pożyteczne, to ieſt, z Seneſu, z Mánny, przydawſzy *Crem. Tartar.* W tákiey chorobie *Opiata* ſą záwſze podeyrzáne, lepiey ſię od nich wſtrzymáć, miáſto nich warz Mákowki w wodźie, maczáiąc w niey chuſtę, okłáday głowę.

Jtem. Weś Mákowek, liścia wierzbowego, Sáłaciánego, Pſinek, Szaleiu, warz w wodźie, niech chory moczy w tym nogi ná noc.

Jtem. Weś oleyku Rożánego, Rumienkowego, rowne części, przyley octu, ſkrapiay tym chuſtę, ktorą głowę okłáday, ſkronie ſmáruy oleykiem muſzkátowym, zmięſzawſzy go z Száfránem, miáłko utártym.

Jtem. Emulſye rożne chłodzące, y poſiláiące, ſą potrzebne, przydáiąc do nich *Lap. Brunollæ,* y Syropu *de Pau. Errat.*

Jtem. Báńká ná ſucho ſtáwiona, ná wierzchu głowy, znácznie pomaga, tákże piiawki ſtáwione ná ciemieniu; *ſupra futuram coronalem.*

Jtem. R. Syrup. d. Papaver unc. 3. Laudan. Opiati gr. 1. ſal. c. 6. volat. gr. 3. M. Day choremu ná

raz

raz. Jeżeliby wzwyż pomienione applikácye, nie pomogły.

Item. R. *Lap. Prunell.* gr. 15. *Camph.* gr. 3. *Laud. Opiat.* gr. 1. M. Day ten proszek w czymkolwiek ná noc.

Item. Spir. Nitri dawáć iák naycżęściey w rosołách, y w piwie.

Plaster ná głowę.

WEś Máku, siemienia konopnego, Jáłowcu, wszystkiego po garści, kádźidłá łot, iąder z kostek Brzoskwiniowych, nasienia Pigwowego po trzy części łotá, wodki Rożáney, y Bzowey ile potrzebá, rozłożywszy między chusty, głowę obłoż.

Item. *Kąpiel ná nogi.*

WEś Rozchodniku, Grzybieniowego liścia, winnego, wierzbowego, Roży suchey, mákowek, Sáłaty, wszystkiego rowne części, warz w piwie, wyley do Cebrzyká, niech chory moczy nogi w tym iák przestygnie.

Item. Máść Topolową zmięszawszy *cum Opio*, smáruy skronie, y pulsy.

Kłádą też y płucá świeże bydlęce ná głowę nie bez pomocy.

Item. Oxyhudinon do okłádánia głowy, ℞. *Aqua Rosar. unc.* 3. *Plantag. Papaver errant. aa. unc.* 1. *fol. ol. Rosar. Nymphæ, aa. unc.* 1. *Aceti drach.* 2. *M.* Maczay w tym często chustę, ktorą głowę okładay.

O

O Spiącey Chorobie.

SPiąca Chorobá, názywa ſię *Letargus*, *Comæ Cathaphora*, *Subet carus*,

Jeſt dwoiáka, iedná gdy ſpánie nie ieſt ták głębokie bárdzo, to ieſt, gdy chory ná trącánie, y wołánie ocknie ſię, y przemowi, á przytym ieſt gorączká, tákie ſpánie zowie ſię *Lethargus*.

Drugie záś ieſt głębokie ſpánie, (bez gorączki) tákże, że chory iák umárły śpi, ocucić go nie podobna, oddychániem tylko znáć że śpi, tákie ſpánie zowie ſię *Carus*, y máło co ſię rożni od Apoplexyi.

Jeżeli w tym bárdzo głębokim ſpániu chory ſiedm dni przetrwa, może ſię z niego wybiegáć. Jeżeli ſię też przyłączy do inſzey choroby iákiey głowney, iáko to ſzaleńſtwá, złym ieſt znákiem.

Item. Jeżeli chory śpiąc powoli, y z chrapániem oddycha, tákże kiedy drży, álbo zimny pot ná czoło wychodzi, ſtolce częſte, ſą znáki bárdzo złe.

Nádźieiá życia ieſt, ieżeli chorobá przyda ſię álbo z zbytniego piiańſtwá, álbo z częſtego kurzenia Tutoniu. Tákże z lekarſtw ná ſpánie nie oſtrożnie dánych &c. Jeżeli z Pryſzczow uczynionych wiele wody wychodźi, znák dobry, tákże ieżeli chory kichnie, gdy mu w dmuchnieſz w nos proſzek kicháiący.

Spoſo-

Sposoby do leczenia.

NAyprzod ſtáráć ſię koniecznie chorego cucić, tárgáiąc go zá włoſy, zá uſzy, wiercąc pod uſzymá, kurząc ſiárkę pod nos, álbo Bobrowym ſtroiem, lubo *Galbanem*, lubo *Gumi Sagapono*, álbo warz wſzyſtko zmięſzawſzy.

Item. Do noſá przytykáć częſto *Spir. Sal. Armoniaci urin*. Ciáło wſzyſtko ścieráć ſuknem, ták áż z czerwienieie, álbo báńkámi ſuchemi ociągáć, przytym Enemy mocne dawáć. Pryſzcze zá uſzymá, álbo ná rękách uczynić. Proſzek kicháiący w nos tedy owedy wdmuchywáć. Jeżeliby tá chorobá z záżytego *Opium* pochodźiłá, trzebá dáć ná womity. Purgáns lekki potrzebny, (iednák nie w Pároxyzmie) ktory táki bydź ma.

R. Caſtorici ſcrup. 1. *Diagred. gr.* 7. *tum oxymell. ſquil. & Aqu. Cinam det.*

Proßek oſobliwy.

WEś Bobrowego ſtroiu tártego ćwierć łotá, gorczyce białey, naſienia z Naſturcyum, oboygá po pułtory ćwierci łotá, popiołu z iáſkołek palonych, Burſztynu iák naymialey utártego po ćwierci łotá, Ambry gran. 20. Złotá bitego liſtkow 3. uczyń proſzek ſubtelny, daway ná raz po ćwierci łotá, w wodce Apoplektyczney, álbo też w winie.

Item. Weś octu mocnego, przyday do niego Bobrowego ſtroiu, Ruty, Czarnuſzki, warz to

w garnuszku, y ley potrosze (ná rospaloną bláchę) pod nosem chorego.

Item. Weś soku z Selerow wyciśnionego octu Ruciánego, Bobrowego stroiu, zmięszay warz, nápoy tym gębkę, ktorą trzymay u nosá chorego.

Ná okłádánie głowy.

WEś wodki Rumiankowey łotow 3. *Theriacalis* łotow 2. włosow człeczych palonych ile chcesz, zmięszay, maczay w tym chustę: kłádź ná głowę.

Jest ieszcze chorobá do tey náleżąca ktora názywa się Siphita stricta, *álbo* Noctambulatio, *to iest, co śpiąc po nocy chodzą.*

Ná tę chorobę sposob ten.

NIech kto strzeże ná tákiego z korbaczem, á iák pocznie chodźić, w ten czas go dobrze ciąć, nie folguiąc, głowy tylko ochraniáiąc, potym się skryć, álbo śpiącym uczynić. gdy zá iednym rázem to lekárstwo nie pomoże, powtorz, uznasz skutek.

Jeszcze ná śpiącą chorobę rzecz dobra.

WEś Betoniki, Máieranu, Szałwii, kwiátu Bzowego, Roży polney, warz w winie ná poły z octem, kłádź źiołá wárzone, przecedźiwszy, ná głowę.

O NIESPANIU.

Ktore názywa się Coma Vigil. *álbo* Pervigilium.

W Tey chorobie iest chciwość wielka do spánia

nia, ſpáć iednák chory żadną miárą nie może dla pomięſzánia fántázyi, zkąd práwie od rozumu odchodźi. Zrázu tácy czuią bol głowy, y osłábienie wielkie śił, z ospálstwem. Rzadko śię tá chorobá sámá przez śię tráfia, chybá przy inſzych chorobách, iáko to przy gorączce, przy Maniey &c.

Sposoby do leczenia.

JEżeli tá chorobá ieſt złączona z inſzą, z trudnośćią bywa oddalona, áż śię pierwſza chorobá (ktora iey ieſt przyczyną) uspokoi. Gdy zás sámá przez śię tráfi śię, weś ná nię Purgáns głowny, ná co ieſt naylepſze *Electuarium Silvij*, oprocz tego *vomitorium* służy, ieżeli dyspozycya (z uważonych okoliczności) do tego będźie.

Item. Krwie puſzczenie z ręki, álbo z nogi, pod noc znácznie pomaga.

Item. Stáráć śię choremu ſen przywieść, smáruiąc ſkronie oleykiem Muſzkátowym, Máśćią Topolową smáruiąc, przydawſzy *Opium*, Co ieżeli máły ſkutek uczyni, udáć śię *ad Opiata*, ná co służy *Requies Nicolai, Laudanum Opiatum*, iednák oſtrożnie nim ſzáfowáć; osobliwie gdy długie będźie nieſpánie.

Item. Częſtokroć doświadczona rzecz ieſt tá, zmaczay koſzulę w źimney wodźie, oblecz w nię chorego, niech ták będźie przez kilká godźin áż ná nim oſchnie, powtorz ieżeli trzebá. Ná nogi też kąpiel dobra z mákowek, z Sáłaty, z liścia wierzbowego, z Grzybienia &c.

Item. R. Aquæ Plantag. unc. 5. Papav. Errat. unc. 3. Aceti diſtill. unc. 1. Syrupi. Cydonior. unc. 1. Tart. Vitriol. drach. 2. daway tego częſto po łyſzcze choremu.

O CHOROBIE

Ktora názywa ſię Cathochus, *álbo* Catalepſis.

ZNáki tey choroby. Nayprzod nagłe zmartwienie człowieká, ktore gdy záráźi, lubo ſiedzącego, lubo ſtoiącego, lubo leżącego, ták go trzyma, ták dálece, że go iuż trudno poprawić. Oczy tylko ma otwárte, ktoremi nic nie widźi, áni też niemi ruſza, oddech záledwie czuć ſię da, członki wſzyſtkie iák zdrewniáłe, trwa ták pod czás, od godźiny do godźiny, czáſem dłużey. Ci co ſię ná tey chorobie nie znáią, rożnie rozumieią, iedni ſkłádáią ná záchwycenie, drudzy ná podwionienie, inſi ná czáry, owo zgołá káżdy co inſzego trzyma, á oſobliwie wymyślne báby. Máło co ſię rożni tá chorobá od Apoplexyi, y owſzem niektorzy názywáią ią *Apoplexiam inverſam.*

Spoſoby do leczenia.

NAyprzod kichánie wolne pobudźić, piorkiem wdmuchnąwſzy proſzku kicháiącego.

Item. Czynić frykcye mocne, ſuknem oſtrym. *Item.* Pryſzcze po rękách, y zá uſzymá porobić. Niektorzy ná wierzchu głowy przepaláią Kauteryą, głowę tákże okłádáć źiołámi poſiláiącemi, *Spiritus animales.* Enemy tákże mocne, ſą bárdzo pożyteczne, y purgáns wolny, ále áż Paroxyſm

xyſm ominie, krwie puſzczenie w tey Chorobie niepotrzebne. Członki wſzyſtkie, y grzbiet ſmárowáć tym, Wziąć wodki Krolowey Węgierſkiey pułkwáterki, przydáć do niey oleyku Burſztynowego, y Kámfory po troſze, tym ſmárowáć przy cieple. Ták ſię zwyczáynie leczy, iáko Apoplexya, o ktorey będzie niżey.

O ZAWROCIE GŁOWY.

Z Rożnych przyczyn zawrot głowy pochodźi, z ktorych iedne ſą powierzchowne, drugie wnętrzne.

Powierzchowne przyczyny ſą te, Konſtupácye częſte, poty zbytnie, nieſpánie, piiańſtwo, nagła odmiáná powietrza, iedzenie potraw grubych, nieſtrawnych, czoſnkow, cybul &c. Obżárſtwo, zátrzymánie Hemorhoidow, álbo Mieſięczney choroby, gniew zbytni, y częſte obracánie ſię w koło, tákże pátrzánie ná rzeczy w koło ſię obracáiące, pátrzánie z wyſoká ná doł, ſpadek, uderzenie ciężkie w głowę, że ſię kość zágnie.

Wnętrzne przyczyny ſą. Wapory rodzące ſię z humorow zbytnich, to ieſt ze krwie, z cholery, z flegmy, z melancholii, z humoru wodniſtego, oſtrego, tákże pochodźi zawrot głowy z żołądká nieſpoſobności, z wątroby, z śledźiony, z mácice.

Dwoiáki ieſt zawrot głowy, ieden lekki, w ktorym ſię tylko obiektá w koło obracáią.

Drugi cięższy, w ktorym nie tylko ſię rze-

czy wſzyſtkie w koło obracáią, ále też y ćmią, ták dálece, że chory pod czás záledwie ná nogách utrzymáć ſię może.

Jeden ieſt zawrot *Idiopatiens*, to ieſt z okázyi ſámeyże głowy, gdy humory wodniſte, y flegmiſte w mozgu zoſtáiące, wiátry, y wapory wypuſzczáią, *ad ventriculos cerebri*, ktore w nich ſię obracáiąc; zawrot ſpráwuią, zkąd táki zawrot przynoſi, álbo wielką chorobę, álbo Apoplexyą.

Drugi *Symphaticus*, to ieſt, z okázyi żołądká, Wątroby, śledziony &c. Z ktorych humory ſzkodliwe, wapory do głowy poſyłáią.

Jeżeli przyczyná z zawrotu ſámey głowy, znáki tego ſą te, bol głowy, y ociężáłość, oczu zaćmienie, álbo ſłábość, w uſzách dzwonienie, y záwálenie, zapáchu, y ſmáku odmiáná.

Jeżeli z pełności flegmy, w ten czas ciáłá wſzyſtkiego ociężáłość, y oſpálſtwo, plucie częſte, ápetytu utrácenie, uryná biała, nieſtrawna &c.

Jeżeli z cholery, ná ten czas chorzy máło śpią, częſto ſię gniewáią, w ſpráwách prędcy, y zrzędni, prágnienie bywa, y gorżkość w uſtách, puls prędki, uryná częſta, żułta.

Jeżeli z meláncholii, znáki ſą te, boiaźń, ſmutek, myśli pomięſzáne, nieſpánie, rzygánie kwáśne &c.

Jeżeli ze krwie pełności, znáki tego nábrzmienie żył, twarzy czerwoność, w ſkroniách żył tąpánie niezwyczáyne, głowy ociężáłość, do ſnu częſtego ſkłonność, uryná pod czás czerwona, y mętna, á czáſem czyſta. Je-

Jeżeli zawrot pochodźi z przyczyny żołądká, znáki tego ſą te: ápetytu utrácenie, nauzea, odrzygánie kwáśne, ſmrodliwe, bol z żołądká, álbo wzdęcie.

Jeżeli z wątroby, álbo śledźiony, álbo z Mácice, łátwo tego doyść, gdy chory czuie bol, párcie &c. w lewym, álbo w práwym boku.

Progn. Zawrot głowy świeży, rzadko nápadáiący, y z powierzchnych przyczyn pochodzący, do uleczenia łátwy ieſt, przeciwnym ſpoſobem, ieżeli częſto, y znácznie nápada, y ieżeli dawny ieſt, częſto przemienia ſię w wielką chorobę, álbo Apoplexyą. W ſtárych tákże niebeśpieczny ieſt, dla zimnego w nich muzgu.

Jeżeli w zawrocie nie tylko obiektá obracáią ſię w koło, ále też y głowá, (z zaćmieniem oczu) znáczy wielkie niebeśpieczeńſtwo, á do tego ieżeli chory oſtać ſię ná nogách nie może, znáczy bliſką wielką chorobę, álbo Apoplexyą.

Item. Jeżeli z gorącey przyczyny pochodźi, łátwiey, y prędzey bywa uleczony. Jeżeli záś z zimney, trudniey.

Item. Ktorym purpurowy, álbo źielony kolor w oczách ſię obraca, ſkłonni ſą tácy do wielkiey choroby. Ktorym czerwony, do ſzaleńſtwá, ktorym ſzáry, álbo bronatny, do Apoplexyi.

Item. Zawrot głowy ćmiący w gorączce, złym znákiem ieſt.

Sposoby do leczenia.

NAyprzod Enemy przymocnieyſze ſą potrzebne. Tákże krwie puſzczenie, oſobliwie gdy iey pełność będźie, y z powtorzeniem, ieżeliby tego była potrzebá, purgánſe tákże ſą naypotrzebnieyſze, lubo w pigułkách, lubo w trunkách, tákże *vomitoria*, oſobliwie gdy z pełności humorow w żołądku zoſtáiących pochodźi. Hemorhoidow też otwárcie ieſt potrzebne, przytym Wezykátorya, Báńki, Kauterye, Czopki z źioł poſiláiących, záżywánie Káwy, Kąpiel.

Item. Kauterya ná wierzchu głowy, nád ſuturą uczyniona, ſtáry wrzoſt, głowy leczy.

Item. Kichánia częſte pobudzánie, Errhiná, Dekokcya z Gwaiaku &c. Czego wſzyſtkiego wiedźieć kędy záżyć, uważywſzy pilnie przyczynę choroby, świeży zawrot głowy, łátwo uleczony bydź może, máſtykuiąc w uściech Kubebę, Kolender, álbo *Rad. Doronici*.

Jeżeliby z okázyi Wątroby, álbo śledźiony, tę trzebá leczyć iáko o tym ná ſwoich mieyſcách naydźieſz náuki. *Item*. Łáyno Pawie ná proch ſtárte, przydawſzy do niego Burſztynu miałko utártego zádáne w piwie, ná raz ćwierć łotá, przyſłodźiwſzy, ieſt oſobliwym ſekretem, pod czás womit uczyni. *Item*. Sok z trybule z winem záżyty, znácznie pomaga.

Item. Morſelki ſkuteczne. *R. Pulv. Treos, Deronci Cubebarum aā drach.* I. *Flor. Levand. Beton.*

Car-

Cardam aā. Scrup. 2. Saccari in Aqu. Beton. Sol. q. Suf. M. Záżywáć ich co dzień zráná, y ná noc po iedney.

Item. Proszek osobliwy. *R. Croci Martis aper. Scrup,* 1. *Cinabar. nat. gr.* 15. *Rad. Ari. Scrup.* 1. *Ocul. Cancr. draco. S. Ol. Cinam. gut.* 3. *f. pul. pro* 5. *vicibus semel de die in Aqu. Cerefol. propinetur*

Item. Weś *Olei Petra albi* puł łotá, oleyku Bursztynowego puł ćwierci łotá, Kámfory gr. 15. zmięszawszy nácieray tym skronie, y pod nosem. *Item. Spir. Volat. Oleos Aromat.* nád insze naylepszy, záżywáiąc go często po 20. kropli w winie.

Item. R. Corserv. Beton. Salv. Levand. aā unc. S. Rosar. drach. S. Syrup. d. Stach. q. S. M. f. C. bierz tego konfektu ná raz iák Kásztan co dzień dwá rázy. *Item.* Konfekt Nogietkowy iest bárdzo skuteczny, często go záżywáiąc.

Jeżeli tá chorobá pochodźi z pełności wielkiey humorow, trzebá ich wyprowádźić lekárstwy purguiącemi.

Nayczęściey piiakow tá chorobá infestowáć zwykłá, á nie tylko tá, ále wiele innych bárdzo szkodliwych, ktore wierszem dla lepszego im zrozumienia, opisuię.

Bachus zuchwáły, záwraca głowę,
Oczy záślepia, odmienia mowę.
Rzuca iák káduk, niby co złego,
Piiaká trunkiem, zárázonego.

Jáko w báreły leiąc w kałdony,
Womitem trapi ná obie ſtrony.
Káßlu nábawia, płucá wyſußa,
Apetit tráci, pámięć náruſa.
W głowie, y w rękách, drżenie ſpráwuie,
Y ſproſnym trądem, twarz obſypuie.
W pęcherzu w nerkách rodźi kámienie,
Czyni y w członkách, wielkie bolenie.
Gdy ich záraża przykrą Chirágrą.
Zbyt boleiącą, nogi Podágrą.
Nád to puchliną, nogi zálewa,
Bachus gdy często, w gárdźiel nálewa.
Pali wnętrzności, czyni prágnienie,
Więc zálewáiąc, ná ochłodzenie.
Ogień podnieca, w człeku táiemnie,
Gorączki wielkie, rodząc wzáiemnie.
Hektyki tákże, krwi zepſowánie,
Humorow w ciele, ztąd pomießánie.
Zywotá ſkraca, tákim zdrádliwie,
Przez nagłe śmierci, ták nießczęśliwie.
Leży iák w błocie, we złym nałogu, Apoſtr.
Ze ma dáć ściſły, ráchunek BOGU.
Nie myśli o tym, człek záślepiony,
W tey złości będąc, iuż utopiony.
Zbytnim piiáńſtwem, grzechow przymnaża,
Obraz ßátáńſki, w ſobie wyraża.

Skár-

Skárbi ná piekło, ciężkie więźienie,
Ná wßyſtkę wieczność, cierpi prágnienie.
Nießczęſny muſi, nárzekáiący,
Dźień národzenia, przeklináiący.

O WIELKIEY CHOROBIE.

WIelka chorobá názywa ſię *Epilepſia, Morbus Comitialis, Herculeus, Sacer, Caducus.*

Dwoiáko przydáć ſię może, to ieſt, álbo *Idiopathice*, álbo *Simphatice*.

Idiopathice. Kiedy przyczyná ieſt z ſámey Głowy. *Simpathice* záś, gdy álbo ze wnętrzney, álbo zwierzchniey przyczyny nápada.

Wnętrzne przyczyny, pochodzą, álbo z wątroby, álbo z śledźiony, álbo z żołądká, Mácice, Menſenteryi, to ieſt błony, ktora kiſzki ściąga, álbo ze krwie, álbo z inſzych przyczyn, ktorych ieſt bárdzo wiele, dla krotkości opuſzcza ſię.

Powierzchowne záś, pochodzą z rány iákiey ciężkiey w głowie zádáney, álbo z tłuczenia, álbo z uderzenia, z zápalenia, z zbytniey ápprehenſyi, y fráſunku &c.

Dźieciom też bywa, álbo z zbytniey wilgotności muzgu, álbo z exhálácyi, z inſzych części ciáłá, álbo z gliſt, álbo z złego pokármu, álbo kiedy ſię ząbki puſzczáią, álbo z częſtego maczánia głowy, y ciałá, álbo z fetoru, pochodzącego z pieluch, uryną, y máścią záſzpeconych, gdy ich przez niedozor, y niedbálſtwo częſto nie odmie-

nią

nią, álbo z przelęknienia, álbo z oſpy, álbo z odry nie dobrze wyſtałey.

Poſpolita też ieſt chorobá Dźieciom z pomienionych przyczyn, ktora nie ieſt wielką chorobą, ále zowie ſię *Convulſio* to ieſt, kiedy ſię dźiecie wiie, oczy wywraca, ślini ſię, co nie rozumni Medycy widząc, zá prawdźiwą wielką chorobę miewáią, w czym ſię znácznie mylą.

Znáki poſpolite náſtępuiącego Pároxyſmu, lubo nie wſzyſtkich, iednákowo poprzedzáią, álbowiem w iednych mniey, w drugich więcey, álbo tę, álbo owę, z nich tu kłádą ſię.

Nayprzod ciáłá niezwyczáyne pomięſzánie, w głowie ciężkość, y bol, álbo zawrot, w niektorych oſpálſtwo, w niektorych záś zbytnie czucie, ſen nie ſpokoyny, umyſł pomięſzány, y trwożliwy, ſmutek, y boiaźń, wzdrygánie ſię, w rękách, y nogách ſłábość, drżenie członkow; w oczách zda ſię iákoby iſkry latáły, á pod czás mgłą záchodzą, w uſzách dzwonienie, ięzyká niepowolne ruſzánie ſię, źiewánie, kichánie, gniew nád zwyczay, ſercá drżenie, pierſi ściśnienie, oddech zátłumiony, potraw obrzydzenie, á w niektorych zbytni ápetyt, w żołądku gryźienie, ślin z uſt płynienie, uryná wodniſta, bokow rozdęcie, cerá bláda.

Item. Chory czuie z ktorych częśći ciáłá iákoby wiátr, álbo mrowie ná głowie idące, álbo ſłábość znáczna w teyże częśći.

Item. Przypadáią też pod czás przed Pároxyſmem

ſmem womity, párcia, rozdymánie, przelewánie po kiſzkách, rzygánie kwáśne, wnętrzności ściśnienie, y bol do krzyżow rościągáiący ſię &c.

Sámego pároxyſmu znáki te ſą.

ZMyſłow wſzyſtkich, ták wnętrznych, iáko y powierzchnych nagłe odięcie, zkąd nagle ná źiemię upadáią, y rzucáią ſię, Oczy otwárte, zębámi zgrzytánie, oddech zátłumiony; uryny, y exkrementu (z wielkiego gwałtu nátury) wypuſzczenie, piiány z uſt, y z noſá odchodzenie, iednák nie záwſze, ieno w gwałtowney chorobie, po Pároxyſmie chory nie pámięta co ſię z nim dźiało.

Spoſoby do leczenia.

W Sámym Pároxyzmie rátowáć chorego temi ſpoſobámi, wdmuchnąć mu w nos proſzku kicháiącego, pod noſem náceráć Bálſámem ápoplektycznym, tákże do noſá przytykáć *Spiritum Salis Armon, urin.* W uſtá wlać Mitridatu roſpuſzczonego wodką Konwaliową, Rutę rozetrzeć w rękách, y wetchnąć w nos, pulſy u rąk ściſnąć iák naylepiey; (ieſt rzecz doświadczona) Bobrowym ſtroiem kurzyć, álbo Łoſim kopytem, lubo wraz oboygiem, chorego też zá uſzy, włoſy rwáć żeby ocknął.

Bálſam tey chorobie ſłużący oſobliwy.

WEś oleyku Máieranowego, Burſztynowego, Ruciánego, *Spir. Sal. Armon. Urin. Spir. C. C.* zmięſzay, ſłuży do ſmárowánia pod noſem, pod czás Pároxyzmu. Wo-

Womity oprocz Pároxyſmu, ſą bárdzo ſkuteczne, á oſobliwie w ten czas, kiedy z nieſpoſobności żołądká tá chorobá pochodźi, krwie puſzczenie z żyły przez czoło idącey, tákże z medyánny, álbo z pod ięzyká, ieſt pomocne.

Item. Enemy mocne.

Jeżeli tá chorobá przypádnie Białeygłowie, z záduſzenia Mácice, doſzedſzy tego, kurzyć trzebá rzeczámi ſmrodliwemi, iáko to pierzem pawim, Kuropatwim, ſkorą ſtárą, Aſſafætidą, á do wąchánia pod nos przykładáć Bobrowy ſtroy.

Jeżeli z przetrzymánia Mieśięczney choroby, trzebá krew z nogi puścić, y dawáć ná pobudzenie oney.

Item. Kauterya ná wierzchu głowy uczyniona; ná wielu ieſt doświadczona, Dźieciom záś ná kárku. Potrzebne też ſą purgánſe uważywſzy z iákiey przyczyny chorobá pochodźi.

Proſzek ná wielką chorobę doświadczony.

R. Cinabar. Antim. drach. 2. *Unicor. ver. unc.* 1. *Raſur. C. C. Viſci querc. aā. drach. S. Terræ Sigill. Cran. hom. philos prt. aā. Scrup. ſ. lap. Smarag. Cinam. Croci. aā. gr.* 5 *f. pul.* tego proſzku dawáć ná raz po ćwierci łotá przed nowiem, y pełnią.

Jeſt wiele bárdzo rozmáitych proſzkow ná tę chorobę, ktorym práwie końcá nie máſz, y nayoſobliwſze ſą *de Gutetta Draco figens &c.*

Pigułki purguiące.

R. Reſin. Turb. Agario. aā. gr. 7. *Flor. Armon. mart.*

mart. gr. 5. *Sal. Succin. Volat. gr.* 3. *Ol. Maior gut.* 3. *f. pill.*

Jtem.. Wielom też pomagáią gliſty źiemne, w winie morzone, uſuſzone, y ná proch utárte, ná raz ćwierć łotá przed Nowiem.

Jtem. Z ſpalonego kretá popioł.

Item. Secundina primiparæ, ná proſzek utárta.

Item. Zułć z ſzczęnięciá czarnego z ſącego.

Item. Naſienie Piwonii, y korzeń czáſow pewnych kopány.

Item. Liſtki Bukſzpanowe, tákże wątrobki z żab wodnych źielonych.

Item. Łośie kopytá, Jęmiołá dębowa, oleiek Bukſzpanowy, Burſztynowy, wodká z iáſkołek.

Dźieciom ná tęż chorobę. Weś koſtek ktore idą przez grzbiet kiełbiká, od głowy áż do ogoná, ochędoſz pięknie od mięſá, uſuſz, zetrzyi ná proſzek miałki, przyday rowne części Pereł, y korali prepárowánych, biorąc ná koniec nożá, daway Dźieciom w iábłku pieczonym, álbo w pokármie.

Item. Gdy ſię ieno Dźiecię ná świát urodźi, nim pokármu zákuſi, (áby wolne było od tey choroby) day mu oleyku migdałowego z Cukrem zmięſzawſzy ná łyſzcze.

Item. Sekret Elektorá *Saxoniæ* dla dźieci, áby ná záwſze wolne były od tey choroby. Weś trochę łáyná krowy czarney, uſuſz, utrzyi iák nayſubtelniey, day nowonárodzonemu dźiecięciu iák napárſztek w mleku, álbo w polewce, w krot-

w krotce wyrzuci z ſiebie wiele złych humorow ktorych w ſię nábráło w żywocie Mátki, zkąd poſpolicie przyczyná ieſt tey choroby.

Item. Gdy dźiecię ktore tę chorobę miewa, warz álbo liście wierzbowe, álbo ſkorę wierzbową, oſtudźiwſzy, kąp ie w tym część to, co też y ná ſuchoty ſłuży onym.

Jeżeliby tá chorobá dźieciom pochodźiłá z gliſt, álbo gdy ſię ząbki puſzczáią, o tym maſz ná ſwoich mieyſcách, ieżeli z morzyſká, day Enemę, y Máteracyki z źioł ná żywotek.

Item. Gdy dźiecię ieſt podległe tey chorobie, mámkę trzebá uważyć ieżeli ma pokarm dobry, táż mámká záżywáć ma rzeczy należących tey chorobie, iáko to ięmioły dębowey, naſienia y korzenia piwonii, korzenia Kozłkowego &c. mocząc to w piwie, korzenie Kozłkowe, ktore ſię názywa *Valeriana*, ieſt oſobliwym lekárſtwem ná tę chorobę, y wiele ludźi nim ſámym ſię leczy.

Item. Dla podeſzłych R. *Pulv. Marchion. dr.* 3. *Succin. Alb. prti. dr.* 2. *Apic. C. C. philos prt. Rad. Pæon aã. dr.* 6. *Antim. diaph. unc. S. Smarag. prt. drach.* 2. *Cranchum prti unc. ſ. p. doſ. drach.* 1.

Item. R. *Succini alb. prti. drach.* 1. *S. Rad. pæon. Doron. aã. drach.* 2. *Cort. Citri dr. ſ. ſpetiar. Dia. Ant. di Ambr. aã. dr.* 1, *ſ. Corall. Rubr. prtat. Margar. prtar. aã. drach.* 1. *ſal. vol. Cranchum ſcrup.* 2. *Ambr. gr.* 5. *Moſch. gr.* 7. *ſ. pul. doſ. ſcrup.* 2.

Item. Oſobliwe ſą ná tę chorobę *Chimica*, to ieſt

ieſt; *Spir. ſecundinæ primipar. ſal. volat. & ſpir. Ungul. alcis & Magiſterium ſal. volat. ſangv. hum. Tinct. Succini, Magiſter Lunæ Tincturæ lap. Lazuli Magiſter Cranij hum. Luna potab. Anima Vitrioli, tinctura Antim. Conſ. Smaragd. Aqu. Carbunc. Spir. vini Cæphalicus Myuſ. Pulv. Epilept. eiuſdem Secretus opiata Montagnanæ Cor. hom. violen. extin. Moſchus* ieſt bárdzo dobry dla dźieci. *Item. Spirit. Oleos Aromat.*

Draco Figens.

R. *N. M. drach.* 1. *ſ. Ciner. Talpar. drac.* 2. *Tal. lepor. ńro.* 3. *Pulv. Card. ben. ſcrup.* 4. *ung. Alc. Succ. alb. viſci quer. aā. ſcrup.* 2. & *S. Marg. pr. drach.* 1. *C. C. Uſti drach. ſ. Unicor. veri ſcrup.* 1. *Cranchum drach.* 3. *ſem. Pæon. drach.* 1. *ſ. fol. Auri ńro* 5. *f. p. doſis drach.* 1. Nád wſzyſtkie inſze ieſt ten proſzek ſkutecznieyſzy. Jeſt między Autorámi niezliczona rzecz rożnych ſekretow ná tę chorobę, lecz y między ludźmi rożnemi ieſt ich wiele, oſobliwie báby máią ná nię cudowne ſwoie táiemnice, záżywáiąc rożnych guſeł, kto ich tego wyćwiczył, trudno wiedźieć, gdy áni *Galenus*, áni *Hypocrates* tego nie docieklі czego one przy kądźieli.

O APOPLEXYI.

Apoplexya znáczy ſię nagła śmierć.

GDy bowiem człeká nieſpodźianie nápádnie, wſzyſtkie zmyſły odeymuie, y prawie umárłym czyni, y rzadki tráfić ſię może, ktoryby

z niey wyſzedł, á choć wyidźie, nie bez ſzwánku, gdyż Páráliż po ſobie nieuleczony zoſtáwuie; á ieżeli zdrowy wyidźie, rad ſię znowu prędko nieſpodźiánie náwraca, y życia dokonywa.

Rodzone ſobie ſioſtry ſą te choroby: *Apoplexia, Epilepſia, Suffocatio, Uterina, Catharus ſuffocativus,* y *Letargus.*

Dwoiáka ieſt Apoplexya, iedná nagła, y gwałtowna, ktora właśnie názywa ſię *Apopl.*

Druga wolnieyſza, zowie ſię *Hemiplexia,* z ktorey częſto wychodzą, lecz nie bez ſzwánku, gdyż Párálıſz zoſtáwuie, znáć ią po pulſie mocnym, y oddechu wolnieyſzym, tákże gdy ſię przytráfi z okázyi mácice, gdźie poſpolicie raz puls uſtąpi, drugi raz przyſtąpi, co nie ma trworzyć Medyká, gdyż częſto tákie przychodzą do ſiebie.

Znáki Apoplexyi náſtępuiącey.

NAyprzod bol głowy nagły, rozumu pomięſzánie, zawrot głowy, ociężáłość, y gnuſność, rąk, y nog trętwienie, álbo źiębnienie, oczu zaćmienie, we śnie zębámi zgrzytánie, z uſt wiele ślin odchodzenie, tyłu głowy á czáſem cáłey źiębnienie.

W ſámym záś Pároxyźmie znáki ſą te: Nayprzod zmyſłow wſzyſtkich nagłe utrácenie, oddychánie zbyt ciężkie, niektorzy piiany z uſt toczą, oczy otwárte, puls pomięſzány, czáſem prędki, czáſem nierychły, zgołá chory podobnieyſzy do umárłego, á niżeli do żyiącego.Kátar ktory názywa

wa ſię *Suffocativus*, to ieſt duſzący, máło ſię rożni
od tey choroby, ten pochodzi ze krwie z ſiádłey
w płucách, zkąd ſię rodzi *Suffocatio*.

Progn. W Pároxyźmie, ieżeli oddech ieſt ták
bárdzo zátłumiony, iż záledwie poznáć że chory
oddycha, znáczy śmierć pewną, tákże, ieżeli
ieſt przytym gorączká, álbo poty. Jeżeli ſię Hemorhoidy
w ſámym Pároxyźmie otworzą, znák
ieſt dobry.

Item. Jeżeli chory od proſzku wdmuchnionego
w nos nie kichnie zły znák.

Spoſoby do rátowánia w Pároxyźmie.

JEżeli ieſt nádźieiá życia, nayprzod chorego poruſzáć,
y tu, y owdźie, wſzyſtko ciáło, oſobliwie
ręce, nogi, y plecy trzeć, iáko naylepiey ſuknem,
głowę co prędzey ogolić, álbo oſtrzyć,
ktorą nátrzeć Bálſámem Apoplektycznym, przy
tym bláchę żelázną rozpaloną trzymáć przy głowie,
oprocz Bálſámu nácieráć głowę częſto wodką
Párálizową z mrowek zrobioną, zmięſzawſzy
ą z oleykiem Burſztynowym. Uſtá też trzebá
przez gwałt otworzyć, dla wolnieyſzego oddechu,
wlać do uſt chorego *Elixir. vitri.* przymięſzawſzy
trochę Mitridatu, pod noſem, y ná ſkroniách
nátrzeć Bálſámem Apoplektycznym, ściągánia
tákże mocne rąk, y nog należą, tákże Bánkámi
ſuchemi ociągáć plecy, udá, ręce &c. Womitorium
ieſt bárdzo potrzebne, oſobliwie gdy z pełności
flegmy tá chorobá pochodźi. Tákże krwie

puſzczenie w Pároxyzmie wielom pomaga, w káżdym wieku, uważáiąc ieżeli ieſt iáka nádźieiá. Enemy iák naymocnieyſze ſą nád wſzyſtko (záraz zrázu) naypotrzebnieyſze.

Táksże pryſzcze ná rękách, zá uſzymá. Proſzek kicháiący w nos dmucháć, po ktorym ieżeli kichnie, ieſzcze ieſt iákakolwiek nádźieiá życia.

Enemá. Weś Ruty, Rozmárynu, Lebiodki, Kopytniku, wſzyſtkiego po garśći, wierzchołkow Centuryi, Szałwii, Konwalii po ſzczypcie, korzenia Kokornaku okrągłego, Pieretrowego, Lubczykowego, Tátárſkiego źiela, wſzyſtkiego po łoćie, naſienia Krokoſzowego łot ieden, warz w wodźie, przecedź. Weś dekokcyi kwartę, przyday żułci wołowey ćwierć łotá, oleyku Rozmárynowego, woſku, álbo też *Philoſoph.* oboygá po puł łotá, miodu czyſtego 4. łoty, Soli oczkowátey łyſzkę, przywarz, przecedź, ochłodźiwſzy, day y dwá rázy ná dzień. Czopki tákże ſą dobre z miodu, z żułcią wołową, y z ſokiem Ruciánym.

Pacierze ſmárowáć tym linimentem. Weś oleyku Bobkowego, trzy łoty, Burſztynowego puł łotá, z rogu ieleniego ćwierć łotá, Lewándowego, álbo Rozmárynowego puł ćwierci łotá, przyday trochę tłuſtości Bobrowey, zmięſzawſzy ſmáruy Pacierze, grzeiąc ręce nád Fáierką. Pod nos przytykay *Spir. Sal. Armon. urinos.*

Item. Weś gorzałki, námocz w niey iáłowcu, Szałwii, Poleiu, Rzerzuchy, Száfránu trochę przecedźiwſzy daway choremu po troſze.

Item

Item. Z Kwiecia Konwaliowego, y Lewándowego, wraz wodká wypalona, ieſt bárdzo ſkuteczna, nácieráiąc nią głowę, y do uſt leiąc, zmięſzáwſzy z mitrydatem.

Y to wielom pomaga: Niech dwoie ludźi mocnych, wziąwſzy chorego pod pachy, podnioſą do gory wyſoko, y nim trząſną raz, drugi, trzeci, potym niech go położą, porwie ſię iák ze ſnu. *Sal. volat. Oleos. Aromat. Sylv.* ieſt nayoſobliwſzym rátunkiem tákim, nácieráiąc nim pod noſem; może go y wewnątrz dáć.

O SZALENSTWIE

Z ukąſzenia pſá wśćiekłego, ktore názywa ſię Hydrophobia.

ZNáki. Nayprzod ráná od ukąſzenia pſa wśćiekłego ieſt boleſna, prędko ſię iednák ſámá dobrowolnie zgoi: lecz po 40. dni od zágoienia, bez żadney przyczyny nápada tákiego melancholia, w ktorey zoſtáiąc, ſny uſtáwiczne miewa o pſách ſzczekáiących, y rzucáiących ſię ná ſię, ktorym ſię przez ſen broniąc o rátunek woła, zkąd y ſam ſię przebudza, y innych. Czym máiąc pomięſzáną głowę, ucieka ná mieyſcá oſobne, y ciemne, z ſobą tylko mrucząc, ſchrania ſię od ſpołkowánia z ludźmi, przytym brzydźi ſię wſzelkim napoiem, náwet y potráwámi rzadkiemi, twarz, y oczy czerwone, pod czás y gorączká, náſtępuią po tym konwulſye, nád to, choć uſtáwicznie cierpi prágnienie, iednák żadną miárą pić

nie chce, z czego ſámego umieráć muſi.

Spoſoby do leczenia.

NAyprzod chorego wźiąwſy przez gwałt w wodźie zánurzyć, raz, y drugi, co ſámo wielu uzdrowiło. Rány zrázu nie trzebá goić, ále ią długo trzymáć otwártą, á ſkoro tylko pies ukąſi, záraz ránę nożem zwierzchu zeſkrobnąć lubo z bolem, y obmyć ią winem z ſolą, potym weś liśćia pokrzywiánego, ztłucz, álbo zwierć z ſolą, przyłoż ná ránę, álbo świeże łáyno kurze, często go odmieniáiąc, ieſt rzecz pewna.

Jtem. Weś korzenia Gentiany, Kozłku, oboygá po pułtory uncyi, Zywokoſtu, Ruty ſuchey, Poleiu, wſzyſtkiego po garsci, Mumii, Rákow palonych, oboygá po dwá łoty, warz to wſzyſtko w winie przytkawſzy, przecedź, daway co dźień po kieliſzku choremu, á ná ukąſzenie od węzá, przyday *Rad Serpentariæ*.

Ná wyciągnienie iádu z rány pewne.

WEś Aſſy Fætydy, Galbanu, oboygá po dwá łoty, roſpuść octem, wyſmáſz, przyday *Ungv. Baſilic.* dwie uncye, zmięſzay, przykładay.

Jtem. Korzeń Roży leśney, dáiąc go choremu iákimkolwiek ſpoſobem, ieſt doświadczony.

Jtem. Weś popiołu z rákow palonych częśći 10. Proſzku z korzenia Gentiany częśći 7. Kádźidłá część iednę, uczyń z tego proſzek iák nayſubtelnieyſzy, daway go choremu po łyſzcze w winie, álbo w piwie.

Item

Item. Weś oſtu, ktory ſzkapim, álbo czartowym zowią, uſuſz go, zetrzyi ná proch ſubtelny, daway po drachmie, ná raz, ieſt rzecz doświadczona.

Item. Weś Stokroći z kwiátem, z liśćiem, Szałwii, Ruty, Kłobuczkow z pod Roży polney, Czoſnku, *Rad. Scorzeneræ* rowne częśći, przydawſzy ſoli morſkiey, álbo łagru śledźiowego, ſtłucz wraz, y przyłoż, á ieżeli śię ſpoſobnie może bánká ſucha ſtáwić, przyſtaw ią záraz po ukąſzeniu.

Jeſt też kámień ſkuteczny ná wywábienie iádu, ktory śię názywa *Crapaudina,* to ieſt żábi, tákże y drugi *Pietra di Cobra.*

Znáki pſá wśćiekłego, áby śię go káżdy mogł uchronić.

PIes wśćiekły, áni ie, áni piie, uſzy, y ogon opuśćiwſzy, ięzyk wywieśiwſzy biega źiáiąc, y wyiąc chrapliwie, przytym y piiany z uſt toczy, oczy wywraca, á kogo nápádnie milczkiem kąſa, zrázu zda śię bydź ráná máła, y prędko śię zgoi, lecz we 40. dni odnawia śię, czym człeká w ſzaleńſtwo, y śmierć wpráwia.

Aby káżdy pies wolny był od wśćiekliny.

JEſzcze ſzczenięciu każ puśćić krew z pod ięzyká, z żyłki ktora ieſt nákſztałt robaczká, y przytym koniuſzek ogoná uciąć.

O PARALIZU.

PAráliſz pochodźi z pozátykánia żył ſuchych, (ktore *Nervos* zowią) humorámi grubemi, niedopuſzczáiąc Cirkulácyi duchom, ktore ſię názywáią *Spiritus animales.*

Dwoiáki ieſt Párálíſz, ieden prawdźiwy, á drugi nie prawdźiwy.

PRawdźiwy ieſt ten, w ktorym część náruſzona, czucie, y władzą utráci.

Nie prawdźiwy záś ten, ktory álbo czucie, álbo władzą odeymuie, iedno z tych.

Znáki poſpolite Párálizu.

NAyprzod nagłe utrácenie władzy, álbo czucia, álbo oboyga wraz.

Item. W częśći náruſzoney, zda ſię iákby mrowki ſzmeráły, á pod czás oźiębienie znáczne.

Item. Zawrot głowy, oczu zaćmienie, uſzu pozátykánie, rozumu pomieſzánie, mowy zmienienie, á czáſem utrácenie, flegmy z uſt, y z noſá płynienie &c. Zwyczáynie Párálíſz zákończa Apoplexyą.

Stárych ludźi poſpolicie nápada Párálíſz, dla defektu ciepłá przyrodzonego. Jnſzych záś ludźi z rożnych przyczyn, czáſem z źimney konſtytucyi powietrza, iáko ſię tráfia pod czás Jeſieni, álbo ná Wioſnę. Tákże z pełnośći humorow lipkich, flegmiſtych, oſtrych, tákże z humorow oſtrych, z głowy ſpływáiących, *in medullam*

dullam spinalem, tákże trafia się z żyły suchey przepchniętey, álbo náruszoney, z nieostrożnego krwie pusczenia, bywa też z kolek od śledziony pochodzących, álbo z cholery, ktory lubo iest przytrudnieyszy do leczenia, iednák żadnego w sobie nie ma niebeśpieczeństwá. Nápada też Páráliśz z gniewu wielkiego, z zbytniey ágitácyi, co się tráfi w tańcách, kiedy rospaliwszy się dla ochłodzenia ná wiátr wychodzą, álbo z łáźni, álbo z ciepłey izby, z odkrytą głową, nayczęściey nápada flegmatykow, owych pospolicie co się sedentárya báwią, á wiele iedzą, y piią &c.

Progn. Chorobá tá iest długa, y do leczenia zbyt trudna, gdy iednák z szkorbotu, álbo z okoliczney áffekcyi pochodźi, może bydź uleczona, choć też z uporem.

Jeżeli tráfi się z przeciętey suchey żyły, álbo kłutey, rzadko kiedy uleczony bydź może; y owszem nigdy.

Niedoskonáły Páráliśz, ktory rękę, nogę, álbo puł twarzy nárusży, snádnie może bydź uleczony.

Kogo w Jeśieni, álbo źimie nárusży, á osobliwie stárych, z trudnością bywa uleczony.

Jeżeli część Páráliżem náruszona z ciencze-ie, znák iest zły, ieżeli bol przystąpi, czyni iákąś nádźieię. Jeżeli chory iest przy siłách, przy tym bolu, y zawrotu głowy nie ma, mowę zupełną, gorączkę ma, znáki są dobre.

Item. Jeżeli część náruszona iest zimna, ták że gdy ná stronie náruszoney oko się zmnieyszy, álbo zmieni, tákże ieżeli się chory nie czuie, álbo głowy ma znáczne pomięszánie, tákże gdy się przyda biegunká, Konwulsye, wszystkie te znáki są bárdzo niebespieczne, lubo życia nie co przedłużáią, iednák się śmiercią zákończáią.

Sposoby do leczenia.

ZArázonego Páráliżem, ná prędce nácieray Gorczycą białą zwierciáną, przydawszy do niey octu dobrego, y Soli, álbo weś gorzałki dobrey, przyday do niey Gorczyce tártey, Pieprzu, Dźięglu, tłuczonego Jáłowcu, Rozmárynu co potrzebá, zmięszawszy nácieray część záráżoną. Potym należą purgánse, ktore nie máią bydź zrázu mocne, ále iák naywolnieysze

Tákże Enemy mocne bárdzo dobrze służą. Womitorya osobliwie w ten czás służą, kiedy chory czuie pełność wielką w żołądku. Tákże ná poty, rożne Medykámentá służą, á osobliwie *Sal. C. C. Volat. Spir. fuliginis, essent. Castor Spir. Sal. Armon.* Salwácye nádewszystko nayskutecznieysze, z tą okolicznością, ieżeli chory ná głowę znácznie nie szwánkuie, ieżeli zawrotu nie cierpi, álbo konwulsyi, álbo trętwienia nie ma, álbo ieżeli się wszkorbocie przyda, álbo z áffekcyi okoliczney, lubo też z inszey iákiey powierzchney przyczyny. Krwie pusczenie podeyrzáne iest, dla czego ostrożnie z nią potrzebá, iednák w pártykulárnym

Pa-

Páráliżu, ktory pochodźi, álbo ze krwie złey, álbo z ſpadku, álbo z uderzenia &c. może krew beśpiecznie puśćić, lub Hemorhoidy otworzyć.

Jtem. Bánki ſiekáne, álbo ná ſucho ociągáne, Frykcye, á oſobliwie pokrzywámi ſuchemi, álbo świeżemi, Kauterye ſą bárdzo pożyteczne.

Jtem. Winá zapráwne rożne, ſą ſkuteczne, iáko *R. Herb. Hamæp. Chamadr. Salviæ Flor. Pæon. Stechæd. Arab. Anthos. aā. M. S. Rad. Valer. Pæon. Duron. Garyophilat. aā. drach. 2. Hermodactil. Mechoac. aā. drach. 3. Fol. Senæ unc. 2. Rhabar. unc. 1. Galan. Cinam. Cubeb. aā. drach. 1. incisa & contusa, dentur pro mensura vini,* tego winá chory ma záżywáć po kwáterce co dźień, ieżeli ſiły pozwolą.

Salia volatil. bárdzo ſkuteczne, tákże *fixa*, iáko *Chamædr. Chamæpi Scordij Cichor. & Tart. Vitr.*

Chorobá poſpolicie początek ma od pacierzy kędy ſię naywięcey ſchodźi Nerwow, tákże y *Medulla ſpinalis* tám zoſtáiąca, zkąd trzebá ie częſto ſmárowáć. Ná to máść oſobliwa.

R. Ungv. Mart. Nerv. aā. unc. ſ. Ol. Phil. Succi aā. drach. ſ. Ol. Petra drach. 1. ſ. Lin. vel. R Ol. Succi unc. ſ. Camphor. dr. 1. Spir. formic. unc. 1. M.

Jtem. Oleiek z kantárides ſmáżonych w oliwie do nácieránia części nároſzonych ieſt dobry, tákże *Spir. Formicar. Aqv. Reg. Hung. Spir. Lumbric. Milleped. &c.*

Oleykámi, y máściámi, częsci náruſzonych, częſtego ſmárowánia ſtrzedź ſię, bo pory zátykáią, bárdziey ſłużą párzenia, moczenia w źiołách Máterace &c.

Item

Item. R. Spir. Lil. or. Conuall. Aqu. Apople. Lang. aã. unc. 1. Eſſent. Caſtor. drach. 1. M. pro linimento.

Potrzebne tákże ſą kichánia pobudzenie, kurzenia Burſztynem, kąpánie ſię w wodách śiárczyſtych, iákoż Szklanowſka wodá wielom pomaga, tákże kąpieli z źioł Nerwom ſłużących, przydáiąc śiárki z wapnem nie gáſzonym, wprzod roſpuſzczoney.

Item. Kąpieli z rożnego rodzáiu zwierząt, wárząc liſzki młode, ſzczenięta, mrowki, wraz z źiołámi należytemi, iáko to Bukwicá, Szałwia, Rozmáryn, Jva Art, Łopianowe korzenie, Mácierzanká &c. Dobra też rzecz ieſt, członek náruſzony kłáść w świeży káłdon bydlęcy; álbo w ięczmień wárzony ciepły.

Item. Tábáká świeża źielona w Máłmázyi moczona, nácieráć nią części náruſzone oſobliwie po potách, znácznie pomaga. Język ieżeli Páráliſz náruſzy, maſz o tym ná ſwoim mieyſcu, pátrz w Regeſtrze.

Dekokcya ná poty.

WEś kwiecia Szałwii, Bzowego, Lewándy, Rozmárynu, Rumienku, Meliſſy, Máieranu, Párálizowego źiela, Jáłowcu, wſzyſtkiego coć ſię podoba, włoż do gárcá, náley wody, warz nákrywſzy, odeym prędko od ogniá, ſtaw do wánny, do ktorey wſadź chorego okryi go dobrze, żeby ſię od páry pocił.

Item. Rzecz ſkuteczna. Weś wierzchołkow le-

Iebiodki, liścia dębowego, Jáłowcu, wszystkiego po trzy garści, szyszek iodłowych niro 12. wárz w wodźie, ostudźiwszy, mocz część nárussoną, otárszy smáruy tym. *R. Spir. Salis Vitriol. Ol Therebinth. aā. pra.* zmięszawszy wraz, gdy to powtorzysz raz drugi, y trzeci, nie bez skutku będźiesz.

Oleiek sekretny ná Páráliš, ná Podágrę, ná Konwulsye &c.

WEś oleiu Iniánego, rospal sztukę żelázá nową, zágaś w tym oleiu, czyń to poty, poki oley trzeszczeć nie przestánie, do tego oleiu włoż tyle wapná nie gászonego, żeby było iák ciásto gęste, zgnieć dobrze, pokray w káwałki, włoż do retorty, wypal oleiek, ktory włoż do gnoiu końskiego, (dobrze wprzod zátkawszy) niech tám będźie przez 10. dni, potym go rektyfikuy, iest ták przenikáiący, że gdy go ná dłoń náleiesz, záraz przeniknie ná drugą stronę. Gdy Páráliš pochodźi z pełności flegmy, iáko się nayczęściey tráfia, w ten czas służą purgánse, á osobliwie też *ex Merc. Dulci* przydawszy *Resinam Mechoacan. Agarici &c.*

Jeżeli chory władzą cále utráci, że się ruszyć nie może, á przytym y mowę, zápewne z niego nie wyidźie. Jeżeli też z kolek, ná to służą Enemy, Máterace &c.

O KON-

O KONWULSYACH.

Konwulſye znáczą ściągánia żył, y mußkułow, do czego należy, y Kurcz.

CZworáka ieſt Konwulſya. Pierwſza zowie ſię *Emproſthotonos*, tá ieſt, w ktorey głowá, kárk, y grzbiet nayprzod ściągnione bywáią, ták dálece, że brodá áż do pierſi, á czáſem y do koláná ściągniona bywa.

Druga názywa ſię *Epiſthotonos*, tá ieſt, w ktorey w tył człek ściągniony bywa.

Trzecia zowie ſię *Tetanos*, tá ieſt, kiedy Nerwy, y Muſzkuły z tyłu, y z przodku ściągáią człeká, wzdłuż iák ſtronę, táka ieſt naygorſza, y rzadko ſię też tráfia.

Czwarta zowie ſię *Spaſmus*, to ieſt Kurcz, ktory poſpolity ieſt w nogách, w rękách, w pálcách, pod czás y twarz wykrzywia, ktore wykrzywienie názywa ſię *Spaſmus Cinicus*, álbo *Riſus Sardonicus*.

Konwulſye pochodzą álbo z pełności humorow, álbo z wyniſzczenia onych, kurcz záś pochodzi z humorow oſtrych, z wiátrow &c.

Pełności przyczyny ſą: nayprzod obſtrukcye Wątroby, Sledziony, Zołci, Mácice. *Venarum meſer.* przetrzymánie Hemorhoidow, Mieſięczney choroby, wnętrzne nábrzmienia, y guzy, ſłábość wnętrzności, y utrácenie ákcyi żołądká, y kiſzek, ták, że chory áni trawić, áni pozbywáć z ſiebie exkrementow może.

Item

Item. Pełność wielka Meláncholyi, flegmy, tákże humorow wielka ostrość &c.

Item Zbytnie piiaństwá, obżárstwo, mięszkánie námieyscách wilgotnych, częste kąpánie się w wodách zimnych, ráná znáczna, przekłocie suchey żyły, zápalenie blisko suchych żył, bez soli iedzenie, zbytnia ágitácya &c.

Wyniszczenia przyczyny są: nayprzod krwi zbytnie płynienie zkądkolwiek, poty zbyteczne, zbytnie purgánse, y womity, przesádzenie lekárstwem &c. Oprocz tego, w rożnych chorobách, tráfiáią się Konwulsye.

Oprocz pomienionych przyczyn, bywáią też wnętrzne Konwulsye. Znáki ich są te. Wnętrzności wielkie wzruszenie, y powściągánie w ktorych pępek ták się ściągnie, że áż doł ná tym mieyscu będzie, gdźie pępek był, á czásem się tylko żywot, iák bęben rozedmie.

Kurcz z ràny w ktorey są Nerwy poprzecináne, czásem śmierć przynosi, tákże ieżeli nápádnie z zbytnich purgánsow, álbo krwi uyścia wielkiego, niebespieczny iest.

Item. Jeżeli zbytnie, y często trapi chorego, wpráwia go w szaleństwo.

Item. Wykrzywienie twarzy, warg, brwi, oczu, álbo nosá, gdy się tráfi w gorączce, częstokroć znáczy śmierć

Sposoby do leczenia.

W Sámym Pároxyzmie przytykáć pod nos *Spir. Sal. Arm. Vrin.* tákże *Assa Fet.* z Bobrowym stro-

ſtroiem, ktory też y pod nos częſto przytykáć. Części záś ciáłá ścieráć chuſtámi oſtremi, Burſztynem okurzonemi, tákże grzanki z chlebá ſolą poſypawſzy przypiec, y do ſtop po przykłádáć, wierzch głowy nácieráć wodką Krolowy Węgierſkiey z Kámforą. Jeżeli podniebienie, nátrzeć Dryakwią z wodką ruciáną zmięſzáną, pryſzcze po rękách uczynić.

Purgáns ieſt potrzebny, ále oprocz Pároxyzmu, v. g. *f. Extr. Panchineg. Gum. Ammon. aã. Scrup. 1. Mercur. dulc. gr. 12. Erat. Colocynth. gr. 5. Caſtor. gr. 7. cum Extr. Abſin. bu f. p.*

Womitorya, Enemy, w ſámym Pároxyzmie wiele pomagáią.

Jtem. Spir. Formic. Fuligin. Secundin. Sangv. Hirundin. Sal. Vol. Oleos Sylv. &c. wiele pomagáią, ták nácieráiąc, iáko záżywáiąc.

Proßek ná kurcz pewny.

R. Cinab. nat. drach. 1. Magiſt. Lunæ drach. ſ. Cran hum. pulv. Succini aã. ſcrup. 2. Man. Chriſti perla. drach. 3. m. f. p. ieſt bárdzo ſkuteczny, ná raz *drach.* 1. wodká z wrotyczu kilkákroć przepalána, ieſt oſobliwa ná tę chorobę, piiąc ią.

Jtem. Oleyki, Jáłowcowy, Burſztynowy, z rogu ieleniego, Terpentynowy z winem, álbo z gorzałką zmięſzáne, lubo wraz, lubo z oſobná, (nácieráiąc nimi części ściągnione) ſą ſkuteczne, oprocz tych, y inſze ſłużą, iáko Rozmárynowy, Bobkowy &c.

Jeżeli Kurcz pochodzi z ukąſzenia iákiey beſtyi

ſtyi iádowitey, przyłoż ná ránę Theryaki, á w koło ránę obłoż *Empl. Vesicat.*

Jeżeli Konwulſye pochodzą z zakłocia, álbo przecięcia Nerwow, ránę trzebá dylátowáć, y wlać w nię oleyku Terpentynowego.

Jeżeliby częſte Konwulſye ztąd nápadáły, trzebá żyłę cále przerznąć, iáko náuczáią uczeni Chirurgowie. Pomocne tákże ſą (ná częſte nápadáiące Konwulſye:) kąpieli ſiárczyſte, do ſmárowánia, oleiek z krowek, ktore bywáią w końſkich łáynách, frykcye, báńki ſuche.

NA KURCZ.

℞. *Styrac. liqv. Euphorb. Caſtor. aā. unc.* 1. *cum Ol. Lilior. alb. f. linim* tym ſmárowáć gdy Kurcz nápádnie. Tákże oleiek Migdałowy (ſmáruiąc nim) znáczną folgę czyni.

Ná ſkurczenie z zakłocia Nerwu, Káthápláſmá oſobliwe.

WEś Slazu kędzierzáwego unc. 4. korzenia liliowego unc. 5. Slazu ogrodnego unc. 8. warz to wraz w wodźie, przecedź, przyday mąki ięczmienney, z korzenia liliowego, ile trzebá, zmięſzay, przywarz, tym okładay ciepło.

NA KURCZ.

SŁużą oleyki do ſmárowánia z gliſt, z ślimakow Sádło człowiecze, Pierścień z rogu oſłá dźikiego, ná pálcu noſzony, ſkorá człecza, węgorzowa, ná ciele noſzona. Nayoſobliwſzy ieſt proſzek

z ſtonogow, záżywáiąc go tym ſpoſobem, názbieráć ich wiele, zlać winem, uſuſzyć, zetrzeć ná proſzek. Jeſzcze ták lepiey, názbierawſzy ich ſkropić dobrze winem, ſtłucz w możdżierzu, wyciſnąć ſok przez chuſtę, tego ſoku bráć po łyſzcze.

Item. Weś ſoku z iábłek leśnych, zmięſzay go z oliwą, ſmáruy ciepło mieyſcá te, w ktorych kurcz nápada.

Ná ściągánie żył Liniment pewny.

R. *Axung. proc. Veter. Butir. Gum. Bdellij, Ammon. aā. unc.* 1. *Myrrha Caſtor. aā. drach.* 2. *Flor. Stæchad. Anthos. aā. pug.* 1. *Nucis Moſch. Garyophil. aā. drach.* 1. Wypáproſz kotá opráwnego, włoż weń pomienione rzeczy, záſzyi, piecz zárowno, ciekącą z niego tłuſtość zbieray, ktorą ſmáruy grzbiet, y części pościągáne, uznaſz pomoc, Kąpieli też ná to pomocne, z ślazu, z korzenia Liliowego, z naſienia *Fænum gr. Livi &c.*

TRAKTAT II.

O Chorobách drugiey części ciáłá.

To ieſt: Pierſi, w ktorych ſię zámykáią Serce, Płucá, Pleurá, Mediaſtimum, Pericardium, Diaphragma &c.

O SUCHOTACH.

SUchoty názywáią ſię *Phtiſis*, to ieſt: ciáłá wyniſzczenie, z gorączką wnętrzną uſtáwiczną, z káſzlem uprzykrzonym, przez ktory máterya flegmiſta, z ropą, á czáſem ze krwią odchodźi, z humo-

morow ostrych, często z głowy ná piersi spadáiących, ktore ostroscią swoią ránią płucá, lecz oprocz zránienia płuc, z ktorego suchoty pochodzą, z rożnych przyczyn ciáło ná człeku niszczeie, to iest: álbo z trucizny zádáney, álbo z czárow, álbo z żołądká źle trawiącego, álbo z śledziony, ktora nie iednym sposobem człeká dręczy, álbo szkorbotem, álbo Hypochondryą, y Scyrchusem, oddech tłumi, boki pali, y rozdyma, meláncholyi wiele rodząc, onego niszczy. Dzieciom się też często tráfia, álbo z glist, álbo ze złego pokármu, álbo z robaczkow, ktore się im w grzbiecie rodzą.

Znáki suchot. Nayprzod duszność, kászel, y do kászlenia ustáwiczna chęć, przez kászel odchodźi flegmá żułtá, popieláta, źielona z ropą, á czásem ze krwią, tá flegmá gdy ią ná ogniu położysz, smrod z siebie wydáie, á gdy wrzucisz do wody záraz tonie, gorączká przytym ustáwiczna wnętrzna, osobliwie po iedzeniu, w dłoniách się wydáiąca, zá czásem żywotá bywa częste rozdymánie, sercá słábość, pod czás drżenie, ápetytu utrácenie, oddech smrodliwy, ciáło powoli od gorączki wnętrzney wysycha, potym wszystek *Succus Alimentarius* do płuc się ściągáiąc w ropę się obraca. Nápadáią y poty częste, osobliwie w nocy, ktore siły co dáley słábią. Gdy się iuż chorobá bárdzo záweźmie, iágody sinieią, ktore się przed tym rumieniły, twarz blednieie, nogi nábrzmiewáią, wszy się wiele rodźi, uryná gęsta, o-

leiowi podobna, w ktorey pod czás ná ſpodku piaſek uſtáie ſię czerwony, włoſy opadáią, ná końcu biegunká, y flegmy zátrzymánie, ktore znáczy iuż bliſką śmierć, tá poſpolicie bywa lekka, przy dobrey rekollekcyi.

Przyczyná Suchot. Máterya z głowy częſto ná pierſi ſpadáiąca, gdy będzie oſtra, ſpráwuie káſzel, y powoli w práwia w ſuchoty ràniąc płucá.

Item. Picie częſte gorzałki, win wapiennych, tutoniu uſtáwiczne kurzenie płucá oſuſzáią, y w ſuchy káſzel wpráwuią, w ktorym ſię płucá gwałtownie poruſzáią zkąd gdy ſię żyłká przerwie, (á zaráz ſię temu nie zábieży) pewne ſuchoty.

Item. Záżywánie częſte proſtych lekarſtw, wpráwia w ſuchoty, tákże náráženie ſię ná dym iáki zárážliwy, iáko ſię przytráfia złotnikom, Alchimiſtom, tákże Mulárzom Kámieniarzom, gdy w ſię kurze wapná częſto nábieráią.

Item. Spadek ciężki ná pierſi, álbo uderzenie, gdy ſię krew przez uſtá puści, tákże krwi burzenie wielkie, y oſtrość, przeźiębnienie.

Item. Záráženie ſię od chorego ná ſuchoty, náráżenie ſię ná dęch iego, tákże ſypiáiąc z nim, z nim iedząc &c.

Item. Plucie krwią częſto, ſuchoty przynoſi, iednák nie káżde plucie krwią ieſt ſzkodliwe, o czym będźieſz miał ná ſwoim mieyſcu.

Item. Tá chorobá ſpoſobem dźiedźicznym, z Rodźicow zlewa ſię ná dźieci.

Item. Gonorhæa Venus immod. &c. niſzczą człeka.

ká. *Progn.* Chorobá tá zrázu z trudnością poznáć ſię może, á łátwo uleczyć, gdy ſię záś wzmoże, łátwo ſię da poznáć, ále uleczyć z wielką bárdzo trudnością, niektorzy tę chorobę dźielą ná gradusy, ktorych mniey potrzebnych nie zdáło mi ſię położyć. Táż chorobá ieſt długa, płucá álbowiem owrzodźiáłe, z ciężkością leczyć ſię dádzą, częścią dla rzadkości, y ſubtelności ſubſtáncyi, częścią dla uſtáwicznego ruſzánia ſię w oddychániu, y káſzlániu, ktory przeſzkadza *conſolidatij*, Apetytu utrácenie, twárdość w bokách, w żołądku od wiátrow, y pomięſzánia humorow, tákże puls rzadki, ſłáby, z káſzlem, y ciężkim oddychániem, złą nádźieię czynią: ták że częſte mdłości, poty lipkie, ſłábieiące chorego, biegunká, kurcz częſty, uryná iák oley &c. pewne znáki śmierci. Tákże ſen nieſpokoyny, chrapliwość, włoſow opádnienie, rozumu pomięſzánie, nog nábrzmienie, wſzy mnogość, flegmá ſmrodliwa, tákże znáki ſą bliſkie śmierci. Bywa też częſto káſzel, przez ktory nákſztałt ropiſta máterya odchodźi z roſpaleniem, co pochodźi z Kátáru uſtáwicznego, więc nie uważni Lekárze, á oſobliwie báby, wmawiáią ſuchoty, ná co każą pić mleko kożie, ośle &c. y gdy chory káſzleć przeſtánie, chwalą ſię że ná ſuchoty uleczyły. Jeſt też wiele tákich co z ręki ſuchoty poznáią, ná czym ſię bárdzo mylą.

Leczenie tey choroby záwiſło naybárdźiey ná dyecie, zkąd wſzelkim ſpoſobem chronić ſię máią winá, gorzałki, y innych gorących trun-

kow, ále pić máią piwo lekkie dobrze uwárzone, y wyſtałe, álbo Tyzannę z Fig, z Rodzenkow, z ięczmieniá, przytym potraw chronić ſię máią korzennych, kwáśnych bárdzo, ſłodkich, y trudnych do trawienia, ieść máią cielęcinę, gołębie młode, kury, iáycá świeże miękkie, ráki, álbo tylko konruzę z nich, ślimaki, oſtrygi, żołwie, Daktyle, Figi, potráwy mleczne, gdy ieſzcze nie máſz gorączki wnętrzney.

Spoſoby Lekárſkie do leczenia.

NAyprzod krwie puſzczenie w tey chorobie mieyſcá nie ma, chybá żeby ze złey krwi, álbo z pełności, y oſtrości iey tá chorobá pochodziłá.

Item. Kauterya w ręce, álbo w nodze, ná początku choroby ieſt pomocna. Womitorya bárdzo niebeśpieczne, chybáby chory do nich miał wielką ſkłonność, y do tego czułby w uſtách uſtáw iczną gorżkość, Purgánſe tákże mocne nie należą, tylko bárdzo wolne, z Seneſu, y z Mánny, przylawſzy Syropu Rożánego, przytym y inne lekárſtwá czyſzczące, ściągáiące &c.

Item. Weś Terpentyny Cypryiſkiey dwá łoty, miodu Rożánego pułtorá łotá, lukrecyi ná miałki proſzek utártey, trzy ćwierci łotá, zmięſzawſzy wraz, daway choremu ná káżdy poránek, iák káſztan ná raz, pić przytym dekokcyą, z drzewá Sandałowego, y bryzelii. Służą tákże ná tę chorobę Bálſamy, iáko to *Balſ. Sulph. aniſat.*

Ther-

Therebint. natus Saturni. Tinct. Sulph. &c. iednákże rzadko pomienionych záżywáć Bálſamow.

Jtem. *Proßek pewny ná Suchoty.*

R. Ocul. Canc. præ. Corall. rub. præ. aā. Scrup. 1. Pulv. Anonymi Flor. Sulph. myrhat. aā. drach. ſ. Antichect. Poter ſcrup. ſ. Margar. præ. gr. 15. f. pulv. może y *in forma rotulari* przydawſzy cukru ile potrzebá.

Mleko kożie, ośle, wielce pożyteczne ná ſuchoty, piiąc ie przewárzywſzy: (záwſze iednák) gdyby byłá gorączká wnętrzna uſtáwiczna, álbo biegunká, ſzkodzą, wątrobá wilcza ſuſzona, y w proſzku záżywána znácznie pomaga.

Jtem. Bluſzcz źiemny ſuſzony, ná proch ſtárty, álbo ſámo źiele ſuſzone, w mleku wárzone, tákże y przetácznik źiele.

Jtem. Rad. Aaronis cum floribus Sulphuris, czyści pierſi z flegmy, y broni więkſzego owrzodzenia, y korrupcyi.

Jtem. Weś Hizopu, Bluſzczu źiemnego, Santy, polney dryakwie, przetácznik, ślazu, podbiału, wſzyſtkiego po garści, drzewá Gwaiakowego łotow 5. korzenia Omanowego 4. łoty, Tátárſkiego źiela łot, hányſzku, kminku, po dwá łoty, warz to wſzyſtko w wodźie, á uczyniwſzy z pápieru trąbę, położ ná garku, przez ktorą párę bierz, y onę połykay.

Jtem. Weś kádźidłá, Burſztynu białego, Benzoinu, wſzyſtkiego po pułtory ćwierci łotá, Ro-

ży ſuchey utártey, drzewá Sandałowego czerwonego utártego, oboygá po ćwierci łotá, zmięſzay wraz wſzyſtko, y potroſze rzucay ná węgle, dym bierz w uſtá, y połykay.

Pláſter ná Pierſi.

WEś woſku żułtego trzy łoty, Terpentyny trzy ćwierci łotá, Oleyku Migdałowego puł łotá, Oleyku hányſzkowego puł ćwierci łotá, zmięſzay nád ogniem, iák oſtygnie, rościągniy ná pápierze cukrowym, przyłoż ná pierſi.

Item. Kąpieli ná tę chorobę ſą bárdzo potrzebne, ięczmień w wodźie wárząc przydawſzy podbiału, Bluſzczu źiemnego, ślazu ogrodnego, Rumianku, kwiecia Grzebieniowego żułtego, tákże kąpiel ſerwatczána dobra, z mleká ieſzcze lepſza, iednák te kąpiele w ten czas ſą dobre, poko ieſzcze chorobá nie ieſt bárdzo wkorzeniona, y chory ieſt przy ſiłách.

Item. Sok świeżo z rzodkwie wyciśniony zmięſzány z miodem czyſtym, daway choremu potroſze, znácznie czyśći pierſi od flegmy.

Item. Weś korzenia Omanowego, *Imperatoriæ* Cytwarowego źiela, polney dryakwie, rzepiku, przetáczniku, podbiału, kwiecia żywokoſtu S. Janá, warz wſzyſtko wraz w wodźie, przecedźiwſzy, zgaś w tym ſtal kilkákroć, oſłodź Syropem Omanowym, day pić choremu, po kwáterce, zráná, y ná noc.

Item. Weś Terpentyny Cypryiſkiey coć ſię

zda, warz ią w wodzie rożáney áż będźie twárda, przyday do niey cukru Rożánego co potrzebá, *Balsami Peruvian. nigri*, kilká kropel, porob pigułki, daway ich częſto choremu. Słodkie rzeczy, iáko to Syrop, Julepy, Konſerwy, (ná ktorych polegáią Medycy) ſą ſzkodliwe, gdy ich częſto chory záżywa, álbowiem krew gęſzczą, y cholerę mnożą, utemperowáne iednák inſzemi ingredyencyámi nie ták ſzkodźić mogą, y owſzem kwaſkowáte pomnieyſze ná zátrzymánie humorow oſtrych z głowy, ktore płucom ſzkodzą potrzebne ſą piguł'ki, ktore ſię opiſáły w Katárze. Myrrhá, iákimkolwiek ſpoſobem záżywána, płucá czyści, y od zgniłości záchowuie.

Proßek oſobliwy.

R. *Antichect. Poter. Antim. diaph. aa. drach.* 1. *Flor. Sulph. Sperm. Cete Myrrhæ aa. drach. ſ. Sacchari Satur. Croci aa.* 10. *M. f p. divid. in* 5 *part. aqu.* dawáć go w konfekcie Rożowym, álbo Fiałkowym.

Item. Wodká wypalona ze krwie proſięcey z źiołámi pierſiom ſłużącemi, ieſt dobra.

Jtem. *Dekokcya doświadczona.*

R. *Ligni Sancti unc.* 2. *Rad. Tormentill. cum foliis unc.* 1. *ſ. Fol. Millefol. cum floribus unc.* 2. *Pimpinell. Sangviſorb. Paloſell. aa. drach.* 10. *Conſer. Roſar. unc.* 6. *Aqv. Veron. lib.* 12. Niech to wſzyſtko moknie przez noc, ná záiutrz zálepiwſzy naczynie wſtaw do kociełká, náley weń wody, warz

przez dźień, potym wyimii naczynie z ingredyencyámi, przecedź, schoway ná zimno, daway tego trunku po trzy rázy ná dźień.

Item. R. *Rad. China ponder. unc.* 3. *infund. in Aqu. Veron. Scabios Tussilag. aā. libr.* 1. *adde Trium Santal. aā. unc.* 1. *Pessul. jor. unc.* 3. *stant. per noctem mane coque, cole, colaturam edulcora Syrupo de Veron* Niech tego likworu chory trzy rázy ná dźień záżywa.

Lambitivum.

R. *Conser. Rosar. unc.* 3. *Speti. diatrag. frigidi. unc.* 1. *Lectit sulph. drach.* ſ. *succi liquiritia, Bol. Arm. aā. drach.* 1. *Rob. de Tussilag. unc.* 2. *Syr. Capill. Ven. unc.* 3. *Ol. Fænicul. Anisi aā. scrup.* ſ. *Bals. Sul. gut.* 20. *f. lamb. cum baccillo d. Liqu.*

Dekokcya osobliwsza.

WEś szyiek rákowych obránych co chcesz, warz ie dobrze w mleku owczym, (może y w krowim) potym rozwierć w donicy, y roztworz tymże mlekiem, przyday do tego migdałow tłuczonych, mąki ięczmienney, Krochmalu, żułtkow iáiowych, cukru, wszystkiego co potrzebá, zmięszay, przywarz: niech tego chory záżywa, uznasz pomoc.

Item. Weś miodu czystego dwá funty. Tyzanny (z sámego ięczmienia) wárzoney trzy funty. Lukrecyi puł funtá, korzenia żywokostu łotow 10. warz pierwey korzenie áż zmiękną, ktore przetrzyi przez sito, zmięszay z miodem, y Ty-

y Tyzanną, niech tego chory częſto po łyſzcze záżywa.

Item. Weś ſoku z Bluſzczu źiemnego łotow 14. winá wolnego łotow 16. pieprzu białego, Myrrhy, Kádźidłá, wſzyſtkiego (ſubtelnie tártego) po puł oſmy drachmy, odwarz pierwey ſok z miodem, y z winem do połowy, przecedź, wſyp proſzki, daway choremu po łyſzcze, rzecz pewna.

Item. Częſte záżywánie *Herb. Theæ*, w mleku wárzone znácznie pomaga. Oſobliwſzym záś ſpoſobem, dekokcya z Chiny z Cielęciną, álbo z kápłonem wárzona ſłuży, poko ſię ieſzcze gorączká bárdzo nie wkorzeni, tákże Syrop z tábáki ſkuteczny ieſt, inſze nie zliczone medykámentá, ktorych nie tylko między Medykámi biegłemi ieſt dość, ále między Medykaſtrámi, á oſobliwie między ciekáwemi bábámi, ktore naywięcey leczą guſłámi, oſobliwie dźieci, nie bez grzechu Rodźicow, ktorzy ná to pozwaláią.

O DYCHAWICY.

TRoiáka ieſt Dycháwicá. Pierwſza zowie ſię *Dyſpbnæa*, w ktorey bywa oddech ciężki bez ſpánia wielkiego, y bez świſtu.

Druga zowie ſię *Aſtchma*, w ktorey ciężkość większa w pierſiách, oddech częſty z chrapániem, y świſtem.

Trzecia názywa ſię *Orthopnæa*, w ktorey chory oddycháć nie może, áż wyciągnąwſzy

ſzy-

ſzyię, nád to leżąc, oddechu nie pozwala.

Przyczyny dycháwice ſą te. Nayprzod po- przylegánie humorow kliiowátych, w około Arteryi dechowi ſłużącey, ktorą názywáią *Aſpera*.

Item. Obſtrukcya, to ieſt: pozátykánie *Bronchiorum*, humorámi grubemi.

Item. Zátwárdzenie płuc od waporow, álbo dymow oſtrych, álbo kurzow, iáko to wapiennych, kámiennych &c. *Item*. Przyrośnienie płuc do żiebrá. *Item*. Wapory iádowite, y oſtre, álbo cierpkie, ktore ściſkáiąc *Bronchia*, to ieſt Meáty, przez ktore dech odchodźi.

Item. Krew ſpiekła w żyłách płucnych, tákże obſtrukcya wątroby twárdością ſwoią náciſkáiąca Diaphragmę, ſpráwuie duſzność, krew też w kátárze nie należycie puſzczona.

Spoſoby do leczenia.

NA początku tey choroby, (ieżeli chory ieſt komplexyi krwiſtey) krew z nogi puścić, á potym purgánſe bráć, ktorych ſpoſob niżey podáie ſię. Womitorya, lubo nie ktorym podeyrzáne ſą, iednák wielom pomagáią, oſobliwie ná początku choroby, ktore nie máią bydź mocne, náprzykład: weś ſoku z Koſakowego korzenia, łotow dwá, przyſłodźiwſzy day choremu. Enemy tákże ſą pożyteczne, ktore máią bydź przymocnieyſze. *Item*. Oleyki Szałwiiowy, Rozmárynowy, hányſzkowy, z Kopru włoſkiego, ſą pomocne, dáiąc ich po kilká kropli w konfek-

cie

cie Rożowym, álbo w winie, tákże *Tinctura Asthmatica, Tinctura Sulphur. Lac. Sulphur. Loch. de Pulm. Vulp. Loch. Sanum Bals Sulp. &c.* wiele pomagáią.

Item. Dym z tábáki, tákże z Gwoźdźikow, wpuszczáiąc w śię, znácznie pomaga, tákże Oleyku Migdałowego często z cukrem záżywáiąc, tákże máść do smárowánia pierśi skuteczna. Weś oleyku Rumiankowego, Migdałowego, sádłá kápłoniego, korzenia Fiałkowego, naśienia *Fænum gr.* lniánego, *Gumi Ammon.* wosku, wszystkiego coć śię będzie zdáło, uczyń máść.

Item. Warz czerwoną kápustę, odcedź polewkę, przysłodźiwszy piy. *Item.* Dla odciągánia humorow spadáiących z głowy, potrzebne są kichánia pobudzenie, *Apophlegmatismi Erchina.*

Item. Terpentyná z oleykiem Migdałowym, często záżywána, znácznie pomaga.

Item. Upiecz świeżą rzepę w żarzewiu, weś Kápłoná uduszonego, ktorego nie tykáiąc wodą oskub, wypaproż, pośiekay, wkray do niego rzepę pieczoną, przyday Rodzenkow wielkich, lukrecyi trochę, hánysżku, naśienia pokrzywiánego, pietruszki, warz záśzpontowawszy, przecedź, przyday Cukru lodowátego szárego, niech chory często záżywa.

Jtem. *Proszek skuteczny.*

R. Flor. Car. ben. sem. Carth. aā. drach. 2. Piper longi drach. 1. fol. Senælel. Rad. Aaron. aā. drach. 2. Anisi drach. ʃ. Diagredÿ scrup. S. misce f. pulv. rozdziel

dźiel ten proszek ná 7. rázy, daway go co dźień zráná w piwie, álbo w rosole. *Znáki.* Dla ludźi prostych, łáyno końskie w wodźie przewárzywszy przecedźić, y dáć pić choremu.

PURGANS.

R. Gum. Ammon. in aceto Squillit. Sol. drach. 2. *Mast. el. scrup. Trochisc. Alch. Resin. Scammon. aa. drach. s. sal. Succ Volat. gr.* 8. *Ol. Mirrht. gut.* 2. *f. pill. nro* 30. daway tych pigułek ná káżdy dźień zráná po siedmi.

Jtem. *Syrop otwieráiący.*

R. Syrup. de Liqui. unc. s. Oxymel. Sqvil. unc. 1. *S. Loch. d. Pulm. Vulp. drach.* 6. *Gumm. Ammon. solut. drach.* 1. *M. pro lambitivo,* w ktorym maczáiąc korzeń lukrecyowy, wysysáć często.

Jtem. R. Milleped. drach. 2. *Flor. Benzoini, Sal. Succini albi aa. scrup.* 2. *Extr. Enul. Castor. aa. scrup. s. Croci scrup.* 1. *cum s. q. Thereb. Cypri f. pill.* ktorych záżywáć zráná, y ná noc po 5. codźień.

Jeżeli tá chorobá pochodźi z pełności flegmy, trzebá bráć często purgánse, salwácye nayskutecznieysze, boiáźliwym iednák Medykom podeyrzáne.

Jeżeli też tá chorobá pochodźi z śiádłey krwie w płucách, ná ten czas puścić ią potrzebá z nogi, y dawáć rzeczy rozrzedzáiące, iáko to *Sperma Cete, Sang. drac. Salia volat. Spir. Salis. Arm. dulc. &c.*

Tru-

Trunek pewny.

WEś *Gum. Ammon. ſcrup.* 1. Wodki Hyſſopowey unc. 4. winá unc. 3. Syropu z lebiodki puł unc. zmięſzawſzy nád ogniem day ciepło wypić.

Item. R. Sperm. Cete drach. 1. *Flor. Benzoin. dra. ſ. Myrrhæ Sal. Succin. Vol. aa. ſcrup. ſ. M.* rozdźiel ná trzy rázy, day co dźień zráná w iáiu miękkim, álbo w konfekcie fiałkowym. Ná wierzch ná pierſi, ſłużą rożne linimentá, ungwentá, Plaſtry, iáko to *Filij Zachariæ, Mollif. Vener. &c.* Oleyki, Migdáłowy, Fiałkowy, Terpentynowy, z ſzpikow bydlęcych dyſtylowány, tákże ſádłá rozmáite, iednák że tá chorobá ieſt upárta, á ile záſtárzáła ták dálece, że áż do śmierci ludźiom dokucza. Częſto ſię też przydáie owym, ktorzy ſobie w kátárze krew każą puſzczáć, nie wiedząc iáki ieſt Kátar, czyli może krew w nim puścić, czyli nie, więc że ſię ſpuſzczáią ná Cyruliká, tym ſobie ſzkodzą poſpolicie, ále ci co puſzczáią oślep, byle wźiąć kilká groſzy godni nagány, wpráwuiąc ludźi w ták ciężkie, y długie kálectwo.

Dźieciom ná Dycháwicę.

NAzbieray Stonogow, wypłocz ie winem, uſuſz, zetrzyi ná proch miáłki, przyday do niego rowne części Száfránu, Mirrhy, cukru lodowátego, daway go potroſze częſto w mleku.

O KA-

O KASZLU.

KAszel zowie się *Tussis*, to iest, płuc częste, y gwałtowne wzruszánie się, od humorow ostrych, z głowy do nich spadáiących, to iest ieżeli kászel w nocy bárdźiey dokucza, oraz z gorączką wolną, znák iest że pochodźi z spadáiących humorow z głowy. Gdy záś będźie kászel gwałtowny á suchy, przez ktory máło co, álbo nic nie odchodźi máteryi, znák iest, że z żołądká przyczyny. Suche pokaszliwánie częste, pochodźi z zápalenia likworu, Nerwom należytego. Kászel długo trwáiący, wpráwia w suchoty, álbo w plucie krwią.

Item. Kászel z wrzodu iákiego wnętrznego, lubo ná płucách, lubo ná pleurze uczynionego pochodzący niebeśpieczny iest.

Item. Kászel ktory przed tym był wilgotny, gdy się odmieni w suchoty, znáczy zránienie płuc.

Item. Kászel ustáwiczny z obstrukcyi, álbo z owrzodzenia płuc pochodzący, iest trudny do lęczenia, á częstokroć śmiercią się kończy.

Item. Kászel suchy z gorączką wnętrzną, á osobliwie po iedzeniu, bárdźiey się wydáiącą, znáczy gorączkę Hektykę.

Item. Kászel Białogłowom ciężárnym gdy się przyda, czásem płod morzy.

Item. Kászel długi, y suchy, w ktorym bywa párcie w boku lewym, álbo práwym, álbo wraz w obudwu, znáczy zástárzáłe obstrukcye wątroby, y śledźiony.

Przy-

Przyczyny káſzlu poſpolite. Nayprzod pierſi záźiębienie, ták áeryą oſtrą, iáko też piciem nagłym zimnego napoiu.

Jtem. Z głowy ſpadáiące humory ſłone, oſtre, *in Arteriam Aſperam,* ktorą łechcąc káſzel pobudzáią.

Jtem. Gdy w ſię kto iákiego prochu oſtrego, álbo dymu nábierze.

Jtem. Tłuſte potráwy z ápetytem iedzone, nie kiedy bywáią przyczyną káſzlu, Orzechy też kto ich wiele iada káſzlu nábawiáią. Oprocz tego, z przyczyny żołądká, wątroby, śledźiony, *Diaphragmatis,* mácice, z gliſt &c. káſzel bydź może.

Sposoby do leczenia.

CHceſzli káſzel uleczyć, według opiſánych znákow, y przyczyn, maſz ſię miárkowáć. A nayprzod, gdy z obſtrukcyi wątroby, álbo śledźiony, álbo z wrzodu wnętrznego, álbo z Pleury, álbo z gliſt &c. pochodźi, o tym będźieſz miał ná ſwoich mieyſcách, tu ſię podáią ſpoſoby ná káſzel, pochodzący z ſpadáiących humorow z głowy ná pierſi, álbo z przeźiębnienia, álbo z inſzey iákiey przyczyny powierzchney.

Nayprzod purgánſe ſą potrzebne, ktore máią bydź wolne z Mánny, z Seneſu &c. Ieżeliby z przyczyny żołądká, może dáć beśpiecznie ná womity, przytym záżywáć rzeczy rozrzedzáiących, poruſzáiących flegmę grubą, y oſtrą, iáko ſą Syrupy, Julepy, Konſerwy, Loch &c.

osobliwie służą *Syrupus de peto.* *Item.* Weś oleyku Migdałowego łot ieden, przyday cukru, umięszay, day choremu. *Item.* Weś Rodzenkow wielkich, námocz ie w gorzałce, iedz po iednemu często *Item.* Sok z rzodkwie z cukrem, álbo z miodem zmięszawszy, znácznie pomaga záżywáiąc go często.

Item. Gorzałká zápalona z cukrem, z száfránem, y rodzenkámi skuteczna iest.

Item. Weś siárki iák naymieli ná kámieniu utártey puł ćwierci łotá, Benzoinu skrupuł ieden day choremu w iáiu miękkim.

Item. Weś Hysopu suchego garść, pokrzywiánego liścia suchego puł garści, miodu práśnego pułtorá funtá, warz w wodźie ślazowey, przecedźiwszy, daway choremu często po kwáterce, ciepło.

Item. Warz Rutę w piwie, przecedźiwszy, włoż másłá, piy ciepło.

Item. Warz cybulę w mleku, przecedźiwszy przysłodź miodem, piy ciepło. tákże czosnek w mleku wárzony pomaga, álbo go też smáżyć w miodźie, y ieść.

Item Weś imbieru, Fig, Rodzenkow, pokráiawszy, warz w winie, wolnym bárdzo ogniem, przecedźiwszy przyday cukru lodowátego, Száfránu trochę, záżyway po łyszcze ciepło.

Item Oman w cukrze, álbo w miodźie smáżony, iest dobry ná kászel.

Ná Kászel z przeźiębnienia, weś Máłmázyi kie-

kiełiszek, przyday cukru, száfránu, smaż ná węglách, żeby było gęsto iák Syrup, záżyway tego po łyszcze ciepło.

Item. Weś czosnku, rozwierć go, y sok z niego wyciśnii, przylawszy trochę wody, przyday do niego trochę cukru, przysmaſz, záżyway po łyszcze.

Item. Weś żułtek iáiowy surowy, zmięszay go z lodowátym cukrem, ziedz, iest doświadczona. *Item*. Myrrhę pod ięzykiem trzymáiąc, kászel ustáie. *Item*. Zmięszay Terpentynę z miodem, y oleykiem Migdałowym, záżyway potrosze.

Item. Orzechy láskowe przypiekáne, z miodem práśnym záżywáne pomagáią.

Item. Weś máſłá świeżego nie słonego, żułtkow iáiowych, krochmalu, cukru rowne części, zmięszay, záżyway potrosze.

Służą też ná kászel. *Elixir Prop. Balsam. Sulph. Rubin. Sulph. Omyx. Squill. Sperma Cete Loch. de papavere Iul. violarum*, ieżeli z gorącey przyczyny kászel. *Opiata* też potrzebne, osobliwie gdy często ná piersi spadáią humory z głowy.

Syrop piersi czyszczący osobliwy.

Syrop. Rosar. Sol. unc. 3. *de Liquir. de Althea Dia Carthami aā. unc.* 1. *Vini Malvat. unc.* 1. *Aceti Sqvil. lit. unc.* 3. *Spir. vini unc.* 1. *S. spir. Vitrioli scr.* 1. *Aqv. Cinam. Rosar. aā. unc.* 1. *Sacchari unc.* 7. zmięszawszy nád wolnym ogniem, daway po łyszcze często.

Dla dźieci ná káſzel.

R. *Lac. Capr. unc.* 5. *Saccari Candi. unc.* 2. *Syrup. Roſar. Sal. unc.* 2. *Diacarth. drach.* 1. zmięſzawſzy daway po łyſzcze.

Item. Species Diatragan frig. in rotulis.

Item. Kozłowym łoiem nácieray podeſzwy ku pálcom, nád roſpaloną cegłą.

Item. Rożą ſuchą warz w wodźie, potym odley wodę, do teyże Roży przyley oliwy, włoż ią do worká, y ciepło przyłoż ná dołek, co raz polewáiąc ten worek gorącą wodą, tą w ktorey roża wrzáłá.

Item. Warz w piwie ślaz z korzeniem, przyday máſłá, iák przeſtygnie niech dźiecie w tym nogi moczy. *Item.* Warz ślazowe korzenie w mleku, przecedź, oſłodźiwſzy daway po łyſzcze.

Item. Weś oleyku migdałowego, máſłá nieſłonego, zmięſzay, ſmáruy tym pierſiczki.

O PLUCIU KRWIĄ.

PLucie krwią, názywa ſię *Hæmophtyſis*, álbo *Hæmoptoe*, należą też do tego choroby, *Empiema* y *Vomica* názwáne, o ktorych będźie niżey. *Hæmophtyſis*, ieſt káſzel przez ktory odchodźi máterya ze krwią pomięſzána. Krwi przez uſtá odchodzenie z rożnych mieyſc, y przyczyn bydź może, to ieſt, álbo z pierſi, álbo z płuc, álbo z árteryi płucney, álbo z ſámych uſt, álbo z podniebienia, álbo z dźiąſeł, álbo z głowy, álbo z żołądká, álbo z wątroby, álbo z śledźiony, álbo z cho-

choroby Mieſięczney przetrzymánia, álbo z noſá, obraca ſię pod czás do uſt. Tu ſię tylko opiſuie odchodzenie krwi przez uſtá z części duchom ożywiáiącym ſłużących, to ieſt, z Arteryi, z płuc, z pierſi.

Troiákim ſpoſobem krew przez uſtá odchodźi, álbo przez rozſzerzenie, y otwárcie początkow żył zwyczáynych, y pulſowych, ktore názywáią ſię *Anaſtamoſis*, álbo przez rozerwánie onychże, ktore názywáią ſię *Rixis*, álbo przez wygryzienie ich, ktore názywa ſię *Diabroſis* według wierſzu.

Diabroſis venas erodit, Rixis eaſdem
Scindit, Anaſtamoſis has aperire facit.

Oprocz tego, bywa też krwi rozrzedzenie przyczyną krwią plucia, gdy ſubtelnością, y oſtrością ſwoią pory żył przenika, co názywa ſię *Diapedeſis*.

Znáki. Nayprzod ieżeli krew z uſt proſtym pluciem bez káſzlu odchodźi: znák ieſt, że álbo z dźiąſeł, álbo z ięzyká, álbo z głowy.

Item. Ieżeli krwie z káſzlem máło co (y z łechtániem Arteryi) wychodźi: znák ieſt że z niey ſámey zránioney pochodźi. *Item*. Ieżeli przez káſzel odchodźi krew piiániſta, czerwona, czyſta, przez żadnego bolu w pierſiách, znák ieſt że z płuc pochodźi.

Item. Ieżeli krew czarna, y ſpiekła przez káſzel odchodźi z bolem w pierſiách, znák ieſt że z pierſi pochodźi.

Item. Ieżeli przez káſzel odchodźi krew czarna, ſpiekła, pomięſzána z flegmą, álbo z cholerą, przytym y nauſea, znák ieſt że z żołądká.

Uważyć też potrzebá, ieżeli krew przedtym chodźiłá z noſá, ztámtąd álbowiem częſto odwraca ſię do uſt, do płuc, do żołądká, kędy ſię ſpieka.

Przyczyny powierzchne, y wnętrzne; nayprzod: zbytnie picie trunkow gorących, á oſobliwie gorzałki, tákże potraw zbyt korzennych częſte záżywánie; nagła ágitácya, przeźiebnienie, káſzel wielki, zſtłuczenie, ſpadek, dźwigánie nagłe ciężaru iákiego, mocowánie ſię &c.

Item. Pełność krwi. żyłoryficya rozſzerzáć y otwieráć zwykłá, á tym bárdźiey gdy gorąca, álbo zbyt oſtra będźie; toż czyni y ſubtelność krwie, humory też oſtre z głowy ſpadáiące, częſtokroć żyłki ránią.

Chorobá tá ieſt niebeśpieczna, oſobliwie gdy z płuc pochodźi, álbowiem w ſuchoty nie uleczone wpráwia, iednák że nie záwſze, gdyż náturá częſtokroć *per Cryſim* pozbywa krwie zbytniey, iáko ſię tráfia w zátrzymániu mieſięczney choroby, álbo Hemorhoidow. *Diapedeſis* nie ták niebeśpieczna ieſt. *Anaſtamoſis* gorſza, *Rixis* ieſzcze gorſza, álbowiem ieżeli we czterech dniách zátrzymána nie będźie, przynoſi zápalenie, z ktorego wrzod ſię rodźi, á potym ſuchoty nie omylne, według Aphoryſmu. *A ſanguinis ſputo puris ſputum, à puris ſputo, Phtiſis Diabroſis* ze wſzyſtkich naygorſza dla wrzodu, w płucách nie uleczonego.

Empy-

Empyema ieſt ropy w pierſiách zebránie, álbo w iedney, álbo w obudwu ſtronách, oddech ciężki,y kászel wielki ſpráwuie. przytráfa ſię to często w Pleurze, álbo Periphneumoniey, to ieſt, w zápaleniu płuc, z ktorego gdy ſię wrzod uczyni, máteryą z niego rozlewa ſię w pierſiách, álbo też gdy ſię wrzod w gárdle nagle otworzy, y ropá do pierſi ſię obroci, ktora człeká duſi, y umorzy.

Vomica, ieſt krwie (nie w ſámych płucách, ále w błonce pokrywáiące one) rozeście, y w ropę ſię obrocenie.

Spoſoby do leczenia.

NAyprzod ieżeli z płuc krew przez uſtá odchodźi, trzebá záraz bez odwłoki krew álbo z ręki, álbo z nogi puśćić, y z powtorzeniem, ieżeliby tego byłá potrzebá, potym dawáć záraz trunki chłodzące, zátrzymuiące, y ściſkáiące, náprzykład: *R. Aqu. Plantag. unc.* 4. *Lap. Hæmat. pr. ſcrup.* 1. *Laud. Opiati gr.* 1. *Spir. Vitrioli gut.* 20. *M.* day ná raz, ieſt rzecz doświadczona. A nie tylko ſię ſádźić ná tym áby krew zátrzymáć, ále y tę ktora pozoſtáłá w plecách ſpiekła, (zkąd pewne ſuchoty) rozrzedźić y wyprowádźić; ná co ſłużą *Rad. Rubia Oculi Cancr. Sperma. Cet. ungv. rubr. potab.* Oleiek Migdałowy z olbrotem záżywány, Do tego uważyć ieżeli ſię przed tym Hemorhoidy otwieráły, á potym ſię zátrzymáły, trzebá ie otworzyć, ieżeliby też z zátrzymánia mieſięczney choroby, krew z nogi puśćić, y dawáć ná poruſzenie onych.

Julep do záżywánia ná krew. *R. Aqv. Plantag. Papav. Errat. aã. unc. 2. Syrup. d. Rosis Sicc. unc. 1. Tinct. Corall. drach. 2. Sal. Prunel. drach. 1.*

Item. Służą ná to ociągánie ſubtelnymi báńkámi po grzbiecie, y łopátkách ścieránia, wiązánia rąk, y nog &c.

Ná wyprowádzenie humorow oſtrych, cholerycznych, gorżkich, y kwáśnych, naylepſze ieſt *Rhalabr.* álbo *Rabar. drach. 1. Myrabol. citr. dra ſ. Syr. d. Roſ. Sicc. unc. 1. f. potio.* day ná raz, potym trzebá *Oſcula vaſorum* zátwierdzáć tym ſpoſobem. *R. Boli Armon. Terr. Sigill. Corall. utriuſq; Lap. Hæmm. aã. dr. ſ. Sach. Roſat. ſcr. 2. Album Ovor. cum Aqv. Roſar. agit. Syrup. Myrtin. q. ſ.* daway tego choremu ná raz iák Káſztan trzy rázy ná dźień. Sok pokrzywiány z cukrem zmięſzawſzy pić, ieſt bárdzo ſkuteczny, tákże krwawnik źiele wárząc, y piiąc.

Item. Mleko ośle, y koźie, ſtal w nim kilkákroć zgáſiwſzy, ieſt pożyteczne.

Ieżeli krew odłwątroby idźie, ná to Kauterya w nodze znácznie pomaga, záżywáiąc przy tym inſzych ſpoſobow.

Item. *Ná zátrzymánie krwi.*

R. Aqv. Portul. Plantag. Hæder. ter. aã. unc. 1. Succi Portul. unc. 1. S. Lap. Hæmm. drach. ſ. Ocul. Canc. ſcrup. 1. Laud. Opiat. gr. 2. Syrup. Corall. unc. 1. M. day ná trzy rázy.

Item. R. Conſer. Roſar. drach. 1. Maſticis Thur.

Nuc

Nuc. Mos. Styr. cal. aã. scrup. 2. *Spetier. diatrag. frig. scrup.* 2. *Rad. Consol. unc.* 1. *Reqv. Nicol. dra.* 1. *Diac. Mart. q. s. f.* C. daway ná raz iák Kasztan.

Item. Służą ná wierzch plastry, Máści, máterace &c. *Item.* Názbieray szyiek z rákow, warz ie w wodźie, oraz z ięczmieniem, przecedźiwszy piy, możesz przydáć trochę. *Rad. Torm.* y *Consol.*

Item. Tinctura Lap. Hæmm. tákże *Corall.* są bárdzo skuteczne. *Item. Trochi de Carabe de Spodio de Terra Sigill.* tákże *Semen. Hyoscia. cum Sacch. Rosat.*

Ná zerwánie żyły płucney.

R. *Mumiæ dr. s. Rhabar. toref. Bol. Arm. Spod. Terr. Sigill. aã. scrup. s. Syr. Cydoni. unc. s. Aqu. Plant. q. s.* day ná raz. *Item.* R. *Rad. Consol. jor. unc.* 1. *Burs. pastor. Saneul. Pirol. Polig. aã. M.* 1. *Rad. Tormenet. unc. s. sem.Endiv. Acetos Portul. Vrticæ edulcoretur Syr. Myrtal.* daway po kwáterce.

Item. Krochmal z wodką babczáną iest dobry.

Item. Wodká sekretna, *Styptyca* zwána, *Emptyema*, iest chorobá niebeśpieczna, ropá álbowiem rozeszła w pierśiách, prędko uduśi.

Sposoby do leczenia.

KAthaplasmá ná wierzch służąca. R. *Rad. Altheæ unc.* 3. *ficuum úro* 10. *Passul. unc.* 1. *Flor. Chamo Mellit. aã. pug.* 1. *Cont. coqv. & per crib. traic. adde Far. Lini Fænugr. Trit. aã. unc.* 1. *Ol. Amygd. Buthy. Ol. Lilior. Therebinth. aã. unc.* 1.

Item. Terpentynę Wenecką wypłocz w tyzánnie, zmięszay z proszkiem lukrecyowym daway często choremu.

Item. Weś korzenia ślazowego, żywokostu, oboygi po dwá łoty, rzepiku, podbiału, polney dryákwie, *Pan. Mar.* włosow, wszystkiego po garści, nasienia Dyniowego, Ogorczánego, Melonowego po dwá łoty, Hányszku ćwierć łotá, lukrecyi, Rodzenkow, po dwá łoty, kwiátu Rumiankowego, Fiałkowego, Roży suchey po szczypcie, warz to w wodźie, przecedźiwszy przyday Syrupu lukrecyowego, z podbiału ománowego ile potrzebá, daway tego choremu po kwáterce ná dzień.

Ostátni sposob iest: otwárcie boku między czwartym, y piątym żebrem, lecz tu u nas nie mász Anatomistow, ktorzyby to práktykowáli. Chorego napoy, ma bydź Tyzánná miodem przysłodzona.

Vomica Kurácya, podobna ma bydź iáko y *Empyematis*. Oprocz tego sekret osobliwy: námocz poleiu źiela w gorzałce hányszkowey, daway tey gorzałki po trosze choremu. Dobry też ná to *Balsamus Samaritanus &c.*

O CHOROBIE

Ktora się názywa Incubus, *álbo* Ephtaltes, *álbo* Asthma Nocturnum Delfin.

JEst głęboki, z ściśnieniem około wnętrzności piersi nácisktáiący, czyni oddech ciężki spráwuie to, że się zda iákby kto dusił; co pochodźi z konwulsyi muszkułow, piersiom służących.

Rozumieią nie ktorzy że zły duch, álbo strá-

szy-

ſzydło iákie, z człeká ſię urągáiąc tę duſzność ſpráwuie. Ieżeli tá duſzność często przez ſen nápada, znáczy przyſzłą, álbo wielką chorobę, álbo Apoplexyą, álbo ſzaleńſtwo.

Spoſoby do leczenia.

W Sámym pároxyzmie obudzić chorego,á naylepiey ſtrzelić mu nád głową: potym zárаz dáć ſię mu nápić likworu. *R. Spir. Vini rectif. lib. 2. Sal. Tartar. pur. unc. 4. diſtill. diſtillato liquori adde Ol. Cinam. Mac. Fænicul. aa. q. Sorber. pot. doſis gut. 15.*

Oprocz tego purgánſe, Enemy, ſą potrzebne. *Item. R. Conſ. Roſar. Flor. Peon. Anchoſ. aa. dr. 1. Sal. C. C. Volat. gr. 7. Magiſt. Succi. gr. 3. f. bolus detur hor. Mat. & Veſper.*

Ambrá z wodką cynámonową, nádewſzyſtko naylepſza, tákże *Sperma Ceti*, krwie puſzczenie w tey chorobie máło co potrzebne, chybáby chory był krwiſty. Dyetá záś (oprocz Medykámentow) naylepſza, tá álbowiem chorobá pochodźi z zbytniego iedzenia potraw grubych.

O Pleurze, y Perypneumonii.

DWoiáka ieſt Pleurá, iedná názywa ſię *Legitima*, druga *Notha*, álbo *Spuria*.

Legitima. To ieſt prawdźiwa Pleurá, ieſt zápalenie Membrany pokrywáiącey żebrá, ktora názywa ſię też Pleurá, álbo też zápalenie muſzkułow wnętrznych, to ieſt, między źiebrámi zoſtáiących.

No-

Notha záś, to ieſt nie prawdźiwa Pleurá ieſt zápalenie powierzchnych muſzkułow, należy też do tego, zápalenie błony, dźielącey płucá, ktora názywa ſię *Mediaſtinum*, tákże y płuc do żeber przyrośnienie.

Peripneumonia, ieſt zápalenie płuc, ze krwie choleryczney, ktora názywa ſię *Eryſipelatoſum*, záś ze krwie flegmiſtey ſłoney pochodzące, názywa ſię *Oedematoſum*.

Znáki Pleury. Nayprzod bol w boku lewym, álbo w práwym z kłociem, z párciem, gorączká wielka uſtáwiczna, oddech ciężki, puls twárdy, y gęſty, káſzel uprzykrzony, przez ktory pod czás krew odchodźi. Nie prawdźiwa Pleurá, tym ſię rożni od prawdźiwey: że gdy ſię chory położy ná bok przeciwny, w ten czas bol ſię więkſzy wydáie, przytym gorączká wolnieyſza, párcie, y bol w boku nie ták dokuczáiący, oddech wolnieyſzy, káſzel ſuchy, przez ktory máło odchodźi máteryi. Ieżeli Pleurá pochodźi z przyczyny krwie, plwociny bywáią krwáwe, żył pełność oſobliwie ná ſkroniách, y ná czole, twarzy zápalenie, puls pełny, uryná czerwona, y gruba. Ieżeli ze krwie choleryczney, plwociny bywáią żułte, gorączká więkſza, puls prętſzy, bol ciężſzy, nie ſpánie, w uſtách gorżkość, uryná cienka, y żułtáwa.

Ieżeli ze krwie flegmiſtey, plwociny bywáią białe, gęſte, pieniſte, ſłodkáwe, gorączká wolnieyſza, prágnienie mnieyſze, bol nie ták doku-

cza-

czáiący, puls máły, uryná bláda, y gruba. Ieżeli ze krwie meláncholiczney, plwociny bywáią śine, twárde, z trudnością odchodzące, gorączká, y bol wolnieyſzy, uryná czerwona, mętna, káſzel ſuchy, ięzyk oczerniáły, konſtypácya.

Znáki Peripneumonij, máło ſię nie zgadzáią z Pleury znákiem, tákże gorączká wielka, káſzel pod czás ſuchy, á czáſem wilgotny, rożnego koloru, oddech ciężki, dla ściśnienia płuc, ták, że ledwie nie uduſi chorego, bol ciężki, y głęboki, z dołu od pierſi, y do grzbietá idący, ktory czáſem pod obiemá łopátkámi, á pod czás pod iedną tylko wydáie ſię, oſobliwie káſzląc, łączy ſię też pod czás z Pleurą.

Progn. Pleury. Nayprzod puls máły, gęſty, głęboki, y twárdy, znáczy wielkie niebeśpieczeńſtwo, tákże kiedy ſuchy káſzel chorego trapi, álbo ieżeli máterya zrázu odchodźiłá, á potym ſię zátrzymáłá, z párciem y bolem w bokách, y w pierſiách trwáiącym, znák ieſt, że albo długo chory poleżeć muſi, álbo życie ſkończyć.

Item. Káſzel z odchodzeniem flegmy, gdy ſię záraz ná początku choroby pokaże; znáczy że prędko chory ozdrowieie, ieżeli záś nie rychło, znáczy długą chorobę.

Item. Flegmá żułta, y ze krwią przez káſzel odchodząca, wilgotna ná początku choroby, dobrym znákiem ieſt.

Item. Plwociny bárdzo krwáwe, znáczą wielkie niebeśpieczeńſtwo, tákże białe gęſte bárdzo

y

y okrągłe, tákże źielone, czarne, bárdzo złe ſą.

Item. Pleurá w ſtárych, tákże w białogłowách ciężárnych, álbo dycháwicznych, álbo y w tych ktorzy ią iuż cierpieli, niebeſpieczna ieſt.

Item. Ieżeli ſię w 14. dni nie uſpokoi, *Empieme* przynośi. *Item.* Gdy ſię przyda biegunká, złym znákiem ieſt. *Item.* Womit choleryczny, ná początku choroby, dobrym ieſt znákiem. *Item.* Ieżeli ſię do Pleury *Peripneumonia* przyłączy, źle bárdzo.

Item. Ieżeli przez káſzel odchodząca flegmá żułta, bez przyczyny zátrzyma ſię, znáczy przyſzłe ſzaleńſtwo. *Item.* Ieżeli ſię przyda w iákiey chorobie długiey, álbo *in Cachectio corpore* niebeſpieczna ieſt. *Item.* Prácowitych ludźi częſtokroć morzy. *Item.* Tych, ktorym káſzląc w pierſiách gra, do tego twarz ſię mieni, oczy, ręce, y nogi źiębnieią, śmierć pewna czeka.

Peripneumonia, ieſt gorſza nád Pleurę więcey w ſobie máiąc niebeſpieczeńſtwá, á niżeli bolu.

Item. Gdy nic przez káſzel nie odchodźi, á przytym nie ſpánie, ſzaleńſtwo, álbo też *Lethargus,* rąk y nog źiębnienie, chrapánie z ciężkim oddychániem, páznokcie śine, znáki ſą wielkiego niebeſpieczeńſtwá. *Item.* Gdy ſię do Pleury przyłączy. *Item.* Gdy ſię ná początku choroby pokaże uryná mętna, á w kilká dni potym uczyni ſię iáſna, znáczy śmierć.

Item. Ieżeli ſię w Pleurę obroci, (lubo ſię to rzadko przytrafia) dobry znák ieſt.

Item.

Item. Gdy śię krew z nośá dobrowolnie puśći, álbo biegunká, álbo Hemorhoidy, álbo Mieśięczna chorobá, álbo wrzody około uszu, lubo ná inszych mieyscách ciáłá, y gdy śię dobrze zbiorą, że z nich doskonále máterya odeydźie; znáki są pierwszego zdrowia.

Sposoby do leczenia Pleury.

NAyprzod krwie pusczenie záraz ná początku choroby naypotrzebnieysze, z żyły Bázyliki, z tey strony z ktorey bol dokucza, y zpowtorzeniem, ieżeliby tego byłá potrzebá, do tego ieżeli śiły, y látá, y insze okoliczności pozwolą, wprzod iednák wźiąć Enemę. Ieżeli záś przez kászel wolno máterya odchodźi, ná ten czas zátrzymáć śię ze krwią. Womitorium iest bárdzo skuteczne, iáko o tym wielu Autorow piszą, iednák trzebá uważyć náturę, y przyczynę choroby. Ieżeliby dla pewnych przyczyn krew pusczona bydź nie mogłá, miásto niey stáwić báńki z piiawkámi ná rękách, y nogách, przytym czynić Fomentácye, álbo przykłádáć ná bok Máterace z źioł, *Melliloti, Chamomillæ sim. Lini Fænum gr. Malva &c.* wárzyć też źiołá, maczáiąc w Dekokcyi, máterac przykłádáć: álbo náley w pęcherz mleká ciepłego z miodem, przykładay ná bok, co raz przygrzewáiąc.

Item. Rozciągnii dryakiew ná płotnie, przygrzawszy przyłoż. Purgánse nie służą áż ná końcu choroby, ktore máią bydź w trunkách. *Diaphoretica*, y *Diuretica*, bárdzo dobrze służą, iáko *Antim*

di-

diaph. flo. Sulph. Bezoard. miner. ſal. Card. ben. urica, Sal. volat. C. C. Succini Fulgin. Armon. Spir. Tarta Nitr. dulc. Mixt. de trib. &c.

Item. Kwiát máku polnego, *Pulmonaria, ſcabioſa, Carduus mari ſem. Car. ben. Millef. Pimpinella, Radix Bardanæ cort. Avellant. rubr. Dens apri Lapis carpionis, Percarum, Mandibulæ Lucij, Oculi Cancr. Oſſa Lupi, Unicor. Corall. Tali Lep. Sigill. Lemn. Bolus Arm. Sanguis Hirc. &c.* wſzyſtkie wzwyż pomienione rzeczy ſą ſkuteczne ná tę chorobę, lubo ſáme przez ſię záżyte, lubo mięſzáne iedno z drugim.

Jeſt też Oleiek ſekretny ná Pleurę, ktory robią z Dyń Włoſkich w oliwie. Gáſzą w niey żelázo, á potym ſkorkę z Dyń w nieyże ſmáżąc, y tym oleykiem ſmáruiąc bok. *Item:* Weś wodki z kwiátu polnego máku, unc. 4. Julepu Fiałkowego, álbo z tegoż kwiátu unc. 1. Saletry czyſtey drá. 1. zmięſzawſzy, daway po łyſzcze.

Item. Po upuſzczeniu krwi bok ſmáruy tym linimentem. Weś oleyku liliowego, Rumiankowego, máſłá młodego, ſádłá kápłoniego rowne części, zmięſzawſzy, ſmáruy ciepło, możeſz przydáć y dryakwi, ieżeliby ciężka chorobá bárdzo byłá, po ſmárowániách, kłáść máterace z ziołámi, álbo chuſty ciepłe. *Item.* Weś kurę żywą, rozetniy w puł, poſyp prochem z korzenia Fiałkowego, przyłoż ná bok, álbo też ſzkopowe płucá świeże.

Item. Oleiek z woſku, z oleykiem migdało-

wym

wym zmięſzawſzy, ſmáruy nim, znácznie pomaga.

Item. Chleb ciepły z piecá rozkroy, nápuść máſłem, álbo lniánym oleiem, przyłoż ná bok.

Gdy máterya przez káſzel odchodźić nie chce, dawáć Julepy odwilżáiące, á ieżeli gorączká wielka, *Emulſie cum Diaphor. Opiata* bárdzo niebeśpieczne ſą, álbowiem káſzel zátrzymuią, pierſi ściągáią częſto, y śmierć przynoſzą, iednák w nieznośnym bolu z nieſpániem, może gráno iedno *Laud. Opia* dáć *cum Syr. de Pap Err.*

Item. Oley lniány świeży, tákże oleiek Migdałowy z cukrem dawáć częſto, ieſt bowiem rzecz wielce ſkuteczna, pić trzebá z roſołem, álbo Tyzanną, ktorą chory záwſze miáſto piwá ma pić. Tyzánná ták ſię gotuie: weś ięczmieniá garść, lukrecyi trochę, rodzenkow, Fig co chceſz korzenia łopionowego, ślazowego po garśći, *Card. bened.* kwiátu z máku polnego po garśći, rogu ieleniego dwie garśći, warz,przecedź.

Item. Niektorzy ná boku boleiącym báńkę ſiekáną, álbo z piiawkámi przyſtáwiáią, zkąd wielkiego ſkutku doznáią.

Item Weś iábłko świeże, wydroż go, náſyp w nie kádźidłá tłuczonego, záſzpontuy, upiecz wzarzewiu, day zieść choremu, niech popiie wodką *Cardui ben. Item.* Końſkie łáyno świeże, w wodce *Cardui ben.* roſpuſzczone, przecedźiwſzy przycukrowáć, dáć pić, pewne. Tákże łáyno kokoſze białe ná proch ſtárte.

Item. Weś naſienia konopnego łotow dwá,

ztłucz, przyday łáyná końſkiego, y kokoſzego, roztworz wodką *Cardui ben.* przecedz, zgrzyi, oſłodź, day wypić. Gdy ſię biegunká przyda, dawáć *Syrupum Myrt.* á żywot, y krzyże ſmárowáć *Ungv. Comitiſſæ.* enemy dawáć z ięczmieniá wárzonego z rożą, zaprawić żołtkámi iáiowemi, y ſzárym cukrem.

Y to oſobliwa ná Pleurę. Weś Oleyku Migdałowego 4. łoty, *Oxymel. Squill. Sacch. candi aā. unc.* 1. *Succi Cæpar. drach.* 1. zmięſzay, daway po łyſzce.

Proſzek doświadczony ná Pleurę.

R. *Pulv. Dent. Aprug. Ocul. Canc. Sang. Hirc. Cryſtall. Miner. Flor. Papav. Errat. aā. ſcrup. ſ. M.* rozdźiel ná dwá rázy; day ráno, y ná noc, álbo R. *Ocul. Canc. pr. ſang. Hirc. pr. Sulph. Citr. Antimon. diaph. pulv. Rad. Barda. aā gr.* 2. *M.* day ná raz w Tyzánnie. Olbrot z oleykiem migdałowym, y Julepem fiałkowym zmięſzawſzy, day choremu, rzecz pewna. *Item.* Cebulá w mleku wárzona, y ná bok przykładána znáczną folgę czyni. Toż czyni proſo z kwiátem Rumiankowym, z noſtrzykiem, w worek nákładſzy przygrzewáiąc, y przykładáiąc.

Item. Uſuſz łáyno wieprzowe, zetrzyi ná proch, zmięſzay z oliwą, przyłoż, znácznie pomaga. *Item.* Oſobliwy experyment: weś máśći *Dialthea unc.* 1. Oleyku migdałowego unc. 2. zmięſzay, ſmáruy bok, náſmárowawſzy poſyp pro-

chem

chem z kminu polnego, y ná wierzch przyłoż liść kápuſtny, náſmárowawſzy go ſtárym máſłem wypłokánym. *Item.* Naſienie pokrzywiáne w Julepie fiałkowym dáne, tákże *Hypericonis*, tákże oczy ſzczupakowe, ząb wieprzowy, oſobliwie ſłużą tey chorobie *Sal. Hypericonis*, ieſt ſekret ná Pleurę.

Item. *Ná Pleurę, ná Peripneumonią, y káſzel Dekokcya oſobliwa.*

WEś korzenia ślazowego łotow 6 polney dryakwie garści dwie, *Card ben.* garść iednę, ięczmieniá garść iednę, Juiubow łotow 6. Rodzenkow wielkich bez koſtek garści dwie, iábłek kwaſkowátych w tálárki pokráiánych trzy, kádźidłá tłuczonego łotow 2. miodu práśnego kwáterkę, wody ile potrzebá, warz, przecedź, daway choremu miáſto piwá.

Peripneumonia, temiſz właśnie leczy ſię ſpoſobámi co y Pleurá, dla czego wraz iey opiſánie tu ſię przyłączyło.

O MDŁOSCIACH

Ktore názywáią ſię *Animi deliquium, Lipothymia, Defectio, Syncope, Cordis Paraliſis, fulmen Microcoſmi.*

MDłość, ieſt nagłe ſił uſtánie, ze krwi w cyrkulácyi przeſzkodę máiącey, z uſtániem pulſow, y z potem źimnym. Rożność, *Animi deliquium*, znáczy mdłość powoli náſtępuiącą, *Syncope, fulmen Microcoſmi*, znáczy nagłe zemdlenie, *Lipothymia*,

álbo *Lipoſichia*, álbo *Eclypſis*, znáczy powoli náſtępuiącą mdłość, z źiębnieniem nog, y rąk, bez poku, przytym mowy, y zmyſłow nie zupełne utrácenie. Z rożnych przyczyn mdłości nápadáią: nayprzod z ſubtelności humorow, z ktorey duchy ożywiáiące łátwo ſię roſchodzą, y niſzczą.

Item. Z trucizny zádáney. *Item*. Z boiáźńi, z áprehenſyi, z fráſunku zbytniego.

Item. Z zbytniego wyprożnienia, to ieſt, gdy krew álbo z rány, álbo z noſá, álbo mieſięczna gwałtownie odchodźi, tákże z zbytnich purgánſow, womitow, potow.

Item. Z zátłumienia duchow ożywiáiących, tákże z defektu onychże, tákże przypada w gorączkách, ktore ſię názywáią *Syncopales*, *maligna & acuta*, tákże z wątroby, z obſtrukcyi dawnych, z żołądká pełności, álbo z ſłáboſci.

Item. Przydáie ſię w nagłych ewákuácyách, iáko gdy ſię wrzody iákie wielkie otwieráią, z ktorych nagle máterya odchodźi, tákże w dyſenteryách, w puchlinách, w ſuchotách &c.

Item. Z ukąſzenia źmii, álbo wężá.

Item. Krew ſpiekła gruba, y źimna, zgromádzona ku ſercu, nagłą mdłość ſpráwuie; tákże nagły *refluxus* duchow, y krwie do ſercá; tákże z pełności krwie mdłość przypada, częſto też y z gliſt, z fátygi, &c. oprocz tego.

Y nieporządna miłość ſzalona,
Jáko mdli ſerce, dręcz y ſtęſkniona.

Gdy nagła mdłość nápádnie, w ktorey głowá ná

rá-

rámioná, álbo ná pierśi opádnie, przytym puls, y oddech długo zátłumiony będźie, twarz źielenieie, álbo z czerwienieie, álbo z śinieie, y gdy chory po wdmuchnionym proszku kicháiącym w nos nie kichnie, ieſt znák bárdzo zły. Ktora mdłość z zbytniego wyprożnienia, lubo przez krew, lubo przez poty &c álbo z fráſunku, álbo z áprehenſyi, lubo z inſzey iákiey przyczyny powierzchney pochodźi, mniey w ſobie ma niebeśpieczeńſtwá, gdy záś ze wnętrznych przyczyn pochodźi, częſto niebeśpieczna ieſt.

Spoſoby do leczenia.

GDy mdłosć człeká nápada, záraz go wznák położ, twarz wodą źimną obmyi, álbo opryśniy, winá, álbo wodki ożywiáiącey do uſt wley, pod noſem nácieray wodką ſerdeczną: Ieżeliby nagła mdłość nápadáłá, zátkay uſtá, y nos iák naylepiey ręką. Proſzek kicháiący w nos(piorem) wdmuchniy, pod nos przytykay *Spir. Sal. Arm. ur.* zá uſzymá wierć *Item.* Pulſy ná ſkroniách, y u rąk nátrzyi wodką ſerdeczną, álbo lepiey wodką Krolowy Węgierſkiey z kámforą.

Ná przyczyny z ktorych mdłość przypada, trzebá mieć reſpekt. Nayprzod: ieżeli pochodźi z defektu álimentu, w ten czas winem dobrym chorego pośiláć, polewkámi ſytnemi, bullionem &c. Ieżeli z ſubtelności humorow, (co poznáć po oczách, y ſkroniách zápádłych, po nośie zákończonym) tákiego chorego położyć ná mieyſcu

chłodnym, ciáło wſzyſtko nátrzeć octem z oleykiem Rożowym zmięſzánym, poſiláć go potráwámi ſytnemi, iáko to polewką migdałową &c. Ieżeli z przyczyny mácice, dawáć wącháć Bobrowy ſtroy, y kurzyć nim, tákże przytykáć pod nos *Spir. Sal. Arm.* Ieżeli z trucizny zádáney, tę trzebá wywabić przez womitorya, tákże pić dawáć mleko ciepłe, polewki tłuſte &c. Ieżeli z zbytnich purgánſow, álbo womitow, dáć theryaki świeżey, przydawſzy do niey *Laudani Opiati* grano iedno. Zywot ſmárowáć oleykámi *Cydonior Mentha, Myrtll. &c.* potym worki z ziołámi zátrzymywáiącemi przykłádáć. Ieżeli z womitow, o tym będzie ná ſwym mieyſcu: Ieżeli z bytnich potow, te trzebá uſtánowić, ciáło ścieráć octem, álbo zimną wodą, ná ſerce przykłádáć rzeczy chłodzące, iáko rutę z octem roztártą, przydawſzy kámfory, Julepy też dawáć chłodzące, iáko Cytrynowy, Limoniowy, fiałkowy, konfekty też rożne poſiláiące, iáko gwoździkowy, Meliſſowy, Borakowy, Rozmárynowy &c. Ieżeli z boiáźni, z fráſunku, álbo z áprehenſyi, trzebá tákiego rozweſeláć, żártámi, rozmowámi, muzyką &c. Przytym dawáć rzeczy rozweſeláiące, ku ſercu przykłádáć Száfran, krwie też puſzczenie pomaga znácznie. Ieżeli z zátłumienia duchow ożywiáiących: czynić Frykácye, bánkámi ſuchemi ociągáć, potym dáć Ambry gran 5. z wodką Cynámonową. Ieżeli z pełności krwie: puścić ią trzebá. Ieżeli z przyczyny żołądká, dáć

na

womity. Ieżeli z glist: o tym będźie ná swym mieyscu.

Item. Ná wszelką mdłość *Spir. Sal. Arm. cum Spir. vini Camphor. & oleo Succ.* zmięszawszy nácieráiąc nim pod nosem, iest bárdzo skuteczny tákże *Sal. volat. Oleosum silvij,* nád wszystko nayskutecznieyszy, á osobliwie gdy z przyczyny mácice mdłość nápádnie.

Item. Ambrá w czymkolwiek dána, znácznie posila tákże kámforá.

Item. Octy iáko to ruciány, gwoźdźikowy, fiałkowy, rożány, okłádáiąc nim pulsy, y serce, (á osobliwie gdy z iákiey gorącey przyczyny) znácznie pomagáią. *Item.* Melissa lubo świeża, lubo sucha, zrobiwszy z niey máteracyk, skrapiáć go winem, wielce pomaga.

Wodká Perłowa posiláiąca.

WEś wodki rożáney, fiałkowey, borakowey, Melissowey, po dwie uncye, *Manus Christi unc.* 1. Pereł *præ. dr.* 1. Bursztynu białego tártego dwá skrupuły *Aqu. Langij unc.* 1. zmięszay, daway po łyszce.

Ná mdłość w gorączce.

WEś wodki rożáney kwáterkę, przyday kámfory, Cynámonu, Száfránu po trosze, octu mocnego puł kieliszká, zmięszay, okładay pulsy, y serce.

Item. Wodká wypalona z kwiátu dźiewánny, dáiąc ią do picia, iest doświadczona.

O DRZENIU SERCA.

DRżenie ſercá názywa ſię *Cordis palpitatio*, to ieſt, ruſzánie ſię, y ściągánie ſercá nád zwyczay, pochodzące ze krwi, z cholerą pomięſzáney, álbo z oſtrości humorow, *in pericardio* zoſtáiącego; ſerce, y árterye oſtrością ſwoią ſzczypiącego, y drżenie (*per Siſtolo* y *Diaſtole*, to ieſt, przez rozſzerzánia, y ściągania, árteryi nád zwyczay) ſpráwuiącego, ſerce álbowiem rzeczy ſobie przeciwney chcąc pozbyć, mięſza ſię, y poruſza.

Oprocz tego ſą inne przyczyny.

NAyprzod ſercu rzeczy przeciwne: iáko to wapory, álbo wiátry, ktore wielością, iákowąś (wkradáiąc ſię *in ſinus cordis*) moleſtyą przynoſzą, tákże gdy ſię do ſercá náściaga wiele humorow iádowitych, y grubych, z ktorych wapory wkradáią ſię *in ſinus cordis*, mięſzáiąc ſię w nich, drżenie ſpráwuią: co poſpolicie bywa w málignách, w powierzchnych gorączkách, w truciźnie zádáney &c *Item*. Przyczyną drżenia ſercá bywá ą robaki zgniłe, krew mieſięczna przetrzymána, y zgniła, naſienie przetrzymáne, álbo inſza iáka máterya zepſowána

Item. Krew zbytnia ſercá *ſinus* obciążáiąc, tákże pełność wielka likworu *in Pericardio* ſerce ściągáiąc drżenie ſpráwuie.

Item Humory ſzkodliwe, ściągáiące ſię do ſercá, iáko meláncholia, cholerá &c. tákże zápalenie ſercá, guzik álbo wrzod,; álbo kroſtki, *Hiaty-*

des

des zwáne, álbo nábrzmienie *Pericardij* tákże w sámym sercu kámyczki, kostki, káwałki mięśiste: bywáią przyczyną drżenia sercá. *Item*. Defekt duchow ożywiáiących, ktory pochodźi z postow zbytnich, z czuynośći, z gniewu, z boiázni, z áprehensyi, z chorob znácznych, z áffektu nie potrzebnego &c. spráwuie drżenie.

Rozeznánie Nayprzod *palpitacia* nie tylko wydáie śię przez dotykánie, ále pod czás ták wielka bywa, że áż żebrá podnośi, osobliwie wydáie śię *in jugulo*, to iest w dołku. Ieżeli będźie z gorącey przyczyny, ná ten czas puls bywa wielki z gorączką, pierśi ciepłe, oddech wielki, y częsty, prágnienie źimnego napoiu.

Ieżeli z waporow, álbo flátulencyey ná ten czas prędko nápada, y prędko ustáie, przytym oddech cięzki, drżenie, w kolánách oczu záćmienie, w uszách szum.

Ieżeli záś z humorow, ná ten czas nie nagle nápada, ále dłużey trwa.

Ieżeli z przyczyny inszych częśći, to iest, álbo żołądká pełnośći, y nie strawnośći, álbo z mácice zámuloney, álbo z robakow, łátwo tego doyść. Ieżeli z pełnośći, álbo z ostrośći likworu, *in Pericardio*, trudno tego doyść, tylko chybá ztąd gdy śię chory uskarża, iákoby mu serce w wodźie pływáło, y duśiło śię, tákie drżenie iest trudne do leczenia, pospolicie w suchoty wpráwia.

Ieżeli przyczyná z trucizny, álbo z humoru iákiego iádowitego, ná ten czas chory bárdzo bywa słáby, y często mdleie. Ie-

Ieżeli záś w sámym sercu urośnie kámyk, álbo kostká, álbo co podobnego: Palpitacya infestuie tákich áż do śmierci.

Ieżeli pochodźi z sercá nábrzmiáłośći, nie uleczona iest, tákże częstá, y nagła mdłość przy palpitácyi nápadáiąca, częstokroć śmierć przynośi nagłą.

Sposoby do leczenia rożne bydź máią według przyczyn spráwuiących chorobę, á nayprzod

IEżeli pochodźi z przyczyny sámego sercá, álbo *Pericardij* uleczona bydź nie może. Ieżeli záś będźie z inszych przyczyn, może się uleczyć, iáko gdy będźie z meláncholyi, z cholery, z trucizny, z mácice, z żołądká, z robakow &c. o czym będźiesz miał ná swoich mieyscách.

Oprocz tego podáią się sposoby osobne.

NAyprzod w sámym Pároxyźmie krew puśćić, z ręki, naylepiey z Salwatelli, z lewey strony, przytym dawáć záraz choremu, lubo Theryaki, lubo *Mitridatu*, álbo *Diascordium*, nád to *Lapis Bezoar.* prawdźiwy iest naylepszy, dáć go gran trzy, w wodce Cynámonowey z proszkiem Perłowym.

Item. Konfekt z kwiátu nogietkowego, iest doświadczony.

Item. Wino zapráwne źiołámi, y kwieciem sercu służącemi w ktorym zágáśiwszy kilkákroć stal dáiąc pić, znácznie pomaga. W sámym Pároxyźmie trzeć pod nosem *Spir. volat, Ol. Arom.* tákże y z wodką Cynámonową, dáć kilká kropel

Epithemata, (to ieſt przykłádánia ku ſercu) rożne, ſą ſkuteczne, ták chłodzące, iáko zágrzewáiące, według przyczyny choroby.

Item. *Mumia* prawdziwa kilkákroć w wodce dána, prędko uwalnia od choroby, tákże *Aqv. Theriacal. Camph.* tákże *Rotula cum Ol. Cinam.* ieżeli z przyczyny mácice, day *Caſtoreum cum pulv. Cordial.*

Ieżeli z cholery, álbo pełności żołądká przyczyná, day womity, ieżeli z inſzych humorow, daway enemy, purgánſe, w trunkách, według potrzeby.

Konfekt ſkuteczny.

R. Rad. Buglos cond. Cort. Citri. cond. aã. unc. ſ. Conſ. Roſar. Anthos, aã. dr. 6. *Raſur. C. C. Eboris aã. dr. ſ. Marg. præ ſcrup. S. Croci Mart. Ambro gr. ſ. aã. gr.* 7. *cum ſ. q. Syr. de Pomis, f. c.* daway częſto choremu ná raz iák káſztan. *Item. R. Lapid. prunell. ſcrup.* 1. *Campb. gr.* 5. *M.* day ná raz, *Opiata* też w tey chorobie dobrze ſię nádáią.

Item. W pároxyzmie náſmáruy Theryáką bok lewy, y pulſy. *Item*. Rzecz doświadczona, weś ſzáfránu puł łotá, ſkrop winem, przyłoż ku ſercu.

Item. Serce świnie uſuſzone, ná proch utárte, y dáne, (ná raz puł łotá) znácznie pomaga.

Epithema. R Aqu. Herc. Saxon. frig. unc. 1. *Bugloſ. Roſar. aã. dr.* 6. *Aceti rub. id unc. ſ. Conſ. Alcher. Spetier. Diamarg. fr. aã. dr.* 1. *M. pro Epithemate.*

Item. Bańki ſuche ná pierſiách ſtáwione, pomа-

magáią. Ieżeli chorobá częſto infeſtuie, rádzą doſkonáli Medycy Salwacye, uważywſzy wſzyſtkie okoliczności.

Item. Grzankę z rżánego chlebá, zágrzyi ią u ogniá, zley máłmázyą, potrząśniy gáłgánem cynámonem, ſzáfránem, przyłoż ciepło ku ſercu. Ubodzy grzankę potrząſáią popiołem, y przykładáią, zkąd bárdźiey przez wiárę pomocy doznáią.

Item. Upiłuy złotá iák nayſubtelniey, zmięſzay z ſokiem cynámonowym, day choremu, ieſt rzecz pewna. *Item*. Alchermes, y Hiacynt do záżywánia bárdzo ſłużą. Tákże ſercá rożnych zwierząt, y ptakow ſuſząc, y w proſzku dáiąc, znáczny ſkutek przynoſzą.

Máść ſkuteczna.

WEś ſádłá kápłoniego, wypłocz go kilkákroć wodką rożáną, przyday do niego oleyku cynámonowego, trochę piżmá, y Ambry, po troſze, zmięſzay, ſmáruy bok lewy. Kámforá ná ſzyi noſzona, wielom pomaga. Tákże Meliſſá, zrobiwſzy z niey máteracyk, winem ſkrapiáć, y przykładáć ku ſercu &c.

TRAKTAT III.

O Chorobách Trzeciey Części Ciáłá.

To ieſt żywotá, w ktorym ſię zámykáią: Zołądek, Kiſzki, Wątrobá, Sledźioná, Menſenterium, Pancreas, Omentum, Glandulæ, Meſaraicæ, Nerki, Pęcherz, Hemorhoidy &c.

O Cho-

O Chorobách Zołądká.

PIerwſza chorobá żołądká ieſt *Anorexia, Aſitia, Apoſitia, Inapetentia*, to ieſt, niechęć do iedzenia, y obrzydzenia potraw.

Przyczyny tego ſą te.

NAyprzod nie pomiárkowánie, álbo pełność humorow złych, zlewáiących ſię częſto do żołądká, tákże lipkość onychże, gdy do zmarſzczkow żołądká poprzylegáią.

Item. Obſtrukcya *Venarum Meſaraicarum*, álbo *Orificij* żołądká. *Item.* Częſte zlewánie ſię *per ductum Cholidochum* cholery do żołądká, tákże y *Succi pancreatici per ductum Virſungianum*, tákże humoru meláncholicznego kwáśnego, od śledźiony *per ramum ſplenicum*, ktore oſtrością ſwoią, ákcyą żołądká ſłábią.

Item. Zbytnie picie rożnych trunkow, á oſobliwie gorzałki, ápetyt oddaláią, według przyſłowia poſpolitego: *gdźie piwo warzą, tam ſię chleb nie upiecze. Item.* Iedzenie tłuſtych potraw częſte, czynią śliſkość żołądká, ápetyt odeymuią, tákże zbytnie picie win mocnych, żołądek ſłábią.

Item. Gniew, boiaźń, zbytnia miłość &c. żołądek mdlą, y człeká ſuſzą, tákże w chorobách &c. zwyczáynie bywa ápetytu ſtrácenie.

Item. Iedzenie częſte fruktow, melonow, częſtokroć bywa przyczyną oſłábienia żołądká, á zátym wielu chorob ztąd pochodzących.

Item. Spádnienie częſte humorow z głowy do żołądká, ápetyt odeymuią. Tákże y owi ktorzy

ſię

śię ſedentárya báwią, długo ſypiáią, nic nie robią, á częſto popiiáią; ápetytu nie mieváią.

Sposoby do leczenia.

NAyprzod: Ieżeli pochodźi z obſtrukcyi wątroby, álbo śledźiony, álbo *Venarum Meſaraicarum*, álbo chorob inſzych, ná to maſz ſpoſoby ná ſwoich mieyſcách.

Gdy záś pochodźi z humorow zlewáiących śię do niego: ná to ſłużą purgánſe rożne, womitoria, powtarzáiąc ieżeli potrzebá, potym dawáć *corroborantia*, do czego ſłużą *Elixir. propr. Elixir. Vitrioli, Elixir Stomachicum, Spir. Nitri dulcis.* Iulepy, Syrupy, *Miva Cydon. Salia fixa* Eſſencye rożne, Extráktá, plaſtry, máśći, Oleyki &c.

Item. Częſte záżywánie terpentyny cypryiſkiey, żołądek czyśći zámulony.

Ieżeliby chorobá pochodźiłá z gorącośći wątroby, ná ten czas krew puśćić potrzebá. Wodká *Clareta* zwána, żołądek znácznie pośiláiąca.

Weś cynámonu z grubá przetłuczonego łotow cztery, námocz w pułkwarcie gorzałki, z oſobná záś roſpuść 12. łotow cukru w wodce rożáney, zlać do kupy, przygrzawſzy dobrze przecedź, záżyway częſto po kieliſzku.

Ná záźiębienie żołądká.

SŁuży wodká Cynámonowa z Syropem, álbo miętczánym, álbo piołunowym, przydawſzy trochę Ambry ſzárey.

Ná

Ná záſtárzáłe utrácenie ápetytu.

DEkokcya Gwaiaku, y *Saſáfras* pomaga. *Item.* Wodká Egierſka piiąc ią, czyści żołądek, ieſt rzecz pewna, áby lepſzy ſkutek czyniłá: tedy owedy moczyć w niey *Rhabarbarum*, tákże *Czokolada*, Káwá, *Herba Thee*, poſiláią żołądek, nád to lepiey dobre wino płuży ſłábemu żołądkowi pomiernie go piiąc zá lekárſtwo.

Item. Weś terpentyny puł łotá, przyday do niey mirrhy twárdey, y Maſtyxu, po puł ſkrupułá, *Extr. Abſinthij* ile potrzebá, zmięſzay, day.

Item. Warz wodę z kolendrem, przecedźiwſzy przyleway winá, piy miáſto piwá.

Item. Balſamus pervianus z cukrem záżywány, poſila żołądek, tákże cytwar z Maſtyxem, bárdzo ſkuteczny ieſt.

Item. R. *Conſcr. Roſar. Vitriol. unc.* 2. *Acetoſæ Tunic aã. dr.* ℨ. *ſem. Corian. præ. aã.* 2. *Santal. rub. Corall. rubr. præ. aã. ſcrup.* 2. *ſem. Acet. ſcrup.* 1. *cum Miva Cydon. f. Opiat.* tego konfektu zráná, y ná noc bráć iák káſztan.

Item. Spir. Veneris, ieſt dobry ná żołądek.

Item. Grzankę chlebá zley winem, poſyp gwoźdźikámi, przyłoż ciepło ná żołądek.

Item. Rzecz doświadczona: weś Theryaki, álbo Mitrídatu, rozmąć winem, przyday *Spir. C. C.* álbo *Sal. Arm. acidi* kilká kropli day wypić.

Proſzek żołądkowy oſobliwy.

R. *Rad. Aaron. non pr. unc. ſ Piper albi dr.* 1. *S. Zinzib. alb. dr. ſ. Flor. Sal. Arm. dr.* 2. *Sal. Abſin,*

ſcrup

ſcrup. 1. *Ol. Macis. gut. xij f. pul. doſ. dr.* 1.
Item. Sal. Stemach Eſurin &c.

Wtora chorobá żołądká, ieſt Bulimus, *álbo* Bulimia, *álbo* Fames Canina, *to ieſt, zbytni ápetyt.*

NAyprzod, *Fames Canina* ieſt, kiedy po iedzeniu záraz womit, álbo ſtolce bywáią, *in Bulimia* záś tego nie bywa.

Przyczyny zbytniego ápetytu.

SĄ humory kwáśne, y cierpkie, *Orificium* żołądká ściſkáiące, marſzczące, y ſzczypiące, zkąd ſię ten fałſzywy rodźi ápetyt, poſpolicie flegmá z meláncholią kwáśną, álbo *cum Succo Pancreatico* zmięſzána, przyczyną bywa tego. Bywa też ten zbytni ápetyt po chorobách długich,z wielkiego wyprożnienia humorow, ktoremu gdy ſię dogadza, częſto w recydywę wprowádzą. W gliſtách też bywa zbytni ápetyt, dla tego że *Chilum* wyſyſáią, á oſobliwie gdy ich wiele, y wielkich będźie, y meláncholicy miewáią ápetyt, á przecię chudźi, co pochodźi z kwáśnośći humorow ápetyt ſpráwuiących, żołądek iednák tego trawić nie może, zkąd ſię wiele humorow złych rodźi, wedle Afforyzmu. *Impura corpora quò plus nutries,eò magis ledes.*

Spoſoby do leczenia.

SŁużą tákim oſobliwie purgánſe rożne, tákże womitorya, gdy z pełnośći żołądká flegmiſtemi, y meláncholicznemi humorámi obciążonego

przy-

przyczyná będźie, przytym *abſorbentia* oſobliwie należą, iáko to *Corallia Mater perl. Oculi Canc. Creta, Lapis Hæmat. Succ. Limatura Martis Crocus Mart. &c. Salia* też *Volat.* y *Lixivioſa.*

Item. Theryákę, *Mitridat, Diaſcordium* często dawáć. *Item.* Niech chory często iada chleb w winie ſłodkim moczony, iáycá miękko wárzone, żołtki iáiowe twárdo wárzone, mięſo wieprzowe tłuſte, y inſze potráwy tłuſte, ſłodko zaprawne, tákże Salſeſony. *Item.* Wino niech często piie zaprawne Szałwią, Meliſſą, piołunem &c.

Ieżeli pochodźi z gliſt, trzebá ich pozbyć, o czym będźieſz miał niżey.

Trzecia chorobá żołądká ieſt Pica, Malitia, & Cita.

TO ieſt ápetyt do rzeczy nie zwyczáynych, iáko to do mięſá ſurowego, wędzonego pieczyſtego, áI bo do potraw kwáśnych, álbo cierpkich, álbo go rżkich, do owocow nie doyrzáłych do octu, do ſoku limoniowego, do wody, do lodu; do krety, do gliny, do wapná, do piaſku, do gwoźdźikow, do cynámonu, do imbieru, do gałki muſzkátowy, do ſoli, do popiołu, do węgla &c. Poſpolity ieſt ten nie zwyczáyny ápetyt Pánnom, ktore *Chloroſim*, álbo *Febrim albam* cierpią. Przydáie ſię y białogłowom ciężárnym, wtorego, álbo trzeciego mieſiącá od poczęcia, trwa áż do czwartego, álbo piątego, potym uſtáie, w ktorych pod czás ták bárdzo nieporządny ápetyt ima-

máginácyą opánuie, że ieżeli tego do czego máią ápetyt nie záżyią poroniáią. Y dźieci tę chorobę cierpią, z rożnych przyczyn, biała płeć ieſt iey podległa. Męſzczyźnie rzadko bardzo tráfiáć ſię może.

Ciężárne białogłowy ná to ſię leczyć nie máią, dla niebespieczeńſtwá poronienia, ieżeliby záś ktora do obrzydłych, y zdrowiu ſzkodzących rzeczy ápetyt miáłá, może bráć lekkie bárdzo purgánſe, potym *Abſorbentia*, y *corroborantia ventriculum*, przytym y krew puśćić może oſtrożnie, tákże áby pozbyły tego złego ápetytu, niech piią wodę wypaloną z przeſtępu białego; álbo z ſkorek cytrynowych. Pánny záś *Chloroſim* cierpiące, niech ſię leczą ná tę chorobę, ktora im ieſt przyczyną pomięſzánego ápetytu, dźieciom łátwo rozgą porádźic może.

Czwárta chorobá żołądká ieſt Singultus, *to ieſt Szczkawká.*

Z Troiákiey przyczyny pochodźi ſzczkawká *ex repletione, Inanitione, & irritatione*, to ieſt z pełności, z wyprożnienia, y z poruſzenia, co bywa *Idiophatice* álbo *Symphatice*. *Idiophatice*, kiedy máterya ſzczkawkę ſpráwuiąca, w ſámym żołądku iſt, iáko to humory oſtre, do zmarſzczkow żołądká poprzylegáłe, álbo gliſty w żołądku zoſtáiące, álbo lekárſtwá mocne, z zbytkiem záżywáiące &c. *Symphatice* záś, gdy ieſt przyczyná z przyległych części, álbo to z zápalenia, álbo nábrzmiá-

ło-

łości wątroby, tákże śledźiony, z kiſzek, z nerek, z mácice, wapory oſtre, y przykre, wchodząc do żołądká ſpráwuią ſzczkawkę, przydáie ſię y w gorączkách wielkich, w málignách, co ieſt złym znákiem, według Afforyzmu: *Si quis in laborioſa febre ſingultiat, morbo laborat peſſimo.*

Jtem. A vomitu ſingultus, & oculorum rubor malum. Zkąd álbowiem ieſt zápalenie mozgu, álbo żołądká: *A iecoris inflammatione ſingultus malum.*

Ieżeli ſzczkawká pochodźi z wyprożnienia, znák tego ieſt, ieżeli poprzedźiłá gwałtowna biegunká, álbo krwie płynienie.

Ieżeli z pełnośći, znák ieſt, ieżeli chory miewa *nauſeam:* to ieſt, ſpoſobność do womitow, czuie przytym pełność w żołądku.

Jtem. Przydáie ſię też ſzczkawká z záźiębienia żołądká, z wiátrow,tákże z ſuchośći wielkiey, *Orificij ventriculi,* táka ieſt trudna do leczenia, tráfia ſię y w Dyſenteryi, álbo w ſzaleńſtwie, co złym ieſt bárdzo znákiem. Niektorzy oſobliwie z Neoterykow kłádą przyczynę ſzczkawki, nie ná żołądek, ále ná Dyáfragmę, ták opiſuiąc. Szczkawká ieſt poruſzenie śćiągáiące, álbo kurczące Diafragmę. Szczypánia Arteryey, ktore zoſtáią *in Orificio ventric.* ſą z oſtrośći ſłoney pochodzące, prawdá ieſt: lecz doświadczenie náucza, że ták z pełnośći żołądká iáko y z pomienionych przyczyn przydáie ſię.

Spoſoby do leczenia.

NAyprzod uważyć przyczynę ſzczkawki ieżeli

ieſt z pełności żołądká, dáć ná womity y z powtorzeniem, ieżeli tego potrzebá. Ieżeliby zaś chory nie był do nich ſpoſobny, lekárſtwá purguiące, enemy bráć ma, dawáć, przytym częſto *Oxymel Squillit. cum Caſtoreo, & carminativis*, potym zołądek utwierdząć. Weś Bobrowego ſtroiu ćwierć łotá, ſoku z mięty, álbo Syropu łotow 8. zmięſzay, daway częſto po łyſzcze.

Item. Elixir propr. ieſt bárdzo dobry. *Item.* ℞. *Sem. Aneti unc. ſ. Zedoariæ Lig. Alo. Nuc. Moſch. Gariophill. Pulv. Diambr. aā. dr.* 1. *M.* daway ná raz po drachmie w winie.

Gdy ſię uſpokoić nie da, niech chory pije Dekokt z Gwaiáku, álbo wody ſiárczyſte.

Ieżeli pochodźi z humorow gorących, y oſtrych, ná ten czas krew puśćić. Pomocno będźie tákże, dawáć emulſye *ex ſem. frigid.* miáſto piwá Tyzánnę pić. *Item.* Oleiek Migdałowy częſto záżywány, oſtrość humorow temperuie.

Ieżeli ſzczkawká będźie z wiátrow, dawáć *Carminativa*, przytym bánkę ná ſucho ſtáwić nád żołądkiem, y dryakwią z gorzałką zmięſzáną żołądek ſmárowáć, á ieżeli z gorącey przyczyny, nápuśćić gębkę octem, y przyłożyć. *Opiata* ſą naylepſze ná tę chorobę, oſobliwie *Philonium Romanum, Mitridat &c.* Kichánie, tákże dechu w ſobie zátrzymánie, uſtánawia ſzczkawkę.

Ieżeli pochodźi z wielkiey gorączki, złym bárdzo ieſt znákiem, y trudno uleczyć ſię da.

Ieżeli pochodźi z lekarſtw mocnych, z zbytkiem

tkim záżytych, dawáć częſto Theryaki, Mitridatu, *Philonium Laud. Opiat cum Ol N Moſch.*

Item. Oleiek z kminu kramnego, Muſzkátowy, Migdałowy, z tátárſkiego zielá, miętczány &c. ſą bárdzo dobre.

Item. Náſyp w worek popiołu bukowego, ſkrop winem, przyłoż ná żołądek, tákże mięta, piołun, belicá &c. worki z nich robiąc, winem, álbo octem ſkrapiáiąc, przykłádáć ná żołądek, tákże rożne plaſtry, iáko to *de Cruſta panis &c.*

Purgáns ná Szczkawkę.

R. *Maſſ. Pill. Marocoſt. dr. ſ. Extr. Theriacal. dr. 1. Pul. Caſtor. dr. 1. Reſin. Ialap. gr. 12. f. pill.* ná dwá rázy. *Item. Inful. Senæ cum Rhabar. rad. Zedoar. & ſem. Carmin. cum Manna.*

Item. *Ná zátrzymánie Szczkawki.*

R. *Aqv. Ment. Fænic. aā. unc. 2. Spir. Theriacal. unc. ſ. Corſ. Alcher. dr. 1. Laud. Opiati gr. 3. M.* daway tego po łyſzce, álbo po dwie.

Ieżeli ſię przyda w dyſſenteryi, w málignie, álbo oſpie, dawáć proſzki ſerdeczne, przydáiąc *Laud. Opiati.*

Item. R. *Aqv. Maſtich. Theriacal. aā. unc. 2. Spir. Angel. dr. ſ. Tinct. Bezoard. ſcrup. 2. Eſſ. Caſtor. ſcrup. ſ. M.* rozdźiel ná kilká rázy

Item. R. *Rob Samb. unc. ſ. Diaſcor. dr. 1. Mitrid. ſcrup. 2. Syr. Acetos Citri q. ſ. Elix. Prop. gut. 12. M. f. El.* day ná dwá rázy.

Konfekt ná Szczkawkę ſekretny.

R. Ther. veræ ſcrup. 2. Roſar. Ligni Aloes ſcrup. 1. Ole. Macis diſtil. gut. 2. Laudum. Opiati gr. ſ.

Item. R. Mitridati Philon. Rom. aa. ſcrup. 2. Ol. Nuc. Moſ. gr. 7. M. day ná raz.

Cathaplaſma ná żołądek.

WEś ciáſtá kwáśnego łotow 6. prochu z mięty łotow 2. cytwaru łot 1. kminu kramnego, hányſzku po łyſzce, octu mocnego co potrzebá, zmięſzay, przyłoż ná żołądek.

Item. Weś piołunu garść, łáien wroblich, y gołębich po puł garści, włoż do worká, przeſzyi, ſkrop octem. przyłoż ná żołądek. *Item.* Rog ieleni palony, z winem dány, ſtanowi ſzczkawkę.

Item. Ręce, y nogi mocząc w ciepłey wodźie niektorym pomaga, tákże bánki ſuche, iedná nád żołądkiem, druga ná krzyżu, ku ſobie ſtáwione, ſtánowią ſzczkawkę.

Piąta Chorobá żołądká womity, y Nauſea, to ieſt: ſpoſobność do womitow.

TRoiáko przydáią ſię womity, to ieſt: *Periodice, Crytice, Symptomatice.*

Periodice. Ná ten czas, kiedy niektorzy pewnych czáſow womity dobrowolnie miewáią, przez ktore wiele chorob pozbywáią, ſą álbowiem tácy, ktorzy raz w mieſiąc, inſi częściey, drudzy práwie co dźień wiele flágmy, cholery, kwáśności, przez womity wyrzucáią.

Crytice záś, gdy w chorobie iákiey ciężkiey ſá-

ſáme dobrowolnie *ex motu naturæ*, dniá krytycznego przypadáią, przez co od choroby uwolniáią.

Symptomatice ná ten czas bywáią, gdy náturá chorobą iáką osłábiona będzie, przez co żadney chorobá folgi nie ma, y owſzem więkſze ſił osłábienie; tákże gdy z obſtrukcyi wątroby, álbo *Veſiculæ fellis*, álbo *Cholidochi* pochodzą.

Rożne máterye przez womity wychodzą, to ieſt: potráwy nie ſtrawne, krew czyſta, álbo ſpiekła czarna, álbo z inſzemi pomieſzána humorámi, tákże wychodzi pod czás *Chylus*, flegmá, cholerá, meláncholia, wodniſty humor, ropá, gliſty, *bilis porracea*, to ieſt, zielona cholerá, z zczárowánych też wychodzą dziwne rzeczy, włoſy, iáſzczurki, żaby &c. Przyczyny womitow ſą dwoiákie, powierzchne, y wnętrzne.

Powierzchne ſą: ſpadek, uderzenie, powietrze záráźliwe, fetor záráźliwy, zbytnia ágitácya, náwigácya, oſobliwie po morzu, pátrzánie ná rzecz iáką obrzydliwą, trucizny zádánie, iedzenia zbytnie grzybow, owocow, y innych nieſtrawnych rzeczy, obżárſtwo, piiáńſtwo &c.

Wnętrzne przyczyny ſą te: Pełność krwie, zkąd ſię dobywa przez womit.

Item. Słábość żołądká, gorączki, wątroby zápalenie, śledziony, álbo *Venarum Meſaraicarum*, obſtrukcye, mieſięczney choroby, álbo hemorhoidow zátrzymánie, kátárowa máterya często ſpadáiąca do żołądká. *Cholidochi prava conformatio*, że nie do kiſzek, ále do żołądká zlewa ſię

złość, zkąd tácy ustáwicznie womity cierpią, bywáią tákże w okolicznych áffekcyách, w iliáce kámień cierpiącym. *Item.* W gliſtách tákże gdy śię wrzod iáki we wnątrz rozpuknie &c.

Womity w gwałtowney gorączce niezwyczáyne, złym bywáią znákiem. *Item.* Womit z flegmą y cholerą zmieszány, rzadki, dobry ieſt w długiey biegunce, gdy womit dobrowolnie przypádnie, uwalnia od niey. *Item.* Womit z rożnemi kolorámi, niebeśpieczny ieſt.

Item. Womit zielony, śiwy, rdzáwy, czarny, śmierdzący, śmierci znákiem poſpolicie bywa.

Item Womity bez żadnego koloru, y pomięſzánia humorow w gorączkách wielkich, nie dobre ſą.

Sposoby do leczenia.

WOmity ktore bywáią *Periodice*, álbo *Crytice* nie máią bydź zátrzymáne, gdyż śię przez nie náturá czyśći. Gdy záś z inſzych przyczyn pochodzą, rożne ſpoſoby podádzą śię ná zátrzymánie onych.

Nayprzod: ieżeli przyczyná z pełnośći humorow, nie trzebá záraz zrázu zátrzymywáć ich, y owſzem dopomoc náturze, dáiąc ná pobudzánie ich dla prędſzego zbycia: ná co ſłuży *Gilla Teophtaſti ſal vitrioli ex Antim.* robionych Medykámentow ná womity ſtrzedz śię, bo bárdźiey, y więcey przyciągáią humorow do żołądká.

Purgánſe *ex Rhabar. cum Myrabolanis & Mechoaca*

aca dobre ſą, tákże enemy mocne, oſobliwie dla ſłábych. Ieżeli womity ſą gwałtowne, trzebá ie zátrzymywáć czym prędzey, ná co ſłużą *Pillulæ Cochiæ minores cum Laud. Opiat. Item Maſtix. Balſamus Pervianus* w iáiu miękkim záżyty, zátrzymuie one.

Item. Sol piołunowa z ſokiem Limoniowym zmięſzána, dáiąc pić, prędko zátrzymuie, á oſobliwie gdy gorączká będzie. Tákże *Spiritus Vitrioli* z ſokiem miętczánym zmięſzány. *Item. R. Elixir. vitæ Mathiol. unc.* 2. *Aqu. Cinam, C. vin. dr.* 3. *Spir. ſal. Arm. gut.* 15. *M.* day ná raz.

Item. R. Pulv. Mirtillor. Maſticis. aã dr. ſ. M. day z wodką babczáną. *Item. Theriaca dr.* 2. *Ol. Macis gut.* 3. *Laud. Opiat. gr.* 1. *M.* day ná raz.

Item. Pumex ná ſubtelny proſzek ſtárty w winie dány, zátrzymywa ſkutecznie, toż czyni y kámforá.

Gdy ſię krew przez womit pokázuie, trzebá ią puścić z ręki, chybá żeby byłá czarna, ſpiekła, ná ten czas wſtrzymáć ſię od niey.

Item. Ná zátrzymánie ſłużą plaſtry rożne, máterace, oleyki, káthápláſmy, ziołá w winie, álbo w occie wárzone, báńká ná ſucho, nád żołądkiem ſtáwiona, káthápláſmá, weś gałki muſzkátowey, żywokoſtu, oboygá po ćwierci łotá, tátárſkiego ziela, Imbieru, po pułtory ćwierci łotá, iáłowcu dwá łoty, ośrzodki chlebá 4. łoty, warz to w winie żeby było iák káſzá, obłoż ciepło żołądek. Dryakiew winem rozmąciwſzy kłáść ná

żołądek, pápier nią ſmáruiąc.

Item. Weś gwoźdźikow tłuczonych puł łotá, Máſtyxu ćwierć łotá, roży ſuchey ſzczyptę. Pigiew ſuchych pułtory ćwierci łotá, námocz to w winie, potym przywarz, przecedź, daway choremu po łyſzce. *Item.* Weś Roży, mięty, piołunu po garśći, pokray drobno, przyday gałki, gwoźdźikow, Maſtyxu co chceſz, włoż do worká, przeſzyi, praż w winie, przykładay ná żołądek. *Item.* Weś grzankę chlebá, poſyp ią prochem z mięty, gwoźdźikow, gałki, y kminu kramnego, zley ią winem, álbo octem winnym, przygrzyi, przyłoż ná żołądek.

Item. Złoto kilkákroć rozpaláiąc zgáśić w winie, to wino dáć pić, znácznie pomaga. Tákże *Spiritus Vitrioli dulcis*, á nádewſzyſtko *Liquor Stypticus cum opio* ieſt ſekretny.

Item. Warz Pigwy ſuche, Tormentille, kolęder, kádźidło, Maſtix, dawáć pić pomoże. Gdy kto przeſádźi lekárſtwem ná womity dánym, day ſię nápić winá dobrego z dryakwią, álbo gorzałki dobrey, álbo mleko z chlebem przewárzone ieść, álbo náſyp w wino cynámonu, gałki, kwiátu, chlebá ośrzodki, cukru, zgrzawſzy day ieść.

Item. Pumex ná to bardzo dobry.

Item. Maſtyx, y kádźidło.

Szoſta chorobá żołądká ieſt cholerá.

TO ieſt gwałtowne humorow cholerycznych oſtrych, y zepſowánych przez womit, oraz y przez ſtolce odchodzenie.

Zná-

Znáki. Nayprzod chorego nagłe, ciężkie, y częste nápadáią womity, oraz y stolce przez ktore máterya częścią flegmá, częścią cholerá, żułta, zielona, gorżka, kwaśna, czásem ze krwią wychodzi bez przestánku, zkąd siły ustáią, prágnienie zbytnie, poty, kurcz, mdłość, rąk, y nog ziębnienie, pieczenie w żołądku, y bol, rozdymánie żywotá. Exkrementá bywáią czásem białe, á czásem popieláte, co iest znákiem *malignitatis* uryná bárdzo ciężko odchodźi, puls prędki, szczkawká, poty źimne, uryná czarna w tey chorobie złym znákiem iest: tákże puls prędki á subtelny, częste mdłości, szczkawká, konwulsye, źiębnienie rąk, y nog, obraca się pod czás w Strangurya.

Sposoby do leczenia.

NA początku tey choroby, nie porywáć się záraz do zátrzymánia, y owszem lekkim womitorium dopomoc, to iest wodą z Syrupem octowym, álbo wodą ciepłą z oliwą, álbo *infusione Rhabar. cum Succo Absinthij.* Należą tákże purgánse wolne, enemy, *ex decocto poltulacæ, plantag. Lactucæ, Endiviæ.* Przytym ostrość humorow ma bydź temperowána dekokcyą *Lactucæ, Portulacæ, Plantaginis, cum Syrupo Cydoniorum, & de Rosis siccis*, przydáiąc záwsze *Sal. Prunellæ*, tákże służą Emulsye rożne chłodzące, posiláiące, y ztwierdzáiące. Gdy bárdźiey womity, á niżeli stolce dokuczáią, trzebá dáć enemy często, tákże purgánse.

Item, R. Ol. nuc. Mosch. exp. scrup. ſ. S. Laudan.

Opi-

Opiati gr. 1. Pulv. Bezoard. gr. 5. M. day ná raz, powtarzay raz y drugi.

Item. R. Conſer. Roſar. antiquæ unc. 1. ſ. Diaſcord Corall. rubr. pr. Croc. Mart. adſtr. aã. dr. 1. Marg. dr. ſ. Cryſtall. mont. dr. 1. Syrup. d. Ment. q. ſ. M. day ná raz iák káſztan.

Enemá *R. Deco. hord. libr. 2. Teriac. dr 3. ſ. E. vel. R. Rad. Tormen. Biſtor. aã. unc. ſ. Argent. ſanic. aã. m. s. Roſar. Rubr. Balans. aã. pug. 1. Gran. ſumach. dr. 2. coqv. in lacte dulc. chalibeato colat. adde ſevi capr. unc. 1. Succi Plantag. unc. 1. S. vitell. ov. Extr. opij gr. 1. S.* Poty pobudzáiące lekárſtwá ſą ſkuteczne, ieżeli ſiły pozwolą.

Item. Ná żołądek przykłádáć gorzałkę dobrą maczáiąc w niey chuſty. *Item.* Rożne plaſtry, Máterace, *Cathaplaſmy* ſłużą, ktorych máſz dość opiſánych wzwyż przy womitách. Iákoż práwie iednákowa kurácya tey choroby, iáko y támtey.

Item. Weś dekokcyi ięczmienia funt, przyday Syrupu rożánego unc. dwie, day wypić, rzecz pewna.

Item. In Cholera acuta & maligna. R. Tinct. Bezoar. ſcrup. 1. Spir. C. C. gut. 12. Spir. Tart. ſcrup. 1. Aqv. mont. unc. ſ. maſtich. drach. 3. Plant. unc. 1. zmięſzay day ná raz &c.

Siodma chorobá żołądká, ieſt Cardialgia, *to ieſt, bol żołądká.*

PRzyczyny bolu żołądká ſą te: Nayprzod humory oſtre zlewáiące ſię do niego, álbo wiá-

try rozdymáiące, álbo glisty ſące żołądek, álbo potráwy nie ſtrawne w nim zoſtáiące, tákże humor *Jchoroſus corroſivus*, álbo ropá z wrzodu kędy uczynionego, tákże przyległych części ciáłá indyſpozycye, zbytek też ciepłá w żołądku, álbo oziębienia bywáią przyczyną bolu żołądká; y inſze, ktorych wyliczyć niepodobna.

Spoſoby do leczenia.

NAyprzod: ieżeliby bol z żołądká pochodźił, álbo z wiátrow, álbo z humorow oſtrych, należy enemá odwilżáiąca, y wiátry rozpędzáiąca, tákże purgánſe. Náprzykład: *Pulvis Cornachinus*, pigułki *Aloeſangina*. &c. Po odpráwionych operácyách, dáć choremu oleyku z gorzkich migdałow łyſzkę z winem. Ieżeliby bol znácznie dokuczał, dáć enemę z winá, przydawſzy do niego oleyku iáłowcowego 12. kropel, do inſzych záś enem, ktore ſię z źioł gotuią przylewáć oleyku ruciánego. *Elect. de Bacchis Lauri*, álbo *Benedicta laxat.* Ieżeliby chory miał ſpoſobność do womitow, dáć mu ná nie.

Jtem. Służą ſmárowánia, plaſtry, oſobliwie *de Baccis Lauri, de cruſta panis &c* Máterace z źioł winem mocnym ſkrapiáne y przykładáne.

Jtem. Wodká rumiankowa dáiąc iey ná raz po 5. uncyi z oleykiem Migdałow gorzkich, ieſt doświadczona. *Jtem.* Roſkroy chleb ciepły, iednę połowę potrząśniy cynámonem, gałką, gwoźdźikámi, miętą ná proch utártą, przyłoż ciepło ná żołądek. Kąpiel też ieſt dobra, oſobliwie gdy

zwia-

z wiátrow pochodźi bol, w sámeyże kąpieli day choremu winá ciepłego z oleykiem kminkowym.

Item. W kąpieli może dáć lekárstwo purguiące, po ktorego wźięciu posiedźieć z puł godźiny w wodźie, potym wyniść, á to ná ten czas kiedy enemy nie mogą wyprowádźić wiátrow, álbo humorow złych, álbo exkrementow zapiekłych.

Opiata też dobrze służą, niektorzy mięszáią ie z purgánsámi, náprzykład. *R. Diaphan. unc. s. Philon. Rom. scrup.* 2. zmięszay *cum Decocto chamomillæ*, day ná raz.

Ieżeliby bol pochodźił z cholery, day ná womity; służą y purgánse *ex Rhabar.* potym dawáć Emulsye, Julepy chłodzące, ocieráiące, tákże chleb z piecá ciepły roskroiwszy, zlać octem mocnym, przyłożyć ná żołądek.

Ieżeliby bol był z zránienia, álbo z zápalenia, álbo z glist, o tym będźie niżey.

Item. Oleiek rumiankowy dystyllowány, nád inne lepszy ná żołądek.

Item. Spir. Tartari cum Tinctura Bezoard. iest bárdzo dobry, tákże *Ess. ment. chamemil. Absinth. Extracta* też *Absinthij, centaurei Angelicæ, Zedoariæ.*

Item. Teriaká z winem zmięszána, przydawszy *Spir. C. C. sal. Arm. dulcis.*

Prossek doświadczony.

R. Ocul. Cancr. dr. 1. *Ebor. philos. pr. C. C. pr. Ant. diaph. aā. scrup. s. m.* day ná dwá rázy, proszek tákże żołądkowy doświadczony opisány wzwyż *in Anonemia.* *Item*

Item. Ludźie prości záżywáią proſzku z tárnek ſuſzonych, co im znácznie pomaga, inſi cytwar ná proch ſtłuczony z gorzałką piią. Oprocz tego ſłużą morſelki rożne żołądkowe. *Elixir vitrioli Mynſ. Elix. vitæ math. Spir. vexer. ſal. Abſintbij, Chamom. Centaurei, rad. Aaron & Zedoaria &c.*

Oſma chorobá żołądká ieſt zápalenie, zią-trzenie, álbo wrzod.

ZApalenie żołądká ieſt nábrzmiáłość ze krwi, lub ſámey, lubo z meláncholią, cholerą, álbo flegmą oſtrą pomięſzáney, pochodzącey *per Ramos venæ portæ*, ktora rozchodząc ſię po ſubſtáncyi żołądká, według oſtrości ſwoiey ſpráwuie, álbo ſámo zápalenie, álbo zápalenie z nábrzmiáłością twárdą, álbo z wrzodem twárdym, te zápalenia názywáią ſię *Eriſipelatoſum, Ædemathoſum, Scyrrhoſum.* Tráfia ſię też exulcerácya żołądká z Merkuryuſzá dánego, álbo ná ſalwácye, álbo ná womity, gdy będźie źle prepárowány, nie tylko gárdło ſwoią iádowitą oſtrością poráni, ále y żołądek. Toż czynią y *Cantharides* ná puchliny dáne, y inſze lekárſtwá nie dobrze prepárowáne, iáko *Euphorbium, Scammonea, Antimonium &c.*

Znáki. Bol wielki w żołądku pałáiący, kłący, ſiepaiący, rozſzerzáiący, ktory w grzbiecie czuć ſię dáie, przytym nábrzmiáłość żołądká znáczna, pod czás ták znáczna, że nietylko dotykániem, ále y ná oko widźieć ſię dáie, łopátki

ſię

śię ná doł ociągáią, oddech ciężki, w połykániu trudność, rzygánie częste, womity pod czás nie co pomieszáne ze krwią, gorączká wnętrzna znáczna. Ieżeli iest sámo tylko zápalenie żołądká ze krwi pochodzące, nie ták bolesne iest, ieżeli záś z nábrzmiáłością cięższe bole y gorączkę (*Lipirya* zwána, w ktorey ręce, y nogi źiębnieią, á wewnątrz pali; prágnienie nie ugászone spráwuie) przynośi: Zápalenie też wątroby, ktora żołądek okrywa, podobne spráwuie *Symptomata*.

Znáki owrzodźiáłego żołądká te są: Ieżeli przez womity, álbo przez stolce odchodźi máterya ropista, w ktorey śię pod czás nie co krwi pokázuie, á przytym bol w żołądku wielki pałáiący, kolący, ktory ná ten czas bárdźiey śię wydáie, gdy śię chory nápiie czego źimnego, álbo zie co słonego, kwáśnego, korzennego, gorącego, znák iest pewny owrzodźiáłego żołądká, bywa przytym gorączká, ápetytu utrácenie, odrzygánie cuchnące. A nie tylko żołądek podległy iest zápaleniu, y exulcerácyi, ále też *Æsophagus* (to iest Meat, ktorym połykamy iedzenie, y picie) w ktorym często przydáie śię zápalenie, y *Excoriatio*, ktore czynią wielką przeszkodę do iedzenia, y picia, co przydáie śię z rożnych przyczyn, osobliwie spádáiących humorow z głowy ostrych; tákże z zápalenia od gorączki wielkiey, z kurzenia, álbo gryźienia częstego tutoniu, z picia ustáwiczne-

cznego gorzałki, álbo win ostrych wapiennych, tákże z trucizny záżytey, z Merkuryuszá źle preparowánego, iáko się wielom trafia, tym, ktorzy od niedoskonáłych Medykow záżywáią Medykámentow.

Sposoby do leczenia.

NA zápalenie proste żołądká, trzebá krew puścić z powtorzeniem z obudwu rąk, choćby y słábość znáczna byłá, álbo Hemorhoidy otworzyć, kto do nich zwyczáyny, tákże bánki ná łopátkách, ná grzbiecie, ták suche, iáko też z piiawkámi stáwić.

Ieżeli ręce, y nogi ziębnieią, ścieráć ie dobrze ciepłemi chustámi, purgánse mieyscá nie máią, chybá bárdzo wolne, *ex Tamarint. cassia in sero lactis dissol.* enemy codźień máią bydź dawáne tákie: weś rosołu kurzego, warz w nim ślaz, fiałkowe liście, podrożnik, mlecz przecedź, przyday Kassyi, oleyku fiałkowego, rożánego, po dwie uncye, cukru co potrzebá. Emulsye tákże są pożyteczne, Syrupy tákże *de Papavere, de Endivia, myrtinus &c.* Chory miásto piwá niech piie Tyzannę, przydáiąc do wárzenia *Rad. Tormentill. Herb. sanic. Endiv. Lactucæ portulacæ.* *Opiata* też wiele pomagáią; osobliwie terpentyná płokána, zmięszána *cum lap. prunel. & Saccaro Rosat.* álbo sámá przydawszy do niey kilká gran *Sacchari Saturni Chrystal.* Ieżeli iest nábrzmiáłość żołądká służą rożne Káthaplásmy ná wierzch przykładáne, *ex Rad. Lilior. Althea ficubus Sem. Lini Fænugr.*

Ieżeli ieſt exulcerácya żołądká, ſłába nádźieiá o chorym, niech piie dekokt. R. *Hord. integr. M. S. Scabios Agrim Pimpinell. Capill. ven. aā. M.* 1. *Millefolij fol. Rubi bati Rad. Conſol. aā. dr.* 3. warz w wodźie, przecedź: osłodź Syrupem *de Roſis ſiccis*, dáway choremu miáſto piwá. Dekokcya Chyny (ieżeli gorączki niemáſz) naylepſza ieſt.

Item. Ná zgoienie owrzodzenia oſobliwie ſłużą *Bol. Arm. Sang. drac. Terra Sigill. Corall. Lap. Hemmar. Gumi Arab. ſuccus Hypoci Thus Maſtix, Balſamus vulnerarius Hiſpanicus, Balſamus parvianus.* Wodá Egerſka &c. Ná trudność w połykániu. *Rob. nucum cum ſale gemmæ.*

Dźiewiąta chorobá Żołądká ieſt: otwárcie Orificij *iego, zkąd bywa z uſt fetor.*

Spoſoby do leczenia.

FEtor, ktory pochodźi z otwártego żołądká, oddala ſię temi ſpoſobámi. R. *Theriacæ drach.* 1. *Maſtic. dr. ſ. Thuris ſcrup. ſ. Aſſæ dulc. dr. ſ. Moſchi gr.* 4. *Ol. Cinam vel in defectu Aniſi gut.* 7. *Sacchári. q. ſ. c. Rotulæ*, tych kołaczkow częſto záżywáć.

Item. Elixir propr. Oleiek cynámonowy, Ambrá, wino piołunkowe, ocet winny piołunkowy z ſkorkámi cytrynowemi, y z gáłgánem, dryakiew, morſzelki żołądkowe. *Spir. volat. Ole. Arom. Spir. Salis, Elixir. Vitrioli Mynſ. &c.* dobre ſą ná te chorobę.

Item. Ná płokánie uſt: weś ſzałwii, Rozmárynu, mięty, warz *in aceto Squill.* przecedźiwſzy

płocz uſtá. Dekokcya Gwáiáku do picia dobra; tákże czokolada y káwá miáłáby coś pomagáć, iáko y *Herba Theæ*, iáko ie zálecáią ci, co przedáią, zyſku ztąd ſwego ſzukáiąc, onych effekty udáią &c.

Dźieſiąta chorobá żołądká ieſt Sitis Morboſa.

W Wielu chorobách bywa prágnienie, iáko to w gorączkách, w puchlinách, *in Diabete &c.* Tym dawſzy pokoy, podáią ſię ſpoſoby do utemperowánia prágnienia, pochodzącego z ſuchośći żołądká. Ná to oſobliwie ſłuży Tyzánná z figámi y rodzenkámi wárzona; przydáiąc záwſze *Lapid. prunell.* y Julepu rożánego według ſmáku, álbo też Syrupu z octu zrobionego. *Item.* Ná to *Spiritus Vitrioli* z wodą podrożnikową, álbo ſerwatczáną ſłuży.

Dla podrożnych pod czás gorąca, ná prágnienie: Weś pieprzu, hányſzku po puł drágmy, lukrecyi dwá łoty, fiałkowego korzenia ćwierć łotá, cukru funt, zrob z tego proſzek ſubtelny, gdy go chceſz záżyć, weś wody kwartę, wſyp do niey tego proſzku, z puł łyſzki, przeley z naczynia, do naczynia, piy, nie tylko prágnienie duśi, ále y pośila, lepſzy ieſt á niżeli Sorbet.

Jedenaſta chorobá żołądká ieſt Cruditas & Ablata coctio: *to ieſt nieſtrawność żołądká.*

TRawienie żołądká zowie ſię *Concoctio*, álbo *Chyloſis*. Nieſtrawność záś troiákim ſpoſobem bydź może; to ieſt, *Imminute*, *Depravate*, *&* *Abolite*

ktore názywa ſię *Bradypepſia, Diſpepſia, Apopſia.*

Tá nieſtrawność według rożności temperámentow, rożna ieſt: w cholerycznych komplexyách dáie ſię znáć przez odrzygánie, to ieſt exhálácye żołądká, podobne iáycom pieczonym; álbo rybom zgniłym, w melancholicznych kwáśne exhálácye z uſt poſpolicie odchodzą, w flegmátycznych wodniſte, wilgotne, y kliowáte przez uſtá wychodzą humory.

Spoſoby do leczenia.

NIeſtrawność żołądká, że poſpolicie pochodźi z humorow ściągáiących ſię do niego, ſłużyć będą womitorya, purgánſe, ktore według wielości, y iákowości humorow ákkomodowáć potrzebá, potym należą *corroborantia*, ktorych maſz dość wzwyż opiſánych chorobách, oprocz tego ſłuży *Conſer. Roſar.* álbo *Acetoſell. cum Spir. Vener.* álbo *Vitrioli*, tákże *Oleum Maſtichinum.* Kwaſkowáte medykámentá, ſłużą cholerykom, meláncholikom záś gorżkie; ſłużą też dobrze *Pill. de Aloe roſatæ* z myrrhą, z Máſtyxem, z ſzáfránem zgotowáć, tákże *Aloephanginæ, Maſtichinæ*, tákże *ex extracto Abſinthÿ cum Maſtiche & Myrrha.*

Item. Cerat doświadczony. R. *Gum. Laudan. unc.* 2. *Bera unc.* 5. *Ol. Nuc. Moſch. dr.* 3. *ſ. ceratum.* Ná żołądek *Tragea* żołądkowa. R. *Cubeb. dr.* 3. *Nuc. Moſch. ſcrup.* 4. *Garyophill. dr. ſ. Macis ſ.* 1. *Calam. Arom. ſcrup.* 2. *Liquiritiæ raſæ dr. ſem. Carvi dr.* 6. *Fæniculi unc. ſ. Diarhod. Abbat. dr.* 4. *f. p. groſ. doſis dr.* 1. *&c.*

Dwá-

Dwánasta chorobá żołądká iest Ructus, & Flatus.

TO ieſt: rzygánie, y wiátrow przez uſtá odchodzenie, ktore pochodźi z żołądká źimnego; z meláncholyi częſto ściągáiącey ſię do niego; álbo z obſtrukcyi wątroby, y śledźiony: álbo z częſtego iedzenia fruktow, y innych potraw nieſtrawnych: álbo z picia częſtego wody, álbo piwá bárdzo cienkiego &c. Tráfia ſię też tá chorobá w Hipokondryi, y w inſzych z meláncholyi pochodzących chorobách. Więc tá áffekcya pochodźi z zaźiębionego żołądká, záczym trzebá nayprzod przepurgowáć ſię raz, y drugi, oſobliwie gdy z wielości meláncholyi, álbo z obſtrukcyi pochodźi; do tego trzebá bráć *aperitiva*, á potym zágrzewáiących żołądek lekarſtw záżywáć; ná co dobre ſą *Elixir. propr. Elixir Vitrioli, Elixir. Stomach.* Morſzelki żołądkowe; wino piołunkowe z gałką Muſzkátową, y z ſkorkámi cytrynowemi: álbo dla ubożſzych w piwie moczona miętá; piołyn, iáłowiec, kmin polny, kramny, koper włoſki, imbier, kolęder.

Jtem. R. Ocul. Canc. dr. 1. *S. Cretæ dra.* 1. *vitr. Marg. gr.* 8. *Macis dr. ſ. f. pulv.* ná 6. rázy, ktory trzebá kilká rázy bráć ná dźień; enemy też ſą bárdzo potrzebne.

Jtem. Ná kwáśne rzygánie: weś pieprzu ćwierć łotá, naſienia kminu, utárſzy ſpołem piy z winem, álbo z piwem.

Item. Naſienie koprowe, cynámon, gáłgan, lebiodká, hányſz, kwiát muſzkátowy, zmięſzawſzy wraz utrzeć, pić, z winem, álbo z piwem, biorąc ná raz po puł łyſzki.

Ieżeli pochodźi z inſzey choroby, o tym maſz ná ſwych mieyſcách podáne ſpoſoby.

Trzynaſta chorobá żołądká ieſt: womity krwáwe.

TO ieſt: krwi odchodzenie przez uſtá (nie z káſzlem, y odpluwániem) ále przez womity z żołądká pochodzące, ktore álbo z ſámego żołądká zránionego, álbo z inſzych części przyległych; iáko wątroby, śledźiony, mácice, głowy, gdy przez ich żyły krew ſię do żołądká śćiąga, y przez womity odchodźi. Przyczyny ſą te: Pełność wielka krwie, álbo oſtrość, álbo *efferventia* z głowy, tákże ſpada krew do żołądká; przez podniebienie *in Æſophagum*. Częſto też y kátar ciężki z flegmy ſłoney y oſtrey rodzący ſię, do żołądká ráni go, y żyły iego otwiera; toż czyni y przetrzymána krew mieſięczna: nayczęściey zlewa ſię od śledźiony, więkſzą bowiem ma przyległość do żołądká, á niżeli wątrobá, gdyż znáczna odnogá *a Vena porta*, do śledźiony śćiąga ſię, od ktorey żyłki gęſte do żołądká idą, ná ten czas y przez ſtolce pokázuie ſię krew.

Tá chorobá ieſt bárdzo niebeśpieczna gdy z wątroby álbo śledźiony przyczyny pochodźi, álbo z wielkiey pełności, y gorącości krwie; gdy bowiem nagłe womity, y zdrowego nápádną,

w ie-

w iednym kwádránſie duſzą; iákom widźiał dwie oſoby, ktore w oczách moich zdrowemi będąc, gdy ich gwałtowne womity krwáwe nápádły, nagle uduſiły. Często też po womitách krwáwych puchliná ſię przydáie.

Spoſoby do leczenia.

NAyprzod z iákieykolwiek przyczyny womity ſą, trzebá záżyć Medykámentow, krew z żołądká wypędzáiących, y zlewánia ſię oney do niego broniących, tákże zátwierdzáiących, y oſtrość krwie temperuiących. Kurácya naybárdźiey należy ná wikcie, ſtrzedz ſię potraw słonych, kwáśnych, bárdzo gorżkich, korzennych, tákże napoiow gorących: to ieſt winá, gorzałki, miodu, náwet y piwá mocnego, ále Tyzannę, Dekokcyą Gwaiaku, álbo *ex Ligno Lentiſ. i.* pić miáſto piwá; álbo ſerwatkę przewarzáną, zgáśiwszy w niey kilká rázy ſtal. Służy ná to y wodá Egierſka; tákże likwor *Stypticus*, y inne rożne Dekokcye *ex Rad. Torment. Biſtortæ, Veronicæ Hæder. terr. Millefolij &c.* Nád to krwie puſzczenie naypotrzebnieyſze, powtarzáiąc według potrzeby z rąk y nog; oſobliwie gdy z przetrzymánia mieſięczney choroby przyczyná będźie, tákże báńki ſtáwić ná bokách, ná lędźwiách, ná łyſtách, dla odciągánia krwi. Do zátrzymánia womitow, naylepſza kámforá z ſokiem babczánym, dáiąc pić.

Ieżeli byłá krew ſpiekła, dawáć choremu Tyzannę miodem przyſłodzoną.

Item. Ná zátrzymánie pewne. Weś białek iáiowy, wodki rożáney, y octu po łyszce dobrey, ubiy iák naylepiey, przyday krochmalu puł łotá, zmięszay, daway choremu po łyszce.

Item. Sok z babki, ieſt ná to dobry piiąc go.

Item. R. Corall. rub præp. Boli arm. Lap. Hemmat. Troch. d. Carabe. aā. dr. 1 *Aqv. Plant. Syrup. Myrtin. aā. unc.* 2. *Sacch. Roſati dr.* 3 *miſce* daway tego po troſze częſto. Służą tákże ná to *Tinct. Coroll. Sal. Corall. Syrup. Corall. Opiata* bárdzo dobrze nádáią ſię, byle nie byłá krew ſpiekłá w żołądku. *Item.* Konfekt, *R. Conſer. Roſar. Ant. Rad. Symph aā. unc.* 1. *Myvæ Cydon Nucleor. Myrabol. Trochiſcor. d. Carab. d. Terra Limn. aā. dr.* 1. *Corall. pr. Croc. Mart. aā. dr.* 1. *cum Syr. de Roſis ſiccis f. Opiata;* daway ná raz iák Káſztan, ná żołądek przykłádáć gębkę octem nápoioną rece y nogi kłáść w zimną wodę, purgánſe *ex Rhabarbaro* wolne dawáć ſię mogą.

Item. Wodká z pokrzyw wypalona, przydawſzy do niey *Spir. Vitr.* piiąc ią, ieſt pewna.

Item. Rákowe oczy z octem zmięſzawſzy, day pić. *Item. Sperma Ceti Decoctio urticæ minoris. Conſer. Roſar. cum pulv. Rhab.* Oleiek migdałowy, *Ung. rub. potabile Liquor. Stypticus cum Opio, Saccharum Saturni Chryſtal. &c.*

O CHOROBACH KISZEK.

Choroby kiſzek ſą te: *Colica, Jliaca, Alvi adſtrictio, Lienteria. Cæliaca, Liarrhæa, Dyſſenterya, Teneſmus*

ſmus, Fluxus Hæpaticus, Lumbrici Fluxus Hæmordialis, Hæmorhoidum dolor &c.

O KOLKACH.

KOlká, zowie ſię od *kolon* kiſzki zwáney, w ktorey ſię poſpolicie rodźi.

Z dwoiákiey przyczyny bywáią kolki, álbo z wiátrow, álbo z humorow; wiátry z nieſtrawnego y źimnego żołądká rodzą ſię. Jeżeli wolnego odchodzenia (dla iákiey przeſzkody) nie máią w grubſzych kiſzkách oſobliwie *in Colo inteſtino*, párcie, y bole wielkie ſpráwuią. Humory tákże grube, źimne, flegmiſte, ſłone, gorżkie, kwáśne, gdy do kiſzek poprzylegáią, one oſtrością ſwoią ſzczypiąc, gryząc, bole w nich nieznośne czynią. Bywa też *Colica biloſa* zwána, pochodząca z cholery, ktora przynoſi częſtokroć Páráliż, częſto nápada w gniewie wielkim, w gorączce wielkiey, ten humor nie do kiſzek, ále między Membrany *abdominis* rozlewa ſię, czym ſię bol nieznośny ſpráwuie, ktory enemámi, áni żadnemi lekárſtwy, ták wnętrznemi, iáko też powierzchnemi uſpokoić ſię nie da: potym obraca ſię w Páráliż, czáſem ſpráwuie konwulſye, álbo wielką chorobę y śmierć.

Ieſt ieſzcze áffekcya okoliczna ktora názywa ſię *Spaſmodia*: tá pochodźi z gęſtnienia likworu (*Limpha* zwánego) *in glandulis inteſtinorum.*

Oprocz tego, z rożnych przyczyn bywáią kolki, to ieſt: gdy ſię kámienie w kiſzkách porodzą

dzą, lubo śię rzadko bárdzo tráfia, tákże gdy śię glisty wkłąb zwiną, kiszki zátkáią; álbo też pokurczenie onych z wiátrow, zkąd śię *Jliaca paſſio* rodźi, tákże ściśnienie kiszek, od humoru ná wierzchu zostáiącego, iáko śię tráfia w puchlinách. *Item* Wszystkie rzeczy twárde z zbytkiem iedzone, iáko ser, iáycá twárde, wiśnie z kostkámi &c. zátykáiąc kiszki kolki spráwuią; tákże gdy kto z zbytnim ápetytem iedząc, oraz żołądek oblewa piwem &c.

Dla Rozeznánia choroby znáki:

JEżeli koliczna áffekcya pochodźi z flegmy: nie ták bywa uprzykrzona; chybá kiedy śię wiátry przyłączą, ná ten czas bywa bol, że iákoby świdrem wierciał kiszki, uryná bywa biała, niestrawna, iednák nie záwsze: (czym śię mylą Medycy) przytym bywa konstypácya wielka, y trudność w upuszczániu uryny.

Ieżeli pochodźi z sámych wiátrow, w ten czas bol bywa rozciągáiący, y nadętość żywotá, przytym przelewánie śię y hurkotánie po kiszkách, czego łátwo doiść. Ieżeli chory pił wiele y nagle piwá źimnego, álbo wodę, álbo iadł Melony, ogorki, y innych fruktow wiele álbo też co niestrawnego ziadł. Ieżeli z humoru ostrego cholerycznego, ten naygorszy iest, szczypiąc, prąc, koląc, z rospaleniem, y gorączką; uryná żułta, exkrementá, ktore ieżeli łatwie odchodzą, folgę czynią wielką; *defectus* tákże *bilis* bywa przyczyną áffekcyi koliczney.

Bole inszych częsci w żywocie zostáiących, iáko wątroby, śledziony &c. od kolek łátwo rozeznáć się mogą, o ktorych ná swych mieyscách masz, wyiąwszy áffekcyą Nefrytyczną, ktora podobneż Symptomatá spráwuie; dla czego y biegłych Medykow oraz oszukuie.

Znáki tedy są te. Nayprzod: bol koliczny, pochodzący z kámieniá w nerkách, (ktory się *Nephritis* zowie) iest stáły, to iest: w iednym mieyscu dokuczáiący w Krzyżách, ktory rościąga się według długości Urethry: okoliczny záś nie státeczny iest, raz w tym, drugi raz w owym mieyscu párcie, y bole spráwuiący; y iáko pás w puł żywotá dręczy.

2. Po iedzeniu bol koliczny wzmaga się, dla ściśnienia kiszek z nápełnionego żołądká *in Nephritide* záś iednákowo trwa, nic się nie mieniąc.

3. W kolce womity bywáią cięższe, y konstypácya; *in Nephritide* nie ták cięzkie; y żywot wolny, lubo się pod czás zgadzáią.

4. W kolce gdy się kiszki przez enemy wyproźnią, álbo też przez womit, chory czuie folgę, záś *in Nephritide* choć to będźie, iednák chory ztąd folgi nie czuie.

5. *In Nephritide.* Uryná zrázu cienka, czysta, potym ustáie się w niey máterya piaszczysta, á pod czás y kámyki wychodzą, w kolce zás uryná bywa pospolicie mętna.

Sposoby do leczenia Kolki.

NA początku tey choroby, záraz służą Enemy

my wprzod wolne, potym mocnieyſze, ktore częſto dawáć: ieżeli iedná nie pomoże, záraz drugą, y trzecią dáć. Ieżeliby enemy máły ſkutek czyniły, przylewáć do nich *Vinum Emmeticum*, álbo przydáć *Coloquintidi*, álbo czopek mocny zrobić. Ieżeliby enemy nie pomogły, żeby zátwárdzenia wielkiego ruſzyć nie mogły: weś mánny Kalabryny uncyi 2. roſpuść roſołem, przecedź, przyday uncyi 2. Oleyku migdałowego, day ciepło wypić.

Ieżeliby z flegmy kolká pochodźiłá, mocnieyſze purgánſe dawáć potrzebá. Przytym ſłużą fermentácye, kąpieli, ſmárowánia, kathaplaſmy, plaſtry, y inſze ápplikácye.

Item. Weś wody wrzącey kwáterkę, oliwy ćwierć kwáterki, pieprzu tłuczonego trochę, zmięſzay, day ciepło wypić, iák może ſtrzymáć, rzecz pewna, tákże ſam oleiek migdałowy piiąc go, bol uśmierza, tákże *Semen Amecos* dáne w roſole, álbo w winie, do rázu bol uſpokoia

Ieżeliby chorobá długo trwáłá, chory ma pić Dekokcyą z Gwaiaku. Ieżeli z cholery pochodźi, trzebá dawáć Julepy chłodzące, álbo Dekokcye *cum ſem. carminativis*, y purgánſe *ex Rhabar.* y ná womity dány Medykáment uwalnia prędko od choroby ieżeliby zbytnie bole dokuczáły, *Opiata* należą; ktore bol do czáſu uśmierzáią. *Mercurius dulcificatus* w tey áffekcyi ma ſwoię pochwałę, przydawſzy do niego *Vechiculum*, to ieſt: *reſinam Turbith*, álbo *Ialappæ;* krwie puſzczenie

nie tylko w ten czas ſłuży, kiedy ieſt gorączká z pomięſzánia cholery ze krwią, pić chory ma Tyzannę z ięczmienia wárzoną, przydáiąc ziela *Cardui bened.* y naſienia kopru włoſkiego, hány-ſzku, kminu &c. Ieżeliby páráliż z kolek náruſzył, naydźieſz ſpoſoby ná to ná ſwoim mieyſcu.

Item. Ná kolki weś winá kwartę, przyday oleyku migdałowego 2. łoty, oleyku terpentynowego 30. kropli, day ciepło wypić, potym ściśniy żywot ręcznikiem.

Item. *Spir. nitri, cum Spir. vini,* zmięſzawſzy day.

Item. *Enemá doświadczona*: weś polewki grochowey, warz w niey garść *Eſulæ*, przecedź, przyday oleyku lniánego kwáterkę, ſoli łyſzkę, przywarz, day ciepło. *Item.* Weś oleyku rumiankowego, co chceſz, przyday oleyku z kopru ſwoyſkiego *diſtill.* migdałow, coć ſię podoba, ſmáruy żywot, y ciepłemi chuſtámi obłoż.

Item. Służą ná to worki z otrębámi, álbo z proſem, álbo z ſolą prážąc,y ciepło ná żywot kłádąc. Tákże dobry ná to ieſt *Oleum Cucurbitinum*, z włoſkich Dyniek; ieżeli kolki pochodzą z konſtupácyi, á enemy pomoc nie mogą, ná to ſpoſob ten, wedmiy wiátry w chorego Syrengą przez ſtolec, y záraz enemę day mocną.

Item. *Ná kolki.* Wilcze ielito ſuſzone, y ná proch utárte, zádáne ná raz co ſzeląg záważy, ieſt doświadczone.

Pigułki purguiące w kolkách.

R. Pill

R. *Pill. Tartar dr. ſ. Diagred. gr* 8. *Ol. Succin. gut.* 5. *Theriaca ſcrup.* 1. *cum ſ. q. Elixir. Propr. d. Maſſ.* ná raz.

Item. Weś Mánny kalabryny, łotow 4. roſpuść w roſole, przecedź, przyday *Sperma Ceti* ćwierć łotá, day ciepło wypić. Enemá bárdzo ſkuteczna: weś ślazu, rumianku, barſzczu ogrodnego, Kárdyben. wſzyſtkiego po puł garści, korzenia Omanowego, Tátárſkiego źiela, gáłgánu, ięczmienia, po dwie dragmy warz w mleku ſłodkim, przecedź, przyday żołtek od iáiá, oleyku z kopru włoſkiego *diſtill.* kropli 30. iáłowcowego 60. *Croci Metall. gr.* 3. day uznaſz pomoc, proſci ludźie mleko z czoſnkiem wárzone piią ciepło.

Trunek ná kolki nayoſobliwſzy.

WEś winá mocnego, álbo máłmázyi trzy łoty, *Elix. vitæ Mathiol.* łot ieden, oleyku migdałowego dwá łoty, *Laud. Opiati gr.* 1. Kámfory *gr.* 3. *Syrupi de Papav. dr.* 2. Száfránu *gr.* 6. *Spir. Sal. Arm. gut.* 15. zmieſzay day ná raz.

Item. Rob. Sambuci, cum ſal. Volat. C. C.

Proßek ná kolki doświadczony.

R. *Ocul. Cancr. Maxill. Lucij piſc. ſmocin. pr. Zodoar. aã. dr.* 1. *Cort. Arantidr. unc.* 1. *Ol. Chamomil. diſt. dr. ſ. Ther. ſcr.* 1. *M. ſ. pul. doſ dr.* 1.

Ná kolki ściągáiące kiſzki.

R. *Aqu. Ment. Chamom. aã. unc.* 2. *Eſſent. Caſtor. Liqv.* C. C. *Succini Eſſ. Opij aã. dr. ſ. Syr. d. Cort. Arant. ſ. f. hauſtus* ná trzy rázy.

Ná

Ná párcie y boleści bárdzo dokuczáiące.

R. *Sem. Lini, & Psillij papaveris Albi Cydonior. aā. dr. 2 cum deco. Chammom. & sem. anisi f. munull. cui adde Syrup. Fernel. unc.* 1. *M.* daway tego po łyszcze. *In desperato malo* day *Mercurij vini dr.* 2 *cum Syrup. violarum, & Aqv. Minthæ.*

Ná Máterac. Weś ięczmienia przetłuczonego, kminu kramnego, Kwiátu, Dźiewánny, Nostrzegu po puł garści, kminu polnego, Jáłowcu po łocie, soli puł garści, Sálármoniaku połtorá łotá, kámfory ćwierć łotá, przeszyi, zleway winem przygrzewáiąc, przykładay ná żywot, przytym day się nápić oleyku terpentynowego z gorzałką, tákże kmin polny wárzony z rodzenkámi y z iáłowcem piiąc polewkę pomaga.

Enemá doświadczona: weś wierzchołkow centuryi, kopru włoskiego po garści, rumianku, ruty, kopru swoyskiego po garści, czárnuszki puł garści, warz w puł gárcu wody do połowy, przecedź, przyday oleyku ruciánego kwáterkę *Bened. laxat. unc.* 1 Soli oczkowátey puł łyszki, day ciepło.

Item. Enemá z sámego winá przydawszy do niey oleyku bobkowego, terpentynowego, znácznie pomaga, tákże báńká ná żywocie postáwiona.

Ná wyprowádzenie flegmy gęstey pigułki pewne.

R. *Gum. Galgan. per acet. Scillit. de pur. & cocti. scrup.* 2. *vitriol. Mart. ad albet. calc. Masticis. aā. scrup.* 1. *Castorei Mirrhæ aā. gr.* 15. *Croci scrup. s.*

Tro-

Trochisc. alchan. dr. 1. Resin. Ialap. scammon. aā. scrup. 1. Ol. citri gut. 5. f. pill. nro 50. dosis 7. ná káżdą noc.

Item. Ná kolki warz czosnek, przyday Oliwy, piy pomożeć. Tákże proszek z skorek Pomarańczowych y z tátárskim źielem dobry. *Item.* Enemá z winá z gorzałką ieſt dobra. *Item.* Sok wyciśniony z łáyná wołowego, dány w piwie ciepłym pomaga, ále trzebá się po nim zápocić. Dla białychgłow krowie należy, co też ieſt sekret ná wypędzenie zátrzymánego łożyská.

Item. Ná kolki, bywáią konchy máłe, ná kształt roszkow, ktore się názywáią *Coracini* álbo *Conchæ percellanæ*, nosząc przy sobie, bronią od kolek, ieżeli kto temu wierzyć będźie.

Item. Oleiek wyciśniony z iąder orzechow włoskich, dány ná raz 6. łotow, ieſt doświadczony. *Item. Electuarium Diaphænic. cum philonio Romano*, wraz zmięszawszy dáć, ieſt doświadczone.

Item. W pęcherz nálane dekokcye *ex herbis emollientibus & disentientibus*; (ciepło przykładáiąc ná żywot) pomagáią.

Item. Łáyná gołebie, świnie, owcźe, rozmąciwszy winem przywárzyć, żywot okładáć, są doświadczone.

O ILIACE.

ROżne tá chorobá ma názwiská, nayprzod zowie się: *Iliaca passio*, álbo *Ileos*, *Chordapsus*, *Volvulus*, *Convolvus*, *Vomitus stercoreus*, *Acutum tormentum*, *Miserere mei*.

Zkąd

Zkąd ſię názywa *Jliaca*; że w kiſzkách *Jlia* zwánych, nayczęściey przydáie ſię, *Volvulus* zkąd ſię zowie, że ſię kiſzki od dołu do gory ściągáią; *Chordapſus* ztąd że ſię kiſzki pod czás iák powroz kręcą *Miſerere mei*, ztąd, że ſámego Páná BOGA w ták ciężkiey chorobie o rátunek trzebá prośić.

Znáki tey choroby, iedne *ſpolne y poſpolite* z áffekcyą koliczną, drugie *właſne*. *Poſpolite y ſpolne ſą*: bol nieznośny w żywocie y rozdęcie, potraw obrzydzenie, womity, Nauſea, oddech ciężki, uryny trudne odchodzenie. *Właſne* znáki te ſą, bol okrutny w kiſzkách, iákby świdrem wierciał, rozdęcie wielkie żywotá, ſtolcow zatwárdzenie wielkie, gdy ſię chorobá wzmoże, náſtępuią womity ciężkie, przez ktore wprzod wychodźi cholerá, álbo flegmá, álbo *Chyloſa máteria*; á potym exkrementá przez uſtá gwałtownie wychodzą, álbo też máterya zgniła ſmrodliwa exkrementom podobna, rzadko ſię to bowiem przytráfia, żeby *ſtercorea* máterya przez uſtá wychodźiłá: á gdy pot źimny, rąk y nog źiębnienie, ſercá drżenie, nudności y mdłości náſtępuią? śmierć przynośi pewną.

Przyczyny ſą te: nayprzod exkrementow zátwárdźiáłość, álbo ſpieczenie ſię, ktore kiſzki rozdymáią, tę cholerę ſpráwuią; tákże zápalenie kiſzek, álbo nábrzmiáłość, ktora ściſkáiąc kiſzki, wolnego przechodu exkrementom nie dozwala.

Item. Kiſzek záwinienie, álbo ſkręcenie, iá-

ko tráfia śię w rupturách, álbo z koliczney áffekcyi, ktora częſtokroć rodźi tę chorobę.

Item. Zránienie kiſzek znáczne, gdy bowiem álbo exkrementá, álbo humory oſtre przez kiſzki przechodzące, przychodzą do rány w kiſzkách, ſzczypiąc y gryząc one, poruſzone gwałtem názad do gory uſtępuią do żołądká: zkąd womity.

Znáki przyczyn ſą te: ieżeli chorobá z zápalenia będźie, iáko śię częſto tráfia, ieſt bárdzo ciężka y boleſna, z gorączką wielką, z womitámi cholerycznemi y flegmiſtemi, po ktorych *faeces*, idą y inſze znáki bárdzo złe náſtępuią.

Ieżeli z zátwárdzenia wielkiego pochodźi, nie ták ieſt przykra y niebeśpieczna; iednák dłużey trwa. Ieżeli z wiátrow, álbo z flegmy, álbo z ruptury, łátwo może bydź uleczona.

Progn. Ieżeli z ſtránguryi przydáie śię tá chorobá, w śiedmi dniách morzy, chybá żeby śię uryná puśćiłá.

Item. Gdy womity y ſzczkawká; tákże od rozumu odeyśćie nápádną, zły znák.

Item. Po záżytych Opiatách, ieżeli śię chory uſpokoi, dobry znák. Ieżeli w tey chorobie głuchotá przyſtąpi, zły znák. Tákże ieżeli ieſt ták wielkie zátwárdzenie, że żadnym ſpoſobem ruſzyć śię nie da, zły znák.

Item. Przez womity wychodząca máterya choleryczna, czarna, ſmrodliwa &c. niebeſpieczeńſtwo znáczy, iednák nie záwſze. Robaki

przez

przez uſtá wychodzące, tákże pot źimny wyſtępuiący, złym znákiem ieſt.

Item. Ieżeli boleści nagłe uſtáną, znák ieſt Gangreny; ieżeli gorączká náſtąpi wielka, ſą znáki śmierci.

Spoſoby do leczenia

JEżeli z obſtrukcyi wielkich, álbo flegmy gęſtey zátkánie kiſzek pochodźi, odmiękczáiące, rozwalniáiące lekárſtwá ták we wnątrz, iáko y powierzchownie ápplikowáć potrzebá. A nayprzod enemy ſą naypotrzebnieyſze, ktore ſą wzwyż opiſáne w kolce, iákoż tá chorobá podobnemi, iáko y kolká, leczy ſię ſpoſobámi.

Oprocz tego, ieżeli pochodźi z zápalenia kiſzek: ná ten czas trzebá krew raz, y drugi, y trzeci puścić z ręki, y z nogi. Służą przytym rożne máterace, náparzánia, katáplaſmy, ktorych maſz w koliczney chorobie, ále naybárdźiey emulſye chłodzące z Julepámi, y *cum Lapide prunellæ ac Spirit. Nitri. Opiata* też uſpokaiáią tę chorobę, iednák nie ze wſzyſtkim gdyż ſię znowu wraca.

Ieżeliby womity nie były, á nauſea uſtáwiczna, trzebá dáć ná nie co wolnego, pić ma chory Tyzannę, y to bárdzo máło.

Ieżeli pochodźi z zápalenia ſtolcow, wdąć Szyryngą przez *Orificium* w kiſzki, á potym záraz enemę dáć. A oſobliwie ieżeliby ſię kiſzki przewinęły, dáć *Mercurij vini unc. 2.* inſi dáią ku-

le ołowiáne połykáć, záraz dáią purgáns wolny z oleykiem migdałowym, álbo lniánym, álbo oliwą, inśi dáią *Regulam Antimonij in globo*, drudzy zá nogi wieszáią chorych przez czás krotki, dawszy enemę, á to w ten czas gdy z okázyi ruptury będźie chorobá.

Ieżeli pochodźi z wiátrow: weś trzy łoty mydłá weneckiego, rospuść w serwatce, day ciepło pić: purgánse nie bárdzo w tey chorobie służą.

Enemá osobliwa: weś piołunu, *Parietariæ Malvæ, Rad. Altheæ Nucl. persicor.* Uczyń dekokcyą, przecedźiwszy przyday łáyná świeżego końskiego, rozmąć, znowu przecedź, wley oleiu lniánego day ciepło.

Wino zapráwne.

R. Herb. Absinth. Card. ben. Meliss. Scolopend. calamin. Rutæ mur. aā. M. S. Rad. Zedoar. Ering. Pimpinell. aā. dr 3. Angelicæ dr. 2. Rhabar. dr. 3. sem. Anisi, Fæniculi Carvi, aā. dr. 2. Pol. Senæ unc. 1. S. Cort. Tamar. Aranti Praxini aā. dr. 3. Tart. crud. unc. s. dentur ad nodulum pro mensura vini dosis unc. 5. semel de die.

Ieżeli womity bárdzo dokuczáły. *R. Ol. Nuc. Mosch. scrup. 1. Sal. Absint. scrup. s. croci gr. 6. Laud. Opiat. gr. 1. M.* ná raz iák się wzwyż námieniło, że w tey chorobie dáią połykáć kule ołowiáne, álbo żywe srebro, álbo kule *ex Reg. Antim.* dáie się przestrogá; że iák chory záżyie czego z pomienionych rzeczy; trzebá żeby chodźił, álbo się ruszał ustáwnie, á ná żywot położyć máterac z zioł

od

odmiękczáiących, nápić ſię oleyku migdałowego, z oleykiem hányſzkowym.

Ieżeliby záś chorobá pochodźiłá z zápalenia, álbo z owrzodzenia kiſzek? pomienionym rzeczom dáć pokoy. *Item.* Dekokcye łáien, iáko to gęśich, wołowych, końſkich, dáne do picia, łátwo poruſzáią zápieczenie; tákże y ná wierzch, oſobliwie świńſkie, końſkie przyłożone, ſkuteczne ſą. Gdy ſię kiſzki ſkręcą, álbo przewiną, á że ſię żadnym ſpoſobem, to ieſt: áni kulą, áni Merkuryuſzem połknionym odkręcić nie dádzą: oſtátni ſpoſob ieſt ten otworzyć żywot, y rękámi odkręcić, potym záſzyć przerznięcie.

O KONSTYPACYI

To ieſt: zátwárdzeniu ſtolcow.

ZAtwárdzenie, álbo zápieczenie exkrementow pochodźi, álbo z wielkiey gorącośći wątroby, ktora wyciągáiąc wilgotność z kiſzek, ieſt przyczyną do ſpiekánia ſię, álbo defekt cholery, ná ktorey *vis expultrix* należy; choroby też niektore bywáią przyczyną konſtypácyi, iáko to gorączki, żołtáczká, zápalenie, álbo nábrzmienie kiſzek, *Iliaca, Hypochondria, ſtupor,* álbo *paraliſis ani* &c. oczym maſz ná ſwoich mieyſcách; tu ſię tylko podáią ſpoſoby do leczenia, zátwárdzenia pochodzącego, álbo ſuchey komplexyi, álbo z gorącośći wątroby, álbo ſedentáryi, álbo z wielośći iedzenia potraw gęſtych, á przytym máło piiąc, álbo z częſtego gryźienia, y kurzenia tábáki,

przez co wiele wilgotności wychodźi, y biała płeć co śię ściąga rogámi dla ſubtelności tey chorobie podległa ieſt.

Spoſoby do leczenia.

ENemy ná to ſą naylepſze, iednák gdy śię częſto záżywáią, ták śię do nich náturá przyzwyczáia, że żadną miárą dobrowolna operácya nie będźie, áż zá enemą.

Item. Czopki też ná to ſą dobre z mydłá, niektorzy z ſoli oczkowátey robią, ktorych nie trzebá częſto záżywáć, inśi robią z miodu, z mydłá, przydawſzy trochę ſoli.

Item. Weś miodu łotow dwá, ſmaż áż z gęśnieie twárdo, przyday proſzku z ciemierzyce czarney ſkrup. 1. uczyń czopek.

Item. Weś polewki grochowey, zápraw iáiem, máſłem, y mąką, przecedźiwſzy piy ná czczo, śliwki wárzone, oſobliwie dámáſceny iedząc, odwilżáią żywot, tákże roſoł z cukrem z ráná záżyty; toż czyni y piwo ciepłe z kminem, z imbierem, z máſłem; wodká też wypalona z ſkorek bzowych wnętrznych źielonych, piiąc ná czczo wolno purguie; tákże konfekt z brzoſkwiniowego kwiecia ieſt bárdzo dobry, tákże *Cremor Tartari* z roſołem z ráná záżyty; tákże rodzenki purguią.

Item. Krydá ná proch tárta, w roſole, álbo w piwie záżyta; tákże kąpiel ná to dobra.

Item. Sekret oſobliwy. Weś ſkorki Berberynowey źieloney, (ktora ieſt między drzewem y

zwierz-

zwierzchnią ſkorką) co chceſz, námocz w winie przez trzy godźiny, przecedźiwſzy wypiy.

Item. Konfekt rożány, roſpuść z mánną kalabr. przywarz, przecedź, przyday *Cremor Tart.* wypiy ciepło.

Item. Weś polewki z śliwek wárzonych przyday trochę pieprzu, y cukru, piy zráná, tákże oleiek migdałowy z roſołem dobry.

Item. Weś Szałwiy ná proch ſtártey, przyday łáyná świniego, y żułci wołowey, zmięſzay przyłoż ná pępek; álbo weś Colocintydy zmięſzay z żułcią wołową, przyłoż ná pępek, poruſzy nie chybnie.

O BIEGUNCE

Ktora názywa ſię Lienterya, y Cæliaca.

L*Ienterya* ieſt biegunká, w ktorey potráwy nie ſtrawne, ták iáko bywáią iedzone, przez ſtołec wychodzą. *Cæliaca* ieſt biegunká, w ktorey potráwy nie doſkonále ſtrawione, przez *Sedes* odchodzą, zkąd máło ſię rożnią między ſobą.

Przyczyny Lienteryey, y Cæliaki.

NAyprzod żołądek, y kiſzki oźiębione, co ſię poſpolicie przydáie w chorobie iákiey długiey; źimny bowiem żołądek wiele rodźi máteryi flegmiſtey, ktora odlegſzy zmarſzczki żołądká, niedopuſzcza w nim zátrzymánia potraw, w chorobách tákże ciężkich *facultas retentrix* oſłábiáła ſpráwuie Lienteryą, iáko ſię przydáie w dyſſenteryách, gdy náturá iuż uſtáie, w ten czas *Lienteria* náſtępuie, á zá nią pewna śmierć. Przydáie

ie ſię y w gorączkách, málignách, kiedy ſię chory nápiie, álbo źie co, záraz przez niego przebieży, bywa y z trucizny zázytey: tákże przydáie ſię z zbytniego iedzenia rzeczy nieſtrawnych, á oſobliwie fruktow ná czczo iedzonych, ktore *acidum fermentum* debilituią. Oprocz tego przyczyná bywa z obſtrukcyi *Venarum Meſaraicarum*, ktore *non exſugunt chylum*; tákże tráfia ſię z humorow oſtrych, y gęſtych, zlewáiących ſię do żołądká, ták z głowy iáko y inſzych częśći ćiáłá.

Znáki przyczyn. Ieżeli *Lienteria*, álbo *Cœliaca*: z zaźiąbionego żołądká, álbo z pełnośći flegmy pochodźi, ná ten czas wiátry przez uſtá dobywáią ſię, pod czás kwáśne rzygánia, flegmá przez ſtolce odchodźi, prágnienie bywa wolne, bolu áni rznięcia w kiſzkách nie bywa.

Ieżeli zás z głowy ſpada flegmá do żołądká, (co ſię częſto tráfia) ná ten czas ſtolce bywáią pieniſte, y operácye częſte oſobliwie po przeſpániu, co też poznáć po ciężkośći w głowie. Ieżeli z máteryi iákiey oſtrey, ná ten czas czuć w żołądku rznięcie, gorącość w bokách, prágnienie, y ſtolce bywáią oſtre y żułte.

Lienteria y *Cœliaca*, ieżeli długo trwa niebeſpieczna ieſt, gdyż w ſuchoty, álbo w puchlinę w práwia; tákże ieżeli ſię łączy z chorobámi ciężkiemi.

Spoſoby do leczenia.

JEżeli pochodzą te choroby z źimnego żołądká, álbo z pełnośći flegmy, ſłużą nayprzod purgánſe

ſe wolne, iáko to, R. *Myrabolan chebul. unc.* 1. *Rhabar. dr.* 1. *f. infuſ. per noctem in Aqu. Abſint.* 1. *Colaturæ coctæ unc.* 4. *adde ſyrup. Roſat. Sal. unc.* 1. *Pulv. Chieræ ſimpl. ſcrup* 1. *M.* day ná raz po purgánſie, żołądek utwierdźić dawſzy Theryaki z winem, álbo *Conſer. Roſar. cum Laud. Opiat.* álbo Mitridatu, álbo R. *Theriacæ dr.* 1. *Lap. Hemmat. pulv. ſcrup. detur cum Aqu. fol. quercus, vel R. Conſer. Roſar. antiqua unc.* 4. *Theriacæ dr.* 6. *Mivæ Cydonior. q. ſ. M.* daway tego choremu częſto, po záżyciu niech záraz nie piie.

Ieżeliby z cholery śćiągáiącey ſię do żołądká tá chorobá pochodźiłá, zrázu záraz dáć ná womity, ieżeli chory do nich ſpoſobny, álbo purgáns *Rhabar.* táki. R. *Rhabar. dr.* 2. *Nuc. Moſch. dr. ſ. Sal. Tartar ſcrup.* 2. *inf. per* 12. *hor. in Aqu. Plantag. Colaturæ coctæ & expreſſe adde Syrup. d. Roſis ſiccis unc.* 1. day ná raz, *vel R. Rhabar. dr.* 1. *Nuc. Moſch. dr. ſ. C. C. uſti ſcrup.* 1. *Margar. pr. ſcrup. ſ. M. f. pulv.* Ná zátrzymánie pewne. R. *Rob. prunell. Silv. dr.* 3. *Pulv. Tormentil. Nuc. Moſch. aã dr.* 1. *Alumin. pulv. ſcrup. ſ. Myrrhæ ſcr.* 2. zmieſzay, daway ná raz iák káſztan. Proch z tarnek niedoyrzáłych ieſt pewny: tákże *Liquor Stypticus ſecretus.* Służą przytym máterace, plaſtry, oczym było dość w chorobie o nieſtrawnośći żołądká. Enemá naylepſza z roſołu wárzonego z rożą, przydawſzy cukru y żołtkow iáiowych.

Ieżeliby chorobá pochodźiłá z obſtrukcyi *Venarum Meſaraicarum,* ná ten czas należą pur-

gánſe wolne, y *Aperitiva* częſte.

Item. *Maſtix* ná proſzek utárty, y dány w czymkolwiek, zátrzymuie biegunkę; tákże ſuche tarki wárząc, y polewkę z nich piiąc. Wino tákże z korzeniem, álbo piołunkowe dobre ieſt, gdy z zaziębienia żołądká chorobá pochodźi.

Item. Ryż gęſto wárzony, tákże polewki migdałowe *Item.* Popioł wárzyć w otcie áż zgęśnieie, obłożyć nim żywot, y krzyże. *Item.* Wątrobę wárzyć w otcie, y ieść. *Item.* Plácki z mąki pſzenney pieczone (przydawſzy do záczyniánia terpentyny) ſą bárdzo ſkuteczne iedząc ie.

Item. Proſzek z mármuru dobry ieſt do záżywánia. *Item.* Naſienie babczáne, tákże ſok z iágod iárzębiny, ieſt doświadczony, może z nim, y plácki piec do iedzenia. *Item.* Migdały przypiekáne, kąpiel z ſkorą debową wárzona, *Bolus Armena.* Proſzek z iárzębiny ſuſzoney, bob wárzony w otcie, ſkorę dębową wárzyć w otcie, y pić, ſzyſzki z olſzowego drzewá ná proch utárte, ſą ſkuteczne záżywáiąc ich.

Item. Woſk Hiſzpáńſki, kredę, y pácynę, utrzeć wraz dáć w czymkolwiek. *Item* Syrup rożány z wodką babczáną zmięſzawſzy, pić co dźień, ſłuży ná to y *Philonium Romanum.*

Item. R. *Cort. Granator Balauſt. Gumm. aā. ſcr.* 1. *ſem. Cydonior. dr.* 1. *Sacchari unc. ſ. M.* day ná trzy rázy. *Item.* Ná zátrzymánie ſtolcow: weś muſzkátowey gałki, kwiátu, háłunu palonego, utrzyi ná proch, rozmąć z octem, obłoż żołądek, y krzyże.

Item.

Item. Weś ſkorki Pomáráńczowey, muſzkátowey gałki, iąderek z rodzenkow wielkich, migdałowych przypiekánych, ſtłucz ná proch, wſyp do winá: co raz mięſzáiąc. *Item.* Krupy ięczmienne niepłokáne, przydawſzy do nich popiołu łyſzkę, álbo dwie, y trochę háłunu warz; iák uwre niech chory ie. Ieſzcze tego więcey wiedzą báby.

O BIEGUNCE

Ktora názywa ſię Dyarrhæa.

DIarrhæa, ieſt biegunká, w ktorey humory zbytnie bez krwi, bez owrzodzenia kiſzek, y Alimentu nieſtrawnego, przez ſtolce odchodzą.

Troiáko uważyć potrzebá tę chorobę. Nayprzod máteryą, ktora bywa álbo flegmiſta, álbo żułta, álbo zielona, álbo czarna, y ſzára, álbo wodniſta. Powtore uważáć mieyſce, z ktorego humory ściągáią ſię: bo álbo zcáłego ciáłá, álbo z części ktorey oſobliwey, náprzykład z mozgu, z żołądká, z kiſzek, z wątroby, z śledziony, *ex Menſenterio*, z mácice &c. Potrzecie uważyć ſpoſob, y przyczyny. Iedná ieſt *Dyarrhæa Crytica.* Druga *Symptomatica*, z tych iedná pochodzi z powierzchnych: á druga ze wnętrznych przyczyn, zkąd biegunká ieſt żułta od wątroby, álbowiem według Neoterykow wątrobá oddziela żułć od krwi, pochodzi też y z ſámey krwie; biegunká flegmiſta pochodzi, álbo z mozgu, álbo z żołądká, álbo z cáłego ciáłá. Meláncholiczna pochodzi od śledziony;

wo-

wodniſta záś ze wſzyſtkiego ciáłá, częſtokroć też te humory pomięſzáne wychodzą, ieſzcze oprocz tego. Ieſt *Diarrhæa Colliquativa*, pochodząca z pomięſzánia humorow w cáłym ciele z gorącości wielkiey; iáko ſię tráfia w wielkim zápaleniu wnętrzności w gorączkách, hektyce, ná ten czas máterya tłuſta, iáko oley, álbo tłuſtość iáka z exkrementámi odchodźi, y po wierzchu pływa. Tráfia ſię też *Fluxus ſtercoreus*, to ieſt: odchodzenie częſte máteryi ſtrawney, iednák nád zwyczay wiele, y częſto.

Znáki; Nayprzod ieżeli z cáłego ciáłá humory ściągáią ſię, ná ten czas álbo poprzedźiłá, álbo ieſt gorączká uſtáwiczna, álbo *Cachexia*, to ieſt cerá zła, álbo *Leucoſlegmatia*, (to ieſt puchliná) przy tym bolu żadnego wewnątrz nie czuć.

Przydáie ſię też tá chorobá bez żadney przyczyny oſobliwie w chorobie iákiey z wielkim pożytkiem, náturá bowiem zbytkiem humorow obciążona, pozbywa onych, á ták názywa ſię *Crytica*.

Symptomatica záś *Diarrhæa*, bárdzo choremu przykra, onego ſłábiąc, á oſobliwie gdy ſię przyda w gorączce: ieſt niebeśpieczna, á tym bárdźiey gdy iák oley tłuſta máterya zmięſzána będźie, co znáczy *Colliquacyą*.

Ieżeli humory z głowy ſpadáiące przyczyną ſą, ná ten czas bywáią exkrementá pieniſte, y głowy ociężáłość, álbo bol.

Ieżeli z przyczyny żołądká, łátwo, doyść, ie-

ieżeli chory iadł co nieſtrawnego, iáko to frukta grzyby &c. Ieżeli też w kiſzkách náprzykład gliſty ſą przyczyną tey choroby, ná ten czas znáki gliſt bywáią. O ktorych będźieſz miał niżey. Ieżeli z wątroby, álbo z zátwárdzenia álbo zápalenia &c. poſpolicie exkrementá bywáią żułte z morzyſkámi. Ieżeli z przyczyny ſledźiony, bywáią czarne, ſzáre, przytym w lewym boku párcie, y bol &c.

Progn. Ieżeli biegunká wolna ieſt, y z ktorey chory ná ſiłách nie upada, y owſzem czuie ſię lekſzym, táka názywa ſię *Crytica*, od wielu chorob uwalniáiąca. Ieżeli záś im dáley tym bárdźiey chorego ſłábi, názywa ſię *Symptomatica*, táka niebeśpieczna ieſt.

Item. Gdy exkrementá zrázu odchodzą rzadkie, á potym gęſte, znák ieſt dobry.

Item. Rzadkie, y wodniſte z boleściámi, y z morzyſkámi częſto odchodzące, złym znákiem ſą: znáczą bowiem wielką oſtrość humorow; tákże gdy ſię chory nie czuie, że pod ſię puſzcza, zły ieſt bárdzo znák.

Item. Rzadkie odchodzenie máteryi, ktore wraz z chorobą, iáką poczyna ſię, złym ieſt znákiem. W zápaleniu wnętrznym gdy ſię przyda *Dyarrhæa*, wolnym czyni od niego, iednák nie záwſze. Ieżeli ſię też przyda białeygłowie cięższárney, á długo trwa, płod morzy. *Item.* Máterye rożnego koloru wychodzące; to ieſt: żułte źielone, śine, czarne, ſmrodliwe, złym znákiem ſą.

Spo-

Sposoby do leczenia.

Z Iákieykolwiek przyczyny tá chorobá pochodźi, nie trzebá záraz prędko utrzymywáć, á osobliwie z humorow złych pełności, y owszem trzebá dawáć wolne purgánse, wprzod enemę dawszy. Purgáns *R. Rhabar. el. dr.* 1. *Mirabol. citr. dr. S. Santal. citr. scrup. s. infun. in Aqu. Plantag. colatur. expr. adde Pulv. Rhabar. dr. s. Syrupi Rosat. unc.* 1. *f. potio* ná raz. Ná womity dáne lekárstwo bárdzo dobrze służy, odwracáiąc máteryą choroby, ściągáiącą się ná doł. Ieżeli chory będźie krwistey komplexyi, krew puśćić trzebá; á oprocz tego, ieżeli gorączká iest, zrázu záraz trzebá ią puśćić, potym służą enemy. Weś ięczmieniá dwie szczypty, otrąb, roży suchey po szczypcie, lukrecyi, rodzenkow, oboygá po dwá łoty, warz w wodźie, przecedź, przyday cukru szárego, żołtek od iáiá, przywarz, day ciepło, á ieżeliby morzyská dokuczáły, przyday oleyku z wosku; potym służą rzeczy zátwárdzáiące, ták wnętrzne, iáko y powierzchowne, ktorych się dość podáło w lienteryi, y ieszcze podádzą się w Dyssenteryi, oprocz tego weś octu, zgaś w nim stal kilka rázy, przyday do niego proszku z Mirtollow, z gáláſu, z iágod iárzębiny, háłunu trochę, warz, maczay chusty ktoremi żywot okładay.

Item. Weś chleb prosto z piecá, roskroy go wpuł, poley octem, potrząśniy kádźidłem mástyxem tłuczonym, y gałką, przyłoż ciepło ná żywot

wot. *Item.* Sam Máſtyx warz w wodźie, niech chory piie tę wodę. *Tinctura Roſarum*, ieſt dobra piiąc ią z tyzanną, w ktorey wprzod ſtal kilkákroć zágáſić; ſłużą też emulſye z migdałow, y z naſienia melonowych, ogorczánych, dyniowych, máku, oſobliwie w gorączkách.

Item. R. Conſer. Roſæ antiqu. unc. ſ. Cydon cond. dr. 1. Pulv. Tormentill. ſcrup. 1. Boli Arm. ſcr. ſ. cum Saccharo f. Bolus vel. R. Sang. Drac. Thur. Maſtic. Mumiæ terr. ſigill. Lap. Hammat. Trochiſc. de Carab. aā. dr. 1. Bol. Arm. ver. dr. 3. f p. daway ná raz w wodce babczáney, ſłuży do tego *Tinctura Corall. Sal. 1. Syrop.* Ieżeliby chory ná ſiłách upadł, trzebá ná ten czas udáć ſię *ad Opiata*, ktore mięſzáć *cum adſtringentibus.*

Ná upártą biegunkę, dobra ieſt enemá z roſołu, z dryakwią nową.

Item. Pigułki *de Bdellio*, co dźień ich záżywáiąc. ſtáre biegunki leczą.

Item. Ná ſtárą biegunkę. *R. Raſur. Ebor. dr. 3. Conf. Alcher. dr. 1. Sacchar. in Aqu Roſar. Sol. unc. 4. f. Morſul* daway po iedney ná raz.

Item. R. Croci Mart. adſtr. gr. 7. Bezoard. Miner. ſc. ſ. Conſer. Roſar. dr. 2. Spir. Vitriol. gut. 3. f. bol. daway go po dwá rázy ná dźień.

Item. Mercurius Diaphoreticus, y záſtárzáłe ſtánowi biegunki, dáiąc ná raz po 12. gran.

Item. Wody ſiárczyſte náturalne; tákże Egerſka, dobre ſą do picia. Ieżeli też tá chorobá pochodźi z głowy, z wątroby &c. tę trzebá ſwoiemi leczyć ſpoſobámi. *Item*

Item. Ná zátrzymánie, day enemę ze krwi bydlęcey iáko nayświeżſzey, rzecz pewna.

Item. Zmięſzay Theryakę *cum Terra Sigillata,* nácieray nią nád żołądkiem, báńká też nád żołądkiem ſtáwiona utrzymywa ná czás biegunkę.

Y to pewna. *R. Theryacæ dr.* 1. *Lapis Hemmat ſubtilis pul. ſcr.* 1 zmięſzawſzy, day ná raz, powtorz ieżeli trzebá, oſtátek obacz w kurácyi Dyſſenteryi.

O DYSSENTERYI.

DYſſenterya, ieſt rożnych humorow, z ropą, y ze krwią zmięſzánych, z morzyſkámi, z gorączką, z prágnieniem, z nieſpániem, ápetytu utráceniem, z kiſzek uſtáwicznego poruſzenia, álbo ſzczypánia od humorow oſtrych, nie kiedy z poránieniem, y owrzodzeniem onychże, przez ſtolec odchodzenie.

Przyczyny ſą dwoiákie, iedne *powierzchne,* drugie *wnętrzne.*

Powierzchne przyczyny ſą: iedzenie potraw korzennych, tákże nieſtrawnych, á oſobliwie fruktow naybárdziey w ten czas, gdy w ſobie máią zarázę: tákże picie zbytnie trunkow mocnych, álbo wody z prágnienia: ſą też nie ktore wody zaráźliwe, niezdrowe, z ktorych obozowi nayczęściey tę chorobę cierpią: przydáie ſię też y z lekarſtw oſtrych, y mocnych, iáko ſą *Mercurialia de Coloqv. Scammoneata &c.* Oſobliwie też powietrza zła konſtytucya, do dyſſenteryey

ſpo-

ſpoſobiáiącą przyczyną bywa záráźliwey dyſſenteryi: przydáie ſię też z zarázy ieden od drugiego ſpołkuiąc, náráżáiąc ſię często: á náwet z przeſtąpionego exkrementu, prędko przydáć ſię może.

Wnętrzne przyczyny ſą: humory oſtre kiſzki rániące, to ieſt, cholerá żułta, źielona rdzáwa, czarna; tákże flegmá ſłona, z wielkiey gorącości rodząca ſię, álbo zgniła ktora po przylegawſzy do kiſzek ráni ie, y wydymánie ſpráwuie. Y inſze humory wodniſte zbyt oſtre mięſzáiąc ſię z drugiemi, przyczyną bywáią dyſſenteryi.

Znáki dyſſenteryi, nayprzod częſte bárdzo operácye z morzyſkámi, z wydymániem, exkrementá wychodzą flegmiſte, pod czás ze krwią pomięſzáne, á pod czás ropiſte rdzawe, źielone, żołte, czarne, białe, cząſem ſámá krew czyſta, á pod czás ſpiekła w ſztukách, przytym gorączká, nieſpánie, prágnienie, ápetytu utrácenie, w cienkich kiſzkách około pępká, y nád nim wielkie rznięcie, ták iákoby nożámi rznął; w grubſzych záś kiſzkách pod pępkiem nie ták ciężki bywa bol, y rznięcie.

Ieżeli cienkie kiſzki zránione ſą, ná ten czas bol, y morzyſká nieznośne bywáią, ták, iákoby igłámi kłoł cienkie kiſzki, álbowiem więcey máią membran, zátym y czucie więkſze; tákże chory po wielkim morzyſku nie raz idźie ná ſtolec, y krew z exkrementámi zmięſzána bywa.

Ieżeli záś grubſze kiſzki zránione ſą, bol, y morzyſká nie ták dokuczáią, y po morzyſku záraz ſtolec bywa, tákże krew, y máterya ropiſta, po wierzchu ſtolcá pływa, czáſem ſię też wraz mięſza. W wielkim záś zránieniu, y owrzodzeniu kiſzek między exkrementámi pokázuią ſię *carunculæ* nákſztałt plew.

Item Ieżeli chory ſkłonny do womitow, znáć że cienkie kiſzki zránione ſą.

Progn. Ieżeli cienkie kiſzki zránione ſą, więkſze ieſt niebeſpieczeńſtwo, ich bowiem ſubſtáncya złożona ieſt, z wielu membran, y nerwow do nich ſię ściągáiących, do tego że bliżſze ſą wątroby, zkąd cholerę ſubtelnieyſzą odbieráią. Ieżeli záś grubſze zránione ſą, nie ieſt ták wielkie niebeśpieczeńſtwo.

Item. Ktorzy miewáią uſtáwiczne operácye krwáwe, á przytym, y nudność, pot zimny, nieſpánie, y prágnienie, womity, ſzczkawkę, wychodzenie gliſt przez uſtá, w wielkim niebeſpieczeńſtwie zoſtáią, do tego ieżeli ieſt bol żołądká, febrá, ápetyt utrácony, petecie, ieżeli chory od rozumu odchodźi, (co znákiem ieſt maligny) y ieżeli bole, y morzyſká nagłe uſtáną (co znák ieſt gangreny) tákże gdy ſię wydádzą wrzody, álbo kroſty w wárgách; tákże ieżeli enemy dáne záraz wychodzą, tákże *Carunculæ* pokázuią ſię w exkrementách (co znáczy *excoriationem*) złe bárdzo znáki ſą: ktore poſpolicie śmiercią ſię kończą. Dyſſenterya pochodząca *ab atra bili*, to ieſt z chole-

lery, z meláncholią złączoney ſpaloney: śmiertelny ieſt, z niey álbowiem owrzodzenie kiſzek, w kancer ſię obraca. Ieżeli zás *atra bilis* w Dyſſenteryi pokaże ſię *Critice*, nie ták niebeſpieczna ieſt. Iednák rozeznác potrzebá krew ſpiekłą, á máteryą meláncholiczną podobną iey, co wielu oſzukiwa Medykow.

Dyſſenterya pochodząca z flegmy ſłoney, gorſza ieſt nád inne: tá bowiem gdy poprzylega iáko kliy do kiſzek, ráni ie, y wydymánie wielkie z boleściámi nieznośnemi ſpráwuie.

Tákże máterye rożnego koloru wychodzące, á oſobliwie czarne, źielone, żułte, á przytym zbyt ſmrodliwe, (przy ktorych, y krew ſię pokazuie) nieuleczoną biegunkę znáczą.

Item. Gdy nápádnie ſzczkawká, womity żułte, wątroby, y wnętrzności bole, prágnienie zbytnie, śmiertelną Dyſſenteryą znáczą.

Gdy ſię przydá Podágrykom, álbo áffekcye śledźiony cierpiącym, częſtokroć uwalnia od chorob pomienionych.

Stárzy, y dźieci, nayczęściey umieráią w tey chorobie. Gdy ſię też przyda w málignie, álbo w oſpie, śmierć pewną znáczy.

Gdy ſię wydádzą guźiki, álbo kroſtki zá uſzymá: bliſką śmierć znáczą.

Dyſſenterya przeciąga ſię pod czás do 14. dni, á pod czás, y do 7. Niedźiel, iednák chorzy umieráć muſzą.

Spoſoby do leczenia.

LEczenie tey choroby, należy ná expurgácyi humorow, oſtrych, lipkich, ktore ſą przyczyną iey, po purgánſách należą medykámentá, ocieráiące, ściągáiące, álbo goiące. Záraz ná początku choremu nim ſię kiſzki zránią dáć purgáns, y z powtorzeniem, do czego naylepſze ieſt.

Rhabarbarum, choć ſámo w proſzku, z roſołem dáne, przylawſzy łyſzkę oleyku Migdałowego, álbo ták. *R. Fol. Plantag. M. S. Liquiri. roſæ Paſſul. integr. aã. dr. 3. Roſar. rubr. pug. 1. Tamarind. dr. 6. Cort. Myrabol. Citrb. Ol. Amygdal. confrict. dr. 2. coqv. ad rem unc 4. in colat. diſſol. Rhabar. dr. 1. Syrup. Cydon. unc. 1. f. pot. vel R. Tamarind. unc. ſ. Myrabol. Cytr. dr. 2. coqv. bord. & Plantag. in colat. infund. Rhabar. dr. 1. S. Tantal. Citr. ſcr. E. Colæ. & adde Syrup. Roſar. Sol. unc 1.*

Oſobliwy Purgans.

R. Raſur. Cort. Gvaiac. unc. 2. bull. in ſ. q. Aqv. ad mel R. Colat. unc. 6 adde Roſar. rubr. Palanſtior. ſem. Lantag. aã. dr. 2. 2 bull. in colatura diſoll. Rhabar. dr. 3. iterum cola. detur pro doſi, vel R. Rhabar. medice toſt. aã. gr. 15. Nuc. Moſch. ſcr. ſ. f. pulv.

Item. Ieżeli chory ma *Nauſeam*, y przytym czuie pełność w żołądku, może mu dáć beśpiecznie ná womity, iednák nie *ex Antimoniatis*, ále *ex ſale Vitrioli*, álbo *Gelæ Theophraſti.* O krwi puſzczeniu rożnych Medykow, rożne opinie, iednák wiele ſię ná to zgadzáią, że ieżeli záraz ná początku choroby będźie gorączká, y wnętrznośći

ści zápalenie, krwi przez stolce sztukámi odchodzenie, ná ten czas bespiecznie krew puścić może, náwet y w dálszym terminie choroby.

Rożni Medycy, á osobliwie Neoterycy, rożne sposoby máią do leczenia Dyssenteryi, ktorych czytáiąc, y sam też práktykuiąc uznáiąc ich wielki áffekt dla otworzenia oczu nieumieiętnych Medykow, ktorzy tylko ná to się sádzą (przykłádem bab) áby co prędzey zátrzymáć, ná co dáią rożne sekretne proszki, konfekciki *ex Opiatis* wodki &c. czym iák wielu morzą káżdy widźieć może.

Opisuią się sposoby: Nayprzod niektorzy záraz ná początku choroby, dáią purgáns *ex Rhabar. Myrabol. cum Manna*, przytym iák ieno pocznie purgowáć lekárstwo, zá kożdą operácyą pić wodę Egierską letnią, ná kożdy raz po puł kwarty *circitèr*, názáiutrz dáią wolne *adstringens*, ieżeli się Dyssenterya nieuspokoi, znowu powtarzáią tákiż purgáns, czym doskonále, y prędko leczą chorobę, że zás trudno o wodę Egierską, że álbo nie stáć ná nię kogo, álbo iey trudno dostáć, ná to sposob ten. Weś wody trzy kwarty, włoż do niey tártego koperwásu prostego łyszkę dobrą, háłunu iák napárstek, przewarz, przecedź, przyley trochę kwáśney wodki, day pić miásto wody Egierskiey.

Insi zás zá kożdą operácyą dáią pić serwatkę przewarzáną, przylawszy do niey wody wapienney. Insi po odpráwionych operácyách dáią pić

oleiek migdałowy z rosołem, álbo oleiek S. Iana.

Inſi dáią Syrup rożány z wodką Babczáną, inſi przewárzywſzy ſerwatkę z korzeniem żywokoſtu, dáią pić co chce chory, powtarzáiąc purgánſe, czym wielu prędko y doſkonále leczą; dla tego każą wiele pić, ták w purgánſách, iáko y po purgánſách, áby ſię kiſzki płokáły z oſtrey máteryi, ktora zátrzymywáiąc ſię w kiſzkách, ráni ie. Oprocz tego enemy ſą bárdzo ſkuteczne. Nayoſobliwſza ieſt z głowy ſzkopowey wárząc ią, przydawſzy roży ſuchey, ięczmieniá przypalonego, y *Caudam Equinam*, to ieſt, *Equiſetum*, z cukrem, y z żułtkámi iáiowemi; tákże dobre ſą z mleká z żułtkámi iáiowemi, przydawſzy ſzárego cukru, y łoiu kozłowego.

Item. Weś wody od kowalá (w ktorey gáſi żelázo) przyday do niey garść ięczmieniá, warz, przecedź, zápraw terpentyną z żołtkiem iáiowym nágotowáną: day ciepło.

Item. Kiſzki ſzkopowe z ięczmieniem wárzone, przydawſzy żołtek, y cukru ná enemę ieżeli ieſt zápalenie kiſzek, co poznaſz z bolu uſtáwicznego, gorączki, y ſuchości ięzyká; ná ten czas krew puścić, y z powtorzeniem ieżeliby tego byłá potrzebá.

Item. Enemá pewna. R. *Lactis Challibeati lib. 1. Therebint. cum Vitell. ovor. Sol. unc. ſ. Mellis Roſati dr. 5. f. En.* *Item*. Warz głowę, y nogi ſzkopowe: weś polewki co potrzebá ná raz, przyday Terpentyny z żołtkámi iáiowemi umięſzáney

dwá

dwá łoty, *Balsami perviani drach.* 2. zmięszay day ciepło.

Item. ℞ *Decoct. Hordei. q. s. adde Vitell ovi, Olei Ceræ dr.* 1. day, ieſt bárdzo dobra, gdy wielkie bole dokuczáią, może przydáć do enemy *Laudani Opiati gr.* 1. álbo 2. á niewięcey.

Item. Enemá ze krwi świeżey bydlęcey ieſt bárdzo dobra. *Item.* Warz głowę ſzkopową áż mięſo od kości odpádnie, przecedz weś polewki co potrzebá, przyday do niey wierzchołkow źiela S Ianá, korzenia *Tormentil.* warz znowu przecedź, day. *Item.* Enemá z mleká, ſtal w nim zgáſiwſzy kilkákroć; przyday łoiu kozłowego, miodu rożánego, ieſt bárdzo dobra. *Item.* Sok z rákow żywych wyciśniony, (leiąc go do enemy) ieſt bárdzo dobry, choćby y gangrená byłá, tenże ſok może pić z roſołem; ſą y inſze rożne ſpoſoby gotowánia enem. z źioł, z korzeniow odmiękczáiących, y zátwierdzáiących, álbo gorących. Iáko *Herb. Plantaginis Hypericon. Malvæ Mercurialis Violarum, Rad. Tormentillæ Bistortæ, Consolidæ, Bacc. Myrtill. Succ. Acat. Gumi Trangan. &c.*

Oprocz tego należą też y inſze medykámentá, rożnym *Symptomatom* ſłużące, to ieſt, *Corroborantia, Adstringentia, Sudorifera, Alexypharmaca,* o ktorych będźieſz miał niżey.

Item. Mleko koźie, ośle, krowie, (ſtal w nich gáſząc przydawſzy cukru rożánego) do picia ſą bárdzo potrzebne, byle gorączki nie było.

Item. Warz ryż rzadko, przebiy przez ſito,

przyday oleyku migdałowego, piy częſto, álbo też krupy ięczmienne wárząc; tákże przecedźiwſzy, y oleykiem migdałowym dobrze przymáśćiwſzy, piy miáſto piwá, álbo warz *Rad. Biſtortæ ferment Symphir. Herb. Plantag. Mille fol. Burſæ Paſtoris Equiſeti, Piloſellæ, Agrim. Semen. Plantaginis Acetoſæ Sumath.* Roſas *Siccas.* piy miáſto piwá.

Item. Sok babczány z cukrem rożánym piiąc, ieſt bárdzo dobry, ſłuży do tego Syrup Koralowy, *Tinctura* y *Sal.* álbo *Magiſterium.*

Ieżeliby ſię dyſſenterya przydáłá z iedzenia rzeczy nieſtrawnych: záraz ná początku dawáć *Adſtringentia* y *Corroborantia* ná co ſłuży dryakiew, *Mitridat. Orwietan. Elixir, Vitrioli, Minſichti,* wino piołunkowe, álbo grzane z korzeniem, álbo wydroż Pigwę (ieżeli iey mieć nie możeſz) iábłko nápełni ie woſkiem białym, y proſzkiem z kádźidłá, upiecz w zarzewiu, day zieść ná raz, rzecz pewna, álbo *R. Oſſis ſæp. uſt. dr.* 1. *Spongiæ pice imbutæ, & in ollanſtæ, Cort. Ovor. indur. (ablata pell. inter) aã. dr.* 1. *M. f. pulv. doſ. dr.* 1. *in liquore convenienti.*

Item. Pulvis ex Granis Actes. ieſt pewny, ále nie záwſze. *Item. Mycoletæ Nicolai* miáłyby ſłużyć iáko o niey piſzą *Opiata* dobrze ſię nádáią, iednák nie gruntownie, tylko dla ulżenia mizeryi ná czás Patientá, *v. g. R. Conſer. Roſar. dr.* 1. *Laud. Opiat. gr.* 1. *Maſt. ſcr.* 1. *M.* day ná raz.

In Dyſſenteria maligna & Epimedica, valent, Pulv. Bezoardicus, Pannonicus, Pretioſus Gedanenſis, Tinctu-

ræ Bezoardicæ, Terra Sigillata, Bolus Armena, Aqua Theriacalis, Unicornum, Corallia, Scordium &c.

Item. Rzecz doświadczona,po odpráwionych operácyách lekárſkich, day ſię nápić choremu oleyku migdałowego z ſokiem Porowym zmięſzánego, ieżeli zá rázem nie pomoże, powtorz uznaſz ſkutek pewny.

Item. R. Conſer. Roſar. unc. 2. Theriaca unc. ſ. Pulv. Tormentill. Contraier. Marg. Corall. rubr. præ. aã. dr. ſ. cum Syrup. Papaver. Fiat. f. bolus daway ná raz iák káſztan, trzy rázy ná dźień.

Mixtura Sudorifera.

R. *Aqu. Card. ben. Gramin. aã. unc.* 1. *S. Mixturæ ſimpl. dr. ſ. Theriacæ dr.* 1. *miſce*, day ná noc.

Item. Balſamus Pervianus, wewnątrz záżywány z oleykiem migdałowym, ieſt ſkuteczny.

Item. Ná morzyſká, *Spiritus Vini Camphoratus*, (żywot nim obłożywſzy) ieſt pomocny; tákże odźieſzká báránia, álbo cielęca świeżo przyłożona ná żywot. *Item. Saccharum Saturni*, dobrze preparowány do uſtánowienia, dáiąc go w wodce babczáney, ieſt doświadczony. Tákże Theryaká *cum Vitriollo Martis* zmięſzána, y ná pępek przyłożona. *Item.* Gęſi ſmalec (ſmáruiąc nim podeſzwy) ſtánowi ſtolce. Tákże częſte kurzenie Burſztynem, Imbierem, rogiem ielenim,znácznie pomaga.

Ieżeliby wielkie wydymánie było, weś máſłá nie ſłonego, zmięſzay *cum Lapide Sciſſili*, ſmáruy około ſtolcá. *Item.* Warz Dźiewannę, maczay chuſty, przykładay do ſpodu, y poſypuy częſto *anum*,

rogiem ielenim palonym, zmięſzay z Maſtyxem, ſzerzey będźieſz miało tym niżey. *Item.* Koſtká od nogi wieprzowey ſpalona, y do záżycia dana, ſtánowi biegunkę; tákże wodá (w ktorey wrzał korek, álbo ſkorá dębowa) pita ſtánowi.

Proſsek ſekretny ná Dyſſenterye.

R. *Lap. Hæmmat. pr. dr.* 2. *Ætitis interorum nucleorum, dr.* 3. *Catneola pr. dr.* 1. *ſ. Lapid. Bezoar. C. C. philoſ. pr. Terra Sigill. Croci Martis, aã. dr.* 1. *M. doſ. dr.* 1. *cum Syrup. Cydonior. & Aqv. Plantag.*

Item. Kámień Smárágdowy, ieſt doświadczony. *Item.* Ná cegłę roſpaloną lać ocet, á nád párą trzymáć poślądek.

Item. Rzecz pewna. R. *Theriacæ dr.* 1. *Lapid. Hæmmat. ſcrup.* 1. *M.* day ná raz.

Item. Weś rożánego konfektu trochę, przyday Maſtyxu, kádźidłá, *Boli arm* po troſze, *Sacchari Saturni gr.* 5. *Laud. Opiati gr.* 1. day ná raz dla dźieci pewne. Weś *Perſicariæ ſeu Piperitis M.* 2. *contunde cum Vino Styptico rubro, (in quo Chalybs aliquoties ſit extinct.)* przywarz, obłoż iedną częścią nerki, niech ták będźie przez trzy godziny, odiąwſzy zákop w gnoy, á inſzym znowu obłoż iáko y pierwey, y tákże zákop w gnoy. Eſſencya Smáragdy ieſt doświadczona, tákże *Liquor Stypticus ſecretus cum opio.*

Ná okładánie żywotá, ſłużą rożne Kathaplaſmy, Máterace, Fomentá, plaſtry, o czym maſz náukę *in Dyarrhæa* y *Lienteria*

Ele-

Electuarium Antidissenterium Castrense.
To iest: Konfekt ná obozowe biegunki doświadczony.

R. *Baccar. Myrtillor. in. Cliban. Si. cat. unc.* 1. *ſ. Panis dulcior. Thorunen. aromat. Pulv. Tormentill. aã. unc. ſ. & dr.* 2. *Nucis Moſch. Maſticis Theriacæ Audro Antiquæ aã. dr.* 2. *cum ſ. q. Elixir. Vitæ Mathiol. f. Elect. doſ. dr.* 1.

Item Ná dyſſenterye, exkrement świeżo wypuſzczony, częſto poſypuy *Capit. mort. ex Vitriolo.*

Item. Káwy picie bárdzo dobrze ſłuży; kto iey mieć nie może, niech Bob przypiecze dobrze, niech go záżywa ták iáko y Káwy, gdyż máło, á práwie nic ſię nie rożnią między ſobą.

Item. Warz w occie trociny żelázne, mocz w tym nogi, y ręce.

Item. Krew Synogárlice, tákże záięcza ſuſzona, w proſzku dána, ſtánowi biegunki.

Item. Meliſſe, y babczáne liście warz w occie, przykłáday ná żywot. Y to pewna ná biegunki. Weś oliwy łot, wypłocz ią kilká rázy wodą rożáną, przyday potym inſzey wodki rożáney, zmięſzay, day pić przed iedzeniem ná 6 godźin. Chory niech nic nie ie tylko iáycá ubite, ná ukrop ſpuſzczáne, przy tym po dwá rázy niech pije tę oliwę z wodką, iednák trzebá ſię wprzod przepurgowáć, ieſt oprocz tego, y innych ſpoſobow wiele, tu nayoſobliwſze zebrałem.

O WY-

O WYDYMANIU.

WYdymánie zowie się *Tenesmus*, álbo *Tenasmus*: to iest, ustáwiczne usiłowánie ná stolce, zá ktoremi nic álbo co trochę flegmistego ze krwią, álbo ropistą przez stolec odchodźi máterya.

Przyczyná iest wrzod *in intestino recto* to iest w ostátniey kiszce, z ktorego ropista máterya ze krwią zmięszána, á pod czás sámá ropá wychodźi, tá *facultatem expultricem* záwsze *irritat*, zkąd pochodźi ustáwiczna chęć ná stolce.

Rozeznánie od Dyssenteryi.

NAyprzod w dyssenteryi wyższe kiszki zránione bywáią, zkąd też pochodźi wydymánie, tu záś tylko sámo *intestinum rectum*.

Item. W Dyssenteryi nie ták często bywa wydymánie, tu záś ustáwiczne, przytym *in Tenesmo* wychodźi trochę ślazu, to iest, kliowátey máteryi, álbo ropistey ze krwią, w Dyssenteryi záś máterya rożnego koloru, y wiele iey odchodźi.

Progn. Wydymánie sámo przez się, łátwe iest do uleczenia, lubo bárdzo uprzykrzone.

Ieżeli *ab atra bili* pochodźi niebespieczne iest, álbowiem káncer przynosi. Oprocz tego ieżeli Białeygłowie ciężárney przyda się, częstokroć płod morzy. Ieżeli też wrzod ku końcowi kiszki iest, Fistułę nieuleczoną przynosi, gdy przez długi czas trwáć będźie.

Item. Ieżeli do wrzodu przydáie się zápale-

nie

nie, ná ten czas bywa *Strangurià*, to ieſt trudność w puſzczániu uryny.

Leczenie tey choroby, máło ſię rożni od Dyſſenteryi, zkąd nayprzod trzebá expurgowáć humory oſtre, y lipkie, ktore ſą przyczyną wrzodu w kiſzce, ná co ſłużą purgánſe *ex Rhabarbaro*, o czym było dość w kurácyi Dyſſenteryi. Ieżeliby było w kiſzce zápalenie, ktore poznáć po gorączce: ná ten czas trzebá Hemorhoidy otworzyć, álbo krew puścić z ręki, nádewſzyſtko enemy ſą potrzebne, ktore częſto, á potroſze dawáć; przytym należą *inſoſſus*, to ieſt, nád parą ſiedzenie, kurzenia, czopki, ſmárowánia, *Fotus*, to ieſt náparzánia, iáko to. *R. Flor. Chamomil. Roſarum verboſci aã. M.* 1. *Vini rubri, libr.* 2. *diger. per* 3. *hor. in Ciner calid*, maczay w tym likworze chuſtę przykładay częſto ná ſpodek, álbo lepiey gębkę.

Item. Nápełni dwá worki otrębámi pſzennemi, warz w occie, niech chory ſiedźi ná iednym przeſtudzonym iák cále oſtygnie, odym go, á inſzy ciepły podłoż, á tám ten grzyi, czyń to częſto. *Item*. Kurzenia Maſtyxem z kádźidłem, y Burſztynem, pomocne ſą, álbo weś Maſtyxu, kádźidłá, Mirtilow, Roży ſuchey, przetłucz zgrubá, rzucay po troſze ná węgle w ſtolcu, ná ktorym chory niech ſiedźi.

Item. Czopki z łoiu kozłowego, álbo inſze goiące, y czyſzczące ſą bárdzo ſkuteczne; tákże máść rożána, topolowa, oſobliwie gdyby było zápalenie ſmáruiąc nią (czopki z chuſt zrobione) pomocna ieſt.

Item

Item. Enemá doświadczona, warz ſzkopową głowę áż mięſo od kości odpádnie, weś polewki co trzebá, przyday drag. 1. Oleyku z woſku, álbo terpentyny, z żołtkiem iáiowym umięſzáney, álbo *Balſami Vulnetum*, day letnio, powtarzay częſto, á po troſze, dość ná raz kwáterká.

Item. Wes liścia dębowego, otrąb, warz oboie w kowálſkiey wodźie, odiąwſzy od ogniá, ſiedź nád párą, álbo worek z tego zrobiwſzy: ſkrapiay pomienioną wodą ciepłą, ſiedź nád nim gołą ponewką.

Item. Weś imbieru tłuczonego, roztworz mlekiem ciepłym, maczay w nim chuſtę, przykładay.

Item. Warz belicę, dźiewánnę, odiąwſzy od ogniá, ſiedz nád párą.

Item. Rzucay po káwałku żywice ná węgle, (podłożywſzy pod ſtolec) ná ktorym ſiedź, toż czyni y *Sarcocollat*.

Item. Czopek doświadczony. R. *Olibani Anteos. aā. dr. ſ. Opii dr. 1. Croci gr.* 10. *cum melle cocto f. ſuppes.*

O WYSCIU IELITA.

DWoiáko rozumieć ſię ma wychodzenie, to ieſt: kiedy ſámych muſzkułow ieſt wyście, álbo wywrocenie: álbo też ſámeyże kiſzki wypádnienie, ktore názywa ſię *Ani procidentia*, co ſię częſto dźieciom, y Dyſſenteryą cierpiącym przy-

przydáie, z wielkiego wydymánia, ktore pochodźi, álbo z zápalenia, álbo owrzodzenia *intestini recti*.

Oprocz tego przyczyną bywa ſpadek iáki gwałtowny, álbo ſtrząśnienie, álbo gdy záráźi páráliſz muſzkuły: ktore *Spincteres* zowią, álbo też *Fistula in uno*, álbo konſtupácya częſta, álbo miękkość, y śliſkość kiſzki, albo zaźiębienie, w ciężkim rodzeniu przydáie ſię białymgłowom.

Progn. Ieżeli ſię ielito oderwie od membran, (ná ktorych ſię trzyma) uleczone bydź nie może. Ieżeli pochodźi z wydymánia iáko bywa w dyſſenteryi, w konſtupácyi, uleczyć ſię może, przez medykámentá pomienionym chorobom ſłużące, tákże gdy ſię przyda z inſzych przyczyn, to ieſt z ſpadku, z utrząśnienia, z płáczu, oſobliwie dźieciom, łátwo uleczyć ſię może, gdy záś przy Fiſtule przyda ſię práwie nieuleczone ieſt.

Spoſoby do leczenia

NAyprzod: trzebá kiſzkę wpráwić ręką, potrząſnąwſzy ią wprzod proſzkámi niżey opiſánemi, ieżeliby záś nábrzmiáła kiſzká byłá ták, żeby ſię nie dáłá wpráwić, uczyń dekokcyą, z kwiátu dźiewánny, z noſtrzeku, rumianku, korzenia ślazowego, y liścia, przydawſzy naſienia lniánego, *Fænumgr.* wárząc w mleku, maczáć chuſty, y ciepło okładáć, częſto odmieniáiąc, do wprawienia kiſzki obſypáć tym proſzkiem. *R. Roſar. rubr. Cort. Grant. Nuc. Cupreſſ. Maſtic. Thur. Crot. Mart. Plum-*

Plumbi uſti. aa. drach. 1. y zmięſzay wraz.

Pomocne też ſą kurzenia Máſtyxem, kolofonią, kádźidłem, rożą *Gumi bdell.* ieſzcze lepiey wraz wſzyſtko zmięſzawſzy, tákże Fomentácye wárząc korzenie żywokoſtu, dębowe liście, krwawnik, bukwicę, ſzałwią &c. Im dłużey nie wpráwione ielito będźie, tym ieſt trudnieyſze do wſtáwienia.

Item. Ieżeli pochodźi z wielkiey wilgotności, iáko ſię trafia dźieciom, á przytym, y biegunká będźie, trudne ieſt do uleczenia, gdyż choć ſię w práwi, znowu názad wybiega.

Ieżeliby pochodźiło z zápalenia wnętrznego kiſzki, ná to trzebá dawáć enemy odmiękczáiące, y chłodzące, potym należą Fomentácye.

Ieżeli przyda ſię w dyſſenteryi, trudne ieſt do wpráwienia, gdyż choć ſię wpráwi, znowu wypada dla wydymánia.

Proſzek do poſypowánia przed wpráwieniem pewny.

USuſz Chrząſzczow zwyczáynych co chceſz, utrzyi ie ná miałki proſzek poſypuy nim, ieſt pewny. *Item.* Weś rozmárynu, y gáláſu, rowne częśći uſuſz, zetrzyi do poſypowánia.

Item. Ieżeli z iákiey máłey przyczyny wyidźie poſmáruy ią oleykiem rożánym, y Mirtyllowym, potym zdrádą uderz dłonią w zádek, y w tę, y w owę ſtronę, záraz wnidźie ſámá.

Item. *Ná wyśćie ielitá ſtolcem.*

WEś kwartę winá ſtárego, włoż w nie kilká gałek

gałek Gáláſu przetłuczonego, iágod tarkowych garść, warz w garnuſzku záſzpontowawſzy, maczay w tym chuſtkę zákładay ciepło, często maczáiąc; wpráwiwſzy wprzod ielito tym ſpoſobem, zgrzey piwá z oliwą, álbo z máſſem, maczay w nim pálce, wpraw, y záraz pomienione wino przyłoż. *Item.* Ná to *Gallar. Roſarum, Plantag. Balaſt. aā. unc. ſ. coqv. in Aqua Chalibeata,* w tym maczáiąc chuſtkę przykładay, wprzod kiſzkę wpráwiwſzy; tákże weś tarnek, ſzyſzek olſzowych, liścia dębowego, kurzego źiela warz w wodźie kowálſkiey, maczay w tym chuſty, przykładay záraz po wpráwieniu, á kiſzkę potrząśni proſzkiem z Tormentilli. Kto temu ieſt podległy, ten ma ſtolce odpráwiáć ſtoiąc, nie ſiedząc, do tego ile można nie wydymáć ſię, ieżeliby zátwárdzenie było enemę wźiąć.

Item. Plaſter doświadczony, R. *Gum. Sagap. Oppopon. in mortar. calid. reduc, in form. Empl. extend. ſuper alat.* przyłoż ná ſam kuper. *Item.* Warz liście Figowe, parz ſię nád párą. *Item.* Warz w oliwie ſzałwią, náſmáruy tym kiſzkę, y potrząśni proſzkiem z ſzałwii wpraw, uczyń to raz, y drugi, pomoże. *Item.* Wyſzłe ielito omyi koźim mlekiem ciepłym, potym potrząśni tym proſzkiem.

R. C. C. *uſti Picis Græcæ Maſticis, aā. part. aqu. f. pulv.*

Płynienie Krwi przez ſtolce.

Ktore názywa ſię Fluxus Hepaticus

PŁynienie krwi przez ſtolce, pochodźi poſpólicie od wątroby, ktore bywa wodniſte, ze krwią zmięſzáne.

Przydáie ſię tá chorobá z ſłábości wątroby, dla ktorey krwi dobrey rodźić nie może, zkąd náturá iáko rzecz do Alimentu nie potrzebną do kiſzek oddala.

Te záś ſłábości wątroby, przyczyną ſą gorączki wielkiey; tákże zbytnia gorącość, álbo wilgotność wątroby, tákże zgniełość iáka táiemna, álbo humorow zepſowánie. Oźiębienie wielkie z pełności meláncholiey, y flegmy. Przyczyny też powierzchne bywáią z picia zbytniego wody, álbo inſzego trunku źimnego, tákże z trucizny záżytey, z lekarſtw mocnych, częſto záżywánych, z picia zbytniego win mocnych, álbo gorzałki, te bowiem mocne trunki tłumią, y ſłábią ciepło przyrodzone, iedzenie też częſte potraw ſłonych, korzennych &c. przyczyną tey choroby bydź mogą. Ieſt y drugie krwie przez ſtolce odchodzenie, ktore názywa ſię (*Fluxus ſpurius*) to ieſt: kiedy krew pomięſzána, y zepſowána mięſzá ſię z meláncholią, z cholerą przez ſtolce odchodźi, álbo też z przyczyny śledźiony ośłábiáłey, ktora nie ciągnie do ſiebie krwi grubey, ná ten czas przez ſtolce odchodźi gruba, czarna, á czáſem pomięſzána.

Znáki przyczyn. Ieżeli gorącość wątroby ieſt przyczyną oſłábienia iey, doyść ſię tego może, ieżeli gorączká iáka znáczna poprzedźiłá, álbo

wo-

womity żułte, źielone, rdzáwe, przytym ieżeli gorączká wnętrzna, z prágnieniem bywa, cerá bláda, niechęć do iedzenia, y przez ſtolce odchodźi máterya ſmrodliwa.

Ieżeli z źinney przyczyny, exkrementá nie ták bywáią ſmrodliwe, przytym prágnienia áni ſłábośći znáczney nie bywa, ćiáło źimne, y śine.

Progn. Tákie płynienie krwi ieſt záwſze niebeſpieczne, oſobliwie gdy z gorącey przyczyny pochodźi, kiedy ſię też przyda w gorączkách, álbo z pomięſzánia, z zgniłośći humorow, tym bárdźiey niebeśpieczne ieſt, gdy záś przyda ſię w málignie, pewną śmierć przynoſi. Gdy też z źinney przyczyny pochodźi, długo trwa; á potym puchłinę nieuleczoną przynoſi.

Fluxus záś *ſpurius* lubo ieſt zły, iednák nie ták niebeśpieczny, gdy ſię bowiem humory (ſpráwuiące flux, przez lekárſtwá wyczyſzczą, łátwo wątrobá, álbo śledźioná przyidźie do ſwey doſkonáłośći.

Leczenie tey choroby záwiſło ná utwierdzeniu wątroby, y zátrzymániu płynienia krwi, ktore ieżeli z gorącey przyczyny pochodźi, (iáko ſię częſto trafia) ná to ſię tu podádzą ſpoſoby: ieżeli záś z źinney, ták ią leczyć potrzebá iáko y puchlinę. Nayprzod tedy ſłuży purgáns *ex Rhabar. cum Mirabolanis, & Santalis per infuſionem Rhabarbarum*, bowiem nie tylko ma moc do purgowánia, ále też po częśći, y do wśćiągnienia, á do tego że oſobliwie wątrobie ſłuży, zkąd ná-

zywa śię *Anima hepatis.* Y owszem wielu śię n tę chorobę uzdrawiáią, záżywáiąc proszku z sá mego *Rhabarbarum* w konfekcie rożowym codźie dokłada śię iednák żeby *Rhabarbarum* było praw dźiwe, wielkie bowiem oszukánie bywa w nim gdyż álbo miásto niego *Rhapenticum* podobn onemu przedáią, álbo też choć będźie sámo pra wdźiwe, ále spruchniáłe, ktorego moc wywie trzáłá, obieráiąc go, pátrz żeby był korzeń gru by, nie iáko okrągły á przytym ciężki, kolo we wnątrz ciemno żułty, á gdy go uskrobiesz iásno żułte oskrobiny bydź powinny. Enemy n tę chorobę máło służą, iednákże mleczne zágá siwszy kilkákroć stal, przydáiąc *adstringentia* mo gą bydź pożyteczne. Iulepy, Syrupy, Dekokcye wątrobę pośiláiące, y utwierdzáiące są potrze bne, *v. g. Rad. Cichor. Gram. Acetosæ, aā. unc.* 1 *Fol. Endiv. Agrimon. Cichor. Plantag. Cuscut. aā M.* 1. *Absint. pont. M. S. Santal. rubr. dr.* 2. *Rasur Ebor. scr.* 4. *Coriandr. pr. drach.* 1. *Rosar. rubr pug.* 1. *coqv. in aqv. com. R. Decoct. libr.* 2. *add Scrup. Cydon. Aceros simpl. aā. unc* 2. *f. potio pr* 4. *vicibus bis de die.*

Item. R. Aqv. Plantag. unc. 3. *Syrup. de Rosi Sicc. unc.* 1. *Spir. Vitriol. ad grat. M. detur pro un vice & sic pro aliis.*

Item. Konfekt, *R. Cond. Rad. Cichor. unc.* 1 *Conser. Rosar. antiqv. unc. f. Pulpæ Passular. dr.* 6 *Croci Mart. dr.* 1. *Corall. rubr. præ. Rasur. Ebor. C. G aā. scr.* 1. *cum Syr. d. Rosis Sicc. f. Opiata,* daway n raz iák kásztan często.

Item

Item. Wątrobá wilcza ſuſzona, w proſzku záżywána, znácznie pomaga, záżywáiąc iey częſto, Rodzenkow też częſte záżywánie, pomocne ieſt, tákże Syrup Koralowy *Tinctura*, y ſol z nich wyciśniona. Służą też ná to rożne Dekokcye, to ieſt *ex Ligno Lentiſci. Gvaiaci cum Santalis, ac Radicibus Tormentillæ*, przydawſzy Ryżu, ſuchey roży, y rodzenkow, według potrzeby. Do powierzchnych ápplikácyi ſłużą *Empl. Santalium*; tákże rożne *Epithemata, adſtringentia*, y *corroborantia*, maſz tego dość *in curatione Dyſſenteriæ. Opiata* też dobrze ſię ná czás nádáią; náprzykład. *R. Conſer. Acetoſſell. dr. 3. Laud. Opiat. gr. 1. Lap. Hæmmatid. ſcr. M detur.*

Morſzelki tákże zrobione *ex Rhabar. cum Santalis & trobiſcis d. Carabe* ſłużą, krwie puſzczenie mieyſcá nie ma, chybáby byłá wielka iey pełność. Ieżeli też tá chorobá pochodźi z trucizny, dawáć pić mleko przewárzone, *cum Iulapio Roſato*, álbo z oliwą. Ieżeli z záźiębienia wątroby: dawáć zágrzewáiące, y poſiláiące medykámentá, ná co ſłużą dobrze winá zaprawne. Ieżeli z przyczyny, śledźiony, tey należące medykámentá ákkomodowáć, trzebá, o czym będźie ná ſwym mieyſcu.

O GLISTACH.

GLiſty ſą czworákie iedne zwyczáyne okrągłe, y długie, (w wyżſzych kiſzkách pod żo-

łądkiem) rodzące ſię, ktore częſtokroć do żołądká wchodząc przez uſtá, á czáſem, y noſem wychodzą, tákie názywáią ſię *Lumbrici teretes & longi*.

Drugie názywáią ſię *Lumbrici Cucurbitini*, ktore ſą nákſztáłt Dyniowego naſienia, te poſpolicie rodzą ſię w niżſzych kiſzkách, to ieſt, *in recto inteſtino*, álbo *in coli cellulis*.

Trzecie zowią ſię *Lumbrici Aſcarides*, ktore podobne ſą owym, co ſię w ſerze rodzą, te zwyczáynie bywáią *in recto inteſtino*, częſto też wraz z drugiemi rodzą ſię.

Czwarte názywáią ſię *Tenia*, to ieſt, iedná gliſtá długa, ktorey będźie ná kilká piędźi wdłuż iedná zwyczáynie bywa.

Znáki gliſt zwyczáynych.

NAyprzod gryźienie w żołądku, y w żywocie, káſzel wolny, y ſuchy, we śnie drżenie, y częſte ocknienia nád zwyczay z wołániem, pod czás, y ſzczkawká nápada, niektorzy ięzyk wywieſzáią. Inſzym śpiąc ślin z uſt wiele płynie, przytym ocknąwſzy ſię, nudnośći, y ckliwośći ich nápadáią; inſi przez ſen ſię ſwárzą, y gniewáią ſię gdy ich przebudzą, drudzy zębámi zgrzytáią, y iákby ſſący, álbo żuiący zdádzą ſię, niektorym pulſy uſtępuią, pot źimny wychodźi, raz bledniéią, drugi raz ſię zárumienieią; niektorzy ápetytu nie máią, inſi nád zwyczay iedzą, inſi uſtáwnie śpią, drudzy záwſze ſię trapią, y ſobą nudzą, zkąd z mieyſcá ná mieyſce przenoſzą ſię, inſi

wo-

womity miewáią, álbo do nich ſpoſobność.

Poſpolite znáki gliſt, lubo nie w káżdych iednákowe, gdyż w iednych, álbo te, álbo owe wydáią ſię, z nich tu dla łatwieyſzego rozeznánia kłádą ſię.

Nayprzod: z uſt cuhnienie niby kwáśne, nádęcie żywotá, ſtolce ſzáre, popieláte, czáſem iák gliná, prágnienie wielkie, tárcie pod noſem, oczu odmiáná, ktore czáſem ſię ſzklą, pod czás w około nich ſiność, á pod czás krwią pozáchodzą; dźiąſeł nábrzmienie, z ciáłá opádnienie, nosá zákończenie.

Znáki záś gliſt ſzerokich, (ktore ſię *Cucurbitini* zowią) ſą te, zbytni ápetyt do iedzenia, gryźienie w żołądku, y gdyby chory nie iadł częſto, kiſzkiby przegryz, y ciáło co dáley bárdźiey opada, y ſłábieie, czáſem dochodzą do żołądká, zkąd częſte mdłości bywáią.

Znáki dobrych gliſt, ktore *Aſcarides* zowią; świerzbienie wielkie w ſtolcu, przytym w káżdym ſtolcu pokázuią ſię robaki.

Znák też ieſt oſobliwy gliſt, gdy dźiąſłá gniią, álbo brzmieią z fetoru pochodzącego zewnątrz.

Progn. Gliſty gdy ich wiele, y więkſzych, bárdźiey ſzkodzą, ániżeli kiedy ich mniey, mnieyſze, przynoſzą álbowiem choroby ciężkie; to ieſt, gorączki, mdłości, ſzaleńſtwo, wielką chorobę, koliczną áffekcyą, ápetyt zły do rzeczy niezwyczáynych, tákże ápetyt zbytni, ktory názywa ſię *Fames Canina.* Q4 Item

Item. Gdy w chorobie iákiey niebeśpieczney, náprzykład w málignie, álbo dyſſenteryi, ſáme dobrowolnie wychodzą, lubo przez uſtá, lubo ſtolcem, lubo żywe, gorzy ieſzcze gdy pozdycháłe, złym znákiem ſą.

Gdy bowiem żywe wychodzą, znák ieſt wielkiey ſurowośei, y pomięſzánia humorow, gdy záś nie żywe wychodzą, znák ieſt wielkiey zgniłości, á zátym wnętrzney máligny z ktorey pozdycháły.

Item. Gdy ſię gliſty pokażą z exkrementámi w chorobie iuż opuſzczáiącey: dobrym znákiem ſą.

Spoſoby do leczenia.

NAypotrzebnieyſze ná gliſty ſą purgánſe, ktore one oraz y morzą, y wyprowadzáią z máteryą z ktorey ſię rodzą. Naylepſze ieſt *Rhabarbarum* z cytrynowym naſieniem, álbo weś *Rhabar. dr.* I. náley wodką z trawy, námocz przez noc, názáiutrz przygrzey dobrze, żeby wezwrzáło; przecedź, przyday *Rhabarbarum* w proſzku, tákże proſzku od robakow, oboygá po ſkrupule, przycukrowawſzy day ciepło wypić, ieżeli dla dźieci, trzebá mniey wſzyſtkiego bráć.

Item. Proſzek z ſalapy dány (według wieku) w czymkolwiek, wypędza gliſty; tákże Agáryk, *Electuarium, Diacarthami, Trochiſci, Alchandi*, tákże konfekt brzoſkwieniowy &c.

Item. Weś oliwy, miodu, rowne części, zmięſzay, day zieść; tákże liście bobkowe ná proch

proch ſtárte, dáne ná raz iák dwá napárſtki ſkuteczne ieſt.

Item. Oleyki ná gliſty ſłużące ſą te; Oleiek leſzczynowy, Bukſzpanowy, *Philoſophorum Balſamus Sulp. Therebint. natus Oleum contra vermes*, Oleyki iáłowcowe, bárdzo dobre ſą, dáiąc ich po kilká kropli, álbo nácieráiąc pod noſem.

Enemy też wielce ſłużą, ktore rożni rożne gotuią *v. g. R. Rad. Gentiana unc. 1. Abſint, Abrot. aā. M. i. Centur. ñris M. S. Sem. Lupinor. unc. ſ. ſem. Cinæ dr. 2. Baccar. Lauri dr. 1. f. decoctio in Aqv. comm. Colaturæ adde Olei Abſint unc. ſ. Ol. Laurini dr. 2. detur calide.*

Powierzchne ápplikácye, wiele pomagáią; to ieſt, máterace, plaſtry, *ungventa Olea*, linimentá rożne *v. g.* Weś *Palpæ Coloquintidæ*, zetrzyi z żułcią wołową, przyłoż ná pępek.

Item. R. Ungv. de Arthænita unc. 2. Mercur Crud. d. 1. miſce tym ſmáruy cáły żywot.

Item. Weś żułci wołowey, piołunu ná proch ſtártego, koloquintidy, Bożego drzewká, wierzchołkow centuryi, oleyku Bobkowego, Aloeſu, Mirrhy, miodu práśnego, woſku, wſzyſtkiego według potrzeby, zmięſzay; uczyń plaſter, przyłoż ná żywot.

Item. R. Olei e nucleis Perſicor Amygda amar. aā. unc. 1. Theriacæ Opt. dr. 2. Mytrid. dr. 1. ſ. Myrrhæ dr. 3. M. f. Linim. ſmáruy nim żywot.

Item. Weś ſoku piołunkowego, ruciánego, po łocie, winá, po puł łotá, mąki co potrzebá,

zmieszay, przyłoż ná żywot. *Item*. Weś wody czystey kwáterkę, włoż w nię żywego srebrá przedniego łot ieden, námocz przez noc, názáiutrz odley wodę day ią pić po łyszce często, iest doświadczona. Niektorzy cynę przednią rozpaliwszy, kilkákroć gászą w wodźie, tę wodę dáią pić

Item. Korzeń páprociány sámcá, iest doświadczony, dáiąc go ná proch stártego po ćwierci łotá, dźieciom mniey.

Item. Wodká wypalona z cybule, y z czosnku (mocząc w niey żywe srebro) iest doświadczona. Czytałem wielu cudzoziemskich Autorow, ktorzy piszą że bespiecznie náwet, y dźieciom może dáć żywę srebro ná glisty, z czymkolwiek zmięszawszy, náprzykład z rożą w cukrze smáżoną, miárá ná raz gr. 20. wiem że nie iedná bábá to przeczytawszy, zá łep się uchwyci; Medyk iednák mądry Autorow czytáiący, da temu wiárę, y owszem żywe srebro sámo nie może szkodźić we wnątrz, zážyte sámo przez się ták iáko iego prepárácya zła, náprzykład: *Mercurius dulcificatus*, ktory iest naypewnieyszy ná glisty, gdy nie będźie dobrze prepárowány, dźiwne *Symptomata* spráwuie, czego żywe srebro sámo zážyte nie czyni, choćby go też nád miárę dał kto.

Item. *Ná glisty pewne*

WEś Pomaráńczą, wykroy w niey szponcik, wybierz środek do połowy, włoż ná to miey-

mieyſce oleyku bobkowego, ſoku ruciánego, piołunkowego, dryakwie, wraz zmięſzawſzy, nákryi ſzpuncikiem, przyſmaſz w gorącym popiele, potym roſkroy, tym co wewnątrz ieſt poſmáruy ſkronie, nozdrze, pierſi, pępek, pulſy, ieſt rzecz doświadczona.

Item. Weś *Rhabar. dr.* 1. Seneſu, y Agáryku po dwá ſkrupuły, cytwarowego naſienia, Koraliny, wierzchołkow wrotyczu, po ſkrupule, Czarnuſzki ſzczyptę dobrą, ſkrop winem, potym námoley wody czyſtey z puł kwáterki niech ták mokne przez noc, názáiutrz przywarz trochę, przecedź, wyciśni, przyday Mánny Kálábr. łot, álbo dwá, (według wieku) wykláryfikuy białkiem iáiowym, day ciepło wypić.

Item. Weś Aloeſu, Mirrhy, żułci wołowey, co potrzebá, przyley trochę gorzałki mocney, zmaczay chuſtę ktorą przyłoż ná żywot.

Item. R. Vitr. Vener. ſcr. ſ. Mercur. dulc. gr. 5. *miſce* day z konfektem rożowym, ieżeli dla dźieci, trzebá dáleko mniey wźiąć według lat.

Item. Proſzek z gliſt źiemnych, ieſt dobry ná gliſty inſi te gliſty ktore wychodzą, ſuſzą, ná proſzek ſtárſzy, dáią zá rzecz pewną.

Ná gliſtę długą, (ktora názywa ſię *Tenia*) naylepſzy ieſt *Mercurius dulcis cum pulv. Ialap.* ieſzcze lepſzy effekt czyni, ſam przez ſię nieprepárowány, ktorą częſtokroć ſztukámi wyrzuca. Ieżeliby z przyczyny gliſt gorączká była, zrob Emulſyą, do ktorey doday kilká kropel *Spiritum Sul-*

phu-

phuris, álbo *Veneris*. Nád wſzyſtko naylepſza rzecz ná gliſty, to ieſt: Weś żywego ſrebrá łot, náley wodą czyſtą warz, odley, tey wody daway po łyſzce, káżdemu náwet, y niemowlęciu.

Item. Sekret weś octu mocnego dwá kieliſzki, żułć cáłą wołową, żołtek iáiá świeży, Aloeſu tártego łot ieden, zmięſzay wraz w garczku, warz wolnym ogniem do połowy, ſchoway w ſzklánym naczyniu od potrzeby; ſpoſob záżywánia ten: gdy dźiecię choruie ná gliſty, ſmáruy tym pępek co dźień, im dłużey to czynić będźieſz, tym dálſzy czás wolne dźiecię będźie od gliſt

Item. Dryakiew, czoſnek, pieprz tłuczony, wraz zmięſzay, tym ſkronie, pulſy, pod noſem, pępek, y żołądek ſmáruy co dźień.

Item. Weś trzy, álbo cztery Ráki żywe, wierć ie, przyłoż ná żywotek dźiecięciá.

Item. Sok Limoniowy z cukrem dobry ieſt.

Item. Skorupy iáiowe ſpal, żeby były białe, włoż do węzełká, námocz przez noc w roſołku, názáiutrz wyciſnąwſzy węzełek, day roſoł ciepło wypić. *Item*. Piołun, Aloes, czoſnek, zetrzyi wraz rozłoż ná chuſtce, przyłoż ná żywot.

Item. Pigułki z Gálbánu zrobione, do záżywánia ſkuteczne ſą.

Item. Czopki ze ſmoły, álbo z mięſá ſolonego tłuſtego dobre ſą.

Item. Enemá uwárzona z Hyſſopu, z centuryi, y naſienia krokoſowego dobra ieſt.

Item

Item. Mercurius dulcificatus, cum extracto Rhabarbari, ieżeliby byłá nádętość żywotá.

R. *Fol. lanacenti, Abſinthÿ, Abrotani, Scordii, Malva Violariæ, añ. M. j Lupiner. comus unc. ſ. ſumit Centaur. pug. i. coqv. in Aqv. & aceto foveatur venter.* Tráfiáią ſię też robaki ſerdeczne rodzące ſię *in pericardo* ktore dźiwne *Symptomata* ſpráwuią, to ieſt: drżenie ſercá; mdłości częſte, á potym, y śmierć. Ná nie weś korzenia przeſtępowego co chceſz, uwiń go w páczeſi, upiecz, roſtárſzy przyłoż ku ſercu. Albo R. *Fol. Cynaræ Tunaceti, Abſinthÿ, cum Vino, & Aceto coque, adde Mitridatÿ q. ſ. miſce*, przyłoż ku ſercu; ieſt oprocz tych ſpoſobow innych bárdzo wiele, tu ſię tylko doświadczone zebráły.

MAią, y báby leki przedźiwne,
Rożnym chorobom bárdzo przeciwne.
Dźiekcie, y ſmalce woſki topione,
Y rożne chwaſty z nimi ſmázone.
Korzenia, źiołá, kwiecia prážone,
Kąpieli, plaſtry, trunki wárzone.
Y konfekciki, ſoki ſmážone:
Wodki, kryſtery im doświadczone.
Ktoremi leczą, iák doſkonáłe,
Lekárki báby, bárdzo zuchwáłe,
Gdźie ſię uczyły náuk lekárſkich,
Kto ich wyćwiczył ſztuk Aptekárſkich.
Co bábá doktor, zkąd promocya,
Czy od kądźieli, gdy prządźion zwiia.

Nie

Nie zna nátury, áni choroby,
Dáie ná domyſł, doznáie proby.
Wſzędy ſię wráźi, iákby co złego,
Uczyć Medyká choć y biegłego.
Rácya zá nic Medyká ſtoi,
Bábá uporna ándrony ſtroi.
Gdy ſię przylepi ſzeptem do uchá,
Zwiedźiony rádą chory iey ſłucha.
Chociaſz przemawia, kryśli y chucha,
Mruczy, y żegna, nád głową dmucha.
Niedba ná guſłá, człek omąmiony,
Ze ciężko grzeſzy od bab zwiedźiony.
W mawiáią w chorych dźiwne choroby,
Suchoty, uráz, wzdęcie wątroby.
Czáry, kołtony, y podwionienia,
Y inne rożne do podźiwienia.
Kry iákieś w bokách, ktore ſmáruią,
Trą, rościeráią, one ſznuruią.
Y utrząśnienie záwſze wmawiáią.
W białą płeć, czym ią oſzukiwáią.
Ná ktore pátrżą, kurzą ſmáruią,
Y rożne plaſtry, iey wynáyduią.
Sciągáią boki, y one práżą,
Aż drugiey oczy ná wierzch wyłáżą.
Uroki gliſty, w dźieci wmawiáią,
Ná nie przemierzłe; mixtury dáią.
Gdźie bies nie może, tám bábę wráźi,
Ná káżdą ſpráwę onę náráźi.
Iák ſtárym wiechciem, dźiury zátyka
Bábámi, gdy ich w káżdą rzecz wtyka.

Więc

Więc śię ich chronić iák czego złego,
Iák *Bázyliszká* iádowitego.
Abyś dostąpił zdrowia miłego,
Záżyi Medyká rády biegłego.
Nie day śię zwodźić, bábskiey chytrości,
Przez ktore szátan, wypełnia złości.
Oczyść twe serce, grzechem zmázáne,
Miey ufność w BOGU że pożądáne
Otrzymasz zdrowie, w pomocy iego,
Gdy serce twoie, skłonisz do niego.

O zbytnim płynieniu Hemorhoidow.

ZWyczáynie płynienie krwi, iest bárdzo pożyteczne, od wielu chorob uzdrawiáiące, to iest od pleury, od Perypneumoniey, od bolu krzyżow, od Mániy, Meláncholyi, Sledźiony áffekcyi, od Hypokondryi, y innych wielu.

Zbytnie záś płynienie, szkodliwe, y niebespieczne iest, przynoszące wielkie śił osłábienie, oźiębienie wnętrzności, wyschłość ciáłá, cerę złą, puchlinę &c.

To záś zbytnie płynienie pochodźi, álbo z wielości krwie, ktora często odchodząc rozszerza końca żył, zkąd *Virtus retentrix* słábieie: im dáley, tym bárdźiey, álbo też pochodźi z ostrości, lubo rzadkości krwie, ktorey tákże *facultas retentrix* zátrzymáć nie może, pospolicie gdy krew będźie pomięszána z Meláncholią, álbo z ostrą wilgotnością. Zbytnie płynienie po-

znáć

znáć, gdy nád zwyczay często, y wiele krwi odchodźi, zá ktorym śiły słábieią, ciáło blednieie, y żułknie. Ieżeli pochodźi z pełnośći krwie: z początku nie znáć słábośći żadney, gdy záś długo trwa, śił osłábienie, y puchlinę przynośi; ieżeli pochodźi z ostrośći krwie, álbo z rzadkośći, poznáć łátwo ieżeli táki iest z nátury choleryczny, y meláncholik, przytym krew odchodząca, bywa wysoko czerwona rzadka.

Sposoby do leczenia.

Z Iákieykolwiek przyczyny krwie płynienie pochodźi, nie trzebá go nagle záſtánowiáć, chybáby bárdzo chorego słábiło. Więc ieżeliby znák był pełnośći krwie, dla rewulsy trzebá ią z ręki puśćić, raz, y drugi po trosze. Oprocz tego frykácye, báńki suche ná łopátkách, y po innych mieyscách ciáłá stáwione; skuteczne są. Gdyby zbytnie płynienie pochodźiło z ostrośći krwie, trzebá bráć purgánse *ex Rhabar. Mirabol. Temar,* osobliwszym sposobem *Tamarindorum* Dekokcya służy, żywot trzebá mieć otwárty, żeby przy konstupácyi (wydymáiąc się) Hemorhoidy nie otwieráły iáko zwykły, potym należą rzeczy śćiągáiące, y krew gęszczące do czego służą pigułki. *R. Maſſ. Pill d. bdell, dr.* 1. *Trochiſcor. d. Carabo d. terra Sigill. aā. ſcr.* 1. *cum S. q. Mucilag. ſem. Cydon. per aqv. Roſár. extr. f. Maſſa doſ. ſcr.* 2. *bis de die. Fotus* też są pożyteczne. *R. Rad. Riſtortæ lib. ſ. fol. Plantag. virbaſci, ſumit, Rubi fol. Quercu. aā. M.* 2. *S. Gran-*

Gran. ſumach. Balauſt. Gallar. aã. M. Myrtill. dr. 1. *Roſar. rubr. pug.* 2. *Alum. unc.* ʒ *coqu. in Aqu. fer. & vino rubr. applicetur decoctio, vix calida, quod ſemper obſervetur.*

Ung. Comitiſſæ, ſkuteczne ieſt, ſmáruiąc nim krzyże, y ſáme Hemorrhoidy, tákże *Ung. Populeon. cum opio & Alumine.*

Item. Cathaplaſma. R. *Boli armem. Aloe. Maſtiches, Thuris, Sangv. dracon. aã. unc.* ſ. *Oſſium Mirabol. in Gallar. aã dr.* 1 *miſceantur cum alb. ovi. f. Cathapl. dorſo & venis applicandum.*

Item. Sierć záięcza, y páięczyná, zmięſzáne z białkiem iáiowym przyłożone ſtánowią; czopki też ſą ſkuteczne, iáko to. R. *Coloph. Thur. aã, dr.* ʒ. *Boli arm. unc.* ſ. *Ceruſæ Plumbi uſti, aã. dr.* 1. *Acatiæ dr.* ſ. *ſubtiliſſ. tritæ, excipiantur ſevo hircino & f. ſuppot.*

Item. Płucá báránie świeże przyłożone, znácznie krew ſtánowią.

Item. Dotkniy żyły zmaczánym piorkiem w kwáśney wodce, chory pić ma miáſto piwá dekokcyą, *Millefol. cum Rad. Tormentill. & prunis Sylveſt. Jtem. Aqua Stipica* do rázu ſtánowi, tákże *Tinctura Corallorum, Sal. Syrup.* Ná Sledźionę, y wątrobę, trzebá plaſtry kłáść, według potrzeby ákkomodowáne, dekokcye też iáko to *ex Ligno Lentiſci, Gvaiaci, & Corticibus* bardzo dobrze nádáią ſię, záżywáiąc ich *pro potu Ordinario.*

Item. R. *Conſcr. Roſar. unc.* 2. *Diaſcord. Fræc. ſtor. unc.* ſ. *Corall. rubr. ſcr* 4. *Trochiſc. dr. Spodio*

ſc. 2. Croc. Mart. adſtrict dr. 1. Maſſ. pill. d. Cynogloſ. dr. 1. cum Aqv. Cinam f. conf. daway ná raz iák láſkowy orzech, raz ná dźień.

Item. R. Trochiſcor. d. Carach. ſcr. 2. Hammat. Corall. rubr. pr. aā. ſcr. 1. Croci mart. dr. ſ. Camphora ſcr. ſ. f. pul. doſis dr. ſ. ieſt doświadczony.

Item Probatiſſimum. R. Mumia tranſmar. ſuberis aā. par. aqv. minutiſſ. trita. applica záraz utrzymywa.

Item. Ocet zmięſzány z háłunem, przydawſzy *Opium*, gębkę, maczay, przykładay często odmieniáiąc.

Item. R. Corall. rubr. pr. Coriandri pr. Oſſium Dactil. aā. dr. 1. f. pulv. detur quotidie dr. ſ. in Vino Stypico.

Item. Spal żábę źimną ná popioł, przykładay go, uznaſz ſkutek pewny. *Item.* Sádze zmięſzáne z białkiem iáiowym.

Ná otworzenie záwártych Hemorrhoidow.

GDy ſię Hemorrhoidy (ktore zwykły odchodźić) záwrą ſpráwuią ſłábość w nogách, żył nábrzmienie *in Orificio*, świerzbienie, bol w krzyżách, oprocz tego że ſię piiawkámi otwieráią, ſą inſze ſpoſoby, nayprzod ſok z cybule zmięſzay z Aloeſem, nátárſzy wprzod *Orificium*, ſukiennym płatkiem, przyłoż, przywiąż.

Item. Liście źielone bzowe utrzyi z oliwą przy-

przyłoż. *Item.* Proszek z Kollokuintidy, z miodem zmięszawszy; przyłoż.

Item. *Ex Radice Cyclaminis* uczyń czopek włoż go *in Orificium.*

Item. *Millefolium* zielone zetrzyi w rękách, przyłoż. *Item.* Weś żułci wołowey suszoney, Aloesu, Mirrhy, Koloquintidy, co potrzebá, zmięszay z sokiem cybule, przyłoż uznasz skutek pewny.

O Boleniu Hemorrhoidow.

ZYły, ktore się náżywáią *Venæ Hæmorrhoidales;* często nábrzmiewáią, czym nieznośny bol spráwuią: Przyczyná nábrzmiáłości, y bolu ze krwi bywa, ktora álbo iest gruba z meláncholią zmięszána, álbo iest zbyt ostra, ktora nie mogąc otworzyć *Orificia Venarum*: zápalenie z nábrzmieniem przynosi, zkąd bywa bol nie znośny. Tákże *Internæ* álbo *Cæcæ Venæ Hæmorrhoidales*, podobne spráwuią bole, álbowiem one (według wielu Autorow opinyi) grubą krew od śledźiony odbieráią.

Wiele iest rożności Hemorrhoidow, iedne názywáią się *Uvales*, drugie *Morales*, trzecie *Verruncales*, álbo *Vesicales*, z nich iedne są powierzchowne, drugie wnętrzne, zkąd łátwo rozeznáć álbowiem z nábrzmienia końcá kiszki (ktora się *Anus* zowie) tákże wielkość koloru, y konsystencyi rożne dyfferencye poznawáią się; od inszych áffekcyi rożnią, ktore w teyże kiszce znáy-

duią ſię: iáko to, *Rhagades Condylomata, Thymſicæ Cryſtæ &c.* o ktorych będźie niżey.

Co ſię tycze nábrzmienia Hemorrhoidow, to nie ma w ſobie żadnego niebeśpieczeńſtwá iednákże pod czás ſię zápali, że gangrenę przynośi, álbo bolem nieznośnym chorego dręczy, á gdy ſię ná wrzod zbierze, álbo ſię exulceruie: fiſtułę nie uleczoną, uprzykrzoną przynośi.

Spoſoby do leczenia nábrzmiáłych, y boleiących Hemorrhoidow.

NAyprzod trzebá krew puścić z ręki, dla rewulſyi drugi raz (ieżeliby byłá tego potrzebá,) z nogi nád koſtką, bánki ſtáwić, ná ſłábiznách, y udách, oto ſię naybárdźiey ſtáráć, áby żywot był otwárty, gdy bowiem będźie zátwárdzenie, zá náſtąpieniem ſtolcá wielki bol bywa, ná to ſłużą enemy, purgánſe bárdzo wolne, *ex Caſſiæ extracto, cum decoctione Malvæ Liquiritiæ Poſſulis*, może nie co y Seneſu przydáć według potrzeby, ſłużą do tego, y Emulſye, *ex* 4. *Semin. frigid.* przytym rożne ápplikácye powierzchowne, dla uśmierzenia bolu *v. g.* Oleiek wyciśniony z naſienia Dyniowego, álbo mákowego, álbo ſzaleiowego, álbo lniánego, álbo Migdałowy.

Item. Weś oleiu lniánego łot, Bukſzpanowego ſkrup. 1. zmięſzay nápuść ſleytuch, przyłoz do zádu. *Item.* Oleiek z żołtkow iáiowych trzyi długo w możdźierzu ołowiánym, nápuść nim chuſtkę, przyłoż.

Item

Item. ℞ *Axungiæ Gallin. unc. ſ. bulvæ pomi ſub cinerib. coctî unc.* 1. *Croci dr. ſ. ungv. popul. unc. ſ. Vitell. ovi nro* 1. *f. Linimentum.*

Item. Máſło nie ſłone ágituy w ołowiánym moździerzu, áż zczernieie, przykłáday ie.

Ná roſpędzenie nábrzmiáłości.

WEś Porow cybul, obwiń chuſtą, upiecz w popiele, ztłucz z máſłem nie ſłonym, przyłoż.

Item. Oleum 7. *florum Minſichty*, ieſt doświadczony; tákże liście bzowe ſtárte, tákże máść topolowa *cum Opio* zmięſzána; nápárzenia też ſłużą z ślazu, Dziewánny, *Parietariæ, Violariæ, aā ſem. Lini Fænugr.* w mleku wárząc, *Sal. Saturni cum decocto Roſarum.* Ná zápalenie bárdzo dobre.

Item. Wodá wapienna, przykłádána ſłuży. *Suffitus* też pomagáią *ex Lilio, Tapſo barb. Scropulariæ,* rzucáiąc ná węgle, y nád párą ſiedząc.

Item. Pomarańczę wydrożoną nápełniy oleykiem Rożánym, Lewandowym, záſzpontuy przypiecz w zarzewiu, ſmáruy tym:

Item. Płucá kozłowe świeże, ieſzcze ciepłe przykłádáne, bol záwſze uśmierzáią.

Item. Ungv. Rubrum Camphor. Ieżeli bol nieuſtánie, álbo ſię częſto wraca, piiawki poſtáwić.

Item. Empl. Apoſtolicum ieſt doświadczony. Y to nie omylna. ℞. *Herb. Linar. cum flor. M. j contunde & cum adipe porcin. ac vitell. ovi f. linim.* ktore przyłoż, ieſt pewne.

Ná bol, zápalenie, y zbytnie płynienie.

R. Lap. Sciſſil. pulv. q. v. miſce cum Butiro non Sal. f. Linimentum.

Item. Mozg gęſi z ieyże ſmalcem, (przydawſzy proſzku *Milliloti*, y *Fænugr.*) zmięſzány, y przyłożony, wſzelkie áffekcye Hemorrhoidow uſpakaia zápewne.

Ná wnętrzne Hemorrhoidy, ktore *Cæcas* zowią, ápplikácya piiawek bárdzo niebeśpieczna ieſt, gdyż zápalenie (po ktorym gangrená náſtępuie) ſpráwuią. Więc ná ich bolenie, weś korku palonego, dr. ʒ. przyday trochę oleiu lniánego, żołtek iáiowy ieden, zmięſzay, ſmáruy tym, álbo ná chuſtce przykładay.

Ná wſzelki bol z zápaleniem rzecz doświadczona.

R. Pul. Flor. Verbaſci, dr. ſ. Rad. Scropular. dr. I. S. cum ſ. q. Mucilag. è Sem. Pſill. & Cydon. (per aqu. Solan. extr.) f. Cathapl.

Kauterya też uczyniona w nodze pomocna ieſt, oſobliwie tym ktorzy ſą tey áffekcyi podlegli.

Oſobliwy experyment.

R. Opij Theb. unc. I. S. Aqu. vit. lib. 2. pokray *Opium*, námocz przez dźień, ná ciepłym mieyſcu, potym warz do połowy (w piaſku, álbo w popiele) uczyń czopek z chuſty, lubo z báwełny, maczay w tym, wtykay *in Orificium*, mieyſce wprzod omywſzy *Hreoctione Malvæ*.

Scro-

Scrophularia korzeń w iesieni wykopány, ták wewnątrz záżyty, iáko też powierzchnie, przyłożony, álbo ná udách noszony, dostátecznie leczy wszelkie áffekcye Hemorrhoidow. Toż czyni *Crasulae, id est Thelephilij* korzeń wziąwszy tyle korzonkow ile iest guzikow, powiesić ná szyi, rzecz pewna, tákże *Rad memordicæ*. Obiáśnia się tu błąd niektorych, ktorzy tey są opinyi, że meláncholikom otwieránie Hemorrhoidow iest pożyteczne, dla tego rádzą tákim ich często otwieráć, rozumieiąc że krew melancholiczna przez nie wychodzi co nie iest ták. Gdy się teraz doszłá *circulatio sangvinis*; ten błąd obiáśniłá, że wszystkiey bowiem krwi grubey, do cirkulácyi niesposobney, zátrzymywánie się, y osiadánie *in Venis Hemorrhoidalibus*, pewne iest, zkąd ieżeli *circulans natura*, sámá sobie *per Venas Hæmorrhoidales* odchod czyni, dobrze: ieżeli zaś nie, nigdy piiawkámi otwieráć nie trzebá, tylko ná ten czas kiedy máiącym *ex beneficio naturæ liberum fluxum*, (z iákiey przyczyny) przetrzyma się, chybá kiedy się guziki wydádzą boleiące, álbo świerzbiące.

Oprocz tego tráfiáią się insze áffekcye w siedzeniu. Nayprzod *Rhagades*, są wrzodki porozpadáłe, 2. *Condilomata*, to iest guziki, álbo nábrzmienia końcá kiszki. 3. *Tymi Acrochordon*, álbo *Mora* są guziki twárde, mięsiste ktore nie tylko *in Ano*, ále też ná wstydliwych mieyscách rodzą się, podobne brodawkom, koloru białego,

ále trochę czerwonego. 4. *Fici* álbo *Sicosis*, ſą guźiki mięśiſte, większe á niżeli *Thimi* śine boleiące, y podobne Hemorrhoidom te pod czás exulceruią ſię, záczym káncer náſtępuie. 5. *Cryste* ſą exkreſcencye *in Ano*, podobne kurzym grzebykom, beż żadnego bolu, ieſt rzecz wielom poſpolita. 6. *Interrigo*, to ieſt zátárcie. 7. Zápalenia, y zátwárdzenia, częſto ſpráwuią fiſtułę nie uleczoną. 8. *Mariſca*, ſą exkreſcencye twárde, poſpolite w dworſkiey chorobie. 9. *Atrices*, ſą mnieyſze guźiki od pierwſzych, ktore czáſem ſię pokázuią znowu giną.

Spoſoby do leczenia.

NA *Rhagades*, ieſt dobre *Ungv. rubr. Camphor.* álbo *album*, álbo *Ungv. defenſiv.* álbo *Balſam. Vulner* álbo *Sulphur. Rulan.*

Condilomata Verucas ficus, Moros Mariſcas znoſi doſtátecznie, popioł z myſzych łáien z winem go wárząc, y przykłádáiąc.

Item. Konchy owe co przy rzekách, álbo ſtáwách bywáią, ſpaliwſzy ie, winem popioł rozmącić, y przykłádáć.

Item. Crocus Metallorum cum Aqu. Fæniculi, zmięſzawſzy przykłádáć, álbo *Empl. Apoſt.*

Item. Cybulá pieczona z ſádłem, y z mydłem utárta: przyłożona ſkuteczna ieſt.

Ná wrzod w ſiedzeniu.

R. *Hort. integri pug.* 2. *Lign. Gvaiaci unc.* I. *Herb. Plantag. Verbaſ. aa. M. ſ. f. decoctio in Aqu. fæbror.*

bror. R. *Colat. lib.* ſ. *adde Mell Roſali. Diamoron. aã. unc.* 1. ſ. *M.* maczay w tym chuſtki, przykładay ciepło. *Item.* Służy ná to *Oleum Ovorum, Balſam Sulph. Rulan.*

Ná zápalenie Hemorrhoidow.

Służy *Decoctia, Agrymontæ Menthæ Saracenicæ*, wárząc w wodźie ná poły z octem. Służą tákże *Ungv. Linimenta* wzwyż pomienione.

O CHOROBACH WĄTROBY

To ieſt: o gorącośći iey, o zápaleniu, o wrzodźie, o zátwárdzeniu, o żołtáczce, o Scirrhuſie, o Puchlinie.

O Gorącosci Wątroby.

O oźiębieniu wilgotnośći gorącośći, y ſuchośći oney.

GOrącość wątroby (ktorą *Calidam Hepatis intemperiem* zowią) bywa w wielu ludźiách z nátury, ktora że ieſt wrodzona, rádźić, iey nie podobna, tu ſię tylko podádzą ſpoſoby o utemperowániu gorącośći nádprzyrodzoney ſłábiącey ákcye iey.

Gorącość wątroby nádprzyrodzona z rożnych przyczyn bywa, ták z powierzchnych, iáko y wnętrznych.

Powierzchne przyczyny ſą, czáſy gorące, iáko bywa lecie; tákże zbytnia ágitácya to ieſt, ſkoki, biegánia, tańce. *Item.* Gniew częſty, melancholia, fráſunki, troſki, te bowiem rodzą wiele cholery. *Item.* Potráwy korzenne, częſto zá-

żywáne, win mocnych picie, tákże w gorączkách wielkich wątrobá ſię zápala.

Nád to ſzalona miłoſzká pali,
W Człeku wnętrznośći: gdy ſię zápali.

Wnętrzne przyczyny, ſą pełność cholery ze krwią zmięſzáney, álbo ſámeyże krwi gorącość.

Oprocz gorącośei wątroby ſą inſze, *intemperies vitioſa* iey; to ieſt, álbo oźiąbienie, álbo zbytnia wilgotność, álbo też ſuchość iey.

Znáki gorącośći wątroby.

NAyprzod potraw obrzydzenie, á oſobliwie mięśnych, prágnienie, ſtolcow zátwárdzenie, gorącość wſzyſtkiego ciáłá, á oſobliwie dłoni, y nog: przytym bládość: w drugich rumieniec, ápetyt máią do rzeczy źimnych, ciepłemi ſię brzydzą; ieżeli gorącość wątroby z humorow pochodźi, cholerá przez womity, álbo przez ſtolec odchodźi w uściech gorącość, gorączká wnętrzna, kolor ciáłá żołtáwy, w oczách ſię oſobliwie wydáiący, (co báby żołtáczką ſądzą) uryná bláda żołtáwa, tácy ſą gniewliwi, wiele myślący, zrzędni, ſkąpi &c.

Znáki źimney wątroby.

CIáłá wſzyſtkiego oźiębienie, y nábrzmiáłość, ápetyt nie ze wſzyſtkim utrácony, twarz bláda, y nábrzmiáła, w nogách ná dźień puchliná, ktora w nocy ſpada, exkrementá rzadkie, rożnego koloru, uryná biała, y czyſta iák wodá.

Znáki *Diſcraſiæ Siccæ hepatis*, to ieſt; ſuchośći

ści wątrob, ciáłá ſzczupłość, cerá kościelna, zátwárdzenie ſtolcow, ięzyká ſuchość, y oſtrość uſt, y warg ſchnienie uſtáwiczne.

Znáki wilgotney wątroby.

W Uściech wilgoć wielka, twarzy nábrzmiáłość, ciáłá ociężáłość, gnuſność, ſtolce częſte, rzadkie &c.

Przyczyny oziębienia wątroby ſą, iedzenie rzeczy źimnych, iáko Fruktow, picie wiele wody, piw lekkich &c. Częſte puſzczánie krwie bez potrzeby: tákże uyście krwi, álbo z noſá gdy ſię gwałtem dobywa, y długo idźie, álbo z Hemorrhoidow, álbo mieſięczna.

Gorącość wątroby, nie ma w ſobie niebeśpieczeńſtwá, iednák ieżeli żołądek będźie źimny, á wątrobá gorąca, (iáko poſpolicie bywa) trudna ieſt do leczenia, chłodząc bowiem wątrobę, żołądek ſię bárdźiey ſłábi.

Spoſoby do leczenia gorącośći wątroby.

KUrácya záwiſłá ná utemperowaniu oney przez chłodzące medykámentá, (ieżeli humor cholerycżny przyczyną ieſt) ná expurgowániu onego. Nayprzod krwie puſzczenie z Bázyliki, znácznie chłodźi wątrobę, wielością w puſzczeniu śiłom, y potrzebie dogadzáiąc, y z powtorzeniem, wprzod enemę wźiąwſzy.

Ná wyprowádzenie cholery.

R. Fil. Senæ ci. Rhabar. añ. dr. 2. *Tamarind. unc*

I.

1. Tartari crudi all. dr. 1. S. Sem. Cumin. ſcr. 2. inf. in Aqu. Cichor. per 12. hor. Colaturæ coctæ & expreſſæ: adde Mannæ Calabr. cl. unc. 2. Syrup. d. Cichor. cum Rhabar. unc. 1. ſ. clarificetur per alb. ovi f. potio clara.

Item. Należą *varia apotemata ex refrigerantibus, cum additione Rhabar, & Tamarind.*

Item. Dla ochłodzenia wątroby, pić miáſto piwá Tyzannę z ięczmieniá wárzoną, przydawſzy korzenia z Lukrecyi, *Graminis Ciborci Acetoſæ*, do ktorey może przydawáć Syrupu Limoniowego, álbo Rożánego, álbo z octu, álbo ſámę wodę przewárzoną pić temiż Iulepámi zapráwną, byle żołądek nie był temu przeciwny, dla większego ochłodzenia, może przydawáć *Spiritum Sulphur* álbo *Vitrioli*, álbo *Sal. Prunellæ*.

Item. *Tinctura Roſarum* zmięſzána z wodką Poziemkową, dáiąc ią pić, częſto znácznie chłodźi. Máią niektorzy zwyczay, (ná ochłodzenie wątroby) záżywáć konfektow, iáko to wiśni w cukrze ſmáżonych, Cytryn &c. co bárdźiey zápala wątrobę, gdyż rzeczy ſłodkie cholerę rodzą, ktora ieſt bárdzo gorąca Podrożnikowe iednák korzenie, w cukier wpráwione záżywáne: gorącość wątroby chłodźi, iednák, y tego rzadko trzebá záżywáć, ſáłatá zás z liścia iey zaprawna, naylepſza ieſt ná ochłodzenie; ſerwatká czyſta częſto (z ſokiem Limoniowym, álbo Rożowym ſyrupem) záżywána, nád inſze bárdźiey chłodźi wątrobę, może iey záżyć. y *cum ſolo Azodyno minerali*. De-

Dekokcya też Chiny, osobliwie służy w ten sposob gotowánia. *R. Rad. Chinæ incis. unc. 1. Aqu. font. libr. 6. Succi limon, unc. 3. diger per 14. hor. dein. coqu. ad 3tiæ. part. conf. colaturæ detur mane & Vespere unc. 6.*

Hemorrhoidow otworzenie potrzebne ieſt, ieżeli náturá ſámá pokaże drogę.

Powierzchne też ápplikácye ná wątrobę służą: to ieſt plaſtry, *Ungv. Olea, Linimenta*, iáko to *Ungv. Rosarum, refrigerans Galeni, Populeon. Ceratum Santal. Empl. de Spermat. Ranar.* tákże *Camfor. cum Aqu. Refriger. & Santal.* Biała płeć poſpolicie cierpi tę gorącość wnętrzną iákąś dźiką ktorey ugáśić nie może, choć uſtáwicznie zrze wiele Fruktow, wodę piie, y inne wymyślne trunki chłodzące.

Służą też ná ochłodzenie wątroby kąpieli wodne, ktore niemáią bydź ciepłe znácznie, ále letnie tylko. Strzedz ſię máią trunkow gorących, oſobliwie wſtydliwa biała płeć, ktora więc w kącie wyſuſza, choć iey nikt nie przymuſza, przynuki niepotrzebuie, cicho ſię bárdzo ſpráwuie, by uroki nie ſzkodźiły, w kącie ſię pić náuczyły.

Ná oźiąbienie Wątroby.

Wino zaprávne. *R. Rad. Apij Eringij, Filipendula aā. unc. ſ. Herb. Serpill. Satureg. Maior. Salv. Meliſſ. Abſint. Agrim. Centaur. aā. M. S. Sem.*

Ani-

Anisi. Fœniculi, Apij Petrosel. aā. dr. 3. incis & cont. infund. in Vini libr. 6. *per dies* 5. tego winá dwá rázy ná dźień daway po kwáterce, ieżeli przykre przystodź.

Item. Przewarz mleko z szałwią, przyday trochę Száfránu, y cukru: piy co dźień.

Item. Wilcza wątrobá suszona, w prószku często záżywána: pomocna ieſt; służą ná to *Elixir Propr. Rhabarbarium, Rhabarbarum, cum sero lactis* záżywáne &c.

Ná Wilgotną Wątrobę.

NAleżą *Diaphoretica, diuretica,* y rożne Dekokcye wysuszáiące, *ex Ligno Lentisci, Guaiaci,* Chiná, y Káwá dobra, wino dobre, ieszcze lepsze, pomiernie go záżywáiąc. Wánny pocące też dobre są, pospolicie tá chorobá leczy się ták iáko y puchliná.

Ná suchość wątroby, bárdzo dobre ieſt mleko świeże przewarzáne, á osobliwie kozie, ieżeli gorączki wnętrzney nie máſz: ieżeliby byłá, serwatkę pić, osobliwie też pomocne są *Martialia,* iáko *Tinctura Mart. Mars potab. Crocus Mart. Cachet. Vitriol. Mart. Flores Salis Arm. Mart. &c.* Kąpieli z rzeczney wody pomocne są; tákże Tyzánná wárzona, *cum passulis & radicibus aperientibus,* Tákże serwatká ieſt pożyteczna, gásząc w niey ſtal kilkákroć, y piiąc często, ſtrzegąc się przytym trunkow gorących.

O Zá-

O Zápaleniu Wątroby, y o Zebrániu, álbo Wrzodźie.

WĄtroby zápalenie ieſt, nábrzmiáłość oneyże pochodzące ze krwi zbytniey, y gorącey.

Tá krew ieżeli ſámá przez ſię (bez przymieſzánia innych humorow) wylewa ſię *in ſubſtantiam hepatis*: ſpráwuie proſte zápalenie wątroby. Ieżeli záś z cholerą, z meláncholią, pomięſzána będźie, rodźi zápalenie znábrzmiáłością czáſem twárdą, á czáſem miękką: ktora częſtokroć obraca ſię *in ſcirrhum*. Ieżeli też te humory krew przewyżſzáią: ſpráwuią zápalenie z twárdośćią rożną: ktora názywa ſię *Phlegmonoſum, OEdomatoſum*, álbo *Scirrhoſum*, te twárdości, y zápalenia, álbo część wątroby (ktorą *gibbam* zowią) zárażáią, álbo też *Cavam*, á czáſem cáłe *Parenchima*, to ieſt, wſzyſtkę wątrobę, záczym, y *Menſenterium per communicationem*.

Przyczyny ſą te: Nayprzod krwi pełność wielka, álbo poburzenie, álbo ſubtelność, y oſtrość oneyże: tákże wielkie poburzenie, y poruſzenie krwi w żyłách, zkąd łátwo z nich wybiega, y rozlewa ſię po częściách ſpoſobnych. Do tego należy wątroby zátwárdzenie, ktore zátrzymuiąc humory grube w ſobie gniią, y zápalenie z nábrzmiáłością ſpráwuią.

Znáki choroby; 1. Káſzel ſuchy, y przykry, puls twárdy, drżący, y mięſzáiący ſię; ięzyk oczerniáły, potraw obrzydzenie, prágnienie, womi-

mity czáſem żułte, á czáſem flegmiſte, bládość, uryná czerwona, y oſtra, chory wznák leżeć nie może, y ná bok z trudnością, ſtolcow zátwárdzenie, czáſem otwárcie, z wielkiego záś osłábienia wątroby, ſtolce bywáią rzadkie pod czás krwáwe.

Znák rożności: Ieżeli *gibba* (to ieſt, wypukła część wątroby) ieſt zápalona, w ten czas nábrzmiáłość wątroby w práwym boku bywa wydatna wpuł okrągła; tákże oddycháiąc, wydáie ſię bol znáczny, w tymże boku ku dołkowi, káſzel, y oddech ciężki.

Ieżeli *Cava*, (to ieſt, wnętrzna część wątroby) ieſt zápalona; ná wierzchu nábrzmiáłość nie ták ſię wydáie, iednák przez dotykánie dochodzi ſię: á że tá część wątroby żołądek okrywa, ztąd bywa więkſze potráw obrzydzenie, womity ciężkie, y prágnienie, biegunká, żołądká nieſtrawność.

Znáki przyczyn: ieżeli będźie zápalenie wątroby z ſámey krwi, ná ten czas twarz rumiána, puls mocny, uryná czerwona, y gęſta, słodkość nie iáka w uściech, wiek młody, y nie záchowánie dyety w iedzeniu, y piciu, przez co ſię wiele krwi rodźi. Ieżeli z cholery ze krwią zmięſzáney; ná ten czas kolor twarzy bywa żołtáwy, puls prędki, twárdy, y mięſzáiący ſię, uryná cienka, żołta, ciáłá ſzczupłość, oczy zápádłe, w uściech gorżkość, womity żołte.

Oprocz tego, Muſzkułow *abdominis* zápalenie

nie, ma wielkie podobieństwo zápalenie wątroby,
zárázem trzebá dobrze rozeznáć, ztąd osobliwie,
że Muszkułow zápalenie wzdłuż się przez żywot
wydáie około pępká. Ieżeli záś będźie zápale-
nie *Mensenteriy*, ná ten czas tumor niżey pod wą-
trobą bywa, ná twarzy odmiány nie mász, biegun-
ká rzadka zrázu. á potym ropistá.

Progn. Wszelkie zápalenie wątroby bárdzo
niebeśpieczne iest, gdyż álbo w puchlinę, álbo w
suchoty wpráwia, osobliwie zápalenie *gibba partis*
niebeśpiecznieysze iest; á niżeli *Cuvæ* dla pobli-
skośći sercá, Diafrágmy, y *Venæ Cevæ*.

Item. Zápalenie pochodzące z cholery: gor-
sze iest á niżeli ze krwie, álbowiem gorączká
ciężka, y inne *Symptomata* bywáią: gdy szczka-
wká przypádnie, złym znákiem iest; tákże gdy
się przyda biegunká; śmierci znákiem iest, chy-
báby się máterya *cocta* pokazáłá, álbo żeby sámá
per Crysim ustáłá.

Item. Zápalenie wątroby, y tumor, ieżeli się
nie rozeydźie; (co się rzadko tráfi) w wrzod się
obraca, á potym Gangrenę, y *Sphacelum* przyno-
si. Ieżeli záś tylko część wątroby nábrzmiáłá, y
owrzodźiáła będźie, y ropá biała iednostáyna
przez stolce, álbo przez urynę odchodźi, znák
dobry iest.

Sposoby do leczenia.

ZApalenie wątroby zrázu záraz rozrywa się
krwie pusczeniem, przytym dawáć Iulepu,

álbo wodki, álbo dekokcye chłodzące, przestrzegáiąc áby nie były bárdzo słodkie. Pić ma chory zá napoy Tyzánnę, *cum Rad. Gramin. Liquir. & scabiosa. Item.* Terpentyny wypłokáney záżywánie częste z Rożowym konfektem; iest pożyteczne. Ieżeli się chorobá záweźmie; dawáć Dekokcyą tę, álbo podobną *R. Rad. Apij Petrossel. aā. unc. 2. Polipod. rec. unc. 1. S. Fol. Agrim. Pimpinell. Cetar. Capill. Ven. aā. dr. 1. Flor. Chamomill. Violar. aā. pug. 1. coqv. in s. q. Seri lactis R. Colaturæ lib. 2. infund. fol. Sena el. unc. 1. Rhabar. dr. 2. digere, & coqv. colatura adde Syrup. Acetosi unc. 4. M. detur pro 4. vicibus, quolibet mane.*

Do powierzchnych ápplikácyi, służą rożne *Epithomata, Ungventa, Empl. Sacculi;* z zioł chłodzących, y odmiękczáiących, *Ungv. Rosat. Populeon. refrigerans Gal.* Ieżeli zás iest twárdość, trzebá przykłádáć plastry, iáko to *de Melliloto, de Achill. cum Gum Mollificans. veneor.* tákże *Cathaplasmy ex Herbis & seminibus emollientibus,* y insze rożne, o ktorych było w kurácyi gorącości Wątroby. Ieżeliby się wrzod ná wierzch wydał ten ostrożnie trzebá tráktowáć, naybárdźiey tego przestrzegáć, żeby iáko naylepiey otworzyć na trzy álbo ná 4. pálce, iák się dobrze zbierze.

O ZATWARDZENIU WĄTROBY

Ktore názywa się Hepatis obstructio, *álbo* Oppilatio.

WĄtroby zátwárdzenie, iest pościskánie, álbo po-

pozátykánie żył, idących *à Porta & Cava*, á pod czás, y sámey *Parenchimatis*, to ieſt, iſtności wątroby, do prześcia humorow náturálnych, y álimentu dyſtrybucyi przeſzkadzáiące, Máterya zátykáiąca pory, lubo żyły (ktore ſą po wſzyſtkiey wątrobie) ieſt humor gruby, lipki, ktory nie mogąc ſię przez ſubtelne meaty, álbo pory przecisnąć; zátyka ie, y gorącością wątroby náturálną bárdźiey ſię zápieka, y im dłużey tám trwa, tym bárdźiey twárdnieie. Wielość też humorow przyczyną bywa obſtrukcyi wątroby; ktore pospolicie *Vaſa & cavitates* zátykáią, iáko to flegmá, meláncholia, ktora grubością, y źimnem zátyka pory wątroby, krew też gdy iey będźie pełność, y grubość, tákże cholerá długo w wątrobie przetrzymána gdy ſię ſpiecze, obſtrukcyi przyczyną bywa, do tego też zła konſtytucya wątroby, náprzykład, gdy będźie z nátury źimna, zbyt gorąca &c. *Item*. Zbytni gniew, y częſty, ktory krew nagle burząc, ſubtelnieyſze iey części rozſpędza, á grubſze zoſtáwuie, ktore wſzedſzy do wątroby, bárdźiey grubieią, y ſpiekáią ſię.

Powierzchowne przyczyny ſą rożne, iáko to ſedentárya, álimentá lipkie, kliowáte, flegmiſte, iáko ſą ryby: ktore *ſuccum nutritivum præbent viſcidum craſſum, & tartareum*, álbo gdy kto prędko po iedzeniu nie ſtráwnych rzeczy, udáie ſię do nagłey ágitácyi, do łáźni &c. Iedzenie tákże węgłey ágitácyi, do łáźni &c. Iedzenie tákże węgdzonek, gruſzek, ſerá twárdego, káſztánow, krup ſurowych, gliny &c. (iáko máią pánny zwyczay,)

te rzeczy pomienione z zbytkiem iadáne, przyczyną bywáią zátkánia wątroby.

Znáki te ſą. Nayprzod párcie wielkie, (iáko mowią poſpolicie) że iáko kołutknął w práwym boku; co bywa pod czás y z bolem, ktory po iedzeniu bárdźiey ſię odzywa, káſzel przytym ſuchy, oddech ciężki ku gorze idąc, prędko ſię táki zátchnie, co pochodźi z ciężaru wątroby, náciſkáiącey *Dyafragmę*. Ieżeli zátkánie wątroby pochodźi z humorow, ná ten czas bol bywa w boku ciężſzy, y przechodzący z mieyſcá ná mieyſce. Ieżeli też z źimney przyczyny; ná ten czas bol bywa iednoſtáyny, twarz bláda, bez gorączki, y prágnienia; ieżeli zás z gorącey iákiey przyczyny: bol bywa mnieyſzy, gorączka więkſza, twarz żołtáwa, álbo rumiána.

Progn. Zátwárdzenie wątroby świeże, łátwo uleczyć ſię może: záſtárzáłe zás trudniey, y lubo ſię uleczy, iednákże wiele chorob wprowadza, to ieſt, álbo zgniłość humorow, álbo gorączki, y zápalenie wnętrzne, biegunki rożne, y długie, bárdzo niebeśpieczne, álbo kolki, żołtáczkę, wyſchłość ciáłá, puchlinę, *Scyrrhum*; to ieſt wrzod nie uleczony.

Spoſoby do leczenia.

ZAtwárdzenia wątroby leczenie, záwiſło ná częſtych purgánſách wolnych, y ná otwieráiących Medykámentách; przytym ieżeliby ſiły pozwoliły, á oſobliwie gdy człowiek będźie

kom-

komplexyi krwistey, krew puścić trzebá z żyły Bázyliki, z práwey ręki.

Purgáns R. *Decoct. Rad. 5. aper. jor. q. s. infund fol. Senæ dr. 3. Rhabar. dr. 1. S. Sem. Fænic. ar. 1. Tartari crud. dr. 2. f. inf. per noct. colaturæ coctæ adde Mannæ el. unc. 1. s. Syrup. Fervel. unc. 1. clerif. S. A. & adde Spir. Tartari rectif. gut. 20 Tinct. mart. gut. 12. detur calidè.* Po odpráwionym purgánśie, chory ma bráć *aperitiva* co dźień przez kilká dni, potym znowu purgáns wźiąć wzwyż opiśány, álbo podobny.

Dekokcya otwierájąca.

R. *Rad. Apij Petrossel. Aspar. aã. unc. s. Fol. Agrim Hissopij Capill. Ver. aã. M. i. Bull. simul cum frusto Carnis vitulinæ aut pull. galin. Colaturæ adde Cryftal. Tartari q. s. & salis Tartari, minorem quantitatem,* tey Dekokcyi chory ma záżywáć przez 9. dni.

Item. *Purgans w Pigułkách.*

R. *Mass Pill. tartar. Schord. scr. 2. Rosin. Ialap. gr. 5. Diagr. Sulph. gr. 3. f. pill. nro* 11. Częste záżywánie śámych pigułek *Tartar.* bez żadney áddycyey, wielom pomaga.

Item. R. Gum. Amon. per acet. Scyllic. de pur. dr. 2. Extr. Rherij, Tartari, Vitriol. aã. dr. 1. Resin. Ialap. Trochisc. Alch. dr s. cum Aqv. Cin. f. Mas. ex qua form. pill. consv. magnit. tych pigułek dawáć po 7. ná raz, co trzeci, álbo czwarty dźień.

Trunek otwierájący. R. *Syrupi Acetosi simpl. Oxymel. Squill. aã. unc. 2. Aq. Cichor. Capill. Ven.*

Endiv. aã. unc. 3. Tartari Vitriol. ſcrup. 2. M. pro tribus doſibus.

Item. *Mercurius dulcific.* ieſt *aperiens* nád inſze dáiąc go *cum Extract. Rhabar.*

Item. Bezoardicum minerale, cum Mercurio dulcif. Náprzykład R *Bezoard. miner. gr.* 12. *Mercur. dulc. gr.* 7. *miſce cum conſerva Roſar.* często powtarzáiąc, iednák nie co dźień.

Item. Záżywánie częſte ſerwatki *cum Rhabar. per infuſ.* przydáiąc *Tartar. Vitriol.* ieſt pomocne.

Item. Pigułki R *Aloe lota dr.* 2. *Pulv. Rhabar. dr.* 1. *Gum. Ammon. ſcr.* 2. *Mirrhæ, dr. ſ. Croci ſcr.* 1. *cum ſucco Abſinthij f. Maſſ. doſis ńro* 7. *ſine cuſtodia Chalib.* to ieſt, rożne Medykámentá z ſtali robione, nád inne ſkuteczne ſą, iáko to *Eſſent. Croci mart. Tinct. mart. Mars potat. Tinct. mart. Tartaris. Flores Sal. Arm. mart.* náwet, y ſámá ſtal ſubtelno piłowána, przez chuſteczkę przeſiana, dáiąc iey ná raz ſkrup. 1. choć y więcey *cum ex Rhabar.* álbo też y w roży ieſt ſkuteczna. *Vinum Chalibeatum* R. *Herb. Cichor. Endiv. Cuſcut. Cetar. Fumar. Agrim. aã. M. j. Baccar. Alkekin. conquaſſ. unc.* 1. *ſ. inciſa infun. in Vini libr.* 7. *cui in nodulo immergatur limatura Chalibis diger. per aliquot dies colaturæ bibat patiens quotidie unc.* 4. *mane.* Dáie ſię przeſtrogá ná záwſze, żeby záżywſzy ze ſtali prepárowánego Medykámentu nie ſiedźieć, áni leżeć, ále chodźić przynaymniey z puł godźiny.

Item. Salia aperitiva iáko to *Tartari abſinthij Iuniperi. Cardui benedict. Fumariæ Cichorei, Enarv.*

Sco-

Scolopendr. Acetosæ &c. wiele wáżą záżywáiąc ich lubo z rosołámi, lubo przymięszawszy co trochę purguiącego z konserwámi, iáko *Acetosellæ Cochlearia Fumariæ &c.*

Oprocz tego, trzebá też wątrobę posiláć; ná co służy: R. *Speticr Diarrhod. Abb. Dialaccæ. Diecurcumæ Rosat novell. Trochiscor d. Rhabar. aã. scr.* 1. *Sachari in Aqv. Cichor. diff. unc.* 4. *f. Morsuli* z nich 3. dáwáć co dźień po iedney *Sal. Tartari* dobrze prepárowáne, ma osobliwą moc otwieráiącą.

Item. Terpentyná Cypryiska, płokána, często, záżywána *cum Extr. Rhabar.* iest bárdzo dobra Kąpieli też z ziołámi otwieráiącemi, y odmiękczáiącemi: są pożyteczne, tákże rożne plastry, ungwentá, máterace, *Fomenta.* Do powierzchnego ápplikowánia służą *Fotus.* R. *Rad. Althea. Bryoniæ aã. unc.* 2. *Rad. Ebuli Cyperi. Eringÿ, Cappa Tamarisci. aã. unc.* 1. *Fol. Malva Althea Agrim. Melliloti Chamedr. Mantha Absint. aã. M. j. Sem. Lini, Fænugr. Baccar. Iunip. aã. unc.* 1. *incisa & contusa decoqv. in Vino Chalibeato & Aqv. Fabr. p. aq. pro fomento.*

Item. Weś winá kwartę, zágaś w nim kilká rázy stal, piy to wino często, ná raz po kieliszku, wprzod się przepurgowawszy, możesz w nim iescze námoczyć ziela Szanty, Szałwii, Biedrzeńcu tym skuteczniey sze będźie.

Item. Kámyki, ktore się náyduią w żułci wołowey ná proszek stárte, záżywáne, bárdzo skute-

teczne ſą; tákże wilcza wątrobá ſuſzona, y w proſzku záżywána w winie ſtalowym. Oprocz pomienionych ſpoſobow, ieſt innych bárdzo wiele, iáko Syrupow z ſtalą robionych, *Electuaria &c.* ktore dla krotkości opuſzczam.

O ZOŁTACZCE

Ktora názywa ſię Icterus *álbo* Icteritia; Morbus Regius, Morbus Arquatus &c

ZOłtáczká názywa ſię od żołtego koloru, ktorym ciáło wſzyſtko zárázone bywa; z rozlania, álbo roześcia ſię żołci, *ex Cyſtide fellis*, to ieſt, z macherzynki, w ktorey żołć zoſtáie.

Troiáka ieſt żołtaczká, iedná żołta, druga czarna, trzecia źielona. Pierwſza pochodźi z żołci, druga z meláncholyi, trzecia z cholery z meláncholią zmięſzáney.

Pierwſza że ieſt poſpolita tu ſię opiſuie: drugie záś rzadko ſię bárdzo tráfić mogą; więc o nich dla przedłużenia nic ſię nie námieni.

Z troiákiey przyczyny żołtaczká bywa: nayprzod z áffekcyi wątroby: to ieſt, álbo z zápalenia, álbo z wrzodu, álbo z zátwárdzenia oney: álbo z oſłábienia, że żołci zbytniey ode krwi oddźielić nie może, zkąd po wſzyſtkim ciele rozchodźić ſię muſi.

Druga przyczyná ieſt, zátwárdzenie macherzynki, w ktorey żołć zoſtáie, ktore przeſzkadza w chodzeniu iey *per ductum Chelidochum*, do

ki-

kiſzek: to ieſt, *ad inteſtinum duodenum;* zkąd zoſtáiąc przy wątrobie, mięſza ſię ze krwią, y po wſzyſtkim ciele rozchodźi ſię, to zátwárdzenie przydáie ſię z flegmy grubey, álbo z ſámey żołci gęſtości, á czáſem z kámykow rodzących ſię *in Veſicula felis*, co ſię rzadko trafia.

Trzecia przyczyná ieſt ściśnienie meatu, przez ktory żołć przechodźi, ktore poſpolicie bywa z twárdości, álbo z zápalenia, álbo nábrzmiáłości wątroby; bywa też przyczyną zepſowánie, to ieſt, *corruptio fellis* ktore przydáie ſię *in febribus putribus*, przydáie ſię tákże z trucizny záżytey, z ukąſzenia pſá wściekłego, álbo inney beſtyi iádowitey.

Znáki żołtaczki te ſą; ciáłá wſzyſtkiego żołtość, oſobliwie w oczách ſię wydáiąca, y świerzbienie, oſpálſtwo, w uściech gorzkość, pod czás womity, álbo do nich ſkłonność, y niekiedy ſzczkawká.

Znáki przyczyn z ſwoich mieyſc bráć trzebá, iáko to; ieżeli z obſtrukcyi, álbo z zápalenia, álbo *ex Scyrrho* wątroby pochodźi, rozeznánie tego, y znáki, ſą opiſáne przy tychże chorobách. Ieżeli pochodźi z obſtrukcyi, pęcherzá żołci; *Znáki ſą te*: Nayprzod exkrementá bywáią białe, konſtupácya *ex defectu bilis*, ktora exkrementom dodáie żołtości, y *facultatem expultricem* promowuie. Uryná bywa bárdzo żołta, zdáiąca ſię bydź czarna, álbo gęſto czerwona, w ktorey zmaczawſzy chuſtkę, żołtość ſię wydáie. Ieżeli pocho-

dźi z zepsowánia żołci, ná ten czas exkrementá bywáią bárdzo żołte, tákże, y uryná, osobliwie gdy się *in febribus putridis* przydáie, ktora ieżeli *Crytice* przypádnie, uwalnia od gorączki, ieżeli záś *Symptomatice*, oraz z nią trwa, ieżeli pochodźi z powierzchney iákiey przyczyny łátwo rozeznáć.

Progn. Zołtáczká ktora pochodźi z obstrukcyi *Vesiculæ fellis* byle nie pochodźiłá z kámykow w niey porosłych, łátwa iest do uleczenia, Ieżeli pochodźi z zátwárdzenia, álbo nábrzmiáłośći, álbo *Scyrrho hepatis*: niebeśpieczna iest, gdyż puchlinę przynosi.

Kurácya należy ná oddaleniu przyczyn: to iest: ieżeli pochodźi z áffekcyi wątroby, o tym masz ná swoich mieyscách, w tymże tráktácie. Ieżeli záś pochodźi z inszych przyczyn; ná to podáią się rożne sposoby. Nayprzod potrzebne są purgánse, womitorya, wánny pocące, kąpiele, lekárstwá ná poty &c.

Purgánse. ℞. *Pul. Rhabar. dr.* 1. *Tartari Vitriol. gr.* 12. *Theribint. lota dr.* 1. *cum Conser. Calendul. vel Rosar. f bolus*

Item. ℞. *Rad. Rubiæ tinctor Curcumæ aā. unc.* ß *Her. Chelidon. maiop. Chamedr. Flor. Centaur miria aā. M. f. Fol. Senæ el. unc.* 1. *Rhabar. dr.* 6. *Macis Cinam. aā. dr.* 1 *Croc. scr. Sal. Tart. dr.* 1. *incis. Infund. in Vini genero lib.* 3. *digere, colatura detur quotidie unc.* 4. Ieżeli chory sposobny do womitow, záraz z początku choroby dáć ná nie, krwie

pu-

puſzczenie też pomocne ieſt, á oſobliwie tym ktorzy iey máią dość.

Item. Purgáns. R. *Electuar. Diacathol. dr.* 2. *Antim. diaphor. gr.* 7. *Rhabar. dr.* 1. *Merc. dulc. dr.* 6. *M. f. bolus*, dla słábſzych trzebá mniey dáć.

Po Purgánſách trunek doświadczony.

R. *Rad Rubiæ tinct. unc. ſ. Fol. Chelid. M.* 1. *Abſint. Pont. Centaur. ñris aã. pug.* 1. *Cinam. dr. ſ. Croci ſcr. ſ. infund. in Vin. lib.* 2. *per noctem colaturæ edulcoretur; Saccharo*, day ná dwá rázy. *Vel.* R. *Marrubÿ Sicci M. Rhabar. el. dr.* 1 *Schænam. inciſt. ſcr. ſ. Croci gr.* 8. *ſpecierum Diachord. Abb. ſcr.* 2. *f. nodulus pro cerevíſia, quam bibat patiens mane & veſperi.*

Item. Weś korzenia Chelidonyi, iáłowcu, rowne części, ſtłucz náley winem, to wino piy po kieliſzku ná noc.

Pigułki doświadczone.

R. *Pulv. Gurc. Rhabar. aã. dr.* 1. *S. Cort. Cap. par. Rad. Aſari, aã. dr. ſ. Extr. Gentiana Centaur. ñris. aã. dr.* 1. *ſ. ſalis Abſinth. unc. ſ. Sem. Naſtur. dr. ſ. Eruca ſtr. ſ. Elixir. Propr. unc. ſ. cum ſ. q. Gum. Ammon. f. Maſſ. ex qua for. pill. doſis quolibet die ñro* 7. *vel* 9.

Item. Oſobliwym ſpoſobem służą ná tę chorobę łáyná kokoſze, owcze, kozie, pſie, końſkie, lubo rozmąciwſzy z winem, álbo też ciepłym piwem, przecedzić, y dawáć pić, álbo ná proch miáłko utárte, y zádáne w czymkolwiek, po zá-

żу-

życiu położyć śię, y nákryć iák naylepiey dla zápocenia śię.

Item. Pśia tłustość dystyllowána, iest osobliwa ná żołtáczkę dáiąc w piwie, álbo w winie.

Item. R. Spiri tartari Salis Arm. aā. scr. 1. Antimon. scr. ſ. Rol. Samb. dr. 1. Aqv. Celid. unc. 1. Cinam. unc. ſ. M. detur.

Ieżeliby słábość wielka byłá; *R. Aqv. Centaurris Fumar Fragar. Cinam. aā. unc. 1. Rosar. Ebor. Marg. pr. C. C. pr. Tinctura Croci aā. scr. 1. Spir. Sal. scr. ſ. Syr. de Cinam dr. 6. Misce detur. cochleatim.*

Item. Ná żołtáczkę nie ktorzy przykładáią liná żywo rozpłatánego ná żołądek, drudzy ná podeszwy.

Item. Wsadź chorego do wánny pocącey, rospal kilká sztuk zużeli kowálskich, kłádź po iednemu do wánny, ktorą chory niech uryną właśną (ná to przygotowáną) skrapia, álbo polewką zrobioną z naśienia konopnego.

Y to rzecz pewna, wśádźić chorego do wánny, kurzyć w niey łáynámi kokoszemi, (kłádąc ie ná węgle) żeby śię chory pocił, ten pot ścieráć chustą ná doł.

Item. Pápugę ususz iáko naylepiey, zetrzyi ná proszek, day go ná raz ćwierć łotá, iest doświadczony.

Proszek pospolity ná żołtáczkę.

R. Rhabar. Curcuma, Rosar. Ebor. an. dr. 1. Spica Ind. scr. ſ. Sem. Aquilegia scr. 2. M. f. M. pulv. dos. dr

Item. Proszek z glist ziemnych ususzony ch

iest

ieſt ſkuteczny, ná raz puł ćwierci łotá.

Item. Niektorzy rozpaláią złoto, ktore gáſzą w winie, y to wino piią.

Dekokcya doświadczona.

R. *Chelid. cum toto M. 1. Flor. Hyperic. M. Raſur. Ebor. Pulv. Stercor. Anſer. aa. unc. ſ. Croci dr. 1. inciſa coqv. in Vini & Aqv. Chelid. p. aq.* niech chory piie ná raz po kwáterce ná noc; náſienie Orlikowe ieſt doświadczone.

Item. R. *Sem. Naſtur. ſcr. 2. Aquileg. Croci aa. ſcr. ſ. f. pul.* day go ná raz w winie. Prości ludźie wárzą Boże drzewko w wodźie przecedźiwſzy piią co dźień; oſobliwie kurcząt łáyná ſuſzone, y w proſzku záżywáne, znácznie pomagáią.

Item. Weś iáłowcu liścia Chelidoniy, oboygá po garści, korzenia pietruſzczánego, kopru włoſkiego,oboygá po garści,warz w wodźie,przecedź, piy zráná, y ná noc po puł kwarty. W też dni kąpáć ſię w wodźie, w ktorey wárzyć, tátárſkie źiele, wyſzedſzy z kąpieli ciáło otrzeć chuſtką zmoczoną, wodką Chelidoniy.

Y to pewna. *V. Marrubij unc. 2. Lupuli unc. 1. Rad. Bugloſ. Enul. Eupator aa. dr. ſ. Rhabar. dr. 1. Aloes dr. 1.* warz w puł gárcu winá záſzpontowawſzy, áż trzecia część wywre, przecedź, przyſłodź, daway choremu po kwáterce. Ieżeliby gorączká byłá, miáſto winá warz *in Aqv. Endiv.*

Item. Rzecz pewna, wſzedſzy do kąpieli, nápiy ſię ſoku z rzodkwi, powtorz ieżeli trzebá. Máią inſi zá ſekret pić urynę dźiecinną, álbo włáſną,

ko-

komu to ſmákuie, niech tego ſekretu ſprobuie.

Rzecz doświadczona. *R. Verum terr. lotorum & in umbra ſiccat unc.* 1. *Rhabar. dr. ſ. Stercor. canis exſicati, unc.* 1. *ſ. M. f. pulv.* daway ná raz po ćwierci łotá co dźień, w czymkolwiek uznaſz ſkutek oſobliwy.

Baby też udáiąc ſię mędrſzemi nád Medykow (wynálazſzy żołtáczkę wnętrzną; ktorą w ludźi wmawiáią:) ále iáko ſtárym ſzálbierkom wierzyć nie trzebá.

O Wrzodźie martwym wątrobnym.

Ktory názywa ſię Scyrrhus hepatis.

SCyrrhus (to ieſt wrzod twárdy nie boleiący ná wątrobie) rodźi ſię z humoru grubego, záczáſem ztwárdźiáłego, álbo zpiekłego.

Dwoiáki ieſt *Scyrrhus*, ieden názywa ſię *Exquiſitus*, to ieſt, bez żadnego bolu.

Drugi *non Exquiſitus*, w ktorym nie co bol ſię wydáie. Dwoiáko rodźi ſię *Scyrrhus*, w wątrobie, álbo gdy ſię zlewáią humory grube do niey, y tám ſię ſpiekáią; álbo gdy ſię wątrobá zápali, lubo nábrzmieie, y potym ztwárdnieie.

Znáki *Scyrrhuſa* ſą te: twárdość w práwym boku, dáleko więkſza á niżeli w zátwárdzeniu wątroby, o ktorym było wzwyż.

Item. Ciężar w boku ták iáko kámień iáki, bo-

bolu żadnego nie máſz, áni gorączki, kiedy ieſt *Exquiſitus*) gdy záś nie ieſt *Exquiſitus*, bol bywa máły.

Item. Leczenie trudne ná bok lewy, álbowiem wątrobá twárda, żołądek nácilka, przytym bywa cerá bláda; y ciáło powoli niſzczeie.

Progn. Scyrrhus Exquiſitus: ieſt nie uleczony, álbowiem przynoſi puchlinę. Ieżeli ſię záś zbierze, Gangrenę; álbo káncer ſpráwuie, á potym śmierć.

Ieżeli ſię przyda w żołtáczce, álbo też żołtáczká do niego, wielkim niebeśpieczeńſtwem groźi. Gdy záś *Scyrrhus* nie będźie *Exquiſitus*, może bydź uleczony, ále z wielką bárdzo trudnośćią.

Spoſoby do leczenia.

KUrácya záwiſłá *in aperientibus & ſolventibus decoctionibus*, iáko maſz o tym *in obſtructione hepatis.* Oprocz tego ieżeliby twárdość wielka byłá, dawáć te piguł'ki otwieráiące. R. *Gum. Ammon. depur. dr.* 2. *Bdell. Storacis aā ſcr.* 2. *Extr. Rhabar. dr.* 1. *M. f. Maſſ. doſis dr.* 1. *alternis diebus, vel R. Aloe Opt. Gum. Ammon. depur. aā unc. ſ. Mercur. dul. dr.* 2. *Diagred. Sulph. dr.* 1. *cum S. q. Oxymel Squill. f. M. doſis ſcr.* 2. *ſæpius.*

Item. Conſerva Marubÿ z Terpentyną Cypryiſką częſto záżywána; pomocna ieſt. Chory nie ma co inſzego pić, tylko wino wolne, w ktorym ſtal gáſić.

Do powierzchnego przykładánia, należą rożne plaſtry odmiękczáiące, Fomentácye, *Linimenta, Ungventa, Semicupia &c.*

Fe-

Fomentum. R. Rad. Altoeæ, Bryoniæ, Lilior. alb. aã. unc 1. *Fol. Malvæ Violar. Paretar. Agrim. Abſint. aã. M. j. Sem. Lini Fænugr. aã. dr. Flor. Chamomill. Melliloti Roſar. aã. pug.* 1. *coque in tribus part. aqv. Fabror. & una parte vini, colocat foveat regio hepatis bis in die, ſi ſit Scyrrhus contumax, adde Rad. Irid. illir. Ebuli aã. p. æqv. deinde, ungatur ſeq. Linimento.*

R. Ol. Lilior. alb. Chamomill Amigdal. dulc. aã. unc. 1. *Ol. Roſati Abſinthij aã. unc. ſ. Gum. Ammon in acet ſol. dr.* ʒ. *Adip. Anſer. unc. ſ. Ceræ v. ſ. f. Linimentum Vel R. Rad. Althea Lilior. alb coct. ńro* 6. *Ammon. Bdell. in acer. ſol. aã. unc.* 1. *Styr. liquir. unc. ſ. Adip. Anſer. Gall. Mcdull. crur. Vaccæ aã. unc.* 3. *Ol. Lilior. Chammomill Ceræ aã. ſ. f. Empl.* Gdy ſię zbierze, otworz go iáko nayſzerzey, żeby máterya wolny odchod miáłá, á chorego trzymay iák naylepiey dyetą, chceſzli mu porádźić, y z wielkiego niebeśpieczeńſtwa onego wyprowádźić, ktorego rzadki uyść może. Że ſię máło podáło ſpoſobow wnętrznych do otwieránia twárdości zbytniey wątroby; nie dźiwuy ſię, maſz ich bowiem wiele w kurácyi zátwárdzenia wątroby, ktorych záżyway, y tym przeſtrzegam, áby chory nie pił piwá, tylko álbo tyzánnę, álbo dekokcyą *ex Ligno Saſafraſſa, Santalis &c.*

O PUCHLINIE

Ktora názywa ſię Hydropis.

Tro-

TRoiáka ieſt puchliná. Pierwſza názywa ſię *Anaſarca*, álbo *Hipoſarca*, álbo *Sarcites*, álbo *Leucophlægmatia*. To ieſt, rozeście ſię po wſzyſtkim ciele, humoru flegmiſtego, białego z wodniſtym humorem zmięſzánego.

Druga názywa ſię *Aſcites*, álbo *Vitricularis*, to ieſt, gdy flegmá przewyżſza humor wodniſty, z ktorym zmięſzána rozchodźi ſię po ciele.

Trzecia názywa ſię *Tympanites*, to ieſt, żywotá ſámego nádęcie z wiátrow, rzadko iednák ſámá przez ſię bywa, ále poſpolicie łączy ſię *cum aſcite*.

Znáki Anaſarki. Ciáłá wſzyſtkiego nábrzmiáłość, cerá bláda, gorączká wnętrzna wolna, prágnienie máłe, uryná biała, y cienka, oddech ciężki, y gdy pálcem nátłoczyſz ktorą część ciáłá, długo dołek trwa.

Znáki Aſcitis Zywotá wielkie wzdęcie, ktore práwie co dźień przybywa, oſobliwie po iedzeniu, y piciu, wyżſze częśći ciáłá niſzczeią, y ſchną, iáko twarz, ręce, pierſi, niżſze zaś częſci, iáko golenie, nogi, moſzná puchną, z ktorych gdy ſię puchliná ſámá otworzy (że przez nie wodá odchodźi) pod czás uwalnia od choroby.

Item. Leżąc; z boku do boku czuć znácznie przelewánie ſię: przytym oddech częſty, y ciężki, dla náciśnienia *Dyaphragmy*; ciáłá przytym bládość, káſzel pod czás ſuchy, á pod czás wilgotny, gorączká wnętrzna, uſtáwiczna, uryná czer-

wona, z grubym ſedymentem, twarz żołtáwa niby w żołtáczce.

Znáki Tympanitis. Zywotá wielkie wzdęcie, ták że gdy weń uderzy, echo ſię wydáie iáko z bębná przytym chory nie czuie żadnego ciężaru w żywocie, y przelewánia, iáko bywa *in Aſcite*, przed záczęciem tey choroby morzyſká około pępká poprzedźiły, w krzyżách bol bywa znáczny, gdy ſię chory wznák położy, ná ten czas żywot iáko kámień twárdy, prágnienie bywa uſtáwiczne z gorączki wnętrzney, uryny trudne odchodzenie, ápetytu utrácenie, ná twarzy odmiány nie znáć.

Przyczyny pomienionych rodzáiow puchlin powierzchne, y wnętrzne.

Wnętrzne ſą te: Nayprzod ſłába, y źimna, álbo gorąca konſtytucya wątroby, wrodzona, álbo nábyta: tákże zátwárdzenie oneyże, álbo *Scyrrhus*, ták wątroby, iáko śledźiony; tákże zbytnie płynienie krwi, lubo z noſá, lubo przez Hemorrhoidy, lubo mieſięczna, lubo przez rány iákie; tákże przez flux, od wątroby, álbo przez biegunki, álbo z zbytnich potow, álbo z odchodzenia zbytniego uryny, iáko bywa *in Diabete*, álbo też z przetrzymánia Hemorrhoidow, mieſięczney choroby, potow zwyczáynych &c. Tákże przydáie ſię puchliná z chorob ciężkich, y długich, iáko to z gorączki długiey, z kwártánny, y innych. Oprocz tego *ex Menſenterie, Pancreate, inte-*

ſti-

ſtinis, Renibus, veſica, & utero male affectis: Puchliná rodźi ſię z oſłábienia tych częśći ákcyi: przez ktore włáſny áliment w wodniſtą obraca ſię máteryą, bywáią też pryſzcze ná wątrobie, ktore gdy ſię pootwieráią, wodniſty z nich humor rozchodźi ſię po żywoćie, tákże, y z ſámych kiſzek, gdy przez pory otwárte, w nich wodniſty humor *per tranſpirationem, in cavitatem abdominis* exſpiruie: pochodźi, y z nerek poránionych od kámieniá oſtrego, álbo piaſku, gdy *Serum ſegregatum à ſanguine non ad Vretbras*, ále *extra in abdomen*. wychodźi.

Przyczyny powierzchne ſą. Picie zbytnie gorących trunkow, ktore gorącośćią ſwoią tłumią ciepło przyrodzone, tákże fermentácye żołądká (ná ktorey *Chiloſis* należy) nie dopuſzczáią. Picie też częſte wody (kto do niey nie zwyczáyny, y iedzenie częſte fruktow) przyczyną bywa puchliny, iedzenie tákże niezwyczáynych rzeczy, żołądkowi przeciwnych: iáko ſię námieniło *in Pica & malitia*, zkąd pochodźi *Anorexia*, potym puchliná, *Venus* też niepomiárkowána, bywa przyczyną tey choroby.

Progn. Káżda z pomienionych puchliná im ieſt dawnieyſza, tym do leczenia trudnieyſza. Między niemi *Anaſarca*, to ieſt wodniſta mniey ma w ſobie niebeśpieczeńſtwá, *Aſcites*, y *Tympanites*: niebeśpieczne ſą, ile z iákiey przyczyny znáczney pochodzą, iáko to; gdy *ex Scyrrho hepatis*, álbo *Lienis*, álbo z wrzodu iákiego wnętrzne-

trznego, z obſtrukcyi záſtárzáłych &c. Ieżeli záś z iákiey inſzey przyczyny,to ieſt z zbytniego picia, z obſtrukcyi niedawnych, łátwo może ſię uleczyć.

Item. Puchliná pochodząca z obſtrukcyi śledźiony, nie ieſt ták nie beśpieczna, iáko z obſtrukcyi wątroby, álbo *ex defectu ſalis volatilis in ſanguine.* Gdy ſię puchliná przyda w iákiey chorobie ciężkiey: śmierć pewna znáczy.

Item. Ná początku puchliny, gdy biegunká przypádnie: uwalnia od niey, gdy ſię záś przyda w dawney puchlinie, złym ieſt znákiem.

Item. Uryny zátrzymánie, álbo z ciężkością odchodzenie, przytym zbytnie prágnienie, oddech ciężki; znáczy puchlinę nie uleczoną. Gdy zás uryny więcey odchodźi, á niżeli chory piie, dobry znák.

Item. Pryſzczki,álbo mákuły,wydáiące ſię po goleniách, znáczą wielkie niebeśpieczeńſtwo.

Item. Gdy w nogách pokażą ſię exulcerácye, przez ktore wiele odchodźi wodniſtego humoru: czáſem uwalniáią od puchliny, á pod czás, y duſzá z nim oraz nieſpodźiánie wypływa.

Item. Gdy ſię pokażą po goleniách mákuły czerwone, álbo śine, znáczą przyſzłą gangrenę:

Item. Gdy chory nie czuie przelewánia, álbo burzenia po kiſzkách, przytym ma prágnienie wielkie, y káſzel, zły bárdzo znák.

Item. Opuchli około pełni, gorzey ſię miewáią, y pod ten czas nayczęściey umieráią.

Item. Uryná zápalona to ieſt bárdzo czerwona

na, y iaſna; ná ſiłách upádnienie, puls prędki, gęſty, y głęboki, rąk, y nog ziębnienie, znáczą puchlinę śmiertelną.

Item. Ktorzy przez Medykámentá z puchliny wychodzą, z nowu ſię do nich wracáią, ſą *incurabiles*, dla tego że ſobie dáią przyczynę piciem trunkow, nie záchowuiąc po kurácyi dyety, ktora ieſt naypierwſzym fundámentem kurácyi tey choroby.

Tympanites, ktora pochodźi *ab atra bile*: śmiertelna ieſt, w ktorey gdy ſię przyda zápalenie pępká, álbo muſzkułu *in abdomine*, znáczy śmierć bliſką.

Spoſoby do leczenia.

KTorakolwiek puchliná z pomienionych będźie, kurácya iey należy ná wyprowádzeniu máteryi, z ktorey ieſt puchliná, y ná oddaleniu przyczyn, z ktorych ſię rodźi; potym ná utwierdzeniu części náruſzonych, álbo oſłábiáłych, ktore ſą przyczyną. Ieżeli tedy pochodźi z obſtrukcyi wątroby, álbo śledźiony, y *Venarum Meſaraicarum*, álbo *ex Scyrrho &c.* te leczyć potrzebá ſpoſobámi tym áffekcyom należytemi, ktore podáły ſię ná ſwoich mieyſcách, oprocz tego podáią ſię ſpoſoby ná uleczenie puchliny ktoreykolwiek z pomienionych, ktorych Medyk uważny według rożności, y przyczyn, może záżywáć, y one odmieniáć.

Nayprzod tedy w iákieykolwiek puchlinie, purgánſe ſą naypotrzebnieyſze, ktore nie máią

bydź mocne, y często záżywáne, osobliwie *in Tympanite.*

Purgáns R. *Rad Fringij, Rubiæ tinctor Apij Petrossel Emul. Camp. aã. unc.* 1. *Rad. Valer. Asari. Ebuli Irid. Illir. unc. s. Cort. Capp. Frax. Tamar. aã. dr.* 6. *Fol. Agrim Cetar. Capill, ven. Chamedr. Hyper Absinth. Centaur. aã. M. j. Soldonell. M. S. Sem. Dauci. Petros. Fœnic. aã. unc. s. Liquir. dr.* 1. *incisa & contusa decoqv. in Aqv. Chalyb. R. Colat. expressæ lib.* 2. *inf. Senæ el. unc.* 1. *S. Agrici in nodul. ligat. dr.* 3. *Som. Ebuli Rad Ialap. Mechoac. Zincich. aã. unc. s. Rhabar. dr.* 3. *diger per noct. colaturæ coctæ & expressæ adde Syrup. Rosat. Sol. unc.* 4. *Clarificetur S. A claro liquori adde Spir. Tartari dr.* 1. *detur pro* 4. *vicibus Alternis diebus.* Przytym chory niech záżywa purgánsu formálnego, raz w tydźień tákiego, álbo podobnego. R. *Sena el. Turbith gumm. Hermodactill. Sem. Ebuli, Ialap. Mecchoacan aã. dr.* 2. *Gum. Perv. dr. s. Pulv. Diambr. Diarhord. Abbat. Sem. Fœnic. aã. scr.* 1. *M. f. pulv. dos. dr.* 1. námoczywszy ná noc w winie, názáiutrz zámięszáć, y wypić.

Winá zapráwne (ktore názywáią Medicata) *są skuteczne náprzykład.*

R. *Rad. Asari Mechoac. aã. unc.* 2. *Rad. Ireos. nostr. Cort. Ebuli. Sambuci aã. unc.* 1. *Enul. Camp. unc. s. Comar. Absint. Epithimi aã. pug.* 2. *Senæ. el. unc.* 1. *Soldanel. dr.* 2. *Trochisc. d. Rhabar. d. En.*

pa-

pator. aã. dr. 5. *Macis Cinam aã. dr. ſ. Scammon. ſcr.* 4. *Vini albi libr.* 3. niech ſtoi w cieple przez kilká dni, przecedź, wyciśni, daway ná raz po trzy, álbo cztery uncye.

Item. Ná ściągnienie wodniſtego humoru z ciáłá, naylepſzy ieſt ſok z korzenia Koſaccowego, dáiąc go ná raz uncyi trzy z winem, przydawſzy Mánny Kálabryny: ktory ták przez ſtolec iák przez urynę wyprowadza wodniſtość.

Item. Rzecz doświadczona. Weś ſkorek zwierzchnich ſkrobánych ná doł z korzenia rozmanowego źiela, námocz w gorzałce, przecedźiwſzy piy po kieliſzku, purguie dobrze, y wilgotność z ciáła wyprowadza. Ubodzy ludźie záżywáią ná ściągánie puchliny proſzku z ziarnek Hebdowych, álbo bzowych, nie bez ſkutku.

Item. *Proſſek pewny.*

R. *Herb. Gratiolæ, Soldanell. aã. dr. ſ. Cinam. Macis aã. ſcr. ſ. Salis Fabar. gr. S. M. f. pulv.* day go w ciepłym piwie z powtorzeniem, ieſt doświadczony.

Item. Myrrobolani Indi cum Rhabar. ſą ſkuteczne; á oſobliwie *Mercurius dulcis vitæ*, wodniſty humor wyprowadzáią, przydáiąc do nich *Dyagred.* álbo *Reſin. Ialap.* lubo *Turbit. Mercurius* też *diaphoreticus* ieſt oſobliwy *in Tympanite.* Iednák iáko ſię wzwyż námieniło, ſtrzedz ſię wálnych, y częſtych purgánſow, ktore ſłábiąc ciepło przyrodzone, przyczyną bywáią do rodzenia ſię więkſzey wilgotności. Naylepiey wyprowadzáć puchli-

chlinę przez urynę, przez poty, przy wolnych purgánſách, á przytym dawáć *corroborantia hepat. & ſplen.* Miáſto purgánſow częſtych dawáć enemy. Náprzykład, *R. Pulp. Colocynth. dr. 1. infund. in vin. Alb. unc. 3. per noctem colaturæ expreſſæ, adde decoctionis inteſtinorum Vervecis libr. 1. Olei Comm. unc. 2. Salis Petraſuſi unc. 1. Aceti fort. Cochl. f. Enema. vel R. Decoct. Emol. lib. 1. Vini Emmet. turbidi unc. 4. Diaphan. unc. 1.*

Item. Uryná dziecęca z oliwą, y z miodem zmięſzána, y przywárzona dobra ieſt, krwie puſzczenie w puchlinách nie należy, chybáby puchliná pochodźiłá z przetrzymánia Hemorrhoidow, álbo mieſięczney choroby, y to záraz zrázu. Kauterye, pryſzcze, báńki ſiekáne, częſtokroć gangrenę ſpráwuią, záczym lepiey ſię od tych ápplikácyi wſtrzymáć. *Paracentheſis* (to ieſt otwieránie puchliny) rzadko komu pomogłá, dla czego ſpoſob iey iáko niebeſpieczny opuſzcza ſię.

In Anaſarca & Tympanite diuretica ſą bárdzo potrzebne; ná co ſłuży. Weś iáłowcu garść dobrą, przetłuczonego, warz w winie, przecedź, przyday *Spir. Sal.* według potrzeby, day wypić.

Item. Day ſoku z Trybule, ná raz trzy uncye zráná.

Item. Terpentyná *cum extracto grano Iuniperi, & Tartaro Vitriolato.* Służą ná to *Spir. Sal. Tart. Vitriol. Salta* tákże *Lixivioſa,* to ieſt, *Fabarum Abſinthij, Iuniperi &c.* Kurácya záwiſłá ná korroborácyi

cyi wątroby, álbowiem prożno wodę wyprowadzamy, ieżeli rodzeniu iey nie zábieżymy; więc ná korroborácyą wątroby służy, *Electuar. Cyphodes*, dáiąc ná raz puł uncyi, deskrypcya iego tá iest. *R. Passul. Corinthij mund. libr. S. in S. q. Vini generosi coque ad pult. consist, traÿce per Setaceum, pulpæ traiectæ adde conserva Anthos. Cort. Citri Condit. Cinam aã. dr. 1. Pulv. Acomat Rolat Diamargar. cal. Dia Cinamomi aã. scr. 2. Ligni Aloes odoriferi dr. s. Cruci scr. s. f. Elect.* Chory ma bárdzo máło pić, y owszem wielkie wstrzymánie od picia (oprocz lekarstw) wielu do zdrowia przyprowádziło.

Ieżeli chory ma zbytnie prágnienie, dáwáć mu Dekokcyą *ex Ligno Gvaiaci Sasafras* przydawszy *Baccar. Iuniperi pro potu ordinario*, może też potrosze do Dekokcyi przylewáć winá, ustá przytym często płokáć wodą, w ktorey kilká rázy stal rozpaloną zágásić, octu do niey przymięszawszy, Mástyx też często w uściech żuć. Potraw chory ma záżywáć, częściey pieczonych, ániżeli wárzonych, strzegąc się słodkich zapraw ile można.

Purgánse osobliwe ná sprowádzenie puchliny.

R. Resin. Ialap. Amygdal. Sabbæ scr. s. Trochiscor. Alchand. gr. 5. Rosinæ Gumi Gut. gr. 3. Mercur. dulcis scr. s. Olei Carvi gut. 3. cum s. q. Extr. Absin.

pill. *ńro* 11. ná raz. *Vel* R. *Fol. Senæ el. dr.* 3. *Rhabar. dr.* 2. *Herb. Trifol. fibrini M. S. Tamarindor. unc. ſ. inf. ſ. q. Aqu. Ebuli & Vini per* 12 *hor. Colaturæ coctæ expreſſ. adde Mannæ Cal. unc.* 1. *S. Syrup. de Spina Cervi unc.* 1. *de Succo Roſar. unc. ſ. Clarif. S. A. & adde Spir. Tartari gut.* 20. day ná raz.

Piguł ki też *ex Gum. Ammon. cum Mercurio dulcificato*, częſto ie dáiąc, znácznie pomagáią.

Item. Pul. Ialap. cum Gumi Peruviano & Tartaro Vitriolato, według proporcyi lat, y nátury ákkomodowány ieſt dobry, oſobliwie dla proſtych ludźi.

Mercurius Nitratus, álbo *Corallatus*, ieſt *Arcanum in Aſcite & Tympanite, cæteris nil iuvantibus.*

Item. Piguł ki *Lunare* zwáne ſą te. R. *Extr. Elaterij gr.* 12. *vel* 15. *Mercur. dulc. ſcr. ſ. Trobiſcor. Alch. gr.* 5. *cum ſ. q. exir. Abſint. f. pill. probatæ.* Máią też nie ktorzy zá ſekret proſzek z uſuſzonego Bufoná, dáiąc go ná raz ſcr. 1. záś trzebá mu łep uciąć, nogi, y wnętrzności wyrzucić *Bufo*, názywa ſię żábá źiemna.

Item. Purgáns oſobliwy na puchlinę, ieſt: *Electuarium Hidragogum Sylvij.* Inſi też wydrążáią korzeń przeſtępowy: nie ruſzáiąc go z źiemie, iák ſię weń wody nápełni, tę wodę wybieráią, piią, purguie dobrze puchlinę; ále że ieſt obrzydła, chybá grubym náturom ſłużyć może.

In Aſcite, iáko ſię iuż námieniło, że purgánſe bárdźiey ſzkodzą, lepiey záś ſłużą *Diuretica*, y *Dia-*

pho-

phoretica, ná co podáią ſię ſpoſoby. R. *Ciner. Geniſtæ, lib.* 1. *Vini albi libr.* 4. *Sumit Abſint. pug.* 2. *extra Lixìvium*, dáwáć zráná, y ná noc po 4. uncye, ieſt rzecz doświadczona, *Arcanum Duplicatum* ieſt bárdzo dobre: tákże *Salia* wyciągnione *ex excrementis animalium*, urynę dziecęcą niektorzy piią, nie wiem czyli z pożytkiem, ieſzczem tego ſekretu nie probował.

In Tympanite to ieſt, w wietrzney puchlinie, pożyteczne ſą; *Spir. Nitri dulc. Oculi Cancr. Antim. Dyaphor. Bezoard. Ioviale, Mixtura de tribus &c.* Ieżeli pochodzi z przyczyny nerek, ſłużyć będą. *Oleum Scorpionum, Sal. Fabarum Geniſtæ Fimi columb Spir. vitrioli aut nitri imbuta.*

Item. Spir. & Sal. Volat. Vrin. przytym wánny pocące, frykácye, ungwentá, linimentá rożne, Plaſtry, Káthápláſmy, Bánki ſuche &c.

Item. Ná puchliny, wielom pomaga czoſnek w gorzałce moczony, ktorą przecedźiwſzy pić.

Item. Album Græcum ſuſzone ná proch ſtárte, y dáne po kilkákroć ſpędza puchlinę.

Purgáns oſobliwy ná puchliny.

R. *Pulv. Rad. Eſula gr.* 8. *Gumi Perv. gr.* 3. *Cinam. ſcr. ſ. Sal. Tartari gr.* 1. *cum Rob. Sambucci f. bolus.*

Gdy ſię kędy pokáznie zápalenie, álbo z pryſzczenie przez ktore wilgoć odchodźi dla wyſuſzenia, záżyway tego do poſypowánia. R. *Rad. Liquir. pulv. Creta Colon. aã. unc. ſ. Lap. Calaminar.*

pr

pr. Myrrhæ el. aã. dr. M. f. pulv. ktorym poſypowáć częſto.

Y to ná puchlinę bárdzo dobre.

R. Herb. Abſint. ſumit. Centaur. aã. M. f. Baccar Iuniperi M. 2. Rhabar. el. unc. ſ. Cinerum Geniſtæ: Tamariſti vel Fabrian. aã. unc. 4. Vini albi libr. 4. digere colaturæ coctæ dentur ſæpius unc. 6. Y to pewna. *R. Succi Iridis unc. f. Seri Lactis unc 3. Mellis deſpum. unc. 1. f. levis ebull colaturæ adde ſpiconard. ſcrup. f. Cinam ſcr. 1. Diagred gr. 5.* zmięſzay, day ná raz uznaſz ſkutek. Dekokcya oſobliwa *R. Fumar. Eupator. aã. M. j. Rad. Aſari Hirundinar. aã. unc. ſ. Baccar. Iuniperi unc. 2. Raſur. Ebor dr. 6. Nucis Muſc. Santal. Citr. aã. unc. macerentur in ſ. q. Vin per 24. hor. dein leniſſ. decoqu. colaturæ dentur unc. 5. bis de die præmiſſis purgationibus, hoc remedio Quercetanus, è medio ſuſtulit omnis generis Hydropiſes.*

Vinum Medicatum. *R Herb. Abſint. Pont. Borag. Cuſcut Soldanellæ aã. M. S Rad. Petroſel. Fænicul. Apij aã. unc. f. Polipod. Liquir aã. dr. 5. Fol. Senæ unc. 1. Cinam. Galan. aã dr. 1. Vini q. ſ. f. digeſto, colaturæ detur bis de die pro doſi unc. 5.*

Ad Hepar. deopilandum *R. Conſerv. Cichor. Fumar. aã. dr. 1. S. Rad. Cichor. cond. dr. 2. Spetier Diarchod. Abb. Diatr. Santal. aã. ſcr. 2. cum ſ. q. Syr. Acetos Citri f. Elect. vel R. Sp. Dialaccæ Diacurc. aã. dr. 1. Trochic. d. Rhab. d. Eupat. aã dr. 1. S. Hepat. Lupi. pr. dr. 1. Soldanell. ſcr. 2. f. pulv. doſ dr. 1.*

In

In Aſcite ℞. *Herb. Abſinth. vel Flor. Centaur. ñris M. j. Baccar. Iuniperi M. 2. Rhabar. el. unc. ſ. Cinei Geniſtæ, Tamar. añ. unc. 4. Vini optimi, lib. 4. diger in calido colaturæ detur bis de die doſis unc. 4. eſt experimentum, toties probatum.*

Sekret Włoſki ná puchlinę.

WEś ſtali ſubtelno piłowáney unc. iedne, octu mocnego funt, zmięſzay ná żeláznęy łyſzce, warz áż do ſuchości, wyiąwſzy ſtal ſuchą z łyſzki, przeſiey ią przez cienką chuſtkę przyday do niey proſzku z żołędźi tylo dwoie, zmięſzay, daway ná raz po dwá łoty co dźień w roſole, álbo w konfekcie rożowym, ieſt ſekret pewny iáko piſzą.

Item. Weś ſoku Bábczánego, to ieſt, źiela ták zwánego; wley go w garczek, ktory nákryi płotnem gęſtym, ná to płotno náſyp popiołu bukowego, álbo dębowego nákryi pokrywką warz wolnym ogniem do połowy, (to ieſt, żeby połowicá wywrzáłá) przecedźiwſzy daway choremu po 4. unc. ná raz co dźień ieſt rzecz pewna.

Item. Sok wyciśniony z korzenia liliy białych (przydawſzy do niego trochę miodu) piiąc go: wywodzi wodniſtą máteryą.

Item. Radix Hirundinariæ w winie moczony, to wino piiąc, znácznie wywodźi puchlinę.

Item. Euforbium cum extracto Caſſiæ zmięſzáne, potężnie puchlinę wywodźi.

In Tympanite, po purgánſách wolnych *ex Mercurio dulcif. aut Nitrato*, daway ná noc, y zráná

te

te pigułki. R. *Trochiſcor d. Aniſod. Cappar. aā. unc.* 2. *Rhabar. opt. dr.* 3. *ſpodÿ dr.* 2. *Spica ſcr.* 2. *pulv. excip. Extr. Abſint. ex Maſſa form. pill. conſv. magnit. doſ. ńro* 7.

Item. R. Maſſ. Pill. Aggreg. ſcr. 2. *Elaterÿ optimi gr.* 4. *f. pill. pro una doſi ſunt. expertæ.*

Deinde R. Urinæ pueri impoll. lib. 1. *Salis Nitri puri dr.* 6. *pull. in ignem, ad conſumpt.* 3*tiæ part.* tą Dekokcyą nácieray żywot cáły częſto, álbo chuſtę w niey zmoczywſzy przykładay. Niektorzy z tábáczánego liścia wodkę wypaloną piią, ná ſpędzenie puchliny, inſi zá rzecz ſekretną máią to: biorą od Kotlarzow proſzek z miedźi, ktory mięſzáią z łáynámi gołębiemi, moczą to w winie przecedźiwſzy piią *ſub cuſtodia*, iák ſię im nádáie ten ſekret, wiem dobrze, ále zámilczę, ieſzcze ſekret; Weś uryny kozłowey náprzykład puł kwarty, námocz w niey tłuczonego iáłowcu ileć ſię będźie zdáło: przecedźiwſzy piy co chceſz.

Plaſter proſty domowy ſekretny, nie tylko ná puchlinę, ále ná Podagrę, y śledźionę ſłużący; Weś łáyná wołowego łotow 12. barſzczu ogrodnego łotow 8. iáiec ſurowych trzy, ſiárki puł funtá; zmięſzay, warz, rozłożywſzy ná chuście, żywot obłoż.

Item. Wodká wypalona z korzenia Hebdowego, y bzowego wraz, znácznie puchlinę ściąga; piiąc ią.

Item. Káthápláſmá ná żywot wzdęty; Weś łáyná wołowego, y koźiego, uſuſz w piecu prze-

ſiey

ſiey, przyday ſoku piołonkowego, oleyku ruciánego, woſku trochę, zmięſzay nád ogniem, rozłoż ná chuście, to codźień.

Item. Weś Oliwy, y mydłá Barſkiego, rowne części, roſpuść wolnym ogniem, przyday do tego proſzku z lubczyku, z barſzczu ogrodnego, z kwiátu bzowego, z naſienia pietruſzczánego, kminu, przyſmaſz trochę, obłoż tym żywot raz, y drugi, y trzeci.

Item. R. Stercoris Columb. in aceto macer lib. 1. Sulph. vini dr. 3. Nitri unc. ſ. Rad. Eſulæ cont. Baccar. Lauri Anethi Flor. chamomill. aã. dr. 6. Sem. Naſturcij dr. 2. Mellis q. ſ. decoqv. ad form. Cathapl. poſt adde Succi Ebuli unc. 2. Iridis unc. 1. Far. Fabar. unc. 1. ſ. f. Empl. Służą przytym rożne plaſtry, *Ungventa, Linimenta, Sacculi, Olea,* ktore dla ſzczupłości opuścić ſię muſzą.

Dekokt doświadczony in Anaſarca.

R. Ligni Sancti lib. S. cort. ejuſd. Salſæ Parill. aã. unc. 4. Liquir. unc. 1. Fol. Senæ unc. 1. S. Rhabar. Agar. aã dr. 2. decoqv. primo ligna decoctioni decolatæ adde Senam Rhabar. Agar. f digeſt. per 12. hor. colat. detur quotidie mane unc. 7.

Wánny pocące bárdzo potrzebne zrázu, poki chory przy ſiłách.

Ieſt między Autorámi niezliczona rzecz ſpoſobow rożnych ná puchliny, lecz y między ludźmi rożnemi wiele ſię ich znáyduie, tu ſię tylko oſobliwſze, y doświadczone zebráły.

O CHO-

O CHOROBACH SLEDZIONY.

Ktore ſą, Zápalenie, Bol, Obſtrukcya, to ieſt Zátkánie, Nábrzmiáłość, Scyrrhus, Meláncholia Hypocondriaca, Szkorbot.

O Zápaleniu Sledźiony.

Znáki zápalenia Sledźiony ſą te:

NAyprzod nábrzmiáłość, y bol w lewym boku, ktory pod czás áż do lewego rámieniá rozchodźi ſię, przytym ciężkość, y ſtrzykánie w boku; gorączká uſtáwiczna, potraw obrzydzenie, prágnienie, oczerniáłość ięzyká, chory ná práwy bok leżeć nie może dla ciężkości śledźiony; ktora żołądek nácisſka. Pod czás ſámá tylko śledźioná nábrzmieie, á pod czás bok cáły áż do pępká, w niektorych iednák pomienione znáki bywáią mnieyſze: w niektorych záś więkſze, według pomięſzánia humorow, z ktorych tá chorobá pochodźi. Ieżeli bowiem do krwi z meláncholią zmięſzáney cholerá ſię przyłączy, ná ten czas uryná bywa czerwieńſza, w uſtách gorżkość, prágnienie więkſze, gorączká więkſza, trzeciego dniá bárdźiey ſię odzywáiąca, przytym nieſpánie, pod czás, y ſzaleńſtwo. Ieżeli będźie pomięſzána flegmá, ná ten czas cerá bláda, gorączká, y prágnienie wolnieyſze, bol tákże w boku nie ták uprzykrzony; Ieżeli záś ſámá krew meláncholiczna, w ten czas bywa twárdość w boku więkſza, uryná bláda, czá-

ſem

ſem czerwona, álbo ſzára, y inſze znáki, pánuiące Meláncholiey wydáią ſię.

Progn. Práwie iednákowa iáko, y wątroby zápalenia, mniey iednák niebeśpieczna; wątrobá bowiem ieſt członek przednieyſzy. To zápalenie obraca ſię pod czás *in Scyrrhum*, álbo też *per criſim* zákończa ſię, to ieſt gdy ſię krew z noſá puści lewą dziurką, álbo gdy ſię dobrowolnie Hemorrhoidy otworzą, álbo gdy biegunká wolna náſtąpi, álbo uryny nád zwyczay odchodzenie.

Kurácya tákaż ma bydź, iáko y zápalenia wątroby, o ktorey było wzwyż; oſobliwie potrzebne ieſt krwi puſzczenie z Salwateli, álbo Bázyliki; tákże Purgánſe wolne, *Aperitiva Topica*, maſz tego dość w zápaleniu wątroby, tám cię odſyłam.

O boleniu Sledźiony.

BOl Sledźiony bywa bez gorączki, y bez zátwárdzenia oney, ktory zwyczáynie pochodźi z wiátrow, nie tylko iey ſubſtáncyą, ále y membránę onę pokrywáiącą rozdymáiąc, y roſpieráiąc, bol w niey ſpráwuie.

Od zápalenia wątroby, rożni ſię tym, że ieſt bez gorączki; od koliczney áffekcyey trudniey rozeznáć ſię może: gdyż kiſzká *Colon* zwána tuż záraz ieſt pod sledźioną; rożni ſię iednák, że bol sledźiony, w iednym tylko mieyſcu dokucza, koliczny záś rozchodźi ſię po cáłym práwie żywocie.

Sposoby do leczenia.

NAyprzod służą enemy rożne, purgánse, y powierzchne ápplikácye; to iest: plastry, máterace, linimentá &c. Nayprzod. *R. Olei Lilior. Chamomill. Capparor. Absinthij aā. unc. s. Areti Squil. unc. 1. M.* Smáruy tym bok lewy. Báńká też ná sucho stáwiona pomaga.

Item. Weś stochmalu, gorzałki, miodu práśnego, rzodkwie skrobáney, mydłá ileć się będźie podobáło, włoż do garczká, záśzpontuy, upraśz, tym bok obłoz rozłożywszy ná chuście; uznasz pomoc.

O Zátkániu, y nábrzmieniu Sledźiony.

SLedźioná bárdźiey podległa iest obstrukcyom, ániżeli wątrobá, álbowiem oná grubszą krew odbiera, ktora prędzey w żyłách, y porách iey pozostáie, y onę zátyka, te, ieżeli długo trwáć będą, przynoszą *Scyrrhum*, álbo też nábrzmiáłość sledźiony.

Przyczyny zátkánia sledźiony te są, co y wątroby; gdy bowiem będźie obstrukcya wątroby, sledźiona też *per consensum* temu podległa.

Znáki. Ciężkość, y bol w práwym boku, á osobliwie chodząc, biegáiąc, idąc wydáie się, przytym cerá bládá, uryná iák wodá: ociężáłość, gorączká wnętrzna, nog czásem nábrzmienie, pokászliwánie, ápetytu utrácenie &c. Chorobá tá, gdy będźie záśtárzáła, z trudnością uleczyć się może.

Spo-

Spoſoby do leczenia

JEdnákoweż co y zátwárdzenia wątroby, oprocz tego: Pigułki otwieráiące, oſobliwie R. Gumm. Ammon. in Aceto Scyll. Sol. unc. 1. Extr. Aloe. unc. ſ. cryſtal. Tart. drach. 1. Myrrhæ Croci aa. dr. ſ. Maſticis, Benzoini, Salis Fraxini, Abſinthij, aa. ſcr. 1. cum ſ. q. Oxymel. Squill. f. pill. doſis drach. 1. bis in 7mana, záżywáiąc, przytym purgánſow ſłużących, Eſſencyey, ktora ieſt doświadczona, to ieſt: R. Vitriol. Mart. drach. 1. Spir. Sal Armon. Urin. unc. 1. Sal. Succini Volat. drach. ſ. Caſtor. ſcr. 2. miſce digere per 24. hor. filtra doſis gut. 20. bis in die.

Oſobliwym ſpoſobem, ſłużą rożne prepárámentá ze ſtáli iáko to Tinctura, Martis Eſſentia, Mars potabilis, Crocus Mart. Vitr. Mart. Flor. Saleſarm. Martial. A oſobliwie ſámá Stal piłowána, przez cienkie płotno przeſiana, dáiąc iey ná raz ſkrupuł, álbo puł dragmy, in conſerva cochlearia, ieſt bárdzo pomocna: wino też gáſząc w nim ſtal ieſt pomocne. Należą, y rożne dekokcye aperientes tákże ſyrupy, Electuaria Eſſentiæ, Spiritus Olea, ktorych ieſt ad nauſeam między Autorámi.

Powierzchne też przykłádánia rożne, wiele pomagáią: iáko to plaſtry, ſmárowánia, máterace, plaſtry ſą rożne, iáko Spleneticum de cicuta de Ammoniaco Foreſti: y inne rozmáite, ktorych wyliczyć niepodobna.

Item. Liście Tábáczáne, w winie wárząc przykłádáiąc ná bok lewy; pomagáią tákże káppáry rozwierciawszy zgrzać, y przykłádáć, y chmiel, w worek go náłożywszy, wárząc w winie, álbo w piwie, co raz ciepło przykłádáiąc pomaga.

Item. Námocz gębkę w urynie włáſney, wyżmiy trochę, przyłoż ciepło ná śledźionę.

Item. Warz ſkorę Ieſionową: przecedźiwſzy piy z proſzkiem teyże ſkory.

Item. Korzeń pokrzywiády ſtłukſzy, przylać winá, przygrzawſzy dobrze, rozłożyć ná chuście, y bok lewy tym obłożyć.

Item. *Rzecz pewna;* Weś *Pulpæ Thamarindorum unc.* 1. álbo mniey, przyday ſtali ſubtelno piłowáney ſkrup. 1. *Sal. Thamariſci gr.* 8. zmięſzay wraz niech tego chory codźień záżywa, á przytym po záżyciu, niech ſię báwi ágitácyą.

Item. Weś ſtochmalu, miodu práśnego, gorzałki, ſoku rzodkwiánego, wſzyſtkiego coć ſię będźie zdáło, włoż do garnuſzká, zálep, upraż, rozłożywſzy ná chuście, przyłoż ná sledźionę.

Máść ſekretna ná twárdość Sledźiony.

R. Ol. Rutæ, a Cappar. Chamomill. aā. libr. ſ. Vini fortiſſ. unc. 3. *Rad. Althiæ, Malvæ. Filicis, (concuſor) aā. unc. ſ. bull. ad conſumpt. Vini colaturæ adde aceti fortiſſ. libr. ſ. Rad. Cyclam. unc ſ. bull. ad conſ. aceti. colaturæ adde Gum. Oppon. Bdell. Galbani; Ammon. aā. dr.* 2. *cera q. ſ. fiat Linimentum.*

Item

Item. Wodká Egerſka dobra do picia, mocząc w niey *Senes, Epithimum,* y *Rhabarbarum,* ieſt tego więcey *in Obſtructione Hepatis,* tám cię odſyłam.

O Martwym Wrzodźie ná Sledźionie.

TEn wrzod názywa ſię *Scyrrhus Lienis,* rodźi ſię *ex materia fæculenta,* gdy długo w sledźionie przetrzymáne będźie.

Rożni ſię od nábrzmiáłośći, álbo wzdęcia sledźiony tym, że gdy náciśnieſz nábrzmiáłość sledziony pálcámi uſtępuie, y turkotánie, álbo wárczenie po kiſzkách ſpráwuie, gdy záś *Scyrrhum* náciśnieſz, bynaymniey nieuſtępuie, áni tych háłáſow po kiſzkách robi.

Prognoſis. Podobna iáko y *Scyrrhuſæ* ná wątrobie, tylko ze sledźiony *Scyrrhus,* ieſt ſkłonnieyſzy do kurácyey, y do tego że sledźioná ieſt członek podleyſzy, y do lekarſtw ſpoſobnieyſzy.

Spoſoby leczenia też máią bydź, ktore ſię opiſáły w Scyrrhuſie wątrobnym. Oprocz tego podádzą ſię oſobliwſze.

Konfekt purguiący ſkuteczny.

R. *Gum. Ammon. Oppopon. Bdell. aā. dr. 2. de purper. acet. ſ. Art. quibus adde confect. cham. Diaphæn aā dr. 2. Mercur. dulc. gr. 20. M. doſis unc. ſ. quâlibet 3tia die.* Item. *Pillul. ex gumi Ammon. cum Mercur. dulcif. ſunt, efficaciſſimæ. Item.* Krwie puſzczenie ná początku potrzebne ieſt, dáley niepomoże.

Item. Weś martwey pokrzywy ile potrzebá,

warz ią w wodźie, przyday *Rad. aperiense* przecedź, daway pić miásto piwá, przytym má czay gębkę w wodźie wapienney, ktorą przykładay ná wrzod

Vngwent do smárowánia pewny.

R. Ol. comm, unc. Medullæ crur. Bovis unc. 1. *Butyri recent. unc. ſ. Succi Bryon. Nitrian. aã. lib.* 2. *bul. ad consumpt. Succor. & adde ceræ unc.* 1. *Pulv. citarach. corticibus Tamarisci capar. Sem. Agni casti aã. dr.* 2. *f. Ung.* Plaster pewny. *R. Gum. Ammon. unc. Succi Nicotianæ unc.* 1. *Resin. Pini Therebint. Succi Ebuli aã. unc.* 1. *Olei & ceræ aã. q. S.*

Item. Liniment. *R. Cicutæ M.* 4. *gum. Ammon. lib. ſ. infund. in aceto per dies* 8. *dein Bull. & exprim. liquor. colatus decoquatur ad consumpt. humid. cui adde ceræ & Olei Amygdal. dulc. q. ſ. f. Linimentum.*

O CHIPOCHONDRYEY

Ktora názywa się Meláncholia Hypocondriaca.

JEst umysłu smutne pomięszánie, ktore pochodźi częścią *ex Atra bile*, częścią *à Succo Pancreatico* wielością, y ostrą kwáśnością: przyległe członki molestuiącego, y mięszáiącego, częścią z inszych humorow spalonych, iáko krwi, meláncholiey, cholery, częścią z żołądká niestrawności, ktora *alimenta convertit in nidorosam cruditatem*, zkąd potym w wątrobie, y sledźionie rodzą się humory szkodliwe. *Animi* też *Pathemata*,

zwy-

zwykli rodźić tę chorobę: to ieſt, zbytnie myśli, ſmutek, częſte turbácye, ápprehenſye, &c. ktore mięſzáiąc umyſł, wiele meláncholiey, y cholery rodzą, do tego prożnowánie ſedentárya, bywáią przyczyną tey choroby; Expurgácyi też zwyczáyne przetrzymánie, to ieſt: Hemorrhoidow, Mieśięczney choroby, (przez ktore náturá zwykłá wiele humorow pozbywáć) częſtokroć wpráwiáią w Hypokondryą.

Znáki choroby. Nayprzod bol w pacierzách, y w ſłábiznách (Hypochondrya zwánych) rozpalenie ktore śię ná twarzy wydáie, przez rumieniec: przytym puls nieſtáteczny, konſtupácya, to ieſt: ſtolcow zátrzymánie, ſen bárdzo máły, y pomięſzány, uryná biała iák wodá, ktora częſto odchodźi, zawrot głowy: umyſłu pomięſzánie, tákże śię czáſámi śmieią, czáſami płáczą, od konwerſácyey uciekáią, pod czás w ſzaleńſtwo wpadáią; do gniewu ſkłonni, nieobyczáyni, milczący, ią fántázyey ták pomięſzáney, że bárdźiey ná umyśle, á niżeli ná ciele choruią. Przypada ná nich deſperácya práwie nieuleczona, rożne imáginácye, y ápprehenſye, z ládá przyczyny ſuſpicye, gniewy, niechęci ich nápadáią. Weſołośći żadney nieprzyimuią; częſto też w żołądku miewáią kąſánia wielkie, zkąd śię wiátrow wiele mnoży, ktore żywot rozdymáią, y częſto mdłośći ſpráwuią. Womity pod czás bywáią kwáśne, czarne, zielone, odrzygánia częſte, po kiſzkách turkotánie, pod czás też nápada biegunká z oſtro-

ści wielkiey humorow: uryná bywa pod czás mętna z czerwonym ſedymentem, nápada ſercá drżenie, ſtrzykánie w lewym boku, y ſkakánie, co drudzy rozumieią że ſerce drży, prágnienie wolne, duſzność, bol głowy, ſzum w uſzách, oczu zaćmienie. Gdy ſię chorobá záweźmie: nápadáią konwulſye, páráliſz, meláncholia, mánia; te iednák pomienione znáki, nie w kożdych iednákowe bywáią: ktore według wielkości, y iákowości humorow, rożne Symptomátá ſpráwuią.

Progn. Chorobá tá nie ma w ſobie niebeśpieczeńſtwá, iednák długa ieſt, y uprzykrzona, pod czás áż do śmierci infeſtuie, y lubo ſię uſpokoi, znowu ſię wraca, dla czego názywa ſię *Opprobrium*, álbo *Flagellum Medicorum*. Ieżeli ſię Hemorrhoidy ſáme dobrowolnie otworzą, uwalniáią od choroby. Ieżeli zás z zbytkiem, niebeśpieczne ſą. Ieżeli uryná odchodźi gęſta, to ieſt mętna, znák ieſt dobry, ieżeli cienka, znáczy długą chorobę. Gdy zás nagle (bez gorączki) pokaże ſię uryná czarna; od choroby uwalnia. Ieżeli ſtolce bywáią wolne, álbo womity czáſem dobrowolnie nápadáiące: dobry znák. Ieżeli zás częſto nápadáią, znáczą niebeśpieczeńſtwo, á oſobliwie gdy iákie niezwyczáyne będą, zawrot, y bol głowy dawny: przynoſi wielką chorobę, álbo apoplexyą, álbo wzrok odeymuie.

Spo-

Sposoby do leczenia.

SŁużą nayprzod enemy *ex Herb. Emolient.* purgánse, womitorya, krwie puszczenie, hemorrhoidow otworzenie, *Aperitiva, Absorbentia &c.*

Purgáns. *R. Fol. Sena el. unc. f. Rhabar. dr. 1. Tartari albi rudi, dr. 2. fiat infusio in decocto Borag. Fumar. Acetos Liquir. colaturæ digestæ coctæ & express adde Mannæ calabr. unc. 1. S clarif. por alb. ovi & adde Syrup. Fernel. Sol. unc. Spir. Salisarmon. urin. gutt.* xx. Po purgánsie trzeciego dniá krew puścić z Salwátelli, z lewey ręki: á potym daway Dekokcyą otwieráiącą. Náprzykład. *R. Rad. Aspar. gran. cichor. aā. unc. s. Fol. agrimon. cetarach. capil. Ven. Bugloss. cichor. aā. M. S. Tartari crudi albi unc.* 1 *Rad. china Lignis Sasafr. Santal. albi unc.* 1. *Rad. Apij Pilicis mor. Fol. Betonicæ Scabiosæ aā. M. S. Sem. coriandri dr.* ℥. *Passul. maj unc.* 4. *f. Decoctio in iure caponis. Colaturæ adde Fol. Sena el. Epithimi aā. unc.* 1. *digere coque colaturæ expressæ adde Spir. Tartari rectificati gut.* 20. *pro qualibet vice ad decoctionis unc.* 6. *Postea repetatur purgans medicamentum supra descriptum.*

Po skończeniu, chory tego ma záżywáć, kąpieli z rzeczney wody wárzoney z źiołámi chłodzącemi, iáko to *Tiolariæ, Borag. Bogloss. cichor. Endiv. cuscut.* przydáiąc ięczmieniá, y iábłek, żeby zás kąpiel częsta żołądkowi nieszkodźiłá, wychodząc z niey zá káżdym rázem násmárowáć nád żołądkiem oleykiem Muszkátowym; potym He-

Hemorrhoidy otworzyć, ieżeli chory do nich ſpoſobny, ieżeli nie, krew z nogi puścić, pryſzcze pod koláný ná ſyſtách uczynione, wiele pomagáią. A że tá chorobá choć ſię przez medykámentá ná czás uſpokoi: znowu ſię wraca, więc trzebá bráć częſto purgánſe ktorych gotowánia rożne podáią ſię ſpoſoby.

Proſzek oſobliwy purguiący.

R. Epithimi unc. ſ. Lapid. Lazuli veri optimè loti, Agarici recent trochiſc. aã. dr. 2. Diagred. dr. 1. cariophill. ńro 20. M. f. pulv. doſis dr. 1. in ſero lact. bis in Menſe vel gumi Ammon. puriff ſcr. Mercur. dulc. ſcr. ſ. Mercur. vitæ gr. 2. M. f. pill. ńro 9. Mercur. dulcis agitetur prius optimè cum Mercurio vitæ, in lapideo mortario deinde gumi addatur. Item. Pillula vitæ ſekretna nád inne ſkutecznieyſza; ktorey robienia ſpoſobu dla krotkości w piſáć niemogłem.

Item. Pillulæ Tartareæ Schrederi y drugie *Bontij* ſą ſkuteczne. *Vel R. Gumi Ammon. in Acet. Scyllit. Sol. & in Spiſſati ſcr. 2. Vitrioli mart. ad albed. calcin. Maſticis el. aã. ſcr. 1. Caſtor. Myrrhæ el. aã. gr. 15. croci dr. ſ. Trochiſcor. Alchan. dr. 1. Reſinæ Ialap. Scammon. aã. ſcr. 1. Olei citr gut. 7. f. Maſſ. ex qua formentur. pill. conſv. magnit. doſis ńro 7. eundo cubitum. Vel R. Reſin. Ialap. Scamm. aã. ſcr. 1 gumm. Ammon. depur. dr. 1. caſtorei, croci aã. ſcr. ſ. Sal. Succini Volat. gr. 9. Ol. Succini gut. 7. f. pill. ńro 30. doſis ńro 7. &c.*

Ieżeliby dla ſłábości chory niemogł bráć

purgánſow: dáwáć mu enemy częſte, tákże poſiláiące Medykámentá, náprzykład. R. *Conf. Alcherm dr. 1. conſerva Borag. unc. ſ. Salis abſinthij Tamariſci aã. gr. 7. miſce* day ná raz.

Item Tabellæ R. Pulv. Diambra, Diamoſchi dulc. Lætificans gall. aã ſcr. 1. conf. Alcher. dr ʒ. cinam. dr. ſ. Sacchari in Aqu. Borag. Sol. unc. 4. f. tabellæ pond. unc. ſ.

Item. Ambrá ſámá codźień záżywána, ná raz po 5 gran z winem, duchy, y ciepło przyrodzone ożywia, ſerce uweſela, byle byłá prawdźiwa.

Item. Ná Hypokondryą bárdzo dobra ieſt kozia ſerwatká, ná wioſnę, wárząc ią z podrożnikiem, y z polną rutą, codźień piiąc; mleká zaś kozie, oſle, niektorzy zálecáią, iednák nie záwſze zdrowe, dla zlewáiącey ſię kwaśności do żołądká ktora ſer oddźieláiąc od mleká, ſpieka go w żołądku. Wodá Egerſka, bárdzo dobrze nádáie ſię, lecie ią piiąc, lecz nie wſzyſtkim, bo żołądek źiębi, záczym trzebá wiedźieć kiedy iey záżyć, zważywſzy konſtytucyą nátury, y chorobę; Medykámentá ze ſtáli, rożnemi ſpoſobámi prepárowáne, naylepiey ſię nádáią, ieſzcze lepiey ſámá ſtal ſubtelno piłowána, y przez cienką chuſteczkę przeſiana, dáiąc ią *cum floribus caſſiæ* przydawſzy *Salis Tamariſci* kilká gran; Inſze záś preparata *ex chalibe* ſą rożne, iáko to *Syrupus chalibeatus Eſſentia & Tinctura martis. crocus mart. Eſſentia croci Mart. Vitriolum Mart. &c. Extractum Abſinthij cum gum. Ammon.* częſto záżywáne znácznie

cznie pomaga; tákże terpentyná Cypryiska záżywána *cum conserva cochleariæ & Vitriolo Martis* skuteczna iest. Miásto piwá chory ma pić *Decoctionem ex Ligno Nephritico, cum additionibus appropriatis* gásząc stal iuż w gotowey dekokcyey *Herba Theæ* używánie powiádáią że pomaga, niewiemże. Ubodzy ludźie moczą sobie w piwie piołun, iáłowiec, ieleni ięzyk źiele, podrożnik, popioł z palonych łodyk bobowych, przecedziwszy piią codźień.

Absorbentia w tey chorobie bárdzo potrzebne, są te, *R. Croci Mart. dr.* 1. *Tart. Vitriol. dr.* 2. *Fœnicul. Aaron. oculi cancr. aā. dr. ſ. Antim. Diaphor. ſcr.* 1. *ſ. pulv. divid. in* 6 *part. æqual.* Daway codźień po iednym pápierku w serwatce przewárzoney.

Womitorya też należą, y owszem przez nich Medyk máło co wskora: iednák uważyć ma pilnie okoliczności.

Item. Extractum absinthij cum Vitriolo Martis, często záżywáne, osobliwie pomaga, czego wielu doświadczyło.

Służą też y Chymica rożne, iáko *Arcan. dupl. Tinct. Tartar. Tinct. Vitrioli mart. cum castoreo Tinct. Mart. Absinthica Flor. Sali Sarm. Mart. Spir. Volat. Oleos arom. &c.*

Ná żołądek trzebá mieć osobliwy respekt, nie tylko dáiąc *absorbentia*, ále też *corroborantia*, ták wewnątrz, iáko też y powierzchownie, o

czym

czym miałeś dość ſpoſobow w chorobách żołądkowych.

Ieżeliby ſię głowá mięſzáłá, y drżenie ſercá było, ná to. *R. Succin. Moſchac. expreſ. ſcr. aā. 2. diſtil. ſcr. ſ. Extr. Panniæ ſcr. 1. calamm. Aromat. gr. 12. Margar. præ. corall. rubr. præ. aā. ſcr. 1. Ol. Macis gut. 3. Ambræ 15. gr. Sacchari in aqua cinam. Sol. unc. 6. f. rotulæ.* Ktorych ma chory częſto záżywáć. Do powierzchnych ápplikácyi ſłużą rożne plaſtry, *Ung. Linimenta, Fomenta,* o czym maſz w zátwárdzeniu sledźiony, álbo wątroby, kąpiel też z Meliſſy wielom pomaga &c.

O SZKORBOCIE.

ZNáki *Szkorbotu.* Nayprzod bol głowy, y zawrot oney, ktory ieżeli długo trwáć będźie ſpráwuie álbo *Epilepſyą,* álbo *Apoplexyą,* álbo páráliſz. Twarz bywa bláda, y nábrzmiáła, ná ktorey tu, y owdźie krostki pokázuią ſię, ále nie záwſze, zęby poczerniáłe, y chwieiące ſię, z uſt fetor z zágniełych dźiąſeł pochodzący. Dźiąſłá częśćią bywáią czerwone, częśćią żołtáwe, nábrzmiáłe, czáſem świerzbiące, z ktorych krew wodniſta odchodźi; przytym ślin z uſt odchodzenie, przez ſpluwánie, nieſpánie, w niektorych záś wielkie oſpálſtwo, oddech ciężki, káſzel, nauſea, ápetytu utrácenie, żywot czáſem wolny, á czáſem trudny do ſtolcow, bokow rozdęcie, bol w żywocie, ná nogách wydáią ſię plámy, ál-

bo

bo kroſtki, częścią śine, czerwone: á pod czás czarne, á nie tylko ná nogách, ále też y ná wſtydliwych mieyſcách: te záś plámy ná nogách, y gdźie indziey, zá czáſem obracáią ſię w wrzody ſmrodliwe. Bywa iednák ſzkorbot, y przez tych plam, ále rzadko. Ciáłá też bywa wielka ociężáłość, po członkách bole niby w Podágrze, á uryná bywa cienka, y bláda, w ktorey uſtáie ſię piaſek. Gdy ſię chorobá wzmoże, ſpráwuie páráliſz, konwulſye, y inne choroby ciężkie. Przyczyná ieſt, zbytnia oſtrość krwi, z ſłoności, y kwáśności pochodząca.

Progn. Gdy ſię tá chorobá wzmoże, z trudnością uleczona bydź może, ná początku záś łátwa ieſt do leczenia, wpráwia też częſto w puchlinę, álbo w ſuchoty, álbo w kátar duſzący, álbo w páráliſz, álbo w ápoplexyą, á pod czás, y ſámá zlekká człeká morzy.

Item. Ktorzy dźiedźicznym ſpoſobem (to ieſt z Rodźicow) tę chorobę cierpią: nigdy doſkonále uleczeni bydź nie mogą.

Gdy ſię ſtárym przyda, życia im dokonywa, białogłowy do tey choroby ſkłonnieyſze, ániżeli męſzczyzná. Gdy w tey chorobie będźie duſzność wielka, plámy śine, álbo czarne po ciele, álbo wrzody, przytym morzyſká o koło pępká, znáki ſą bárdzo niebeśpieczne, gdy dźiáſłá zbytnie wyraſtáią nákſztałt grzybow wkoło, znák wielkiey oſtrości humorow. Ieżeli záś dźiąſłá niſzczeią, á záwczáſu ſię temu nie zábieży, w kro-

tce

ice, y uſtá záráżone bywáią; ták dálece, że ciáło záráżone iádowitym humorem, wkoło uſt opada, y zęby wſzyſtkie opadáią. Ieżeli w tey chorobie sledźiony, y wątroby obſtrukcya będźie, nádźieiá życia zginęłá.

Spoſoby do leczenia.

NA pozbycie tey choroby, zřázu záraz należą purgánſe, krwie puſzczenie, womitorya, otwieráiące lekárſtwá, ná poty, ná popędzenie uryny, tákże *Abſorbentia &c.* O czym podáie ſię ſpoſob.

Abſorbentia. R. Croc. mart. aper. ſcr. I. *Ebor. S. igne præ. Salis armon. depur. Ocul. cancr. pr. aã. dr. ſ. Antim. Diaphor. ſcr.* I. *M. dividitur in tres partes æqual. Vel R. Aloe Myrrhæ aã. unc. ſ. croci Antim. diaphor. aã. dr.* I. *Sem. cochlear. Naſtur. aã. dr.* I *S. M. f. pulv. doſ. ſcr.* I *bis de die.*

Purgáns *R. Maſſ. pill. d. Ammon. dr.* I. *Maſticis Myrrhæ. Vitriol. Mart. aã. ſcr. ſ. Reſin, Ialap. gr.* 7. *Mercur. dulc. gr.* 5. *f. pill.* rozdźiel ná dwá rázy, day zráná iednę połowę, drugą idąc ſpáć. *Vel R. Maſſ. pill. Melanag. Quercet. dr.* I. *S. Extr. fol. Senæ dr.* I. *S. Reſin. Ialap. dr.* I. *Tart. Vitriol. dr. ſ. Salis Succin. volat ſcr.* I. *Naſtur. cochlear. Sinap. aã. dr. ſ. cum ſ. q. Elixir propr. ſ. Maſſa ex qua formentr. pillulæ conſvetæ, doſ. ńro* 9. Służą, y inſze purgánſe rożne, *per infuſionem* robione, ktorych dla krotkośći nie opiſuię.

Ad præparationem humorum pravorum Apozema ℞ *Rad. Apij Fænicul. aã. unc.* 1. *S. Raphani rasi dr.* 2. *Rasur. Ligni gvaiaci unc.* 2. *cort. ejusd. unc.* 2. *Herb. Trosol. aqv. M.* 1. *Fumar. card. ben. aã, M.* 2. *Sem. Raph. dr.* 2. *Tartar. crud. dr.* 1. *f. granor Iuniperi unc.* 2. *incisa & cont. coqv. inf. q. Aqu. comm. colaturæ ferventi adde Becabun. Nastur. aqu. cochl. aã. M.* 1. *Macer. per* 24. *hor. colaturæ dentur unc.* 6. *dies bis de die, addendo (pro qualibet dosi) Syrup. de Mentæ unc.* 2. *Aqu. Theriac. dr.* 1. *interiectis purgationibus.* W źimney konstytucyi nátury: należą źiołá te. *Piperitis, Beccabunga, Cochlearia, Raphanus, Persicaria, Chelidonium, Absinthium, Sinapis, Enula Icorus &c.*

W ciepłey záś te. *Fumaria, Endivia, Acetosella, Scolopendria, Acetosa, cichoreum, Sedum minus, Chamædrios &c.*

Ze stáli rożne Medykámentá prepárowáne: są bárdzo skuteczne, o ktorych miałeś dość wyżey: iednák w źimney konstytucyi nátury: nie dobrze się nádáią.

Poty są bárdzo potrzebne, ná co ℞. *Scybij diaphor. scr.* 1. *sali fumar. scr. f. misce,* day ná raz, y insze są rożne mixtury, ktorych wypisáć niepodobna.

Mercurij dulcificati usus per continuos 12. *dies,* doskonále leczy tę chorobę, byle był 7. álbo 8. rázy sublimowány, żeby Salwácyi nie pobudźił, dáiąc przytym pić dekokcyą z źioł należytych chorobie.

Ludźie ubodzy, ták się ná szkorbot leczą, biorą

biorą *Card. Bened.* garść, piołunu puł garści, rzodkwie ſkrobáney trzy łyſzki, iáłowcu przetłuczonego trzy garści, wierzchołkow ſoſnowych garść, moczą to w młodym piwie, y piią co dźień, kąpiel też ſobie ſpráwuią z wierzchołkow ſoſnowych, wárząc ie, inſi ſáme wierzchołki ſoſnowe wárząc w piwie z iáłowcem, piią; inſi też mleko kozie wárzą z rzeżuchą, y piią codźień.

Ná dźiąſłá gniiące. R. *Tinct. Laccæ unc.* 1. *Liquor Styp. unc. ſ miſce.* ſmáruy tym dźiąſłá częſto. *Vel R Aqv. Ant. ſcorb.) dr.* 2. *Tinct. Lacca unc.* 1. *ſ. Mell. Roſat. dr.* 3. *miſce,* nácieray tym dźiąſłá; oſobliwie też *Tartarus Vitriol.* ieſt dobry ná dźiąſłá gniiące, mięſzáiąc go *cum decoct. gvaiaci & Herb. Cochlear.*

Ná bol w goleniách.

WEś kwiecia rzeżuchy wodney, rumienkowego, Bzowego, wierzchołkow ſoſnowych, wſzyſtkiego po pułtory garści, warz w mleku, okładay nogi.

Enemá ſkuteczna, ná wielkie bole w żywocie.

R. *Decoct. carmin. Flor. Mellilot. chamomill. Roſmar. Abſint. aã. M.* 1 *Rad. Enul. camp. unc.* 2. *Baccar. Laur. dr.* 1. *coqve in ſ. q. lectis R. Colat. libr.* 2. *adde Elect. lenit. d. Bacc. Lauri. aã. dr.* 6. *f. Enema.*

Ná párcie w bokách.

R. *Ol. Lumbric cappar. cochlear. aã. unc.* 1. *miſce f. Linimentum,* ſmáruy nim boki.

Ná Plámy. Weś piołunu, rozmárynu, ſáwiny, Naſturcyi, rzeżuchy, wſzyſtkiego po garści, warz w wodźie kowálſkiey, przykładay codźień po dwá rázy.

Exulcerácye ná łytkách, nie przyimuią tłuſtych ápplikácyi, ná co ſłuży proſzek do poſypowánia. *R. Sacchari Saturni croci mart. Myrrhæ Mercur. dulc. aã. ſcr. 1. f. pulv.*

Ná ſpádnienie z ciáłá (áby go chory prędko nábył) niech piie oślé mleko, álbo Dekokcyą z Chiny z ślimakámi.

Ná ſzkorbot ieſt oſobliwym rátunkiem, źiele rzeżuchá biało kwitnąca, záżywáiąc iey iákimkolwiek ſpoſobem.

Wánny też ſuche ſą pomocne, womitorya, krwie puſzczenie, zrázu, czego Medyk rozſądny będźie wiedźiał kiedy záżyć.

Puchliná gdy ſię przyda z ſzkorbotu, ták ſię leczy iák zwyczáyna, przydáiąc *ad Medicamenta ſpecifica Antiſcorbutica.*

Ná bole w ſtáwách ſłużą rożne wodki. *Linimenta ex Antiſcorbuticis.*

O CHOROBACH.

Nerek, y Pęcherzá.

To ieſt, o Kámieniu w Nerkách, o bolu Nerek, o kámieniu w Pęcherzu, o zápaleniu Nerek, y Pęcherzá.

rzá, o Krwáwym moczu, o zránieniu Nerek, y pęcherzá, o niestrawności Uryny, o niezátrzymániu Uryny, o Ischuryi, Stránguryi, o Dysuryi, álbo gorącości Uryny.

O Kámieniu w Nerkách, y bolu ich.

BOl Nerek (ktory názywa się *dolor Nephriticus*) bywa nie tylko w nerkách, ále też y *in Urethribus*. Wiele przyczyn iest bolu nerek; nayprzod kámień w nich zostáiący, álbo flegmá gruba. Gdy kámień długo w nerkách przetrzymány będźie, máły bol spráwuie, dla tego że nerek substáncya nie ma wielkiego czucia. Ieżeli záś do początku urethry wnidźie, one rozciągáiąc, y nie mogąc się przez nie przecisnąc, bol nieznośny czyni. Toż czyni, y flegmá gdy się *in canali Urethræ* powiesza, álbo krwi káwałki, gdy też meáty zátykáią, álbo ropá gęsta lubo z inszych części pochodząca, czásem y *flatus* zákradszy się *in Urethras*, bole przykre spráwuią.

Przyczyną rodzenia się kámieniá w nerkách; iest kwáśność spiekáiąca, y spaiáiąca, śćiągáiąca się do nerek, ktora gdy w nich zostáie *Oleosam Alcalinam, Salsam, Tartaream fixam, & feculentam, mucilaginem: vel chylum haud bene coctum aut fermentatum*, ná ten czas kámienie, álbo piasek z pomienionych humorow zwykłá rodźić.

Tá záś kwáśność subtelna, ktora názywa się *Volatilis & Spirituosa;* nie tylko się rodźi *ex Succo Pancreatico*, ále y z żołądká. Pewna to bowiem,

że *coagulum calculi* pochodźi z kwáśności rodzącey śię w nim, záczym idźie, że we krwi *& infero Spiritûs acidi volatiles* zoſtáiące, kámienie rodzą, piaſek też w nerkách rodzący śię, gdy z nie iáką kliowátą máteryą pomięſzány będźie od teyże kwáśności, ſpieka śię, twárdnieie. Należy do tego wątrobá, y śledźioná, y ſáme nerki gdy ſą gorące, ktore máteryą ſpoſobną do kámieniá przyciągáią, y ſpiekáią. Tákże ieżeli *Venæ Emulgentes* ſą ſzerokie, że máterye grube, y oſtre łátwiey do nerek przyimuią; *Urethres* też gdy ſzczupłe ſą, przez ktore máterya z nerek gruba przechodźić nie może, kędy zoſtáiąc geſtnieie, y ſpieka śię.

Dáią inſze rożne przyczyny rożni Autorowie, tu śię położyły, według opiniy Neotherykow.

Powierzchne przyczyny rodzenia kámieniá, ſą potráwy grube, kliiowáte, y ſłone, iáko to mięſo wołowe ſolone, álbo wędzone, tákże mięſá wieprzowe, záięcze, gęśie, y owe, ktore w ſobie máią lipkość, iáko to Węgorze, Miętuſy, Sumy, y inſze; tákże Sledźie, Wyźiny, Sardele, Ser, iáycá twárde, Káſztany, Gruſzki, Pigwy, wody nie czyſte; Tákże álimentá bárdzo gorące, iáko pieprz, imbier &c. Cybulá, Czoſnek, wino ſtáre, y mocne, ktore wątrobę, y nerki bárdzo zápalą; tákże winá młode nie wyſtałe, álbo wódniſte, y zmięſzáne, kąpieli częſte, łáźnie, *Venus immoderatior, quæ renibus eſt inimiciſſima*, y w piciu, częſty gniew &c.

Zná-

Znáki Kámieniá w Nerkách.

PIerwszy znák ieſt bol w krzyżách, ktory (ieżeli w ſámych nerkách ieſt kámień) bywa wolny, ile rázy záś ruſzy ſię *ad Urethram*, ſpráwuie bol bárdzo przykry, ktory ták długo trwa, poko tám zoſtáie kámień, że álbo názad wyidźie do nerek, álbo przemknie ſię do Weſyki, dopiero uſtáie.

Drugi znák ieſt. Uryná krwáwa, ktora pochodźi z zránionych żyłek od kámieniá, tá bywa rzadko czerwona, ále iáko ług, chybá żeby znáczne było zránienie, lecz ten znák nie záwſze pewny ieſt, álbowiem y z inſzych przyczyn: krew z uryną odchodźić może, iáko o tym będźie niżey. Przyczyná záś krwi z kámieniá bywa, gdy chory, álbo ná koniu, álbo ná woźie prędko iedźie, álbo biega, táńcuie &c. w ten czas poruſzáiąc ſię kámień, oſtrością ſwoią ráni nerki.

Trzeci znák ieſt. Ná początku choroby uryná cienka, wodniſta, potroſze odchodźi, ktora ieżeli obádwá *Urethres* będą zátkáne kámykámi, álbo máteryą grubą, cále ſię zátrzymywa, gdy ſię záś kámień, álbo máterya przeciśnie do pęcherzá: uryná gruba, mętna, y wiele iey odchodźi, w ktorey uſtáie ſię piaſek.

Czwarty znák ieſt. Piaſzczyſtey máteryi, y kámykow z uryną częſte odchodzenie. Ieżeli bowiem chory przed tym pozbywał kámykow choć máłych przez urynę z bolem, znák ieſt kámieniá więkſzego.

Co ſię tycze piaſzczyſtey máteryi, przez urynę odchodzącey, tá nie záwſze ieſt pewnym znákiem; wiele ieſt bowiem tákich, ktorym práwie záwſze z uryną wychodźi, przecięż ná kámień nie choruią, ten piaſek poſpolicie bywa ſłony, y da ſię w pálcách rozetrzeć; ták że nie znáć go w świeżo upuſzczoney urynie, áż dopiero gdy oſtygnie, ná ſpodźie ſię uſtáie, kámieniſty záś piaſek; w świeżo upuſzczoney urynie, záraz ná doł upada, áni ſię da pálcámi rozetrzeć.

Piąty znák ieſt nád inne pewnieyſzy, to ieſt: gdy kámyk z uryną wyidźie, co znáczy że ich ieſt więcey.

Szoſty znák ieſt, trętwieie biedro z tey ſtrony, w ktorey kámień w nerce zoſtáie, gdy bowiem będźie znáczny, przyciſka tę ſuchą żyłę, ktora idźie po między muſzkuły w krzyżách, ná ktorych nerki polegáią.

Siodmy znák ieſt. Teſtis retractio, z tey ſtrony w ktorey ſię bol odzywa w krzyżu, nerki bowiem, y Urethry przykrym bolem zmięſzáne, ściągáią ſię, zkąd *Vaſa ſpermatica*, y częśći przyległe, oraz z niemi ściągáią ſię też, álbo kurczyć muſzą; ná ten czas uryná, y ſtolce zátrzymáne bywáią.

Oſmy znák ieſt Nauſea, y womity dla ſpołeczności nerek z żołądkiem przez membranę *à peritoneo per nervum ſextæ conjugationis*, z ktorych dwie odnogi od żołądká idą do nerek, zkąd flegmá, cholerá żołta, álbo rdzáwa odchodźi.

Gdy

Gdy ſię filámentá w urynie pokázuią, znáczą zránienie nerek.

Chorobá tá częſto myli Medykow: álbowiem podobne ma Symptomá tá kolika, rożeznánie iednego od drugich, opiſáło ſię w koliczney chorebie *ſupra*.

Progn. Kámień w nerkách bárdzo niebeśpieczny ieſt, wiele złego przynoſząc, iáko zápalenie, owrzodzenie, bole nieznośne, nieſpánia, osłábienie, gorączkę, uryny zátrzymánie, y inſze bárdzo ſzkodliwe choroby. Ieżeli chorobá ieſt dźiedźiczna, (to ieſt z Rodźicow) uleczona doſkonále bydź nie może, ále áż do śmierci dokucza.

Item. Gdy ſię pokażą uryny mętne, y gęſte z piaſkiem: (ktore przedtym bywáły iáſne) od choroby uwalniáią.

Item. Ieżeli kámień wnidźie *in Urethras*, y tám uwięźnie, im ieſt więkſzy, y oſtrzeyſzy, tym ciężſze bole ſpráwuie.

Item. Ieżeli ſubſtáncya nerek od kámieniá zrániona będźie; uleczyć ſię nie może, y medykámentá ktore ſię dáią ná kámień, rány ich bárdźiey rozſzerzáią.

Item. Dźieciom, częściey ſię rodźi kámień w pęcherzu, podrośleyſzym záś w nerkách.

Item. Ci ktorzy ſą otyli, częściey choruią ná kámień, ániżeli chudźi. Białegłowy rzadko cierpią kámień.

Sposoby do uleczenia bolu, y kámieniá w nerkách, álbo in Urethribus *uwiązłego.*

URethres, názywaią się kánały, álbo meaty dwá ściśle, przez ktore uryná oddzielona od krwi w nerkách przechodzi do pęcherzá.

Kurácya záwiśłá, nayprzod ná rozprzestrzenieniu meátow, dla łátwieyszego wyścia, lubo kámieniá, lubo inszey máteryi zátámowáney, bole spráwuiącey.

Ná co służą nayprzod enemy rożne: Náprzykład. *R. Malvæ Parietar. Violar. ononid. aā. M. 1. Flor. chamomill. Mallv. Genistæ aā. pug. 3.Rad.Alth unc. 1. Sem. Dauci dr. 3. coqv. in s. q. aqua com. R. Colat. libr. 1. s. adde cass. pro clyster. unc. s. Ol. Lilior albor. unc. 1. Scorpion. simpl. dr. 3. f. Enemæ. Vel ex solo lacte, addenda Therebinthina cum vitell. ovi agitata. Vel R. Rad. Althea Lilior. alb aā. unc. 1. fol. Malv. Viol. Pariet. Branc. Ursin. aā. M. 1. Sem. Lini Fænugr. aā. unc. 1. Pecuum pingv. ńro 6. Flor. chamomill. Mellil. aā. pug. 1. coque R. Colat. libr 1. s. dissol. Cass. cathol aā. dr. 6. Olei Lilior. Violar. aā. unc. 1. s. Butyri recent. unc. 2. f. clyster. Vel R. Olei Anethini, chamomill. aā. libr. s. Ol. Amygdal aulc. unc. 2. Olei Rutæ coꝭti unc. 1. f. Enema.* ieſt pewna. Po enemie záraz przyłożyć (ná krzyże, y żywot) kátápláſmę. *R. Fol. Malva, Parietar. aā. M. 3. Petrossell cum toto M. 1. Rad. Raphani unc. 2. cæpa. sub ciner. coꝭt. ńro 4. decoqv. & conqu. adde Olei Lilior. Amygdal. amar. Butyri recent*

cent. aã. unc. 2. f. cath. quod duobus linteis ratcis raris inclusum, ventri & lumbis applicetur calide, & quoties refrixerit recalesc. in Sartagine, álbo też *fotus nato R. Rad. Althea unc. 4. Herb. Parietar. Malv. Mellil. ceresol. chamomill. aã. M. 3. Sem. Lini unc. 1. Rad. Malvæ Petrossel. aã. unc. f. coqve in lacte dulci pro potu.* Służą ná to, y ungwentá. *R. Ol. Lilior. Amygdal. dulc. chamomill. aã. unc. f. Scorpion. simpl. dr 2. M. f. Linim. quo pubis regio ungatur.*

Item. Weś cebule pieczoney, korzenia pietruſzczánego wárzonego, rozetrzyi w donicy, przyday iáłowcu tłuczonego, máſłá, zmięſzay, przyśmaſz, przyłoż ciepło ná krzyż, y ná łono.

Item. Sámę páryctáryą z trybulą zwierciawſzy, przyłoż ná krzyże, y łono. Służy też dobrze, y *Oleum Nephriticum Minsichti.* Potym krew puścić z żyły Bázyliki dla zápalenia, ktore bole zwykły ſpráwowáć, nie ktorzy każą z nogi puſzczáć. A ponieważ wiele złych humorow wiąże ſię przy tey chorobie, trzebá ie ſprowadzáć przez purgánſe, ktore nie máią bydź mocne, do tego nie máią bydź dáne pod czás bolu wielkiego: áż opuści.

Sposoby purgánsow.

R. Aqv. Alkekin. Saxifr. aã. dr. 6. Syrup. de Pariet. unc. f. Extr. Panchimag. coroll. dr. f. Salis Tartar. scr. 1. M. f. pot.

Item. Cathanticum Therebintinatum Mynſ. ſą doświadczone. Tákże *Therebint* purgáns, *Minsichti est specifica.*

Item. ℞. *Fol. Senæ el. unc.* 1. *Rhabar. dr.* 1. *Hermod. polipod. aā. ſcr.* 2. *cinam Zinzib. Milij Sol. Saxifr. Sem. geniſtæ aā. dr.* 1. *f. pulv. doſ. dr.* 1. *Vel* ℞. *Thereb. unc. ſ. caſſiæ recent. tractæ unc.* 1. *M. f. bolus* álbo *Therebinthina cocta cum pulvere Rhabarbar.*

Dla otwieránia meatow przed purgánſámi, y po purgánſách dawáć dekokcye, náprzykład. ℞. *Hord. integr. M.* 1. *Cicer. rubr. M. S. Malvæ Althea aā. dr.* 3. *Sem.* 4. *frigid. jor. aā. dr.* 1. *S. Ficuum ping. úro* 12. *Seleſten. par.* 8. *Liquir unc. ſ. coqu in S. q. aquæ.* ℞. *Colaturæ lib.* 2. *adde Syrup. Capill. Ten unc. ſ. detur. bis vel ter de die doſ. unc.* 4. *Item. Syrup. de Hybiſco cum aqua appropriata,* ieſt bárdzo dobry.

Wolne Vomitorium pod czás ieſt bárdzo pożyteczne dla rewulſyi, przez ktore wiele złych humorow pozbywa ſię, iákoż nie raz náturá ſámá przez ſię, (gdy bole dokuczáią) ieſt do nich ſkłonna.

Náprzykład. ℞. *Aqv. Tepid. unc.* 4. *Olei Oliv. unc.* 1. *Syr. Acetoſi ſimpl. unc.* 1. *ſ.* zmięſzay, day letnio. Ieżeliby potrzebá było co mocnieyſzego dáć *Tartar. Emmet. Mercur. vitæ Sal. Vitriol. Vin. Emmet.*

Pro potu ordinario dáwáć dekokcyą z ięczmienia, z korzeniem ślazowym, z drzewem ktore názywa ſię *Lignum Nephriticum,* przydáiąc bobku, y *Semen dauci.*

Item. Oleiek migdałowy z dekokcyą slazową czę-

częſto dáiąc do picia, bárdzo ſkuteczny, álbowiem odmiękcza, otwiera, y bole uśmierza.

Item. Hemorrhoidow otworzenie, (kto do nich zwyczáyny) znácznie pomaga kąpieli też wiele pomagáią, ktore máią bydź wárzone z źiołámi odmiękczáiącemi, te álbowiem, boleści prędko uśmierzáią, y meaty rozwalniáią, iednák nie częſto ich záżywáć dla osłábienia ſił.

Kąpiel. *R. Virgæ aur. Parietar. Malv. Hæder. terr. Saxifrag. aã. M.* ʒ. *Rad. Ononid. Bard. Althea aã. unc.* ʒ. *Flor. Mellil. Sambucci Chamomill. aã. M.* 2. *Fænug. unc.* ʒ. *Baccar. Iunip. M.* 1. *Rapar. rec. núo* 12. *coqve pro balneo.*

W ſámey kąpieli day choremu oleyku migdałowego łotow dwá z roſołem przycukrowawſzy. Potym dawáć rożne *Diuretica;* to ieſt, urynę popędzáiące, y kámień kruſzące, álbo wywodzące, ktore zrázu máią bydź wolne, á potym mocnieyſze, ná co podáią ſię ſpoſoby rożne ſekretne: Nayprzod ſok limoniowy z oleykiem migdałowym częſto záżywány; czyści nerki z piaſzczyſtey máteryi, tákże y ſok z rzodkwie z winem záżywány, tákże czoſnek, álbo iáłowiec w gorzałce moczony, álbo oboie warz piiąc tę gorzałkę; wypędza piaſek, y kámień; kruſzy, tákże drzewo zwáne *Saſſafras*, w piwie moczone przydawſzy iáłowcu, y *Semen Dauci*, piiąc záwſze ſkuteczne ieſt.

Item. Weś mydłá weneckiego dr. 1. rozmąciwſzy z winem wypiy, gdy go kilkákroć záżyieſz, uznaſz ſkutek.

Item. Zołć kárpiowa z winem zażyta, kámień pędźi. *Item.* Uryná koźia świeża pita, ieſt doświadczona, á że ieſt obrzydła, lepiey z niey zrobić *Spiritum*. Alchimickim ſpoſobem.

Item. *Succus Betulæ*; to ieſt ſok brzozowy ná wioſnę zbierány, przewárzony, y pity codźiennie: ieſt bárdzo ſkuteczny. *Item* Proſzek z ſtonogow, z chrząſzczow zrobiony, ieſt dobry. *Item.* Mydło Hiſzpáńſkie. *Item.* Kliy, álbo gumi, ktore rośnie ná wiśniowym drzewie záżywáne, potężnie kámień kruſzy, y wywodźi.

Item. Proſzek z kłobuczkow od roży polney ieſt doświadczony ná raz drágmę, y więcey dáiąc.

Item. Szczęki ſzczupakowe ſuſzone, y ná proch ſtárte, záżywáne, wiele ważą.

Item. *Herba Thea*, powiádáią że ná kámień, dobra, nie wiemże czyli to prawdá. *Item.* Sok limoniowy z winem záżywány, dobry ieſt, inſi z ſokiem rzodkwiánym piią. Dáie ſię iednák przeſtrogá, áby go często bárdzo nie záżywáć, gdyż żołądek od niego kroſtáwieie, z czego biegunká długa bywa.

Item. Skorupy iáieczne ná popioł ſpalone, záżywáiąc ná raz tego popiołu drágmę iednę, znácznie kámień pędźi. *Item.* Krew koźia ſuſzona: w proſzku záżywána dobra ieſt.

Item. Wodká z ſáwiny wypalona piiąc ią ieſt pewna. *Item.* *Sales* rożne, w Aptekách robione, iáko *Fabar. e fimo Columb. Parietar. Saxifrag. &c.*

Item. Alkekingi w winie moczone: piiąc to wi-

wino codźień, piaſek, y kámień pędźi.

Item. Bálſam náturálny, ieſt bárdzo ſkuteczny, á że tu trudno o niego, ná iego mieyſce może záżywáć *Balſam Pervian*, z oleykiem migdałowym, wodá też Egierſka dobra.

Item. Sok z gęſtniony portulaki záżywány częſto, czyśći nerki, ieſzcze lepiey mięſzáiąc z terpentyną. *Item.* Ziele mikołáiek zwáne, wárząc, y piiąc, tákże czyśći nerki.

Item. Serwatká koźia wárzona, z źiołámi należytemi; przydáiąc do niey oleyku migdałowego, y codźień piiąc, ieſt ſkuteczna.

Item. Wodká ſekretna, robiona z octu, y ślimakow kilkákroć dyſtyllowána; ieſt pewna.

Item. Extractum Iuniperi cum Therebinthina & Balſamo Perviano.

Item. Ná czczo iedzone migdały gorżkie, álbo iądrá brzoſkwieniowe, tego dniá bronią od opilſtwá, y nie dopuſzczáią rość kámieniowi; więc nie ktorzy máią ten zwyczay, że codzień z ráná kilká migdałow gorżkich ziedzą.

Item. Weś liścia dębowego unc. 2. Złomikam unc. 3. bobku unc. 2. głowek świniego rzepiu, naſienia fiałkowego, oboygá po puł funtá, prochu z záiącá palonego unc. 2. zmięſzawſzy, daway ná raz po drágmie. *Item.* Ziele zwáne trank, ná proch ſtárte dáiąc go ná raz łyſzkę w czymkolwiek; mocz zátrzymány wyprowadza.

Item. Iáłowiec ſtłuczony, y z oliwą przyſmáżony, ná krzyże przyłozywſzy, bol śmierzy, y kámień poruſza.

Item

Item Spalone szyszki olszowe ná popioł (ktorego záżywáiąc) są bárdzo skuteczne.

Item. Proszek z korzenia slazu záżyty, piasek y kámyki skutecznie wywodzi: rzecż pewna.

Item. *Ná popędzenie uryny*. Weś gorzałki hányszkowey, oleyku migdałowego, cukru, po dwá łoty zmięszay, day wypić.

Item. Kámień, ktory się znáyduie w żołądku grzywaczowym záżywáiąc go ná proch stártego, iest nayosobliwszy ná skruszenie kámieniá:

Item. Proszek z korzenia páproci sámice, kruszy kámień zápewne, záżywáiąc go. *Item*. *Pulv. Clynopodij* iest doświadczony. *Item*. Weś soku Limoniowego, y *Parietariæ* rowne części, przepal wodkę ktorey codźień záżyway. *Item*. *Lapis Microcosmi* iest dobry lubo sam przez się záżywány, lubo z niego prepárata rożne.

Ná uśmierzenie bolu wielkiego Emulsya.

R. Aqua Petrossel. Malvæ aā. unc. 2. Spir. Sal arm. Succinati dr. ʃ. Spir. Nitri dulcif. scr. 1. Laud. Opiati gr. 3. Syrup. d. Althea Pernel. unc. 1. M. gdy bol bárdzo dokucza, daway po dwie, álbo po trzy łyszki, dwá rázy ná dźień, *Opiata* w ciężkich bolách są ná czás pomocne.

Proszek ták prezerwuiący, od kámieniá iáko też wypędzáiący wielce skuteczny.

R. Sem. Anisi Petrossel. Aneth. Herb. Saxifrag. aā.

unc

unc. ſ. Manalb. Lucij piſc. Ocul. Sem. Cynorb. aã. unc. 1. miſce f. pulv. doſ. dr. 1.

Item. *Rzecz pewna ná Kámień.*

WEś ſoku z źiela páryetáryi unc. 3. ſoku limoniowego świeżego, oleyku migdałowego, oboygá po łocie, zmięſzay, day wypić, uczyń to przez kilká dni, uznaſz pomoc.

Liniment ná krzyże boleiące.

R. Ol. Roſar. Nymphæ in aceto lotor aã. unc. 1. Mucilagin Altheæ Decocto Parietar. extr. dr. Ceræ parum f. linimentum to ieſt ſmárowánie.

Proſzek ná kámień pewny.

R. Lapid. Nephrit. pr. ocul. Cancr. pr. aã. dr. 1. S Sal. Succ. volat. dr. 1. Nuc. Moſch. dr. 1. S. M. f. pulv. doſ. dr. ſ.

Liniment ná krzyże doświadczony.

R. Ol. Nucleor. Perſicor. Hypericon. aã. unc. ſ. Scorp. Sympl. dr. 3. Flor. Verbaſci dr. 2. Pingved. Cuniculi. Galinæ aã. dr. 6. Succi Raph. Acerrimi unc. 1. f. Linimentum &c.

O *Kámieniu w Pęcherzu.*

KAmień w pęcherzu tymże ſpoſobem, y z tychże przyczyn, co y w nerkách zwykł ſię rodźić.

Znáki kámieniá w Pęcherzu.

Pierwſzy znák ieſt, bol *in Colo Veſicæ* to ieſt, w meacie pęcherzowym, ktory (gdy uryná odchodźi: záwſze przy dokończeniu iścia oney)

bár-

bárdźiey ſię wydáie, oſobliwie *in Glande*, ten bol podobny Strangüryi, iákoż máło rożni ſię od niey zrázu, áż ſię inſze znáki pokażą.

Drugi znák: Ciężar *in Perineo & tota pennis regione* z bolem uprzykrzonym, co pochodźi z kámieniá znácznego.

Trzeci znák: Gdy ieſt kámień znáczny, czyni wielką trudność w puſzczeniu uryny: częſto álbowiem nápada chciwość wielka do puſzczánia iey, iednák tylko kroplámi z bolem odchodźi.

Czwarty znák Uryny zátrzymánie, ták, że y kroplámi odchodźić niechce, co pochodźi z zátkánia meatu, (przez ktory uryná przechodźi) od kámieniá.

Piąty znák ieſt. Gdy ſię chory wznák położy, łátwiey urynę puścić może, dla tego że kámień ná ten czas od meatu uſtępuie.

Szoſty znák ieſt, częſte *Pennis* erekcye.

Siodmy znák ieſt, *Teneſmus*, to ieſt wydymánie oraz y chciwość z uryną: dla ſpołeczności muſzkułu *Spinčler* názwánego: pęcherzá y *Ani* (*Anus* názywa ſię kiſzká oſtátnia ſtolcowa)

Oſmy znák ieſt, że chorzy nie mogą ſpokoynie ſiedźieć, áni leżeć, (y ieżeli znáczny kámień będźie) záledwie proſto ſtać mogą, chodźić też wolnie dopuści.

Dźiewiąty znák ieſt: że chorzy od żadnych lekarſtw zázytych nie czuią folgi, y owſzem gorzey ſię miewáią, álbowiem medykámentá ktore przechodzą przez meaty, uryny prześciu ſłu-

żące: nowey przyciągáią máteryi do pęcherzá, álbo też flegmę ściągáią z kámieniá (ktorą ieſt oblepiony) zkąd oſtrzeyſzym ſię ſtáie, záczym bárdziey kole, rznie, y ráni muſzkuł Spinkter.

Dźiewiąty znák, ztąd ſię dochodźi, że ieżeli chory przedtym czuł częſte bole w krzyżách, á przytym ſię y kámyki z uryną pokázywáły, álbo piaſek gruby: gdy te bole uſtáły, y odchodzenie kámykow, álbo piaſku, znáć że do wezyki weſzły, w ktorey przez nieiáki czás zoſtáiąc rosną, y wzwyż pomienione ſymptomátá ſpráwuią.

Iedenaſty znák. Ze chory gdy ſię (leżąc ná łożku) obraca z boku ná bok: czuie kámień ruſzáiący ſię w pęcherzu.

Dwunaſty znák ieſt. Odchodzenie uryny mętney, nákſztáłt mleká, ktora gdy ſię uſtoi, wiele w ſobie ma mułu, pod czás ſię y krew między nim pokázuie co pochodźi z ránienia muſzkułu Spinkterá.

Naypewniey iednák ták wielkości iáko y wielości kámieni doyść ſię może: *Catheterem* w puſzczonym, obrociwſzy nim tám, y ſám po pęcherzu, álbo pálec náſmárowawſzy oliwą włożyć *in Anum*, y nim macáć, náciſnąwſzy z wierzchu łono drugą ręką: trzebá żeby chory leżał wznák, y koláná podnioſł do gory.

Kiedy kámień w pęcherzu ieſt głádki, ná ten czas uryná odchodźi czyſta.

Progn. Kámień gdy będźie kruchy, rzadko

bárdzo użyć ſię da: gęſty záś y twárdy, żadnemi medykámentámi rozwálić, ſkruſzyć, álbo zmnieyſzyć ſię nie da. Miękki záś iáko krydá może ſię ſkruſzyć, álbo rozpłynąć, przez ſekretne medykámentá, náwet ſámym Katheterem rozetrzeć ſię da, álbo ieżeli ieſt máły, lubo twárdy, ſam przez meat, przeciſnąć ſię może, lubo z boleniem, á czáſem *in canali* uwiąźnie, ktorego z wielką trudnością dobydź.

Item. Ieżeli kámień między błonkámi pęcherzá uwiąźnie, álbo do nich przyrośnie, chybá po śmierci z chorego wyięty bydź może.

Item. Im ieſt kámień więkſzy, y twárdſzy, tym trudnieyſzy do pozbycia. *Item*. Białogłowy ſnádniey pozbyć mogą kámieniá, lubo przez wyięcie, lubo też przez dobrowolne wyście.

Spoſoby do leczenia.

KUrácya podobnaſz iáko y nerkowego kámieniá, ktora záwiſłá ná oddaleniu máteryi, z ktorey ſię rodźi kámień, ná ſtárciu, álbo ſkruſzeniu, y wyprowádzeniu onego, y ná roſprzeſtrzenieniu, álbo rozwolnieniu meatow, dla łátwieyſzego wyścia, o czym maſz w kurácyi kámieniá nerkowego.

Tu ſię dokłádáią pewne ſekretá.

Likwor ſławny ná kámień.

R. *Sal. Tartar. puriſſ. unc.* 1. *affund. Aqu. Petroſel. libr.* 1. *miſce ad reſol. poſtqu. ſubſed. filtra perchartam bib. adde aliqu. de Cort. Arantiar. pro tinct. croceæ doſ. dr.* 1. *& plus* 1. *liquore convenienti.*

Item.

Item. Proſzek z ſtonogow prepárowánych, ieſt doświadczony, dáiąc ná raz dr. 1. w wodźie grochu czerwonego wárzonego.

Item. Popioł z záiącá márcowego ſpalonego z popiołem iáłowcowym; ieſt ſkuteczny.

Item. Mozg ſroczy dáiąc go ná raz połowę, ktory rozmącić z winem, przecedźiwſzy, day wypić, niektorzy ſobie przypiekáią.

Item. Krew kozłowa ſuſzona, ná proch utárta, y záżywána, ieſzcze lepſza ſol z niey wyciągniona chymicznym ſpoſobem.

Item. Dekokcya pewna. ℞. *Rad. liquir. ſcr.* 1. *Althea gramin. Ononid. aā. unc ſ. Baccar. Helica tabi ńro* 20. *Cicer. rubr. unc.* 4. *Paſſular unc.* 1. *Sem.* 4. *frig. maj. aā. ſcr.* 1. *Hordei M.*2. *coque in Aqua Alkekingi Ononid. Fragor. Flor. Fabar. aā. libr.* 1. *S. Colat adde Syr. de Alth. Fernel. unc. a. M. doſ.* ná raz unc. 5 dwá rázy ná dźień. Przy záżywániu tey dekokcyi chory ma bráć proſzek ten. ℞. *Aſſell. pr. dr.* 2. *Lepor Uſti. Sang Hirci pr. Spong. Roſar. Sylveſter Sem. Violar. purpur. aā. dr.* 1. *Spetier, Litontrip. ſcr.* 2. *in decocto ſupra ſcripta, doſis ſcrup.* 2.

Stonogi ták ſię prepáruią.

WEś ſtonogow żywych co mieć możeſz, wypłocz, ie wodą *Ononidis*, potym petercymentem, odlawſzy go, uſuſz ie w piecu po chlebie, álbo w inſzym mieyſcu ciepłym, żeby nie zaprzáły: wyiąwſzy z piecá, ſkrop ie petercymentem, y znowu uſuſz, uczyń ták kilká rázy, ná oſtátku

ſkrop ie tym likworem. R. *Aqu. Fragor. unc.* 3. *Spirit. Vitrioli dr. ſ. M.* uſuſz znowu, ſchoway od potrzeby. Ieżeli kámień wnidźie *in Cervicem Veſicæ*, ktorą zátkawſzy, prześcia urynie nie dopuści, niech ſię chory wznák położy, koláná do gory podnieſie, niech ſię rzuci raz, y drugi wznák, áby kámień odſtąpił, ieżeliby to nie pomogło, w puścić kandelkę, álbo *Catheter*, y odepchnąć go.

Enemá ná kámień pęcherzowy ſkuteczna.

R. *Rad. Liquir. Altheæ Malvæ aã. unc.* 1. *Oſſium Meſpil. Sem. Milij Sol. aã. unc. ſ. coqu. in ſ. q. aqu. R. Colat. libr.* 1. *S. adde Ol. Olivar. unc. ſ. Verbaſci, Scorpion aã. unc.* 1. *Caſſ. recent. tractæ dr.* 5. *Thereb. Cypr. Bened. laxat. aã. unc.* 3. *Nitri dr.* 1. *f.* enemá.

Item. Aloe z mlekiem roſpuſzczone, y pite, kámień kruſzy.

Item. R. *Sal. Fimi Columb. Fabar. aã. dr.* 2. *Nitri dr.* 1. *T. M.* daway ná raz po ſkrupule 1.

Liniment do ſmárowánia łoná.

R. *Ol. Scorp. Ranar. Lumbric. aã. unc.* 1. *Sapone Hiſpan. dr.* 3. *Nitri dr.* 1. *f. Linimentum.*

Item. Sal. Corallorum pro arcano habetur.

Item. *Pigułki pewne.*

R. *Succi Liquir. in aqu. Alkekin. Sol. unc.* 1. *ſ. Caphar. dr.* 1. *Croci ſcr.* 4. *Baccar. Alkekin. unc. ſ. Gum. Tragan. Muſc. aã. dr. ſ. Laud. Opiat. gr.* 6. *f. pill. conſvetæ, magnit. doſis. ńro* 3. *ad* 5. *ſint ſæpius probato.*

Likwor, ktory w ostátniey potrzebie w puścić Szyryngą do Wezyki.

R. *Thereb. dr.* 3. *Ol. Scorp. Simp. dr.* 11. *Essent. Iuniperi dr.* 1. *Bals. Sulph. Subcinat. dr. s. Sacchar. Satu. scr.* 1. *Aqu. Alkekingi unc.* 1. *s. f. Liquor.*

Item. *Ná Kámień.*

Semen. Dauci w piwie moczone, álbo z nim wárzone codźiennie piiąc, ieſt ſkuteczne.

Item. Lapis Lincis, Spongiæ Tudaicus, Vitrum combuſtum, Species Lithontrip. Iuſtinum Nicolai &c. ſą oſobliwe, ná kámień. Nayoſobliwſze ſą *Eſſentia ſeu Liquor. Cryſtallia. Item. Oleum Camphora cum proprio menſtruo paratum, doſ. ſcr. ſ. Item. Lapis in Veſica fellis Bovis repertus, tali leporis calcinati Lapis Percarum.*

Item. Strzyżyk ptaſzek, dobrze w piecu uſuſzony, ná proſzek ſtárty, ieſt oſobliwym ſekretem.

Item. *Proßek pewny.*

R. *Saxifrag. unc. ſ. Imperat. Miliȷ Sol. aā. dr.* 3. *Alkeking. vitri pr. aā. dr.* 2. *f. pulv. doſ. dr.* 2. *Vel* R. *Sangv. Hirci pr. Myrrhæ aā. dr. ſ. M. f. pulv. detur cum Aqua Raphani.*

Item. Gdy chory uryny puścić nie może, ſtłucz źiele biedrzeniec, przyſmaż z máſłem, przyłoż ciepło ná łono. *Item.* Proſzek z ſkorup ślimakowych, ieſt dobry ná kámień, ná raz ſkrupuł ieden w winie *Item.* Proſzek z ſkorup iáiecznych, z ktorych ſię kurczętá wylęgły: ieſt pewny.

Item. Warz rumianek w winie, piy częſto, urynę pędźi, y kámień kruſzy, toż czyni ſok z belice częſto piy. *Item.* Kąpiel wárzona z łopianowego korzenia, ieſt wielce ſkuteczna.

Item. Sok z pokrzyw częſto pity, pędźi urynę. *Item.* Sok z koſzyſká, toż czyni piiąc go.

Item. Kámień iáſpiſz, ná proch ſtárty, kruſzy kámień w nerkách, y pęcherzu. *Item.* Krew záięcza ſuſzona, ná proch ſtárta. *Item.* Swieżą krwią liſią obłoż członek ſekretny, czytałem że zápewne kruſzy kámień, toż czyni piiąc ią z winem rozmąciwſzy. *Item.* Ziele mikołáiek z korzeniem wárząc, y piiąc, pędźi urynę. *Item.* Weś ſiedm głowek czoſnku, warz w wodźie, piy tę wodę, ieſt pewne lekárſtwo, inſi moczą w gorzałce, y piią.

Item. Zátop márcowego záiącá w otcie, ſpal go ná popioł, záżyway tego popiołu po puł łyſzki, w winie, álbo w piwie.

Item. Experyment pewny. Weś żołtkow twárdo uwárzonych kilká; rozetrzyi ie z oleykiem nárdowym, y muſcellinowym, przyday *Lap. Iudaici* co potrzebá, obłoż tym członek ſekretny, wyidźie kámień. *Item.* Wino z rzodkwiánym ſokiem częſto pite, ieſt dobre ná popędzenie uryny.

Ná wyprowádzenie moczu gdy kámień záwadza choćby człek był bliſki śmierci.

Weźmi prochu z źiela, ktore trankiem zowią łyſzkę, zmięſzay z iáiem miękkim, day zieść cho-

choremu, potym niech nie piie áż we cztery godźiny.

Wánná ná Kámień pewna.

Weś noſtrzyku, ślazu wielkiego, y máłego, belice, złomikámieniá, liścia hebdowego, y z korzeniem, wſzyſtkiego po dwie garści, owſá z ſnopu urznąwſzy 6. garści, pietruſzki, złotowierzby, pſinku, rumienku po garści, warz, oſtudźiwſzy kąp ſię po pás.

Wodká ná kámień.

Weś ſoku limoniowego funt, ſoku paryetaryi, rzadkwiánego, rowne części, kwiátu ślazowego garści 4. *Scolopendria* garści dwie, zmięſzay, przepal *in B. M.*

Dekokcya.

R. Rad. Ononidis unc. 1. *Saxifrag. Virg. aur. Clynopod. aã. M.* 1. *Baccar. Alkekin ńro* 18. *Milij Sol. unc.* 1. *Sem. Lapp. Major. Cynam. Saxifrag. rubr. Aniſi Fœnicul. aã. dr.* 3. *Baccar. Hæderæ arb. unc. ſ. Stipt. Fabar ſiccat. dr.* 6. *cum ſ. q. Aqu. Scolop. Parietar. & Vini albi f. decoct. ad tertia part. conſumpt. doſ. unc.* 5. *quolibet mane.*

Item. Olea Iuniperi, Therebinth. Succini &c. in Decocto Malvæ názywáne ſą dobre.

Arcanum Nephriticum.

R. Ocul. Cancr. Spir. Sal. impragnat. dr. 2. *Specier. Lithontrip. dr.* 1. *ſ. Sem. Saxifrag. Mil. Sol. aã. dr.* 1. *Cinam ſcr.* 2. *Sal. Apij Petroſſel. Ononid. aã. ſcr.* 1. *M. doſis dr. ſ.* Inſze ſpoſoby rożne obacz w

kurácyi kámieniá nerkowego. Iáko się wzwyż námieniło, że ieżeli kámień będźie znáczny, y twárdy, żadne medykámentá, y nayſekretnieyſze ſkruſzyć go nie mogą, ináczey pozbyć go trudno, tylko przez wyrznięcie: w inſzych Nácyách iáko we Włoſzech, w Fráncyi, nie tylko ludźiom podeſzłym, ále y dźieciom wyrzynáią, á u nas záś w Polſzcze (dla niebiegłości tych, co do nich należy umieć ten ſpoſob) wiele ludźi mizernie umieráć muſi.

Spoſoby do wyrzynánia Kámieniá, ktorych záżywáią w Cudzych Kráiách.

Spoſob pierwſzy, ktory Chirurgowie názywáią *Apparatum minorem.*

Poſádzą chorego *Lythotomus* (to ieſt, ten ktory ma kámień wyrzynáć) ná podołku męża iákiego mocnego, (podłożywſzy poduſzkę) ſtrzęśnie nim z gory ná doł kilká rázy, y záraz obie ręce do ſtop dobrze poprzywięzuie, koláná záś chorego z obudwu ſtron dwoch poſługáczow máią dobrze trzymáć, iedno od drugiego iáko naylepiey rozłączywſzy, zátym *Lythotomus*: poſmárowawſzy pálec u lewey ręki ieden, álbo dwá; wpuſzcza *in Orificium ani* práwą ręką záś łono nácifka, żeby z pod kości (*pubis* názwáney) kámień ſię ruſzył *ad Perinæum*, gdźie gdy go pálcem *in Orificium* wpuſzczonym námáca: záraz ná lewey ſtronie, między moſznámi á ſeceſſem; bliſko Sátury *Perinæi*, nożem z obu ſtron oſtrym ránę według wielkości kámie-

mieniá otwiera, pomykáiąc noż áż do kámieniá, ktory ieżeli przez ránę pálcem popchnięty: łátwie nie wyidźie, wyimuie go *forcipe*: po wyięciu záraz chorego rozwięzuie, y ránę iák naylepiey *consolidantibus* opátruie przestrzegáiąc pilnie áby się ráná co prędzey zgoiłá, żeby się uryná nią nie puściłá, do prędkiey konsolidácyi, służy *Boll. Armen farina*, Máltyx, kádźidło z białkiem &c.

Drugi sposob, ktory názywa się *Aparatus major*, to iest, chorego tákimże sposobem, iáko y pierwey związánego, (to iest; ręce do stop) ná stole *Litthotomus* kłádźie, y záraz wpuszcza *Katheter in perinæum* áż do kámieniá, ktory námacawszy tym *Katheterem*, przerzyna ránę w tymże mieyscu iáko y pierwey, y záraz kłádźie pálec *in Anum* ktorym kámień do rány wypycha, ieżeli się nie da wypchnąć: instrumentem go dobywa. A ieżeliby był wielki: tymże instrumentem kruszy go, y po káwałku wybiera, wybrawszy: ránę iáko y pierwey dobrze opátruie.

Iest ieszcze inszy sposob; to iest: włożywszy pálec (ieden, álbo dwá) *in Anum Chirur.* nápchnie kámień ku łonu: y záraz otwiera meat *in musculo recto supra os pubis secundum fibrarum ductum* przez ktory *forcipe* wyimuie kámień.

Gdy się tym sposobem kámień wyrzyna, obawiáć się nie trzebá, áby się uryná przez ránę dobywáłá. Lecz tákie otwieránie bárdzo niebespieczne, dla exulcerácyi pęcherzá, ktora gorszaby byłá, ániżeli kámień.

Rzecze kto, do Anátomiſtow to należy, ktorych tu w Polſzcze nie máſz, á nie do Chirurgow? ná to odpowiádam według wſzyſtkich Autorow, że właśnie káżdy *Chirurgus*, powinien *ex profeſſo* umieć to, co do niego należy, iáko w cudzych Kráiách, nie Anátomiſtowie, ále Chirurgowie tę operácyą odpráwuią, ták też y tu w Polſzcze miáłoby to bydź, czego że nie máſz: Boże ſię pożal, iż dla ich niedbálſtwá (w ápplikowániu ſię do tego) ták wiele znácznych ludźi umieráć muſi.

O Zápaleniu Nerek, y Pęcherzá.

PRzyczyny zápalenia Nerek ſą te; *Animi pathemata, venus immodica,* picie zbytnie trunkow gorących, záżywánie częſte potraw korzennych, y ſłonych, częſte legánie wznák, ná miękkim poſłániu, zbytnia ágitácya, zátrzymánie Hemorrhoidow, álbo krwi puſzczenia, kto do niey przyzwyczáiony.

Item. Uderzenie, ſpadek, ráná w nerkách, álbo w pęcherzu, gorączki wielkie: tákże gorącość uryny, z humorow iádowitych pochodzące, kámień oſtry w nerkách, bol ciężki w nich że, owrzodzenie, uryny zátrzymánie &c.

Znáki zápalenia Nerek.

BOl w nerkách wielki z ſtrzykániem ták że ſię chory áni podnieść, áni ſtać ná nogách może, áni też ná bok żaden leżeć może, tylko wznák. Do tego ieżeli chory kichnie, álbo ſię nagle ruſzy: w ten czas więkſzy bol, y ſtrzykánie czuie.

Pod

Pod czás też bywa bol, álbo trętwienie w biodrze, uryny częſte odchodzenie, ktora zrázu bywa iáſna, á potym czerwona, y mętna: przytym gorączká uſtáwiczna, nieſpánie, głowy pomięſzánie, Nauſea, womity, przez ktore żołta, y flegmiſta odchodźi máterya, bywa też kiſzki *Colon* zwáney zápalenie: ktora że bliżſza nerek ieſt; podobneż Symptomátá ſpráwuie. Tym ſię rozeznawa: że w nerkách zápalenie; bo bol do wyżſzych źieber, do grzbietá, y do pęcherzá rozchodźi ſię; gdy záś z kiſzki zápalenie ieſt, bárdźiey ku przodowi ſię wydáie, y do tego, więkſza bywa odmiáná w exkrementách.

Znáki zápalenia Pęcherzá.

BOl około łoná, y częśći przyległych z gorącośći, y z zápaleniem, przytym uryná bywa goręca, pod czás ſię, y zátrzymywa, przydáie ſię, y *Tenesmus* gorączká, nieſpánie, prágnienie &c.

Progn. Obiedwie te choroby; ſą niebeśpieczne, gdy bowiem te członki należące do konſerwácyi życia, ákcyą ſwoię utrácą; śmierć gotowa. Więkſze máią w ſobie niebeśpieczeńſtwo, gdy ſię ſzaleńſtwo, álbo konwulſye, poty źimne, rąk, y nog źiębnienie náſtąpi. Ieżeli ſię Hemorrhoidy dobrowolnie ſáme otworzą w chorobie, uwalniáią od niey. *Item.* Ieżeli ſię inflámmácya w wrzod obroci, y máterya przez urynę odeydźie, dobrze. Ieżeli záś gdźie indźiey ſię obroci, niebeśpieczno ieſt.

Item

Item. Máłe zápalenie, nie ieſt ták dálece ſzkodliwe. *Item*. zápalenie pęcherzá wydáie ſię pod czás ná wierzch: co ieſt znákiem dobrym, álbo też gdy uryny wiele nád zwyczay odeydźie.

Spoſoby do leczenia.

W Zápaleniu nerek, lubo pęcherzá, krwie puſzczenie zrázu, záraz ieſt naypotrzebnieyſze, z tey ręki, w ktorey ſtronie bol, y ſtrzykánie bárdźiey dokucza.

Ná zápalenie pęcherzá, z práwey ręki krwi puſzczenie należy, á potym, y z nogi powtorzyć; ieżeliby tego byłá potrzebá. Ieſzcze lepiey Hemorrhoidy otworzyć, gdyby ſię wydáły. Służą ná to, y báńki z piiawkámi, ná krzyżách ſtáwione, tákże enemy chłodzące, y purguiące. Náprzykład. R. *Rad. Althea unc.* 1. *Fol. Malvæ Violar. Lactucæ, aā. M.* 1. *Prunel. ńro* 8. *Florum Violar. Hordei aā. pug* 1. *f. Decoct. in ſero lactis R. Colat. lib.* 1. *S. diſſolve Caſſiæ vel Diaprun. Sol. unc.* 1. *Olei Violacei unc.* 4. *f. Clyſter.*

Gorącość krwi, (z ktorey to zápalenie pochodźi) ma bydź temperowána: Emulſyámi, Iulepámi chłodzącemi, przydáiąc ſáletry prepárowáney, á oſobliwie z tyzánną, z ſerwatką. Purgánſe tu nie należą, chybáby tego byłá wielka potrzebá.

Powierzchne ápplikácye, ſmárowánia, ſą bárdzo pomocne, iáko to *Ungv. album Camphor. Populeon Roſarum, Oleæ* tákże *Violarum Nymphæ &c.* mięſzáiąc ie z octem. *Item*. Weś białek od iáiá przy-

przyday octu, y oliwy, ubiy dobrze, zmaczay w tym chuście; przyłoż ná krzyże; zbytnie chłodzące ápplikácye: nie máią bydź często záżywáne, dla zátwárdzenia, zápalenia.

Kátháplásmá z chlebá wárzonego w mleku, przydawszy żołtkow iáiowych, száfránu trochę, y oleyku różánego: iest dobra. Tákże, y bláchá ołowiána ná krzyże przyłożona, plaster *de Spermate ranar*. Tákże rożne Kátháplasmy z zioł, chłodzących, y odmiękczáiących bárdzo skuteczne są &c.

W zápaleniu pęcherzá: (zábiegáiąc gangrenie) należą Kátháplásmy *ex Farina Fabarum, Orobi Lupinorum cum Vino coctorum.*

Przytym chory ma pić tyzánnę. *Opiata* też służą: osobliwie gdy chory iest w gorączce wielkiey, ktore ták przez ustá, iáko też, y do enem dáne bydź máią.

Item. W zápaleniu pęcherzá, czopki są bárdzo dobre, ktore máią bydź z sokow chłodzących robione, przydáiąc *Opium succum Hyosciami.*

Ieżeliby chory nie mogł pusczáć uryny, o tym będźiesz miał niżey náukę, w chorobie zwáney *Dysuria.*

W zápaleniu pęcherzá, ieżeli się tumor wyda ná wierzch, y zbierze się, uwalnia od choroby. Ieżeli się záś obroci *in Scyrhosam duritiem*, iest trudne do leczenia, ná ten czas trzebá ápplikowáć *Mollificantia*, iáko są opisáne, w kurácyi *Scyrrhusa* wątroby.

Do

Do wnętrznego záżywánia służą Emulsye, *cum Anonido minerati* tákże *Aqu. Plantag. cum Saccar Satur. Camphora cum Lapid. prunell. & Saccari Satur.*

Item. Iest ná to osobliwy sok wyciśniony z żywych rákow, piiąc go z czymkolwiek.

O KRWAWYM MOCZU.

Ktory názywa się Mictus cruentus.

KRew z uryną z rożnych mieysc, y przyczyn odchodźić może. Przyczyná naycześciey bywa ze krwi pełności, álbo ostrości, álbo z kámieniá w nerkách zostáiącego.

Oprocz tego, przydáie się z spadku z dźwigánia ciężaru iákiego, z zbytniey ágitácyi, álbo z sámego pęcherzá, gdy od kámieniá w nim zostáiącego zrániony będźie.

Ieżeli zás mușzkuł (*Spincter* zwány, álbo *canalis pennis*) zránione będą, ná ten czas więcey krwi wychodźi, iáko się przytráfia *ex effrenata Venere* z zápalenia pochodzącego, *ex fluxu Gonorrheo.*

Rozeznánie choroby należy ná sámey rzeczy: ná części nárușzoney, y ná przyczynách.

NAyprzod stárzy są podlegli tey chorobie, bárdźiey ci ktorzy kámień cierpią &c.

Item. Gdy krew z uryną zmięszána będźie, iest nákształt wody z wypłokánego mięsá, y niekiedy máłe káwałki krwi, ná spodźie pokázuią się, pospolicie uryná ługowi bywa podobna: osobliwie gdy się długo w pęcherzu przetrzyma, przez co czernieie.

Item. Część zrániona (bol oneyże) znáczy, ieżeli bowiem bol w krzyżách czuć, znáczy zránienie nerek. Ieżeli w słábiznách, pęcherzá.

Item. Krew, ieżeli ieſt z nerek: mięſza ſię doſkonále z uryną, z pęcherzá záś częſtokroć czyſta y niepomięſzána wychodźi. *Item.* Ieżeli z przyczyny kámieniá krew z uryną odchodźi: znáki kámieniá będą: wzwyż opiſáne, ktorych ieżeli nie będźie: ze krwi pełności, álbo oſtrości zbytniey pochodźić muſi, co ſię częſtokroć ſtárym przydáie; oſobliwie z flegmy słoney, ktora w nich pánuie.

Progn. Wiele, y częſte krwi przez urynę odchodzenie: niebeśpieczne ieſt, gdyż álbo ſuchoty, álbo puchlinę przynoſi.

Item. Ieżeli z wyżſzych części nagle krew do pęcherzá zlewa ſię, y tám ſię, ſpiecze, urynie wolnego prześcia nie pozwala, zátykáiąc meat, przez ktory odchodźi uryná.

Spoſoby do leczenia.

JEżeli pochodźi z pełności krwi, álbo też z oſtrości iey, záraz trzebá krew puścić z ręki, y z nogi, ieżeliby byłá tego potrzebá, álbo Hemorrhoidy otworzyć, ieżeli chory do nich zwyczáyny, służą, y báńki ná krzyżách: przytym dla expurgowánia humorow oſtrych we krwi zoſtáiących, służą purgánſe: Náprzykład. *R. Rhabar. pulv. dr.* 1. *Corall. rubr. pr. Bol. Arm. aā ſcr. ſ. Aqu. Plantag. unc.* 3. *Syr. Roſat. Sol. unc.* 1. *M.* day ná raz. *Vel R. Caſſ. rec. tracta unc.* 1. *Rhabar. ſcr.*

2.

2. *Bol. arm. ſcr.* 1. *M. cum Saccer ſ. bolus*, álbo też *per infuſionem Rhabar. cum fol. Senæ &c.* Potym należą *Conſolidantia.* To ieſt weś ſoku bábczánego czyſtego unc. 5. przyday *Boli arm. Lap. Hemmat. aã. ſcr.* 1. zmięſzay day ná raz. *Vel* mleko owcze częſto pite, przydáiąc do niego *Bol Arm.* ieſt bárdzo ſkuteczne. Ieżeli pochodzi z pełności, y gorącości krwie: ná ten czas záżywáć dekokcyi chłodzących, *ex Lactuca portulaca, Cichoreo Endivia floribus Nymphæ:* przydáiąc *Rad. Conſolidæ Herbæ Centinodi, millefolij, Equiſeti ſumit Rubi Myrabol.*

Item. Trochiſci Cordonij ná tę chorobę ſą naypewnieyſze; tákże *Trochiſci de Carab. cum Aqu. Plantaginis.* Przytym chory ma pić *Decoctionem ex Ligno Lentiſci.* Do tego ſłużą też powierzchne *Cathaplaſmata ex Herbis Adſtringentibus & conſolidantibus;* tákże *ungventum Comitiſſæ.* Wodá też Egierſka ieſt dobra, piiąc ią codziennie niekiedy może iey záżywáć *cum Rhabarbaro Mirabolanis* námoczywſzy. Ieżeliby pochodziło z kámieniá oſtrego w nerkách, lubo w pęcherzu zoſtáiącego, ieſt więkſza trudność w kurácyi, á oſobliwie, gdy w nerkach bedźie kámień oſtry. Ieżeli pochodźi z exulcerácyi *meatus urinarij*, ná to ſłużą *iniectiones ex decoctionibus conſolidantibus* (z tym ſię tu niechcę rozwodzic)

Ná odchodzenie krwi z uryną w ſtuczkách y z ropiſtą máteryą: Pigułki pewne.

R. ThE-

R. Therebinth. in Aqu. Plantag. lota dr. 3. Succi Liquir. dr. 2. Trochisc. dr. Thure dr. 1. s. d. Alkekin. dr. 1. Mumiæ scr. 1. f pill. Vell. R. Succi in Spiss. Portul. dr. s. Gumi Arab. dr. s. Bol. Arm. scr. 1. f. pill.

Dekokcya ná krwáwy mocz pewna.

R. Herb. Agrim. M. 2. Veron. M. 1. Flor. Hyper. Rosar. rubr. Papav. errat. aã. pug. 3. Rad. Symp. for. unc. 3. coqu. in s. q. Aqu. Colaturæ cuilibet libræ adde Syrup. d. Symph. Fernel. vel de Portul. aut d. Sucit. Plantag. unc. 2. Spir. vitrioli q. s. ad gratam aciditatem dosis unc. 5. bis de die.

Item. *Opiata* ſą bárdzo ſkuteczne oſobliwie *Pill. de Cynoglosso de Styrace.*

Item. Aqua de Styptica cum Opio secr.

Item. Tinct. Corall. & Sal. Tinct. Smaragdi Terra Sigillata &c. wiele ważą. *Item.* Náſienie bábczáne ná proſzek ſtárte, w czymkolwiek zázyte, pomocne ieſt; może do niego przydáć kádźidłá tártego, tákże korzenia kurzego źiela, dobre ná to.

Item. Mech co ná tarninie rośnie, ieſt pewny. *Item.* Warz pſie ięzyki źiele, piy polewkę, ieſt rzecz pewna.

Item. Slaz z korzenia tákże wárząc, y piiąc pomaga &c.

O Wrzodźie w Nerkách, y Pęcherzu.

WRzod w nerkách, y pęcherzu, ze trzech przyczyn bywa. Pierwſza gdy ſię zápale-

nie nerek, álbo pęcherzá w wrzod obroci.

Druga, oſtrość humorow táka, ktora krwáwy mocz ſpráwuie. *Trzecia*, gdy kámień oſtry część tę w ktorey zoſtáie ráni, zkąd potym náſtępuie exulcerácya, tá przyczyná ieſt naypoſpolitſza.

Rozeznánie. Nayprzod, gdy przez czás długi z uryną odchodźi ropá: wrzod nieomylny w części ktorey (przez ktorą pochodźi uryná) znáczy. Ieżeli zás w nerkách, álbo w pęcherzu ieſt exulcerácya, dochodźi ſię z bolu, ktory ieżeli ieſt w krzyżách, znáć że z nerek exulcerowánych. Ieżeli z pęcherzá, bol bywa w łonie, álbo *in Perineo*, oprocz tego ropá z nerek odchodząca ieſt doſkonáła, to ieſt biała, lekka, y nie ſmrodliwa, y więcey iey odchodźi, ktora bárdźiey ſię z uryną mięſza. Zrázu poki świeża, ieſt podobna mleku, potym ná ſpodźie ſię uſtawa. Z pęcherzá záś wychodząca ropá, nie bárdzo ſię mięſza z uryną, y nie wiele iey odchodźi, zwyczáynie bywa niedoſkonáła, pomięſzána, y ſmrodliwa gdy záś *ex Orificio* weſyki, álbo *ex meatu urinario* zránionych pochodźi, ná ten czas ſzczera ropá częſto, y bez uryny odchodźi, uryná z wielkim bolem, y rznięciem wychodźi, ktory wydáie ſię w tym mieyſcu gdźie ieſt exulcerácya to ieſt, álbo *in Colo Veſicæ*, álbo w śrzodku, álbo ku końcowi *canalis*. Ieżeli będźie głęboka exulcerácya, ná ten czas krwi wiele z ropą odchodźi, y częſto pokázuią ſię *ramenta*; to ieſt: oſkrobiny. Ieżeli z pęcherzá exulcerácyi: zwyczáynie pokażą ſię w urynie niby

łu-

łuſki, álbo ſkorki rozwlekłe. Ieżeli w nerkách długo owrzodźiáłość będźie: uryná wychodźi mętna, ták iáko w kámieniu.

Progn. Wſzyſtkie exulcerácye wnętrzne, niebeśpieczne ſą: á oſobliwie te, do ktorych ſię humory oſtre śćiągáią. Swieże owrzodzenie nerek, y pęcherzá, łátwo ſię może uleczyć, záſtárzáłe záś, práwie nie uleczone ieſt, á oſobliwie gdy z kámieniá przyczyny pochodźi, trudne ieſt do leczenia, áż chory onego pozbędźie.

Spoſoby do leczenia.

SŁużą ná exulcerácye pomienione (z iákieykolwiek przyczyny pochodzące) medykámentá, oćieráiące, śćiągáiące, y wyſuſzáiące; przytym ieżeliby z iákiey oſtrośći humorow pochodźiły, trzebá bráć purgánſe, ktore máią bydź wolne; iáko to mánná kaſſya, *Rhabar. Syr. Roſat. Sol. Vel R. Caſſ. rec. tract. unc. 2. Mannæ Cal. unc. ſ. Pulv. Sebeſt. & Tamarint. aā. unc. 1. Mucilag. Sem. Pſill dr. 6. Succi Liquir. dr. 2. cum ſ. q. Syr. Roſat. f. Opiata.*

Item. Mercur. dulcif. cum pulpæ Caſſiæ, záżywány ieſt nayſkuteczniejſzy, ktory purguiąc, oraz czyśći exulcerácye.

Item. Terpentyná z proſzkiem, lukrecyowym záżywána: ieſt ſkuteczna; oſobliwie w ten czas ſłuży, gdy ſię pokázuie uryná mętna. Krwi puſzczenie ieſt potrzebne, gdy ieſt pełność, álbo oſtrość. Niektorzy z medykow zálecáią vomitoria wolne, dla oćiągánia humorow, śćiągáiących

 ſię

śię do części náruſzoney, pić ma chory ſerwatkę, álbo hydromel, álbo tyzánnę miáſto piwá, álbo też osle mleko, ktore oſobliwie ſłuży ná tę chorobę. Wody też mineralne nie od rzeczy ſą: iednákże o nie trudno, ná ich mieyſce ſłużą dekokcye rożne. Náprzykład. R. *Saſſa-Parill. unc.* 3. *Raſur. Lign Lentiſci unc.* 2. *Saſafr. unc.* 1. *Raſur. Ebor. C. C. aā. unc.* 1. *Iuiubar. Sebaſt. aā. unc.* 8. *Ligni Nephrit. unc.* 4. *Hordei mundi unc.* 2. *Aqu. font. Oll.* 3. *inf. per* 24. *hor. coqu. ad Med. conſumpt. detur pro potu ordinario.* Przytym należą *Conſolidantia.* Náprzykład. R. *Bol. Armen. Terræ Sigill. aā. dr.* 3. *Gum arab. Tragacan. aā. unc. ſ. f. pulv. doſ. dr.* 1. *in lacte Caprino.* Nád to ieſzcze lepſze. *Trochiſci Gordonij cum Decocto Hordei* záżywáne. *Vel R. Conſer Roſar. Antiquæ unc.* 3. *Sam. portulacæ, Plantag. Myrtill. Bol. Arm. Terræ Sigill. Sangv. drac. aā. dr.* 1. *Raſur. Ebor. Trochiſc. Alkekingi aā. dr. ſ. cum Syr. d. Roſis Siccis f. Opiata*, ná raz bráć iáko káſztan, po dwá rázy ná dźień.

Item. Saccarum Saturni Cryſtallinum, záżywáiąc go w ſerwatce co dźień: ieſt pewne.

Item. Dekokcye *ex Rad. Symph. & Flor. Hypericon. & aliis conſolidantibus*; tákże bálſámá, iáko to, *Balſamus naturalis d. Copaiba, Pervianus niger vulnerarius*, ſą wielce pomocne, záżywáiąc ich częſto z dekokcyámi wzwyż pomienionemi.

Item. Decoctio Ariſtolochiæ (w ſtárym owrzodzeniu) pita, znácznie pomaga.

Ná

Ná owrzodzenie w Pęcherzu.

SŁużą osobliwie iniekcye, náprzykład. *R. Rad. Consol. jovis unc.* I. *Hort. integr. M.* I. *Fol. Agrimon. Veron. Scord. Achimill. Fœnicul. aā. M. s. coqu. in s. q. Aqu. Comm. R. Decoct. libr.* I. *adde mellit Rosat. unc.* I. *M. pro iniectione.* Dáie się tu przestrogá, áby sprycą nie czynić iniekcyey, gdyż likwor nie doydzie, dla muszkułu spinkterá, ktory záwsze ściśniony iest; ále włożyć wprzod katheter, potym przez niego sprycą wpuszczáć dekokcyą.

Item. Pro iniectione. R. Sem. Fœnugr. Cydonior. aā. scr. I. *macer. per hor. in Decoct. hord. libr.* I. *expr per linteum. expresso adde Ol. Amygdal. dulc. unc.* 2. *Mell. Rosat. Col. unc.* I. *M. pro iniectione.*

Item. Trochisci Gordonij, w mleku rospuszczone, wiele pomagáią.

Item. Emulsye rożne *Trochisci, Alkekingi, conserva florum Althea,* wiele wažą. Ieżeli w nerkách iest exulcerácya, záżywáć nayczęściey terpentyny *cum Succo Liquir. Saccaro Rosato* przydáiąc *Saccari Saturni.* Przytym, y Dekokcye rożne wzwyż opisáne. Przydáie się też exulcerácya pęcherzá, z záżytych *Kantharides,* ná co służy mleko przewarzáne z żywokostem; piiąc go co dzień.

Ziele rzepik zwáne, wárząc go w wodźie, y piiąc, iest doświadczone, ná exulcerácye wnętrzne, bálsámy tákże; iáko to, *Sulphur. Therebinth Succinatus, Saturni,* y wzwyż pomienione skuteczne są, záżywáiąc nie często bárdzo.

Item. Weś terpentyny weneckiey ćwierć łotá, zmięſzay ią z żołtkiem iáiowym, rozmąć z rosołem mięśnym wárzącym, wypiy ciepło, uczyń to po kilká rázy, uznaſz pomoc. Applikácye powierzchne (lubo ie Autorowie zálecáią) máło ważą iáko y kąpieli.

O zbytnim odchodzeniu uryny.

Ktore názywa ſię Diabetes *álbo* Lienteria Nephritica.

TO ieſt: uryny częſte, y zbytnie odchodzenie, pochodzące z ſłáboſci, álbo zbytniey wilgotności bárdzo oſtrey: ktora *fibrillas* pęcherzá pobudza, do uſtáwicznego wychodzenia uryny.

Dwoiáka ieſt *Diabetes;* pierwſza zowie ſię *Vera* druga *Notha Vera* (to ieſt prawdźiwa) tá ieſt, kiedy napoy nieſtrawny, prędko przez urynę odchodźi, co bywa z gorączką, z prágnieniem, y z ciáłá opádnieniem.

Notha. Názywa ſię tá, kiedy więcey uryny odchodźi, ániżeli chory piie, z prágnieniem, z gorączką wolną, y ſłaboſcią.

Progn. Ieżeli ieſt chorobá záſtárzáła, á oſobliwie w ſtárych, z trudnością uleczyć ſię może.

Ieżeli ſię przyda w páráliżu znácznym, práwie nie uleczona ieſt. Ieżeli ſię przyda w gorączce długiey, y ciężkiey, álbo *ex effrenato Venere,* tákże z trudnością wielką uleczyć ſię może.

Spo-

Sposoby do leczenia.

NA początku choroby: uważywszy okoliczność może krew puścić z ręki. Potym dla expurgowánia zbytniey słoności, y ostrości krwie, służą purgánse; tákże ná poty dáne medykámentá, ktore może, y przez sucha wánnę spráwić, ieżeli siły chorego będą do tego sposobne.

Purgánse máią bydź *ex Rhabar. cum Myrabol. in Decocto Plantag. Portul* álbo *Pill Mastichinæ Aloephanginæ &c.* Vomitorium też wolne: niekiedy skuteczne iest.

Item. Do przeczyszczenia krwi należą Syrupy *de Fumaria de Cichor. cum Rhabar. de Althea Fernel.* y dekokcye rożne zá napoy chory ma pić. *Decoctionem ligni lentisci, Gvaiaci, cum China, & Rad tormentill. Bistor.* Albo weś tarnek suchych, álbo y świeżych kilká garści, skory wnętrzney dębowey co potrzebá, ięczmieniá przypieczonego garść, álbo dwie, warz w wodźie, przecedźiwszy zágaś w tym kilká rázy stal, piy miásto piwá.

Item. Ná zátrzymánie. *R. Conser. Rosar. antiquæ unc. 4. Bol. Arm. Corall. rubr. præ. C. C. usti aã. scr. 1. cum Miva Cydonior. f. Opiata,* ná raz bráć iák kásztan, dwá rázy ná dźień.

Item. Syr. ex Rad Symp. cum prunis Sylvestr. coctus iest doświadczony.

Item. Mleko koźie, owcze, (gásząc w nim kámyki rospalone) y piiąc co dźień są skuteczne.

Item. Kąpiel wárzona z dębowey skory, przyda-

dáiąc do niey háłunu ſporo: ieſt pomocna. Po kąpieli ſmárowáć krzyże, y łono. *Ungv. Comitiſſæ* Służą też ná to, *Tinctura Smaragd. Corall. Croc. Mart. adſtring. Liquor Stipticus, Opiata;* oſobliwie *Philonium Perſicum* záżywáne *cum lact. Chalibeato* ieſt pewne. Chory przytym ſtrzedz ſię ma potraw ſłonych, korzennych, ma też pić máło bárdzo, więcey ieść, oſobliwie káſzę ryżową, polewki migdałowe, migdały przypiekane, káſzę ięczmienną, (wprzod ią przypiekſzy dobrze) potym wárzyć; Káwy záżywánie ieſt bárdzo ſkuteczne.

Item. Wodá wapienna ieſt doświadczona, dáiąc iey ná raz kwáterkę, dwá rázy ná dzień.

Kołaczki doświadczone.

R. Roſar. Spodij aā. dr. 10. Sem. Portul. Succi, Liquir. Bol. Arm. Sumach. aā. dr. 2. Sem. lactucæ Coriandr. Santal. rubr. Berber. aā. dr. 1. Gum. Tragar. Arab. Balauſtr. aā. dr. 2. Camphor. dr. ſ. cum ſ. q. Succi Prunor. Sylveſtr. f. Trochiſci doſ. dr. 1.

Item R. Aqu. Plantaginis unc. 3. Acet. Vini diſtill dr. 6. Corall. rubr. pr. dr. 1. Laud. Opiat. gr. 2. Spir. Portul. unc. 1. M. capiat æger. Cochleatim.

O niezátrzymániu Uryny.

PRzyczyná nie zátrzymánia uryny, pochodźi z ſłábości, álbo roſprzeſtrzenienia muſzkułu *Spincter* názwánego, w czym ieſt trudność do leczenia. Poſpolita też tá chorobá młodym, gdy w głębokim śnie pod ſię puſzczáią, álbo też gdy ſię im śni, że ná dworze to odpráwuią; y pod

czas

czás ták bywáią do tego przyzwyczáieni, że im rádzić nie można lekárstwem, tylko korbaczem, álbo rozgą, y piiakom się często trafia ryby w łoszku łowić. Pochodźi też tá chorobá z słábości wielkiey, y zátłumienia ciepłá przyrodzonego, iáko się trafia bliskim śmierci.

Item. Tráfia się y w Páráliżu znácznym, tákże w áffekcyách *intestini recti per consensum*; tákże gdy będźie zrániony muszkuł *Spincter*, od kámienia zostáiącego w pęcherzu. Tákże zimne, y wilgotne przyrodzenie przyczyną tey choroby bywa iáko w stárych. Y choroby też niektore przyczyną bywáią tey áffekcyey, á osobliwie ostrość wielka uryny, álbo gorącość, ktora szczypiąc muszkuł *Spincter*, ákcyą iego zátrzymuiący, y ściągáiący słábi.

Sposoby do leczenia.

SPosoby do leczenia podáią się w pospolitości, ktorych medyk rostropny według przyczyn choroby záżywáć może. Nayprzod krwie upuszczenie mieyscá nie ma, chybá w młodym wieku, y to uważywszy przyczynę.

Purgánse są potrzebne, ktore według przyczyn máią bydź ákkomodowáne. Oprocz tego, należą *Astringentia*. Náprzykład. R. *Rad. consol.Maj. unc* 8. *Rad. Cyper Galang. aā. dr.* 1. *M.* 1. *Nucum Cupress. Calic. Gland. aā. scr.* 4. *Sem. Rutæ Agni Casti Thuris, Rasur. Ebor. aā. scr. s. Rosar. rubr. pug.* 1. *Vini rubri libr.* 4. *infund. per* 4. *hor. Colatura aroma-*

tiſetur Cinamomo, & Saccaro, doſis unc. 4. bis de die.

Oſobliwie ná to ſłużą, mozg záięczy ſuſzony, łáyná záięcze, popioł z myſzy palonych, kopytá wieprzowe palone, koſtki z daktylow, orzechy laſkowe palone, ſkorupy iáieczne palone, proſzek z ziela rzepik názwánego, ſkorká z żołądká kurzego ſuſzona, gardziel koguci, kopytá kozie palone, pęcherz kozłowy, rybá ktora bywa nieſtrawna w żołądku ſzczupaká, te rzeczy máią bydź ná proſzek ſubtelno ſtárte; y dawáne w czymkolwiek, lubo ſáme, lubo ieden z drugim mięſzáiąc.

Ieżeliby tá chorobá pochodźiłá z záráženia páráliżem nerwu ktorego, ná to máią bydź kąpiele, gotowáne *ex Herbis Nervinis*, w ktorych chory ma ſiedźieć po pás; przytym należą ſmárowánia. Náprzykład. ℞: *Ungv. Nervini Martiaton. Comitiſſæ aã. unc. 1. Croci Mart. adſtr. dr. 2. Ol. Maſticis q. ſ. f. Linimentum Decoctiones ex Lignis lentiſci, Gvaiaci, cum Herbis & Rad. adſtringentibus valent.*

Item. Weś wody czyſtey, zgaś w niey pokilká rázy roſpaloną dáchowkę, tę wode piy.

Topica też ſą dobre, ktore máią bydź przykłádáne *ad perineum* (to ieſt: *inter anum & teſticulos*) *ex Enula Cal. arom Menta Salvia, Origano, Calamento, Abſinthio Myrtillis Balauſtij*, álbo *inſeſſus* z pomienionych ingredyencyi; Należą też, y plaſtry rożne *Ungventa, Linimenta*, z ktoremi krotkie *Compendium* niepozwala roſpościeráć ſię.

Pro-

Proſzek ſkuteczny dla tych, ktorzy máią zwyczay ryby w łoſzku łowić.

R. Stomach Gal. præ. unc. ſ. pulv. Agrim. unc. 1. Erinacei terr. combuſti unc. 3. f. pulv. doſ. dr. 1. Vel R. Agrim. dr. 5. Rad. Conſol. maior. dr. 3. Stomach. Gall. unc. ſ. Stercor. Caprin. dr. 5. ſ. pul. doſ. dr. 1. S. Item. Popioł z kożich łáien, ieſt ſkuteczny: tákże popioł z bufoná. Przytráfia ſię też tá chorobá białymgłowom przy rodzeniu, z przyczyny báby nie umieiętney.

O Iſchuryi, Stránguryi, y Dyſuryi.

I*Schuria*, ieſt zátrzymánie uryny, ták, że nic odchodzić nie może.

Dyſuria. Ieſt trudne odchodzenie uryny z wielką boleścią: pochodzące z gorącości, y oſtrości oneyże.

Stranguria. Ieſt uſtáwiczne uſiłowánie uryny do wyścia: z wielkim bolem, y rznięciem: ktora tylko kápániem odchodzi.

Iſchuria ieſt dwoiáka: iedná *Vera*, álbo *legitima*, druga *Notha*, álbo *Spuria legitima*, to ieſt: prawdziwa: pochodzi ze trzech przyczyn. Pierwſza ieſt, utrácenie czucia w pęcherzu, dla Nerwu (do niego idącego) párálizem zárázonego, álbo humorem grubym zátkánego, álbo dla defektu duchow, dla ktorego pęcherz, *vim expultricem* nie

ma

ma, iáko ſię tráfia w ſzaleńſtwie, w śpiącey chorobie, y innych.

Druga przyczyná ieſt, oźiębienie pęcherzá, ze wnętrznych, álbo powierzchnych przyczyn.

Trzecia przyczyná ieſt: ściſłość *Coli Veſicæ*: ktora pochodźi, álbo z nábrzmienia, álbo z zápalenia, álbo z owrzodzenia, álbo z wyroſłośći iákiey w meacie członká náturálnego, álbo gdy krew ſpiekła tenże meat zátka; álbo kámień tráfia ſię, y przetrzymánia długiego uryny; Hemorrhoidow nábrzmiáłośći.

Notha, názywa ſię tá, kiedy nic do pęcherzá *ſert*. to ieſt wodniſtego humoru, nie odchodźi. Czego przyczyną ſą, álbo nerki, álbo *Urethres*, álbo *Venæ emulgentes*, álbo gdy kámień w nerkách, álbo flegmá gruba, y ſpiekła, zátyka *vias urinarias*, álbo ropá śćiekáiąca z wyżſzych częśći.

Stranguria, z rożnych przyczyn pochodźi, ták powierzchnych, iáko y wnętrznych. Iáko to z oſtrośći uryny, z exulcerácyi pęcherzá, álbo meatu, przez ktory uryná wychodźi, z zbytnie ſłoney uryny, z naſienia oſtrego iáko bywa *in Gonorrhea virulenta*, bywa y z picia młodego piwá, álbo winá nie wyſtałego, álbo *ex Medicamentis diureticis*, gdy ich kto czeſto záżywa, álbo z nábrzmienia muſzkułu *Spincter* názwánego; y z inſzych przyczyn, ktore explikowáć po polſku dla táiemnice niepodobna.

Dyſuryey przyczyná ieſt. Wielka gorącość uryny, ktora pochodźi, álbo z pomięſzáney chole-

lery, álbo flegmy ſłoney, álbo z ropy z nerek, z nią ſię mięſzáiącey, álbo kámień, záſtępuiący wolnego przeyścia uryny, álbo zápalenie, lubo owrzodzenie *viarum urinariarum*.

Spoſoby do leczenia.

KUrácya według choroby, y rożności przyczyn ich, ma bydź ákkomodowána, to ieſt: ieżeli *Iſchuria* pochodźi z nerek, álbo *Urether* áffekcyi, álbo też z kámieniá, álbo z owrzodzenia: ſpoſoby do leczenia z właſnych mieyſc bráć ſię máią. Ieżeli też pochodźi z pozátykánia *venarum emulgentium;* ná to ſłuży krwie puſzczenie, y purgánſe. Ieżeli z zátkánia meatu od kámienia o tym maſz náukę w kurácyi iego. Ieżeli kámień w meacie członká náturálnego uwięźnie, ściſkáć pálcámi członek, powoli popycháiąc ku końcowi, ázeby łátwiey wyſzedł, kłáść członek w mleko ciepłe, álbo wniść do kąpieli w ktorey po pás ſiedźieć: á to dla tego, áby ſię meat rozprzeſtrzenił. Ieżeliby zás áni tám, áni ſám, nie dał ſię popchnąć: uczą Práktycy, żeby z obu ſtron związáć członek, y z boku wyrznąć kámyk. Gdy zás pochodźi z záwárcia *Colli Veſicæ* z nábrzmiáłości, álbo z zápalenia oney: ná ten czas włożyć kándelkę, (koniec iey oleykiem migdałowym náſmárowawſzy) *Katheter* wpuſzczáć niebeſpieczno, áby części nánuſzoney nie poránił. Inſi miáſto kándelki wpuſzczáią ſtronę báſową, nápuściwſzy ią oleykiem migdałowym, ktorą trzebá trzymáć przez czás iá-

ki

ki, tym przetrzymániem rozpęcznieie, y meat záwárty rozprzeſtrzeni. Ieżeliby záś *Caruncula* byłá w meacie, álbo exkreſcencya znáczna, ná ten czas trzebá *Katheter* wpuśćić, dla rozprzeſtrzenienia, á przytym zápuſzczáć rzeczy trawiące przez *Katheter*, á nie kándelkámi, iáko máią zwyczay niektorzy. Ieżeli z grubey máteryi flegmiſtey, (ktora zátyka *vias urinarias*) pochodźi uryny zátrzymánie, ná ten czas ſłuzą purgánſe *cum Therebinthina*. enemy, kąpieli, y *Diuretica*, o ktorych będźie niżey.

In Dyſuria należy krwie puſzczenie, y z powtorzeniem, purgánſe, vomitoria, enemy, potym *Diuretica*.

Medicamenta Diuretica, to ieſt: urynę dopędzáiące, ſą te. Spal ſkorupy iáieczne ná popioł, námocz *in Aqua Petroſel.* daway ná raz po kwáterce, ieſt doświadczony.

Item. Weś naſienia *Alkekingi*, ſtłucz námocz w winie: piy to wino.

Item. Stonogi prepárowáne, iáko ſię wzwyż námieniło, ſą ſkuteczne.

Item. *Oleum Scorpion Mathioli*, dáiąc ná raz po 6. álbo po 7. kropel. *Item. Spiritus Salis Succus Raphani, Succus parietariæ* przydáiąc do niego *Spir. Salis. Item. Aqu. Termales. Item. Spir. Sulphur. Ol. Therebinth. Sal. Fabarum Extr Iuniperi cum Therebinth* maſz tego dość w kurácyi kámieniá.

Ene-

Enemá doświadczona.

R. Rad. Apij Petroſel Ruſci Gram. Aſpar. Malvæ: aā. unc. 2. Parietar. M. 2. Sem. Aniſi Fœnicul. Aneti Carni, Dauci, Ameos, Carrham Rutæ Cumini, Baccar. Lauri aā. unc. ſ. Flor. Chamomil. Mellilot. Aneth. Stæchad. aā. pug. 2. coqu. in vini alb. ſ. q. ad met. R. Bolat. libr. 1. adde Butiri rec. unc. 4. Mell. Roſat. unc. a Sacchar. rubr. unc. 1. Bened. laxat. unc. ſ. Ol. nucum Aneth. Lini aā. unc. 1. ſ. Cliſter.

Item. Służą rożne kátháplaſmá, máterace z źioł, ungventá, linimentá, tákże cybulá z ſádłem ſmáżona, ná łono przykłádána, y ná krzyże.

Ná *Dyſuryą*, ktora zwyczáynie pochodźi z gorącośći uryny, ſłużą emulſye, dekokcye ſłużące, *ex Malva, Lactuca, Endivia, Portulaca &c.* tákże ſerwatká krowia, álbo koźia, z Sáletrą pita; tákże wodká rożána z białkiem iáiowym ubita, y pita.

Item. Conſer. Flor. Malvæ, Troch. Alkekin. Decoct. Malv. cum Syr. Violar. przytym należą, y *iniectiones ex Lacte*, ieżeliby tego byłá potrzebá.

Item. Służą ná popędzenie uryny *Spir. Sal. Arm. Vorinoſus, ſuper Cort. Arant. Cochob. Mercur. dulc. Pulv. Liquir. Oleum Iunip. Spir. Urina. Sal. Tart. Vol. Spir. Nitri Succus Cancr. expr. Sal. ſimi Columb. Nucl. Perſicor. Emulſ. ex Sem. Viol. Spir. Lumb.* Oleiek migdałowy, mleko koźie, kąpiel z koźich bobkow: Dla proſtych ludźi ſok wyciśniony z łáyná końſkiego, ieſt bárdzo dobry.

Item.

Item. R. Ocul. Cancr. præ. dr. 1. Syrup. d. Altheæ Pernel. unc. 1. Aqu. Petroſel. unc. 3. Olei Iuniperi gut. 5. M. day ná raz.

Kátháplâſmá doświadczona.

R. *Rad. Alei Cæpar, aſſat. añ. ńro 2. Sem. Lini Baccar. Iuniperi añ. unc. ſ. Sem. Carui dr. 3. Herb. Cerefol. Parietar. Flor. Geniſta Lupuli Chamomil. Mellilot. añ. M. 1. inciſa & contuſa coque in Vini & Aqu. part. aqu. ad humid. Conſ.* przyłoż ná łono, y pod moſzná ſpodem, *ad Perineum.*

Item. Wodę częſto w uściech trzymáiąc, uryná ſię dobywa przetrzymána.

Pigułki ſkuteczne.

R. *Thereb. Ven. parum. toſtæ dr. 2. Succi Liquir. Sem. Viol. Milij Solis ſcr. 2. f. pill. doſis ńro 7. ſemel de die.*

Item. *Dekokcya z Sábiny pita, mocno urynę pędźi.*

Ieżeliby zátrzymánie uryny pochodźiło ze złey dygeſtyey, ná ten czas ſłużą lekárſtwá, uryny popędzáiące, ále dygeſtyą náprawuiące: oczym było w kurácyi nieſtrawności żołądká.

Ná Strangurya też medykámentá należą, co y ná Iſchurya. Oprocz tego, *Spir. Salis arm. Fol. Oleos,* ieſt bárdzo ſkuteczny.

Item. Tinctura oſcorij Reguli Antim. per Ol. Thereb. extr. eſt ſecreta.

Item

Item. Niektorzy ná ſtránguryą piią wino, inſi gorzałkę hányſzkową z oleykiem burſztynowym, ieżeli go mieć mogą, ſtłukſzy głowkę czoſnku rozmąciwſzy w gorzałce przecedzáią, y piią, inſi pępek kozłowym łoiem ſmáruią, inſi koźie bobki świeże rozmąciwſzy w ciepłym piwie przecedzáią, y piią, rożni rożne máią ſwoie ſekretá ktore nie rzecz tu wyliczáć. *Abſorbentia* ná tę chorobę oſobliwie ſłużą.

Item. R. Spir. Sulphur. Camph. dr. 1. *Spir. Sal. dr.* 2. *Sal. Abſint. Geniſt. Iuniperi. Nitri fixi aa. gr.* 5. *M. doſ. gut.* 15. Ieżeli pochodźi z źimney przyczyny. *R. Mitrid. dr.* 1. *Ol. Ruta diſtill. Arantiar. aa. gut.* 3. *M. pro doſi una.*

Item. Electuarium Fallopij, ieſt pewne, y inne ktorych wypiſáć niepodobna.

Ná Iſchuryą, y Stranguryą.

R *Ol. Amygd. dulc. dr.*2. *Chamomill. unc. ſ. Pingv. Gal. dr.* 1. *Ol. Scorpion. dr.* 6 *ungv. Dialthea unc. ſ. Cera parum f. ungv. quo ungatur Pærineum,* álbo cybulę rozetrzyi z winem ná też mieyſce przyłoż.

Item. Sok z iednego ráku żywego wyciśniony, y z winem záżyty: urynę pędźi zápewne.

Item. Sok limoniowy, z ſokiem rzodkwiánym zmięſzány, y pity: toż czyni. Prości záś ludźie urynę świeżą koźią piią.

Item. Korzeń *Ononidis* wárząc, y piiąc pomocny ieſt, tákże y źiele (Pánny Máryi lenek) zwáne.

Item. R. Ocul. Lucij pisc. Cancr. Succini aã. par. aqu. M. detur.

Item. Proszek z łáien myszych iest dobry, tákże, y mozg sroczy potężnie urynę pędźi, ná raz dość puł. *Item.* Sáletrá, z dekokcyą Bożego drzewká. *Item.* Ielitká śledziowe suszone &c.

Item. *Pigułki ná Ischuryą.*

R. Therebinth. Cypr. Cocta unc. 1. Rhabar. dr. 1. Liquir scr. 2. Succini alb. scr. 1. Macis scr. s. f. Mix. ex qua form. pill. dos. nro 9. eundo cubitum.

Káthápláśmá sekretna ná popędzenie uryny. *R. Parietar. M. 2. Cerefol. M. 1. S. incisa decoqu. ad mellit. & adde Butyri, rec. unc. 2. Ol. Scorpion. unc. 1. S. calide pectini applicetur. Item. Iniectio Succi Raphani cum Succo Limon.* iest doświadczona.

Ná Stránguryą.

Dobry iest oleiek z wosku, iáłowcowy, bursztynowy &c. tákże mleko ciepło pite.

Item. Cybulá z smálcem wieprzowym przysmáżona, y ná łono przyłożona; pomaga.

Item. Ięzyk gęsi ususzony, y ná proch stárty zażyty, iest skuteczny.

Item. *Purgáns.*

R. Bened. laxar. unc. 1. detur cum aqu. Foeniculi ná gorącość, y ostrość uryny z ktorey *Strangurya* pochodźi. *R Malva Portulaca Lactuca aã. M. 2. coqu. in aqua colatur. cuilibet libra, adde Syrup. Nenuf. Papaver albi Cydonior aã. unc. 1.* niech chory

pi-

piie, po dwá rázy ná dzień, ná raz po kwáterce, osobliwie też służą emulsye, o ktorych było wzwyż.

TRAKTAT IV.

O Podagrze, y Kołtanie, o Dworskiey Chorobie.

O Podágrze, y Chirágrze.

Ktora názywa się Arthritis.

ARthritis iest dwoiáka iedná iest *vaga*, druga *Fixa*, *Fixa* iest, ktora álbo w nogách, álbo w udách, álbo w rękách, álbo kolánách záśiadszy: bolem nieznośnym chorego dręczy. *Vaga* záś tá iest; ktora po stáwách tám, y sám swoie drámmátá odpráwuie.

Pospolicie Autorowie czworáką opisuią chorobę Artetyczną, to iest: gdy ręce bole opánuią názywáią ią Chirágrą, gdy udá názywáią *Ischias*, to iest Scyátyká po prostu, gdy koláná názywáią *Gonagra*, gdy nogi, *Podagra*, w inszych záś członkách bole názywáią zwyczáynie *Arthritidem*, lubo niektorzy y tym názwiská dáią. Náprzykład gdy bol wpádnie w iunkturę szczęki *Syagonagram* názywáią. Gdy w kárk, *Tracheagram*. Gdy w grzbiet, *Rachisagram*, gdy w rámię *Chomagram*. Lecz te názwiská nie są we zwyczáiu u medykow.

Przyczyny tey choroby są iedne wnętrzne,

drugie powierzchne. *Wnętrzne ſą te* 1. Oſtrość *Succi Nervei*, ktore oſiadſzy około junktur, oſtrością ſwoią membrány, y nerwy ſzczypiąc, bole uprzykrzone ſpráwuią. Inſi náuczáią, że humor *Seroſus*, ſwoią wielością, y oſtrością, według humorow przymięſzánych do niego, ták że oſiadſzy *circa artus*, też membrany ſzczypiąc, bole przynoſi, częścią z zápaleniem, y nábrzmiáłością, częścią bez niego, ktory humor zwyczáynie z głowy ſpada przez żyły, od krwi oddzielone.

Dáią inſzych rácyi wiele bárdzo Autorowie tu ſię zmieścić niemogą.

Powierzchne przyczyny ſą: częſte iedzenie potraw grubych, nieſtrawnych, tákże zbytnie picie trunkow gorących, oſobliwie win, tákże niepowściągliwości ciáłá, zkąd náuczáią medycy, że *Arthritis* ieſt *Racchi & Veneris filia*.

Item. Prożnowánie, ſen długi, ewákuácyi náturálnych przetrzymánie, boiaźń, ſmutek, zbytnie pieczołowánie, częſte kąpieli, zbytni gniew &c.

Przyczyną bywáią tey choroby. A iáko inſze choroby, ták też y tá przez czáry bydź może.

Znáki. Nayprzod bol w ſtáwie, lubo w ręce, lubo w nodze, z nábrzmiáłością, y czerwonością, ktora nie záraz ſię wydáie. Poſpolicie tá chorobá poczyna ſię od wielkiego pálcá u nogi, nayczęściey lewey, zkąd dáley poſtępuie, ktorą poprzedza czáſem gorączká, á pod czás oraz z bolem náſtępuie.

Ie-

Ieżeli ſię przymięſza do humoru pomięſzánego z cholerą ná ten czas bol bywa nieznośny, tumor bárdzo máły, á czerwony z gorączką znáczną, uryná bywa cienka, żołtáwa, álbo czerwona.

Flegmy z tymże humorem pomięſzáney,znák ieſt; nábrzmiáłość miękka części boleiącey, bol nie ták bárdzo dokucza, uryná gruba, y pomięſzána. Gdy ſię z meláncholią pomięſza, znák ieſt, że w mieyſcu boleiącym wydáie ſię nieiáka ſiność, przytym bol głęboki, uryná iák wodá, ſłábość cáłego ciáłá.

Progn. Chorobá tá, nie ma w ſobie niebeśpieczeńſtwá, ále ieſt długa, y uprzykrzona, czáſem áż do ſtárości dokuczáiąca, y owſzem niektorym życia przedłuża, dla tego że náturá humory ſzkodliwe (z ktorych inſze humory niebeśpieczne rodźić by ſię mogły) od junktur pewnemi czáſy oddała. Przytráfia ſię iednák w ſłábości nátury, álbo w ſtárym wieku, że gdy náturá tych humorow pozbywáć nie może, w práwia w znáczne choroby, to ieſt: w gorączki, zápalenie wnętrzności, w Apoplexyą, konwulſye, dycháwicę, w puchlinę, w drżenie ſercá &c. Przytym lubo tá chorobá doſkonále uleczyć ſię nie może, iednák záchowuiąc dyetę, y medykámentow prezerwuiących może przez czás długi bydź wolen od niey.

Ieżeli ieſt dźiedziczna, to ieſt z Rodźicow nigdy doſkonále uleczona bydź nie może.

Ieżeli Podágrykom *Varices* ſię wydádzą: uwal-

walniáią od choroby; tákże gdy śię pokaże uryná mętna bárdzo.

Przemienia śię też tá chorobá w kámień, są bowiem sobie te choroby pokrewne.

Sposoby do leczenia.

NA początku pároxyzmu, należy krwie puszczenie, purgánse, vomitorium ieżeli náturá do niego skłonna, tákże ná poty, osobliwie służą medykámentá, w sámym iednák pároxyźmie, gdy śię záweźmie chorobá, nie służą pomienione sposoby.

Purgánsow Formy.

℞. *Hermodactil Turb. Diagred. fol. Senæ el Rasar. Cranij hum. aā. dr.* 1. *Ivæ aribet ad pond. omnium f. pulv. dos. dr.* 1. *s. sæpius repetendo.*

Electuarium Bayri præstantiss.

℞. *Vini Rhen. q. s. cui in coqu. Rad. Polipod. dr.* 2. *Sam. Carthani (per submers. in aqu. prob.) dr.* 1. *S. Fol. Rosmar. Chamapith. aā. pug.* 1. *R. Colat. unc.* 2. *adde Mellit. Rosat. unc.* 1. *s. coqu. ad Syrup. consistent. cui admisce Hermodact. i Diagred. aā. dr.* 2. *Agar. Trochisc. gr.* 25. *Garyophill. Costi. Cimoni Zinziber. aā. dr. s. M. dos. dr.* 3. *ad unc. s.*

Item. Mercurius dulcis cum Resina Ialapa in forma pillul. ieſt wielce skuteczny.

Item Pigułki R. *Pill. de Aloe. Rosat. Diagred. Trochisc. Alch. aā scr.* 2. *Extr. Ligni Aloes dr.* 5. *pill. ńro* 36 *quæ usurpentur, tribus diebus ante Novilunium, una die, una pillula,* 2*do die, duæ,* 3*tio die, tres*

usą

usq; per mensem ascendendo, deinde repetatur earum usus.

Item. Pigułki ktore názywáią *Veni amice surg. & ambula. R. Mass. Pill. Alcophang. dr. 2. Laudani Opiati gr. 5 M. divide in 4. part. quarum una sumatur. 4. horis ante pastum, reliquæ partes ternis diebus.*

Ná pobudzenie potow (okrom inszych medykámentow) naylepszy iest korzeń łopianowy wárząc go, y piiąc polewkę, ktora oraz, y poty, y urynę pobudza, rzecz pewna.

Potym należą *Topica*, to iest dla uśmierzenia bolow, rożne ápplikácye, ktore nie máią bydź używáne po purgánsách, y krwie pusczeniu, chybá żeby bole dokuczáły.

Nayprzod tedy dla uśmierzenia bolu, służy mleko ciepłe przykładáne, álbo káthápláfmá z niego zrobiona, to iest weś mleká co potrzebá włoż w nie chlebá ośrzodki, białego, żołtkow iáiowych, trochę száfránu, zmięszay, przykładay ciepło, gdy nie masz zápalenia. Ná początku záraz gdy się chorobá wyda, w ktorym członku; weś białkow iáiowych dwá, soli miałkiey trochę, octu winnego co potrzebá, ubiy warz; maczay w tym chustki, y przykładay.

Item Weś rzęsy wodney, kwiátu rumiankowego, warz w mleku, przyday mąki ięczmienney zmięszay, y tym okładay.

Item. Weś *Spir. Vini* co trzebá, przyday do niego *Opium Sal. Saturn*, okładay.

Item. *Lapis Medicamentoſus* w ſerwatce, álbo w wodźie roſpuſzczony, y przykładány, ieſt ná to oſobliwy. *Item.* Wodká z żábiego ſkrzeku, z kwiátem dźiewánny wárzona, y przykładána, bol uśmierza. *Item.* Ser młody owczy, przykładány, tákże, y mięſo świeże.

Gdy bol zbytnie dokucza. *R. Fol. Hyoſciami M. 2. Solani Semperv. añ. M. 1. Capil. Papav. hort. ñro 5. Rad. Mandrg. unc. 1. Flor. Chamomill. Violar. añ. pug. 1. f. Decoctio in lacte vel aquâ foveatur pars dolens.*

Item. Swieże liśćie tábáczáne ſtłukſzy, przykładáć ná mieyſcá boleiące, piiawki ſtáwić beśpiecznie może, po ktorych bol uſtáie, álbo pryſzcze przez *Moxę* poczynić. *Moxa* nic inſzego nie ieſt, tylko *Lanugo* z belice.

Item. Weś koperwáſu białego, źielonego oboygá po dwá łoty, kámfory puł łotá, gorzałki mocney, y winá, oboygá po puł kwarty, zmięſzay okładay tym ciepło.

Item. Weś piwá kwartę wſyp w nie ſoli dwie łyſzki dobre, grzey, okładay co godźiná maczáiąc, álbo lagier śledźiowy grzeiąc, y przykładáiąc, rzecz pewna, te bowiem rzeczy prędko puchlinę ná wierzch wywabią, záczym bol uſtáie.

Item. Ná wapno nie gáſzone nálać świeżey uryny, iák ſię uſtoi zlać: tym okładáć maczáiąc chuſty.

Item. Wodká ſekretna *Martini Rulandi* R. *Aqu. Fort. libr. 1. Aqu. Font. unc. ſ. Mercur. ſubl. dr. 1. bull*

per

per horæ quadr. applicetur, linteis madefactis.

Item. Sálármoniak z dziecinną uryną rozpuszczony pomaga.

Item. Zmięszay wraz popioł, sol, urynę, y ocet, tym okładay. *Item.* Oleiek z mydłá weneckiego do smárowánia doświadczony; tákże przestępowy korzeń z gorzałką, iest doświadczony. Y insze rożne ápplikácye, ktore się tu trochę niżey podádzą.

Prośek do záżywánia wielkiey wagi.

R. Cinnabar. Nat. Panchimagogi mineral. aã. dr. 1. Opij præ. scr. s. fol. auri ńro 5. M. dosis scr. 1. vel R. Cinab. nat. scr. s. Ocul. Canc. Pulv. Conchar. præ unicor veri aã. 12. Laud. Opiat. gr. 2. misce, detur circa Vesperam.

Item. Theryáki częste záżywánie często uwalnia od tey choroby. *Vel R. Theriac. rec. dr. 1. Aqu. Veron. unc. s. Succi Lumbric. dr. 3. Liquir. C.C. Succinati gut. 15. Mixturæ simpl. Tinct. tart. aã. scr. 1. Aqu. Cinam. cord. unc. s. M. pro una vice.*

Dekokt osobliwy.

R. Rasur. Ligni Gvaiaci unc. 2. Sasafr. unc. 1. Sassaparill. Rad. Chinæ aã. dr. 6 Ligni lentisc. Rad. Liquir. Herb. Trifol. fibrini aã. unc. s. Sem. Levitisci dr. 3. Papaver. dr. 2. infund. in vini alb. s. q. f. decoct. in vase dupl. R. Colat. libr. 3. adde Syrup. d. Papaver. unc. 1. Spir. Salarm. scr. 4. dos. unc. 4. ter de die.

Item. Mocz w piwie *Trifolium fibrinum*, piy

záwſze, oleiek z moczu cielęcego zrobiony ſmáruy nim: ieſt doświadczony.

Item. Proſo z máſłem, y z mlekiem wárzone, y przykłádáne.

Item. Gliſty roſtárte z oſrzodką chlebá białego, przydawſzy trochę ſzáfránu.

Item. Weś oſrzodki chlebá białego puł funtá; liścia tábáczánego, ſzaleiowego, oboygá po puł garści, mleká świeżego ile potrzebá, warz wſpoł; przyday pſiego łáyná łot, mydłá barſkiego trzy łoty, żołtkow iáiowych trzy, ſzáfránu ćwierć łotá, máſłá łyſzkę, zmięſzay tym okłáday.

Plaſter doświadczony.

R. Confekt Chamech. unc. 1. Pulv. Ialap. unc. ſ. Extr. Trifol. dr. 2. Lithargir. unc. 6. Sapæ Antim. unc. 5. Saccar. Cant. dr. 6. Olei Olivar. q. ſ. Ceræ & picis parum f. Empl

Oſobliwie też ſłuży *Empl. Samaritanum* tákże *Mirabile. Item. Empl. Mirabile in Podagra. R. Ol. Roſati libr. 1. Sapon. Hungar. unc. 4. calef. ſuper ignem lentum, adde Ceruſæ Minij aã. unc. 3. coque ad conſiſt. mollem adde Mumia unc. 1. Camphor. dr. 3. Caſtor. unc. ſ. f. Empl.*

Item. Weś gliſt ziemnych, przeſyp ie ſolą, potym wypłocz, przyday do nich *Terræ Sigillatæ*, rozetrzyi wraz, przyłoż.

Item. Wodká wypalona z żábiego ſkrzeku z łáynem wołowym, do przykłádánia ieſt pewna.

Item. Wodká doświadczona. Weś wody wapien-

pienney funtow 4. zgaś w niey ſtal kilkánaście rázy, przyday miedźi paloney, unc. 4. Cynobru łot, zmięſzawſzy niech ták ſtoi przez kilká dni, potym przecedź, maczáiąc w niey chuſtki okłáday.

Item. R. Sapon. Genuens, indef. Hung. unc. 1. Salis (ad ignem fortiſſ. fuſi) unc. 1. S. Vitrioli unc. 1. Acatiæ unc. ſ. bull. in libr. duabus aceti. colatura applicetur parti affectæ.

Item. Phlegma Vitrioli, eſt Specificum, ac Spir. Salis.

Wodká ſekretna ná Podágrę.

WEś wody czyſtey gárniec, zágaś w niey kilkánaście rázy ſzynę żelázá dobrego, potym weś ſztukę miedźi, rozpal ią, y gaś tákże kilkánaście rázy, do tey wody przyday *Vitri antimonij Mercurij dulc.* oboygá po puł uncyi, choćby też, y więcey, okłáday nią, ieſt bowiem doświadczona, á oſobliwie ná roſpędzenie guzow około ſtáwow wyroſłych, ktore *Tophos* názywáią, náwet, *Venereos* roſpędza. *Item.* W ſerwatce ciepłey ręce, y nogi moczyć, wyiąwſzy, nie ocieráć áż oſchnie, drudzy przydáią źiołá niektore do ſerwatki.

Item. Mákuch ná proch ſtłuczony, przeſiany, w mleku wárzony, y przykładány pomaga. *Y to nie od rzeczy.* Weś trzy gárce winá, włoż w nie lukrecyi, tátárſkiego źiela, ſzałwiy, ruty iarey, wſzyſtkiego po puł funtá; zálepiwſzy w garku, warz do połowy, potym doley brzeczką pſzenną, y znowu warz do połowy, przecedźiwſzy daway pić po kwáterce choremu, á niech dyetę záchowa, będźie zdrow. *Item.*

Item. Essentia ligni Sasafra, per Spir. Vini extr. est probata. Wody śiárczyste (kąpiąc śię w nich) wiele pomagáią. Osobliwie szklanowska, y pod Krákowem gdźie śiárkę kopią. *Empl. Artriticum Francofurtense. R. Empl. d. Achill. magni unc. 6. Oxycrocei Diapalm. aa. unc. 2. Medul. Cervi axun. Ursi aa. unc. 1. S. Tacamacæ in Vino dissol. unc. 1. f. Empl.*

Item. Cerat doświadczony. *R. Ceræ alb. Ol. Rosar. aa unc. 3. Aqu. Rosar. Acet. Vin. aa 1. S. Lap. calamin. Oliban. Masticis aa. unc. f. Album Ovor. ńro 6. Camphor. dr. 8. f. Ceratum.*

Item. Picacismus. R. Picis naval. Resinæ. Nitri aa. 1. S. Sulphur. vini dr. 3. Piper. Euphorb. aa. dr. 2. Sem. Tlasph. Tapsiæ, aa. dr. 1. M. f. picacismus sposob záżywánia ten, rośćiągnąć go ná płotnie, zgrzać, y przyłożyć, w kwádráns odiąć, znowu zágrzać, y przyłożyć, to czynić ták długo, áż skorá záczerwienieie, y spuchnie; záczym też bol ustánie, gdy śię wyda czerwoność, y nábrzmiáłość, przykładáć co innego, naylepszy plaster sámárytan.

Item. *Balsamus Antipodagricus.*

R. Camphor. unc. 2. S. sapon. Venet. unc. 2. Opij dr. 1. Croci dr. 2. spir. Vini q. f. digere filtr. w tym maczáiąc pioro, smáruy mieyscá boleiące, *ad Tophos* naylepsze mydło czarne z żołtkiem iáiowym przykładáne.

SPERNIOLUM. *Spermat. Ranar. spont. resol. libr. 3. adde sal. Armon. unc. 2. sperm. Ceti unc. 1. Camphor. solut. unc. f. Thar. Mastic. aa. unc. 1. S. Opij*

dr.

dr. 5. *Croci dr.* 1. *S. dige. Colat. servetur, pro applicatione.*

Item. Empl. Arthriticum, Mynsichr, ieſt ſkuteczny.

Item. R. Chamædr. Chamapith. Centaur. ñris Aristol. salv. Betonicæ añ. dr. 1. *S. Ligni Gvaiaci opti. unc. f. f. Pulv. subtiliss. dos. dr.* 1. *& plus quotidie,* ieſt bárdzo ſkuteczny.

Item. *Dekokt.*

R. *Rasur. Ligni Gvaiaci unc.* 2. *sassaparil. Chinæ añ. unc.* 1. *infusa per* 24. *hor. decoqu. colaturæ adde Herb. Hamædr. Hamæpith. Rosmar. Beaton. Rad. Bardan. diger. cineribus calid. Colaturæ detur. unc. S. semel. de die expectando sudorem.*

Ceret doświadczony.

R. *Picis naual. unc.* 1. *Picis Crecæ unc.* 2. *Resin. Pini unc.* 4. *Mastis Aloe Hepat. Bol. Armen. sangu. drac. añ. unc. f. Therebint. unc.* 4. *Baccar. Lauri Iuniperi Hæder. añ. dr.* 6. *sulphur. vini unc.* 2. *Ceræ alba q. f. f Ceretum.*

Ná Scyátykę. Weś czoſnku,zwierć go,rozmąć mlekiem maczay chuſtę; przyłoż ná biodro.

Item. Nákłádź do gorzałki kámfory żeby ſię roſpuściłá, ſmáruy nią przy cieple, ociągánie też báńkámi ſuchemi wiele pomaga, y rożne plaſtry, fomentá z dźiewánny, linimentá: ktore opiſáć mieyſce ſzczupłe nie pozwala. Ieżeliby to nie pomogło, krew z nogi puścić.

Ná Artethyczną chorobę, ieſt bárdzo wiele między Autorámi rozmáitych lekarſtw, lecz, y mię-

między ludźmi rożnemi náyduią śię rożne táiemnice, z ktoremi śię wydáć nie chcą, więc niech ie trzymáią dla śiebie, ia z miłośći Chrześciáńskiey, dla rátunku bliźniego, wszystkie y naysekretniey-sze ktorychem doświadczał ták wiele rázy: wyiáwiłem, z tą przestrogą, áby kto ich záżywáć będźie, wiedźiał kędy czego, y iáko záżyć, ponieważ rożne są nátury w ludźiách, rożne temperámentá, y rożne też exkrementá, zkąd co iednemu pomaga, to drugiemu szkodźi, y przeciwnym sposobem, co pospolicie w tey chorobie bywa.

ROZMOWA

Pácyentá z Podágrą.

Wierszem przez Autorá opisána.

PACYENT.

ZKąd śię Podágrá chorobá wźięłá,
Zkąd ciáło ludzkie dręczyć poczęłá.
Czy ią Megærá ná świát zrodźiłá,
By swą furyą ludźiom szkodziłá.
Czyli ią Etná z śiebie wydáłá,
Z ogniem śiárczystym, by kátowáłá.
Członki junktury, moie paliłá,
Dárłá, wierciáłá, y one mdliłá.
Zádney przyiáźńi z nią niezáwierał,
A nim śię kiedy w iey łáskę wdźierał.
Zkąd śię ták bárdzo ze mną zbrátáłá,
Ze swe mięszkánie we mnie obráłá.

Ro-

Rośpoſtárłá ſię, furye ſtroi,
Fukánia grozby, nic ſię nie boi.
Ná prozby nie dba, áni ná płácze,
Iáko ſzalona po ciele ſkacze.
Od fortuny mię precz odſtrychnełá,
Gdy mię ták w ciężką niewolą wźięłá.
Záżyć uciechy, y krotofile,
Nie pozwoli mi ná iednę chwile.
Chciałbym iey pozbyć nie wiem fortelu,
Lubom záżywał do tego wielu.
Doktorow mądrych, bab, álchimiſtow,
Y ludźi rożnych, náwet Iuryſtow.
Nic nie wſkorałem, dáremna rádá,
Ofzukáłá mię ludzka porádá.
Ach iáko dręczy, nie lutościwie,
Zyły wyciąga, ſtrzyka ſtráſzliwie.
Pálce ſkrzywiłá, powyſadzáłá,
Członki ze ſtáwow, nogi ſpętáłá.
Guzy ſtwárdziáłe powyrzucáłá,
Y iáko w dyby ręce podáłá
Náwet kámienie rodźi w mym ciele,
Gdy ich pozbywam iák bolu wiele.
Poſtąpić nie da, rwie, y kátuie,
Siepa, y pali, áni z folguie.
Záżywałem iuż rożnych dekoktow,
Popiłem wiele z Aptek Syrupow.
Pigułki rożne, y konfekcye,
Y rozmáite miſkuláncye
Piłem *Herba Thé*, piłem, y káwe,
Rożne mixtury, bárdzo plugáwe.

Ką-

Kąpieli rożne, wánny pocące,
Ziołá, y máści zágrzewáiące.
Gdy nie pomogły, kładłem chłodzące,
Likwory, plastry rozpędzáiące.
Záżyłem náwet Merkuryuszá,
Ktory humorow bárdzo poruszá.
Y Sáturnusá, záżyłem rády,
Przemoc nie mogli tey chytrey zdrády.
Ják ná kátowni zostawáć muszę,
Gdyż ze mnie práwie wypiera duszę
Zywot mię mierźi, dźiw nie száleię,
Gdy we dnie w nocy, ciężko boleię.
Zycia przedłuża, by kosztowáłá,
Dłużey ná demną dokázywáłá.
Swięconey wody, nic się nie boi,
Ani Exorcism, ią uspokoi.
Duszkoby náleść człeká tákiego,
By mię pozbáwił gościá ták złego.
Dałbym połowę swey substáncyi,
Bym iáko pozbył tey złey bestyi,

PODAGRA.

MIlczáłám długo, dość cierpliwości,
Dosyć przymowek, dość zelżywości.
Zkądem się wźięłá, pilnie się bádasz,
Aż do żywego práwie doiádasz.
A czyli nie wiesz com zá rodzáiu,
Y w ktorymem się, rodźiłá kráiu.
Swiát iest ten wszystek, moiá kráiná,
W naywiększym Pánie moiá dźiedźiná.

Z Kro-

Z Krolowem poszłá z Monárchow zacnych,
Z Cesárzow, z Xiążąt, Pánow ták znácznych.
Wszystká uciechá iest moiá z niemi,
Onych zábawiáć żárty moiemi.
A osobliwie owi Pánowie,
Co piią wino iák Bachusowie.
Y owi co im *Venus* smákuie,
Temi się serce me delektuie.
Z niemi się báwię, y konwersuię,
Z temi zabáwá mnie kontentuie.
Prostych ia ludźi nie rádá widzę,
Chudym páchołkiem záwsze się brzydzę.
Iestem wspániáła, bárdzo poważna,
Rostropna, hoyna, w dźiełách odważna.
Pan, by naywiększy honor mi dáie,
W prasza się w łáskę, gdy mnie uznáie.
Zá przyiaciołkę, wiernie służącą,
W swoich drámátách nie ustáiącą.
Wino ia lubię, bo mi pláguie,
Więc go y Pánom wielce smákuię.
Tym uweselam meláncholiká,
We mdłości trzeźwię: rucham tetryká.
A gdy się *Venus* przyłączy do mnie,
Správuiemy się nie iáko skromnie.
Agituiemy w człeku humory,
Wypędzamy ie ná wierzch do skory.
Nie przystoi to mey wspániáłości,
Bym co czyniłá przeciw ludzkości.
Przestrzegam zdrowia pilnie káżdego,
Ochraniam iáko oká moiego.

Ná wiátr nie puſzczę z łożá káżdego,
By nie ſzkodziłá zarázá iego.
W rękách, y nogách, ſtraż poſtáwiłám,
Wſzelką wygodę im wymyśliłám.
By záś *Lethargus* nie nápadł kiedy,
Snu nie pozwalam, tedy owedy.
Szkodzi wiem dobrze ágitowánie,
Bo ztąd pochodzi krwie pomięſzánie.
Leżeć ná łoſzku w miękkiey pościeli,
Przymuſzam wſzyſtkich by leżeć chcieli.
Náwetem nogi obwárowáłá,
Gdy ſuleáty powymyśláłá.
Ze wiele przedtym więc táńcowáły,
Trzebá by teraz odpoczywáły.
Maſz przyiacielá, czegoż ci trzebá,
Tylko ſámego iuż práwie Niebá.
Nárzekaſz ná mnie, że cię morduię,
Strzykam, y palę, ſrodze kátuię.
Moy Ociec Bachus, iáko ieſt hoyny,
Wſzyſtkim wiádomy, iák nie ſpokoyny.
Natręt ieſt wielki, wſzędy ſię wráźi,
Ia głaſzczę, á on prędko uráźi.
Wleźie do głowy, wnet záćmi oczy,
Rozum odeymie, cále zámroczy.
Zwádźi ſię prędko rad da przyczynę,
Wſádźi do błotá, iáko w pierzynę.
Krzyczy, y wrzeſzczy z wielkim háłáſem,
Doſtáie mu ſię po grzbiecie czáſem.
Ná poiedynki nie raz wyzywa,
Zkąd párágrafy po gębie miewa.

Od-

Odrodźiłám śię prawie od niego,
Gdyż ia nie piiam trunku prostego.
Węgrzy, á Włoszy, moi Pánowie,
Hiszpáni, Niemcy, y Fráncuzowie.
Ieszcze oprocz nich: Polscy Pánowie.
Iáko ich kocham, á kto wypowie?
Miewam sekretne konferencye,
Z niemi záwieram konfidencye.
Umiem muzykę, wygráię trele,
Uczę ich śpiewáć nie iák w Kośćiele.
Wołáią, wrzeszczą, gorgi wydáią,
Ręce, y nogi, tákt im podáią.
Czemu mię zbywasz, com przewiniłá,
Y w czymem ći śię ták náprzykrzyłá.
Záżywasz ná mnie wiorow wárzonych,
Zioł rozmáitych w wodźie párzonych.
Plastrow, oleykow, rożnych mástykow,
Trunkow, likworow, y konfekcikow.
Byłeś w cieplicách, niceś nie spráwił,
Iák czárownicę támeś mię pławił.
Pánią dźiedźiczną iestem ia w tobie,
Ináczey rádźić muśisz o sobie.
Wiem sekret pewny, byś go wykonał,
Zápewnebyś mnie w sobie dokonał.
Pewne lekárstwo abstinentia,
Y drugi tákże continentia.
Z tych ia ruinę ponośić muszę,
Ani śię więcey o cię pokuszę.

PATIENT.

WYbaczże proszę: Páni wielmożna,
Iesteś iák widzę, szczodra, y można.
Radbym się wydárł z twoiey opieki,
O bym cię nie znał odtąd ná wieki!
Byś chciáłá iácháć ná koniec świátá,
Damci wyprawę iedź choć do kátá.
Rad się obeydę, bez twey wygody,
Zá moie winy, mam dość nadgrody.
Pilnie wykonam rad twych podánie,
Dopomoż mi w tym moy miły Pánie.
Záłuię zá grzech, dla twey miłości,
Nałog odmieniam, porzucam złości.
Iuż cię obráźić nie chcę ná wieki,
Gárnę się cále do twey opieki.

O KOŁTANIE.

KOłtan, názywa się *Plica*, ináczey *Ceragra*. *Pytánie*. Nayprzod: zkąd się wźiął Kołtan, poniewaź Autorowie lekárscy dawni nic o nim nie wspomináią. A náwet, y teráźnieyszego wieku, osobliwie cudzoźiemscy Medycy, nie przyznáią go, przypisuiąc to tylko niedbálstwu, álbo perswázyom bábskim, zkąd gdy się nie czeszą, włosy się w kupę zrastáią. Albo przyczynę kłádą ná wapory lipkie, z głowy pochodzące, ktore włosy w kupę spaiáią, záczym przez czás długi nie czesáne, w kupę się wikłáią.

Ná to ſię odpowiáda. Nayprzod zkąd ſię wziął kołtan; rożne rożnych o tym ſą opinie, ktorych wypiſáć mieyſce nie pozwala. Tá ieſt naypewnieyſza, że nie zkąd inąd, tylko od żydow. Ten bowiem narod z nátury będąc około ſiebie nie ochędożny, ſmrodliwy, y przemierzły, tym nieochędoſtwem przyczyná ieſt kołtanow, ktore ſię między niemi zágęściły, z plugáſtwy zámnożonemi w nich; więc że ten obmierzły narod ieſt ná głowę nieprzyiaciel Chrześciánom, ná to ſię uſádźił, áby też y oni byli ich obrzydłości bezecnych uczeſtnikámi. Iáko bowiem rożnemi ſpoſobámi ſzkodzą Chrześciánom, iuż to czárámi, oſzukániem, omamieniem &c. ták też ſwoiey ſproſności, y obrzydłości, (ktore z káry Boſkiey ná nich ſą przepuſzczone) záráženiem ná ciele ſzkodźić uſiłuią. Spoſob zarázy, ktorego záżywáią nie inſzy tylko ten, że w miody, w gorzałki, w piwá one kłádą, y moczą, á nie tylko kołtany moczą, ále też y ſámi ſię w piwách, w gorzałkách kąpią, y onę párchámi zárażáią. *Rzecze kto,* ieſt wiele ludźi ktorzy práwie záwſze piią u żydow, á przecię kołtaná nie máią. *Ná to odpowiádam.* Rożne ſą konſtytucye nátur, ſą bowiem drugie grube, y mocne, do przyięcia zarázy nie ſpoſobne, iáko widźiemy, y pod czás powietrza, álbo łożney choroby; niektore záś ſą ſubtelne, naymnieyſzą zarázę przyimuiące. Do tego Pán BOG nie dopuſzcza tego, áby złość ich iádowita záwſze, y káżdemu miáłá ſzkodźić.

Ze záś młodźi, y cudzoźiemſcy medycy przypiſuią to niedbálſtwu, álbo perſwázyom bábſkim. *Odpowiedź ſię dáie.* Ktoż máiący zdrowy rozum, widząc tákie ſtráſzydłá ná głowách, miałby to przypiſáć náturálnemu powikłániu, álbo pozraſtániu włoſow, á nie tylko ná głowách, ále też y w brodách, do tego, że tácy pod czás Lunácyi (to ieſt Pełni, Nowiu, Kwádry) czuią wielkie w ſobie pomięſzánie, w kośćiách łamánie, ſzumy, bol głowy &c. Záczym idźie, że to nádprzyrodzonym ſpoſobem dźiać ſię muſi. *Spyta ieſcze kto.* Ponieważ między żydámi z niedbálſtwá ich około ſiebie rodzą ſię kołtany, toć choć ich moczą Chrześciánom w napoiách, ſzkodźić nie mogą? *Ná co ſię odpowiáda.* Ze w włoſách, páznokciách,(lubo to ſą *partes excrementitiæ*) ieſt *virus*. Iáko gdyby kto oberznięte páznokcie námoczył w winie, á to by wino przecedźiwſzy wypił, pewne womity. Co niektorzy máią zá ſekret lekárſki, ták też y włoſy máią w ſobie *virulentiam*, bo przez ich pory, rożne humory iádowite wychodzą z ciáłá, zkąd według rożności nátur, rożnego koloru bywáią, záczym zarázá ich ſzkodźić może, ták iáko y pot, śliná, exkrement, z ktorego przeſtąpienia przydáć ſię może, chorobá, co ſię tráfia w dyſſenteryách.

Rzecze ieſcze kto. W cudzych kráiách ieſt żydow wiele, á przecię kołtanow nie znáią. *Odpowiádam.* Ze żydźi w cudzych kráiách nie ſą

tá-

tácy śmierdźiuszy, y oszárpáńcy iáko w Polszcze, ále są ochędożni; polityczni, ták, że tylko káPeluszę ich wydáią w stroiu od innych, że żydzi. Do tego że w cudzych kráiách szynkow im nigdźie nie dopuszczáią, tylko się kupiectwem báwią.

Oprocz tego rodźi się kołtan z rożnych przyczyn: Nayprzod z czárow, iáko bowiem insze choroby niezwyczáyne z nich pochodzą, ták też y tá: o czym iest wiele przykłádow. Bywáią kołtany, y dźiedźiczne, to iest: z Rodźicow ná dzieci spadáiące: tákże przydáią się y z zárázy ieden od drugiego. Iednák nie káżdy kołtan iest zárázliwy, bo ich rożne są rodzáie, y z rożnych przyczyn pochodzące; tákże rodzić się mogą kołtany *ex humore venenato oculto*, ktory *per poros* wychodząc, rodźi kołtany zárázliwe, tákie, gdy urznięte bywáią, w wielkie kálectwá ludźi wpráwuią, pod czás y śmierć przynoszą. Są też niektore wody tákie (osobliwie ná Pokuciu) z ktorych picia kołtany ná głowách wyrastáią, iákoż twierdzą niektorzy, że z támtąd kołtany się zágęściły. Bywáią, y kołtany ná głowie z sámego niedbálstwá ludźi gnuśnych, nie ochędożnych, osobliwie w chorobách gdy się długo nie czeszą. Aleć y báby ledwie nie w káżdey chorobie że z kołtaná pochodźi zápewne twierdzą, y często się tráfia, że ie w ludźi wmawiáią, dáiąc ná wywicie rozmáite źielská: głowę ustá-

wnie płocząc, włosy wostkámi lepiąc, y innych gusel dźiwnych záżywáiąc.

Pytánie. Wieloráki ieſt kołtan. *Odpowiedź.* Według rożności przyczyn rożny bywa, ieden ſzkodliwy, ſpráwuiący po kościách łupánie, bol głowy, w oczách záćmienie, potraw obrzydzenie &c.

Drugi ieſt, ktory żadney z pomienionych chorob nie ſpráwuie. Są też y tákie, ktore lekarſtw żadnych nie potrzebuią, drugim záś bynamniey nie wádzą. Są tákie, ktorym gorzałká bárdzo pláguie; inſzym záś wino, álbo miod, innym pewne potráwy ſzkodzą, oſobliwie grube, ſmáczne záś im pláguią. *Hercules à Saxonia*, opiſuie rożne rożności, y pokrewieńſtwá kołtanow, to ieſt ſámcá, y ſámice, Oycá, y corkę, &c. prawdáli to, twierdźić nie mogę, bo ſię ná nich nie znam.

Progn. Wewnątrz kołtan zoſtáiący, to ieſt, *humor malignus*, (ktory ſię zwykł w włoſy wdawáć) wiele złego przynoſi, to ieſt: łamánie po kościách, ślepotę, womity, potraw obrzydzenie, żył pokurczenie, guzy, álbo wrzody po ciele &c. gdy ſię záś ná wierzch wyda, nie ták ſzkodliwy ieſt.

Ieżeli go záś kto lekkomyślnie urznie, oſobliwie táki, ktory álbo z czárow, lub *ex malignitate interna* pochodźi, w ciężkie choroby wprowadza: áni to ieſt bayká, wiele bowiem przykłádow ieſt, że lekkomyślne urznięcie onego wie-

lu

lu wpráwiło w ślepotę, w bol głowy ustáwiczny. w wielką chorobę, w konwulsye &c. á pod czás y śmierć przyniosło. Gdy zás kołtan z iákiey inszey przyczyny będźie, lubo kto urznie, álbo wyrwie: szkody żadney w zdrowiu nie spráwuie. Bywa y to, że gdy iuż wszystká *virulentia* ze wnątrz wyidzie, z ciáłá do włosow: sam kołtan dobrowolnie odpada. Co się tycze kurácyi, według wielu Autorow, táka ma bydź iáko y Dworskiey choroby, iednák że tá kurácya nie záwsze się udáie. Są bowiem tákie niektore, ktorym náwet, y enemá zászkodźi. Są też niektore, w ktorych beśpiecznie purgánsow, dekoktow, vomitoria, wánien suchých, &c. záżywáć może. Aby się kołtan ná wierzch wydał, máią rożni rożne ná to sposoby, á osobliwie ciekáwe báby, máią ná to rożne ziołá, z dziwnemi názwiskámi, máści, plastry, mycia, przymawiánia, żegnánia, záklinánia &c. Ja tylko dodam, że kto chce áby się kołtan wywił, niech moczy w gorzałce, álbo w winie źiele zwáne Barwinek, (ktorego náwet, y źimie pod śniegiem dostánie) tę gorzałkę, álbo wino niech piie co dźień po kieliszku, przytym niech wárzy to źiele w ługu, y tym głowę myie, w ten czas gdy się wyrwie, ták prędko od mycia częstego sam odpádnie.

Item. Aby się kołtan wywił, weś barszczu źiela, bábiego muru, ktory też zowią mchem większym, łopianowego korzenia, wárz to wraz,

myi głowę czesto. Dáie ſię też przeſtrogá, áby dla beśpieczeńſtwá nie urzynáć kołtaná nożyczkámi, nożem, álbo brzytwą, áni żadnym żeláznym inſtrumentem, ále tym ſpoſobem; weś białek od iáiá ieden, wapná świeżego, niegáſzonego łotow 4 Auripigmentu puł łotá, mydłá barſkiego, ługu mocnego co potrzebá, zmięſzay wraz, obmyi pierwey mieyſce wodą ciepłą, náſmáruy tą mixturą, y záraz pátrz ieżeli włoſy puściły, ieżeli nie, omyi czym prędzey, á znowu náſmáruy, zápewne odſtánie, to ſmárowánie názywa ſię *Pſilitrum*.

Ná łománie w kościách, y inne bole z kołtaná przyczyny pochodzące, wánná. Weś łopianu z liściem, y z korzeniem, bábiego muru, bárwinku, mácierzanki, liścia wierzbowego, warz w kotle, oſtudziwſzy nie roſtwarzáiąc kąp ſię co raz w inſzey wodzie z nowych zioł wárzoney, á przy tym łopianowy korzeń warz, y piy &c.

ZKąd gorzałká u żydow ták bárdzo ſmákuie,
Bo w niey żyd, y z żydowką párchy opłokuie,
Zkądże tá chęć do trunku ślepa żydowſkiego,
Zkądże ſmák wyciśniony z kołtaná brzydkiego.
Czyni chęć nie zwyczáyną, że práwie ſzáleie,
Gdy częſto do gardzielá gorzałki nie leie.
Miod żydowſki czem ſmáczny, bo go żyd zápráwi,
Gdy z żydowką z żydzięty w niego náplugáwi.

Wy-

Wyblwa się, y zámięsza, przemyśliwáiący,
Aby swoie zarázy, (w trunki mięszáiący.)
Mogł pozbyć żyd smrodliwy: żeby Chrześciány.
Smrodem párchem, kołtanem záráźił, y Pány.
Czáruią, námawiáią, áby im wierzyli,
Iákoż się iuż niektorzy w żydow obrocili.
Zyd fáktor, żyd, y doktor, żyd iest y podskárbi,
Zyd z hárendy (rozumie Pan) że on mu skárbi,
Alić go on wyskubie, iák gęś wypierzoną,
Rwię po piorku by nieznáć, powoli zmamioną.
Chłopek wolny zá swoy grosz, nápiiáć się wszę-
dźie,
Pan przykazał by nie pił tylko ná hárendźie.
Chocby skorá oblázłá z chłopá párszywego,
Pan tego nie uważa, dla zysku swoiego.
Y choć wszystko wywlecze z domu ná hárendę,
Co miał mieć przez cáły rok ná swoię wiwendę.
By odrobił pánszczyznę Pan o to nie stoi,
Ze chłop o głodźie robi, bo się plagi boi.
Y ták skrytą chytrością niszczą Pánow sámych,
Gdy ich niszczą, nie sámych, ále w ich poddánych.
A nie tylko po wioskách, ále y przy mieście,
Gdy się pilno przypátrzysz, uważysz w niewie-
ście.
Iáko by z nabożeństwá idźie do Kośćiołá,
Niedługo tám zábáwi iák by iey kto wołá.
Bieży pilno do szynku, żydá łub żydowki,
Chlisnąwszy przepalanki, boiąc się przymowki.
Leci do dom zbledniáłá, iák toruńska cegłá,
Wymawia się że pilno (áż iey duszno) biegłá.
Więc

Więc gdy ſię przyzwyczái, wlecze co nádybie,
Choć iey mąż bokow zmáca, gdy ią przy czym zdybie.
Młotki, piłki, ſrubſztáki, noże, y nożyce,
Fártuch, kábat, y pościel, náwet, y ſpodnice.
Rożen, miſkę, y kſiążki, rękaw, y donicę,
Wlecze wſzyſtko do żydá, iákby do kramnice.
A gdy ſię zá małżonką mąż chodźić náuczy,
Wſzyſtko z domu wywleką, áż biedá dokuczy.
Iedno drugie wywłoczy, z błotá plugáwego,
Ze nogi nie ſtátkuią, wpycha do gorſzego.
Tłuką ſię po ulicách, od ściány do ściány,
Tryxáią ſię głowámi, nie iáko báràny.
Iedno drugie potłucze, oczy popodbiia,
Gdy ſię prześpią názáiutrz, zkąd tá nowália.
Pyta iedno drugiego, co ſię z námi dźiało,
Weyźrzy iedno ná drugie, ciáło poſiniáło.
Poſkrobie ſię po głowie, álić włoſow máło,
Dźiwno mu że ołyſiał zkąd by to bydź miáło.
Myśli czy nie ſpárzono głowy z kámienice,
Alić guzy po głowie, potłuczone lice.
Po przepiciu bierze go ápetyt do iadłá,
Nie máſz w mięſzku, y groſzá, nádźieiá upádłá.
Robić muſi o głodźie, co prędzey ná ſtráwę,
Y ná żydá bo go chęć ciągnie ná zabáwę.
Człowiecze maſz ná ſobie znák Chrześciáninà,
Maſz roſkaz od Kośćiołá ſtrzeż ſię pogánina.
A dopieroż narodu ták nieprzyiáźnego,
Ktory bluźni Chryſtuſá, depce Imię Iego.
Ie-

Iezli chceſz żyć z Chryſtuſem, w Kroleſtwie ná wieki,
Stoy przy nim nie puści cię nigdy z ſwey opieki.
Broń honoru iák możeſz, Zbáwicielá twego,
Brzydź ſię żydem iák diabłem, uciekay od niego,
Miłuy IEZUSA z ſercá ſzczerze uprzeymego,
Doſtąpiſz chwały wieczney, y widzenia iego.

O Dworſkiey Chorobie.

Ktora názywa ſię Lues veneræa, Morbus Gallicus, Neapolitanus, Hiſpanicus Indicus, Syphilis.

PRzyczyná Dworſkiey choroby ieſt: pomięſzánie wſzyſtkich humorow, pochodzące oſobliwie z kwáśności ſubtelney, (ktora ſię *Volatilis* zowie) oſtrey bárdzo, y iádowitey: wſzyſtkie ákcye ciáłá mięſzáiącey, y pſuiącey &c.

Znáki choroby. Nayprzod *Gonorrhæa virulenta,* to ieſt: *fluxus ſeminis corrupti,* rożnego koloru z rznięciem, y inſzemi przypádłościámi. Ciáłá wſzyſtkiego ſłábość, y ociężáłość, łamánie w kościách, kroſty ná wárgách, y gdźie indźiey po ciele: nábrzmiáłość, y zápalenie członká náturálnego; *Exulceratio Scroti,* ſplugáwienie częſte, cerá bláda, niektorym częſto rumieniec ſię ná twarzy wydáie. Bole po ſtáwách przechodzące, w nocy bárdźiey odzywáiące ſię. Te znáki czynią podeyrzenie, y odmiánę *Gonorbei,* w Dworſką chorobę. Ieżeli záś iuż chorobá w korzeniona ieſt, w

ten

ten czas bol głowy, y ſzum częſty, y więkſzy bárdziey w nocy, á niżeli we dnie dokuczáiący; bole uſtáwiczne, w rámionách, w goleniách. Uſtá práwie goreią; ná ktorych częſto exulcerácye, z wyraſtániem dźiwego mięſá. Przydáią ſię tákże, y ná podniebieniu; potym gdy ſię chorobá záweźmie, ciáło z człeká opada, bole nieznośne w ſtáwách, ták iáko w podágrze, náſtępuią potym konwulſye, bol głowy bárdzo ciężki, nie ſpánie, ſzaleńſtwo, wielka chorobá, kroſty rożne po głowie, po ciele, po noſie, po wárgách &c. z uſt fetor, noſá opádnienie, álbo ugnicie, guzy twárde po ciele, ktore *Bubones* zowią, zębow wypádnienie, trudność wielka w upuſzczeniu uryny, *Pennis*, y przyległych części exulcerácya; kroſtká gdy ſię wyda *in glande*, z ktorey humor *virulentus* wychodźi żołtego koloru, zkąd náſtępuie exulcerácya *membri*.

Progn. Swieżo záciągniona dworſka chorobá: ieſt łátwa do uleczenia; záſtárzáłá záś bárdzo trudna, trudnieyſza też ieſt do leczenia w meláncholikách, w flegmátykách, álbo krwiſtych bárdzo; tákże gdy ſię przyda ochrapienie, znáczy chorobę trudną do leczenia. *Item.* Gdy będźie exulcerácya *Urethry, ex fluxu ſemin. corroſive.*

Item. Ktora ieſt dźiedźiczna, to ieſt z Rodźicow: ieſt nie uleczona.

Item. Trudnieyſza ieſt do kurácyi w ktorey bywa exulcerácya znáczna, y guzow wiele *tophos* zwánych. *Item.* Gdy ſię przyłączy puchliná, álbo

bie-

biegunká. Wrzody ktore ſię przydáią *in ano*, to ieſt w ſiedzeniu, naygorſze ſą do leczenia. Częſto też tá chorobá (choć uleczona) rádá ſię odwraca.

Wiádomo káżdemu z iákiey przyczyny przydáie ſię tá chorobá, lecz oprocz tey może ſię przydáć z zarázy ieden od drugiego, z uſt, z pościeli, z ſukien, z czapki, náwet y z śliny, z rodźicow też zlewa ſię ná dźieci, tákże dźiecię może mámkę zárážić, álbo mámki dźiecię.

A żem iáśnie nie wyráźił znákow, y okoliczności tey choroby; nie dźiwuy ſię, nie rzecz bowiem polſkim ięzykiem wſzyſtko obiáśnić, áby ſię czyie oko tym nie obráźiło.

Spoſoby do leczenia.

NAyprzod należą purgánſe, *Digeſtiva*, *Diaphoretica*, dekokty, wánny pocące, ſálwácye, krwi zás puſzczenie mieyſcá nie ma, chybáby chory był krwiſtey komplexyi. Co ſię tycze purgánſow; te máią bydź tákie.

R. *Mercur. dulc. gr.* 15. *Reſin. Ialappe dr.* 8. *Therebinth. Ver. q. ſ. f. pill. pro una doſi interſperſa pulv. Cinamomi Vel* R. *Electuar. d. ſucc. Roſar. dr.* 2. *Mercur. dulc. gr.* 12. *cum ſacc. f. bolus. Vel* R. *Extr. Cathel gr.* 24. *Mercur. dulc. gr.* 10. *Reſin. Gvaiac. gr.* 7. *cum Aqu. Cinam. f. Maſſ. ex qua form. pill. deinde ſequentibus* 5. *diebus utentur Rhabar. pulv. cum Therebint. & repet. pill.* Po purgánſách, y między niemi máią bydź dawáne *Digeſtiva*, ktore ſą te. *Tartarus Vitriol. ſal. Tartar. Cremor. Tartari Salis*

rożne, á oſobliwie *Endivia Fumar. Cardui bened. Tamar. Scolopen. Abſinthij Cichor &c.* pomienione *Digeſtiva*, lubo mięſzáiąc iedno z drugim, lubo ſáme przez ſię: według upodobánia dawáć: Syrupy też ſłużą, oſobliwie *de Lupulo de Fumar de Cichor. cum Rhabar. Oxymel. Squill. Syr. de 5. radic. &c.* Należą y dekokcye rożne, ktore káżdy wymyślić może, według potrzeby Pácyentá, álbo choroby. Po odpráwionych purgánſách, należycie przyſtąpić do dekoktu, y wánien ſuchych.

Spoſoby wárzenia Dekoktow.

R. Weś *Ligni Gvaiaci* ſunt ieden, to ieſt łotow 24. *Corticis Gvaiaci*, łotow 8. *Saſafras Salſæ parill.* oboygá po trzy łoty. *Rad. Chinæ el.* łotow 4. hányſzku łotow 3. lukrecyi łotow 2. ántymonium przedniego utłuczonego, y w węzełku záwiązánego łotow 30. włoż wſzyſtko pokráiáne do gárcá nowego náley wrzącey wody gárcy 4. nákryi dobrze, niech ſtoi przez 24. godźiny, potym warz według zwyczáiu, żeby połowá wywrzáłá, przecedźiwſzy przez płát ſukienny, ſchoway ná źimno, daway choremu tego dekoktu z ráná, po południu, y ná noc, zá káżdym rázem po pułkwarty. Remánencye záś (przydawſzy do nich nie co pomienionych ingredyencyi: tákże fig, rodzenkow) wody náławſzy warz zwyczáynie, przecedźiwſzy daway pić záwſze, (oprocz pierwſzey dekokcyi) Do wánny ſuchey, chory ma wchodźić dwá rázy

ná

ná dźień, á przed weyściem do niey, dawáć z pierwszą dekokcyą. *Spir. Theriacal. Camphor.* álbo *Spir. Tart. Rect. f.* álbo *Resin. Gvaiaci cum Conserv. Rosat.*

Pod czás záżywánia dekoktu chory ma ieść tylko pieczyste, á miásto chlebá suchárki, tákże co tydźień trzebá dawáć purgánse, y w te dni w ktore chory one bierze, nie ma pić dekoktu: ále piwo, tákże ieść powinien rosoły. A że rożni rożne máią formy gotowánia dekoktow, ten nayskutecznieyszy położywszy, dáię ieszcze ieden, R. *Rad. Chin. el. unc.* 4. *Salsæ parill. unc.* 6. *Rasur. Tign. Sancti unc.* 8. *Cort. ejusd. unc.* 2. *Ligni Sasafr. unc.* 3. *Santal. rubr. Citrini aā. unc.* 2. *Lig. Lentisc. Rhod. aā. unc.* 1. *S. Rad. Polipod. unc.* 5. *Liquir unc.* 3. *Rad. Petaphil. Tormentil. aā. unc.* 1. *S. sem. Anisi Fænic. aā. unc.* 2. *incis. & contusa fund. aqu. ferven. ollas* 8. *macer. per* 24. *hor. dein. bull. in dupl. vas ad 3tia part. consumpt. in fine coct. adde Passul jor. libr.* 1. *S. Carioar. libr.* 1. *Cinam unc.* 2. *sem. Cartham. unc.* 1. *Cort. Arant. Citri Galang. Cubeb. aā. unc. s. Colatura perfecte cocta servit. pro potu ordinario.* Aby był dekokt czysty, wykláryfikuy go białkámi iáiowemi. Lecz y sámo drzewo gwaiákowe wárząc, (przydawszy do niego Antimonium w węzełku, y trochę lukrecyi) iest skuteczne: podobno bárdźiey ániżeli rożne miskulancye.

Więc że tá chorobá rzadko (bez sáliwácyi) doskonále uleczona bydź nie może, osobliwie gdy iuż wkorzeniona będźie.

Podádzą ſię ſpoſoby: co y iáko ná nię dawáć; wielu álbowiem ieſt niedoſkonáłych lekárzow: ktorzy leczenia tey choroby podeymuią ſię, á náwet y báby, chłopi proſci, żydźi &c. Káżdy z nich máiąc ſwoie ſekretne leki, z ktorych nie ieden, nie tym co miał, ále y życiem przypłáćił, á oſobliwie ná ſáliwácye rożnych z Merkuryuſzá prepárácyi zażywáiąc, y one nie ták iák należy dáiąc, w cięższe dáleko choroby (ániżeli ieſt ſámá) wpráwuią. Tráfia ſię to bowiem nię raz, że Merkuryuſz, álbo nie ieſt prepárowány iáko należy, álbo choć ieſt dobrze prepárowány ále do czego innego ſłuży: gdy go Medyk zádá nie doſkonáły, gárdło podrapie, podniebienie opryſzczy, dźiąſłá exulceruie, zęby ochwieie, wſzyſtko ciáło pomięſza; oppreſſye ſercá ſpráwi, y nie raz w páráliż ciężki wpráwi, co więc nie Merkuryuſzowi, ále (mydląc oczy Pácyentowi) złym humorom, ktore Merkuryuſz poruſzył, y one wyprowadza, przypiſuią: co ieſt wielki fałſz, bo lubo w ſáliwácyách dźiąſłá obrzmieią, zęby ſię ochwieią, z oſtrości humorow od Merkuryuſzá poruſzonych, iednák gárdłá nie opryſzczą, áni podźiuráwią, ſercá oppreſſyi, áni páráliżu ſpráwuią, y owſzem po odpráwionych ſáliwácyách, chory iák inſzy.

Dáie ſię znowu przeſtrogá że gdy chory bárdzo ſłáby ná ſiłách, álbo będźie w leciech podeſzłych, wſtrzymáć ſię od nich.

Spoſoby do pobudzenia Sáliwácyi.

Troiákim ſpoſobem ſáliwácye pobudzone bywáią to ieſt, dáiąc ná nie przez uſtá, przez kurzenie, y przez ſmárowánie.

Spoſoby dawánia przez uſtá.

R. *Turpeti mineral gr. 5. Mercur. dulc. gr. 7. agitata quam optime in mortar. lapid. dentur. cum Conſerv. Roſar. & ſacchar. quolibet die uſq; dum effectus non ſubſequatur.*

Vel Mercur. vitæ gr. 2. Mercur. dupl. gr. 7. optime agitata, miſceantur cum ſ. q Theriacæ; detur ſic quotidie, áż ſáliwácye náſtąpią. Iednák naylepiey dawáć ſámo *Mercurium dulcificatum*. Náprzykład, pierwſzego dniá dáć gr. 10. drugiego dniá 11. trzeciego 12. codźień iedno grano przydáiąc, áż ſáliwácye náſtąpią. Dáią niektorzy *Mercur. dulcific. ſcr. cum Diaſcordio*: dwá rázy w tydźień. Co ſię komu podoba niech tego záżywa.

Wtory ſpoſob przez kurzenie.

R. *Cinabar. Antim. vulg. Myrrhæ aã. q. ſ.* zmięſzay warz, bierz tego proſzku, ná koniec nożá po troſze, rzucay ná węgle po trzy, álbo cztery rázy, dym wychodzący chory przez ſzklány liiek w ſię niech bierze, głowę dobrze okrywſzy. To kurzenie powtarzáć ták długo, áż ſáliwácye náſtąpią. Inſi *ad Cinabar. Antim.* przydáią burſztynu, ſiárki, máſtyxu.

Trzeci ſpoſob przez ſmárowánie.

To ieſt: R. *Mercur. viv. unc. 1. ungv. d. Althææ*

Fernel. unc. ſ. zmięſzay iák naylepiey, ſmáruy tym ungwentem wſzyſtkie członki, y ſtopy, wprzod z ſtárſzy dobrze chuſtą ciepłą, ſmárowáć raz tylko ná dźień z ráná, w godźinę po záżytym roſole, álbo iáiu miękkim, niektorzy grzbiet ſmáruią, co źle bárdzo czynią.

Lepiey y beśpieczniey záwſze dawáć ná ſáliwácye przez uſtá. Pod czás ſáliwácyi chory ma bydź záwſze w cieple, koſzul áni pościeli nie odmieniáiąc, ieść ma tylko roſoły, y iáycá miękkie. Nábrzmienie, y exulcerácye w uściech (ktore pod czás ſáliwácyi) zwykły bywáć: naylepſze ieſt mleko ciepłe z wodą do płokánia, álbo ſprycowánia, álbo *Decoctio hordei cum Diamero.*

Item. Przed ſáliwácyámi, chorego wprzod dobrze przepurgowáć.

Item. W záſtárzáłey chorobie: nie trzebá ná nie dawáć, tákże ſłábym, y tym ktorzy máią uſtá, y podniebienie owrzodźiáłe, tákże y ſtárym, tákże w Páráliżu zoſtáiącym, y wyſchłym &c. Wiele ieſt tákich, ktorzy miáſto ſáliwácyi dáią *Extracta Lignorum* iáko *Gvaiaci ſalſæ parill. ſaſafr.* przydáiąc *Sal. C. C.* álbo *viperarum.*

Oprocz pomienionych ſpoſobow, ktore ſię podáły ná pobudzenie ſáliwácyi: ieſt innych bárdzo wiele, lepſze, y doświadczeńſze tu zebrawſzy, inne opuſzczam.

Ná *Bubones venereos;* naylepſze ieſt *Oleum ex Ligno Gvaiaci* záżywáiąc go we wnątrz co dźień po kilká kropli, y ſmáruiąc nim *Bubones* ná to

też iest osobliwy plaster. *Vigonis cum Mercurio*, tákże *Empl. de Achill. cum gum.* zmięszáne *cum Oleo Ligni Gvaiaci.*

Gdy się *Bubo* z molifikuie, otworzyć go lancetem, álbo pryszcz ná nim uczynić, á ná otwártą ránę kłáść terpentynę płokáną *in Decocto Gvaiaci*, y ná wierzch przykładáć *Empl. Oppodola.*

Ná spuchnienie Mosien z zápaleniem.

Zrob Kátháplásmę z ruty, z liścia hebdowego, wárząc *in Decocto Gvaiaci.*

Ieżeliby zás był tumor twárdy: bez zápalenia, ná ten czas smárowáć *Balsamo sulphur. succinato*, álbo *Ol. Ligni Gvaiaci*, álbo *Balsami sulph. Ruland.* Ná twárde guzy (ktore *Tophos* zowią) około rámion, pod czás, y ná głowie wyrosłe: służy *Mercurius malleabilis*, álbo bláchę ołowiáną nátrzeć Merkuryuszem, ktorą przykładáć, álbo *Empl. Vigon. cum Mercur.*

Ná Nos okrostáwiáły.

℞. *Cinnabar. nat. sperma Ceti, Camphor. aā. q. v. cum S. q. Bals. Peruviani f. Linim.*

Ná opádnienie ciáłá od kości.

Naylepsze iest *Phlegma Vitrioli*, nie bárdzo ostre, álbo *aqua Phegedinica.*

Ná bole w stáwách.

Służy *Aqua Theriacal Camphor. vel Balsam. sulph. anisat.* Ieżeliby zás było zápalenie, ná ten czas *Saccharum Saturni cum aqua Plantaginis* naylepsze. Gdy w podniebieniu dźiurá będźie, trudno iey

zgoić, ále trzebá w nię bláſzkę wpráwiáć: ktora ma bydź táka. Day ukowáć bláſzkę ze złotá, álbo ſrebrá, ku gorze wyprężoną, do ktorey przylutowáć trzy, álbo cztery oczká z drotu, do ktorych gębkę przyſzyć, ták ażeby ciáſno záchodziłá, tę bláſzkę wkłádáć z gębką co dzień ią wyimuiąc, y przepłokuiąc.

Ná Exulcerácyą ięzyká płokánie.

R. Roſar. rubr. Bolauſt. aã. M. 2. Gallar. dr. 2. Gland. unc. ſ. Plantag. ſicci dr. 3. Cort. Arant. Alum. uſt. aã. unc. 3. Virid. æris ſcr. 1. coqv. in aqv. Plantag. ad Conf. 3tiæ part. Colat. adde Mell. Roſat. unc. 3. pro gargariſmate.

Plaſter ná *Bubones pewny*:

R. Gum. Ammon. Galb. aã. unc. 4. de pur. per acet. & in ſpiſſ. adde Empl. d. Achill. ſimpl. d. Mellil. aã. unc. 2. S. Balſ. ſulphur. Ruland. unc. 1. Therebinth. unc. 1. S. ceræ unc. 2. f. Emplaſtrum. Ieżeliby były z bolem wielkim, przyłoż Káthapl. *R. Flor. Mellil. Verbaſci aã M. 1. pulv. Althea, Fænugr. aã. 2. coqv. in Decocto Gvaiaci ad form. Cathapl. cui adde Axung. Anſer. Ol. Anethi. aã. unc. 1.*

Dołożę tu ieſzcze ſpoſob leczenia tey choroby, ktorym człowiek pewny proſty, wiele ludź doſkonále leczy: ktory ieſt táki; dáie nayprzod raz, álbo dwá gryſzpanu miáłko tártego wziąwſzy ná koniec nożá: w gorzałce, álbo w piwie záżyć, z czego bywáią womity, y ſtolce, potym chorego párzy nád párą źiela wárzonego, do kto-

ktorego przykłáda kámienie rozpalone,to záś źiele názywa ſię bágnem, iakoż ná bágnách rośćie, wielkie, żołto kwitnące, y niewdźięcznie pachniące, po káżdym záś náparzániu, ſmáruie kroſty gryſzpánem roſtártym z máſłem nieſłonym, przydáiąc zrázu proſzku z korzenia pietruſzczánego, iák trzy części, potym co dáley mniey. Pic záś dáie miáſto dekoktu korzenie łopianowe, ná wioſnę kopáne, y ſuſzone, przydáiąc ięczmieniá, y trochę lukrecyi, hányſzku, y tym ſpoſobem ſzczęśliwie káżdego chorego wylecza doſkonále, nikomu nie obiawiáiąc ſekretu, iam tylko zá wielką proźbą od niego doſtał, ktorego wſzyſtkim użyczam, byle ſię ták dárzyło iáko iemu.

Ubodzy záś ktorych nieſtáć ná leki; gnoiámi ſię leczą leżąc w nich, ieżeli ſię doſkonále tym ſpoſobem leczą: twierdźić nie mogę.

Należáło tu ieſzczę opiſáć chorobę, ktora ſię názywa *Gonorrhea*, ieſt troiáka, to ieſt: *ſimplex Gravior, & Virulenta*, lecz że nie przyſtoyna rzecz polſkim ięzykiem opiſywáć ią, życzę báwiącym ſię kurácyą choroby dworſkiey; áby ſię dowiedźieli od mędrſzych, iáko ią poznáć, gdyż zwyczáynie tę chorobę (nie umieiętni) názywáią *Stranguryą*, w czym ſię mylą.

Autor wierſze przypiſał.

VEnus zdrádliwa roſkoſz cukruie,
Wkrotce nád kátá ciáło morduie.

Uprzykrzonemi zbyt boleſnemi,
Wrzody, guzámi, záráźliwemi.
Łámie po kościách, ſzumi po głowie,
Ciáło wyſuſza, y niſzczy zdrowie.
Uſtá wyrzuca, y podniebienie,
Mowę odmienia iey záráżenie.
Rękom, y nogom, władzą odięłá,
Wſzyſtkiego człeká w niewolą wźięłá.
Oczy zápádłe, twarz iák poczwárá,
Rumieniec zginął z uſt śmierdźi párá.
Zmięſzáłá głowę, ſnu nie pozwoli,
Sumnienie gryźie dla Swoiey woli.
O iák mizerna uciechá ciáłá,
Nie iednemu ſię we znáki dáłá.
Ow noſá pozbył, okrákiem chodźi,
Ow przez nos gęgli, ſpluwáiąc ſchodźi.
Wyſechł iák ſzczypá, ſkorá á kości,
Oczy ſię świecą, ſłábe wnętrzności.
Dyſzy ni ſzkápá ſtára w chomoncie,
Káſzle iák bábá uſiadſzy w kącie.
Czupryná leźie, cále łyſieie,
Łep ſię záwraca, ciáło wrzodźieie.
Iákoby w muſzki twarz ieſt upſtrzona,
Brzydkiemi kroſty, modno ſtroiona.
Uſtá obſypią, nos ugryzáią,
Y podniebienie im wyrzucáią.
Zęby ſię chwieią, y wypadáią,
Wárgi, y dźiąſłá więc wygniwáią.
Wierci po kościách, guzy wyſadza,
Głowy bol ciężki, ſpániu przeſzkadza.

Zy-

Zyły ſię kurczą ciáło opada,
Wſzyſtek ná ſiłách człowiek upada.
Więc y z przyodźiewku ogołociłá,
Suknie, rządziki powywłoczyłá.
Bokámi świeci, iákby z niewoli,
Głod niedoſtátek, áż głowá boli.
Lecz przecię ſwoich rádá częſtuie,
Rożne przyſmáki im wynáyduie.
Konfekcikámi ich delektuie,
Po ktorych chudak okrutnie bluie,
Sączy ſię flegmá, iáko z rynſztoká,
Z uſt we dnie w nocy, nie zmruży oká.
Gárdło podrápią zęby ochwieią,
Siły uſtáią, ręce źiębnieią.
Y proſzek miewa iákiś rumiány,
Gdy nim záſypie áż drapie ściány.
Iáko gęś ſyczy, w łep ſię uderza,
O folgę proſi Páná bálwierzá.
Ma y pomáty piękne pachniące,
Do ſmárowánia zbytnie gryzące.
Roſkoſzne wodki alkiermeſowe,
Ma háłonowe, y gryſzpanowe.
Názbyt trzeźwiące, poſiláiące,
Do zákrapiánia onym ſłużące.
Trzeźwią ſię niemi, áż wzgorę ſkaczą,
Ná ſwoię biedę, nie raz zápłáczą.
Ma też y trunki z wiorow wárzone,
Suchárki świeże kury pieczone.
Wſadza do wánny (Bálwierz) po ſzyie,
Przynagla párą, ledwie nie wyie.

Dáie perfumy z Merkuryuſzá,
Z ktorych wonnośći omdlewa duſzá.
Ma y w garnuſzku coś zaprawnego,
Do ſprycowánia im potrzebnego.
Miewa oleyki, rożne máſtyki,
Zálepia dźiury kłádźie plaſtrzyki.
Ma też ſtolicę ſwoię hrebenne,
Dáią tám leki chłopi odmienne.
Y po łopácie w piece wſadzáią,
Duſzno im á że gwałtu wołáią.
We mdłośći winem ich zákrapiáią,
Po ktorym we wſi káczki pływáią.
Miewa y bety, y páwilony,
Smrodliwe gnoie, ze ſzmát zaſłony.
Záwſze w około áſſyſtencya,
Kupá świń kniemu tuż ſię uwija.
A podniebienie że wyrzućiłá,
Złote lub ſrebrne zá to wpráwiłá.
Zdobi iák może dźiuráwe wrzody,
Iákoż ták ma bydz, według iey mody.
Teć ſą pieſzczoty Venery z ćiáłem,
Tákim częſtuie ſwych ſpecyałem.
Czemu ſię *dworſką chorobą* zowie,
Bo tám prożnuią, rádźi Pánowie.
Młodźi ſwawolni, wiercipiętkowie,
Smagli, y choźi moczywąſowie.
Do niey ſkłániáią ſwoie áffekty,
Miewa też ná nich ſwoie reſpekty.
Zkądże ſię *Morbus Gallicus* zowie,
Czyli ią wnieśli tu Fráncuzowie.

Pe-

Pewniey ci co tám peregrynuią,
Iák z czym poćciwym názad wędruią.
Zkąd ią Medycy *Lues* przezwáli,
By ſię zarázy tey warowáli.
Iák przed powietrzem w czás uchodźili,
Wſzelkim ſpoſobem iey ſię chronili.
By tego potym nie przypłácili,
Zdrowia miłego nie utrácili.
Młodźi roſpuſtni, świátowniczkowie,
Złego ćwiczenia, źli ſynaczkowie.
Y ci ktorzy brzuch zá Bogá máią,
Trunki mocnemi krew zápaláią.
Wiek młody czártu, świátu oddáią,
O Bogá Stworcę, naymniey nie dbáią.
Że trzebá umrzeć nie pámiętáią,
Że piekłem grożą, zá baykę máią.
Ktorego Pánie rácz nas záchowáć,
W wſzelkich pokuſách, chciey nas rátowáć.

TRAKTAT V.

O FEBRACH.

FEbry ſą dwoiákie, to ieſt źimne, y gorące, ktorych ſą rożne rodzáie, y názwiſká, pierwſza názywa ſię *Febris Ephemera*, to ieſt: gorączká, bárdzo wolna, z lękkiey iákiey przyczyny pochodząca, ktora we 24. godźinách zwyczáynie uſtáie: á czáſem trwa do trzeciego dniá, pod czás ſię też obraca *in Synochum ſimpl. vel putrid.* álbo *Hectis.*

Dru-

Druga názywa śię *Synochus, simplex*, álbo *Causus*: to ieſt gorączká znáczna, z nieſpániem, z duſznośćią w pierśiách, z roſpaleniem wſzyſtkiego ciáłá wielkim, z bolem głowy, puls bywa prędki, iednák mocny, żyły nábrzmiáłe, uryná mętna, y czerwona; tá gorączká pod czás iednákowa bywa, pod czás śię mieni, trwa do czwartego dniá, á pod czás do piątego, zwyczáynie zákończa śię *per Crisim*, to ieſt: álbo przez pot, álbo przez krew z nośá. Ieżeli śię záś dłużey przetrzyma; obraca śię *in Synochum putridum*.

Trzecia názywa śię *Febris Hectica*, to ieſt: gorączká wnętrzna, wolna, uſtáwiczna, po iedzeniu bárdźiey śię wydáiąca; rzadko bywa ſámá przez śię, poſpolicie wiąże śię do innych chorob, iáko do ſuchot, do puchliny, y innych członkow wnętrznych, álbo zápalonych, álbo zátkánych, exulcerowánych: to ieſt: wątroby, śledźiony, nerek, *Venarum Mesarai &c.*

Czwarta názywa śię *Synochus putrida*, to ieſt: gorączká uſtáwiczna, pochodząca z korrupcyi humorow, we krwi zoſtáiących.

Piąta názywa śię *Quotidiana continua* tá pochodźi ze krwi flegmiſtey zágniłey.

Szoſta názywa śię *Quartana continua*. Tá pochodźi ze krwi meláncholiczney, z korumpowáney; do ktorey należy *Febris Colliquans* to ieſt: w ktorey álbo poty ſłábiące, álbo uryná nád zwyczay, álbo biegunká bywáią, ktore bárdźiey chorego ſłábią, *Febris horrifica*: w ktorey częſte źimno

na-

nápada. *Febris Assodes*, w ktorey chorzy niespokoyni bywáią, spáć nie mogą. *Febris Syncopalis*, w ktorey częste mdłości nápadáią. *Febris Epiala*, w ktorey oraz y źimno, y gorącość często przypadáią. *Febris Lypiria*, tá iest, w ktorey wnętrznośći prawie goreią, powierzchne záś części ciáłá ziębnieią. *Febris Lymphatica*, *seu Catharhalis*, to iest: gorączká z kátáru pochodząca.

Siodma názywa się *Febris Tertiana intermittens*; to iest, febrá co trzeci dźień przypadáiąca druga názywa się *Semi Tertiana*, to iest: gdy iednego dniá będą dwá pároxyzmy, á drugiego ieden. Trzecia názywa się *Duplex*, to iest: kiedy pároxysm káżdego dniá przypada; ktory rożni się pewnemi znákámi od *quotidiany*. Czwarta názywa się *Triplex Tertiana*, to iest: we dwu dniách trzy pároxyzmy nápadáiące.

Osma názywa się *Febris Quotidiana intermittens*, to iest: febrá z gorączką káżdego dniá nápadáiąca.

Dźiewiąta názywa się *Febris Quartana intermittens*, to iest: co czwarty dźień chorego infestuiąca, druga názywa się *Composita*, to iest: kiedy dwá pároxyzmy czwartego dniá przypadáią, álbo innych wolnych dni odzywa się. Trzecia zowie się *Duplex*, to iest: kiedy ieden dźień wolny, á dwá nástępuiące nie wolne od pároxyzmu. Czwarta zowie się *Triplex*, to iest: ktora káżdego dniá przypada.

Dźiesiąta názywa się *Febris Maligna*, ktora iest

ieſt troiáka, to ieſt: *Epidemica*, po polſku łożna gorączká, inſi názywáią ią *Febrim Hungaricam*. Druga názywa ſię *Febris Patechialis*, to ieſt: w ktorey ſię wydáią petoci ſine. Trzecia názywa ſię *Peſtilentialis*, to ieſt: powietrzna gorączká záráźliwa.

Iedenaſta názywa ſię *Febris Violárum*, & *morbillorum*, to ieſt: gorączká oſpy, y odry.

O GORĄCZCE.

Z iákieykolwiek przyczyny pochodzącey w poſpolitości.

PRogn. Nayprzod gdy będźie (w gorączce) uryná mętna, znáczy wielkie pomięſzánie humorow. Ieżeli záś uryná nie będźie bárdzo czerwona, y prędko ſię w niey máterya uſtawa, znáczy gorączkę nie długo trwáiącą, ktora *per Cryſim* zákończáć ſię zwykłá.

Gdy będźie uryná bárdzo czerwona, y iáſna bez żadnego ſedymentu, znáczy gorączkę bárdzo niebeśpieczną, y długą.

Item. Uryná w wielkiey gorączce, gdy będźie biała: znáczy málignę, y przyſzłe ſzaleńſtwo; tákże uryná czarna gdy ſię w gorączce pokaże: znáczy málignę, y śmierć.

Item. Gdy będźie czerwona z grubą obręczką, tákże znáczy gorączkę, y málignę.

Item. Gdy ſedyment záwſze ſię ná ſpodźie uſtáie, álbo będźie záwſze rozwlekły po urynie: zná-

znáczy gorączkę dawną, y bárdzo niebeśpieczną.

Item. Im ieſt uryná w gorączkách czerwienſza, y iáśnieyſza; tym ieſt niebeśpiecznieyſza.

Item. Puls ſłáby w gorączkách; wątpliwy ieſt.

Item. Puls mocny, iednákowy, (choć będą ſymptomátá znáczne, y niebeśpieczne) pewnieyſzy ieſt ániżeli ſłáby, z mnieyſzemi przypádłośćiámi.

Pulſus vermicularis álbo *Formicans,* tákże *Caprizans;* gdy ſię w gorączce pokázuią: znáczą wielkie niebeśpieczeńſtwo.

Item. Gdy ſię ſzaleńſtwo przyda ná początku gorączki, tákże zápominánie ſię obnażenie, ſzypłánie około ſiebie, drżenie członkow, ſzczkawká, konwulſye: wſzyſtkie te znáki znáczą wielkie niebeśpieczeńſtwo.

Item. Gdy ſię głuchotá przyda ná początku gorączki: tákże znáczy niebeśpieczeńſtwo.

Item. Gdy chory nád zwyczay wzrok ma ſtráſzny, álbo zápalenie w oczách, ſercá nudnośći, ięzyká wielka ſuchość bez prágnienia, oddech ciężki: żywotá nádętość &c.

Item. Gdy gliſty przez uſtá, álbo przez ſtolce w gorączce pozdycháłe pokażą ſię; znák ieſt máligny.

Item. Gdy ſię pokażą petoci czerwone, śine, álbo czarne, znáczą wielkie niebeśpieczeńſtwo, czerwone iednák nie záwſze ſą niebeśpieczne.

Item. Gdy w gorączce, málignie, puls będźie podobny zdrowemu, złym znákiem ieſt.

Item.

Item. Gdy będźie biegunká, przez ktorą odchodźi máterya tłusta, po wierzchu pływáiąca, znáczy niebeśpieczeństwo, tákże enemy dáne, gdy się zátrzymáć nie mogą, że záraz przy dawániu wybiegáią názad, znáczą *virtutem retentricem* upádłą.

Item. Poty często się wydáiące, bárdzo słábe, y źimne; ápetyt cále utrácony, nieczucie się, to iest: pod się pusczánie, znáki są śmierci &c.

APHORISMI.

FEbris vehemens, ubi rubet corpus, plenæq; venæ tument. Sangvinis detractionem requirit.

Frigidi sudores, cum febri acuta mortem, cum mitiore vero, morbi longitudinem significant.

Si rigor febre non intermittente, ægrum iam debilem invadat: mortiferum est.

Quibuscunq; in quartanis febribus, sangvis è naribus affluxerit malum.

Tertiana exquisita, septennis ad summum circuitibus iudicatur.

Quando in Synocho, ex sangvinis tantum copia oborto non statim à principio vena secatur, tunc sangvis propter moram fit malignior, & in choleram convertitur.

In acutis febribus, tantum benignis medicamentis utere, (ut Cassia cum prunis) & non fortioribus, nè calor intendatur, & humorum ebulitio, ac putrefactio augeatur.

Aquæ

Aquæ frigidæ potus in Synocho ac Cholericis febribus, optime confert, poſt ſigna coctionis quæ in magna copia offerenda eſt. Si enim parum bibitur tunc à calore febrili vincitur,& in vapores acutos convertitur, unde febris augetur.

Syncope in febribus ubi aſſidue affligit; propinamus vinum etiamſi inde febris augeatur.

Circa balneum eorum qui habent febres putridas tria ſunt obſervanda: primum ut non accidat rigor ſeu horror in balnei introitu. Secundum ut nullum membrum principale debile ſit. Tertium ut non exiſtat crudorum humorum, circa primas venas, quantitas multa.

Tertianam puram, pura cholera facit; cum phlegmate verò mixta; generat ipſam meram.

Flava bilis putreſcens, cauſonem facit, Crocea tertiam. Vitelina Hæmitritæum, dat, praſſina autem & eruginoſa, in ſolo Stomacho genitæ, nec ipſum tranſeuntes, nec etiam putreſcentes nunquam febrim faciunt.

Ex putri pituita, quotidiana febris naſcitur.

Ex bile, ſolum tertiana, ab atra verò gignitur quartana.

Vinum, balneum, & Epithemata acutè febrientibus: diſconveniunt.

Acutæ febris terminus eſt dies 14. Peracutæ verò ſeptimus

Vera tertiana quæ ſeptem digeritur paroxyſmis, abſque periculo patientis, terminatur.

Febrium paroxyſmi ordinariam horam anti-

cipantes: febrilem materiam ſuperabundare ſigni-ficant poſtponentes autem, ipſam diminui.

Quartana febris non facile hominem jugulat, vetus vero raro, niſi vere ſolvitur.

Sangvinem in febri vomuiſſe, peſtiferum eſt.

Febris quæ ſubito ſine ratione, ſine bonis ſi-gnis, finita eſt, fere revertitur.

Stridor dentium in febri, inſaniam ſignificat.

Si vero iam deliranti accedit: valde pernitio-ſum.

In febri non intermittente, ſi labrum aut na-ſus, aut oculus, aut ſupercilium pervertitur, ſi non videat, ſi non audit, & iam debilis ſit, quid quid horum fuerit: mors prope eſt.

In febrium acutarum principio, atque fine fortioribus medicamentis purgantibus nequaquam utere, nam materiæ febriles, in venis contentæ plus æquo commoverentur, ad quod mors ſequi ſolet.

Febriens, ſi à ventris profluvio corripiatur: Medicus ne ſiſtat alvum, niſi evidens ſignum de-bilitatis adfuerit ex eo.

Si febre detenta ſuffocatio derepente ſuper-venerit: nullo in faucibus apparente tumore eſt mortiferum.

Æſtivæ quartanæ plerumque breveſ, Autu-mnales longæ, & inter eas maxime quæ ad hye-mem uſque pertinent &c.

Sposoby do leczenia Febr w pospolitośći, y osobnośći.

GOrączká ustáwiczna, z iákieykolwiek przyczyny pochodząca; leczy się temi sposobámi. Nayprzod należy enemá chłodząca, potym krwie pusczenie ku wieczorowi, álbo też z ráná; po upusczeniu krwi dawáć dekokcye z Iulepámi chłodzącemi, iáko to *Decoctionem C. C. in aquâ hordei,* do ktorey przydáć *Syrup. d. Cichor. Violar. d. Nymph.* przydáiąc *Sal. prunell. Spir. sulph.* álbo *Vitrioli.* Przytym ieżeli gorączká nie iest názbyt wielka, y chory przy siłách, dáć purgáns wolny *ex Rhabar. Tamarindis & sale nitri, vel Tartaro crudo.* Ieżeliby znáki były pełnośći żołądká, álbo cholery: może beśpiecznie dáć ná womity. Ná prágnienie ustáwiczne: rożne rożni wynáyduią sposoby, pospolicie dáią pić tyzánnę, insi *Limouiadę.* Sposoby gotowánia iey. Weś wody przewárzoney co chcesz, przyday do niey soku wiśniowego, (czystego, y nie stárego) co potrzebá, wyciśniy cytrynę iednę, y drugą, żeby był kwasek wolny, przyday sáletry czystey według potrzeby, niech chory piie, insi záś przewarzáią wodę z cukrem do ktorey wyciskáią z cytryn świeżych sok, y trochę octu winnego przylewáią. Insi przewarzáią wodę z sáletrą, do ktorey przydáią *Tincturam Rosarum.*

Item. Weś wody stokowey kwartę, przyday trochę cukru, winá kieliszek, soku limoniowego

co potrzebá, wodki cynámonowey trochę, zmięſzay,niech ſię tym chory zákrapia.

Item. *Spiritus de pomis* z wodką zmięſzány, przydawſzy *Spir. Vitriol.* oprocz tego emulſye *ex 4. ſeminib.* z Iulepámi chłodzącemi, ſą ſkuteczne.

Ieżeliby ſię gorączká uśmierzyć nie dáłá powtorzyć krwie puſzczenie, uważywſzy ieżeli chory ieſt do niey ſpoſobny, tákże y purgáns wolny. Ieżeliby záś náturá ſkłonna byłá do potow, dáć ná nie, o czym będźieſz miał niżey. Tym czáſem weś rogu ielcniego w ſztuki porąbánego garści trzy, przyday korzenia ſzczawiowego, lukrecyi, rodzenkow, Iujubow, korzenia mleczowego, álbo też ſámego źiela, warz, daway pić choremu. Służy też oſobliwie ná to dekokcya doświadczona z proſá wárzona przydawſzy źiela *Cardui benedict.*

Item. Ná toż *Salia Lixivioſa* wiele pomagáią, iáko to *Sal. Card. bened. Acetoſæ centaur. ńris Cichorei abſinthij &c.* Ieżeliby byłá ięzyká wielka ſuchość, y czarność, krew puścić z pod niego, to ieſt: z żył pod nim zoſtáiących (ktore názywáią ſię *Venæ Raminæ*) ná nieſpánie ktore zwykło przy gorączkách bywáć: záżywáć *Opiata*, oſtrożnie, y rzadko prości záś ludźie, álbo ci co Medyká, álbo Aptekarzá mieć przy ſobie nie mogą: niech wárzą mákowki ſuche w piwie, tego piwá niech ſię nápiią ná noc, ná raz po kwáterce, w tymże piwie chuſtkę maczáć, y głowę nią związąć; álbo weś máku rozwierć go przylawſzy trochę winá,

rozłoż ná chuście, obłoż głowę. Insi máią zá sekret dawáć prosżek z kostek, ktore się náyduią w głowách prosięcych pod usżámi; insi robaczkámi, (ktore bywáią w gębkách roży polney) skronie nácieráć, rostársży ich. A báby przez swoie gusłá zwykły nocnice oddaláć, kto im tego dopusżcza, ciężko grzesży.

Ná ochłodzenie gorączki.

Należą rożne Epithemata, to iest, okłádánie pulsow, głowy, stop, y ku sercu, tákże wątrobie.

Ná okłádánie pulsow w gorączce.

Weś wodki rożáney, białkow iáiowych, octu winnego: sżáfránu, cukru, wsżystkiego co potrzebá, zmięsżay, zmaczay w tym chustki; okłáday pulsy.

Item. Zwierć korzenie pietrusżczáne, przyday białkow iáiowych, octu winnego, drozdzy piwnych, zmięsżay dobrze, obłoż tym nogi pod kostki. *Item.* Weś octu, śmietány, białkow iáiowych, mąki ięczmienney, moczu dźiecięciá máłego, zmięsżay okłáday pulsy.

Item. Warz tátárkę w wodźie, odcedźiwsży maczay w polewce chusty, y pulsy nią okłáday. Niektorzy dynie do pulsow przykłádáią; insi rzepę skrobáną. *Item.* Weś popiołu mákowego trzy łyżki, miodu práśnego, białkow iáiowych myrrhy, wsżystkiego co potrzebá, uczyń plaster, ktorym chorego obłoż, uznasz skutek. Insi winem z myrrhą, y kámforą okłádáią.

Item. Ná bol głowy w gorączce, weś wodki rożáney, białek iáiowy, przyday háłunu, octu winnego, zmięszay obłoż głowę.

Ná mdłość w gorączce.

Weś wodki rożáney, kámfory, cynámonu, száfránu, octu winnego, zmięszawszy, okładay pulsy, á ku sercu przyłoż rutę świeżą zwierciawszy z winem, álbo z octem.

Item. R. Aqu. Rosar. unc. 4. Borag. Bugloss. Meliss. aã. unc. 3. Vini optimi unc. 1. Aceti unc. s. spetier. d. Gemm dr. 1. Lig Aloes Cort. Citri Off. d. Corn. Cervi Ebor. aã, scr. s. croci dr. 8. Misce pro Epithemate cordis.

Ná wątrobę.

R. Aqv. Endiv. unc. 4. cichor. Lactu. Absint. an. unc. 2. Acetosæ unc. 3. solani unc. 1. Aceti unc. s. spetier. Diarchod. Abb. dr. 1. Trium santal. aã. dr. s. M. pro Epithemate.

Hymrodel ná prágnienie doświadczony.

Weś miodu białego, warz dobrze z wodą áż się odszymuie, przyday soku wiśniowego, znowu przywarz, schładzay ná zimno, niech chory piie miásto piwá.

Item. Decoct. hord. libr. 4. Aqua Cichor. Rosar. Veron. aã. unc. 4. confection. Alcher. d. Hyacinth. aã. dr. 2. Syrup. d. succo citri Acetosell. Violar. Berberoch. aã. unc. 5. Spir. Vitriol. ad grad. Służą w gorączkách rożne soki smáżone; iáko wiśniowy, poziomkowy, porzyczkowy, á osobliwie berbesowy &c.

Co

Co śię tycze picia wody w gorączkách trzebá uważáć ieżeli gorączká będźie z zápalenia, y wzburzenia sámey krwi, álbo z cholery: ná ten czas beśpiecznie chory może pić wodę co chce. Ieżeliby záś z inszey przyczyny pochodźiłá, to iest: álbo z korrupcyi humorow, álbo z przyczyny członká ktorego wnętrznego náruszenia, álbo z żołądká pełności &c. ná ten czas nie ma śię dawáć do picia.

Konfekt pośiláiący ná spánie w gorączkách.

R. Confekt. Hyacinth. Alcher. aã. scr. 1. *Pulv. Pretios. Gedan. gr.* 18. *Requ. Nicol. gr.* 9. *vel Lau. Opiat. gr.* 1. *cum sacchar. f. bolus* ná raz. Porządni Aptekarze, miewáią *pocula febriaria*, to iest: kubki odlane z sámey sáletry, z ktorych dáią pić chorym lubo piwo, lubo tyzánnę. Sáletrá bowiem osobliwie służy ná gorączki.

Oprocz tego rożnym gorączkom rożne medykámentow formy podáią śię. *Nitrum vitriolatum* iest *arcanum* ná gorączkę.

Item. Cremor Tartari Succo Berberorum aut citri impragnatum.

Item. R. Unicorn. fossil. Ebor. sive ing. pr. aã. dr. s. Terra sigill. scr. 1. *Cinabar. Antim. scr. s. C. C. sin. ign. pra dr.* 2. *S. Laud. Opiat. gr.* 5. *misce f. pulv. dos. dr. s.*

Item. Ná gorączkę zwyczáyną (ktora názy-

wa fię *Synochus*, álbo *Caufus*) do picia naylepfza ieft ferwatká, lubo fámá, lubo też wodká z niey wypalona, może do niey przydáć fáletry czyftey potrofze; *Diaphoretica* tákże bárdzo fą fkuteczne, iáko *Antim. Diaphor. Sal. card. bened. C. C. philofoph pr. Arcanum dupl. cum camphor. Spir. C. C. Rob. fambucci fal. Viper. vel ferpent. Lapis Bezoar. Unicornu Mixtura d. tribus &c.*

Medyk ma tego przeftrzegáć, áby miáfto gorączki zwyczáyney, nie leczył málıgny, málıgná álbowiem zrázu podobna ieft zwyczáyney gorączce.

Znáki máligny. 1. Nudności wielkie fercá, fił ofłábienie znáczne, y infze fymptomátá ciężkie, z uryny, z pulfu trudno ią poznáć: bywáią też rożne máligny, iedne uftáwiczne, drugie czáfow pewnych, nápadáiące godzinámi.

Krwi pufzczenie w málignie nie należy; lecz pryfzcze, enemy, purgánfe bárdzo wolne, vomitoria, *Alexipharmaca, fudorifera* fłużą.

Profzek fekretny ná málignę.

R. Margar. pr. Ocul. Cancr. Coral. rubr. fuccin. alb. C. C. pr. Lap. Bezoar. dr. aã. dr. 2. Pulv. ex apicibus nigris hilarum cancr. ad pondus omnium f. pulv. dof aã. fcr. 2. ad dr. 1.

Item. R. Theriaca Andr. fcr. 1. Pulv. à chefis canc gr 7. croc. gr. 3. Aqu. card. bened. unc. 2. Prophilact. unc. f. fyrup. Liberant. dr. f. M. detur pro dofi vel R. Myrrhæ Rad. Zedoar. cort. citr. aã. unc. f. cina-

bar

bar. Antim ſcr. 1. *campb. ſcr. ſ. Ol. ſuccin. gut.* 4. *M. doſ. d. ſcr.* 1 *ad dr. ſ. Vel R. Unicorn. foſſil. dr.* 1. *Magiſter. ſaturni ſcr.* 1. *Myrrhæ dr. ſ. camphor. dr.* 5. *M. divid. in part. aqu. dentur in aqu. Prophilnctica ejus uſus repetatur poſt* 5. *vel* 6. *hor. uſq; ſudor ſubſequatur.*

Item. Criſtall ſaturn. cum Spir. Vitrioli coagulato ſą bárdzo ſkuteczne, tákże *Bezoardicum minerale cum camphora &c. Opiata* bárdzo ſą niebeśpieczne, záczym lepiey ſię od nich wſtrzymáć. *Tinctura Bezoardica, vel Diaphoreticum in per acutis Paracelſi*: ſą ſkuteczne, y inne ktorych wyliczyć mieyſce nie pozwala.

Spoſoby leczenia Hektyki.

NAyprzod ieżeli ieſt z przyczyny inſzey choroby, uleczona bydź nie może, áż ſię chorobá (ktora ieſt przyczyną) uleczy, ieżeliby záś ſámá przez ſię byłá: co ſię rzadko przytráfia, podáią ſię krotko niektore ſpoſoby: picie częſte mleká, álbo ſerwatki, ieſt pożyteczne, tákże polewki migdałowe, kontuzy z rákow, gelatiná z pigiew, gąſzcz z rozenkow z cukrem ſmáżony, konfekt ſmáżony. Dekokcya z rozenkow, fig, przydawſzy korzenia podrożnikowego, álbo *Scorzonera &c.*

Item R. Bezoar. Poter. ſcr. 1. *camphor gr* 2. *M. divid. in* 4. *part. Vel R. Roſar. antiqv. unc.* 6. *Papav. erat unc.* 1. *ſcabios unc. ſ. ſpetier. diamargar. frig. Corn. Alcis præ aā ſcr.* 2. *Bezoar. Poter. ſcr.* 2. *cum Syrup. Iulub. f. Elect. de quo ſæpius capiat æger.* Emulſye z migdałámi robione ſą dobre, tákże

enemy, dekokcya chiny z mięſem, álbo z kápłonem, (przydawſzy rozenkow) ieſt dobra, poko ieſzcze nie będźie wkorzenioną chorobá, kąpieli też służą z sámey rzeczney wody, ktore nie máią bydź ciepłe, ále tylko letnie, żeby potow nie pobudzáły, tákże długo w nich nie śiedźieć.

Purgánſe nie służą, chybá bárdzo wolne krwie puſzczenie mieyſcá nie ma.

Bullion ieſt naylepſzy, ktory gotowáć tym ſpoſobem. Weś ſztukę mięſá od rury, ćwierć kápłoná, przyday krupek perłowych trochę, pietruſzki, wſtaw w garku ſporym, niech wre (nie dolewáiąc) áż mięſo rozewre, przecedź przez ſerwetę, przyſol według potrzeby, potrząśniy kwiátem muſzkátowym tłuczonym, niech chory tego záżywa co dźień: oprocz tego dobra ieſt gelátyná z nożek cielęcych z cynámonem, y z cukrem. Sáletry prepárowáney częſte záżywánie z czymkolwiek ieſt bárdzo dobre. A iáko tá gorączká ieſt bárdzo trudna do uznánia, ták też nie mniey trudnieyſza do leczenia. Medycy niektorzy dźielą ią ná trzy graduſy, ktore iáko poznawáć: do tych ktorzy ie rozmierzáli odſyłam.

Spoſoby leczenia Febry Tertiány.

Z Rázu záraz należą purgánſe, ktore máią bydź gotowáne, *ex Fol. Senæ cum Rhabar. C. fol. Aſari acrad. Taraxaconis, adde Mannæ Calab. per decoctionem.*

Vomitorium po pierwſzym pároxyzmie, dobrze

brze ſłuży, byle chory miał ſpoſobność do niegoś krwi puſzczenie też potrzebne, oſobliwie kto iey ma pełność. Potym należą *Antifebrilia.*

Trunek ná Tercyánę.

R. Aqu. cardui bened. unc. 2. ſal. Abſinth. ſcr. 2, pulv. cort. chin. d. chin. dr. ſ. Arcan. dupl. gr. 5. Spir. Vitriol. gut. 10. ſyrup. card. bened. dr. 3. f. potio day przed pároxyzmem.

Item. R. Ocul. cancr. præ ſcr. 1. Arcani dupl. ſcr. ſ. camphor. gr. 3. ſal. Abſinth. gr. 3. detur ſucceſſivis horis ante paroxiſmum.

Vel Weś háłunu ſcr. 1. gałki muſzkátowey puł ćwierci łotá, kádźidłá, pieprzu, oboygá po gr. 12. gwoźdźikow gr. 7. utrzyi ná miałki proſzek, day przed pároxyzmem.

Item. Weś gentiany tártey ſcr 1. przyday *Nucis vomicæ*, to ieſt: wroniego oká gr. 7. day przed pároxyzmem. *Y to pewna.* Nákop ná wioſnę, álbo w ieſieni korzenia mleczu niſkiego, ktory ledá kędy ná drogách rośnie, (názywa ſię *Teraxacon*) utrzyi ná proſzek, day ná raz dráhmę w piwie, álbo w winie, przed pároxyzmem zápewne uſtánie, powtorz ieżeliby zá pierwſzym wźięciem nie uſtáłá.

Item. Rzecz pewna; weś ſzáfránu, pieprzu, ſádzy z kominá twárdych wſzyſtkiego po dwie dráhmy, przyday kilká ſzczypiorkow czoſnku, zbiy wraz, rozłoż ná chuſtce, przyłoż ná żyłę ſálwátelę pod máłym pálcem u ręki. Męſzczyznie ná

pra-

práwey ſtronie, álbo ręce: białey głowie ná lewey.

Vel R. Gum. Galban. ſal. Gemm. Pulv. Tormentill. Fulig. camin. ſplend. Fol. Burſ. Paſtor. aã. dr. 2. camph. dr. 1. S. Olei ſcorpion. Mathiol, Theriacæ Androm. aã. dr. 1. S. cum S. q. Therebinth. f. Empl. ktory rozłożywſzy ná dwoch chuſtách, przyłożyć ná obie ręce ná pulſách.

Item. *Proßek poſpolity ná Febry.*

R. Rad. dictami. Petaſit. Zedoar. Gentian. Fol. ſcord. card. bened. card. Mar. aã. unc. ſ. f. pulv. doſ. dr. 1. przed pároxyzmem.

Pigułki pewne.

Maſſæ Pill. Fætidar. jor. dr. ſ. Trochiſcor. Alchand. Mercur. dulc. aã. gr. 3. Ol. ſucc. gut. 3. cum ſ. q. Extr. centaurei ńris f. pill. ńro 9. dáć ie ná 4. godźiny przed pároxyzmem.

Ná pozbycie tey febry, rożni rożne máią ſekretá, ktorych wypiſáć nie podobna. Iedni przed pároxyzmem dáią gorzałkę z pieprzem pić, inſi z háłunem, drudzy dáią proſzek z ſpalonych konch ktore ſię przy rzekách, álbo ſtáwách náyduią, inſi dáią iednorożiec, álbo rog ieleni, inſi źiołá rozmáite, iáko to koſzyſko, kozłkowe korzonki, gentianę, kopytnik, rumianek wárzony, polewkę z niego dáiąc pić; inſi pozbywáią przez poſt, inſi przez piiáńſtwo, drudzy przez ágitácyą, biegáiąc, ſzáleiąc ná koniu; inſi ſię w zimney wodźie nagle zánurzáią, inſi bábſkich guſeł używáią, kártki z piſmem połykáią.

Item.

Item. Lapis Lazuli ná raz dr. 1. w gorzałce dány przed pároxyzmem: ieſt doświadczony.

China d. China ieſt naypewnieyſza, do ktorey może przydáć *Flor. ſaliſmar.* 1 *camphor. In duplici 3tiana* naylepſze *ſal. centauri minor* przydawſzy *Spir. Vitriol.* kilká kropli daway w wodce. *Cardui bened.* ſłuży, y *Arcanum duplicatum.*

In tertiana continua. ℞ *Specif. ſtomach. Poter. ſcr.* 1. *C. C. ſine ign. præ Ebor pr. aā dr. ſ. cort. chinæ d. chin. ſcr.* 1. *camphor. gr.* 2. *M. divid. in* 2. *part. æqual. dentur ante paroxiſmum &c.*

Spoſoby leczenia Quartány.

Ieżeli chceſz doſkonále kwártánę uleczyć, to ieſt: żeby choroby iákiey po ſobie nie zoſtáwiłá, ſtáray ſię oto, ábyś ſię wprzod dobrze przepurgował, raz drugi, y trzeci wolnych dni od pároxyzmu: záżywáiąc przytym lekarſtw otwieráiących.

Spoſoby otwieráiące.

℞. *Fol. ſenæ el. dr.* 3. *Rhabar. Ager. cort. chin. d. chin aā dr.* 1. *ſem. Angelica ſcr.* 2. *Tartari crudi albi dr.* 2. *infund. in decoct. rad. Taraxacon. in colatura cocta & expreſſa, diſſolve Mannæ calabr. unc.* 2. *clarificetur per alb. ovi, & adde Spir. Tartari. rectif. Tinctur. Mart. aā. gut.* 20. *Flor. ſaliſmar. gr.* 7. *M. detur calide.*

Vel ℞. *Cort. Pervian. dr.* 1. *Reſina ſcammon. Digred. ſulph. aā. gr.* 7. *ſal. Abſinth. ſcr. ſ. M. f. pulv. detur in vino tepido.*

Po

Po purgowániu niech chory záżywa tych pigułek. *R. Chinæ d. china dr. 2. Antimon d. aphor. dr. 1. S. Flor. ſaliſarmon. dr. ſ. Extr. Gentian. centaur aā. q. ſ. f. Maſſæ ex qua form. pill. ńro 30. Aſpergantur pulv. cinabar. nativ. doſis ńro 8. bis in die*

Item. Tinctura R. Cort. chin. d. chin. pulv. unc. 1. Rad. Gentian. dr. 3. ſal. Tart. dr. 1. Herb. Abſint. card. ben. pug. 1. vini optimi unc. 10. námocz przez noc, przecedźiwſzy daway po trzy unc. ná raz, trzy rázy ná dźień, y przed pároxyzmem.

Ná Quártánę upártą.

R. Sal. Abſinth. Arcan. duplicat. Ocul. cancr. præ. ſal. Volat. ſaliſmar. ſuccini aā. 7. Laud. Opiat. dr. 2. M. pro duabus doſibus.

Item. R. Cort chin. d. chin. ſal. Abſint. aā. dr. 2. ſal. Tartari dr. 1. ſumit. centaur. ńris dr. 2. f. pulv. irroretur. Spir. Vitriol. & ſiccetur, doſis a. dr. 1. ad dr. 1. S. ieſt doświadczony.

Item. Weś kieliſzek máłmázyi, wſyp w nię tártego kopytniku ćwierć łotá, zámięſzawſzy wypiy przed pároxyzmem, potym śię záraz nákryi, dla zápocenia, przytym weś ſzałwii, ruty, táſzniku, zwierciawſzy z octem, przyłoż ná pulſy, powtorz raz, y drugi, y trzeci, ieżeli będźie potrzebá.

Item. Roſpłatay liná żywego, zley go gorzałką, przyłoż ná żołądek przed pároxyzmem, piią niektorzy gorzałkę z oliwą przed pároxyzmem, inśi máią zá ſekret ſerce záięcze ſuſzone, y

na

ná proch ſtárte, pić przed pároxyzmem.

Item. Weś ſoli, máieranu, porow, pokrzyw, ruty, ſtłucz wſzyſtko weſpoł; przyłoż ná pulſy, ná godźinę przed pároxyzmem.

Item. Weś theryáki, y mithrydatu rowne częśći, rozmąć gorzałką, nácieray pacierze, dobrze przy ogniu przed pároxyzmem.

Kołaczki pewne ná Quartánę.

R. *Sem. Rutæ. Petroſel. Myrrhæ Theriaci Andr. dr. añ. S: Bezoard. Miner. ſcr. ſ. ſal. Abſinth. gr.* 12. *Laud. Opiat gr.* 13. *Elixir. propr. q. ſ. f. Troch.* z ktorych bráć po iednemu ná raz, przed káżdym pároxyzmem.

Item. Weś gałki muſzkátowey, ſáletry czyſtey, háłunu, wſzyſtkiego po ćwierci łotá utrzyi miałko, rozdźiel ná trzy rázy: przed káżdym pároxyzmem day w winie, álbo w ciepłym piwie.

Item. Naśienie páſternakowe ná proch ſtárte, przed pároxyzmem záżyte pomaga.

Item. Dryakiew z ſokiem piołonowym zmięſzána, przed pároxyzmem pita.

Tinctura doświadczona.

R. *Cort. chin. d. Chin. pulv. unc.* 3. *Rad. Gentian. unc. ſ. Flor. centaur. ńris. pug.* 3. *Piper leng. dr.* 1. *ſal. Tartar. unc. ſ. contuſ. affund. Vini libr.* 6. *diger. expr. doſ. quotidie unc.* 6.

Służą tákże, y plaſtry ná pulſy, ktore ſą opiſáne w kurácyi tercyány, każą też medycy ná boku lewym nośić plaſter *d. cicuta,* álbo *Extra-*

ctum

ctum nicotianæ cum cera & oleo, nákſztałt ceratu. Po uleczoney kwártánie chory ma ſię bárdzo ſzánowáć, przeſtrzegáiąc pilnie áby ſobie nie dał okázyi, oſobliwie iedzeniem, y piciem. Cierpiącym kwártánę, ieżeli ſię Hemorrhoidy dobrowolnie otworzą, uwalniáią od niey. Ieżeliby wolnie nie odchodźiły, álbo ſię tylko guźiki powydawáły świerzbiące: otworzyć ie piiawkámi. A ieżeliby chory nie miał tego *beneficium* z nogi krew puśćić, á przytym częſte purgánſe dawáć.

Item. Tego dniá ktorego pároxyzm przypada dáne lekárſtwo purguiące: rozrywa go, iuż ſię więcey nie wroći, iednák że nie káżdy to wytrzymáć może, nie bárdzo rádzę, iam iuż kilká rázy probował, dobrze mi ſię nádáło, ále z wielkim ſtráchem, bo gorączká bywa gwałtowna.

Ná kwártánę ieſt niezliczona rzecz rożnych lekarſtw, oſobliwie proſtych, iáko nie pewnych niechciałem kłáść, y czytelniká niemi zámięſzáć, naypewnieyſze tylko zebrałem, ktorych záwſze doświadczałem.

Spoſoby leczenia Quotydyány.

Z rożnych przyczyn tá febrá pochodźi, rożne też medykámentá należą, á oſobliwie purgánſe, vomitoria; ieżeliby żołądká byłá pełność, przytym utwierdzáiące żołądek, ná co ſłuży *Elixir. propr. Elixir. Vitriol. Mynſ. Fæcula Aaronis cum flor. ſaliſarm. & pipere longe:* tákże *Antifebrilia,* iáko *cort. china &c.*

Pur-

Purgáns *R. Fol. ſenæ el dr. 3. Agar. ſem. carth Mechoacan. aā. dr. 1. infund. in decocto Polipod. par 12. hor. colatur coctæ & expreſſæ adde Mannæ cal. unc. 1. ſ ſyrup. d. Fumar. unc. 1. clarif S. A. & adde Spir. Vener. gut.* 15. day ná raz ciepło. Potym niech chory záżywa pigułek, *ex Extracto Abſinthij cum Maſtiche Mirrha, pulv. de cort. chine de chin.*

Item *Pigułki pewne.*

R. Cort. Perv. dr. 1 *S. Margar præ Lap. Bezoar cinabar. Antim aā. ſcr. ſ. Flor ſal. Armon. camphor. aā. gr.* 7. *Extr. Gentian card. bened. aā. dr. ſ. f. pill. conſvetæ magnit. dentur quotidie ńro* 7. *vel* 9.

Item. Abſorbentia & ſudorifera bárdzo ſłużą.

Item. R. Cort. Perviani dr. 1. *ſal. Tartar. ſcr. ſ. M. detur ante paroxiſmum.* Służą też y inne *Antefebrilia*, ktore ſię opiſáły w kurácyi tercyány.

Umyſł był moy opiſáć febry wſzyſtkie z okolicznościámi ich, z kurácyámi należytemi, ále ſię dla krotkiego czáſu ſkrocić poniewolnie muſiáły.

O OSPIE, y ODRZE.

Oſpá názywa ſię Variolæ

Odrá Morbili.

ZNáki *przyſzłey Oſpy:* Nayprzod gorączká z wielką ſłábością, y bolem, w pacierzách, w krzyżách, y w głowie, przytym bywáią womity, bol żołądká, drżenie członkow, od rozumu odchodzenie; czáſem y wielka chorobá, konwulſye,

ſercá drżenie, mdłość, oddech ciężki, ſtolcow zátrzymánie. Iednák te ſymptomátá nie we wſzyſtkich iednákowe bywáią.

Oprocz tego bywa ciáłá wſzyſtkiego świerzbienie, oczy czerwone, z ktorych łzy wychodzą, nos świerzbi, zkąd częſto kicháią, w uſzách dzwonienie, ziewánie, ochrápienie.

Odrá bárdzo prędko wydáie ſię, y prędko też zginie: że we czterech, w piąciu, naydáley w dziewiąciu dniách kończy ſię, pod ten czas ślin wiele z uſt wychodzi, á czáſem ropiſta máterya, z flegmą; z noſá też częſtokroć dobywa ſię krew.

Progn. Oſpy, y Odry: Ieżeli oſpá, álbo odrá przyda ſię w podeſzłym wieku, niebeśpieczna ieſt, iednák nie záwſze, tákże gdy ſię przyda w Ieſieni, álbo zimie.

Item. Ieżeli wiele ſinych, álbo czarnych mákuł: pokaże ſię między oſpą; znáczną gorączkę málignę, á zátym wielkie niebeśpieczeńſtwo życia.

Item. Káſzel ſuchy, tákże znáczy niebeśpieczeńſtwo, álbo gdy przez káſzel z wielką ciężkością odchodzi máterya gruba, y ſpiekła. Ieżeli záś ze krwią, nie záwſze niebeśpieczna ieſt.

Item. Ieżeli ſię krew z noſá puści, dobrym znákiem ieſt.

Item. Ieżeli ſię w białeygłowie mieſięczna chorobá pokaże, pod czás oſpy, znáczy oſtátnie niebeśpieczeńſtwo.

Item. Ziębnienie rąk, y nog, znáczy śmierć.

Item. Znák oſpy dobry ieſt, gdy ſię prędko wydáie, y prędko ſię zbiera, z gorączką niebárdzo wielką; ktora po wydániu ſię oſpy: uſtáie, przytym głos, y oddech wolny. Niebeśpieczney zaś oſpy znák ieſt, gdy po wydániu ſię oſpy gorączká wielka iednákowa trwa, przytym ckliwość, nieſpokoyność, oddech cięzki, (ktory znáczy ná płucách oſiádłą oſpę, álbo Anginę, przytym prágnienie wielkie, biegunká ktora gdy ſię przyda w oſpie, znáczy wielkie bárdzo niebeśpieczeńſtwo.

Item. Gdy ſię pokaże uryná czerwona iáko krew, znáczy śmierć pewną, álbo też gdy ſię przez ſtolce krew pokaże.

Zła też ieſt bárdzo oſpá, ktora ſię nierychło wydáie, znáczy bowiem wielkie ſił osłábienie, ze wſzyſtkich naygorſza ieſt, ktora gdy ſię wydáie, záraz ginie, znáczy táka pewną śmierć.

Item. Gdy ſię w oſpie pokaże álbo uryná, álbo feces czarne, znáczą pewne niebeśpieczeńſtwo.

Spoſoby do leczenia.

NAyprzod chory ma leżeć w ciepłey izbie, ále nie názbyt, żeby nie było gorąco iák w łáźni iáko báby zwykły tákim gorącem duſić dźieci, tego tylko przeſtrzegáć áby wiátru bynamniey nie puſzczáć do chorego, przytym dawáć pić miáſto piwá tyzánnę z ięczmieniá wárzoną, przydáiąc korzenia ſzczawiowego, rogu ieleniego, fig.

Item. Ieżeli po wydániu oſpy, gorączká ieſt ciężka, nudność, oddech cięższy, uryná czerwona, y mętna, y inne ſymptomátá znáczne: ná ten czas krew puścić potrzebá. - Dźieciom záś ktore nie ſą ſpoſobne do krwi puſzczenia: piiawki ná plecách; ná nogách ſtáwić.

Co ſię tycze purgánſu ten pożyteczny ieſt zrázu przed wydániem ſię oſpy, y to w ten czas kiedy gorączká dopiero poczyna, ktory ma bydź bárdzo wolny, *ex Rhabar. caſſia, Tamarindit. Mannæ ſyrup. Roſato.*

Ieżeliby było zátwárdzenie ſtolcow w ſámey oſpie, może zrobić czopek z ſámego miodu bez ſoli, dla poruſzenia onych, álbo enemę dáć bárdzo wolną z roſołu, álbo z mleká, álbo z ięczmieniá wárzonego z rodzenkámi, y z lukrecyą przydawſzy cukru, y żołtek od iáiá.

Aby ſię oſpá doſkonále wydáłá, rożnych rożni záżywáią ſpoſobow. Ten ieſt naylepſzy. Weś fig mięśiſtych łotow 14. ſoczewice z wierzchney ſkorki otłuczoney puł łotá, rogu ieleniego łot, *Gumi Traganti*, naśienia kopru włoſkiego oboygá po puł łotá, warz w pułtoru funcie wody, do wywarzenia trzeciey części, przecedźiwſzy daway ciepło pić, może przydáć, y trochę ſzáfránu.

Item. Ieżeliby ſię oſpá powoli wydawáła, daway tę dekokcyą. *R. Rad. Fænicul. Acetoſæ, aã. unc 1. Raſur. C. C. unc. ſ. Fol. ſcabios ſcord. Hypericon aã. M. 1. ficuum pign. nro 6. Gumi Lacca dr. 3. ſem*

Na-

Napi card. ben. aã. dr. 2. Lentium excort. unc. ſ. Gum Trag. dr. 1. S. aqu. colatura ſape unc. 3. ſyrup. Limon unc. 1. M. detur bis vel ter de die.

Item. *Likwor ſekretny ná Oſpę.*

R. *Aqu. C. C. citrata unc. 2. ſucci citri unc. 8.* zmięſzay, day w tyzánnie, álbo w piwie lekkim, ieſt doświadczony.

Ieżeliby oſpá byłá zaráźliwa, iáko ſię częſto tráfia, choć ią kto miał, może ią znowu z zarázy ieden od drugiego mieć ná ten czas ſłużą według lat rożne *Alexipharmaca;* oſobliwie konfekt hyacyntowy, *Lapis Bezoar.* proſzek z ieleniego rogu, z pereł, z korali. *Diaſcordium Aqua ſcorzoneræ: cord. ſaxon. frigid. Extr. Theriacal. Terra ſigil &c.*

Ieżeliby z oſpy wrzod ſię w uſtach uczynił, weś wody w ktoreyby ięczmień wrzał, przyday do niey miodu rożánego, y trochę háłunu, á ieżeliby byłá korrupcya znáczna, przydawáć *Ung. Ægiptiacum* do płokánia.

Ieżeliby ſię w ſámym oku kroſty porobiły, ktore częſto wzrokowi ſzkodzą, á pod czás, y oślepiáią, wpuſzczay po kropli częſto krew gołębią, álbo tę wodkę. R. *Aqu. Roſar. unc. 2. Aqu. Euphraſiæ unc. ſ. Trochiſcor. albor. Rhaſis dr. 1. Tutiæ præ ſcr. 1. camphoræ. gr. 5. croci gr. 2. f. collirium* w ktorym maczáiąc chuſtkę cienką oczy nią przecieráć. Ieżeliby ſię ná oczách błonki pokazáły, záſypowáć ie cukrem lodowátym białym, iáko nayſubtelniey utártym.

Zeby po oſpie bliźń znácznych nie było,

podáią ſię ſpoſoby. Służy nayprzod oleiek z żołtkow iáiowych do ſmárowánia, łoy kozłowy, ktory roſtopiwſzy maczáć piorko w nim, y ſmárowáć twarz.

Item. Wodká wypalona z łáyná wołowego, w máiu ná to ieſt doświadczona.

Item. Oleiek migdałowy, liliowy, ſádło człowiecze, ſłoniná, piwo młode, przydawſzy do niego *Ol. Tartari.*

Item. Lac. Virgin. dla prędkiego wyſuſzenia: *Ungv. rubr. camphor. Aqu. Balcis ſaccharum ſaturn.*

A że dzieci z uſtáwicznego świerzbienia uſtáwnie twarz drápią, y kroſty rozdzieráią, przez co ſobie twarzy oſzpecáią, zábiegáią temu. R. *Fol. Parietar. M.* 1. *Flor. chamomill. Mellil. aã. pug. S. d. coqu. in Aqu. ſcabios libr.* 1. *colatu adde Aqu. capri fol. unc.* ȝ. maczay w tym chuſtę, álbo gębkę, ktorą często odwilżay kroſty.

Ieżeliby oſpá długo trwáłá, daway naſienia orlikowego po puł ćwierci łotá, ná proſzek utárſzy. Albo R. *Sem. Aquileg. Napi card. ben. aã. dr.* 2. *ex Aqu. Fumar & ſcorzonera f. Emulſio.*

Ná odrę proſzek z Myrrhy ieſt bárdzo ſkuteczny: dáiąc go ná raz po ſkrupule w ſycie miodowey.

TRA-

TRAKTAT VI.

Nowo przydány.

W ktorym zámykáią ſię choroby Pártykulárne, ták Męſkie, iáko y Białogłowſkie: y dźięcinne, tákże Addytámentá do niektorych chorob.

Zá ſię ná ſwym mieyſcu krotko opiſáły ſpoſoby uśmierzenia bolu zębow, ktore ſię nayczęściey przydáie, tu ſię ieſzcze dokłádáią oſokliwe experymentá, nie tylko dla roſłych, ále y dla dźieci.

ADDYTAMENT.

O rożnych áffekcyách zębow.

NA bol zębow poſpolite ſą oleyki, ktore káżdy łatwie zrobić ſobie może, to ieſt leſzczynowy, bukſzpanowy, gwáiákowy, robią ſię ták. Nákray w drobne káwałki, lubo leſzczyny, lubo bukſzpanu, nákłádź do gárcá, w ktorym u ſpodu máią bydź dziurki, zálep pokrywką, drugi garnek prożny zákop w ziemi, poſtaw ná nim pierwſzy, oblep, y pal w około, potym zdeymi, naydźieſz w ſpodnim garku wodkę, po ktorey pływa oleiek ſmrodliwy, zbierz go, y ſchoway, á gdy ząb boli, nápuść báwełnę, lubo fleytuſzek, y przyłoż ná ząb, záraz bol uſtánie ieſzcze prędzey gdy przymięſzaſz kámfory.

Item. Dźiegieć prawdźiwy też ma moc.

Item. Roſkroy chleb świeży ná puł, potym

posyp iednę połowę solą, przyłoż ná gębę z tey strony gdźie ząb boli.

Item. Weś dryakwie trochę, zmięszay do niey kámfory, y przyłoż ná ząb.

Item. Pryszcze zá uszymá, álbo ná ręce uczynione, wielom pomagáią.

Item. Uszy máią wielką społeczność z zębámi, álbowiem żyłki przez ktore pochodźi nutryment do zębow, támtędy przechodzą, zkąd nie od rzeczy będźie w ucho to gdźie ząb boli wpuśćić oleyku trochę z gorżkich migdałow, álbo z gorącego octu párę w pusczáć w nie, álbo sámego octu ciepłego z rożą suchą wárzonego wpuśćić w ucho kilká kropel.

Iezeliby zás z źimney przyczyny bol pochodźił, ná ten czas wyciśniy trochę soku z czosnku, zmięszay go z dryakwią, násmaruy czopek z chustki, y włoż do uchá.

Item. Upiecz rzepę w prysku, odkroy káwálec od końcá, álbo spodu przyłoż zá ucho, ná tey stronie gdźie ząb boli, uznasz folgę.

Item. Weś rozmárynu, roży suchey, piretrum, blusczu, álbo konradku, gwoźdźikow kramnych przetłuczonych, warz to w otcie nákrywszy, y płocz tym: przytrzymuiąc w uściech.

Item. Weś kłobuczkow z pod roży polney, ktore korálámi zowią, ususz, kłádź ná wągle, y dym bierz w ustá, przytrzymuiąc go.

Item. Warz w occie mákowki, przydawszy rozmárynu, álbo lewándy, roży suchey, płocz ym przecedźiwszy.

Item.

Item. Korzeń łopianowy, ktory ma śpiczáſte liśćie, kopány ná wioſnę, ieſt doświadczony ná bol zębow, lubo go máſtykuiąc, lubo wárząc w occie dla płokánia.

Item. Pewna weś korzenia páproci, pięćperſtu, oboygá po trzy ćwierci łotá, korzenia wężowniku puł łotá, ruty, ſzałwii, bukwice, roży ſuchey, káżdego po garśći, warz w wodźie ná poły z winem áż trzecia część wywre, przecedźiwſzy, trzymay częſto w uśćiech ciepło.

Item. Weś dryakwi troche, kámfory, gwoźdźikow kramnych tártych, háłunu, zmięſzay, dobrze warz, przyłoż ná ząb.

Item. Koſtká z udá żáby ziemney chropáwey ieſt pewna, koląc nią dziąſłá w około zębá, áż krew poydźie.

Item. Korzeń celidoniey, to ieſt: z iáſkołczego źiela ná wioſnę kopány, ieſt ná uśmierzenie bolu zębow pewny máſtykuiąc go, lubo wárząc w winie, álbo w occie, y w uśćiech trzymáiąc.

Item. Niektorzy máią ſekretow wiele ná uśmierzenie bolu zębow, ále bárdźiey do guſeł podobne, niżeli do prawdy.

Item. Weś liścia ſzaleiowego ſuchego, lub świeżego mákowego kilká, warz w occie, y trzymay w uśćiech.

Item. Ná uprzykrzony bol zębá, rozwierć czoſnek, przyday trochę gorczyce tártey, przyłoż zá uchem żeby ſię ſpryſzczyło.

Item. Zgrzey octu mocnego trochę, włoż do

niego kámfory tártey, maczay chuſteczkę, y kłádź częſto ná ząb.

Item. Weś pieprzu tłuczonego ná łyſzkę żelázną, álbo ſrebrną, wley trochę gorzałki, zápal, iák ſię gorzałká wypali, położ pieprz ciepły ná chuſteczkę, y przyłoż ná ząb.

Item. Ieſt żyłká przy ſámym uchu, tę gdy otworzy láncetem z tey ſtrony gdźie ząb boli, iuż więcey z tey ſtrony zęby bolewáć nie będą.

Iáko zęby może wyimowáć bez kleſzczykow.

ROBi ſię ná to nayprzod oleiek ſekretny z żabek owych ktore ná drzewách bywáią tym ſpoſobem, ieżeli doſtánieſz iedney, y drugiey poſiekay ie żywo, włoż do oliwy, y ſmaſz áż ſię w ſkwárki obrocą. wyrzuć ie, á oliwę ſchoway, iák znowu będźieſz miał iednę, y drugą, choć y więcey, znowu ię uſiekay, y uſmaſz w teyże oliwie, możeſz to, y trzeci raz uczynić, tą oliwą gdy nápuściſz chuſteczkę á przyłożyſz ná ząb choć będźie mocno ſiedźiał, możeſz go pálcem wyiąć, lecz pobocznie zęby trzebá oblepić woſkiem, co ſię záwſze obſerwowáć ma, y w innych ápplikácyách.

Item. Weś gliſt źiemnych, uſuſz ie, utłucz ná proſzek, ktorym obłoż ząb w około raz, drugi, y trzeci, co raz nowym proſzkiem, ták go łátwo pálcámi wyimieſz.

Item. Weś z ápteki *Gumi Galbanum* trochę,

ro-

roſpuść go ſokiem, álbo mlekiem z źiela ſoſnki, ktore *Eſulum* zowią, wyſuſz, porob gałeczki, iednę wziąwſzy wetchni w ząb wydrożáły, wyidźie łátwie, ieżeli zá pierwſzym rázem nie, powtorz, uznaſz ſkutek.

Item. Weś ſoku, álbo mleká *Eſula majoris*, to ieſt: romanowego źiela, przyday kádźidłá tártego, zmięſzay, uſuſz, y porob gałeczki, ktore wkłáday w wydrożáły ząb.

Skorká z drzewá morwowego ma też moc. Lecz nádewſzyſtko naypewnieyſzy ſkutek czyni źiele *Helleboraſter*, to ieſt ciemierzycá mnieyſza, álbowiem roſtárſzy w pálcách liſtek, á przyłożywſzy ná ząb, w krotkim czáſie wyiąć go może łatwie pálcámi, lecz przykłádáiąc to źielę ná ząb boleiący, trzebá poboczne zęby woſkiem podlepiáć, y ſpodnię ná przeciw.

Item. Gdy ząb wydrożáły bol ciężki ſpráwuie, ná prędce weś ſzpilkę, álbo drot moſiężny, roſpal go, y wetchniy w dźiurkę prędko, żeby ſię membráná przypaliłá, y záraz płocz octem z różą wárzonym.

Iáko zęby ſłábe chwieiące ſię utwierdzáć.

WEś wodki bábczáney kwartę, przyday do niey roſołu z limonii kwáſzonych łotow pięć, zmięſzay, płocz tym częſto przytrzymuiąc w uściech, ieżeli wodki bábczáney nie maſz, warz że ſámo liście w wodźie, y miáſto wodki używay, potym tym proſzkiem wycieray dźiąſłá

Weś

Weś gáláſu przedniego, roży ſuchey, korzenia *Tormentillæ*, to ieſt kurzego ziela, rogu ieleniego palonego, káždego zárowno, háłunu trochę mniey, ſtłucz ná proſzek, ktorym dźiąſłá wycieray, álbo weś gáláſu kilká gałek, przetłucz wpuł, námocz w occie winnym, y wyſuſz, przyday mirrhy trochę, ſkorek granotowych, rogu ieleniego palonego, háłunu, utrzyi ná proſzek, ktorym záwſze dziąſłá, y zęby wycieray, płocząc winem w ktorymby wrzáłá roża ſucha.

Iáko zęby czarne bielić.

WEś pomex, ktorego rożni rzemieślnicy używáią roſpalonego w ogniu, y zágaś w winie, uczyń to po kilkákroć, potym utrzyi go ná proſzek, ktorym zęby wycieray.

Item. Po wykurzonym tutoniu, álbo tábáce z lulki zbieray popioł, ktorym zęby wycieray, y wodą ciepłą wypłokuy.

Item. Weś korali czerwonych, lubo białych ſkorup ślimakowych, korzenia fiałkowego, utrzyi ná proſzek, ktorym zęby wycieray.

Item. Weś krzemykow z wody ciekącey upalonych dobrze, pomexu palonego, korzenia fiałkowego zárowno, uczyń proſzek do wycieránia. *Item*. Chlebową ośrzodkę ſpal ná popioł, ktorą wycieray zęby.

Iáko robaká z zębá wydrożáłego wywabić.

SKorkę z drzewá ieſionowego warz w occie, y płocz.

Item.

Item Korzenie pokrzywiáne wárząc w wodźie z octem, y płocząc, nietylko robaká morzy, ále y bol zębow ztąd pochodzący oddala.

Item. Weś łoiu ieleniego, rozetrzyi ná chusteczce, y obłoż ząb.

Item. Weś naśienia szaleiowego szczyptę, przyday trochę tutoniu kráiánego, rzucay ná węgle, y dym bierz w ustá przytrzymuiąc go.

Ná dźiąsłá gniiące, y niszczeiące.

WEś chelidonii, to iest: iáskołczego źiela z korzeniem co chcesz, warz w wodźie, przecedź, przyday trochę háłunu palonego, zmięszay, y wypłokuy ustá.

Item. Weś chelidonii z korzeniem, rzerzuchy, bábki, roży suchey, *Piretrum*, káżdego zárowno, warz w wodźie wpuł z winem, przecedź; przyday miodu rożowego, y octu iák naytęższego, zmięszay, wypłokuy ustá.

O pusczániu się ząbkow dźieciom.

DZieciom ząbki pospolicie pierwsze, y pobocznie, to iest: *incisores & canini*, zwykły się pusczáć osmego od urodzenia Mieśiącá, inne záś, to iest *Molares* nierychley, iednák w niektorych, y pierwsze zaledwie w rok wydáią się.

Gdy się poczynáią wydawáć ząbki dźieciom, rożne ich nápadáią symptomátá, to iest: świerzbienie dźiąseł, gorączki, konwulsye, wielka chorobá, biegunká &c. Iednych te, drugich owe, á osobliwie gdy się pusczáć máią *Canini*, to iest pobocznie od pierwszych. Zná-

Znáki gdy ſię máią puſzczáć ząbki, te poſpolite bywáią.

Nayprzod kiedy dźiecię uſtáwicznie lubo pálce, lubo co innego do uſt kłádzie, y żuie, po wtore gdy pierſi ſie, kąſa, y ściſka ie dźiąſłámi.

Potrzecie, gdy ſię twarz, y cáłe ciáło zápali.

Poczwarte, gdy ſię dźiąſłá bieleią. Po piąte, oſpálſtwo, álbo ſkłonność uſtáwiczna do ſnu, áppetytu utrácenie, ślin wiele z uſt odchodzenie.

Spoſoby zá ktoremi mogą prędko ząbki wyraſtáć.

WEś miodu, y máſłá młodego zmięſzay wraz, y nácieray tym częſto dźiąſłá.

Item. Nic lepſzego nád mozg záięczy, álbo kroliká, zmięſzawſzy go z trochą miodu nácieráiąc dźiąſłá. *Item.* Krew z kurzego grzebyká dobra.

Item. Gdy dźiąſłá ſą nábrzmiáłe, á dźiecie źle ſię bárdzo ma, ná ten czas cyrulik ma poprzecináć wierzchy, tám gdźie ſię máią puſzczáć ząbki.

Inni dla odwilżenia dźiąſeł rożnemi ie nácieráią rzeczámi, iáko oleykiem migdałowym, łoiem cielęcym, gęſim, álbo kápłonim ſmalcem, álbo záięcym, lub śmietáną.

Item. Dla prędſzego puſzczánia ſię ząbkow dźieciom, wieſzáią im ná ſzyiách rozmáite rzeczy, to ieſt: zęby wilcze, iáſpiſowy kámień, kryſztał, ſłoniową kość, korzeń chelidonii, ząb źmii ſámcá, &c. Te y tym podobne rzeczy dźieci uſtáwicznie zuią, lecz im to máło pomocno, y owſzem przez

to bárdźiey zátwierdzáią śię meaty, przez ktore ząbki máią śię puszczáć, korzeń iednák fiałkowy, ślazowy dobry ieſt do żucia. *Item.* Częste ściſkánia pálcámi dźiąseł, ieſt wielce pożyteczne.

O cieczeniu krwi z nosá.

PŁynienie krwi z nosá, czáſem bywa ná zdrowie, á czáſem ná śmierć, wielu ludźiom osobliwie krwiſtey komplexyi zwykłá dobywáć śię często krew z nosá, co im bywa ná zdrowie, gdy zaś często á w znáczney wielości wpráwia w puchlinę, álbo inną chorobę, w gorączkách też gdy śię przyda dniá krytycznego, uwalnia od nich, ieżeli procz niego, złym znákiem bywa. Iednák ták pod czás gorączki, iáko y bez niey, ták śię pod czás gwałtownie dobywa, że iey utrzymáć práwie niepodobna, álbowiem choć śię utrzyma, znowu śię dobywa. Podáią śię tu sposoby do zátrzymánia osobliwsze.

Nayprzod zmaczawszy chuſtkę w źimney wodźie położyć ią ná kárku chorego, y często ią polewáć iák nayźimnieyszą wodą, pod tenże czás niech chory ręce, y nogi w wodźie źimney trzyma, y w uściech niech ią ma, co raz odmieniáiąc.

Item. Wyciśniy sok z pokrzyw, y day ſarkáć w nos choremu, tákże knoty maczay, y kłádź do nosá.

Item. Weś świńſkie łáyno, rozmąć octem, y wyciśniy, niech chory ſarknie, y knoty tym nápuszczáiąc wtykay w nos.

Item.

Item. Poſtaw báńkę cyrulicką, álbo garczek pod pierſią ná tey ſtronie zkąd krew płynie, álbowiem rzadko obiemá dźiurkámi z noſá idźie, tylko iedną nayczęśćiey.

Item. Do pálcá ná ktorym pierśćień noſzą; przywiąż káwałek kredy. *Item.* Puſzczenie krwi z nog, y z powtorzeniem bárdzo ſkuteczne ieſt.

Item. Swinſkie łáyno, zmięſzáne, z pácyną z piecá piekárſkiego wźiętą, znácznie krew zátrzymywa, obłożywſzy tym kárk, czoło, y pulſy.

Item. Poſtáwienie bániek cyrulickich ná obudwu nogách, częſtokroć cudownie zátrzymywa krew z noſá płynącą.

Item. Pálce pierścieniowe wraz z drugim zwiąż dobrze, potym ná czoło, y ſkronie, y kárk przyłoż pácynę z piecá roſtworzoną octem, przydawſzy háłunu.

Item. Koſtki trzygrániáſte, ktore ſię znáyduią w kárpiowych głowách, máią oſobliwą táiemną moc do utrzymánia krwi, ſtłukſzy ie ná proſzek, y dáiąc záżywáć.

Item. Weś liścia poźiomkowego zwierć, day choremu trzymáć pod pálcámi, częſto świeże odmieniáiąc.

Item. Niektorzy máią zá ſekret, członek táiemny námoczyć w zimney wodźie z octem.

Item. Roſpal bláchę żelázną, poſtaw ią pod nos chorego żeby ná nię krew kápáłá, ktorą zbierz, utrzyi ná proſzek, y day choremu wypić w wodce poźiemkowey.

Item

Item. Gdy śię bárdzo gwałtownie dobywa, postaw báńki suche ná grzbiecie, ńá nogách, y rękách. *Item.* Niektorzy piią gorzałkę mocną, przydawszy do niey trochę háłunu.

Item. Gdy názbyt chorego uchodźi krew, á żadnym sposobem utrzymáć śię nie da, rádzą niektorzy wsádźić chorego do źimney wody, áż po szyię, ieſt rzecz skuteczna, ále niebeśpieczna, lepiey zmoczywszy prześcierádło obwinąć w nię chorego, á co raz zlewáć octem piwnym.

Item. Y to rzecz czásem pewna, przywiąż dwá tynfy ná skroniách, trzeci ná nośie między oczymá.

Item. Weś śierci záięczy, ktora ma też osobliwą właśność, utrzymáć krew, zmaczay w occie z háłunem, y powtykay w nozdrzá inkauſt ieſt z káłámarzá czásem pomocny.

Item. Niektorzy z wielką wiárą nápisawszy lubo ná pápierze, lubo ná opłátku słowá od Chrystusá Páná ná Krzyżu wymowione, to ieſt: *Consummatum eſt*, dáią choremu połknąć.

Item Koperwás dobrze upalony zátrzymywa krew, y w ránách.

Item. Korzeń pokrzywiány trzymáiąc w uściech słánowi, álbowiem pokrzywá ma osobliwą moc do utrzymánia płynienia krwi.

Item. Zábá źiemna, bufo zwána, (ususzywszy ią) trzymáiąc pod páchą utrzymywa krew, utárszy także ná proszek dáć w nos w sarknąć.

Item. Kámień aspisowy czerwony, ktory

krwawnikiem zowią, máiąc go ná szyi, doświadcze nie stánowi krew.

Item. Ná iákiekolwiek płynienie, czyli z nosá, czyli z hemorrhoidow, czyli mieśięcznego pewny konfekt. Weś naśienia szaleiu biało kwitnącego, máku oboygá po dwá łoty, utłucz ná proszek, przyday roży w cukrze smázoney tylo dwoie, zmięszay daway co dźień iák kásztan.

Ná wole, álbo nábrzmiáłość gárdłá experyment pewny.

WEś gębki morskiey, gębek ktore ná roży polney wyrastáią, oboygá co chcesz, spal oboie wraz, weś tego popiołu dwá łoty, przyday do niego popiołu z bibuły upalonego puł łotá, korali czerwonych ná proszek utłuczonych pułtory ćwierci łotá, cynámonu łot; zmięszay wszystko wraz.

Sposob używánia táki. Weś winá kwartę, námocz w nim tego prószku połowę, tego winá pod pełnią niech záżywa chory ná káżdy poránek po sześć łotow, po pełni przestáć áż znowu nástąpi.

Tákie nábrzmiáłości názywáią się *Struma*, y *Bronchocele.*

Struma, álbo *Scrofula* w gárdle są nábrzmiáłości *in glandulis*, pochodzące z flegmy, pod czás z meláncholyi złączoney, dźieciom iest tá chorobá pospolita, rodźi się też y ludźiom podeszłym z wod ktore máią w sobie żywe srebro; iákie są w

Ka-

Karynthyi, w Syryi, około Alpes, y w Polszcze w gorách náyduią się.

Procz pomienionego sposobu, záżywáią ná to źiela *Scrophelana* zwánego, korzenia martwey pokrzywy, páproci, mieczyku, y korzenia rubel dáiąc ná raz po drágmie, lub káżdego z osobná, lub wraz zmięszánego, ná káżdy dźień z winem.

Do powierzchownego przykładánia naylepsze są liście cyprysowe, ususzywszy utłucz ná proch, rozmąciwszy z winem ciepło okładáć.

Bronchocele, iest nábrzmiáłość w gárdle szeroka, y wielka, od wiátrow pochodząca.

ADDYTAMENT

W ktorym zámykáią się proste á skuteczne, sposoby ná rożne defektá uszu.

O CHOROBACH USZU.

NA głuchotę, to iest: ná nárusżenie, álbo strácenie słuchu. Weś troszeczkę piżmá, rozetrzyi, zmięszay z báwełną, y włoż w ucho.

Item. Weś myszy młodych ieszcze gołych, posiekay ie, y usmaż w oliwie, przecedźiwszy wpuszczay kroplámi w uszy ráno, y ná noc rzecz pewna.

Item. Wyciśniy sok z bluszczu źiemnego, ktory kunradkiem zowią, zmięszay go z mocnym winem, y wpuszczay w uszy ciepło kroplámi.

Item. Weś iaiek mrowczych, przyday do

nich cybule utrzyi wraz przylawſzy troſzeczkę winá, wyciśniy ſok z tego ktory wpuſzczay w uſzy ciepło.

Item. Weś żołci lubo kozłowey, lubo záięczey, wydroż w śrzodku cybulę, náley ná to mieyſce żołci, przytkay, y upiecz. Z teyże cybule wyciśniy ſok, ktory wpuſzczay w ucho po kropli, rzecz ieſt pewna, y ná záſtárzáłą głuchotę.

Item. Weś mięty, ſzałwii, rozmárynu, rumianku, krwawniku, centuryi, bożego drzewká, káżdego po ſzczypcie, warz to wſzyſtko w dobrym winie, áż trzecia część wywre, odeymi od ogniá, poſtaw liiek nád garnkiem, ákkomoduiąc rurkę do uchá, żeby párá w nię wchodźiłá, toż źiele iák przeſtygnie przyłożyć ná nie.

Item. Oſobliwy experyment ná głuchotę. Weś drzewá iáłowcowego, ſpal go ná popioł, z tego popiołu zrob ług, w ktorym námocz mácierzankę, rumienek, piołun, márunę, bobek, fiałkowy korzeń, kopytniká korzeń, przywarz, y głowę tym ługiem myi co dźień.

Potym weś ſoku porow, ſoku piołunowego, oleyku migdałow gorżkich, káżdego zárowno, zmięſzay, wley do wydrożoney cybule, ktorą upiecz w zarzewiu, potym wyciśniy ſok z niey ktory kroplámi w uſzy w puſzczay.

Potym weś octu mocnego, przyday gołębich łáien, warz, á odiąwſzy od ogniá przez liiek párę wpuſzczay w ucho idąc ſpáć, czyń ták przez 12. dni, wprzod wźiąwſzy pigułki głowne kilká rázy.

Item

Item. Weś nerek báránich coć ſię zda, poſiekay, náley gorzałki proſtey, y przepal przez álembik, tę wodkę wpuſzczay w uſzy, ieſt pewna ná głuchotę.

Item. Ná głuchotę nayſkutecznieyſza ieſt uryná záięcza, ktorą w uſzy wpuſzczáć kroplámi, lubo ſámę, lubo z winem zmięſzawſzy.

Item. Rzecz doświadczona, pokray węgorzá (ze ſkory odártego) w ſztuki pokłádź ná roście nád ogniem: bez ſoli piecz, á pilnie zbieray ten likwor ktory z niego ciecze, ktory zmięſzawſzy z oleykiem ányſzkowym w uſzy wpuſzczay idąc ſpáć.

Item. W wydrożoną cybulę náley oliwy, záſzpuntuy, upiecz, ſok z niey wyciśniy, ktory w uſzy wpuſzczay.

Ná bolenie uszu.

PRzydáie ſię czáſem ták ciężki bol uſzu, że nie tylko w ſzaleńſtwo, álbo ápoplexyą, ále y w śmierć wpráwia, á to dla ſpołeczności ktorą máią częśći wnętrzne uſzu z mozgiem.

Przyczyny tego bolu bywáią, álbo zápalenie wnętrzne, *Phlegmone* zwáne, álbo máterya ropiſta zágniła, z wrzodu wnętrznego, álbo humor iáki, lubo gorący, lubo zimny, álbo robaki, álbo wiátry.

Powierzchowne przyczyny ſą, álbo uderzenie, álbo náwietrzenie, álbo gdy w ucho co wpádnie, lubo koſtká, lubo kámyk, lubo robaczek iáki &c.

Sposoby uśmierzáiące bol uszu.

NAyprzod pożyteczna rzecz iest wźiąć pigułki głowne raz, y drugi potym skuteczne są báńki siekáne ná łopátkách, potym upiecz cybulę w zarzewiu, rozwierć ią, przyday trochę oleiu lniánego, śmietány, zmięszay, y przyłoż do uchá. Ieżeli bol pochodźi z zápalenia, ná ten czas krew puścić głowną z tey strony gdźie bol iest, potym záś zmięszay wraz białek iáiowy z pokármem białogłowskim, maczáiąc w tym fleytuch kłádź w ucho często odnawiáiąc, ná wierzch, tákże przykładay te źiela, to iest:

Weś ślazu, fiałkowego liścia, sáłaty, wierzbowego liścia, rumienku, nostrzeku, káżdego coć się podoba, naśienia lniánego garść, warz w mleku, y temi źiołámi okładay ucho letnio.

Gdy będźie bol z uderzenia, weś kádźidłá subtelno utártego, zmięszay z mlekiem, y ciepło, wpuszczay w ucho, á ná wierzch przykładay ośrzodkę chlebá białego z miodem.

Item. *Ná bol bárdzo ciężki.*

WEś białek z iák nayświeższego iáia, zmięszay z pokármem białogłowskim, przyday trochę száfránu, y *Opium*, wpuszczay w ucho.

Ieżeliby bol pochodźił z wrzodu we wnątrz się robiącego, ná ten czas przykładáć cybylę pieczoną, zmięszawszy z másłem, z żołtkiem iáiowym wárzonym.

Item. W wielkim bolu dobra rzecz postáwić báńki z piiawkámi zá uszymá. Ná

Ná ſzumienie, piſzczenie, bębnienie, w uſzách.

WEś woſku, przyday trochę żywice, y burſztynu, roſtop, nád ogniem, zmaczay chuſtkę długą á wąſką, obwiń ią ná czopie od beczki żeby było iák trąbká, uczyń u ſpodu dźiurkę máłą ktorą wetchni w ucho á wierzch zápal, niech gore áż ku uchu, potym odeymi, uznaſz ſkutek pewny.

Item. Weś máieranu, ruty, piołunu, hyzopu, ślazu, rumienku, koſtrzeku, ruty, kminu, ányżu, káżdego po troſze, warz w wodźie, á párę przez liiek wpuſzczay w ucho.

Item. Weś ciemierzyce czarney korzenia, przyday bobkow, y ruty, wley oleyku migdałowego, y winá, ſmaż áż ſię wino wyſmáży, wyciśniy przez chuſtę, wpuſzczay ten oleiek kroplámi w ucho.

Item. Weś ſtonogow co chceſz, włoż ie do oleyku z migdałow gorżkich wyciśnionego, przyley trochę octu winnego mocnego, ſmaż áż do wyſmáżenia wilgotności, ten oleiek przecedźiwſzy wpuſzczay w uſzy ciepło.

Item. Warz w occie piołun, odiąwſzy od ogniá, puſzczay párę w uſzy przez liiek.

Item. Ná dzwonienie, y ſzum w uſzách wiele pomaga chleb proſto z piecá, u ktorego odkroiwſzy ſpod, zlać winem ośrzodkę, y przyłożyć do uchá.

Ná cieczenie z uchá.

POżyteczna ieſt uryná dźiecęca przepaliwſzy ią, y w ucho wpuſzczáiąc, ktorą nie co potrzymawſzy wypuśćić, czynić ták co dźień ná czczo, lecz gdy będźie długa áffekcya, iáko ſię częſto trafia, trzebá áperturę w ręce uczynić, tákże przepurgowawſzy ciáło dobrze, pić ma chory dekokt drzewá gwaiákowego.

Dźieciom tá chorobá bywa poſpolita, w ktorych nagle leczyć ſię nie ma, owſzem lepiey dyſſymulowáć, álbowiem zá czáſem ſámá uſtánie.

Item. Ná głuchotę experyment. Pal ieſionowe drzewo, á zbieray pilnie wilgotność ktora z końcow ſkwárzy ſię, ktorą nápuśćiwſzy báwełnę, w uſzy wtykay.

Item. Przedźiuráwienie końcow uſzu pomocne ieſt, ták ná uſzy, iáko y ná oczy.

Częſtokroć rodzą ſię w uſzách robaki z máteryi zágniłey w nich te pomorzyſz, y wywąbiſz wlawſzy oleiu lniánego, álbo lepiey konopnego.

Albo warz ſiemię konopne, przydawſzy piołunu, y wrotyczy, przecedźiwſzy wlewáy w ucho.

Ná to też dobre żywe ſrebro roſtárſzy go dobrze z máſſem, ktorym umázawſzy ſleytuch, lub báwełnę wetchni w ucho. Gdy záś trefunkiem robak w ucho wleźie iáki, ktory nieznośny bol czyni, wley w ucho gorzałki, zbędźieſz go.

Gdy záś pchłá, záley wodą, lub piwem.

Gdy w ucho kámyczek, lubo groch, lubo koſt-

kostká z iágody wpádnie, wley wody letniey w ucho, y záraz zátkay nos, y ustá, á wydmi się, záraz wyidźie.

Item. Weś w nos proszku kicháiącego, á choć ná prędce pieprzu, wpuść kropelkę oliwy w ucho, tám gdźie co iest, iák poczniesz kicháć, zátkay nos, y ustá, záraz wyidźie, á gdy by nię pomogło, wyiąć szczypcámi złotniczemi, lubo innemi.

O SCYATYCE.

SCyátyká názywa się *Ischias*, álbo po prostu, *Ischiatica*, to iest rodzay ártetryczney choroby, ktory ma tę włásność, że nie tylko w sámym udźie infestuie, ále też y niżey opuszcza się bol, y trętwienie áż do sámey stopy, początek bierze od kości wielkiey ktora iest ná końcu grzbietá, álbo krzyżá, *Os sacrum* zwáney, z ktorey wiele pochodźi nerwow do nog.

Znáki Scyátyki są te. Bol nieznośny w udźie, á osobliwie w kulszy roschodzący się po cáłey nodze, á częstokroć ták ztrętwieie, że cále czucie utráci nogá, ná wierzchu nie znáć żadnego zápalenia, áni nábrzmiáłości, rzadko kiedy wydáie się czerwoność, álbo humory z głowy, osobliwie spadáiące do krzyżow, á ztámtąd do niższych części, głęboko w ciele roschodzą się, y w nich zostáiąc ostrością swoią *Fibry* nerwy, y membrány szczypią, zkąd według ostrości mnieyszey, álbo większey humoru rożne symptomátá przypadáią.

Spoſoby rożne do leczenia.

NAyprzod krwi upuſzczenie z nogi, z teyże w ktorey ieſt áffekcya, wielom pomaga, lecz nie záwſze, tákże Hemorrhoidow otworzenie pomocne, zwłaſzczá gdy y w krzyżách bol będźie, ztámtąd álbowiem roſchodźi ſię po cáłey nodze. Oprocz tego purgánſe ſą potrzebne, oſabliwie te ktore ſłużą, y ná podagrę. Iáko to *Turbith. Hermodactili, Agaricus Myrabolani. Mercurius dulcis. Pulvis Batri. Cinabaris nativa &c.* Enemy tákże bárdzo pożyteczne bywáią.

Do powierzchownego przykładánia dla ulżenia bolu podáią ſię ſpoſoby. Weś ſmoły twárdey łotow cztery, woſku łot ieden, burſztynu utártego łot ieden, ſádzy twárdych z kominá ná proch utártych łot ieden, oleiu lniánego trochę, uczyń plaſter, ktory rościągnąwſzy ná chuście, przyłoż ná nogę tám gdźie bol.

Item. Warz pokrzywy lubo ſuche, lubo świeże w piwie, przyday gorczyce tłuczoney, okłáday tym nogę.

Item. Niektorzy mieyſce ztrętwiáłe pokrzywámi świeżemi dotykáią, álbo biią, co im pomaga.

Item. Rozwierć czoſnek z cybulą, przyday tártey gorczyce, rozmąć octem, y nácieray mieyſce ztrętwiáłe.

Item. Nákłádź do gorzałki kámfory, iák ſię roſpuści, nácieray nią przy ogniu. *Item.* Báńkámi ociągánie, znácznie pomaga.

Item.

Item. Korzeń omanowy ſuſzony utłucz ná proſzek, przyday ſiárki tártey, rozmąć octem przyday trochę miodu, przywarz, y okładay.

Item. Naſienia lniáne warz w ługu, iák ſię záklii przyday miodu práśnego obłoż tym nogę, proſo tęż ma moc. *Item*. Kąpiel po pás bywa dobra, to ieſt: wárząc korzenia łopianowe, przeſtępowe, iáłowiec, boże drzewko, dźiewánnę, pokrzywy, ſzałwiią, rumienek, tákże kąpiel lagrowa, álbo brachá ſkuteczne ſą.

Item. Nácieránie wodką Krolowy Węgierſkiey z kámforą ſkuteczne. *Item*. Oleiek lubo *Spiritus* z gliſt ziemnych do ſmárowánia wiele waży.

Item. Oleiek burſztynowy, terpentynowy, *Philoſophorum Petra*, do ſmárowánia pomocne bywáią zmięſzawſzy ie z gorzałką.

Item. Stáwienie piiawek ná udźie, álbo lepiey ná ſámym końcu krzyżá, w ciężkim bolu bárdzo ieſt pomocne.

Item. Niektorzy wárzą w piwie boże drzewko, przydawſzy rogu ieleniego, y iáłowcu, przecedźiwſzy piią co im wielce pomaga, bo poty poruſza.

O RAKU.

Cancer, álbo *Carcinoma*, po polſku rák, ieſt to nábrzmiáłość, álbo guz twárdy, nierowno okrągły, ſiny, álbo czarny, koło niego w około wydáią ſię żyłki śine pełne, przytym bol, y gorącość. Rodźi ſię *Cancer*, ná káżdey częśći ciáłá, to

ieſt

ieſt, ná twarzy, ná wárgách, w uściech, w noſie przy oczách, pod ſzczeką, w ſiedzeniu, á nayczęściey *Glandul.* y owſzem cáłe *corpus* ieſt *glandulosum* zkąd łátwy ieſt do nich *deflux* humorow.

Znáki ráká ſą te. Náprzodku zwyczáynie wyraſta guźik máły iáko groch, boleiący, y pálący zá czáſem rośnie większy, ták, że będźie iák iáie, y dáley. Kolor iego ieſt ſiny, żyły około niego wydáiące ſię, ſą krwi pełne, á ták ułożone że wyrażáią iákoby nogę ráká żywego.

Rák ieſt dwoiáki, ieſt ſkryty, álbo martwy, to ieſt: nie wrzodowáty, ktory nie ták bárdzo z złych rodźi ſię humorow, á táki názywa ſię *Cancer occultus*, álbo *Noli me tangere.* Drugi ktory nayczęściey trafia ſię, otwárty bywa, y ciáło rozſzerzáiąc ſię gryźie, pſuie, y záraża. Z zepſowánego, álbo z zárażonego ciáłá wydáie ſię nábrzmiáłość, álbo wyraſtánie ciáłá zepſowánego z fetorem, z odchodzeniem uſtáwicznym ſmrodliwey máteryi, á w około exulcerácyi brzegi bywáią twárde, y powywracáne.

Spoſoby leczenia Ráká.

OSobliwy, y ſekretny experyment ná ráká ten ieſt. Weś korzenia wężowniku, korzenia koźi, álbo aaronowey brody, *Rad. Aaronis* zwány, oboygá po ośm łotow, ſádzy z kominá twárdych, y ſzklących ſię łotow cztery, árſzeniku białego łotow dwá, káżde z oſobná utrzyi ná ſubtelny proſzek, y zmięſzay dobrze, tym proſzkiem po-

ſyp

ſyp *Cancer* exulcerowány, przyłoż ná wierzch chuſtę, y przywiąz, nie odwięzuy áż czternaſtego dniá, potym odwiąż obmyi ránę obaczyſz ráká ſtrawionego, záczym ſámę ránę lecz plaſtrámi, lubo máśćiámi zwyczáynemi goiącemi.

Item. Dla doſkonáłey kurácyi ráká, trzebá wprzod ciáło dobrze wyczyśćić przez purgánſe, y krwi upuſzczenie, y ápertury wiele też pomagáią.

Item. Oprocz pierwſzego ſpoſobu leczenia ráká, podáią ſię y inne.

Weś bufoná, to ieſt, żábę źiemną, uſiekay ią żywo, zmięſzay z ciáſtem kwáśnym, włoż do nowego garnuſzká, y uſuſz w piecu, utrzyi ná proſzek, ktorym poſypuy ráká.

Item. Uſuſz kilká rákow żywych, ſtłucz ie ná proch, przyday tucyi, nie prepárowáney, zmięſzay z ſádłem kurzym, y przykładay ná ráká.

Item. Ná ráká ktory bywa ná wárgách rzecz pewna, nayprzod ciáło przepurgowawſzy dobrze, przykłádáć tę máść. Weś żab zwyczáynych z wody, káżdey z nich nátkay máſłá w pyſk, potym ie włoż do garká nowego, w ktorym ná ſpodźie powierć dźiurki, nákryi z wierzchu pokrywką, y oblep, poſtaw go nád drugim garkiem w źiemi zákopánym, á koło wierzchniego pal ogień, ták ściecze oleiek do drugiego gárcá, ktory ſchoway, á gdy go chceſz użyć, náſuſz żab zwyczáynych, y utrzyi ná proſzek, ktory męſzáiąc z oleykiem przykładay ná ráká.

Item. Ná *Cancer* wrzodowáty między wſzyſtkie-

ſtkiemi do leczenia ſpoſobámi, naylepſzy ieſt árſzenik; ktory nie tylko ráká, ále y *Lupum*, to ieſt: wilká, fiſtuły, fluxy, y podobne áffekcye doſkonále leczy.

Y owſzem ná záſtárzáłe w nogách fluxy, z ſokiem bábczánym, lubo z wodą wapienną zmięſzawſzy árſzenik ſubtelno utárty, maczáiąc chuſty, y przykłádáiąc doſtátecznie goi. Iednák przykłádáiąc go, trzebá oſtrożności, áby przyległe mieyſcá ták przy ráku, iáko y przy innych exulcerácyách nie były zápalone, dla czego ná ſáme tylko exulcerowáne mieyſcá przykłádány bydź ma, nie tykáiąc zdrowego ciáłá, w około záś przykłádáć ſię ma plaſter iáki chłodzący.

Item. Niektorzy wárzą árſzenik tárty weſpoł z ſiárką w wodźie wapienney, ktorą przykłádáią nie tylko ná ráká, ále y ná rożne fluxy, y rány wrzodowáte, inni przydáią *Mercurium Sublimatum*, álbo oneż miáſto árſzeniku, wárzą z ſiárką w wodźie wapienney.

Item. *Experyment doświadczony ná ráká.*

WEś árſzeniku czyſtego iednę część, korzenia wężowniku, álbo *Aaronis*, cztery częśći, ſádzy twárdych trochę, wſzyſtko ná ſubtelny proſzek utárſzy, y zmięſzawſzy, ſchoway do naczynia drewniánego, álbowiem im ſtárſzy tym lepſzy.

Używánia ſpoſob táki.

C*Ancer* exulcerowány, ma bydź záſypowány tym proſzkiem, ták grubo, iák ná tylec nożá, nie

nie tykáiąc ciáłá zdrowego, wpośrzodku záś e-
xulcerácyi náſypáć trochę grubiey, álbowiem
wśrzodku ſam korzeń ráká zoſtáie, po poſypániu
odwilſz śliną báwełnę, y przyłoż ná wierzch, to
poſypowánie czynić nie ná czczo ále áż po ie-
dzeniu, do tego obſerwowáć potrzebá żeby nie
tykáć inſtrumentámi żeláznemi, lecż drewniáne-
mi. To záſypowánie niektorym bol ciężki ſprá-
wuie, innym máły, álbo żadnego, dla czego w o-
koło chłodzącą máścią ſmárowáć trzebá, iáko to
Ungvento Defenſivo, álbo *Rubro Camphorato*, przy-
dawſzy *Bolum Armenum*.

Przytráfia ſię pod czás, że dla mocy przeni-
káiącey medykámentu żyłá ſię otworzy, zkąd wie-
le krwi odchodźi, oraz z máteryą żołtą, y oſtrą
ná ten czas żadney rzeczy nie przykładáć, tylko
ſáme chuſty ſuche, iednák to cieczenie krwi nie
trwa dłużey nád dźień, y drugi ztąd wſzelki bol
uſtáie, potym czekáć áż ſam *Cancer* dobrowolnie
opádnie, co ſię trafia około dniá dwudźieſtego:
gdy bowiem przedtym czáſem naymniey iego ko-
rzenia zoſtánie, znowu zupełney potrzebuie ku-
rácyi.

Gdy ſię *Cancer* doſkonále oddźieli, ránę po-
ſypowáć proſzkiem wyſuſzáiącym, tákim. Weś
kádźidłá mumiey, máſtyxu, myrrhy, aloeſu, *Sar-
cocolli*, káżdego po pułtory ćwierci łotá, oppo-
ponaxu, puł ćwierci łotá, wſzyſtko wypłocz wod-
ką bábczáną, wyſuſz, y ſchoway do poſypowánia.

Ná wierzch ſłuży máść táka.

WEś gleyty łotow cztery, mumiey łotow dwá, oleyku rożánego łotow dwá, octu rożowego trochę zmięſzay w moźdźierzu ołowiánym.

Ten ieſt ſpoſob ſekretny leczenia ráká.

TRafia ſię bárdzo częſto, że wielu ludźiom wyraſtáią guźiki ná rożnych częściách ciáłá, oſobliwie ná brwiách, pod brodą, pod uſzymá, nádebrwiámi, ná powiekách &c. tákie guźiki u niektorych przez wiele lat trwáią, iednákowe bez żadnego bolu, u niektorych potroſze ich przyraſta; te guźiki názywáią poſpolicie martwą koſtką, ná czym ſię nie raz mylą, gdyż częſtokroć bywa *Cancer occultus*, ktory lubo rznięciem, lubo *corroſium* poruſzony obraca ſię w *Cancer* práwie nie uleczony, czego wielu doználi, y życiem przypłácili. Táki *Cancer* táiemny rożni ſię od martwey koſtki tym, że martwa koſtká dá ſię ruſzáć dobrowolnie pod ſkorą tám, y ſám, *Cancer* záś lubo zda ſię ruſzáć, iednák wkorzeniony w mierze ſtoi.

Item. *Ná Cancer wrzodowáty.*

WEś ołowiu dwie częśći, żywego ſrebrá iednę, roſtop w tyglu oraz, iák oſtygnie utrzyi ná proſzek ktorym poſypuy.

Item. Niektorzy chwalą bárdzo ná *Cancer* wrzodowáty przykłádánie częſte mięſá świeżego z kurcząt, álbo gołębiąt młodych, to ieſt: trzy

rázy

rázy ná dźień. Niektorzy też leczą przez ſáliwáce, lecz w tym trzebá oſtrożności.

Item. Ná ráká nie exulcerowánego, pożyteczne ieſt, przykłádánie bláchy ołowiáney, nátárſzy ią żywym ſrebrem.

Item. Ná ſtrawienie ráká wrzodowátego, y ná wytrawienie dźiwego mięſá w káżdey ránie zepſowáney ungwent pewny. Weź arſzeniku aurypigmentu po puł ćwierci łotá, korzenia *Ariſtolochiæ* gryſzpanu, káżdego po trzy ćwierci łotá, *Opium* dwá ſkrupuły, ſádłá wieprzowego łot, uczyń máść.

Item. *Oſobliwa*. Weź dryakwi ſtártey łotow dwá, ſoku z rákow wyciśnionego, ſoku bábczánego, pſinkowego, rożowego, káżdego po dwá łoty, żywego ſrebrá z terpentyną utártego, dwá łoty, żołtkow iáiowych w zarzewiu upieczonych nro 4. kámfory puł ćwierci łotá, zmięſzawſzy wſzyſtko, trzyi długo w moźdźierzu ołowiánym, potym ſchoway, ieſt wielce ſkuteczna ná wſzyſtkie fluxy, rány zágniłe, zepſowáne, wrzodowáte.

Item. Pewnym doświadczeniem leczy ráká wodká z ślimakow, ták zrobiona. Weź ślimakow żywych, włoż do garnká nowego, poſyp ie ſolą żeby ſię ſpieniły, włoż ie ták cáłkiem ze wſzyſtkim do álembiká nie leiąc wody, przepal wodkę, ktorą wyſtaw ná ſłońce przez dwánaście dni, á przez ten czas obroci ſię w oleiek ktory y *Cancer* goi, y do czyſzczenia twarzy oſobliwy.

O BRODAWKACH.

BRodawki názywáią ſię *Verucæ*, ktorych ſą rożne rodzáie. Iedne z nich názywáią ſię *Seſſiles*, á te ſą ktore niſko, y ſzeroko wyraſtáią, tákie korzeń máią głęboki, y nieco pobolewáią.

Drugie názywáią ſię *Penſiles*, á tákie ná wierzchu bywáią wydatne, á u ſpodu cieńſze.

Trzecie názywáią ſię *Vbymia*, te uſpodu bywáią ſzczupleyſze, á u wierzchu obſzerne, ſzerokie, chropowáte, y oſtre, á trochę mnieyſze od pierwſzych.

Spoſoby do gubienia brodawek.

WEź octu winnego, lubo miodowego tęgiego, wſyp do niego ſoli ſporo, zmięſzawſzy maczay chuſtkę, y często przez dźień obmyway ie, á ná noc przyłoż zmaczawſzy ią dobrze.

Item. Sokiem nogietkowym nácieráiąc często, giną.

Item. Sokiem z ſkoczku nácieráiąc, tákże giną.

Item. *Sekret oſobliwy.*

WEź rzodkwie, wydroż ią w śrzodku, náſyp w nię ſoli, nákryi ſzpuncikiem, niech ták będźie przez noc, názáiutrz, naydźieſz ſol w likwor obroconą, ktorym nácieray uſtáwicznie brodawki, możeſz chuſteczkę zmaczawſzy w nim ná noc przyłożyć.

Item. Korzeń celidonii, tákże y rzepik źie-

le

le, dobre ſą ná gubienie brodawek, ſtárſzy ie w pálcách nácieráć.

Item. Weś ślimakow ile chceſz, włoż ie do naczynia ołowiánego, á ieżeli go nie máſz, to choć do miedziánego, poſyp ie ſolą, niech ták będą przez kilká dni, potym odcedź, ten likwor ktory z ſiebie puſzczą, nácieray nim brodawki.

Item. Krew z świeżo zábitego byká, nácieráiąc nią, tráci brodawki.

Y to rzecz doświadczona, w wodzie wrzącey roſpuść ſalarmoniak, náprzykład do kwáterki wody, włoż łyſzkę ſalarmoniaku zámięſzay, y nácieray tym częſto, brodawki.

Item. Rozerzniy iábłko, y nácieray nim brodawki, toż iábłko przyłoż ná noc, y przywiąż, inni ſerwáſerem trácą ie.

Trafia ſię czáſem, że brodawká wyrośnie ná końcu ięzyká, ktora bywa nie tylko przykra, lecz y boleſna, á do zleczenia trudna, ná nię oſobliwy ſekret.

Weś liścia celidonii, to ieſt: iáſkołczego ziela zetrzyi w pálcách, y przyłoż, czyń to częſto, to ziołko ma moc oſobliwą ná ſpędzenie brodawek.

O KASZLU ADDYTAMENT.

OPiſuią ſię tu ſpoſoby leczenia káſzlu, ktory pochodzi, álbo z kátáru, to ieſt: gdy máterya kátárowa z głowy ſpádnie ná pierſi, álbo z przeziębnienia, álbo z inney iákiey przyczyny, álbowiem

Ff2 ka-

káſzel ieſt też poſpolity w ſuchotách, w Pleurze, y w innych chorobách, ktore ná ſwych mieyſcách naydźieſz.

Ná proſty káſzel.

UWarz iáie miękko, włoż do niego mirrhy ſubtelno utártey iák napárſztek, zmięſzay y záżyi.

Item. Uſkrob ſiárki nożem trochę, włoż do kieliſzká, náley gorzałki hányſzkowey, przyday trochę miodu práśnego, zmięſzay, y wypiy.

Item. Weś korzenia lukrecyi, pokray, przyday fiałkowego korzenia, hyzopu, rozynkow wielkich, álbo fig. Rzepę pieczoną, warz to w wodźie, przecedźiwſzy oſłodź miodem, y piy ciepło po kwáterce ráno, po południu, y kłádąc ſię ſpáć.

Item. Warz pokrzywiáne naſienie w wodźie, przydawſzy ſzałwii trochę, przecedź, oſłodź miodem, y piy ciepło częſto.

Item. *Kołaczki ná káſzel pewne.*

WEś korzenia fiałkowego, ſoku lukrecyowego, to ieſt: kołaczkow czarnych, ktore w Aptekách przedáią. Korzenia omanowego, káżdego po dwá łoty, mirrhy łot ieden, utłucz wſzyſtko ná ſubtelny proſzek, do ktorego przyday krochmalu trzy łoty, cukru ćwierć funtá, rozczyń to wſzyſtko, wraz zmięſzawſzy z wodką rożową, námoczywſzy w niey wprzod trochę *Gumi Arabicum*, zágnieć iáko ciáſto, y rob z tego kołaczki, ktore uſuſzywſzy, daway ná káſzel.

Y to

Y to dobra ná káſzel, náley gorzałki ná miſę, włoż do niey cukru ſzárego lodowátego, álbo miodu práśnego, ileć ſię będźie zdáło, przyday rozynkow wielkich, ſzáfránu, imbieru tártego trochę, zmięſzawſzy wſzyſtko zápal, iák ſię wpuł wypali zágaś, ſchoway do naczynia záżyway po łyżce częſto, y rozynki iedz po iednemu.

Item. Niektorzy oſobliwie gdy ieſt ſuchy káſzel przy álterácyi, ſámę wodę czyſtą przewarzáią z cukrem, ktorą iák nayciepley po troſze piią.

Dla uśmierzenia káſzlu ciężkiego, gdy do ſnu przeſzkadza, dobra rzecz trzymáć myrrhę pod ięzykiem, álbowiem káſzel uſtawa.

Item. Smárowánia, álbo plaſtry ná pierſi bywáią pomocne, iáko to ſmárowánia pierſi oleykiem migdałowym, máſłem nieſłonym, łoiem kozłowym, ſmálcem kápłonim &c. tákże plaſter z woſku, przydawſzy oleyku migdałowego, hányſzkowego, łoiu kozłowego, ſzáfránu, co y dźieciom ſłuży.

Albo rozetrzyi czoſnek w donicy, zmięſzay go z miodem práśnym, poſmáruy pápier, y przyłoż ná pierſi.

Item. Weś rzodkwi utrzyi ná tártce, lub nożem náſkrob, wyciśnyi ſok bez chuſtę czyſtą, przyley troſzkę gorzałki hányſzkowey, przyday, y miodu práśnego, zámięſzay dobrze, y piy po troſze.

Item. Y to pewna ná káſzel, weźmiy fig ſuchych, rozynkow wielkich, ſzanty źiela, warz w

wodźie długo, potym prześiy przez śito, przelewáiąc też wodę w ktorey wrzáło, włoż ná rynkę, przyday miodu, álbo lepiey cukru szárego, smaż do gęstości mierney, potym przyday orzechow, to iest iąder, z laskowych orzechow przypiekánych, y ná proszek utártych, kardamonu utártego, á kto go nie ma to gorczyce, mniey niż orzechow, zámięszawszy zázyway po trosze, uleczysz, y stáry kászel.

Gdy się przyda kászel w gorączce, álbo gdy będą płucá zápalone, trzebá się strzedz záżywánia rzeczy gorących, naylepszy ná ten czas kwiát máku polnego wárząc go, przysłodziwszy cukrem pić, álbo ták. Weś máku polnego, kwiecia garść, y drugą suchego, korzenia ślazowego, kwiátu fiałkowego suchego, korzenia fiałkowego, warz to w wodźie, przecedziwszy osłodź mánną kalabryną, y piy, ieżeli zás mánny mieć nie możesz, day cukru, á zá kwiát máku polnego, day mákowki suche proste.

Item. Ná kászel procz gorączki, osobliwie gdy z głowy spadáiąc humory będą przyczyną onego. Weś agáryku, to iest: modrzewowey gębki dwá łoty, lukrecyi łot, kolędru troche, polipodium dwá łoty, námocz ná noc wszystko w kwarcie winá, názáiutrz przywarz, y przecedź, przyday mánny kalabryny łotow sześć, iak się rozpuści, znowu przecedź, nápiiay się często tego, uznasz skutek.

Item. Rospuść mánnę kalabrynę w mleku,

prze-

przecedź nápiiay śię po trosze. *Item*. Rozwierć czosnek, zmięszay go z máſſem, álbo z kápłonim ſádłem, nácieray tym podeszwy.

Item. Weś octu piwnego, lubo miodowego kwartę, osłodź miodem praśnym dobrze, warz odszymuiąc nápiiay śię potrosze.

Item. Zgrzey winá garnuszek, wsyp do niego trochę pieprzu, mirrhy tártey, y korzenia fiałkowego cukru káwałek, piy potrosze.

Item. Terpentyná z konfektem rożowym zmięszána, przydawszy trochę śiárki, lubo mirrhy záżywáiąc, bárdzo dobra ieſt.

Item. Weś terpentyny, máſſá, miodu, oliwy, káżdego zárowno zmięszay, y záżyway po trosze.

Item. Dla dźieci naylepsza ieſt mánná kalabryná, ktorą rospuściwszy w mleku, y przecedźiwszy, daway po łyszce, á nogi moczyć im w ciepłym piwie, pierśi tákże smárowáć oleykiem migdałowym.

Item. Uwarz w wodźie, álbo w mleku korzenia polipodyi, to ieſt: páprotki dębowey. przecedź, rospuść w tym mánny kalabryny, coć śię zda, przecedź, y daway po łyszce, ten ieſt sposob naylepszy dla dźieci, álbowiem poruszáiąc flegmę oraz purguie, inne záś rzeczy, iáko iulepki, lubo flegmę poruszáią, iednak przez káſzel iey dźieci pozbyć nie mogą, chybá przez womit, á pod czas śię y duszą gdy iey nie pozbędą.

Item. Ná káſzel dla ſtárszych, procz innych

rzeczy, naylepsza iest szantá biała *Mercurium album* zwána, wárząc, y piiąc polewkę przystodziwszy, tákże agaryk czyści piersi, y inne ziołá, iáko hyzop, polna dryakiew, konradek, płucne ziele, przetacznik, podbiał &c.

Sposoby leczenia osutki.

Z Dwoiákiey przyczyny przydaie się osutká, to iest: álbo z humorow złych, ostrych, á osobliwie słonych, we krwi zostáiących, ktore náturá iáko rzecz sobie przeciwną ná wierzch wyrzuca, osobliwie ná ten czas gdy się ciáło zápoci, álbo z czárow, co się nayczęściey przytráfia.

Sposoby leczenia osutki z nátury przydáiącey się są te.

WEś ziela polney dryakwi, łopianu z korzeniem, ślazu, szczawiu kobylego, ruty, lub polney, lub ogrodney coć się zda, warz w gárcu, lub w kotle, wley do wánny, przyley inney wody ciepłey, wsyp soli dostátek, niech się chory kąpie, á iák wyidzie z kąpieli, puko ciáło ciepłe, posmáruy plámy oleykiem z żołtkow iáiowych, uczyń to raz, drugi, y trzeci. *Oleiek ták się robi:* Weś żołtkow iáiowych twárdo uwárzonych, piętnaście, usiekay ie drobno przyday siárki utártey, łyszkę máłą, włoż ná rynkę, przylawszy troszkę oliwy, smaż áż będzie czarno, to iest, gdy z siebie oleiek żołtki puszczą, wyciśniy przez chustkę, y schoway.

Po-

Pofpolicie ofutki leczą kąpielámi, y fmárowániem, ná ktore rożni rożne máią fpofoby, tu fię kłádą naypewnieyfze. Procz oleyku wzwyż podánego, ieft też dobry oleiek wayfztynowy: Weś wáyfztynu czerwonego utłuczonego łotow cztery, fáletry łotow trzy, zmiefzay, włoż do garczká, álbo fkorupy, zápal węglem iák fię fpali, włoż tę máteryą do pęcherzá záwiąż dobrze, y námocz w ciepłey wodźie, á ták fię obroci w likwor, ktory przecedź, y fchoway do fmárowánia.

Drugi fpofob táki. Weś lagru winnego wypráfowánego, porob z niego plácki, ktore fpal iák naylepiey w dobrym ogniu, gdy fię dobrze wypalą utłucz, włoż do garká, náley wody, warz, iák fię uftoi zley z wierzchu, náley inney wody, znowu warz, á iák fię uftoi, zley do pierwfzego likworu; ktory wyfmaż do połowy, y dáley, będźiefz miał wodkę bárdzo fkuteczną ná ofutki.

Item. Ná ofutki dla proftych ludźi, weźmiy gorczyce utłuczoney, łyfzkę dobrą, foli dwie fzczypty, pieprzu fzczyptę, octu mocnego kwáterkę, miodu práśnego trochę zmiefzay, y fmáruy tym, mafzli kámforę, możefz trochę przydáć.

Y tu kąpiel ná ofutkę pewna. Weś pácyny, álbo gliny z piecá, lub z ogniſká, utłucz ią warz w wodźie, przecedźiwfzy kąp fię w niey, wyfzedfzy z kąpieli, fmáruy wzwyż pomienionym fpofobem.

Item. Ná spędzenie osutki rzecz pewna. Weś ślimakow żywych, włoż do garká, posyp ie salármoniakiem, niech będą przez 24. godzin, odley od nich rosoł, ktory wley do naczynia miedźiánego, niech stoi w nim z kilká dni, potym schoway do smárowánia po kąpieli.

Gdy się záś przyda z czárow, też pomienione sposoby służyć mogą, tylko ie trzebá poświęcić, ták źiołá do kąpieli, iáko y smárowánia.

Bywa też osutká ze złey dyspozycyi, nayczęściey wątroby, dla czego też názywa się, *Macula Hepatica*, ták przykra, że chory miewa wielkie ckliwości, nudności, słábość żołądká &c. Ná co oprocz pomienionych sposobow trzebá zażywáć lekarstw ciáło czyszczących z humorow złych, ná co naylepiey służy dekokcya polney ruty, *cum Radicibus Polipodij, Rhabarbarum &c.*

Máść ná osutkę pewna.

WEś kardámonu tłuczonego ćwierć łotá, goździkow, iáłowcu, po puł ćwierci łotá, siárki nowey ćwierć łotá, oleyku wayfztynu nowego łot, máści rożowey ile potrzebá, zrob máść.

O Spárzelinie.

SPárzeliná często się tráfunkiem przydáie, lubo to wodą wrzącą, lubo oleiem, álbo tłustością iáką, lubo metalem, lubo prochem &c.

Sposob leczenia ten iest.

WEś oliwy iednę część, białkow iáiowych dwie

dwie części, zbiy warz dobrze, y maczáiąc w tym pioro ſmáruy, niczym nie obwiiáiąc.

Item. *Rzecz pewna*. Weś ſuchey rzepy, włoż do garnká, náley wodą, włoż máſłá ſporo, niech wre iák naydłużey, pilnuy żeby nieſkipiáło, iák uwre, zbierz z wierzchu máſło, ktorym ſpárzelinę ſmáruy maczáiąc pioro.

Item. Ná prędce weś ługu; zgrzey żeby był ciepły, maczay chuſty, y okładay.

Item. Zwierć cybulę z ſolą w donicy, y okładay nią mieyſcá opárzone.

Ieżeli będźie opárzenie prochem, á ſpryſzczy ſię ciáło, trzebá pryſzcze poprzeſtrzygáć, á proch igłą, álbo czym innym powybieráć, potym obmyć dekokcyą *Fœnugræci*, á ieżeliby ſię nie ſpryſzczyło, to trzebá z umyſłu pryſzcze uczynić, przyłożywſzy *Cantarides*, álbo co innego.

Ieżeliby ſpárzeliná byłá ná oczách, ná ten czas tylko ſámym pokármem białogłowſkim leczyć. Ieżeliby opárzeliná byłá od piorunu, ná ten czas dáć choremu napoy záraz náprzykład náprędce dryakwi z winem, przydawſzy lubo iednorozcu, lubo rogu ieleniego tártego, y kámfory, przytym wárgi, ięzyk, nos, y pulſy poſmárowáć winem z dryakwią, kámforą, ná okładánie zás ſpárzeniu, ſłużyć mogą wzwyż námienione ſpoſoby.

Ieżeliby byłá exulcerácya wielka, w ten czas goić ſię ma tym, lubo podobnym plaſtrem.

Weś ſoku żołtego, żywice ſoſnowey, lubo

świer-

świerkowey, łoiu kozłowego, káżdego zárowno, oleiu lniánego troszkę, rostop warz, uczyń plaster, y przykładay.

Item. Ná spárzelinę, y ná inne zápalenia máść chłodząca pewna.

Weś gleyty subtelno tártey, bleywásu, oboygá po cztery łoty, oliwy kwáterkę, octu mocnego winnego tyleż, zmięszay wraz, y ták długo mięszay áż zgęśnie, przylewáiąc potrosze octu.

Item. Máść topolowa zmięszawszy ią z śmietáną, do smárowánia bárdzo dobra, nie tylko ná spárzelinę, lecz y ná wszelkie zápalenia.

O GANGRENIE.
To iest: piekielnym ogniu.

Piekielny ogień názywa się *Gangrena*, álbo *Ignis S. Antonij* to iest: ná ten czas ták się názywa, gdy część iáka ciáłá, lubo z rány, lubo z wrzodu, znácznie pocznie się psowáć, y śmierdźieć, gdy się záś ták bárdzo od wielkiego zápalenia zepsuie, y spali ciáło że áż szczernieie, y czucie utráci, ná ten czas názywa się *Sphacellus*, álbo *Sideratio*, zkąd te obiedwie áffekcye tylko iákowością rożnią się od siebie.

Przyczyny tego złego są, ciepłá przyrodzonego w tey częśći zátłumienie, y wyniszczenie, od zbytniego zápalenia. Tákże iádowita *Qualitas* Hu-

humoru w ránie zepsowánego, álbo z ciáłá do niey się ściągáiącego, y onę psuiącego. Tákże przydáie się z nieumieiętnego opátrywánia ràny, gdy się w niey otok zákrádnie, przydáie się tákże z odłeżenia w długiey chorobie, tákże z odmrożenia znácznego, álbo z opárzenia, álbo z ukąszenia iákiey iádowitey bestyi &c.

Sposoby do leczenia.

NAyprzod ieżeliby znáczna część oczerniáłá, á chory miał álterácyą, trzebá nayprzod krew puścić, tákże dawáć ná poty, y serce posiláiące, y broniące od zarázy medykámentu.

Do powiezrchownego przykładánia, rożne proste podáią się sposoby, y ten pewny. Weś łáyná bykowego świeżego, soli, oboygá zárowno, rozmąć winem iák kászę, przysmaż, rozłoż ná chuście, y przyłoż, nie odeymuy áż we 24. godźin, odiąwszy, obaczysz ciáło oczerniáłe opádłe, potym wygaiay máściámi należytemi iest rzecz doświadczona.

Item. Weś ługu iák naymocnieyszego, octu winnego tęgiego, oboygá po pułkwarty, zmięszay, przystaw do ogniá, áby wezwrzáło; odiąwszy od ogniá, przyday gleyty, bleywásu utártych, oboygá po cztery łoty, háłunu palonego dwá łoty, zmięszay, y znowu przywarz, odiąwszy przyley gorzałki mocney, wyskoku kwáterkę, zmięszawszy, maczay w tym chusty, y okładay.

Item.

Item. Weś gáláſu, háłunu, oboygá po cztery łoty, koperwáſu białego łotow trzy, bleywáſu połtorá łotá, ſáwiny ná proch utártey, gryſzpanu, oboygá po łocie, bobkow, iáłowcu, oboygá po trzy łoty, kádźidłá cztery łoty, liścia dębowego, ruty, piołunu, ſzałwii, ſoli, káżdego po garści, octu mocnego, tákże y ługu, gorzałki, káżdego po kwarcie, warz wſzyſtko w garnku zálepiwſzy, áż trzecia część wywre, przecedźiwſzy maczay w tym chuſty, y okładay, ieſt rzecz pewna. Tákowe iednák y podobne rzeczy ſłużą ná gangrenę. Gdy záś część ciáłá zczernieie, y czucie utráci, naypewniey oderznąć, y záraz gorzałką mocną z kámforą obmyć, oſtátek wytrawiáć *Ungv. Ægyptiaco*, álbo plaſtrem ktory *pruſkim* názywáią.

Item Obſerwowáć pilnie potrzebá, że gdy ſię odrzyna ciáło oczerniáłe, áby nie tykáć ſuchych żył, áni arteryi, áni *tendines*, chybáby cále zgniły, náruſzenie álbowiem onych; zwykło ſpráwowáć bol nieznośny, konwulſye, kálectwo, á pod czás y śmierć. Zyłę iednák zwyczáyną náruſzyć może, przez co krew zła, y humory ſię wyprożnią, dla czego nie trzebá krwi záraz zátrzymywáć, ránę záraz obmyć gorzałką, álbo octem z ſolą, potym przykłádáć *Ungventum Ægyptiacum*, bárdzo ſkuteczne ná wſzelkie rány zepſowáne.

Weś gryſzpanu utártego łotow cztery, miodu odſzymowánego puł funtá, octu mocnego łotow ſześć, háłunu, ſoli poſpolitey oboygá po ło-

cie, ſoku ruciánego, piołunowego, oboygá po trzy łoty, ſmaż wraz do konſyſtencyi należytey, potym przyday dryakwi pułtorá łotá, kámfory pułtory ćwierci łotá, ſchoway od potrzeby, ſłuży ná wſzelkie rány fluxowáte, wrzodowáte, zágniłe, y do goienia trudne, oſobliwie w nogách.

Gdy ſię odrzynáć ma część zepſowána, áby chory nie ták czuł, dáią *Philonicum Romanum*, żeby záſnął co nie od rzeczy.

Ieżeliby ſię przydáłá gangreną, z odzięnbienia, ná co rzecz oſobliwa. Weś iednę rzepę świeżą cáłą, rzodkiew cáłą, odchędożywſzy, zetrzyi oboie ná tártce, przyday gorczyce ná proch utłuczoney dwá łoty, goździkow trzy ćwierci łotá, oleiu lniánego ſtárego ile potrzebá, zwierć w donicy, rozłoż ná chuście, przykładay co dźień po dwá rázy ciepło, ieſt rzecz doświadczona.

Item. Weś wapná niegáſzonego, krydy utłuczoney, zmięſzay, y warz w wodzie, w ktorey maczay chuſty, y okładay.

Item. Tráfia ſię też gangreną ſucha, znáki iey ſą te, to ieſt: że żadney nie máſz exulceracyi tylko ſiność, álbo czarne plámy boleiące, táką oſtrożnie leczyć potrzebá, oſobliwie w puchlinie ná nogách.

Item. Ná gangrenę rzecz pewna. Weś pułkwarty winá, octu mocnego tyleż, przyday ſawi-

winy tártey łotow dwá, ruty ſuchey utártey łot ieden, gáláſu, koperwáſu, oboygá po łocie, miodu práśnego łyſzkę, zmięſzay, przywarz, y ciepło okładay.

O ROZY

ROża názywa ſię *Eryſipelus. Ignis ſacer.* Dwoiáka bywa roża. Pierwſza proſta, to ieſt: zápalenie ktorey części ciáłá z gorączką máłą poprzedzáiącą.

Druga zwána *Ignis ſacer*, to ieſt zápalenie ktorey części ciáłá znáczne z nábrzmiáłością, przytym gorączká wielka, bol, ſiepánie, á potym exulcerácya, ktora gdy ſię tráfi przy wielkiey pełności humorow, wpráwia w málignę, á pod czás y w śmierć gdy gangrenę przynoſi.

Spoſoby do leczenia proſtey roży.

ZWyczay poſpolity, ſkoro ſię roża ná ktorey części ciáłá wyda; okładay lniąnkámi, lubo cukrowym pápierem, poſypuiąc ie krydą, lubo bleywáſem, lubo mąką.

Item. Niektorzy z mąki pſzenney robią plácki, záczyniwſzy ciáſto gorzałką, y ſoli przydawſzy, ktore przykładáią, częſto ie odnawiáiąc, co nie od rzeczy.

Item. Weś gorzałki proſtey, wſyp w nię ſoli, zgrzyi, maczay chuſty, y okładay.

Item. Weś ſkorek bzowych zielonych, álbo kwiátu, warz w ługu, y przykładay.

Gdy

Gdy ſię záś wyda ná twarz, iáko ſię częſto trafia, tákże nie tylko twarz, ále y głowá ſpuchnie, y zápali ſię z gorączką pod czás znáczną, táka roża bywa pod czás niebeśpieczna, ták względem gorączki, iáko y anginy, to ieſt: że pod czás przynoſi wrzod w gárdle niebeśpieczny, á pod czás opuſzczá ſię ná pierſi, y płucá zápala, więc zrázu záraz gdy ſię poczyna wydawáć, trzebá krew puścić z ręki, tákże dáć ná poty, iáko to rog ieleni ſam przez ſię náſkrobawſzy go, álbo iednorożcu, álbo dryakwi z iednorożcem, lubo z rogiem ielenim przydawſzy kámfory, lubo ſoku bzowego &c. powtarzáiąc. Do okłádánia záś naylepſza ieſt máść płoſkonkowa, álbo topolowa, przylawſzy gorzałki mocney zgrzać, y piorem ſmárowáć, á po wierzchu poſypowáć lukrecyą ná proch utłuczoną, y pápier ná wierzch.

Zwyczay poſpolity ieſt nie maczáć roży, mieniąc że ſię pryſzczy, lecz trzebá w tym uwagi, ná ten czas ſię ſpryſzczyć może, gdy zápalone mieyſce zimnym likworem iákim obłożyſz, lecz gdy ciepłym, bynaymniey.

Item Plaſter biały zwyczáyny, ktory *De ſpermate ranarum* zowią, ná rożą dobry

Item. Weś pácyny, utłucz, przeſiey rozmięſzay z máſłem roſtopionym żeby było iák máść, ſmáruy tym rożą.

Item. Weś żołtkow iáiowych twárdo uwárzonych co chceſz, rozwierć ie w donicy przy-

lawszy trochę gorzałki, włoż trochę soli zágrzey, y okładay.

Item. Łáyno wołowe z octem przygrzane, y przykłádáne skuteczne iest.

Item. Niektorzy czarnemu kotowi nárzynáiąc uchá, y krwią z niego rożą smáruią, máiąc to zá osobliwy sekret.

Item. Weś sáwiny, ususz, utłucz ná proch ktorym posypuy rożą, rzecz pewna.

Item. Ieżeliby się roża pryszczyłá, weś wosku nowego, zgnieć go w wodzie ciepłey, y przyłoż, czyń to często, álbo posypuy gleytą, álbo też warz ią w occie, w ktorym maczay chusteczki okładay.

Item. Weś gorzałki, nákray do niey mydłá, przywarz żeby się rostopiło, maczay w tym chusty, y okładay, iest rzecz pewna.

Item. Niektorzy boiąc się maczáć roży, okurzáią ią lubo mástyxem, lubo mirrhą, lubo zielem S. Ianá.

Item. Weś wodki bzowey kwáterkę, przyday dryakwi, rozmąć, zgrzey, y obłoż.

Item. *Rzecz pewna.* Weś żołci kárpiowey, maczay w niey pioro, y smáruy rożą, á zwierzchu przyłoż chustkę ciepłą.

Ieżeliby się roża exulcerowáłá, ná ten czas przykłádáć plastry należyte, osobliwie kto cyrulikà mieć nie może, niech zrobi táki. Weś wosku żołtego iák gęsie iáie, żywice sosnowey połową mniey, łoiu kozłowego trochę, oleiu lniánego

tro-

trochę, ſpuść wraz, będźieſz miał máść dobrą.

O PARCHACH.

PArchow, álbo świerzbu ieſt kilká rodzáiow, pierwſzy názywa ſię *Scabies Symptomatica*. Drugi, názywa ſię *Critica*, ktory po chorobách ciężkich, álbo też długich zwykł ſię po ciele wydawáć.

Inny ieſt wilgotny, to ieſt kiedy z kroſt wiele wychodźi wilgotności.

Inny ieſt ſuchy świerzb, to ieſt: że z kroſt máło co álbo nic nie odchodźi máteryi, y kroſty ſą śine.

Inny názywa ſię *Scabies Volatica*, to ieſt: że iedney práwie nocy cáłe ciáło obſypie.

Inny názywa ſię *Malum mortuum*, ten ieſt kiedy kroſty chropowáte ná łytkách, oſobliwie wydáią ſię bez czucia, y bolu, te kroſty bywáią czárne, y ſuche.

Inne názywáią ſię *Lepra Græcorum*, á ten máło ſię rożni od innych, ztąd ſię poznáie że głębſze rány pod ſtrupámi robi, ktore im dáley tym bárdźiey ſię ſzerzą, y poſpolicie czyli drapiąc, czyli nie, opáduią łupierze niby łupiná z ryb.

Spoſoby do leczenia w poſpolitości.

NAyprzod, ieżeli ieſt proſty świerzb łátwo go pozbyć może, to ieſt kąpielą, lubo łáźnią ſuchą, to ieſt pocącą, ſtáwiwſzy po ciele bánki ſiekáne, tákże nácieráiąc ſiárką z ſolą, y octem, álbo oleykiem bobkowym, ktory máścią zowią, álbo

czym innym iáko niżey zrozumiesz.

Gdy záś będźie świerzb suchy, y záſtárzáły, trudnieyſzy ieſt do leczenia, ná co należy krwi upuſzczenie, purgánſe, ná poty lekárſtwá dáne, y krew czyſzczące.

Jtem. Weś ſerwatki koźiey, warz w niey polną rutę, polną dryakiew, podrożnik, korzenia páprotki dębowey, korzenie kopru włoſkiego, ſzpárágowego, przydawſzy ſeneſu, y ciemierzyce czarney korzenia, przecedźiwſzy niech chory pie co dźień ná czczo po kwáterce, y dáley. Naybárdźiey też ſłużą medykámentá ná poty dáiąc lubo rog ieleni tárty z dryakwią, álbo ſokiem bzowym, lubo wárząc korzenie łopianowe ná wioſne, przecedźiwſzy dawáć pić, doſtátecznie bowiem poty pobudza. Kąpieli też wiele ważą wárząc źiołá, iáko to łopian, kobyli ſzczaw, oman, polną dryakiew, oſet wielki, dźiewannę, hebdowe álbo bzowe liście, lubo kwiát &c.

Ieżeli záś będźie bárdzo wkorzeniony, zálecáią medycy po ſłuſznych ciáłá expurgácyách záżywánie dekokcyi z drzewá gwaiáku, przydáiąc *antimonium crudum.*

Jtem. Ná trácenie świerzbu. Weś ſiárki ſubtelno utártey łotow 2. ſoku limoniowego łotow ſześć, warz w tyglu áż do ſuchośći, przyday ſádłá wieprzowego dwá łoty, ſoli puł łotá, zmięſzay, y ſmáruy párchy, czyli świerzb.

Jtem. Ná zwyczáyny świerzb, ktory pochodźi z zarázy ieden od drugiego. Roſkroy limonią,

po-

posyp siárką utártą, y solą nácieray nią świerzb.

Máść osobliwa ná świerzb.

WEś korzenia omanowego świeżego, pokray drobno, y uwierć w donicy, álbo też ná tártce utrzyi, żeby tego było zgarść, przyday imbieru tłuczonego łotow dwá, bobkow krąmnych, siárki utártych po łocie, soli łyszkę, przyday śmietány stárey, y łoiu kozłowego, smaż do gęstości żeby byłá máść, ktorą smáruy świerzb.

Jtem. Zydom iest tá chorobá pospolita ná ktorą záżywáią omanu, smáżąc go w máśle, przydawszy háłunu. Drudzy záś kąpią się w prostey gorzałce, zápłáciwszy temu czyiá iest, tę záś gorzałkę dla Chrześcian przedáią.

Jtem. Niektorzy ná zgubienie tey żydowskiey ospy, kąpią się w gárbárskiey wodźie.

Jtem. Ziele zwáne *Pil sella*, po polsku niedośpiałek, wárząc go y polewkę piiąc, iest bárdzo skuteczne ná pozbycie tey choroby.

Item. *Máść ná trudne goienia krost.*

WEś háłunu palonego, koperwásu palonego po dwá łoty, omanu ná proszek utártego połtorá łotá, gryszpanu puł łotá, smoły twárdey dwá łoty, soku limoniowego, á ieżeli go niemász, choć octu mocnego kwáterkę, másłá stárego dwie łyszki, smaż áż do wysmáżenia wilgotności, y smáruy.

Jtem. Mocz liście tábáczáne w gorzałce po-

kráiawszy, iák wymoknie przecedź, przyday śiárki utártey, sáletry, przywarz, y smáruy zápociwszy się.

Ná párchy, nietylko po ciele, ále y po głowie nád inne rzeczy naylepsza iest kámforá, ktorą lubo ták samę ná gorącym żeleźie przypiekszy rozetrzeć ná proszek, y po zmyciu párchy posypowáć, lubo zmięszawszy z stárym smalcem smárowáć, lubo w gorzałce iey rospusciwszy, á to czynić naylepiey po zmyciu.

Jtem Ná świerzb. Weś iáko naystársze szkarłaty w gnoiách znáyduiące się, spal ie ná popioł ktory lubo z máścią omanową, lubo z stárym smalcem zmięszawszy smáruy.

Jtem. Ná zástárzáłe, y trudne bárdzo do leczenia párchy, dáią niektorzy *Antimonium crudum* po cztery graná, wielce go zálecáiąc nád inne rzeczy.

Zołnierze, y ludźie ubodzy, leczą się mydłem czarnym, smáruiąc się nim zápociwszy się.

Jtem. Gálás, hałon, sol, śiárkę, warz w wodźie wapienney. tym nácieray.

Jtem. Niektorzy smáruią wodką złotniczą źieloną.

Jtem. Weś omanu korzenia. y liśćia, polney ruty, polney dryakwi, łopianu z korzeniem, ruty, warz w wodźie, wylawszy do cebrzyká posadź chorego nád nim, dobrze go okrywszy żeby się poćił, potym iák przestygnie niech tymże ciáło wszystko obmyie.

Jtem.

Item. Sok z korzenia przeſtępowego, do nácieránia ieſt ſkuteczny.

Spoſob łátwy robienia Apertur.

WEś ługu mydlárſkiego, wyſmaż go ná tyglu do ſuchości, y ſchoway, á gdy potrzebá, położ plaſter z dźiurką, tám gdzie ma bydź Aperturá przyłoż tę máteryą, á ná wierzch plaſterek, niech będźie przez noc, álbo przez dźień uczyni ſię pryſzcz, ktory otworzywſzy wypráwiáć Aperturę ſpoſobem zwyczáynym.

Inni máią ſpoſob czynić moxą, co nic innego nie ieſt tylko wełná, álbo filámentá bylice uſuſzoney, ktorą utłukſzy, wybráć z niey wełnę, z ktorey zrobiwſzy czopek nie zgniatáiąc bárdzo, ſtáwiáią ná tym mieyſcu gdźie ma bydź aperturá, y zápaláią, ták ſię pali áż doydźie do ciáłá, ktore przypali bez bolu.

O enemách, álbo kryſterách.

KRyſter, álbo enemá, ieſt likwor ktory ſzyryngą, álbo pęcherzem przez poſládek w kiſzki wlewáią, á ten robi ſię według potrzeby rożnych defektow, iáko to wárząc źiela, tákże robi ſię z wodek, z ſokow, z mleká, z ſerwatki, z roſołow, z winá &c.

Wielość enemy, nie ma bydź więkſza dla dźieci nád kwáterkę, álbo połtory, á dla roſleyſzych puł kwarty, dla doroſłych kwartá, dla tych záś ktorzy máią iáką áffekcyą nerek, lubo pęche-

rzá, álbo kiſzek, tákże máciczne cierpiącym áffekcye, ma ſię záwſze dawáć mniey, dla tego áby ſię te części nie náciſkáły, gdy ſię kiſzki enemą rozedmą, zkądby większy bol náſtąpił, nie ma ſię tedy w pomienionych chorobách dawáć więcey nád puł kwarty.

Czás do używánia enem ieſt káżda godźiná gdy potrzebá przymuſza, iednák przez tego nayſpoſobnieyſzy ieſt czás ránny, po iedzeniu záś nie ma ſię dawáć, áż we trzy, álbo cztery godźiny, áby ſię trawieniu nie przeſzkodźiło ktorzy ſą bárdzo ſłábi, mogą ſię wprzod poſilić polewką iáką. Tákże w gorączkách tákowych ktore z pároxyzmu przypadáią nie máią ſię dawáć w nich, ále iák opuſzczą.

Niektore obſerwácye w ápplikowániu, y dawániu enem, bárdzo do wiedzenia potrzebne.

NAyprzod oleie, oleyki, y inne tłuſte rzeczy nie máią ſię dawáć do enem, ná ten czas kiedy ieſt gorączká wielká, tákże gdy będźie zápalenie, álbo gorącość kiſzek, y wnętrzności, álbo to wątroby, śledźiony, żołądká, nerek, álbowiem od tłuſtych rzeczy bárdźiey ſię zápaláią.

Item. Dla białychgłow, ktore ſą podległe máciczným áffekcyom, nietrzebá dawáć do enem miodu, áni cukru, áni żadnych ſłodkich rzeczy, álbowiem poruſzáią mácicę.

Item. Dla ludźi ſubtelney, y ſłábey komple-

xyi máiących wielkie czucie w kiſzkách, tákże y tych ktorzy częſte miewáią ſolucye, nie máią ſię dawáć enemy oſtre, y zbyt ſłone; áby wielkich morzyſk nie ſpráwiły.

Item. Do enem ná gliſty, nie máią ſię dáwáć oleie, áni żadne tłuſtości,álbowiem w zgorę przed niemi uchodzą.

Item. Gdy do enem wchodźi terpentyná, trzebá ią wprzod z żołtkámi iáiowemi rozbić dobrze, dopiero zmięſzáć z gorącą dekokcyą.

Item. Gdy wiátry zbytnie w kiſzkách zoſtáiące enemy wźiąć niedopuſzczáią, gdy názad záraz wychodźi, ná to naylepſzy ſpoſob ten, włożywſzy ſzyrynkę w poślądek prożną, wciągáć wiátry ſtęplem w nię potym dawáć enemę.

Item. Trafiáią ſię tákie częſto nátury, ktorym enemá ieſt przeciwna, y żadną miárą znieść iey nie mogą. y lubo ią wezmą, iednák nápadáią ich konwulſye, álbo mdłości, álbo inne ſymptomátá, więc tákim nie trzebá iey ápplikowáć.

Item. W chorobie iákiey znáczney, gdy chory enemy ſtrzymáć nie może, że názad z niego záraz przy dawániu wychodźi, znák ieſt że ſię nie wyleczy.

Należą tákże do Enem czopki Suppoſitoria *zwáne:*

CZopki dwoiáko robione bywáią, to ieſt, iedne proſte, álbo ſáme przez ſię, drugie záś ſkładáne z rożnych rzeczy, áby prędzey, y mo-

cniey poruſzyły záwárte exkrementá.

Proſte zwyczáynie robią z korzenia ćwiklánego, z głąbia kápuściánego, z świeczki woſkowey, náſmárowawſzy ią oliwą, álbo máſłem z ſłoniny, z mydłá, z miodu wyſmáżonego, z ſoli oczkowátey, z imbieru, z koſacowego, lubo z przeſtępowego korzenia &c. Składáne záś to ieſt: do ktorych rożne wchodzą rzeczy, rożnemi robią ſię ſpoſobámi o czym niżey.

Záżywánie czopkow ná to ieſt potrzebne, áby *vis expultrix* leniwa, pobudźiłá ſię do powinności ſwoiey. Powtore przydáie ſię częſto że ſię enemá wźięta záwrze, to ieſt ſkutku żadnego nie uczyniwſzy zoſtánie wewnątrz, ná co pożytecznie áppłikowáć ſię może czopek dla poruſzenia.

Tákże ieżeli chory dla ſłábości wielkiey enemy bráć nie może, á ma zátwárdzenie, ná ten czas czopek áppłikowáć ſię ma. Tákże dla tych pożyteczne ſą, ktorzy dla wielkiego wſtydu bráć enemy nie chcą.

A naybárdźiey dla tych ktorzy uſtáwicznie ćierpią zátwárdzenie, oſobliwie białegłowy.

Tákże w niektorych chorobách, gdźie enemy bráć ſię nie mogą, pożyteczne ſą. Spoſoby robienia podádzą ſię niżey.

Enemá odwilżáiąca, y odmiękczáiąca.

WEś ślazu ogrodnego, liścia fiałkowego, kápuſtnego, ćwiklánego, hebdowego, álbo bzowe-

wego, lubo kwiátu ich, káżdego po garści przyday otrąb pſzennych, naſienia lniánego, kopru włoſkiego, potrolze, przyday fig, ieżeli ie mieć możeſz, warz oraz wſzyſtko w wodźie, lubo w ſerwatce, przecedźiwſzy, weś polewki kwartę máłą, rozbiy żołtek od iáiá z oliwą zmięſzay, oſol, przywarz, oſtudźiwſzy day letnio.

Wielość ſoli tákże oliwy, lubo oleiu do enem zwyczáynych táka ma bydź, ſoli łyſzká dobra, ſol bowiem naylepiey poruſza, lecz nie záwſze, tylo dawáć ſię ma iákoś miał náukę wyżey, oleiu lub oliwy kwáterká, á czáſem mniey. Tákże do enem miod, álbo cukier ſzáry proſty często wchodźi, ktorych wielość kłádźie ſię przy káżdey enemie.

Enemá chłodząca w gorączkách.

WEś ślazu, liścia winnego, ſáłaciánego, pietruſzki z nácią, rozchodniku, po garści, przyday naſienia dyniowego, ogorczánego, przetłukſzy po garści, śliw ſuchych dwánaście, ięczmieniá, álbo krup łyſzkę, warz w wodźie, przecedźiwſzy weś polewki kwartę máłą, przyday ſáletry utártey łot, przywarz day letnio. Ieżeliby ſię tráfiło zátwárdzenie wielkie, możeſz przydáć máſłá łyſzkę.

Dobra tákże enemá bywa w gorączkách z ſámey ſerwatki, przydawſzy do niey ſáletry, cukru ſzárego, żołtek od iáiá, y máſłá.

Spoſob gotowánia enemy w głownych chorobách, iáko w Apoplexyi, w ſpiącey chorobie, w páráliżu &c.

WEś ślazu wyſokiego, kwiátu bzowego, hyzopu, ſzałwii, rozmárynu, lewándy, kopytniku, ſeneſu, ſkorek z drzewá kruſzynowego, lubo bzowego, káżdego po garśći, kwiecia rumienkowego, bukwice, mácierzanki, poleiu po garśći, warz w wodźie, weś polewki kwartę, przyday miodu czyſtego łyſzkę, y drugą, ſoli, máſłá, żołtkow, przywarz, y day ciepło.

Enemá ná wypędzenie wiátrow w. kolicznych áffekcyách.

WEś rumienku ślazu, hizopu, mácierzanki, kwiátu bzowego po garśći, naſienia kopru proſtego, bobkow kramnych, kminu polnego, kolędru, káżdego po łyſzce, przetłucz, warz w wodźie, álbo mięśney polewce, przecedźiwſzy weś trzy kwáterki polewki, przyday ſoli, miodu łyſzkę, máſłá drugą, oliwy puł kwáterki, parę żołtkow, zmięſzay ſwoim ſpoſobem, przywarz, oſtudźiwſzy day.

Item. Proſta á ſkuteczna, ták ná wiátry, iáko ná zátwárdzenie ſtolcow. Weś łáien koźich, álbo owczych świeżych garść dobrą, warz, lubo w wodźie, lubo w ſerwatce, przecedźiwſzy przyday máſłá, y ſoli, może y miodu kto ma.

Enemá ná bol w krzyżách, od kámieniá w nerkách zápaláiącego.

WEś korzenia liliowego, ſzpárágowego, ślazowego, káżdego pokráiawſzy po puł garści, liścia barſzczu ogrodowego, rzepiku, biedrzeńcu, belice, pomurnego źiela, álbo liścia poźiomkowego po puł garści, naſienia lniánego, *Fænum Græcum* po łyſzce, warz wſzyſtko w wodźie, przecedźiwſzy, weś polewki kwartę máłą, przyday terpentyny łyſzkę, żołtkow od iáiá, oliwy, ſoli, przywárzywſzy day letnio.

Enemá w mácicznych áffekcyách.

WEś bylice, mánny, meliſſy, ślazu, kwiátu rumienkowego, korzenia liliowego, po garści, naſienia ruciánego, hányſzku po łyſzce, warz w mięśnym roſole, weś polewki puł kwarty, przyday bobrowego ſtroiu tártego, co pięć gran pieprzowych záważy, ſoli, żołtkow od iáiá, y máſłá, álbo śmietány, przywarz, ochłodź, y day.

Enemá ná gliſty.

WEś wierzchołkow wrotyczu, bożego drzewká, korzenia trawy, to ieſt perzu, ślazu, po garści, czoſnku kilká káwałkow, naſienia cytwarowego. czarnuſzki, po łyſzce máłey, ſoli łyſzkę, warz w wodźie, przecedźiwſzy przyday miodku rożánego, żołtek od iáiá przywarz, y day.

Enemá chłodząca, y ocieráiąca w biegunce, z cholery pochodząca.

WEś ſerwatki koźiey funt, ſoku babczánego kwa-

kwáterkę dobrą, cukru szárego, Tomasz cukier zwánego dwie łyszki, łoiu kozłowego káwałek iák włoszki orzech, żołtek od iáiá, przywarz, y day.

Enemá ná biegunki chłodząca, ściągáiąca, kiszki zránione goiąca, y morzyská uśmierzáiąca.

WEś liścia babczánego, sáłaciánego, portulaki, tobołkowego po garści, korzenia żywokostu drobno pokráiánego garść, ięczmieniá, rożey suchey, lukrecyi káżdego potrosze, rozynkow máłych dwá łoty, warz to wszystko w rosole, w ktorym wrzáłá szkopowa głowá, lubo w mleku zágásiwszy w nim kilká rázy stal, weś polewki trzy kwáterki, przyday miodku rożánego, cukru szárego, żołtkow od iáiá, háłunu tártego puł łotá, przywarz, y day letnio.

Niekiedy do tákich, álbo podobnych enem ná biegunki krwáwe, dodáią gumy arábskiey, mástyx, kádźidło, *Bolum Armenum*.

Tákże ná dyssenteryą rzecz bárdzo dobra, wárzyć szkopową głowę z mákowkámi, przecedźiwszy przyday łoiu kozłowego, żołtkow, y háłunu.

Enemá ná puchlinę.

ENemę w puchlinie dáią zwyczáynie z uryny, lecz lepiey wźiąć ługu, do ktorego przydáć skorek źielonych bzowych, lubo kruszyny, kminu polnego, y wárzyć, przecedźiwszy przydáć

mio-

miodu, máſłá, przywárzyć, y day. Dáią też pod czás z ſámego winá.

Enemá ná zátwárdzenie ſtolcow.

ENemá ná zátwárdzenie iákakolwiek ſłużyć moze, to ieſt; wárząc w wodźie ślaz, rumienek, łobodę, kwiát bzowy, barſzcz ogrodny, przydawſzy hányſzku, do przecedzoney polewki dodáć miodu, máſłá, oliwy, lubo oleiu, żołtkow od iáiá, ſoli.

Lecz náylepſza ieſt z kożich, lubo z owczych łáien wárząc ie, przecedźiwſzy dodáć miodu, ſoli, oleiu, álbowiem naylepiey, y nayprędzey łáynámi ſię poruſzáią.

Spoſoby robienia czopkow.

JAko proſte czopki robić opiſáło ſię wyżey, tu ſię podáią ſpoſoby iáko robić ſkładáne z niektorych rzeczy, áby mocniey ſwoy ſkutek czyniły, wyiąwſzy Aptekárſkie, o ktorych ſię tu nie námienia tylko proſte.

Weś miodu práśnego odſzymowánego dwá łoty, ſoli oczkowátey połtory ćwierci łotá, ſmaż oraz do gęſtości należytey, potym porob czopki, ieżeli chceſz mieć mocnieyſze, przyday żołci wołowey, y ciemierzyce czarney utłukſzy ná proch. Albo ták: weś miodu dwá łoty, ſoli oczkowátey łot, ſmaż do gęſtości, poko ciepłe wſyp imbieru, y ciemierzyce białey, oboygá po dragmie, zmięſzay y porob czopki.

Lecz ieżeliby w ſiedzeniu, lubo rány, lubo za-

zápalenie, lubo nábrzmiáłość byłá, nie máią się ápplikowáć czopki, ále enemy, oczym przy káżdey chorobie naydźiesz náukę.

O zátwárdzeniu stolcow, álbo Konstypácyi.

WIele przyczyn stolcow zátwárdzenia bywa, ktore opuściwszy podáią się sposoby ná zátwárdzenie, pochodzące lubo ze wnętrzney gorączki wolney, y skrytey, lubo z gorącości, y suchości wątroby, lubo z inney iákiey powierzchney przyczyny, á te są.

Z iákieykolwiek przyczyny tá chorobá pochodźi, naypewnieyszy ná nię sposob enemá, iednák gdy się náturá do niey przyzwyczái, práwie nigdy stolce bydź nie mogą bez niey, co iest wielce uprzykrzone.

Pierwszy tedy nayskutecznieyszy sposob iest ten. Weś serwatki słodkiey, swieżo z mleká słodkiego zrobioney kwartę, włoż do niey *Polipodium*, to iest: korzonkow, páprotki dębowey drobno pokráiawszy garść, warz powoli z godźinę, przecedźiwszy wypiy z ráná połowę ciepło, drugą połowę w godzinę lubo w pułtory, czyń ták co dźień, wpráwisz náturę w zwyczáyną powinność.

Jtem. Weś *Cremor tartari* ćwierć łotá, wsyp do rosołu mięsnego, ktorego ma bydź z pułkwarty, zmięszay, y wypiy, y owszem sam

way-

wayſztyn biały ná proch utárty, y záżywány codźiennie w rosole, lubo ſerwatce świeżey ieſt lepſzy ániżeli *Cremor tartari.*

Item. Weś ſeneſu obránego z ſzypułek łotow trzy, námocz go w winie przez noc, názáiutrz przywarz dobrze potym przecedź, przez płotno, y wyciśniy dobrze, do tey polewki włoż mánny kalabryny łotow ośm, iák ſię roſpuści znowu przecedź, y włoż do tego rozynkow máłych wypłokánych funt, ſmaż wolnym ogniem (przydawſzy cukru ile potrzebá) do należytey ſyrupowey gęſtości, tych rozynkow daway po łyſzce, ále dzieciom mniey, purguią bárdzo lekko.

Item. Konfekt z kwiecia brzoſkwieniowego, tákże z roży centofolii, lubo Wiedenki, záżywáiąc ktorego z nich z ráná purguią wolno.

Item. Czopki też wiele pomagáią, iáko ie robić obacz wyżey przy enemách.

Item. Názbieray ſkorek wnętrznych źielonych bzowych doſtátek, możeſz przydáć, y hebdowych, y kruſzynowych, nákłádź doſtátek do alembiká, wley wody, álbo ſerwatki, przepal, purguie lekko záżywáiąc iey.

Item. Grochową polewkę zápraw żołtkámi iáiowemi, máſłem, przydawſzy imbieru piy ná czczo. *Item.* Weś ſkorki berberyſowey źieloney coć ſię zda, námocz ią w winie przez kilká godźin, przecedźiwſzy piy to wino potroſze.

Item. Roſpuść mánny kalabryny, lubo w mle-

ku, lubo w serwatce słodkiey dwá łoty, przecedźiwszy wypić ciepło.

Item. Niektorzy twierdzą że krydá zwyczáyną ma moc do poruszenia stolcow, záżywáiąc iey zráná utártey, ná káżdy raz biorąc łyszkę z rosołem, lubo z piwem ciepłym.

Item. Chodzenie bosemi nogámi po gołey źiemi, pomaga do solucyi náturálney, ktorzy są podlegli tey áffekcyi, przy iedzeniu máią się często nápiiáć, choć się nie chce, á osobliwie zráná piwo ciepłe.

Item. *Dźieciom ná purgáns*. Weś łáien myszych trzy, álbo więcey, rozetrzyi, y day w polewce iákiey, y stárszych toż purguie więcey biorąc.

O RUPTURACH

Rupturá názywa się Hernia Ramex, *rodzáie ich są rożne.*

Pierwsza ieſt niedoskonáła, kiedy *Peritoneum* z iákiey przyczyny osłabieie w słábiznách, y tám się wiátry zákradáią, zkąd się guzy w słábiznách rodzą, gdy kto tego zániedba, nagle dostáie ruptury formálney, to ieſt wypádnienie kiszek do moszen.

Pierwsza formálna rupturá, názywa się *Enterocele*, to ieſt, kiedy kiszki osobliwie *Ilia* zwáne z swego mieysca opádłe zá gwałtowną iáką przyczyną w słábizny, á potym do moszen wpadáią.

Dru-

Druga rupturá názywa ſię *Omentalis*, álbo *Epiprocele*, to ieſt: kiedy *Omentum* z mieyſcá ſwego ná doł opádnie.

Te rodzáie oboygá ruptur przydáią ſię nayczęściey, z zbytniego biegánia, ſkakánia, z iázdy nagłey, z ſpadku wielkiego, z kolek, z káſzlu zbytniego, z dźwigánia ciężkiego.

Trzecia názywa ſię *Ventóſa*, to ieſt wietrzna, czwarta *Aquoſa*, to ieſt wodniſta. Piąta *Carnoſa*, to ieſt mięſiſta. Szoſta *Varicoſa*, to ieſt: gdy ſię żyły w kupę powiklą, o czym niżey.

Rupturá *Ventoſa*, ieſt nábrzmiáłość moſzen z wiátrow, ktore gdy ſię w nie w krádną z iákiey przyczyny, rozdymáią ie, á táka rupturá częściey ſię tráfia dzieciom, ániżeli podeſzłym.

Rupturá *Aquoſa Hydrocele* zwána, pochodźi od wodniſtego humoru do moſzen zgromádzonego: co ſię zwyczáynie w puchlinách przydáie.

Rupturá *Carnoſa Sarcocele* zwána, nic inſzego nie ieſt, tylko nieiáka mięſiſta twárdość w moſznách, wyroſła nád zwyczay, że będźie pod czás iáko garnek wielki, táka rodźi ſię ze krwie nieczyſtey ſpadáiącey do *teſtes*, y do moſzen, ktora gdy długo tám przetrzymána zoſtáie, ták ſię bárdzo rozraſta.

Hernia Varicoſa, to ieſt: *Ciroſócele*, tá ieſt, kiedy *vaſa teſticulos nutrientia* powikłáią ſię, iáko zwyczáynie *varices*.

Rożne sposoby leczenia Ruptur w pospolitości.

RUpturá zwyczáyna, ktora iest naypospolitsza to iest: gdy kiszki do mosżen wpadáią, záraz zrázu poko iest świeża może bydź uleczona, lubo z trudnością, záftárzáła záś żadną miárą uleczyć się nie może, chybá przez operácyą cyruliká, to iest przez rznięcie. Gdy będźie świeża możesz ią ták uleczyć, warz w garnku źiołá, rumienek, koper prosty, ślaz, dźiewánnę, nostrzek, rozłoż między chustámi źiołá, y przyłoż ná mosżná (ieżeliby się bez tego wpráwić kiszki nie dáły dobrowolnie) bo gdy ie nápárzysz łátwiey wniydą, á gdy wniydą násmáruy mosżná, y słábizny niedźwiedźim sádłem, potym przyłoż plaster mocny, táki álbo podobny. Weś smoły twárdey łotow sześć, wosku łotow dwá, rostop nád ogniem wolnym, przyday koperwásu palonego, korzenia żywokostu tártego ná proch, oboygá po dwá łoty, siárki, háłunu, oboygá po łocie, zmięszay nád wolnym ogniem, rościągnąwszy ná ierſze, położ ná słábizny, podiąwszy dobrze, niech leży poko sam nie odstánie; á chory pod ten czas nie ma wiele chodźić, częściey leżeć, y pić zá nápoy pospolity korzenie kokoryczki wárzone w wodźie, ták prędko ozdrowieie.

Ieżeli záś kiszki do mosżen nie wpadáią, tylko się guz ieden lub więcey ná tey, lub ná owey

stro-

ftronie poczyna, ſmárowáć ie ſádłem niedźwie-
dzim, przyłożyć plaſter pomieniony podwiązáć,
y ták chodzić, ſtrzegąc ſię biegánia, ſkokow.

Spoſob robienia Oleyku S. Laná.

Ktory ma dźiwne ſkutki, nie tylko ná Ruptury, ále y ná rány, ná konwulſye, ná ſpadki, urázy, y inne przypadki rożne.

WEś oliwy przedniey pułtorá funtá, naſienia y kwiecia źiela S. Laná łotow ośminaście, winá ſtárego, álbo máłmázyi funt, korzenia tormentilli trzy ćwierci łotá, myrrhy, kádźidłá, *Gumi Elemi Sarcocellæ*, aleoſu, káżdego po puł ćwierci łotá, gliſt ziemnych w winie wypłokánych łotow ſześć, wſzyſtko warz zmięſzawſzy ſmaż nád ogniem áż do wyſmáżenia wilgotności, potym wyciśniy dobrze przez płotno, y doday ſzáfránu ćwierć łotá, terpentyny weneckiey łotow ośm, żywice świerkowey łotow 4. kwiecia źiela S. Laná garść, zmieſzawſzy poſtaw ná ſłońcu, przez kilká dni, potym włoż do piecá ciepłego po chlebie, wyiąwſzy przecedź, wyciśniy dobrze przyday olbrotu, to ieſt: *Sperma ceti* łotow dwá, przyſmaż y ſchoway od potrzeby, dáie ſię ná raz puł łyſzki, y więcey.

Do leczenia ruptur źiołá nayſkutecznieyſze, ſą te. Zywokoſt, zenkiel, kokoryczká, pięćperſt, álbo *Quinq; folium*, tormentillá, páproć, niedoſpiałek, pępownik, popioł z záiącá márcowe-

go spalonego, serce kretowe, te rzeczy lubo we wnątrz záżywáne, lubo przykładáne, wielce pomagáią.

Item. Ziele *Hermoniaria*, álbo *Poligonum*, to iest: żábie gronká, osobliwym sposobem służy ná ruptury, sok z niego wycisnąwszy pić, tákże wárząc, y przykładáiąc.

Item. Iest záwsze w aptekách gotowy plaster służący ná ruptury, ktory názywa się *Empl. de Pelle Arietina.*

Ná dźiecinne Ruptury procz innych rzeczy ta też osobliwa.

WEś świeżego korzenia żywokostu co trzebá, pokray drobno, rozwierć w donicy, y przyłoż co raz odmieniáiąc, y paskiem podwięzuiąc, á pod ten czas nie dawáć pić piwá, tylko wárzyć w wodźie źiele niedośpiałek, álbo ieżeliby tego nie było to inne, zwáne przewiercień, álbo obieżyświát, *Persolita.*

Ieżeliby zaś żywokostu świeżego nie było, iáko (źimie) to suchy, utłukszy wárzywszy w wodźie przykładáć.

Item. Wpráwiwszy kiszki w mosznę, weś bibuły, zmocz octem, uczyń piłkę okrągłą, przywiąż pásem, nie odeymuy áż trzeciego dniá.

Item. *Dla dźieci rzecz doświadczona.* Weś bukwice, żábich gronek, przetáczniká, przewrotniku, gruszyczki, káżdego po puł garści korzenia kukliku łot ieden, warz wszystko w gárcu

wo-

wody do połowy, daway z ráná, y ná noc po kwáterce pić. Potym weś kámieniá magnesu, mastyxu oboygá po puł łotá, *Lapis Calaminaris*, smoczey krwi, oboygá po ćwierci łotá, stali piłowáney łot ieden, *Boli armenæ* łot, winá kwartę, zmięszay wraz wszystko ná subtelny proszek utárszy, maczay w tym chusty, y przykładay dobrze podwięzuiąc.

Ná Ruptury Enterocele, Bubunocele, Epiplocele, *osobliwy sekret iest* Balsamus salis gemmæ, *ktory ták się robi.*

WEś soli oczkowátey funtow dwá, rostop ią w tyglu ogniem iák wodę, wyley do naczynia gliniánego ciepłego, iák ostygnie utłucz, y rospuść ią wodą deszczową przepaláną przez alembik, rospuściwszy przecedź przez bibułę, y wysmaż ná tyglu, áż do suchości, potym włoż do tyglá, rospuść ogniem iáko y pierwey, wyley, utłucz, znowu rospuść wodą, uczyń ták poty, poki nieprzyidźie do subtelności, co poznasz potym, to iest: gdy wźiąwszy káwałek przyłożysz do świece palącey się, gdy záraz iák wosk topnieie, co uznawszy schoway do naczynia szklánego

Sposob záżywánia táki Wpráwiwszy kiszki ná swoie mieysce, obmyi łono, álbo słábizny ciepłym octem dwá rázy ná dźień po násmárowániu ziołámi, y záraz násmáruy balsámem z soli, zá káżdym rázem, y záraz podwięzuy dobrze, przytym

tym ná káżdy dźień warz żywokostne korzenie w wodźie, ktorą odcedźiwszy daway pić, przydáiąc do niey potrosze soli balsámowey.

Item. Ieżeliby się kiszki z moszen do gory pomknąć nie dáły, trzebá ie wprzod náparzyć nád párą źioł wárzonych wzwyż opisánych, dwá rázy ná dźień, dáiąc choremu serce kretowe ususzone, y ná proszek utárte co dźień iedno.

To serce áby lepszy skutek czyniło, ma bydź przyspośobione w máiu, ktore iest osobliwym sekretem ná ruptury.

Ná rupturę *Hidrocele* to iest gdy moszná spuchną, ieżeli się to trafi w puchlinie zwyczáyney, temu rádźić nie można áż puchliná uleczona będźie, o czym ná swym mieyscu, gdy záś procz puchliny tráfi się, ná to te sposoby.

Weś popiołu dębowego co trzebá przesiey rozmąć octem piwnym, przywarz, y obłoż, iest rzecz prosta á pewna, osobliwie gdy się trafi z spadku, álbo z zerwánia.

Item. Weś łáyná krowiego, przyday *Bolum armenum*, álbo cegły nowey ná proch utártey, rozczyń ługiem, y obłoż.

Item. Weś łáien koźich, skorup żábich utłuczonych, kminu kramnego, śiárki, mięty kobyley ususzoney, y ná proch utártey, káżdego coć się zdáć będźie rozmąć ługiem mocnym, przysmaż y okłáday.

Item. Niekiedy pomocne bywáią náparzánia nád párą, lubo z źioł wrzących, lubo skrapiáiące

ce-

cegłę rospaloną octem, po ktorym záraz obłożyć iáko wzwyż, álbo weś wody z pod brusá u kowálá, przyday korzenia suchego, ná proch utártego przestępowego, mięty kobyley, przyley octu, przywarz, y okładay.

Albo weś gleyty, minii, *Boli Armenæ*, káždego po cztery łoty, bobkow, tátárskiego źiela, gálásu, siárki, káždego po trzy łoty. Tucyi łot, stłukszy wszystko ná proch náley octu miodowego kwartę, warz, y maczáiąc w tym chusty okładay, iest rzecz pewna, co ieżeliby nie pomogło, udáć się do ostátniego sposobu, to iest: do otworzenia, iednák ostrożnosci potrzebá, áby gangrena nie przypádłá, iáko się pod czás trafia, insi záś gdy powierzchownemi sposobámi tey chorobie rádźić nie mogą, dáią ná saliwacye, co iest wielce skuteczno, y bespiecznieysza rzecz ániżeli otwieránie.

Gdy dźiecięciu spuchną moszná, weś mąki pszenney puł funtá, warz w winie żeby było iák kászá, przyday octu miodowego troszkę, zmięszay, y okładay, oprocz tego wzwyż pomienione sposoby służyć mogą.

Ze wszystkich naygorsza iest rupturá *Bubonocele*, w ktorey pod czás przypadáią *vomitus stercorei*, szczkawká, mdłości, á pod czás y śmierć.

Item. Kto ma dawną rupturę, ktorey leczyć niepodobna, chybá przez operácyą cyruliká, ten ma mieć pás dobrze ákkomodowány, ná ktorym wszystká rzecz należy.

Item. Ziele *Cicuta* to ieſt świnia weſz uſuſzone, ná proch utárte z octem, lubo z ługiem zmięſzáne przywárzone, okładáiąc, ieſt oſobliwym rátunkiem.

Należy do tego rupturá pępká, ktora názywa ſię *Omphaloceles*, álbo *Exemphalus*, lubo dźieciom ieſt poſpolita w ktorey pępek wychodźi, álbo nábrzmiewa bez żadnego zápalenia, co ztąd pochodźi, gdy álbo pepek opák, y źle záwiązány będźie, álbo gdy ſię *Perytoneum* przerwie z wielkiego płáczu, lubo z biegánia, ſkakánia, z ſpadku &c. lecz y ſtárſzym przydáie ſię z rożnych przyczyn, á nayczęściey białogłowom ciężko rodzącym, rożności iey ſą te.

Pierwſza ieſt *Inteſtinalis*, to ieſt: kiedy kiſzki do pępká wpadáią, znáki tego ſą te. Nayprzod nábrzmiáłość pępká, áni zbyt twárda, áni też zbyt miękka, á gdy w ſobie chory dech zátrzyma, ná ten czas przybywa iey, á gdy ſię chory wznák położy, kiſzki z hurkotániem ná ſwoie mieyſce wſtępuią, táka pochodźi od uderzenia, od ſpadku, od ſkakánia, od dźwigánia, od ciężkiego rodzenia, od biegánia ná koniu, od zbytniego wołánia, od płáczu, od śmiechu zbytniego.

Druga *Omentalis*, to ieſt kiedy błonká *Omentum* zwána, do pępká opádnie, co ztąd ſię poznáie, że nábrzmiáłość z iedney ſtrony ieſt miękka bez bolu, y gdy pálcámi náciśnie, uſtępuie nábrzmiáłość, pochodźi z tychże przyczyn iáko wyżey, y temiż ſpoſobámi leczy ſię.

Trze-

Trzecia trafia ſię *Aquoſa*, to ieſt: wodniſta, kiedy pępek od wody nábrzmiewa, co ztąd ſię poznawa, że choć náciśnie iednákowo trwa, y gdy świecę z boku poſtáwiſz, ieſt przeźroczyſty, rodźi ſię z wodniſtego humoru między *Peritoneum*, zá ſkorą zoſtáiącego, co ſię nie raz przydáie, y w puchlinách.

Czwarta ieſt *Flatulenta*, to ieſt wietrzna, kiedy wiátry pępek rozdymáią, co ztąd ſię poznawa że nábrzmiáłość ieſt miękka, gdy pálcámi nátłoczyſz uſtępuie, y gdy w nię trąciſz iák bęben dźwiek wydáie, y ná ktorykolwiek bok ſię chory położy, nic ſię nie mieni, w dźieciách táka ruptura łátwa do uleczenia, w podeſzłych bárdzo trudna.

Piąta *Carnoſa*, álbo mięſiſta, to ieſt nárośnienie pępká twárde, táka rupturá naygorſza, leczy ſię rznięciem, álbo trawieniem, á pod czás w *Cancer* ſię obraca nie uleczony.

Spoſoby do leczenia.

NAyprzod gdy z ſpadku, z uderzenia, z zerwánia &c. pochodźi, ná to ſłużą źiołá, żywokoſtu korzenie, zenkiel, obieżyświát, żabie gronká, wárząc ie w winie, y dáiąc pić, lubo wraz, lubo ktore z nich, zupna máść do tego dobra.

Item. *Oſobliwy experyment.*

WYkroy z ſzafianu cztery okrągłe płateczki, ktore pozlepiay, y náſmáruy w około *Emplaſtro Oxyſcroces*, przyłoż ná pępek, y przywiąż do-

dobrze, nie odeymuy áż w kilká dni, służy to ták dźieciom, iáko y stárym.

Item. Zrob z cienkiego płotná piłkę okrągłą, przyłoż pierwey ná pępek chusteczkę nápuszczoną oleykiem z żołtkow jáiowych zrobionym potym ná nię tę piłkę dobrze ákkomodowáną, á nie poduszeczkę pierzáną, potym przywiąż dobrze, nie odeymuy áż w kilká dni.

Pod ten czas dźieciom, y stárszym dáią záżywáć korzenia *Scrophalariæ*, ná proszek utártego, po skrupule, stárszym więcey.

Item. Rzecz doświadczona ná wypukłość pępká. Weś źiela zenkiel zwánego, ususz, utrzyi, ná proszek, zmięszay z winem, przywarz, y przyłoż ná pępek á ná wierzch piłkę z chusty, ná krzyże záś pod ten czas przyłoż żywokostu korzenie ná proch utárte, z wodą uwárzone iest rzecz doświadczona, czyń ták często.

Ná wyiście pępká przy rodzeniu.

WEś skorki wnetrzney źieloney bzowey garść, włoż do worká, upraż w mleku, wyiąwszy, y trochę wycisnąwszy przyłoż ná pępek, á z wierzchu nátłocz piłką, y przywiąż, uczyń to kilkákroć uznasz skutek.

O lekárstwách prostych poty pobudzáiących.

W Rozmáitych chorobách, nayskutecznieysze są poty, przez ktore wiele subtelnych, ostrych

ſtrych humorow przez pory ciáłá náturá pozbywa, dla ktorych pobudzenia procz lekárſkich ſpoſobow proſte, y domowe podáią ſię, ták w poſpolitości, iáko y oſobności.

W poſpolitości ſą te.

DRyakiew prawdziwa, rog ieleni, lub łoſi, lubo iednorożiec, ták kopány w źiemi, iáko y morſki, ſkrobiąc ie lub to nożem, lub raſzplą, y dáiąc w winie, álbo w czym innym.

Item. Káwá ná noc kłádąc ſię ſpáć záżyta poty pobudza, ieſzcze lepiey gdy do niey przydaż dryakwi, álbo rogu ieleniego tártego.

Item. Proſzek wiperynowy, to ieſt: ze żmiy robiony, poty znácznie pobudza, y krew czyści.

Item. Korzenie łopianowe pod ieſień kopáne, uſuſzone, wárząc ie, y polewkę piiąc poty bárdzo pobudza.

Item. Proſo wárząc, á polewkę piiąc, poty pobudza. *Item.* Ziele *Cardi bened.* y naſienie iego lubo wárząc, lubo w proſzku záżyte poty pobudza.

Item. Sok bzowy, tákże y hebdowy do tego dobrze ſłużу. *Item.* Złoto ták málárſkie ſubtelno utárte, iáko y ſámo złoto ſubtelno upiłowawſzy záżyte, poty mocnie pobudzáią.

Item. Siárká, olbrot, to ieſt: *Sperma Ceti*, mumia, *Terra Sigillata*, kámforá, poty pobudzáią, lubo ſáme przez ſię, lubo zmięſzáne iedno z drugim, tákże tłuſte rzeczy, zwłaſzczá ná urázy, iáko oliwá, ſádło niedźwiedzie, człowiecze, pſie &c. poty pobudzáią. Oſo-

Osobne, álbo ſkłádáne ſą te, álbo podobne. Weś rogu ieleniego tártego iák napárſztek, álbo gran dźieśięć, przyday trochę kámfory' álbo myrrhy, day w winie ciepłym, álbo w piwie, álbo w káwie.

Item. Weś iednorozcu kopánego tártego gran piętnaśćie, przyday dryakwi, y trochę kámfory, zmięſzay, y day, ſłuży ná wſzelkie gorączki, y febry źimne, możeſz tenże iednorożiec, lubo rog ieleni tárty mięſzáć z śiárką nożem uſkrobáną, álbo z myrrhą tártą.

Item. Nárąb w ſztuki rogu ieleniego, nie ſtárego garść, warz w wodźie w pułgárcu do połowy, przecedźiwſzy piy ná noc, álbo káwę w tey wodzie ugotuy, y wypiy kłádąc ſię ſpáć, będą poty pewne.

Item Warz proſo z źielem *Cardui benedicti*, przecedźiwſzy daway pić.

O rożnych ſtrupách ná głowách.

Ták dźieci, iák y ſtárſych.

NA głowách ták dźieci, iáko y ſtárych zwykły ſię rożne rodzáie ſtrupow wydawáć, ktore rożne máią názwiſká, to ieſt: *Tinea Favi, Achores, Melliceride, Cerium Achores*, bywáią kroſty wrzodowáte, głowę obſypuiące, z ktorych uſtáwicznie ſączy ſię ropiſta, y gęſta máterya. Tym ſtrupom podobne ſą *Favi* zwáne, z tą iednak

dnák rożnością, że *in favis* są dziurki w skorze większe, y tá máterya ropista ktora w nich wypływa, iest podobna miodowi práśnemu, zkąd iedni tákie strupy názywáią *Favos*, inni *Melliceride*s, inni *Cerium*.

Tinea, są strupy dwoiákiego rodzáiu, ieden wilgotny, z ktorego odchodźi ropá. Drugi suchy, to iest: ustáwicznie wydáiące się strupy po głowie suche, świerzbiące, z ktorych wiele łupierzy odchodźi, co názywa lud pospolity párchem suchym, álbo wilgotnym, álbowiem y wilgotne świerzbią, należy do tego y *Crusta lactea*.

Te rożne rodzáie strupow, przydáią się nayczęściey dźieciom z niezáchowánia dyety, to iest gdy im pozwaláią ieść co się podoba, á w rożnościách potraw náyduią się wiele pártykuł ostrych, iáko to śiárczystych, saletrzánych, słonych, ktorych gdy się wiele názbiera, náturá iáko rzecz sobie szkodliwą zwykłá pozbywáć przez rożne ewákuácye. Przyczyná tákże bywa ták z mátek, z ktorych nie tylko w żywocie, ále y z pierśi wiele humorow szkodliwych záciągáią, oprocz tego nayw iększą przyczyną bywáią mámki, z ktorych pierśi bárdzo wiele szkodliwych humorow dźieci wysysáią.

Tákie krosty według zgodney opinii medykow nagle leczyć się nie máią, ponieważ przez nie náturá zwykłá się czyśćić, iednák że są drugie obrzydłe, y ciáło psuiące, gdy ie chcesz leczyć, wprzod trzebá ciáło dobrze wyczyśćić le-

lekárstwy purguiącemi, ieżeli látá pozwaláią ieżeli nie, mátká, álbo mámká onych ma záżywáć.

Rożne sposoby do leczenia.

ZAchowuiąc należytą dyetę, dawáć się máią lekárstwá purguiące, náprzykład w ten sposob. Weś korzenia polipodyi, kopru włoskiego, szpárágowego, káżdego drobno pokráiawszy po szczypcie, przyday wayśztynu białego puł łotá, warz w pułtory kwáterce wody, áż trzecia część wywre przecedziwszy námocz w tym *Rhabarbarum* przedniego. Senesu obránego po puł łotá, niech moknie przez noc, názáiutrz przywarz, przecedź, y wyciśniy, wyczyść białkiem od iáiá, ocukruy, y day wypić, lecz dla dzieci trzebá dáleko mniey káżdego bráć, tákże dla stárszych naylepszy iest *Mercurius dulcificatus cum Resina Jalappæ, Trochiscis Alchandal.*

Ciało wypurgowawszy raz, drugi, y trzeci, y więcey ieżeli potrzebá, dawáć znowu ná poty, ná co służą rożne medykámentá, o ktorych masz ná swym mieyscu, lecz tu naylepiey służy proszek wiperynowy, część go dawáiąc, tákże y rog ieleni, łosi, iednorożiec &c.

Rosleyszym może się dawáć dekokcya drzewá gwaiákowego, to iest: *Ligni Juncti*, przydáiąc korzenie łopianowe suche, rog ieleni, y *Antimonium trudum.*

Item.

Item. Sok z drzewá brzozowego, ná wiosnę zbieráný piiąc go iest skuteczny, nie tylko ná te, ále y ná inne rożne defektá, á dla záchowánia może go przepuścić przez alembik.

Item. Piwá zaprawne ziołámi należytemi, lubo drzewámi są ważne.

Powierzchowne smárowánia, mycia, te, álbo podobne służyć mogą.

WEś sádłá wieprzowego łotow cztery, siárki utártey ćwierć łotá, soku limoniowego puł łotá, korzenia omanowego ná proch utártego łot, zmięszay, smáruy głowę po zmyciu.

Item. Weś ziela *Geranium*, to iest bocianie noszki, zwierć, usmaż w máśle, wycisnąwszy smáruy głowę po zmyciu, iest rzecz doświadczona.

Item. Ieżeliby strupy były iádowite, y ciáło gryzące, weś *Lapidis Calaminaris*, to iest: galmanu puł łotá, mąki z octem, álbo z winem roszczynioney żywice, oboygá ile potrzebá, zmięszay áby było iáko máść ktorą smáruy po zmyciu.

Item. Ieżeliby z strupow sączyłá się ustáwnie ropá cienka, y ostra bárdzo, ná ten czas myć głowę wodką z żábich skrzekow, á po káżdym zmyciu posypowáć głowę, lubo bursztynem utártym, lubo rogiem ielenim palonym, álbo kolofonią, przydawszy do niey kredy utártey, álbo galmanu.

Ná strupy po głowách dźieci.

WEś liścia wierzbowego, paryetaryi polney dryakwi, zanklu, káżdego po dobrey garśći,

warz w wodźie gárbárſkiey, przecedźiwſzy myi głowę, á po zmyciu ſmáruy tą maſcią.

Weś ſiárki naſienia *Parietariæ*, to ieſt: pomurnego źiela, po puł dragmy, ſoku *Parietariæ*, ile potrzebá: zmięſzay, y ſmáruy, ieſt rzecz doświadczona.

Item. Weś gleyty funt, utrzyi ią, y náley octu winnego kwartę, choć y więcey, warz w moſiężnym naczyniu, odeymi od ogniá, iák ſię podſtoi zley ocet czyſty, do ktorego ley powoli oleiek *Tartari* to ieſt wayſztynowy, poczekay áż ſię dobrze uſtoi, zley zwierzchu ocet, á co ná ſpodzie ſię uſtało uſuſz, y poſypuy tym ſtrupy.

Item. Ná ſtrupy ſuche, y świerzbiące, naylepſzy ieſt oleiek wayſztynowy, ktorym nápuściwſzy gębkę, po káżdym zmyciu ługiem nácieráć, álbo też zmięſzawſzy go z oleykiem z włoſkich orzechow zrobionym, álbo migdałowym, álbo lniánym, á ieżeliby ſię wſzy mnożyły, mięſzáć go z oleykiem ſzpikanardowym, y ſmárowáć.

Item. Do mycia głowy, weś polney ruty, ćwiklánego liścia, ſzczawiu kobylego, y z korzeniem, iáſkołczego źiela, z korzeniem bluſzczu ktory ſię po drzewách pnie, korzenia ślazowego, noſtrzykowego, otrąb pſzennych, kázdego po garści, warz w wodźie przecedźiwſzy myi głowę.

Item. Weś piołunu, kwiátu romiankowego, mácierzanki, máruny, po garści, bobkow, korzenia koſacowego, kopytnikowego po dwá łoty,

łu-

ługu z łáien gołębich upalonych zrobionego dwá gárce, włoż ziołá do worká, warz w ługu, ktory ochłodźiwſzy myi głowę, ieſt pewny.

Item. Ná záſtárzáłe ſtrupy po głowie rzecz pewna. Weś żab ziemnych chropáwych dwie, ſmaż ie w oliwie áż ſuche będą, ſmáruy tym oleykiem głowę po káżdym zmyciu, nie tylko kroſty poginą, lecz y włoſy piękne nároſną.

Item. Oleiek pewny. Weś żołtkow iáiowych twárdo uwárzonych piętnaśćie, poſiekay ie drobno, przyday myrrhy tártey ćwierć łotá, korzenia omanowego, ciemierzyce czarney, ſiárki, po ćwierci łotá, oleiu lniánego łyſzkę ſmaż potężnie áż z czernieie, przecedź, wyciśniy, ſchoway do ſmárowánia głowy, ieſt pewny.

Item. Ná ſuche ſtrupy świerzbiące. Weś *Naſturtium* świeżego, rozwierć go, y zmięſzay z wieprzowym ſmalcem nie ſmáżąc, ſmáruy głowę po zmyciu.

Item. Weś łáyná gołębiego, owczego, gęſiego, świeżych, zárowno, ſmaż ie w ſmalcu wieprzowym dobrze, przecedźiwſzy, y wyciſnąwſzy ſmáruy głowę.

Ná ſuche ſtrupy z łupierzámi.

WEś polney dryakwi, ćwiklánego liśćia, kobylego ſzczawiu z korzeniem, bożego drzewká, centuryi, káżdego po garśći, głąbow kápuſtnych poſiekánych, dwie garśći, agaryku

świeżego ćwierć łotá, senesu łot, ciemierzycé czarney łot, háłunu trzy łoty, warz to w wodźie, y myi przecedźiwszy, po zmyciu posypuy głowę koperwásem, to iest: kotlárskim proszkiem czerwonym, ktory od miedźi odchodźi.

Item. Oleiek z orzechow włoskich, ná strupy iest doświadczony, lecz nie káżdemu.

Item. Weś śiárki, sádłá wieprzowego, soku limoniowego, káżdego coć śię zda, usmasz máść, ktorą smáruy iest pewna.

Ná zástárzáłe, y suche párchy po głowie, naylepszy iest ług z dębowego popiołu zrobiony, rozwalniáiąc go wodą áby nie był tęgi, w tym ługu wárzyć źiołá wzwyż pomienione, przydawszy háłunu, y gleyty w occie wárzoney, á potym ogoliwszy głowę, stáwić báńki śiekáne, álbo piiawki.

Ná strupy ciekące.

WEś mąki ryżowey łotow sześć, śiárki łotow dwá, zmiększay z mocnym octem, smáruy.

Item. Ieżeliby śię owat, to iest: wszy trzymáły, námázuy głowę gorzałką z śiárką.

Item. Łupierze z głowy spędza wodká wypálona z kwiátu wierzbowego.

Item. *Máść ná strupy pewna.*

WEś gleyty puł łotá, bleywásu w wodce rożáney wypłokánego, háłunu palonego, sádzy z kominá twárdych, korzenia omanowego utár-

utártego, bibuły paloney, wſzyſtkiego po ćwierci łotá, oleyku bobkowego, ſádłá wieprzowego zárowno, uczyń máść, do ktorey przyley trochę octu mocnego, ſmáruy po zmyciu.

Włoſy áby roſły.

DEfekt włoſow z rożnych przyczyn bywa, á oſobliwie meláncholikom, ſuchey komplexyi ludźiom, ieſt rzecz poſpolita, że ná brodźie oſobliwie, álbo máło co álbo nic nie máią. Oprocz tego, y innym ludźiom przydáie ſię oſobliwie po chorobách długich, bá y po ſámych że chorobách włoſy z głowy wyłáżą, tákże oprocz chorob, y innych przyczyn pártykulárnych zkąd też ma ſwoie rożne názwiſká, iáko *Alopetia, area, Ophioſin, Tinea.*

Spoſoby do leczenia w poſpolitośći.

WEś orzechow láſkowych co chceſz, ſpal ie ná popioł, zmięſzay z niedźwiedźim ſádłem, y ſmáruy tám gdźie włoſy opádły po zmyciu wárząc boże drzewko w wodźie.

Item. Weś ſmoły zwyczáyney, zmięſzay ią z niedźwiedźim ſádłem, roſpuść wraz, przyday do tego żab zwyczáynych w garczku nowym ſpalonych, zmięſzay y nácieray wptzod mieyſce płatkiem ſukiennym nátárſzy, áż záczerwienieie.

Item. Łáyná myſze uſuſz, utrzyi ná proſzek, y mięſzay go álbo z ſokiem bożego drzewká, álbo z niedźwiedźim ſádłem, y ſmáruy.

Item. Weś ſkorek źielonych z orzechow włoſkich, álbo lepiey cáłych niedoyrzáłych, ſpal ie w garczku nowym, utrzyi, zmięſzay lubo z oliwą, lubo z niedźwiedźim ſádłem, lubo z miodem, y náćieray.

Item. Weś ſkor z wężow, álbo z źmiy, upal ie, roſzczyń czym chceſz y ſmáruy, może y ták ſámym popiołem náćieráć, wytárſzy wprzod mieyſce bibułą.

Item. Gęśi ſmalec zmięſzawſzy z miodem, ſmáruy, náćieráiąc wprzod mieyſce płatkiem áż zczerwienieie.

Item. Spal myſzy ná popioł, ktory zmięſzawſzy z niedźwiedźim ſádłem ſmáruy.

Item. *Kantarides* ſpalone, y zmięſzáne z miodem do ſmárowánia ſą dobre.

Ziołá należące do mycia głowy, y brody, áby włoſy prędko roſły.

CEnturya, boże drzewko, pokrzywy wielkie, Pánny Máryi włoſki, oſet wielki, ktory *Labrum veneris* zowią, co ma ſzczotki wielkie, korzenie łopianowe, roża polna, *Fænum Græcum.*

Item. Ladanum gumi zmięſzáne z niedźwiedźim ſádłem, bárdzo ſkuteczne ieſt.

Item. Spal ſierć niedźwiedźią, zmięſzay ią z ſádłem iegoż, y ſmáruy.

Item Weś źiela pſzczyny rozetrzyi w pálcách nátrzyi gdźie chceſz mieć włoſy bez wątpienia wyroſną.

Ná

Ná wywabienie włosow z rány.

WEś szanty, bożego drzewká, chmielu, máku ze wszystkim, popiołu iesionowego, káżdego zárowno, warz w wodźie, ktorą rány przemyway, á po káżdym myciu przykładay ośrzodkę chlebá rżánego ciepłą.

Item. Weś mąki tatárczáney, rosczyń wodą, ugnieć, y porob plácki, ktore przykładay ná ránę, często odmieniáiąc, iák włosy wywabisz, goy ránę máścią táką. Weś żywice, wosku, smoły twárdey po dwá łoty, łoiu kozłowego połtorá łotá, oliwy łyszkę, rostop wraz, przyday żywokostu subtelno ná proszek utártego co potrzebá, zmięszay, y záżyway, wielkie rány goi dostátecznie.

ADDYTAMENT

O ślinogorzu.

Y oraz o rożnych áffekcyách gárdłá, to iest: o spádnieniu ięzyczká, o ránách w gárdle, o zápaleniu onego, o żábie pod ięzykiem &c.

Z Rożnych przyczyn, y rożne bywáią ślinogorze, znáki ślinogorzá bywáią zwyczáyne: to iest: oddech cięższki, w połykániu trudność, zápalenie bol.

Znáki niebespiecznego ślinogorzá. Nayprzod ieżeli będźie gorączká wielka, máterya z kászlem odchodząca, ieżeli zbyt będźie gęsta, kliowáta.

Item. Ieżeli máterya obroci się ná doł do

płuc, zkąd nástępuie *Empiema*, ieżeli się obroci do *Pleury*, to iest błony, żebrá pokrywáiącey, sprawuie bol w piersiách, kászel, oddech ciężki. Ieżeli się obroci do głowy, wpráwia w szaleństwo, ieżeli do sercá, sprawuie drżenie, mdłość &c.

Item. Ieżeli gorączká gorę będźie bráłá, ieżeli twarz chorego z źielenieie, około oczu siność się pokaże, ieżeli ręce, y nogi źiębnieią, ieżeli ięzyk czarny, wszystkie to znáki są bárdzo złe.

Sposoby leczenia Sqvinantij, *to iest: Slinogorzá.*

NAyprzod krwi pusczenie z práwey ręki iest naypotrzebnieysze záraz z rázu, á ieżeli iest wielka ciężkość w oddychániu, ná ten czas trzebá iey dobrze upuścić, ieżeli záś nie ták bárdzo to mniey, z powtorzeniem w kilká godźin.

Item. Bánki stáwione, bárdzo pomocne są, ktore ná krzyżách stáwiáć się máią.

Item. Purgáns z senesu, álbo inny dáć się ma, potym przystąpić do ápplikácyi powierzchownych, y wnętrznych.

Item. Krew z pod ięzyká tákże pomocna bywa.

Item. Płokánie. Weś grzybow, ktore ná stárym drzewie bzowym rosną, warz ie w mleku słodkim, niech chory tym płocze, á ieżeli nie może, to mu sprycowáć.

Item. Spal w garczku iáskołek dwie, álbo co

chcesz

chcesz, utrzyi zmięszay z miodem, y kisteczką smáruy w gárdle wrzod.

Item. Uskrob álbo upiłuy zębá wieprzowego coć się zda, zmięszay z oleykiem migdałowym przydawszy cukru, smáruy iest rzecz pewna.

Item. Weś ięczmieniá co chcesz, spal go w skorupie ná wągiel, y przyduś, potym utrzyi ná proszek, zmięszay go z miodem, y rościągnąwszy ná chuście obłoż gárdło iest rzecz doświadczona, y ná zápalenie, álbo nábrzmienie gárdłá.

Item. Weś gniazdo iáskołcze, utłucz przesiey, przyday cybule pieczoney, miodu práśnego, ięczmieniá spalonego, mydłá, gorzałki, zmięszay, przysmaż y obłoż gárdło.

Item. *Płokánie*. Weś polney dryakwi, hizopu, szałwii, nostrzeku, po garści, łáyná psiego białego, *Fænum Græcum* trochę, warz w wodźie, przecedźiwszy przyday miodu práśnego, y octu trochę, niech chory często płocze tym gárdło, álbo sprycuie.

Item. *Płokánie*. Weś fig, rozynkow wielkich, lukrecyi, korzenia ślazowego, siemienia lniánego káżdego coć się zda, warz w mleku, przecedziwszy płocz.

Ieżeliby wrzod iuż wydał się znácznie, á dusząc chorego nierospukł się, otworzyć go potrzebá lancetem.

Item. Niektorzy ná tákowy wrzod zá sekret máią okładáć gárdło dziecięcym łáynem, ktory smrodliwy sekret kto znieść może, niech go záżyie.

Item. Kurzenie remiszowym gniazdem, według powieści pospolitey służyć ma ná wszelkie áffekcye gárdłá.

Ieżeliby się czerwoność wydáłá ná wierzch; weś mirrhy, kádźidłá po łocie, utrzyi, przyday octu winnego puł kwáterki, wodki piinkowey kwáterkę, kámfory, száfránu, po puł ćwierci łotá, maczay w tym chustki, y okładay.

Item. Slimaki stłuczone, y przykładáne około szyi rozpędzáią ślinogorz.

Item. Młode iáskołki spaliwszy, przyday mirrhy tártey, miodu, łáyná psiego, zmięszay, y maczay w tym kistkę, smáruy wrzod w gárdle, rzecz pewna.

Ná zápalenie gárdłá.

WEś gorczyce białey, pieprzu, imbieru, korzenia *Tormentillæ* roży suchey, káżdego ileć się podoba, warz w wodźie, przecedźiwszy przyday miodu práśnego, y octu tym płocz często.

Item. Sámę gorczycę warz w wodźie w puł z octem, przecedźiwszy przyday trochę sáletry, y miodu, tym płocz ciepło.

Ná zápalenie, y nábrzmienie ięzyczká.

UWarz iáie świeże twárdo, roskroy go ná dwoie, y położ obie połowki ná wierzchu głowy, niech będą przez kilká godźin, potym odeymiy, służy to osobliwie dźieciom.

Item.

Item. Weś pápier czysty, zwiń go we czworo, y zmaczay w pokármie białogłowskim z wodką rożáną zmięszánym, y położ go ná wierzch głowy.

Item. Weś pieprzu długiego skrupuł, skorki z drzewá tarnkowego garść máłą, korzenia *Tormentillæ* ćwierć łotá, háłunu trochę, utrzyi ná proszek, y zádmuchiway w gárdło z piorá, potym wypłocz.

Item. Ná zápalenie ták gárdłá, iáko y ięzyczká płokánie, ná prędce może bydź tákie. Weś gorzałki kieliszek, wody czystey kieliszek, miodu troszkę zmięszay, y płocz często. Lecz ieżeliby zápalenie wielkie bárdzo było, ná ten czas krew puścić potrzebá z ręki, łubo z pod ięzyká.

Ná zápalenie ślinnych iágod, ktore *Tonsillas* zowią, służą tákże wzwyż pomienione medykámentá.

Ięzyczek opádły zwyczáynie podnoszą imbirem z miodem, lecz gdy zápalenie, y tumor ustąpi, on też łátwie podniesie się.

Item. Ná wszelkie defektá gárdłá, zálecáią sowę ná popioł spaloną ktorą utárszy, rosczyniwszy z miodem, smárowáć gárdło.

Ná rány w gárdle.

RAn w gárdle przyczyną bywa dworska chorobá, lecz procz niey tráfiáią się z spadáiących głowy często humorow ostrych, álbo z inney iákiey przyczyny powierzchney.

Spo-

Spoſoby do leczenia.

WEś źiela cząbru, babki, źiela S. Iana kwiatkow, roży ſuchey, korzenia tormentylli warz to wſzyſtko w wodźie z pod bruſá kowálſkiego, przecedźiwſzy przyday trochę gryſzpanu w occie roſpuſzczonego, háłunu, miodu práśnego, zmięſzawſzy płocz ciepło częſto, wprzod ſię przepurgowawſzy raz, y drugi.

Item. Weś wody wapienney, przyday do niey trochę háłunu tártego płocz uſtá.

Item. Weś ſoku babczánego, przyday do niego *Mercurij dulcis* ſubtelno tártego płocz uſtá.

Item. *Ná rány, y zápalenia pewna.*

WEś źiela *Pirolo*, to ieſt gruſzyczki, zanklu, żywokoſtu, bylice, przewrotniku, ſowiey ſtrzáły, niedoſpiałku, rzepiku, krwawniku, barwinku káżdego po puł garśći, warz to wſzyſtko w puł-toru gárcá winá áż połowá wywre, trzecią część przecedźiwſzy niech ſię chory potroſze nápiia, y uſtá tym niech płocze charkáiąc, przytym ná káżdy dźień dotykáć ſię ran kiſteczką w wodce źieloney zmaczáną, przeſtrzegáiąc áby iey nie połykáć, dla czego záraz uſtá wypłokiwáć kożim mlekiem, zgáſiwſzy w nim kilká rázy ſtal, y przydawſzy trochę háłunu palonego, y miodu.

Wodká źielona ták ſię robi.

WEś gryſzpanu ćwierć łotá, háłunu puł łotá, koperwáſu, mniey po ćwierci łotá, utárſzy wſzyſtko wley winá kwáterkę, y gorzałki łyſzkę

ſzkę zmięſzay, y záwiąż dobrze, niech ſtoi przez kilká dni, potym przecedź, y używay iáko wzwyż, á ná oſtátku warz w winie liście liguſtrowe, y płocz uſtá.

Potym weś maſtyxu, mirrhy, kádźidłá, cukru, zmięſzay, y rzucay po troſze ná węgle, á chory niech párę do uſt bierze nie połykáiąc, ieſt rzecz doświadczona.

Item. Warz mięte, y krwawnik w winie, przecedźiwſzy przyłoż trochę háłunu, y płocz.

Item. Weś gryſzpanu puł łotá, octu winnego kwáterkę, háłunu palonego quintl, miodu práśnego łyſzkę dobrą, ſmaż wolnym ogniem do należytey gęſtośći, maczay w tym kiſtkę, y nácieray rány, á potym wypłocz wodą przylawſzy do niey gorzałki.

Item. Krwi upuſzczenie (gdy ſię goić niechcą) pomocne ieſt, tákże purgánſe częſte.

Gdyby zás rány były znáczne, oſobliwie w podniebieniu, ktore ieżeliby opiſánemi, álbo innemi ſpoſobámi zgoić ſię niedáły, ná ten czas po purgánſách chory ma pić dekokt z drzew zwyczáyny, y wánien ſuchych záżywáć, álbo wźiąć ná ſaliwácye lekkie.

Ná żábę pod ięzykiem.

ZAbá ieſt nábrzmiáłość pod ięzykiem, wyrażáiąca kſztałt żáby, przydáie ſię nayczęściey dźieciom, lecz y podeſzłym poſpolita lubo rzadzey.

Spo-

Sposoby do leczenia.

ZAbę zwyczáynie ścieráią solą, lecz to nie záwsze skuteczno, naypewniey láncetem, lubo puszczádłem ią poderznąwszy, násmárowáć *Ungvento Ægyptiaco*, potym wypłokiwáć octem z różą uwárzonym miodu przydawszy, ná też áffekcyą pusczáią krew z pod ięzyká, á gdy będźie upárta, trzebá puśćić krew z ręki, y lekárstwá purguiące bráć. Gdy się záś pokaże sina, álbo czarna, táka niebeśpieczna iest: bo się w *Cancer* prędko odmienić może, záczym tykáć iey, álbo ránić nie trzebá, lecz innemi sposobámi spędźić, to iest purgánsámi.

Opádnienie podniebienia rzecz zda się máła, ále pod czás bywa trudna do leczenia, ná co służą głowne pigułki, krew z pod ięzyká, płokánia, wárząc pokrzywy z korzeniem w winie, y płokáć, tákże ná wierzchu głowy stáwić dwie báńki suche ná rogách z powtorzeniem, iest rzecz pewna.

Páráliż ięzyká często się tráfia sam, procz bez záráženia innych części ciáłá, ná co weś gorczyce, tábáki, dryakwie, utrzyi ná proszek zmięszay, nácieray tym ięzyk, á często wypłokuy wodką z wiśni wypaloną.

Item Weś gorczyce białey utártey, zmięszay ią z dryakwią, y nácieray ięzyk, potym wypłokuiąc wpuszczay ná koniec ięzyká oleyku z tátárskiego źielá, álbo rozmárynowego, álbo bursztyno-

nowego, álbo bierz w uſtá częſto *Spiritum Formicarum*, to ieſt z mrowek, álbo *Spiritum Celaſorum*, tákże kárk nácieráć oleykiem burſztynowym.

O PORONIENIU.

POrońienie názywa ſię *Abortus*, to ieſt: kiedy po czterdźieſtym dniu płod niedoſkonáły pozbywa ſię, co pochodźi, álbo z przyczyny mácice, álbo płodu, álbo z innych ktore ſię niżey położą. Poronienie pochodźi z mácicżney przyczyny, troiáko ſię przydáie.

Pierwſza *Moles*, to ieſt pełność wielka w mácicy, ktora przeſzkadza do wolnego rościągánia ſię iey.

Druga *Pondus*, to ieſt ciężar, tákże go znośić nie może.

Trzecia *Merſus*, to ieſt gryźienie, álbo ſzczypánie, pochodzące z humorow oſtrych, zlewáiących ſię do niey, álbo gdy ſam płod zginie.

Z pomienionych tedy przyczyn gdy ſię irrytuie *vis expultrix matricis*, náturá iáko rzeczy ſobie przeciwnych pozbyć uśiłuie.

Należą do tego wſzyſtkie choroby máciczne, *Similares, Organicæ, & Communes*, ktore ieżeli będą znáczne, bywáią przyczyną poronienia, á oſobliwie gdy do mácicy wiele zlewa ſię humoru flegmiſtego, ktory ieſt źimny, y śliſki, dla czego mácicá płodu zátrzymáć nie może, tákże gdy ſię przyda puchliná máciczna, tákie gdy będą dla dyſpozycyi oneyże, ktore im znácznieyſze bę-

dą

dą, tym też większą bywáią przyczyną poronienia.

Strony sámego płodu troiáka bywa przyczyná poronienia. Pierwsza słábość płodu. Druga gdy nie ma należytego nutrymentu. Trzecia osłábienie *Vasorum*, ták mácicy, iáko y płodu.

Oprocz tego bywáią przyczyną poronienia y powierzchne accidentia, ktore Medycy *causas procatarcticas* názywáią, to iest: nayprzod powietrza konstytucya nie przyiáźna, iáko náucza *Hipocrates*, o czym Astronomowie, w kálendarzách dorocznych piszą, y prognostykuią.

Druga przyczyná bywa nie záchowánie dyety, iedząc bez miáry wiele potraw do strawienia niesposobnych osobliwie fruktow. Trzecia, posty częste, zkąd płod alimentu potrzebnego mieć nie może. Czwarta czucia, álbo niespánia zbytnie. Piąta ustáwiczne turbácye, ápprehensye, meláncholia, częsty gniew &c. Szosta prace znáczne. Siodma spadek iáki znáczny, y utrząśnienie. Osma zbytnie ágitácye, skakánia, biegánia, táńce &c. Dziewiąta dzwigánie ciężaru iákiego: tákże uderzenie znáczne w żywot: Dziesiąta ściskánie się zbytnie sznurowkámi. Iedenasta zbytnie ewákuácye, to iest częste womity, biegunká, wydymánia, poty zbytnie, krew z nosá, hemorrhoidy, krew miesięczna w znáczney wielości. Dwunasta smrody iákie przerázliwe, iáko z knotow od świec, dziekcie &c.

Item. Záżywánie lekarstw purguiących częste

tákże

tákże pusczánie krwi, osobliwie ostátnich miesięcy.

Prezerwátywy rożne, broniące poronienia.

NAyprzod białagłowá podległa temu defektowi nim záſtąpi, ma ciáło wprzod dobrze wyczyścić z szkodliwych humorow przez lekárstwá rożne, przez krwi upuszczenie, potym ma záchowáć pilnie dyetę, strzegąc się iedzenia wszelkich potraw niestrawnych, chronić się ma fráſunkow, turbácyi, gniewu, meláncholii, strzedz się ma iázdy zbytniey, biegánia, skakánia, dźwigánia &c. Ktorey się białeygłowie często ten defekt przydáie, procz pomienionych przestrog, niech tych záżywa sposobow.

Weś korzenia liliy białych, korzenia kozłkowego, przestępowego, káżdego po sześći łotách, máruny, miętki kámienney, melissy, liścia ieżyny, iáłowcu, káżdego po gársci, kwiátu lewándowego, roży suchey, bzowego, káżdego po puł gárści, bobku dwá łoty, skorek zwierzchnich czerwonych z cybuli garści trzy, háłunu, łotow czterγ, warz wszystko społem w wodźie deszczowey do połowy, potym przyley winá przywarz, odiąwszy od ogniá podstaw pod stolec dźiuráwy, ná ktorym niech siedźi tá ktora świeżo záſtąpiłá przez godźinę, po náparzániu niech przyłoży ten, álbo podobny plaster.

Weś korzenia wężowniku, kolędru, gałki muszkátowey, skorek cytrynowych suchych, drze-

drzewá ſandałowego czerwonego, máſtyxu, burſztynu, korzenia tormentilli, kádźidłá, ſmoczey krwi, roży ſuchey, káżdego zárowno wſzyſtkc ſtłucz ná ſubtelny proſzek, potym roſpuść woſk przydawſzy do niego żywice ſoſnowey czyſtey, y trochę oleyku rożowego z oliwą zrobionego zmięſzay iák oſtygnie ſchoway, á gdy potrzebá náſtrychuy ná ierſze, y przyłoż, często odnawiáiąc, odeymowáć ſię nie ma áż ſam odſtánie.

Proßek zwyczáyny poſpolity, broniący poronienia.

WEś korzenia wężowniku puł ćwierci łotá, czerwcu, naſienia babczánego, portulaki, káżdego po dwá ſkrupuły, kolędru prepárowánego, korali prepárowánych, oboygá po iednym ſkrupule, zmięſzay, utrzyi ná ſubtelny proſzek, ktorego daway po puł ćwierci łotá w winie dobrym. Dla utwierdzenia płodu, y ochronienia od poronienia, bywa w káżdey Aptece máść zwána *Unguentum Comitiſſæ.*

Y to pewny plaſter.

WEś kádźidłá, maſtyxu, gałki muſzkátowey po łocie, kámieniá od urázu *Hemmatites* zwánego *Bolum Armenum* ſerzyſká záięczego, ſłoniowey kości tártey, káżdego po ćwierci łotá utrzyi wſzyſtko ná ſubtelny proſzek, przyday żywice ſoſnowey ile potrzebá, zmięſzay rościągniy go ná ierſze, przyłoż ná krzyże, nie odeymuy áż dźieſiątego

go dniá, potym inny przyłoż czyń ták przez trzy mieśiące od poczęcia.

Item. Niektore białogłowy dla ochrony poronienia, máią zwyczay záżywáć częſto korali czerwonych prepárowánych, inne záżywáią czerwcu, inne zá rzecz pewną máiąc, záżywáią ſercá ſzczupakowego, świeżo wyiąwſzy połykáią ſurowo, inne záżywáią wodki zwáney *Balſamus Embrionum*, álbo *Kinderbalſamu*. Drugie záżywáią rákow cáłkiem uſuſzonych ná proſzek ſubtelny utárſzy. inne záżywáią kámieniá orlego, inne ſerzyſká záięczego, inne używáią winá, mocząc w nim niektore ingredyencye, inne co dźień záżywáią máłmázyi czarney.

Item. Niektore dla ochrony od poronienia puſzczáią krew z ręki w ſzoſtym mieśiącu, co nie od rzeczy, zwłaſzczá ktore máią wielość krwi álbo złą.

Item. Niektore białogłowy záżywáią kurzego żołądká, uſuſzywſzy go, y ná proſzek utárſzy w winie, co tydźień raz álbo więcey.

Dwoie remedia ná utrzymánie płodu oſobliwße, y pewne.

WEś złotá málárſkiego prawdźiwego liſtkow dwánaście, naśienia z iáiec świeżych ktore śię w białkách znáyduią, białe okrągłe, ze trzech iáiec, zmieſzay, naylepiey rozmąć z winem, wypiy, czyń ták przez trzy dni.

Tegoż czáſu przykłádáć tę kátápláſmę. Weś ká-

kádźidłá wybornego łotow cztery, utrzyi ſubtelno, przyday białkow iáiowych, zmięſzay, przyday troſzkę terpentyny, y przy wolnym bárdzo ogniu rozłoż co prędzey ná páczeſi poko gorącą, y przyłoż ná pępek iák naycieplej, czynić ták po dwá rázy przez tydźień, w te dni w ktore ſię używa pierwſzego lékárſtwá, ieſt doświadczona.

Ieżeliby ſię białogłowá utrząſłá, álbo uderzona byłá, álbo upádłá, zkądby było niebeſpieczeńſtwo poronienia, ná ten czás ma leżeć ſpokoynie przez kilká dni, pod tenże czás ma zażywáć tego proſzku. Weś korali prepárowánych puł ćwierci łotá, czerwcu ſkrupuł, zmięſzay, y day w iáiu miękkim.

Albo weś gáláſu gałkę ważną przyday czerwcu ſkrupuł, utrzyi, y day w iáiu, ná żywot przykłádáć máterac z źioł tych, máieran, rozmáryn, meliſſá, cypryś, máruná, babká, ten máterac ma bydź w winie prázony, y wyciſnąwſzy przykłádány.

Przydáie ſię też białogłowom ciężárnym *Hæmorhagia uteri*, to ieſt krwi zbytnie płynienie, ktore ieżeli ſię tráfi w oſmym mieſiącu, álbo dźiewiątym, wielkie niebeſpieczeńſtwo mátce, y płodowi przynoſi, záczym beſpiecznieyſza rzecz ieſt w tákim rázie dopomagáć do wyiścia płodowi, według zgodney o nim Medykow opiniy.

Ieżeliby nie było zbytnie. Weś maſtyxu *Terræ Sigillatæ*, kádźidłá przedniego, káżdego po ſkrupule krwi ſmoczey, *Bolum Armenum* po puł ćwierci

ci łotá, *Laudani Opiati* gran trzy, zmieszay, daway po iednym skrupule raz ná dźień w winie, po wierzchu krzyże, y tám gdźie należy smáruy *Unguento Comitissæ.*

Ieżeliby z przelęknienia niebespieczeństwo było poronienia, ná ten czas dawáć białogłowie kinderbálsámu, przydawszy do niego *tincturam Corallorum*, álbo Syrupu z korali, y granatowego.

Ieżeliby się trafiłá biegunká, álbo mieśięczne płynienie, ná ten czas dáwáć zátwierdzáiące rzeczy, iáko sok pigwowy, korzeń tormentille, źiemię *Catechu* zwáną, gałkę muszkátową przypiekáną, tákże skorká wnętrzna z żołądká kurzego ususzona, ná proszek utárta, y záżywána, iest dobra, naylepsze *Opiata*, zwłaszczá *Tinctura anodina.*

Powierzchowne przykłádánia broniące poronienia.

WEś miodowniku, álbo gdy go niemasz ośrzodki chlebá, roszczyń máłmázyą, álbo winem dobrym, przyday goźdźikow, gałki, cynámonu, mięty, zmieszay żeby było iák ciásto, przygrzey, y przyłoż ná żywot.

Albo weś grzankę chlebá, przypiecz, potrząśniy gałką, cynámonem, goźdźikámi, zlawszy wprzod winem ciepłym, przyłoż iednę ná krzyże, drugą ná żywot.

Máterace tákże z źioł wzwyż pomienionych

przydawszy korzenia, skrapiáiąc ią kinderbalsamem są pożyteczne.

Item.Skorá ieżowa ná popioł spalona, y záżywána, broni od poronienia.

Item. Skorki wnętrzne iáieczne ususzone, ná proch utárte też pomocne.

Item. Orli kámień noszony pod pachą, broni od poronienia.

Item. Przytrafia się po porodzeniu zbytni pod czás krwi płynienie, ná co oprocz wzwyż pomienionych sposobow, y to nie od rzeczy.

Weś mięsá wędzonego dawnego, y chudego ktoremuby z rok było, pokráiawszy go drobno ususz ná nowey rynce, y utrzyi ná proszek, ktorego daway po łyszce w winie, iest rzecz doświadczona.

Item. Weś iąder włoskich orzechow, pokray ie, przysusz y utrzyi ná proszek, ktorego daway w winie záżywáć.

Item. Weś gálásu, smoczey krwi zárowno, przyday trochę háłunu, utrzyi ná proch, daway po ćwierci łotá, y więcey.

Item. Nasienie polney roży ná to iest dobre.

Item. Sok pokrzywiány pewny, tákże nasienie babczáne.

A że się często wzmianká czyni o smoczey krwi, nie iest to prawdziwa krew, lecz ziemiá ták zwána, ktorey w káżdey Aptece dostánie.

O ukąſzeniu pſá wśćiekłego, wilká, wężá, żmii, iáſzczurki, oſy, álbo pſzczoły.

Vkąſzenie od pſá wśćiekłego názywa ſię Hydrophobia, *álbo* Rabies.

ZNáki. Nayprzod ráná od ukąſzenia pſá wśćiekłego, lubo ieſt zrázu boleſna, iednák ſámá dobrowolnie nie długo ſię zgoi, lecz po czterdźieſtu dni, álbo prędzey, álbo nierychley od zgoienia, bez żadney przyczyny przypada ná tákiego meláncholia, w ktorey zoſtáiąc, ſny uſtáwiczne miewa o pſách ſzczekáiących, y rzucáiących ſię ná ſię, ktorym broniąc ſię przez ſen woła, y wrzeſzczy rátunku, z czego ſię muſi uſtáwicznie przebudzáć, dla czego máiąc głowę pomięſzáną, ucieka ná mieyſcá oſobne, y ciemne, z ſobą tylko mrucząc, ſchrania ſię od ſpołkowánia z ludźmi, przytym brzydźi ſię wſzelkim napoiem, twarz y oczy czerwone, pod czás y gorączká wolna, potym náſtępuią konwulſye, nád to choć uſtáwiczne cierpi prágnienie, iednák żadną miárą pić niechce.

Sposoby leczenia.

SKoro pies wśćiekły ukąſi, lubo wilk, záraz doſtań krwi ze pſá, ieżeli wilk, to z wilká nie wśćiekłego, wpuść ią w wino, álbo w gorzałkę, y záraz wypiy. Potym záraz doſtań korzenia roży dźikiey, to ieſt polney, pokray, warz w wodźie, lubo w piwie, przecedźiwſzy piy, y ránę

wymyway, przydawſzy ruty rozwierciáney, po tym rány nie zágaiay prędko.

Mátroná nieiáka wielu czyli od pſá, czyli od wilká wśćiekłego pokąſánych, w ten ſpoſob leczyłá.

NAyprzod roſpaliwſzy żelázo okrągłe ránę przypaláłá, wprzod ią obmywſzy wodą, w ktorey wrzáłá álbo rutá, álbo goryczki korzenie álbo tormentilla, potym záraz przyłożyłá ná ránę tę mixturę, rutę y czoſnek zmięſzawſzy przydáłá dryakwi, tym obłożyłá, wewnątrz záś dawáłá záżywáć tego proſzku.

Weś ruty, przetaczniku, babki kończátey to ieſt pśich ięzyczkow, korzenia goryczki, káżdego zárowno, utrzyi ná ſubtelny proſzek, daway co dzień przez pięć dni, á ná káżdy raz tyle ile zmieścić ſię może wpuł ſkorupki orzechá włoſkiego.

Item. Niektorzy przykłádáią ná ránę wprzod ią dobrze obmywſzy, śledźiá roſpłatánego, co raz nowego odmieniáiąc, inni záś przykłádáią łáyná kurze świeże, o czym niżey.

Fabricius Hildanus táką náukę dáie. Nayprzod ránę, w około pośiekáć puſzczádłem, y záraz poſtáwić báńkę cyrulicką, áby ſię krew iák naylepiey odciągnęłá, potym weś wody czyſtey wley do niey trochę octu, przyday dryakwi, y lagru śledźiowego, zmięſzay dobrze, tym iák naylepiey ránę, y w około precz obmyi, śliná álbowiem pſá

wście-

wśćiekłego gdy do ſkory, y ćiáłá przyſchnie, ieżeli dobrze wymyta nie będźie, choć iey naymniey zoſtánie, zá czáſem w ſzaleńſtwo, y w śmierć wpráwi, po wymyćiu przypalić dobrze żelázem roſpalonym ránę, nie żáłuiąc chorego, choćby było z naywiękſzym bolem, czego dobrze przeſtrzegáć potrzebá gdy ráná przypalona zbyt boli, y pali, o to mniey dbáć, álbowiem część roſpalona, y boleiąca ciągnie do ſiebie iad, potym námaczay báwełnę, lubo fleytuch w gorzałce, y przyłoż do ktorey włoż trochę dryakwi, potym przykładay ten pláſter. Weś cybulę, trochę w zarzewiu przypieczoną, ćiáſtá kwáśnego, gorczyce utłuczoney, káżdego po dwá łoty, dryakwi łot, liſtkow ruty, y ſcordyi, oboygá po puł garśći, utłucz ná proch, zmięſzay z miodem práśnym, y przykładay.

A żeby ſię ráná prędko nie zágoiłá, włoż w nię groch, álbo gałkę woſkową.

Przecież iednák dla beśpieczeńſtwá choć dwá rázy záſypuy tym proſzkiem, ktory cudownie iad wyciąga.

Weś *Mercurij præcipitati* kámieniá bezoardowego, korzenia dźięglowego, káżdego po ſkrupule, zmięſzay wraz.

Do wnętrznego záżywánia proſzek bárdzo pewny.

WEś popiołu z rákow ſpalonych łotow dźieśięć, korzenia gentiany puł trzećiá łotá, ká-

dźidłá łot, zmięszay daway po ćwierci łotá, w piwie.

Item. Zánurzenie chorego w wodźie gwałtem, bárdzo pomaga, zwłaszczá w ten czas gdy nie chce nic pić.

Item. Miewáią niektorzy ludźie kámień dziwney mocy ná wywabienie iádu, ktory názywa się *Crapaudiana*, to iest żábi, y drugi wężowy *Lapis Colubrinus*.

Gdy wąż álbo żmiiá ukąsi.

POdobnym też sposobem leczyć się ma iáko y gdy pies wściekły, naypierwey nád ráną záwiązáć, áby iad wzgorę nie szedł, drudzy ták czynią, náleią co prędzey mleká do naczynia, tám násadzáią żab z wody zwyczáynych, gdźie chory część ukąszoną zánurza, przez co iad z rány z mlekiem żáby prędko wyciągną, czego wielu doświadczyło, procz tego omywszy ranę wodą z octem, y solą iák naylepiey, postaw bánkę ná sucho, potym przykładay rutę z czosnkiem, z solą y z dryakwią.

Wewnątrz do záżywánia osobliwym sposobem służy y iad wyrzuca cynámon biały *Castus* zwány, serzysko záięcze, pory, dáiąc co się podoba z nich w winie, lubo w piwie, námoczywszy wprzod w nim piołun, y rutę.

Item. Iasionowe liście záżywáne, y przykłádáne, iest bárdzo skuteczne.

Item. Krew z káczki, tákże mięso kurze przykła-

kłádáiąc ná ránę, ieſt oſobliwym rátunkiem, tákże mozg świeży kurzy piiąc, rozmąciwſzy w winie, álbo w gorzałce.

Item. Korzenie kopytnikowe, mocząc w winie, y piiąc, ná ukąſzenie wężá ieſt ſkuteczne.

Piſzą y twierdzą niektorzy, że kto ſobie ręce poſmáruie ſokiem rzodkwiánym, może beśpiecznie wziąć w nie wężá, lecz dowierzáć nie trzebá, álbowiem ſą ich rożne rodzáie, te ktore ſię przy domách, y ná mieyſcách wilgotnych rodzą, nie ſzkodzą, może go wziąć beśpiecznie, y nie ſmáruiąc rąk, inne záś ktore bywáią ná mieyſcách ſuchych, iáſkráwe, ſą bárdzo iádowite, możeſz wierzyć.

Item. Przeciwko wſzelkiemu iádowi wężow, nayłepſze ſą żáby wodne, wárząc ie y iedząc, y ſáme roſpłatawſzy żywo ná ránę przykłádáiąc.

Item. Naſienie bożego drzewká, ieſt nád inne ſkutecznieyſze lekárſtwo ná wſzelki iad záżywáiąc go ná proch utłukſzy.

Item. Gdy pies wściekły, lub wilk ukąſi, zábić go, wyiąwſzy z niego wątrobę, wárzyć y ieść, inni każą ſurowy káwałek połknąć, lecz to nie káżdemu w ſmák lekárſtwo.

Item. Ná ukąſzenie pſzczoły, lub oſy, lub ſzerſzeniá. Weś tęż beſtyikę, to ieſt: ieżeli oſá, weś oſę &c. rozetrzyi w pálcách, y przyłoż, álbo nátrzyi to mieyſce gdźie ukąſiłá.

Item. Weś ślazu niſkiego, rozetrzyi w pálcách, y poſmáruy mieyſce.

Item.

Item. Weś glist ziemnych, rozetrzyi y przyłoż. Służy to y ná ukąszenie węża.

O KĄPIELACH.

DWoiáka bywa kąpiel, to iest: iedná sámá przez się. Druga złożona, to iest z rożnych ziol, korzenia &c. przygotowána.

Sámá przez się bywa z sámey wody letniey, álbo z sámey oliwy, álbo z mleká, álbo z wody z miodem, álbo z oliwą zmięszáney, álbo z wody z octem &c.

Kąpiel z sámey wody prostey rzeczney (ktora názywa się *Aqua dulcis*) niegrzana, lecz zimna, służy ná ochłodzenie cáłego ciáłá, y wnętrzności, y zátwierdzenia porow w ciele zbytnie otwártych, zkąd bywáią ustáwiczne poty chorego słábiące, y wilgotność przyrodzoną niszczące.

Kąpiel letnia, służy ná odwilżenie ciáłá, ná rozwolnienie, y rozprzestrzenienie *Vasorum*, przez ktore rożne humory, y exkrementá przechodzą, dla wyciągnienia humorow zewnątrz ná wierzch dla pobudzenia snu.

Item. Pomocne są ná hektykę, to iest: wnętrzną gorączkę cierpiącym, dla dodawánia wilgotności, ktorą oná niszczy.

Kąpiel z oliwy sámey, álbo z wodą zmięszáney, służy ná uśmierzenie kolicznych áffekcyi, ná bol ciężki krzyżow z przyczyny kámieniá, służy y ná rozwolnienie porow w ciele, ná odmiękczenie cáłego ciáłá, osobliwie służy ná konwulsye.

Kąpiel z mleká, ſłuży wyſchłym, z ciáłá opádłym, ſuchoty cierpiącym.

Kąpiel ſłona, ſłuży ná wyciągnienie z ciáłá zbytniey ſłonośći, zkąd bywa wielkie świerzbienie ciáłá, ſłuży y ná rożne kroſty, plámy świerzbiące, y ná świerzb.

Kąpiel z lagru winnego, ſłuży ná umocnienie ciáłá, ná wyciągnienie z niego rożnych humorow, ná ártetyczne (to ieſt ná bole w ſtáwách) choroby, ná oſłábienie ſtáwow.

Kąpiel z wody gárbárſkiey, ſłuży ná rożne kroſty po ciele, ná wyſuſzenie wilgotnośći.

Wody cieplicżne, *Thermales* zwáne, ktore w rożnych kráiách znáyduią ſię, tákie wody według rożnośći kruſzcow, przez ktore przechodzą, rożne máią ſkutki, ná rożne defektá o czym rożni Medycy ſzeroko piſzą.

Balnea Compoſita, to ieſt kąpieli ſkłádáne, do ktorych wchodzą rożne źiołá, kwiecia, korzenia, fruktá, zwierze, beſtye &c.

Korzenia y naſienia wchodzące do kąpieli, preſcribuią ſię funtámi, y uncyámi, źiołá záś *Faſciculis*, to ieſt wiąſkámi, kwiecia *Manipulis*, to ieſt, garśćiámi, *Mineralia*, funtámi, y uncyámi.

Czás wchodzenia do kąpieli nayſpoſobniey-ſzy ránny, y ku wieczorowi, gdy iednák ſą czáſy gorące, ſtrzedz ſię w nie częſtego kąpánia, tákże y gdy ſą zbyt źimne, iáko źimie, y przy ſtáwie głębokim.

Oprocz tego obſerwowáć potrzebá, że gdy

cho-

chory ma w ſobie pełność humorow, y obſtrukcye, ná ten czas ma ſię wſtrzymáć od kąpieli, áż ciáło wprzod dobrze przeczyściwszy przez należyte Medykámentá.

Item. Wchodząc do wánny ma bydź kąpiel letnia, potym powoli przylewáć gorącey, ták też przeciwnie kto chce wniść do wody zimney, ma wniść do letniey, á potym powoli przylewáć zimney, á to nie bez rácyi, álbowiem gdy nagle do zimney, álbo gorącey wody wniydźie chory, záraz álbo mdłości, álbo febrá, álbo inne ſymptomátá zwykły przypadáć.

Item. Siedzenie w kąpieli nie ma bydź dłużſze nád godźinę, lecz ſłábi mniey, nád to w chodząc do kąpieli, przed tym máią ſię poſilić lubo roſołem, lubo polewką iáką, lubo biſzkoktem z winem.

Item. Záżywánie kąpieli, nie ma bydź dłużſze nád trzy dni, ieżeli dwá rázy ná dźień, ieżeli záś po rázu, przeciągnąć ſię może do tydniá.

Item. Ieżeli ieſt wnętrzna gorączká, ná ten czas kąpiele máią bydź wolne bárdzo, nie gorące, áby ſię wnętrzności bárdźiey nie zápaliły, zkąd ſzumy zbiwſzy ſię do głowy, nagłą ſpráwićby mogły áffekcyą.

Item. Názbyt ſłábi nie máią záżywáć kąpieli.

Item. W niektorych chorobách oſobliwie meláncholicznych, iáko w hipokondryi, tákże w mácicznych, wchodząc do wánny dáie ſię ſpoſob ná purgáns wolny, co też ſłuży ludźiom

ſzczu-

ſzczupłey, á gorącey komplexyi.

Item. Pilnie obſerwowáć potrzebá, że cierpiącym dawne wnętrzne obſtrukcye, iáko wątroby, śledziony, *Venarum meſaraicarum*, nigdy wánny záżywáć nie trzebá, áż *poſt univerſalia.*

Kąpiel chłodząca, ciáło odwilżáiąca, gorącość nerek uśmierzáiąca, y zátrzymáną urynę pobudzáiąca.

WEś liścia fiałkowego, ſáłaciánego, ślazu ogrodnego, podrożniku, miodunki, káżdego po wiązce, migdałow tłuczonych w węzełku záwiązánych funt, kwiecia fiałkowego, grzybieniowego po trzy garści, pietruſzki z nácią wiązkę dobrą, rzepy świeżey kilká, warz w wodźie rzeczney, przecedźiwſzy wyley do wánny, niech ſię chory kąpie dźień po dźień, przez trzy dni.

Kąpiel ná upławy, ná zbytnie płynienie Hemorrhoidow, y ná biegunki.

WEś korzenia wężowniku, żywokoſtu, po trzy funty, babki z korzeniem, cypryſu, dźiewánny, ſkrzypiu, ſzyſzek olſzowych, liścia dębowego, álbo ſkory młodey, iábłek, álbo gruſzek płonnych świeżych, lubo ſuchych, tarnek ſuſzonych, álbo ſkorki z drzewá ich, káżdego według proporcyi, háłunu funt, warz wſzyſtko w wodźie ſtudźienney, przecedźiwſzy niech ſię chory kąpie.

Item. Ná upławy ieſt bárdzo dobra wodá tá w ktorey wárzą woſzczyny, gdy woſk wybieráią.

Item.

Item. Wielu ludźi kąpie śię w gorzałce proſtey ná rożne defektá, oſobliwie żydźi ná párchy to czynią, á tę gorzałkę przedáią Chrześciánom lecz procz tego czyści ciáło od wſzelkich kroſt oſobliwie párchow.

Kąpiel ná Páráliż.

JAka ma bydź kąpiel ná páráliż, maſz ná ſwym mieyſcu, tu śię ná włáſnym dokłáda, że ieſt nay-lepſza z mrowiſká, przydáiąc śienny proch, ſzy-ſzki ſoſnowe, pokrzywy ſuche.

Item. Weś ſoli poſpolitey funtow trzy, ſiár-ki, háłunu, koperwáſu, káżdego po dwá funty, poleiu, ſzałwii, bożego drzewká, hyſopu rozmá-rynu, lewándy, iáłowcu, ſoſnowych wierzchoł-kow, mrowiſká, káżdego coć śię będźie zdáło, gorczyce gárści kilká, warz w wodźie przece-dźiwſzy niech śię chory kąpie, po kąpieli nácie-ray części náruſzone páráliżem, wodką mocną, przydawſzy do niey oleyku iáłowcowego, álbo burſztynowego.

Ná inne rożne defektá kąpieli naydźieſz przy káżdey chorobie, tu śię tylko podał ſpoſob iáko wiele czego bráć do nich.

Semibalneum *vel* Semicupium, *álbo* Inſeſſus.

WSzyſtko zá iedno rozumieć śię ma, to ieſt kąpiel nie zupełna, w ktorey w pewnych chorobách tylko po pás, nie dotykáiąc żołądká, chorzy

chorzy máią śię kąpáć, po polsku názywa śię puł kąpieli.

Semibalneum, *ná bol krzyżow, ná kolki, y ná zátrzymánie uryny.*

WEś korzenia ślazowego, cybul liliowych oboygá po funcie, cybule zwyczáyney głowek dwánaście, rzepy świeżey ńro dwánaście, liścia ślazowego, páryetaryi, bzowego, fiałkowego, rzodkwi, káżdego coć śię zda, iáłowcu gárniec, pietruszki, kopru włoskiego, y prostego naśienia, czyli liścia po garśći, naśienia lniánego trzy garśći, warz w wodźie, przecedźiwszy kąp chorego, á ieżeli uryny nie będźie mogł puśćić, niech w kąpieli wypiie kieliszek winá z oleykiem migdałowym, álbo z sokiem rzodkwiánym, álbo z limoniowym.

Semibalneum, *ná poruszenie mieśięcznego zátrzymánia.*

WEś bylice, ślazu wysokiego, kozłku, S. Ianá źiela, sawiny, tátárskiego źiela, poleiu, lebiodki, rumienku, káżdego po wiązce dobrey, warz, przecedź, niech śię kąpie po pás.

Należą do tego Stuphæ, Laconica, *álbo* Sudatoria, *to iest wánny suche.*

ROżnemi sposobámi poty w wánnách suchych pobudzone bywáią, ktore według rożności chorob, rożnie odmieniáć śię powinny.

Pospolicie wszedszy do suchey wánny skrapia-

piáią rospalone, lubo kámienie, lubo cegły, lubo żużel kowálską, lubo żelázo wodą ciepłą, álbo wodą w ktorey wárzone bywáią rożne ziołá, álbo remánencye od dekoktu.

W innych záś áffekcyách, kłádą do suchey wánny gorzałkę zápaloną, w innych kłádą do wánny ziołá wárzone, z ktorych páry poty poruszone bywáią, w innych owies, álbo ięczmień, álbo dekokt &c.

Záżywánie wánien pocących, potrzebne iest nayprzod ná *Rheumatissimum*, to iest ná bole w stáwách, z przyczyny kátáru, ná scyatykę, ná dworską chorobę, ná puchlinę, ná zbytnią wilgotność w ciele, ná kołtony, y ná rożne choroby, osobliwie z źimney przyczyny pochodzące.

Iáko się ze wszystkiemi sprawowáć, naydźiesz sposoby przy káżdey chorobie.

Item. W słábościách wielkich gdy poty trzebá pobudźić, że wánny suchey chory znieść nie może, zwyczáynie dla chorych te sposoby są osobliwe. Upiecz chlebá dwá bochny ięczmiennego, prosto z piecá poroskraway, uwiń w chusty, y poprzykładay do bokow chorego zwierzchu go nákrywszy, álbo rosparz proso, wsyp do workow dwoch, ktore pokłádź ná bokách okrywszy chorego.

Sposoby wárzenia dekoktow z okolicznościámi.

DEkokty służą ná rożne choroby, ktore máią

moc

moc wyſuſzáiącą, y ciáłá pory otwieráiące dla wolnego z ciáłá wychodzenia rożnych humorow ſzkodliwych, ktore zewnątrz ná wierzch wyprowadzáią. Y lubo znácznie potow nie poruſzáią, iednák *per inſenſibilem tranſpirationem* humory ſubtelne, y oſtre przez otwárte pory zewnątrz wypycháią.

Ingredyencye z ktorych wárzone bywáią, ſą te, *Salſa Parilla*, *Radices Chinæ*, *Lignum ſanctum*, y *Cortices* iego, *Saſafras*, *Lignum Lentiſci*, *Lignum Næphriticum*, *Lignum Colubrinum*, *Lignum Rhodi*, *Ligna Santalorum &c.*

Lignum Gvaiaci, ſłuży náturom, y chorobom źimnym, *Radices Chinæ*, tákże, *Salſa Parilla*, ſłuży náturom, y chorobom ciepłym &c.

Do káżdey uncyi, to ieſt do dwoch łotow z pomienionych tranſmaryn, gdy ſię máią wárzyć to ieſt puł kwarty, wárzyć ſię ma ták długo áż połowá wywre, miárá ná raz uncyi ſześć do ośmi, według lat, y nátury, dawáć ſię ma ná czczo, y ku wieczorowi o godźinie czwarty.

Ieżeli tego potrzebá áby ſię chory pocił, ná ten czas záraz gdy záżyie ciepło dekoktu ma ſię dobrze okryć, álbo wypiwſzy wniść do ſuchey wánny.

Záżywánie dekoktu według choroby, ma ſię przydłużáć, naydáley iednák do niedźiel czterech. Potráwy pod czas picia dekoktu, máią bydź bárdźiey pieczyſte, ániżeli wárzone.

Item. Przed záczęciem używánia dekoktu,

trzebá ciáło dobrze przepurgowáć kilká rázy, y ieżeli potrzebá krew puścić, náwet y pod czas záżywánia owego, co tydźień trzebá wźiąć lekárſtwo, á w ten dźień nie ma pić chory dekoktu lecz piwo.

Troiákie bywáią dekokty, to ieſt: iedne *Alterantia*, drugie *Sudorifera*, trzecie *Purgantia*.

Záżywánie ich pożyteczne ieſt ná choroby iákie długie, ktore przez záżywánie innych lekarſtw użyć ſię nie dádzą, ná kołtonowe áffekcye, ná bole po ſtáwách, ná dworſką chorobę, ná częſte defluxy, z głowy do niżſzych częśći, ná wyſuſzenie zbytniey w ciele wilgotności &c.

Spoſoby wárzenia.

WEś *Lignum Sanctum*, to ieſt drzewá gwaiakowego łotow ośm, ſkory tegoż drzewá łotow cztery, rogu ieleniego w káwałki porąbánego garść, hányſzku łyſzkę, wody zrodelney funtow ſześć, to ieſt gárniec, warz w garnku nowym áż połowá wywre, przecedź przez płát ſukienny, daway ná raz po pułkwarty, przed weyściem do wánny ſuchey.

Item. Weś korzenia chiny pokráiánego, ſalſy parilly, oboygá po ſześć łotow, rogu ieleniego, álbo łośiego porąbánego garść, wody gárniec, námocz przez dwádźieśćiá cztery godzin, (co ſię ma záwſze obſerwowáć) warz do połowy, daway po pułkwarty przed weyściem do wánny.

Ie-

Ieżeli nie trzebá ciáłá bárdzo wyſuſzáć, tedy wzwyż pomienione ingredyencye tylko wywárzáć ſię máią do wywárzenia trzeciey części, przydawáć też rozynkow.

Item. Gdy w ciele humory będą gorące, tákże ſłone, y ſpalone, á przytym káſzel, y inne áffekcye z gorącości pochodzące, ná ten czas przydawáć ſię máią, korzeń lukrecyi, *Polipodium*, korzenie podrożnikowe, y z liściem, rzepnik, biedrzeniec, y rozynki.

Item. Niekiedy według wielości, y iákowości humorow ſkłádány bywa dekokt z rożnych tranſmaryn wraz zmięſzánych, iáko náprzykład:

Weś drzewá gwaiakowego łotow dwánaście, korzenia chiny, ſalſy-parilly, oboygá po ſześć łotow, *Saſafras Linni Lentiſci*, oboygá po cztery łoty, hányſzku dwá łoty, ſłoniowey kości tártey łotow ſześć, wody czyſtey gárcy cztery, námocz przez dwádzieściá cztery godźin, potym warz áż połowá wywre, daway przecedźiwſzy iáko y wyżey, remanencye ſłużyć będą *pro Bocheto*, o ktorym niżey.

Item. Tym ktorzy máią dworſką chorobę, á z nátury ſą ſuſzy, y gorący, tákim, dekoktow pobudzáiącyh poty ſtrzedz ſię potrzebá, lecz dawáć ſię im máią *Bocheta*, iáko niżey zrozumieſz, á miáſto ſuchych wánien kąpieli, y ſaliwacye, ktore máią bydź odpráwione przed záżywániem onych.

Dekokt wielce skuteczny, ná źimne, y wilgotne głowy áffekcye, ná dworską chorobę, ná gonorrheą záſtárzáłą, gdy ieſt wilgotna náturá.

WEś *Antimonium crudum*, to ieſt ſpiſglaſu, z grubá przetłuczonego, y w węzełku záwiązánego łotow ośm, *Salſi Parilli*, orzechow włoſkich zielonych niedoyrzáłych ſuſzonych, oboygá po ſześć łotow, drzewá gwaiakowego łotow dwánaście, korzenia polipodyi łotow cztery, bukwice, przeraczniku, oboygá po garści, naſienia kopru włoſkiego garść, wody gárcy cztery, warz, (wprzod wymoczywſzy) do połowy, przecedźiwſzy daway po puł kwarty ciepło, dwá rázy ná dźień przed wánną.

Dekokt oſobliwy otwieráiący, poty pobudzáiący, krew czyſzczący, y lekko purguiący.

WEś drzewá gwaiakowego, łotow dwá, naſienia chiny pokráiáney łotow ſześć, drzewá ſáſafras, ſandałowego, cytrynowego, drzewá iáłowcowego, káżdego po cztery łoty, ſpiſglaſu przetłuczonego, y w węzełku záwiązánego łotow ośminaście, korzenia polipodyi, kopru włoſkiego, ſelerowego, ſzparagowego, káżdego pokráiawſzy po trzy łoty, *Rheponicum*, korzenia ciemierzyce czarney, oboygá po dwá łoty, rozynkow wielkich, fig, oboygá po puł funtá, rogu ieleniego garści dwie, hányſzku garść, wody gárcy ſześć, námocz przez noc, názáiutrz warz áż trze-

trzecia część wywre, przecedźiwszy, námocz w węzełku *Rhabarbarum* łotow trzy, daway zá napoy miásto piwá.

Jeżeliby mętny był dekokt. Weś kilká białkow iáiowych, rozbiy ie iák naylepiey, zmięszay z dekoktem, przywarz, y przecedź przez płát sukienny, y schoway ná źimno.

Dekokcya chiny ná kászel, ná wyschłość ciáłá, ná krew zepsowáną &c. bárdzo zálecony.

WEś korzenia chiny, w tálárki pokráiáney, łotow dwá, korzenia polipodyi łot ieden, źiela przetaczniku szczyptę dobrą, rozynkow wielkich ponákrawánych łotow trzy, puł cytryny świeżey, hányszku łot, waysztynu białego łot, saletry puł łotá, námocz wszystko w rosole kápłonim nie tłustym, álbo od sztuki mięsá, ktorego ma bydź trzy kwarty, warz do połowy mnieyszey, przecedźiwszy włoż trochę kwiátu muszkátowego, piy z ráná ciepło co dźień, y ku wieczorowi, tá dekokcya służy ná ieden dźień, ná inne co raz nową trzebá wárzyć, pić ták przez Niedźiel dwie.

Bochetum, názywa się dekokt wárzony, to iest od pozostáłych *species*, od wárzenia dekoktu, przydáiąc nieco świeżych *species* wárząc, co służy przy tám tym zá napoy zwyczáyny miásto pićwá. Dáią się też w niektorych chorobách *Decocta alternantia, & purgantia*, ktore gotuią się z ingredyencyi wzwyż opisánych, przydáiąc *Senes*

Polipodium Rhaponticum, Mecboacane, Radices Hellebori nigri, Rhabarbarum &c.

Item. Náuczáią niektorzy że ludźie ubodzy ktorym trzebá záżywáć dekoktu, á ná to ich nie stáć, mogą beśpiecznie z domowych drzew wárzyć go, iáko to z drzewá iáłowcowego, berberysowego, osobliwie z korzenia iego, z dębiny młodociáney, z bukszpanu, z iesionowego drzewá, z sakłakowego, z kruszynowego &c.

Sposoby dawánia ná śáliwácye z okolicznościámi.

POBudzenie saliwacyi, nie tylko służy ná dworską chorobę, lecz y ná inne rozmáite, iáko ná páráliż, ná kołton, ná kontrakcye rąk, y nog, ná fluxy, ná łománia po kościách, ná ráká &c. Z tą iednák przestrogą, że według lat, komplexyi, y sposobności ákkomodowáć się máią, iáko o tym niżey będźie.

Troiákim sposobem saliwácye poruszone bydź mogą, to iest przez ustá, biorąc ná nię, przez kurzenie, y przez smárowánie.

Przez ustá. Weś *Turpeti mineralis* gran pięć, *Mercurij dulcis* gran dźiesięć, złącz do kupy, y mięszay w możdźierzyku kámiennym, álbo szklánym przez kwádráns, potym zmięszay z konfektem rożowym, obsyp cukrem, y day połknąć, daway ták co dźień ná káżdy poránek, áż poko saliwácye nie nástąpią.

Al-

Albo weś *Mercuriÿ dulcis* gran ośm, álbo troche więcey dla mocnieyſzych, przyday *Mercuriÿ vitæ* grano iedno, ágituy długo w moźdźierzyku kámiennym, zmięſzay z konfektem rożowym, y day, czyń ták co dźień, poko ſaliwacye nie náſtąpią.

Lecz naylepſzy ſpoſob ná poruſzenie ſaliwacyi przez uſtá dáiąc ſámo *Mercurium dulcificatum*, náprzykład, pierwſzego dniá day gran piętnaście, utárſzy ſubtelno, y z rożą zmięſzawſzy, drugiego dniá gran ośminaście, trzeciego y czwartego po dwádźieściá, áż ſaliwacye náſtąpią.

Przez kurzenie. Weś *Cynabaris Antimoniÿ*, mirrhy, oboygá zárowno, utárſzy ſubtelno warz, rzucay ná węglè biorąc ná koniec nożá nie często, dość zá iednym rázem trzy, álbo cztery rázy, á chory niech párę, álbo dym bierze w uſtá przez ſzklány liiek, czynić ták co dźień dwá rázy, áż poko ſaliwacye nie náſtąpią.

Inſi *ad Cynabarum* dodáią ſtoraxu, burſztynu, benzoinu, lecz máło potym.

Przez ſmárowánie. Weś żywego ſrebrá przedniego, terpentyną álbo śliną czczą umoczonego łotow dwánaście, lubo mniey trochę, *Ungv. de althea* łot, oleyku rumienkowego ile potrzebá, zmięſzay żeby ſię żywe ſrebro utárło ſmáruy tym w cieple wſzyſtkie ſtáwy, nie ktorzy ſmáruią grzbiet, lecz to rzecz niebeśpieczna.

Ieżeli záś kto chce mieć mocnieyſzą máść, niechże więcey da żywego ſrebrá do wzwyż opi-

pisáney wagi, sádłá náprzykład łotow sześć, może y ośm, dla mocnieyszych, inni biorą zárowno ták sádłá, iáko y srebrá, lecz bárdzo wiele, insi mięszáią z sámą máścią ślazową, inni rożne mixtury czynią, ná ktorych máło należy gdyż wszystek fundáment należy ná żywym srebrze.

Czás bránia ná saliwácye nayspośobnieyszy wiosná, y iesień procz przymuszáiącey potrzeby, ktora odwłoki cierpieć nie może.

Kiedy się saliwacye spráwowáć máią, przez saliwacye, trzebá chorego smárowáć zráná ná czczo o godźinie szostey, ktorzy záś są słábey komplexyi, máią wprzod záżyć rosołu, álbo polewki po iáiu, silnieysi mogą záżyć dekoktu ciepłego, przycukrowawszy go.

Smárowáć chorego od niższych części ciáłá ku gorze, raz tylko ná dźień, chybáby był ktory nátury przymocnieyszey, może y słábych drugi raz smárowáć, lecz tylko *extremas partes*, to iest stáwy, u rąk, y nog, áby pierwszemu dopomoc, bo powtorne smárowánie názywáią medycy *inunctio particularis*, á pierwsze *universalis*: Smárowáć záś chorego poki saliwacye nie nástąpią, co bywa pospolicie w trzecim, álbo w czwartym dniu, ieżeli saliwacye z oporem będą się otwieráły może ieszcze raz násmárowáć, álbo chustámi ciepłemi ciáło ścieráć ráno, y ná noc.

Item. Gdy się dáie ná saliwacye otyłym, tákże flegmátykom, y máiącym słábość w suchych żyłách, ná ten czas do smárowánia trzebá przy-

da-

dawáć ſtoraxu rzadkiego, ktory ſię názywa *Storax liquida.*

Item. Trafia ſię często ze zrázu ſaliwacye dobrze odchodzą, á potym wkrotce álbo máło, álbo cále uſtáną, przed czáſem, ná ten czas trzebá náturę pobudźić lubo náſmárowániem, lubo przez uſtá dániem &c. to ieſt tym co przedtym.

Item. Saliwacye doſkonáłe ná ten czas ſą gdy náſtąpi ſłábość znáczna, uſt, y dźiąſeł nábrzmienie, zápalenie, y opryſzczenie.

Item. Obſerwowáć potrzebá że po káżdym náſmárowániu chorego obwinąć w chuſty, álbo w prześcierádło, y z wierzchu nákryć áby ſię zápocił, á gdy ſię ſpoci, y z godźinę w pocie poleży, otrzeć go, y dáć mu ſię czym poſilić, zápocenie ná to ieſt potrzebne, áby tym łatwiey ſmárowánie wewnątrz przenikáć mogło.

Item. Pod czás ſaliwacyi chory niech nic innego nie ie tylko roſoły, bullion, polewki, iaycá miękko, káſzę rzadką ięczmienną.

Item. Trafia ſię że pod czás ſaliwacyi rożne przydáią ſię ſymptomátá, iáko to gorączká, álbo konwulſye, álbo anginá, álbo ſuffocatia, álbo poty zbytnie, álbo biegunká &c. Więc ná ten czas może według potrzeby chory ákkomodowáć lekárſtwá, y krew puśćić, enemę dáć, purgáns &c.

Trafia ſię y to, że gdy ſię da ná ſaliwácye zwłaſzczá przez uſtá, miáſto nich purgánſe náſtąpią, więc *ductum* nátury trzebá *juvare.*

Item.

Item. Pod czás ſaliwacyi koſzul áni pościel odmieniáć nie trzebá, oſobliwie gdy ſię przez ſmárowánie czynią, álbowiem te rzeczy przeſzły ſmárowániem, więc też mogą bydź po częśći pomocą do lepſzego effektu.

Item Przed záczęciem ſaliwacyi trzebá ciáło dobrze przepurgowáć lekárſtwy, mięſzáiąc między niemi *aperitiva & digeſtiva.* Krew tákże ma bydź upuſzczona, potym dobra ieſt rzecz záżywáć kąpieli wodnych przez tydźień, y dáley.

Item. Ná dworſką chorobę choruiący, ieżeliby miał inne choroby do niey przyłączone, to ieſt obſtrukcye wnętrzne, gorączkę wnętrzną, álbo duſzność, y káſzel, wyſchłość, álbo z ciáłá opádnienie, ná ten czas trzebá wprzod należytemi medykámentámi te áffekcye choć po częśći uſpokoić, potym przyſtąpić do ſaliwacyi.

Item. Gdy ſię zákończą ſaliwacye, ktore zwyczáynie do dwoch Niedźiel, á czáſem y trochę dáley przeciągnąć ſię zwykły, trzebá krew puśćić, purgáns wźiąć, ieżeliby tego byłá potrzebá. Ieżeliby chory miał w ſobie po ſaliwacyach iáką gorącość, ma záżywáć kąpieli z wody rzeczney bez źioł, ieżeli záś będźie blády, nędzny, wyſchły, ma záżywáć mleká oślego, álbo kobylego, álbo koźiego, ieżeliby tego wſzyſtkiego nie było, ma pić dekokt.

AD-

ADDYTAMENT
O Ospie, y Odrze.

PRzyczyná Ofpy ieft naypewnieyfza krew nie czyfta, ktorą płod w żywocie mácierzyńſkim oftátnich mieſięcy ciagnąc do fiebie karmi fię, zkąd po cáłym ciele gdy fię rozeydzie przez lat kilká zátáiona ſpokoynie zoſtáie, potym gdy náturá tey nieczyſtości dáley znieść (iáko rzeczy ſobie przeciwney) nie mogąc wzburza fię ná- kſztałt winá młodego, przez co nieczyſtość owá záciągniona z mátki od czyſtey krwie oddziela fię, y *per Crisim* wyrzucona ná wierzch bywa, zkąd náſtępuie ſercá álterácya, á ztąd gorączká.

Przyczyną też bywa zárázá iedno od drugiego, álbowiem czáſámi pánuią oſpy zaráźliwe, y choć ią kto miał, znowu mieć muſi, co pochodźi z influencyi niebieſkich.

Znáki poſpolite náſtępuiącey oſpy, bol głowy, oſpálſtwo znáczne, wzdrygánie ſię weśnie, ſzaleńſtwo, á czáſem y konwulſye, drżenie członkow, kichánie częſte, ziewánie, y przeciągánie ſię, ochrapienie, káſzel, oddech ciężki, roſpalenie, bol grzbietá, nudności, nieſpokoyności, łez z oczu dobrowolne dobywánie ſię, oczu odmiáná, y świerzbienie, twarzy nábrzmiáłość, y rumieniec.

Niebeśpieczną oſpę znáczy gorączká wiel-

ka

ka, ktora ſię nie mieni, to ieſt nie umnieyſza, po wydániu ſię ná wierzch oſpy, tákże nudności, y wielkie ckliwości. Duſzność, ktora znáczy álbo oſpę ná płucách, álbo wrzod, álbo anginę, to ieſt w gárdle zápalenie wielkie, álbo znáczy ſił osłábienie wielkie, tákże gdy będźie prágnienie wielkie do picia, á przytym oddech ciężki, bárdzo zły znák ieſt, tákże gdy ſię przyda biegunká, ktoryná iák krew, znáki pewne śmierci, tákże gdy ſię nierychło wydáią, y gdy ſię pokażą, znowu ſię kryią, tákże gdy ſię między niemi powydáią mákuły czarne, wſzyſtkie te znáki ſą bárdzo złe, y śmiercią grożące.

Odrá ieſt káżdemu wiádoma przyczyná iey ieſt krew, ktora zburzywſzy ſię wyrzuca, álbo oddala od ſiebie, co iey ieſt ſzkodliwego ná wierzch, przy ktorey też bywa gorączká, y inne ſymptomata podobne, iáko y w oſpie, iákoż máło ſię rożnią od ſiebie. Bywa też odrá zaráźliwa, ktora pánuiąc między ludźmi w znáczne wprowádza álterácye. A pod czás y morzy.

Oprocz tego trafiáią ſię kroſty podobne oſpie, świecące ſię iák kryſztał, z ktorych wychodźi wodniſta máterya, tákże kroſty názywáią ſię *Cryſtalli*.

Drugie tákże názywáią ſię *Tubercula*, podobne też oſpie, z ktorych máło odchodzi máteryi ropiſtey, y nie gęſto, lecz tu owdźie po ciele ſię wydáią bez gorączki, y prędko giną.

Trzecie názywáią ſię *Rubeola*, to ieſt kroſtyma-

máłe, y czerwone, ktore niekiedy sáme z rospaleniem, y kászlem wydáią się, á czásem między ospą, á pod czás gdy ospá zniydźie.

Czwarte názywáią się *Rossalia*, to iest mákuły czerwone, y zápalone, ktore zaledwie z znáczną nábrzmiáłością po cáłym ciele iákby roża tu owdźie rozwlekłe ná początku, lubo czwartego, álbo piątego dniá wydáią się, dáley záś po cáłym ciele się wydáią, ták że się zda iákoby zápalone cáłe ciáło, ten kolor iáko ná początku, ták ku końcowi części rozrzedzáiąc się schodźi, ktore pospolicie w dźiewiątym dniu cále niszczeią, po ktorych łupierze z ciáłá schodzą.

Sposoby do leczenia ospy.

W Leczeniu ospy trzy czásy pilnie obserwowáć potrzebá. Pierwszy czás *Ebullitionis*, to iest: kiedy się zánosi ná ospę, czego przez znáki opisáne dochodźić się ma. Drugi czás *apparitionis*, to iest gdy się ospá wydáie. Trzeci czás *Supparationis*, to iest gdy się doskonále wyda, y ponábiera.

Gdy się ospá ma wydawáć iák się znáki tego pokażą, ná ten czas służą lekárstwá ktore *fervor* mityguią, á tákie máią bydź nie co cierpkie, y ściągáiące, krwie upuszczenie bárdzo pomocne iest, gorących lekarstw, ktoreby krew bárdziey zápaláły, y mieszáły, iáko są *Bezoardica* strzedz się, gdy się záś poczynáią wydawáć, ná ten czas *Bezoardica* służą, iáko sam kámień *Bezoar*, iest bárdzo

dzo ſkuteczny, tákże drugie *Bezoardicum animale* tákże *Sal volatile viperarum*, choć y ſam *pulvis* tákże *Pulvis pannonicus*, *Bolis &c.* y inſze o ktorych niżey.

Zá napoy zwyczáyny, naylepſza ieſt tyzánná, z ięczmieniá, ále lepiey z krup perłowych wárzona, przydáiąc álbo rogu ieleniego, álbo ſłoniowey kości tártey, álbo korzenia ſzczawiowego oſobliwie ná początku, gdy záś gorączká nie ták bárdzo ieſt wielka, w ten czas wárzyć tyzánnę z ięczmieniá, przydawſzy fig.

Ieżeli po wydániu ſię oſpy gorączká będźie znáczna, oddech ciężki, uryná gęſta, y bárdzo czerwona, y inne znáczne ſymptomatá, znák ieſt że náturá zbytniemi złemi humorámi ieſt obciążona, więc ná ten czás krwi upuſzczenie bárdzo ieſt potrzebne, y ták potrzebne, to krwi upuſzczenie w niebeśpieczney oſpie, że y naymłodſzy wiek nie ieſt do tego przeſzkodą, tych bowiem czáſow w zwyczay weſzło z rády poważnych medykow, że w czwartym, á náwet y w trzecim roku beśpiecznie puśćić może krew, co w innych kráiách práktykuią, że iednák ták bárdzo młody wiek záledwie to znieść może, więc ieżeliby do tego przyiść nie mogło, ná to mieyſce lubo báńki ſiekáne, lubo piiawki ná grzbiecie, ná łopátkách, y ná udách ſtáwić ſię máią. Purguiące lekárſtwá mieyſcá nie máią, lecz nim ſię oſpá wyda, bárdzo pożyteczne ſą.

Aby ſię oſpá zewnątrz iák naylepiey ná wierzch wyda-

wydáłá, ſpoſob ná to poſpolity ten: weś fig ſuchych mięſiſtych łotow czternaście, ſoczewice z zwierzchniey ſkorki ochędożoney trzy ćwierci łotá, *Gumi Laccæ* puł trzeci ćwierci łotá, *Gumi Tragana*, naſienia kopru włoſkiego po puł łotá, warz w kwarcie wody, áż trzecia część wywre, przecedźiwſzy daway pić częſto.

Albo weś korzenia kopru włoſkiego, ſzczawiowego, oboygá po dwá łoty, rogu ieleniego tártego łot, polney dryakwi *Scordij*, S. Ianá źiela káżdego po garści, fig mięſiſtych ſześć *Gumi Laccæ* trzy ćwierci łotá, naſienia rzepnego, *Cardui benedicti* po puł łotá, ſoczewice ochędożoney ze zwierzchniey ſkorki puł łotá, *Gumi Tragacenti* pułtory ćwierci łotá, warz w puł gárcu wody, áż trzecia część wywre, przecedźiwſzy przyſłodź ſyrupem limoniowym, daway częſto po łyſzce.

Ieżeliby *malignitas* gorę bráłá, iáko ſię trafia w zaráźliwey oſpie, ná ten czas *Alexifarmaca* ſą naypotrzebnieyſze, iáko konfekt hyacintowy, kámień bezoardowy, *Pulvis Pannonicus &c.*

Ieżeliby w pierſiách ciężkość byłá, ná ten czas mogą ſię dawáć iulepy odwilżáiące, y poruſzáiące máteryą, iáko iulep fiałkowy, z lukrecyi &c.

Ieżeliby ſię wrzod w uſtách zrobił, záżywáć ná to ięczmieniá wárzonego, przydáiąc *mel Roſarum*, á ieżeliby ſię korrupcya zábieráłá, ná ten czas *Ungventum Ægyptiacum* ſłużyć będźie.

Ieżeliby ſię biegunká przydáłá, udáć ſię do

zátwierdzáiących medykámentow, á naybárdźiey enemy ſłużą tákie.

Weś mleká, zágaś w nim kilká rázy roſpalone żelázo, przyday żołtek od iáiá, y cukru, álbo warz ięczmień przydawſzy roży ſuchey, przecedź zápraw żołtkiem, y cukrem.

Trzebá iednák w tym oſtrożności, álbowiem trafia ſię częſto, że ná oſpę choruiące dźieci miewáią biegunkę, z przyczyny gliſt, zkąd wielkie niebeśpieczeńſtwo, oſobliwie gdy długo trwa, álbowiem z tey przyczyny oſpá nie może ſię dobrze ná wierzch wydáć. Ieżeli z przyczyny gliſt biegunká będźie, z tych znákow łátwie doyść ſię może, nayprzod exkrementá bywáią przygrubſze, y flegmiſte, kolor ich ſzáry, álbo biały, czego doſzedſzy ordynowáć ſię máią medykámentá gliſty morzące, y enemy ápplikowáć potrzebá ſłodkie.

Item. Pod czás oſpy trafia ſię, że nerki bywáią zránione, zkąd uryná pokázuie ſię krwáwa, ná co ſłużą emulſye, to ieſt mleczká z naſion zrobione, przykładáiąc *Trobiſcos* alkekingi, álbo *de Carabe.*

Dla ochrony oczu, ktore pod czás oſpy rożne defektá ponoſić muſzą, nim ſię tedy oſpá wydawáć pocznie, álbo gdy ſię iuż pokázuie przemywáć ie w káżdą godźinę wodką babczáną, zmięſzawſzy do niey rożáney, y trochę ſzáfránu.

Ieżeliby záś w ſámym oku kroſty ſię pokazáły, ná ten czas zápuſzczáć ie częſto krwią go-

łę-

łębią, álbo wodką tą. Weś wodki z roży białey łotow cztery, wodki świeczkowey puł łotá, *Trochiscorum alborum Rhasis* ćwierć łotá. Tucyi preparowáney skrupuł, kámfory gran pięć, száfránu gran dwie, zmaczay w tym chustkę cienką nie krochmálną, y przemyway oczy.

Ieżeliby się exulcerácya w oczách przydáłá, używay tego: weś bleywásu wypalonego trzy ćwierci łota, *Sarcocolli* ćwierć łotá, *Gumi Tracagunti* skrupuł, *Opÿ* gran dwie, wodki z kopru włoskiego kwáterkę, zmięszay, y przemyway, tákże y zápuszczay w oczy.

Ieżeliby oczy ták nábrzmiáły, żeby ich otworzyć chory nie mogł, warz siemie lniáne, y *Fænum Græcum* w wodźie, przecedźiwszy maczay chusteczki, y przykładay ná oczy. A ieżeliby się bielmo, álbo mgłą zayście oká pokazáło, zásypuy ie cukrem białym, iák naysubtelniey utártym.

Item. Niektorzy máią zá osobliwą rzecz dawáć do picia przez cáły czás ospy wodkę polney ruty, co nie od rzeczy, álbowiem gorączki nie przyczynia, y pomaga do wydawánia się ospy. Co się tycze przekłocia krost, to się ma záchowáć, że ieżeli w nich pokázuie się máterya rzadka, sina, ná ten czas przekłoć, álbo przestrzygnąć się nożyczkámi máią, áby iádowity humor ciáłá nie gryzł, gdy zás máterya iest *digesta*, to iest, biała iák ropá, dáć im pokoy, tylko smárowáć ich może oleykiem migdałowym. Aby ciáło

bliznámi po oſpie nie było oſzpecone, procz innych rzeczy, tá ieſt naypewnieyſza, to ieſt ſłoninę iák nayczyśćieyſzą przypaláć nád świecą, á śćiekáiącą, tłuſtość puſzczay ná śmietánę, zmięſzawſzy ſmárowáć ćiáło, iák ſię tylko oſpá wydawáć poczyna, áż do końcá.

Item. Zrob mleko z naſienia konopnego, z wodką rożáną, tym ſmáruy.

Item. Niektorzy śćieráią wodką z kwiecia bzowego.

Ieżeliby ſię w noſie oſpá powydawáłá, dawáć do wąchánia ocet rożowy: tákże maczáią knotki w mleku wárzonym, z ſiemieniem lniánym wkłádáć w nos.

Dla ochrony gárdłá od kroſt niektorzy woreczek nátłoczywſzy ſzáfránem, ſkrapiáią go pokármem białogłowſkim, y przykłádáią.

Dla ochrony oczu, od iákiey áffekcyi z oſpy, niektore białogłowy co dźień oczy dźiecku liżą ięzykiem.

Proſzek nayoſobliwſzy ná oſpę ktory Medycy názywáią Pulvis Joelis.

WEś naſienia naſturcyowego, orlikowego, oboygá po ćwierci łotá, rogu ieleniego świeżego, álbo iednorożcu dwá ſkrupuły, korali czerwonych, pereł prepárowánych, oboygá po ſkrupule, uczyń ſubtelny proſzek, dáie ſię ná raz od puł ſkrupułu, do cáłey dragmy.

Odrá temiż ſię ſpoſobámi leczy co y oſpá, oprocz tego, pod czás odry, naylepſza rzecz ieſt dawáć po troſze mirrhy ſubtelno utártey w ſycie miodowey, y ſámę ſytę dáią pić zá napoy, gdy wielkiey gorączki nie máſz.

O ſuchotách dźiecinnych.

SUchoty dźiecinne z wielu przyczyn przydáią ſię, to ieſt: álbo z mátki gdy zły pokarm ma, álbo z gliſt, álbo z iákiey wnętrzney złey dyſpozycyi, to ieſt z żołądká, álbo wątroby &c. álbo z zarázy, iednák nayczęściey ſię przydáią z robakow, ktore ſię w grzbietách ich rodzą, á te ſą bárdzo ſubtelne, á im dłużey w ciele zoſtáią, tym bárdźiey dźiecie niſzczeie.

Ná wywabienie tych robakow, ten ieſt ſpoſob. Wſadź dźiecie do kąpieli, w ktorey ośrodką chlebá z miodem práśnym nácieray, ták grzbiet, iáko y ręce, y nogi, iáko ſię wydádzą, ścieray ie, álbo chlebem ſámym, álbo lepiey nożem oſtrym, lubo brzytwą oſtrożnie.

Item. Kąpią w ſycie miodowey.

Item. Z iákieykolwiek przyczyny ſuchoty będą. Weś źiela ktore wilczym grochem zowią, warz ie w wodźie, y tym kąp dźiecie. Ieſzcze lepiey gdy przydaſz bóránich nożek potłuczonych.

Item. Weś podbiałku, wilczego grochu, rumienku po trzy garści, ięczmieniá cztery garści,

nożek báránich co chceſz przyday liścia wierzbowego, álbo ſkory, warz, y kąp w tym dźiecie, iák wyidźie z kąpiele, ſmáruy go ſádłem liſim, álbo pſim, przytym upraż w mleku podbiału, przecedź, daway pić dźiecięciu.

Ieżeliby pochodźiłá tá chorobá z gliſt, o tym ná ſwym mieyſcu.

Robaczki rodzące ſię w grzbietách dźieci, názywáią ſię *Crinones*, znáki ich ſą, że choć wiele dźiecko ie, przecię ſchnie.

O rożnych chorobách pierſi Białogłowſkich.

W Kilká dni po porodzeniu, zwykłá pod czás położne białogłowy nápadáć gorączká wolna, ktora názywa ſię *Febris Lactea*, przyczyną tey álterácyi ieſt pokarm, że álbo ſię mieni, y mięſza, álbo ſię ſpieka, zkąd pierſi zápaláią ſię, twárdnieią co poſpolicie názywa ſię *rożą*.

Znáki tey gorączki. Nayprzod źimno, álbo ráczey ogrążenie, po ktorym náſtępuie gorączká, prágnienie, pierſi nábrzmiáłość, lub w krzyżu, pomięſzánie humorow, á potym zápalenie pierſi.

Leczenie tey álterácyi ſpuścić ſię ma ná náturę cyrkuluiącą, oſobliwie gdy *lochiorum fluxus* ieſt należyty, naypewniey iednák rozrywa ſię potem, ieżeli ſam dobrowolnie przyidźie, ináczey dopomoc ſię ma náturze, iednák oſtrożności potrze-

trzebá, áby tá lekka gorączká nie odmieniłá ſię w gorſzą.

Ieżeli nábrzmiáłość pierſi z pokármu będźie, ná to naylepſzé ſą przykładánia plaſtru, *De ſperma ceti*, álbo weś minii łotow ſześć, cynobru zwyczáynego łotow trzy, woſku y oliwy ile potrzebá, uczyń plaſter, y przykładay ná pierſi.

Albo weś woſku białego łotow ſześć, oleyku migdałowego łotow cztery, roſpuść nád ogniem y przykładay, kto nie może mieć náprędce oleyku, niech da máſſy migdałowey.

Ieżeliby ſię záś ná wrzod zbieráło, co ſię częſto trafia, w ten czas przykłádáć máści, álbo plaſtry odmiękczáiące, á iák ſię zbierze otworzyć nie czekáiąc áż ſię ſámo otworzy.

Ieżeli po odſádzeniu od pierſi dźiecięciá pokarm zgubić potrzebá, ná to ſpoſoby ten: nayprzod wyſtrzykiwáć pokarm ná węgle zarzyſte, álbo ná roſpalone żelázo, ginie pokarm.

Item. Weś trybule świeżey, rozwierć w donicy, włoż máſſá, przyſmaſz, y obłoż pierſi.

Item. Weś máści topolowey, ſoku z mięty rowne części, zmięſzay nád ogniem, y zmaczawſzy w tym chuſtę, obłoż pierſi.

Item. Weś miodu práśnego kwáterkę, terpentyny rzadkiey puł kwáterki, ſzáfránu tártego puł łotá, zmięſzay, náſmáruy tym pápier bronatny, y przyłoż ná pierſi.

Item. Warz w occie kwiát krokoſzowy, y przykładay ná pierſi.

Item.

Item. Z rzepnego naśienia oleiem náſmáru pierśi, á ná wierzch przyłoż pápier miodem ná ſmárowány, potym podwiąż pierśi.

Item. Máść topolową zmięſzay z mioder práśnym, y przykładay, álbo miod z ſolą.

Gdy ſię pokarm zśiáda w pierśiách, nayprzod gryść naśienie kopru włoſkiego, álbo hányſz.

Item. Do wnętrznego záżywánia, ſłuży ná to oſobliwie *Spiritus ſalis armoniaci dulcis*, záżywáiąc go w wodce trybuli.

Albo weś oczek rákowych, rogu ieleniego utártego, oboygá po ſkrupule, zmięſzay, y day w winie.

Item. Náſyp worek proſem, álbo ryżem, praż w mleku, y przykładay ná pierśi.

Ná toż ſłuży plaſter *de Achilon ſimplex*, tákże *de Galbano cum Gumi Ammoniaco & Croco.*

Item. Weś liścia liliowego, ślazu ogrodnego, zwarz, wierć w donicy, przyday woſku, przyſmaż, y przykładay ná pierśi.

Ieżeli ſię trafi że mámká, álbo mátká dziećięćiá karmić nie może, gdy álbo poroni, álbo dziecię umrze, tym ſpoſobem procz wzwyż opiſánych ſtrácić pokarm może.

Weś ośrzodki chlebá żytnego, przyday mięty ná proch utártey, ſoli, octu rożowego, zmięſzay, y przykładay.

A ieżeliby ſię pokarm zśiadł, ná to przykłádáć ziołá máteracyk z nich zrobiwſzy á te ſą. Trybulá, pietruſzká, kuroſtęp, boćianie noſzki, kwiát bzowy.

Al-

Albo codźiennie ſmárowáć tym: weś ſádłá kápłoniego, máśći bzowey po dwá łoty, oleyku fiałkowego łot, zmięſzay, álbo weś máſłá świeżego przyday *Spiritum ſalis armoniaci*, zmięſzay, y ſmáruy.

Iáko pokarm ſtrácony, álbo umnieyſzony przywrocić.

DLa nábycia pokármu, poſpolicie záżywáią naſienia kopru włoſkiego, czarnuſzki, hányſzku, kwiátu bzowego, wárząc to wſzyſtko w mleku, y piiąc przecedziwſzy, tákże żuiąc w uśćiech uſtáwnie pomienione naſioná.

Item. Niektorzy bárdzo zálecáią gliſty źiemne ſuſzone, y ná ſubtelny proch utárte, záżywáiąc ich po dwá ſkrupuły ná raz w wodce z kopru włoſkiego, ſmáruiąc tákże pierſi z tychże gliſt oleykiem, ſmáżąc ie w oliwie.

Item. Bywa w aptykách *Spiritus ſalis armoniaci Aniſatus*, tego záżywáiąc ieſt ſkuteczny.

Ieżeliby z nagłego przeſtráchu, álbo gniewu mátká, álko mámká poálterowána byłá, ná ten czas nie ma dawáć pierſi dźiecięciu, ále pokarm wyſtrzykáć, y záraz wźiąć ten proſzek. Weś oczek rákowych, olbrotu, oboygá po ćwierci łotá, zmięſzawſzy záżyć w winie ná trzy rázy.

Item. Dla przyciągnienia, y przymnożenia pokármu. Weś naſienia hányſzkowego, kopru włoſkiego, oboygá po ćwierci łotá, kolędru ćwierć łotá, cynámonu, korali czerwonych pre-

párowánych, proszku z glist suszonych, *Cinabar nativa*, káżdego po iednym skrupule, cukru tyl ile to wszystko záważy, zmięszay, y daway p ćwierci łotá.

Item. Weś świeżego biedrzeńcu, zwierć warz w mleku, y przykładay ná piersi.

Item. Kryształ, álbo żywe srebro nosząc zá wieszone ná piersiách, przyciągáią strácony po karm.

Item. Częstokroć z zbytniego fráſunku, y ápprehensyi osycháią piersi, y pokarm w nich gi-nie, ná tę trzebá wźiąć purgáns raz, y drugi, potym warz w wodźie koper włoski, czárnuszkę, lukre-cyi korzeń przecedźiwszy, záżywáć w tym pro-szku z glist, y oleykiem z nichże smárowáć piersi.

Item. Niektore białogłowy máią zá rzecz o-sobliwą záżywáć kámieniá tártego, ktory się ná-zywa *Lapis Galactices*, álbo *Lac Lunæ*, ná raz puł ćwierci łotá, y więcey, w polewce migdałowey.

Ná opryszczenie Pupillarum, *to iest cyckow.*

WEś oleyku liliowego trochę, przyday tucyi prepárowáney, smáruy tym cycki, á po wie-rzchu posypuy tucyą, y pápier przyłoż, álbo li-stek bábczány.

Item. Pánie smáruią pomádą, á ubogie psim sádłem, álbo máścią topolową, zmięszawszy do niey trochę śmietány,

Item.

Item. Weś máści rożáney, przyday tucyi, ſmáruy.

Item. Poſypuy ſámym cukrem, zgoi ſię, álbowiem cukier ſuſzy, y prędko goi, ieſzcze prędzey przydawſzy tucyi.

Przed dawániem pierſi dźiecięciu, záwſze wprzod obmyć pierś winem ciepłym.

Ná rożą w pierſiách.

JEżeli ſię roża w pierſi wdáłá, á przytym byłáby gorączká, álbo febrá, ná ten czas ſłużyć będą lekárſtwá, poty pobudzáiące. Weś wodki *Cardui Benedicti*, z kwiecia bzowego, oboygá po dwá łoty, ſzczęki ſzczupakowey ráczych oczek, rogu ieleniego, káżdego po ſkrupule, zmięſzay, przyday ieżeli maſz iulepu z máczku polnego, day ná noc dla zápocenia ſię.

Do powierzchownego przykłádánia, dobra ieſt ſkorá ze bzu źielona, ktorą zmaczawſzy wprzod w proſtey gorzałce gorącey z lekká wycisnąwſzy, potrząſnąwſzy ſtochmalem, álbo bleywáſem przykłádáć. Albo też kwiát rumienkowy, zmięſzawſzy z otrębámi, álbo kwiát bzowy z mązką, álbo dryakiew zmięſzawſzy z gorzałką, z ſoląą, álbo máścią płoſkonkową ſmárowáć, poſypuiąc proſzkiem z korzenia lukrecyi.

Ná zápalenie pierſi, przykłádáią zwyczáynie ſzáry pápier, miodem poſmárowawſzy, álbo utłuką ná proch bobr, przydawſzy mąki pſzenney, przywarzáią w mleku, y okłádáią.

Ná

Ná zápalenie z wielkim bolem.

WEś korzenia ślazowego, pietruſzki, liśćia ślazowego, rumienku, hizopu, polney dryakw po garśći, kwiátu bzowego, źiela S. Ianá puł garśći, rzepy ſkrobáney dwie garśći, warz w mleku, y przykładay ciepło, á ieżeliby ſię ná wrzod zbiérało, co potym poznáć ieżeli bárdzo wewnątrz rwie, y ſtrzyka uſtáwnie, ná ten czas przykłádáć plaſter *Domelliloto*, álbo *Citrinum*, ktory iáko ſię robi, znaydźieſz ná ſwym mieyſcu.

Ná zbytni pokarm.

WArz w otćie kmin kramny, y przykłáday ná pierſi.

Item. Smaż w oliwie rzodkiew ſkrobáną, y przykładay ieſt rzecz pewna.

Item. Weś iáiec trzy, przyday ſzáfránu, y woſku uczyń plaſter, y przykładay, á przytym ſokiem babczánym obmyway pierſi.

Dla przymnożenia pokármu.

POlny kmin, wſzelkim ſpoſobem używány, mnoży pokarm, tákże naſienie páſternakowe, y kopru włoſkiego.

Item. Kwiát lipowy, wárzyć w mleku, przecedźiwſzy pić.

Item. Kopytá krowie z przednich nog ná popioł ſpal, ktorego używáć, uznaſz ſkutek.

Ieżeliby ſię w pierſi *Cancer*, to ieſt rák wdał, o tym maſz ná ſwym mieyſcu, w rozdźiale o ráku.

Item

Item. *Ná zápalenie w pierśiách.*

WEś naśienia lniánego utłuczonego, zmięszay z miodem, y przykładay.

Item. Weś łáien gołębich utártych, miodu, y wosku, zmięszay nád ogniem, y okładay pierśi.

Item. Łáyná koźie zmięszay z mąką, y z octem, przywarz, y okładay, rzecz pewna, á ieżeliby śię ná *Cancer* zániosło; przykładay koźie łáyno z miodem.

O Gonorrhei.

GOnorrhæa, to ieſt: *Seminis profluvium*, iedná bywa łáskáwa, druga *Virulenta*, to ieſt, iádowita, á tá ieſt początkiem, y fundámentem dworskiey choroby, ktorey znáki są te. Nayprzod ná początku máterya biała, álbo żołtáwa, *è vasis spermaticis*, bez bolu, y czucia odchodźi, ták czuiącemu, iáko y śpiącemu, ktora zá czásem psuie śię, y ostrośći nábywa, meat przez ktory przechodźi w członku náturálnym gryźie, y ráni, zkąd bol nástępuie, y iákoby spodem powroz wyciągniony był uryná wychodźi z wielkim bolem, y rznięciem, potym nástępuie cerá bláda, ciáło niszczeie, w lędźwiách słábość &c.

Gonorrhæa nie z iedney przyczyny bywa, álbo *à vitio spermaticarum partium, intemperiei frigidæ & humidæ quæ vel à causis externis tali vi præditis ut nimiâ venere, vel ab humorum affluxu, vel à vitio seminis ipsius, quando est vitiosum, vel acre & calidum*

dum, vel crudum aquosum, & tenue, vel virulentum & malignum, quale in lue venerea contrahitur, vel à spermaticorum vasorum, & testium imbecillitate ex venenata lue contracta.

Sposoby do leczenia.

PRoste *profluvium seminis* łatwie uleczyć się może. Nayprzod kłádąc się spáć, ziedz gałkę muszkátową, nic potym nie piy.

Item. Weś terpentyny ćwierć łotá, warz ią w wodce rożowey, álbo babczáney, żeby stwárdniáłá, wyimi z wody, przyday *Rhabarbarum* tártego ná proszek skrupuł ieden, umięszay, przesyp cukrem, y połkniy pokráiawszy na káwałki, czyń ták co dźień przez trzy dni, álbo poki nie ustánie.

Item. Bálsam biały *de Copalba* zwány, záżywány z konfektem rożowym stárym, álbo z sokiem pigwowym gęstym, iest osobliwym rátunkiem.

Ieżeliby z gorączki pochodźiło, krew z ręki puścić potrzebá, przytym warz lukrecyowy korzeń w wodźie, przydawszy skory z drzewá tarnkowego, y kolędru trochę, przecedźiwszy piy przez dźień, y drugi, nie piiąc piwá.

Item. *Ad gonorrhæam simplicem ex effrenata venere.*

WEś málmázyi przedniey kwáterkę, włoż másłá, zgrzey, zmaczay chustę, włoż ná krzyże, przytym smáruy oleykiem z gałki muszkáto-

wey wyciśnionym, ieſt rzecz doświadczona ieżeli máłmázyi mieć nie możeſz, weś winá naylepſzego.

Ieżeli będźie *Virulenta*, álbo dawna, trzebá ciáło przepurgowáć kilká rázy, potym krew puścić, ieżeli ſiły, y inne okoliczności pozwolą, potym pić dekokt, á ieżeli nie dawna, y nie iádowita będźie, może innemi ſpoſobámi niżey podánemi utrzymáć ią: do purgánſow naylepſzy ieſt *Mercurius dulcis*, álbo *Cinabaris nativa cum reſina Jalappæ, & extracto Rhabarbari*.

Item. Weś *Rhabarbarum* przedniego, ná proſzek utártego ſkrupuł ieden, *Diagredis*, gran ſiedm, *Mercurij dulcis* gran dźieśięć, kolofonyi puł ćwierci łotá, zmięſzay z konfektem rożowym ſtárym, przeſyp cukrem, y day ná raz pokráiawſzy w káwałki, po purgánſách, záżywáć rzeczy zátwierdzáiących, tákich, álbo podobnych. Weś mięty ſuchey puł łotá, naśienia ſáłaciánego, ruciánego, babczánego, korzenia fiałkowego, ſkorek pomarańczowych, káżdego po ćwierci łotá, kámfory puł ćwierci łotá, zmięſzay, uczyń proſzek ſubtelny, ktorego záżyway ná noc káżdą po ćwierci łotá, w emulſyi, to ieſt w mleczku z máku, y z iąder brzoſkwiniowych, álbo migdałow gorżkich zrobionym, z wodką rożową.

Item. Niektorzy w koźim mleku gáſzą ſtal roſpaloną kilká rázy, do ktorego przydáią ſoku babczánego, y *Bolum Armenum*, według proporcyi y piią codźień z ráná, y ná noc.

Item.

Item. Warz korzeń lukrecyi, przydawszy korzenia *Tormentillæ*, y babczánego, y piy miásto piwá.

Item. *Ossa sepiæ*, bursztyn subtelno tárty, *Gumi Arabicum*, *Bolum Armenum*, *Semen agni casti*, *Lactucæ*, *Camphora &c.* ná tę chorobę są bárdzo dobre, á osobliwie *Terra Catechu*.

Item. Weś mięty suchey, mumii, korali czerwonych tártych, bursztynu, *Seminis agni casti*, káżdego po ćwierci łotá, zmięszay, uczyń subtelny proszek, daway po ćwierci łotá w serwatce, wprzod przepurgowawszy chorego.

Item. *In Gonorrhæa virulenta*, częstokroć przydáie się zápalenie moszen, ná co rzecz osobliwa. Weś ruty, y liścia hebdowego, ususz, utrzyi ná proch, warz w occie, y przykładay często odmieniáiąc.

Item. Ieżeli *fluxus seminis* pochodźi z gorącośći wielkiey, dobra rzecz nośić bláche ołowiáną ná krzyżách, często inną świeżą odmieniáiąc, á we wnątrz też záżywáć emulsyi.

Item. *Gonorrhæa virulenta*, iáko się wzwyż námieniło trzebá pić dekokt, to iest: warz sámo *Lignum Gvaiaci*, przyday *Lignum Juniperi*, *Bucci*, *Rad. Liquiritiæ Tormentillæ*.

Ná prostą Gonorheą, utrzyi gałkę muszkátową, przyday kádźidłá tártego, y trochę kámfory, zmięszay z iáiem miękko uwárzonym, záżyi ná noc raz, y drugi, uznasz pomoc.

Medycy biegleyśi dáią ná to *Pillulas Burdogalen-*

galen-

galenses, czym wiele leczą, *si adsit dolor penis, immergatur in lacte dulci & iniectiones possunt fieri ex lacte cocto cum seminibus Malva Cydoniorum, Consolidæ radices &c.*

Item. Dla ubogich. Weś kolofoniy ktorą smyczki smáruią puł ćwierci łotá, zmięszay z iáiem miękko uwárzonym, day do záżycia.

Item. Spal skorupy iáieczne, utrzyi, daway w serwatce przewarzáney z korzeniem żywokostu, álbo *Tormentillæ*.

Item. Skorki z drzewek tarnkowych warz w serwatce, przecedźiwszy piy, á potym dyetę záchoway.

Item. *Rzecz pewna.*

WEś máści topolowey coć się zda, zmięszay z białkiem od iáiá, smáruy krzyże, po násmárowániu posyp koperwásem palonym, y ná to pápier przyłoż.

Wewnątrz day gałkę muszkátową przypieczoną, przydawszy trochę háłunu w iáiu, uznasz pomoc.

Sok z mięty przewárzywszy, ná prostą Gonorrheą służy piiąc go.

Kto chce więcey wiedźieć, niech czyta Autorow szeroko o tey chorobie piszących, y sposoby do leczenia podáiących, tu dość ná pápugę.

O zátrzymániu mieśięcznego odchodzenia.

ZNáki zátrzymánia zwyczáynego, te ſą: cerá bládá, gorączká wnętrzna, nog ociężáłość, pod czás nábrzmiáłość, á potym zmnieyſzenie, bol w krzyżách, ckliwość &c. Drugi: przetrzymánie odchodzenia zwykło przynośić choroby rożne, iáko to febrę: *Leucoflegmatia* zwána, puchlinę, duſzność, womity krwáwe &c. y im dłużſze przetrzymánie tey expurgácyi będźie, tym trudniey-ſze ſtáie śię do uleczenia, iáko náucza experyencya, że gdy ſzosty mieśiąc zátrzymánie trwáć będźie, záledwie uleczone bydź może, zkąd rożne nástępuią ſymptomátá, o czym czytay Autorow.

Leczenie tey choroby záczynáć śię ma od upuſzczenia krwi z nogi z ſafeny, to ieſt: z żyły nád ſámą koſtką, y z powtorzeniem drugiego, álbo trzeciego dniá z drugiey nogi, ieżeli śiły pozwaláią, potym dawáć purgánſe wolne, tákie, álbo tym podobne.

Weś poleiu, lebiodki, miętki kámienney po ſzczypćie, korzenia lubczykowego, tátárſkiego źiela, ſelerowego, pokrzywiánego, káżdego drobno pokráiánych po dwie ſzczypty, warz to w pułkwarciu wody áż połowá wywre, przecedźiwſzy, y wyciſnąwſzy, námocz *Rhabarbarum* kráiánego łot ieden, mechoakany korzenia dwá łoty, korzenia ciemierzyce czarney, ſeneſu, po łoćie,

czar-

czarnuszki puł łotá, niech moknie przez noc, názáiutrz przywarz, przecedź, wyciśniy, rospuść w tym mánny kalabryny łotow sześć, znowu przecedź, wyczyść białkiem od iáiá, day ná trzy rázy co trzeci dźień zráná ciepło.

Item. *Wino zápráwne, wielce skuteczne ná inne lekárstwá.*

WEś mácierzanki, sawiny, lebiodki, miętki kámienney, poleiu, bożego drzewká, mározny, wierzchołkow centuryi, piołunku rzymskiego, káżdego suchego, y pokráiánego po dwie szczypty, listkow *Dictami Cretici* puł łotá, *Rhabarbarum* dwá łoty, agaryku, to iest: modrzeiowey gębki, mechoaki korzenia ciemierzyce czarney, korzenia kopytnikowego, senesu, káżdego po pułtorá łotá, korzenia lubczykowego, fiałkowego, cynámonu zwyczáynego, gałganu, tátárskiego źiela, *Radices Cyperi rotundi*, káżdego po łocie, czarnuszki puł łotá, wszystkiego z grubá potłukszy, włoż do worká námocz w gárcu winá, niech moknie przez tydźień, codźień worek wyciskáiąc, y znowu zánurzáiąc, potym wyciśniy worek, y odłoż, á w tymże winie námocz znowu w węzełku mirrhy tártey, bobrowego stroiu pokráiánego, boraxu weneckiego po łocie, niech moknie, á pod ten czas záżywáć tego winá po kwáterce, co trzeci dźień ciepło z ráná, może przycukrowáć, á węzełek co raz wyzymáć, y zánurzáć, iest to prawdá do picia przykre, lecz wielce skuteczne

ná tę chorobę, z iákieykolwiek przyczyny pochodzącą, choć záſtárzáłą.

Item. Po purgowániu iákimkolwiek lekárſtwem raz, y drugi, y po krwi upuſzczeniu záżywáć *Elixir proprietatis*, nie kwáśnego, ieſzcze ſkutecznieyſzy dáleko tu opiſány, znaydźieſz go w regeſtrze.

Item. *Pigułki otwieráiące, purguiące, y mieſiące poruſzáiące.*

WEś *Aloes ſuccotrinum, Myrrhy, Caſtorei Diagredium, Trochiſcorum Alchandal.* boraxu weneckiego, ſzáfránu, káżdego po puł ćwierci łotá, *Extracti Sabinæ* ile potrzebá, oleyku hányſzkowego kropel dwánaście, uczyń máſſę z ktorey porob pigułki máłe, daway ich co trzeci dźień po pięć, mocnieyſzym po ſiedm.

Item. Rozmáryn y z kwiatkámi fiałkow żołtych námocz w winie, to wino piy, ieſt pomocne ná świeże zátrzymánie.

Item. Weś poleiu, rozmárynu, wierzchołkow centuryi, ſawiny, po cztery gárści, cynámonu łotow ośm, dźięglowego korzenia, tátárſkiego źiela, przeſtępowego korzenia, káżdego po cztery łoty, naſienia czarnuſzki, kopru włoſkiego po gárści, wley ná to gorzałki proſtey nie śmierdzącey puł gárcá, winá pułtorá gárcá, námocz przez noc, y przepal przez alembik, niedociągáiąc w przepaláney wodce, bobrowego ſtroiu łot

w wę-

w węzełku, daway często codźień zráná, może y ná noc po kieliszku, iest bárdzo skuteczna, ktoby chciał może ią przez cukier przepuścić gdy się przepala.

Item. *Proszek osobliwy*. Weś stali subtelno piłowáney trzy ćwierci łotá, korali czerwonych prepárowánych ćwierć łotá, korzenia *Rubium tinctorum* pułtory ćwierci łotá, sawiny, rozmárynu po szczypcie, boraxu ćwierć łotá, bobrowego stroiu tyleż, zmięszay, uczyń proszek subtelny, ktorego day codźień po puł ćwierci łotá, uznasz skutek pewny.

Item. *Passarum ex coloquinthida Castorea, nigella Helleboro*, álbo *arte paratum est arcanum*.

Item. Weś bylice wierzchołkow, rozwierć, przyday trochę czosnku: przyłoż ná pępek.

Item. Weś aloesu *Succotrinum* zwánego puł łotá, utłucz, zley go sokiem z sawiny wyciśnionym, y ususz, przyday bobrowego stroiu, boraxu, álbo purysu weneckiego, po puł ćwierci łotá, zbiy ná másse, przegnieć ią z oleykiem bobkowym, porob pigułki, daway co dźień po pięć, uznasz skutek nieomylny.

Item. Oleyki, iáko to bursztynowy, z sawiny, z tátárskiego źiela, cynámonowy, bobkowy, iáłowcowy, z wosku, poruszáią to zátrzymánie, tákże soli z rożnych źioł wyciągnione tey áffekcyi służących.

Ziołá nayoſobliwſze ná poruſzenie zátrzymánia Mieſięcznego ſą te.

BYlicá, ſawiná, liście bobkowe, poley, mácierzanká, boże drzewko, miętká kámienna, máieran, rozmáryn, lebiodká, korzeń przeſtępowy, tátárſkie źiele, centurya, rumianek rzymſki.

Mieſięczne powoley, y po trochu odchodzenie podobnemiſz leczy ſię ſpoſobámi, iednák że z rożnych przyczyn pochodzi, rożne też ákkomodowáć ſię máią ſpoſoby.

Oſobliwie ſłużyć ná to ſkutecznie będźie wino zaprawne opiſáne wzwyż, lubo inne otwieráiące, rozrzedzáiące krew, y czyſzczące, oraz poruſzáiące krew przetrzymáną.

Procz tego, trafia ſię białogłowom *Menſium decoloratio*, to ieſt: w kolorze odmiáná, kiedy miáſto zwyczáynego czerwonego, bláde, śine, źielone, żołte, białáwe odchodzą máterye, pod czás ſmrodliwe, przytym gorączká ſię czáſem odzywa, żołądká bol, potraw obrzydzenie, częſte oźiębienia &c.

Spoſoby leczenia. Nayprzod ieżeliby chora miáłá częſte ckliwośći, to ieſt ſpoſobność do womitow, tákiey dopomoc potrzebá, dawſzy ná pobudzenie ich co lekkiego, iáko *Tartari Emmerici* grano iedno, álbo pułtorá, przytym należą medykámentá otwieráiące, rozrzedzáiące, krew czyſzczące, y purguiące, humory ſzkodliwe, y zbytnie.

Ná

Náprzykład: Weś terpentyny weneckiey puł łotá, wypłocz ią dobrze winem, przyday *Rhabarbarum* przedniego, ná ſubtelny proſzek utártego łot ieden, *Reſinæ Scammoneæ* puł ćwierci łotá, *Salis Tartari* ćwierć łotá, naśienia pietruſzczánego ſkrupuł, zbiy ná máſſę, y formuy pigułki máłe, przeſyp ie proſzkiem cynámonowym, niech záżywa tych pigułek po pięć co dźień, ſłábſza co trzeci dźień, przytym miáſto piwá, niech piie dekokcyą táką.

Weś korzenia ſzparagowego, kopru włoſkiego, ſelerowego, polipodyi, káżdego po garśći dobrey, *Rhaponticum* dwá łoty, rogu ieleniego w káwałki porąbánego dwá łoty, drzewá ſaſafras łotow ſześć, wierzchołkow centuryi garść, ſzanty białey, rzepiku, káżdego po puł garśći, ſeneſu obránego dwá łoty, piołunu ná popioł ſpalonego trzy łoty, *Salis Tartari* łot, naśienia kopru włoſkiego garść, rozynkow wielkich dwie garśći, chiny pokráiáney trzy łoty, náley ná noc wrzącey wody gárcy cztery, nákryi dobrze, warz áż trzecia część wywre, przecedźiwſzy wyczyść białkiem od iáiá, y ſchoway do piwnice, piy miáſto piwá przez dwie, álbo trzy niedźieli, záżywáiąc przytym pigułek, uznaſz pewny ſkutek, gdy záchowaſz dyetę.

Item. Ieżeliby chorobá świeża byłá, może ſámym lekárſtwem raz, y drugi, y trzeci, uſpokoić ią. Náprzykład weś korzenia ſzparagowego, kopru włoſkiego, polipodyi, po ſzczypcie

przyday wayſztynu białego puł łotá, warz w puł-kwarciu wody, áż połowá wywre, przecedź, námocz záraz *Rhabarbarum*, ſeneſu, oboygá po trzy ćwierci łotá, korzenia ciemierzyce czarney puł łotá, mechoaki ćwierć łotá, niech moknie przez noc, názáiutrz przywarz, przecedźiwſzy roſpuść mánny kalabryny trzy łoty, znowu przecedź, wyczyść białkiem od iáiá, przecedz, y day wypić ciepło. Dla ſłábych trzebá trochę mniey káżdego bráć, dla mocnieyſzych więcey.

Item Krwie puſzczenie pomocne ieſt, zważywſzy okoliczności choroby, y ná poty, ſpoſoby obacz ná ſwym mieyſcu, á oſobliwie rog ieleni, álbo łoſi, ſubtelno utárty z burſztynem, y mirrhą ieſt dobry.

Item. W rożnych formách lekárſtwá purguiące, iáko w trunkách,w piguł kách w morſelkách, w konfektách, w proſzkách może káżdy ákkomodowáć.

Naprzykład. Weś *Diagredÿ Sulphurati* gran ſiedm, przyday *Arcani duplicati* gran dźieśięć day w roſole, álbo w mleku,dla mocnieyſzych przyczyn.

Item. Przy purgánſách záżywánie chiny zráná wárząc ią w mięśnym roſole, przydawſzy *Salea* niektore, iáko *Abſinthÿ*, *Cardui benedicti &c.* ieſt wielce ſkuteczne ná przeczyſzczenie krwi, á oſobliwie proſzki ze zmiy.

Przydáie ſię tákże białogłowom *Fluxus menſtrualis inordinatus*, to ieſt nie ſwego czáſu przychodzący, álbo poźniey, álbo poprzedzáiąc czás

zwy-

zwyczáyny, co pochodźi z rożnych przyczyn, ná ktorych oddalenie trzebá śię reflektowáć lecząc cemu.

Trafia śię zwyczáynie álbo z ſpadku, álbo z uderzenia, álbo z ſubtelności, y oſtrości krwi, álbo zesłabienia mácice, álbo z defektu krwi, álbo z grubości oneyże, álbo z oźiębienia mácice. Do uſpokoienia tego defektu naypewnieyſze ieſt wino zaprawne do picia, opiſáne wzwyż, tákże *Elixir proprietatis*, krwi puſzczenie tákże pomocne będźie, uważywſzy przyczynę, tákże kąpieli, záżywánie ſoli angielſkiey, álbo *Salis volatilis aromatici*, álbo *Salis Cornu Cervi*, álbo *Spiritus Tartari &c.*

O zbytnim mieśięcznym odchodzeniu, to ieſt: o upławách.

ZNáki zbytniego odchodzenia ſą iáwne, przytym bywa ápetytu zmnieyſzenie cerá bládá, nábrzmiáłość nog, czáſem y ciáłá &c.

Przyczyny bywáią rożne, to ieſt: álbo ze krwi gdy iey będźie wielość, álbo oſtrość, y rzadkość, álbo z mácice wilgotney, álbo gdy śię żyły roſprzeſtrzenią, álbo gdy śię żyłá ktora przerwie &c.

Spoſoby do leczenia według rożności, y przyczyn máią bydź odmieniáne, tu śię kłádą w poſpolitości.

LEczenie tey choroby gdy będźie záſtárzáła, ieſt

ieſt bárdzo trudna, á ieżeli przyda ſię białogłowi podeſzłey w leciech, práwie ieſt nieuleczona, dái ſię przytym przeſtrogá żeby nie nagle leczyć powoley zátrzymywáć. *Zátrzymuiące lekárſtwá ſ ve.* Weś naſienia ſzaleiu biało kwitnącego, máku białego oboygá po ćwierci łotá, kámieniá czerwonego od urázu, korali czerwonych prepárowánych, oboygá po puł ćwierci łotá, kámfory gran dźieśięć, uczyń ſubtelny proſzek, ktorego daway po puł ćwierci łotá raz ná dźień w winie przewarzánym z kwiátem rożowym, y z korzeniem tormentilly.

Item. Weś burſztynu, ſmoczey krwi, kámienia od urázu, korali czerwonych utártych, naſienia portulaki, káżdego po ćwierci łotá, korzenia tormentilli, *Boli armenior.* káżdego po puł łotá, zmięſzay, uczyń proſzek ſubtelny, daway po puł ćwierci łotá w wodce babczáney.

Item. Korzenie *Pilipendulæ*, to ieſt: teſznikowe, lubo ná proch utárte, y záżywáne, lubo wárząc też korzonki, y piiąc tę polewkę, ma moc oſobliwą do zátrzymánia.

Item. Ośle mleko gáſząc w nim ſtal kilká rázy, y piiąc, ieſt pomocne.

Item. Weś kości człowieczych, ſpal ie iák naylepiey, utrzyi ſubtelno, daway w winie cierpkim, álbo przewárzonym, z korzeniem *Tormentillæ.*

Item. Záduś ſynogárlicę oſkub, uſuſz w piecu żeby ſię dáłá zetrzeć, utárſzy daway do záży-

wa-

wánia. Tákże y popioł z niey ieſt dobry.

Item. Názbieray ſkorek czerwonych z nog gęſich, uſuſz, utrzyi ná proch, y daway w piwie, lubo w czym innym.

Item. Ieſt w káżdey aptece ná to máść oſobliwa, zwána *Ungventum Comitiſſæ*, ktorą ſmáruią krzyże, y w około.

Item. *Peſſus ex ſtercore ſuillo cum ſucco Plantaginis & Mucillag. ſem. Cydonior* zrobiony, ieſt ná pomocy.

Iezeliby z pełności krwi pochodźiłá chorobá, co potym poznáć, gdy krew zſiada ſię w ſztukách prędko, y częſto, ná ten czas dla rewulſyi krew puścić potrzebá z ręki, y z powtorzeniem, álbo z ſalwatelli wraz z obu rąk, báńki tákże ſiekáne ná wyżſzych częściách ciáłá ſtáwione, wielce pomagáią.

Iezeliby pochodźiłá z oſtrości krwi, co poznáć gdy iey wiele odchodzi, y z impetem, á ieſt nieczyſta, ná ten czas purgánſe wolne ſłużyć będą, mocząc *Rhabarbarum*, y *Mirabolanos Citrinos* w wodce bábczáney wárząc, potym przecedźiwſzy przydáć ſyrupu z roży ſuchey.

Item. Kąpieli chłodne ſą pomocne, ktore obacz iák ſię gotowáć máią między kąpielámi.

Item. Sámo *Rhabarbarum* ná proſzek utárte, y záżywáne w dekokcyi *Tormentillæ* ieſt ſkuteczne.

Item. W gwałtownym pływnieniu, báńká ná pierſi wielka ſtawiona pomocna ieſt: naypewniey-ſze iednák *Opiata*, to ieſt *Laudana*, álbo *Tinctura Anodina*.

Item.

Item. Niektore záżywáią ná to kámienia orłego tártego. Tákże powiesiwszy ná szyi laspis czerwony, stánowi krew, álbo krwawnik kámień, ktory częśćie w pierścieniách bywa.

Item. Spal gałkę muszkátową, utrzyi, y day w iáiu miękkim, przydawszy trochę háłunu, grano, dwie, álbo trzy.

Máią niektore zá osobliwe doświadczenie náparzáć się nád skorkámi zwierzchniemi z cybul, upárzywszy ie w winie mocnym, álbo w małmazyi, á przytym záżywáią orlego kámieniá utártego, też w małmazyi.

Item. Wyciśniy sok z pokrzyw, náprzykład kwáterkę, przewarz go, przecedź, day ná dwá rázy, iest pewny, y z krwawniku.

Item. Nasienie kolędru utłucz ná proszek day w wodce babczáney, toż czyni y nasienie babczáne.

O białym odchodzeniu białogłowskim.

PRzydáie się też białogłowom odchodzenie mieśięczne białe, ktore názywáią medycy *Menstrua alba*, álbo *Gonorbæ Mulierum.*

Znáki choroby są iáwne, rożności záś álbo rozeznánie, y przyczyny kto chce wiedźieć, niech czyta Autorow.

Leczenie tego defektu (ieżeli iest sam przez się) podobnież ma bydź iáko y gonorrhei męzkiey, obacz wyżey. Ieżeliby záś pochodźiło płynienie máteryi białey ropistey *ex exulcerati-*

one

one matricis, álbo z inney przyczyny, ná ten czas ináksze go sposobu leczenia záżyć potrzebá oczym wiedzą báby, y ci co do nich należy.

O wrzodowátych, álbo fluxowátych ránách.

RAny wrzodowáte, álbo fluxowáte, ná rożnych częściách ciáłá wydawáć się zwykły, á nayczęściey ná nogách, tych rozmáite bywáią rodzáie, álbo rożności.

Iedne bywáią wilgotne, z ktorych máterya odchodzi rożna, drugie suche.

Item. Bywáią smrodliwe, inne śine, inne *Callosa*, to iest twárde, inne nábrzmiáłe, inne z wyrastániem dźiwego mięsá, inne głębokie, *ulcera sinuosa* zwáne, inne w ktorych robaki się subtelne mnożą, tákie názywáią się *Verminosa*, inne *Fistulosa*, to iest: ustáwnie sączy się iák wodá máterya subtelna ostra, inne ktore się suchey żyły dotykáią, á tákie bywáią bolesne.

Sposoby leczenia ákkomodowáć się máią rożnościom ich, tu się kłádą wpospolitości.

NAyprzod, ieżeli iest ráná wrzodowáta nie czysta, álbo zárosła dźiwym mięsem, wprzod ciáło purgánsem iednym, y drugim przeczyśćiwszy, przykłádáć rzeczy trawiące, y czyszczące, ná co nic lepszego nád plaster pruski, ktory ták się robi.

Pla-

Plaster Pruski.

WEś gleyty subtelno utártey łotow sześć, wley do niey octu winnego mocnego kwáterkę, oliwy puł kwaterki, gryszpanu tártego ćwierć łotá, smaż nád ogniem do konsystencyi plastrowey, tym plastrem wyczyściſz ránę pięknie, álbowiem y czyści, y záraz goi.

Drugi Plaster osobliwy.

WEś oliwy stárey łotow sześć, kolofonyi, wosku żołtego po ośm łotow oboygá, ołowiu w puł z żywym srebrem w ogniu rospuszczonego, y ná proszek utártego łot ieden, bleywásu, tucyi utártey, minii po puł łotá zmięszay nád ogniem swoim sposobem, będźiesz miał osobliwy plaster ná rány zástárzáłe.

Item. Weś wapná niegászonego káwálec, náley wodą wrzącą, álbo źimną, przystaw do ogniá, warz, iák się ustoi zley z wierzchu, weś tey wody gárniec, przyday śiárki utártey trzy łoty, warz áż pożołknie, do kwarty tey wody przyday *Mercurÿ dulcis* ćwierć łotá, dobrze go utárszy, maczay w tym chusteczki, y przykładay, bárdzo prędko suszy, y goi, lubo ieżeliby dźiwe mięso było, potrzebá go wprzod wytrawić.

A że te fluxowáte rány, bywáią częstokroć ták trudne do goienia, że żadnemi przykładaniámi by nayskutecznieyszemi uleczyć się niedádzą, więc sposob ná zgoienie ich iest nayskutecznieyszy, záżywánie dekoktu choc też y prostego, to iest: wárząc w wodźie drzewo gwaiakowe, bukszpa-

ſzpanowe, iáłowcowe, kruſzynowe, zázywáiąc przytym wánien ſuchych, y dyety. Inni dáią ná zgoienie ich ná ſaliwacye, co nie od rzeczy, lecz ták przed dekoktem, iáko y przed ſaliwacyámi trzebá ciáło dobrze purgánſámi wyczyśćić, y krew puśćić.

Item. *Plaſter oſobliwy ná goienie prędkie ran wrzodowátych, y świeżych.*

WEś ſmoły twárdey łotow ośm, woſku żołtego łotow trzy, ſiárki, minii, gleyty, tucyi tártey, káżdego po dwá łoty, gryſzpanu łot, (ktory roſpuść w occie) oleiu lniánego co trzebá, zrob máść, ieſt bárdzo ſkuteczna.

Item. Weś gleyty ſubtelno utártey ćwierć funtá, gryſzpanu ćwierć łotá, octu kwáterkę, oleiu lniánego kwáterkę, ſmaż do konſyſtencyi wolney, to ieſt: gdy pocznie lipnąć, álbo gęſtnąć, co poznaſz kápnąwſzy ná zimne żelázo, záraz zdeymi z ogniá, przyday kolofonii, álbo ſzewſkiey ſmoły twárdey trzy łoty, koperwáſu upalonego dwá łoty, mięſzay áż oſtygnie, ſchoway od potrzeby, ieſt doświadczona, ták ná świeże rány, ktore od godźiny do godźiny goi, iák y ná ſtáre, przydawſzy mydłá przedniego, będźie wielce ſłużył, y ná podagrę.

Item. Likwor wielce ſkuteczny ná rány, ták świeże, iáko y záſtárzáłe, bárdzo prędko goiący, czyſzczący ránę, ſłuży y ná podagrę.

Weś gleyty ſubtelno utártey ćwierć funtá, ko-

koperwáſu palonego trzy łoty, háłunu puł łotá, gryſzpanu ćwierć łotá, wſzyſtko ná proch utárſzy náley octu winnego, álbo miodowego iák naymocnieyſzego puł gárcá, warz ná miedźiánym naczyniu powoli, áż trzecia część wywre, odeymi od ogniá, iák ſię uſtoi zley zwierzchu, do tego czyſtego likworu przyday *Antimonium*, ná ſubtelny proſzek utártego dwá łoty, *Mercurij dulcis*, álbo *Sublimati* łot, niech ták ſtoi by naydłużey od potrzeby, maczay w niey chuſteczki, y okładay, uznaſz ſkutek, y ná podagryczne affekcye, ktorą możeſz y ſtáre *Tophos* w iunkturách oſiádłe uleczyć, álbo roſpędźić, y bole oddalić.

Item. Centuryi kwiát, álbo wierzchołki wárząc w wodźie z pod bruſa kowálſkiego, álbo w winie, álbo w ſycie miodowey, y przykłádáiąc ná rány proſte, y dawne goi ie prędko.

Item. Gdy w ciele uwiąźnie álbo ſzkło, álbo żelázo, álbo tarń, álbo co innego, ná wywabienie tego z ciáłá oſobliwą ma moc łáyno gęſie świeżo przyłożone.

Item. Boże drzewko z ſtárym ſmalcem roſtárte, y przyłożone, też ma moc, y rák rzeczny żywo rozwierciány, álbo ſtłuczony, y przyłożony.

Item. Weś żołci wołowey co chceſz, przyday tyleż miodu práśnego, y kąkolu ná proch utártego, zmięſzay y przykładay.

Item. Czoſnek rozwierć, zmięſzay z ſmołą, y przykładay.

Item.

Item. Weś kápuſty kwáśney, uſiekay drobno, przyſmaſz z ſámym ſmalcem, álbo z ſłoniną, przydawſzy łoiu kozłowego, tym okłáday rány ſmrodliwe, y trudne do leczenia, náwet y świeże, ogień wyciąga, y goi powoli.

Ná ſtłuczenie gdy ciáło záſinieie.

SMáruy máścią topolową z winem zmięſzawſzy nád ogniem, ná wierzch kłádź bibułę, álbo włoż do woreczká roży ſuchey, kwiátu bzowego, y przykładay, y popárz ten woreczek w winie, y przykładay, y pomada ná to dobra, tákże mydło z winem, lubo z gorzałką.

Item. Ná prędkie goienie ran zwyczáynych, weś żywokoſtu ſuchego garść, przetłucz, przyday kliiu ſtoláſkiego tabliczkę, warz pierwey kliy żeby rozewrzał, potym włoż żywokoſt, warz áż ſię dobrze záklii, przeſiy przez ſito, wley ná rynkę, włoż ſmoły ſzewſkiey, iák pięść, łoiu kozłowego káwałek, ſmaż áż do wyſmáżenia wilgotności, będźie plaſter wyborny ná goienie prędkie rány.

Item. Zołć świnia ná goienie wſzelkich ran ieſt wielce ſkuteczna.

Item. Liſtki bluſzczu źiemnego, *alias* konradku, wárząc w winie przykłádáć ná rány, goi ie prędko.

Cukier tákże poſypuiąc nim rány, przydawſzy troſzkę háłunu, prędko goi rány.

Item. Liſtki ſzałwiy z rożą ſuchą, warz w oc-

occie piwnym, tym okładay rány.

Item. *Balsamus Bori*, iest dobry ná rány iáko go zálecáią, tákże balsam hiszpáński, ktorego opisánie naydźiesz ná swym mieyscu.

Item. Zgrzey winá z oliwą, maczay chustki, y przykładay, służy to ná wszelkie rány świeże, ieszcze skuteczniey gdy S. Iáná źiele w winie uprażysz.

Dyminic rożnośći, y sposoby leczenia.

DYminice názywáią się *bubones*, to iest: wydáiące się guzy z zápaleniem ná glandulach, pod páchámi, iáko ná słabiznách. Te bywáią rożne, to iest álbo wydáiące się *Symptomatice*, álbo *Crytice*, inne wydáią się w málignách, álbo w powietrzu, álbo w dworskiey chorobie, czásem też obracáią się w fistuły nieuleczone.

Sposoby do leczenia.

JEżeli się zrázu ma *Bubo* do zbieránia, rzecz iest dobra, ieżeli leniwo, osobliwie w powietrzu, rzecz iest niebespieczna, dla pomagánia prędkiego zbieránia, iest osobliwy plaster, y oleiek *Sulphuris Rulandi*, y inne rozmáite máśći, plastry, tákże przykładánia gołębi, álbo kurcząt żywo rozerzniętych, tákże przykładánia cybule pieczoney z łáynámi kurzemi świeżemi, álbo z dryakwią.

Item. Ná zbieránie prędkie zwyczáynych dyminic. Weś wosku żołtego łotow sześć, żywice sosnowey, lubo świerkowey łotow trzy, łoiu kozłowego łotow dwá, szpiku báraniego, lubo cie-

lę-

ęcego łot ieden, ſpuść w kupie nád wolnym o-
gniem, rozwierć cybul dwie pieczonych, zmię-
zay y przykładay, prędko ſię pod tym zbierze.

Iáko leczyć w powietrzu, álbo w dworſkiey
chorobie, naydźieſz ná ſwych mieyſcách.

O Czyrkách.

CZyrek názywa ſię *Furunculus*, álbo dothnien, ſą wrzodki máłe iák gołębie iáiá, kończáte ná wierzchu máiące drdzenie, tákie wydáią ſię ná rożnych mieyſcách ciáłá, nie ſą ſzkodliwe, prędko ſię zbieráią, z ktorych gdy drdzeń wyidzie goią ſię, ná leczenie ich ládá plaſter ſłużyć może, ſámá żywicá z woſkiem, y łoiem kozłowym roſpuściwſzy, będźie dobra do przykłádánia.

Parotis, ieſt guz zá uchem, to ieſt zápalenie *glandularum*, około uſzu, rożne bywáią, iedne wydáią ſię *crytice*, drugie *Symptomatice*, iedne bez gorączki, drugie z gorączką, á te bywáią niebeſpieczne, inſze iádowite, inſze w powietrzu wydáiące ſię.

Spoſoby leczenia iáko y dyminic, oſobliwie máią ſię przykłádáć plaſtry odmiękczáiące, ſpoſobiące do zbieránia, ná poty też dawáć ſię máią rożne lekárſtwá, iáko *Pulvis Pannonicus*, oſobliwie gdy ſię wyda táki guz w gorączce iákiey znáczney, krwie też upuſzczenie dla rewulſyi bywa

potrzebne, plastry do przykładánia mogą służyć *De Achilon simplex, Mollificans Venetorum, Diasulphuris, Rulandi*, y inne, osobliwie ktoreby iad ná wierzch wyciągáły, y do zcierania sposobiły.

Zanokcice, zowią się *Paronychia* te łatwie káżdy uleczyć może, záżywáiąc ná nie osobliwie *Cerumen*, to iest z uchá máteryi ktora tám záwsze rodźi się tą posmárowawszy káwałek skorki węgorzowey przyłożyć często odmieniáiąc.

Perniones. Są wyrośliny, álbo twárde guźiki źimie, od źimná wielkiego, ná pálcách u rąk, y nog, y ná piętách wyrastáiące, te bywáią boleiące, y świerzbiące, pod czás długo trwáią, y choć lecie zniydą, znowu się źimie wydáią.

Sposoby leczenia. Weś mleká, warz w nim, rozmáryn, y bobek tym letnio okładay.

Albo weś rzep kilká zmárzłych, warz ie w wodźie długo, tą wodą okładay maczáiąc chustki w niey.

Albo warz suchą rzepę w ługu iák naydłużey, odley, nákray do polewki mydłá, przywarz, y okładay, ieszcze lepiey gdy przydasz koperwásu tártego.

Carbunculus. Iest krostká iádowita, znáki iey są te: krostá nagle wydawáć się zwykłá, czarna, álbo popieláta ktora wkrotce obraca się w dymi- nice, ktora bywa okrągła, y kończáta, boleiąca, paląca iáko ogniem, y ten bol, y palenie ku no-

cy

cy bárdźiey śię wzmaga, y w około ciáło zápalone śiepa, y pali, á przytym gorączká ckliwości, womity, sercá drżenie, mdłości, szaleństwo.

Sposoby do leczenia.

NAyprzod ieżeli śię wyda, á potym prędko ginie, to iest: wewnątrz śię kryie, táki uleczyć śię niemoże, álbowiem znáczy śmierć pewną, ták-że gdy będzie czarny, y ná mieyscu bliskim sercá, álbo innego członká pryncypálnego, iest niebespieczny.

Łatwieyszy do uleczenia czerwony, máły choć ich kilká będźie. Sposob leczenia ten, álbo podobny. Nayprzod krew puścić záraz zrázu, purgánse mieyscá niemáią, chybá enemá.

Item. Karbunkuły w około pusczádłem pośiekáć, áby krew zbyt iádowita odeszłá, po tym przykłádáć medykámentá chłodzące, y wyciągáiące, obmywszy wodą z solą mieyscá pośiekáne, do przykładánia zrázu, uwarz iábłko w occie rożowym, rozetrzyi, y przykładay odnawiáiąc, potym przykładay polną dryakiew, wárząc w mleku, potym przykłádáć plastry wyciągáiące, żeby iáko naylepiey máterya odchodźiłá, do czego są plastry, osobliwie *Diasulphuris Rulandi, Emplastrum magneticum, mirabile cum Antimonio &c.*

Item. Weś rzodkwie utrzyi ná tártce, przyday trochę octu rożowego, y przykładay.

Item. Przydáie śię też karbunkuł bez krosty,

inny z kroſtą, ktory potym poznáć, nayprzo ciáło świerzbi, potym záraz iedná, álbo kilká wy dáie ſię kroſt, podobne do proſá, ktore gdy ſi pootwieráią, uczyni ſię ráná wrzodowáta iádo wita.

Inny karbunkuł bywa powietrzny, to ieſt, w powietrznych gorączkách wydáiący ſię, co ieſt znákiem niebeſpieczenſtwá znácznego.

Herpes, álbo *Formica*, máło ſię rożni od roży. Znáki ſą te podobne, nábrzmiáłość ſzeroka twárda, bol, y palenie, ktore okrągło ſię roſcho dźi, á po wierzchu wydáie ſię kroſteczká máła ná co naylepſza ieſt wodá wapienna do przykłá dánia, álbo gorzałká z kámforą, álbo *Laquirinum* to ieſt w occie wárząc gleytę, bleywas, przydawſzy trochę háłunu, y kámfory,

Albo warz rdeſt, y ieżynowe liście, w wodźie wpoł z winem, y przykładay.

Trafia ſię też *Herpes exedens*, álbo *Ferus*, to ieſt ciáło pſuiący, ták wſzerz, iáko y w głębſz, y długo trwaiący, ná tákim wydáią ſię kroſtki ſuche.

Pryſzcze po ciele wydáiące ſię, názywáią ſię *Phlictenæ*, ſą podobne owym ktore ſię ná wodźie czynią od deſzczu, á gdy ſię otwieráią wychodźi z nich wodniſta máterya żołtáwa.

Leczą ſię purgánſámi, ieżeliby znáczne, y wiele tego było po ciele, potámi, ná wierzch przykłádáć ług mocny z dębowego popiołu zrobiony, przydáiąc do niego oleiu lniánego, dobra

ieſt

ieſt y gorzałká proſta, álbo *Lac virgineum*, śmietáná z máścią topolową zmięſzána, tákże ieſt ſkuteczna.

O ciężkim rodzeniu.

CIężkie rodzenie názywa ſię *Partus laborioſus*, ktore pochodźi álbo z przyczyny mátki, ták powierzchownych, iáko y wnętrznych, álbo z przyczyny dźiecięciá, gdy álbo będźie ſłábe, álbo nie ſwoim ſpoſobem wychodźi ná świát. Do prędkiego porodzenia morduiącym ſię białogłowom podáią ſię ſpoſoby rożne, oſobliwe y doświadczone.

Nayprzod twierdzą niektorzy, że białogłowá morduiąca ſię, gdy weźmie do ręki magnes kámień, y trzyma go, prędko płodu pozbędźie.

Y to twierdzą że przywiązány koral do udá pomaga do łatwego porodzenia. *Y to pewna*. Day białogłowie morduiącey ſię od inney białogłowy pokármu wypic z kwáterkę, lubo mniey rzecz częſtokroć doświadczona.

Item. Weś bylice, włoż do workà, ktory przywarz w wodźie,trochę go wyſączywſzy przyłoż ná żywot

Item. Weś cynámonu, ſzáfránu, mirrhy, káżdego po troſze, utrzyi ſubtelno, day w mleku, álbo w winie.

Item. Podkurzánie koźiemi rogámi, wielce ſkuteczne ieſt, tákże galbanem.

Item. Weś wątrobę węgorzá, y z żołcią nie

maczáiąc wodą, ususz, gdy potrzebá utrzyi n
proszek day ná raz iák napárstek w winie, ies
rzecz pewna.

Item. Weś naśienia pokrzywiánego łyszkę
przetłucz warz w winie, przecedź, przyday dc
tego winá, cynámonu tártego ćwierć łotá, száfránu
qvintl, mirrhy trochę, zmięszay, day wypić.

Item. Weś olbrotu puł dragmy, zmięszay z
ciepłym mlekiem, álbo winem, day wypić.

Item. Weś łáyná iástrzębiego, ususz, prześiey
subtelno, weś onegoż puł ćwierci łotá, bursztynu
białego tyleż, daway w winie.

Item. Naśienie orlikowe zázyte, ná to iest
pomocne.

Item. *Proßek pewny.*

R. *Succini præ scrup sem. Boracis venetæ gr.* 6.
Myrrhæ gr. 5. *f pulvis* day ná raz w winie.

Item. *Sal Succini Volatile*, iest nád inne skutecznieysze.

Item. Orli kámień ták zázyty, utárszy ná
proszek iáko y przywiązány do nogi, ma pomagáć iáko o nim twierdzą.

*Ná morzyską, y bole w żywocie, ktore
się przydáią często po poronieniu
proßek doświadczony.*

WEś korzenia żywokostu dragmę iednę, iąderek z kostek brzoskwiniowych, gałki muszkatowey, oboygá po dwá skrupuły, ambry száry puł skrupułu, zmięszay iák nay subtelniey day

na

ná raz trzecią część w rosole kurzym, lubo cielęcym, ieżeliby byłá gorączka, ieżeli nie masz, day w winie, powtorz ieżeli potrzebá.

Item. Uwarz iáiec kilká twárdo, rozwierć ie w donicy z wieprzowym smalcem, przyday soku z bylice, y kminu kramnego ná proch utártego, przysmaż, rozłoż ná chuście, obłoż żywot.

Gdy się mieysce zátrzyma po porodzeniu.

WEś korzenia dyptanu, sawiny, bobrowego stroiu, káżdego po iednym skrupule, to iest: co dwádzieściá ziarn pieprzowych záważy, przyday mirrhy, száfránu, oboygá po siedm gran, utrzyi ná subtelny proszek, rozdziel ná dwá rázy, day iednę połowę w winie, álbo w wodzie polejowey, drugą połowę w godzinę, á pod ten czas gdy záżyie dáć chorey proszku kicháiącego żeby kichnęłá, choć konwaliy tártey.

Item. *Rzecz doświadczona ná wielu.* Weś iák nayświeższego łáyná końskiego, rozłoż ná chuście przyłoż ná żywot, á chora niech się ruszy z łożá przeydzie ieżeli można.

Item. Weś sawiny, bylice po dobrey szczypcie, warz w winie, przecedź, przyday mirrhy tártey, bursztynu utártego, oboygá po puł ćwierci łotá, przycukrowawszy day wypić.

Item. Weś bylicé, sawiny, gorczyce, kminu kramnego, łáyná gołębiego, káżdego zárowno, włoż do worká, ktory parz w winie, álbo w wodzie, y przykłáday ná żywot.

Item. Oleiek ſawiny ná to ieſt bárdzo dobry, tákże burſztynowy, z tátárſkiego źiela záżywáiąc ich po kilká kropel, oleiek cynámonowy tákże dobry, tákże ſmárowánie żywotá, oleykiem bobkowym pomocne ieſt.

O fałſzywym záſtąpieniu.

FAłſzywe záſtąpienie medycy názywáią *Mola*, znáki fałſzywego záſtąpienia. Nayprzod przed czwartym mieſiącem nieda ſię ták łatwo rozeznáć, w dalſzym czáſie cztereḿá oſobliwie dochodźi ſię znákámi. Nayprzod *Motu*, to ieſt: ruſzániem ſię ktore nie ieſt zwyczáyne, gdy białogłowá pocznie, ále niby drżące, y gdy ſię ná ktory bok położy, czuie ciężar iák kámień. Powtore. *Figura & mole uteri*, to ieſt wielkośćią, y kſztałtem żywotá, álbowiem w fałſzywym záſtąpieniu cáły żywot podnoſi ſię, nie iáko w prawdziwym záſtąpieniu nád pępkiem. Potrzecie, *Lactis defectu*, to ieſt: że w pierśiách pokarm niebywa choć pełne pierśi, iednák w nich nie pokarm, ále máterya nieiáka wodniſta zoſtáie, ktora potym niſzczeie. Po czwarte *Symptomatibus*, to ieſt: rożnemi áffekcyámi, iáko to oddech ciężki, bole w pacierzách, y w ſłábiznách &c.

Spoſoby do leczenia.

NAyprzod naypotrzebnieyſze ieſt krwi puſzczenie, y z powtorzeniem z nog, ieżeli białogłowá nie ſłába, y krwiſtey komplexyi.

Po

Powtore ſtáráć ſię áby mieſięczne odchodzenie poruſzyć przez medykámentá należyte, o czym maſz ná ſwym mieyſcu ſpoſoby. Przytym należą purgánſe mocne, oſobliwie *ex Mercurilibus*.

Item. Weś korzenia dyptanowego dragmę iednę, naſienia fiołkow żołtych ſkrupuł ieden kopytniku, ſawiny, oboygá po puł ſkrupułu, wſzyſtko ná ſubtelny proſzek utárſzy zmięſzay, day ná trzy rázy w winie.

Item. Kopytnik z korzeniem, oraz y ſawiną wárząc, przecedziwſzy dáiąc pić pod miárą potężnie wywodzi ták *molam*, iáko y martwy płod.

Powierzchowne przykładánia rożnych plaſtrow, zioł, máści, iáko *de Actanita*, ſmárowánia, kąpieli, nieco dopomagáią do pozbycia złego.

Oſtátni ſpoſob ieſt *Chirurgica operatio*, o czym czytay kto chceſz autorow.

O niepłodności.

Niepłodność názywa ſię *Sterilitas*. Niektore białogłowy máią ten defekt z nátury, á tákie zwyczáynie nie znáią mieſięcznego odchodzenia, drugie bárdzo máło, lecz oprocz tego z innych przyczyn, ták z ſtrony żony, iáko y męża może bydź przyczyná, o czym nieprzyſtoi áby káżdy miał wiedzieć.

Spoſoby do leczenia rożne powinny bydź, to ieſt według rożności przyczyn, ktorych ieſt bárdzo wiele, tu ſię tylko kłádą w poſpolitości niektore.

Nay-

Nayprzod ieżeli z przyrodzenia ieſt niepłodność, tákiey rádźić niemożna, z innych záś przyczyn temi lubo podobnemi miárkuiąc ſię po przyczynách, porádźić ſię może ſpoſobámi.

Nayprzod purgánſe, krwi puſzczenie, oneyże czyſzczenie, lubo przez poty, lubo przez inne ſpoſoby, wánny z rożnemi źiołámi, podkurzánia, náparzánia &c. miárkuiąc ſię według rożności przyczyn, pożyteczne ſą.

W poſpolitości ſą te ſkuteczne.

NAyprzod wielu poważnych medykow zálecáią wodę tę ktora wychodzi z uſt koniá nie kaſtrowánego, ná ten czas gdy piie záraz podſtáwiwſzy naczynie, wziąć tey wody, y dáć wypić niepłodney białogłowie.

Item. Ziele, ktore ſię názywa kotcza mięta częſto ſię podkurzáiąc, czyni ſpoſobność do poczęcia, ieſzcze ſkuteczniey będzie gdy przydaſz naſienia kąkolu, y kádźidłá.

Item. Częſto przykładáiąc tám gdźie należy worek nápełniony czarnuſzką tłuczoną, pożyteczno ieſt.

Item. Serzyſko zaięcze, ták do używánia, iáko y do applikowánia, ieſt pomocne.

Item. Częſte podkurzánie ſię rozmarynem, tákże drzewem *Lignum Aloes* zwánym wielom pomaga.

Pro-

Prośek wielce skuteczny.

WEś gałki muszkátowey, kubebow, cynámonu, gozdzikow, gałganu, mastyxu pieprzu długiego, korzenia lilich iaiek, *Doronici*, *Cassiæ ligneæ*, naśienia pokrzywiánego káżdego po ćwierci łotá, *Rad. Cyperi rotundi*, *Seseleos*, kotczy mięty, kwiátu rozmárynowego, *Testiculorum vulpis siccat*, káżdego po dwá skrupuły, wszystko utłucz ná subtelny proszek, ktorego záżywáć co dźień zráná, y ná noc po puł dragmy w winie.

Nayduie śię ná ten defekt wiele między ludźmi rożnych lekarstw, iednák káżdy chcący dobrze porádźić, ma śię dobrze reflektowáć ná przyczyny, ktore oddaliwszy, łátwo uleczone bydź może.

Item. Záżywánie codźienne chokolaty, pomocne iest.

Item. R. *Rad. Satyrionis drach.* 2. *Sangvis Passerum exsiccati drachm.* 1. *Cinamomi scrup.* 1. *fiat pulvis* tego proszku niech záżywa codźień po iednym skrupule w chokolacie, álbo w winie.

De Morbo Virgineo.

M*Orbus Virgineus*, álbo *Febris alba*, iest chorobá ktora Pánny pod czás infestowáć zwykła.

Znáki iey są te. Nayprzod cera bláda, ku źielonośći ciągnąca, głowy bol, czásem rozumu pomięszánie z zbytniey melancholii, oddech ciężki, sercá drżenie. Gorączká rożnemi czásámi odzywáiąca śię, żołądká rożne affekcye po-

traw

traw obrzydzenie, á u niektorych zbytnia chęć ku iedzeniu rzeczy niezwyczáynych, y obrzydliwych, pod czás niektore nápadáią womity, bokow rozdymania, odrzygania, ciáłá ociężałość, y słábość &c. Te iednák znáki nie u wszystkich iednákowe bywáią, lecz odmienne. Przyczyny pomienioney choroby, bywáią rożne, to iest, álbo pełność humorow, álbo miesięczne przetrzymánie, álbo iedzenie rzeczy niezwyczáynych,y zdrowiu szkodliwych, iako krydy, wapna, węgla &c. także picie octu, y innych likworow szkodliwych, albo z obstrukcyi wątroby, albo śledźiony, albo innych meatow.

Sposoby do leczenia.

JEżeli choroba świeża niezastarzała iest, na ten czas należy nayprzod krew puścić z nogi na kostce, przytym należą purganse, *Digestiva aperitiva*, naybardziey starać się aby miesięczne odchodzenie zatrzymane otworzyć, o czym masz sposoby na swym mieyscu. Dobry iest osobliwie na tę affekcyą *Pulvis Catheticus Quercetani*, zażywaiąc go codźiennie w wodce cynamonowey z winem przepaloney, kwaśnych potraw strzedz się maią takie chore.

Purguiące lekarstwa lepsze są w trunkach, a niżeli w innych formach. Naprzykład, weś korzenia paprotki dębowey, *Polipodium* zwaney, zgruba przetłuczoney łot ieden, wayształtu białego pułtory ćwierci łota, warz w puł kwarciu wo-

wody aż połowa wywre, przecedź, namocz w tym ſeneſu obranego trzy ćwierci łota, *Rhabarbarum*, ćwierć łota, czarnuſzki ſzczyptę, niech moknie przez noc, nazaiutrz przywarz, przecedź, wyciśniy, przyday manny kalabryny łotow dwa, iak ſię roſpuści, wyklaryfikuy białkiem od iaia, przyday boraxu weneckiego gran ſiedm, day ciepło wypić, iednak dla ſłabſzych trzeba mniey brać ſeneſu, y manny, dla mocnieyſzych więcey.

Aperitiva także maią bydź, obacz w zatrzymaniu mieſięczney choroby, także w obſtrukcyach wątroby, albo śledźiony, y na rożnych mieyſcach maſz tego dość, tu ſię dla ſzczupłości opuſzczaią.

Item. Do częſtego zażywania dobry ieſt balſam czarny, *Balſamus pervians* zwany, także *Elixir proprietatis cum Eſſentia Rhabarbari & Caſtorei*, *Elixir vitæ*, y inne.

O záduſzeniu máciczným.

ZAduſzenie maciczne nazywa ſię *Suffocatio uterina*, albo *Hyſterica paſſio*.

Znaki naſtępuiącey choroby, nayprzod ciała całego ociężałość, y ołłabienie, oſobliwie w nogach ſię wydaiące; twarz blada, y ſmutna, ckliwości na żołądku, podczas y womity częſte przypadaią, tęſkliwości, potraw obrzydzenie, y po żywocie przelewanie ſię, y hurkotanie, co nie zawſze bywa.

Zná-

Znáki sámego pároxyzmu.

NAyprzod lekkie napadaią mdłości, w pulsie odmiana, ciała oziąbienie, boiaźń, y desperacya, usta tak się ściskaią, że zda się iakoby się chora udusiła, oddech bardzo ciężki, y tłumiący się, niektore obaczywszy się, wiele gadaią nie do rzeczy gniewaią się, y inne znaki pomięszaney fantazyi pokazuią po sobie, niekiedy przypada ſtrętwienie, albo zmartwienie że nagle upada, y iakoby zapomniała o sobie leży bez zmysłow, z tak małym oddychaniem, że się zda bydź umarła.

Rożni się ta choroba od epilepsyi, od appoplexyi, od nagłey mdłości *Syncope* zwaney, znakami osobnemi przy tychże chorobach opisanemi, tu się dla krotkości opuszczaią.

Przyczyna tey choroby iest *Vapor malignus, tenuis & spirituosus*; w iednym momencie ciało przenikaiący, y materya osobliwym sposobem w macicy skorumpowana, lubo sama przez się, lubo z przyczyn powierzchownych, iako z zapachu rzeczy pachniących, pizma, zibetu, ambry, albo co podobnego, z zlęknienia się, z gniewu zbytniego wzbudzona, y do wyższych części nie tylko przez weny, y arterye, ale y przez taiemne *spiracula* przechodząca.

Sposoby do leczenia.

NAyprzod ieżeli ta affekcya przyda się białogłowie podeszłey w leciech, trudna bywa do lecze-

leczenia, y częſtokroć niebeśpieczna. Ieżeli ſię przyda ciężarney białogłowie, bywa częſtokroć przyczyną poronienia, ieżeli rodzącey, ciężkie rodzenie ſpráwuie.

Item. Ieżeli w tey chorobie oddech nie bárdzo ſię tłumi, y paroxyzmy nie częſto ſię odzywáią, ſą znáki dobre.

W paroxyzmie temi ſpoſobámi rátowáć ſię ma choruiąca. Nayprzod zálecáią wielu medykow pas ze ſkory ieleniá w ten czas zábitego kiedy ſię z ſamicą złączy, ktorym ma bydź opaſana chora ná gołym ciele. Potym należą *Ligaturæ*, to ieſt ściągánia, álbo wiązánia, ścieránia mocne, áż ſkora ſzczerwienieie, zá włoſy targania, okurzánia pieprzem kuropatwim, álbo końſkiemi kopytámi, ſkorą węgorzową ſuſzoną, *Aſſą Fetidą, Oleo Tartari fœtido* lubo tym, lubo owym, co kto mieć może do wąchánia, naylepſze ieſt *Oleum Tartari*, wiązáć ſię máią niżſze częśći, nogi oſobliwie, tákże ścierania bioder.

Item. Enemy wiátry rozpędzáiące, ſą bárdzo pożyteczne, tákże pomocne ſą applikacye, báńki ná ſucho, oſobliwie ná udách, y ná łyſtach, potym y ná łonie.

Item. Pachniące rzeczy, iáko zybet z oleykiem muſzkatowym, wkładáiąc tám gdźie należy *ad pud.*

Item. Do wnętrznego záżywánia dáią poſpolicie oleiek burſztynowy, kwiat z orzechow włoſkich ſuſzony, y ná proſzek utárty, *Caſtoreum*,

álbo *Essentia Castorei, Species Dia Jovis Mynsichti*, iest ná tę chorobę osobliwe *Arcanum, Extractum Sichenum, Essentia granorum Chamæactеis*, tákże służą *Emplastra matricalia* ktore naydźiesz ná swym mieyscu. Osobliwa też ná to *Fæcula Bryonium*, do wnętrznego záżywánia procz paroxyzmu.

Pulvis Histericus expertus.

℞. *Verrucarum ad genua Equorum adnascentium verno tempore collectorum uncias duas, Assæ fetidæ, Cornu & ungularum Hirci aā. drachm.* I. *fiat pulvis pro suffumigio per infundibulum ad colum uteri* służą do tego y *Pessus uterini, Pulvis seu Fragea Hysterica*. Do wnętrznego záżywánia, ktory naydźiesz ledwie nie w káżdey aptece.

De Furore Uterino.

FUror uterinus, iest szaleństwo, białogłowom przydáiące się, z iákiey przyczyny, wiedzą mądrzy, o czym nienależy káżdemu wiedźieć.

Znáki choroby zwyczáyne są te. Iednych nápada smutek, zkąd milcząc tłumią w sobie apetyt zły, inne wiele gadáią, inne się ustáwnie śmieią, drugie płáczą, gniewáią się, y inne znáki, álbo akcye nieprzystoyne wyprawuią.

Sposoby do leczenia.

NAyprzod ieżeli będźie krwistey komplexyi, záraz trzebá krwi upuścić, przytym należą purgánse, tákże rzeczy chłodzące, ták do używánia, iáko y do przykładánia, tákie są. *Lactuca portu-*

tulaca: Nymphæa, Umbilicus veneris vitex, Ruta, Cannabis, Camphora Cicuta. Spoſobne tákże ſą kąpieli chłodzące, wárząc korzenie grzybieniowe, to ieſt liliy wodnych, wodká z liliy białych polna w wodźie, do picia ieſt bárdzo ſkuteczna, tákże wodká ruciána, z kwiátu grzybieniowego &c. Ze ſię rzadko przytrafia tákowa chorobá, ktorey nierozumieiącemu medycyny trudno poznáć, medyk záś łátwo ią poznáć może, záczym też y lekárſtwá wynaydźie do uleczenia iey ſpoſobne.

O podnoſzeniu ſię máciczným.

BYłá ſtárodawnych medykow opinia, ktorą y teraz niezupełni medycy trzymáią, iákoby *Matrix* miáłá tám y ſam chodźić po żywocie, podſtępowáć pod żołądek, y owſzem áż do uſt, co ieſt wielki fałſz, álbowiem *Matrix* ieſt przyroſſa czterema ligamentami do krzyżow *ad pudendum*, záczym żadną miárą z mieyſcá ruſzyć ſię niemoże, chybá nábrzmieć, rozſzerzyć ſię gdy ieſt *fœtus*, álbo humor iáki, lubo co innego, iáko to *Mola*, to ieſt fałſzywy płod, álbo krew ſpiekła, álbo wodá &c. Wapory iednák z niey wychodzące rozchodzą ſię po rożnych częściách ciáłá, oſobliwie wyżſzych, że záś po żywocie tu owdźie przechodźi ſię kłąb, álbo niby guz iáki, to nie ieſt *Matrix*, ále álbo *teſtes*, álbo *vas canum*, co názywáią niektorzy *Globum Fullopinum*, więc *pro imaginario morbo nullum datur medium.*

O zátrzymániu uryny, o kámieniu, o zbytnim odchodzeniu uryny, zwłaſzczá przez ſen dźieciom ſię przydáiących defektách.

URyny ták zátrzymánie, iáko y zbytnie odchodzenie, nietylko podeſzłym, ále y dźieciom ſą poſpolite defektá.

Zátrzymánie uryny dźieciom ſię przydáiące, nietylko bywa z okázyi kámieniá, ále też *à viſcoſa materia* zátykáiącey meaty, przez ktore uryná zwyczáyny przechod ma.

Iednákże dźieci, y ſáme niemowlątká nie ſą wolne od kámieniá, co ſię iáwnie wiedźieć dáie w dźieciách w kilku dni od národzenia, kiedy pieluchy częſtokroć piaſkiem czerwonym záſzpecone bywáią, u rośleyſzych tákże częſto bárdzo pokázuie ſię w urynie ſedyment gruby, piaſzczyſty biały, czego przyczyná poſpolita, to ieſt, gdy pokarm, álbo inne potrawy do rodzenia kámieniá, y kliowátey máteryi ſpoſobne, pomięſzáne będą *cum ſpiritu volatili*, łatwo kámień urodźić ſię może, należy do tego dźiedźiczna dyſpozycya, to ieſt z rodźicow ná dźieci ſpadáiąca chorobá, y inne pártykularne przyczyny. Uryny niezátrzymánie dźieciom ſię przydáiące, nayczęściey przydáie ſię z oſłábienia, álbo rozprzeſtrzenienia muſzkułu *Spinčter* zwánego, dla zbytniey oſtrości, álbo gorącości uryny dźieciom zwyczayney, kto-

ktory defekt záczáſem obraca ſię w zwyczay, że w łożku ryby łowić zwykły.

Progn. Kámień w pęcherzu zoſtáiący dźiecinny, ieżeli záwczáſu lubo przez medykámentá, lubo przez wyrznięcie pozbyty nie będźie, zá czáſem większy rośnie, y w dálſzym wieku o śmierć przyprawi.

Nerkowy zás nie ták ieſt niebeśpieczny, y łátwiey pozbyć ſię może.

Uryny zátrzymánie pochodzące *à Viſcoſa materia* iáko też y zbytnie odchodzenia ſą łatwe do uleczenia.

Spoſoby do leczenia.

KUrácya zátrzymánia uryny, należy ták ná wnętrznych iáko y ná powierzchownych medykámentách, ná co trzebá mieć oſobliwy reſpekt naybárdźiey w niemowlątkách, áby *mucaginem acidam* rozrzedzáć, y kámyki, álbo głazek wyprowadzáć. Ná co z wielkim ſkutkiem w tákowych defektách dawáć ſię ma burſztyn biały ſubtelno utárty, według lat miárkowáć wielość do dawánia, náprzykład. Weś burſztynu białego ná ſubtelny proſzek utártego ſkrupuł ieden, oczek rákowych gran ſześć, zmięſzay, day w mleku, álbo w wodźie w ktoreyby pietruſzká wrzáłá, dla niemowlątek dość połowá wzwyż opiſáney miáry.

Item. Weś korzenia ślazowego, to ieſt ślazu zwyczáynego ktory wyſoko rośnie, *Althea* zwany, wykopanego w ieſieni, uſuſz, utrzyi ſubtelno,

day w czymkolwiek ná raz puł naparstká, dla rośleyszych więcey, uznasz skutek nieomylny, álbowiem y urynę pędźi, y piasek, albo kámyk wyprowadza, iest doświadczony.

Item. Weś źiela *Consolida regalis*, to iest ostrożki, przewarz w wodźie dobrze, przecedź daway tedy owedy po łyszce, rzecz pewna.

Item. Krew kozłowa ususzona, y utárta zádawana lubo w mleku, lubo w pokármie, lubo w wodce wiśniowey iest pomocna.

Item. Dla rośleyszych do záżywánia pożyteczna iest dekokcya *ex Radicibus Apij, Petrosselini, Ononidis, Asparagorum, Fœniculi Rusci,* wraz wszystko wárząc, y dáiąc pić. Oprocz tego może się też dawáć *Spiritus salis* po kilká kropel, álbo w dekokcyi, álbo w wodce trybulowey, álbo ślazowey, álbo poźiomkowey.

Item. Nasienie likopodyi, to iest wilczey stopy ná proszek utárte, y záżyte, wielce skuteczne iest. Pożyteczne przytym są kąpieli, do ktorych te źiołá należą *Radix Ononidis, malva, Althea, Parietaria, Cerefolium, Chamomillæ &c.* po kąpieli smárowáć krzyże, y łono *Oleo Scorpionum*, álbo zrobić kataplazmę *ex Cerefolio Parietaria cum oleo Chamomillæ*, ktorą przyłożyć ná łono. Albo weś cybule, rozwierć, przysmaż z másłem, obłoż łono, álbo sámą trybulą wárzoną.

Enemy tákże bárdzo pożyteczne są, ktorych gotowánia sposob obacz ná swym mieyscu.

Mam-

Mámká też ma záżywáć lekarstw urynę pędzáiących, osobliwie pigułek terpentynowych, álbo *Conservam Ononidis cum Therebinthina lota.*

Ieżeliby dźiecie miáło strangurya, to iest, żeby uryná z wielkim bolem, y rznięciem powoli odchodźiłá, ná to weś wodki pietruszczaney, poziomkowey, z kopru włoskiego, káżdey po dwá łoty: *Spiritus nitri dulcis* ieden skrupuł, *Syrupi de Althea Fernelij* dragm sześć, zmięszay, daway tego po łyszce często przez dźień, inne lekárstwá dla rośleyszych obacz ná swym mieyscu.

W niezátrzymániu uryny bárdzo dobrze służy *Pulvis Joelis*, dáiąc po puł skrupułu, y więcey dla rośleyszych w wodce wypaloney z liścia dębowego.

Item. R. *Testiculor Lepor*, iednę dragmę, *Gutturis Galinæ cremati, Vesica Porei cremata* oboygá po puł dragmy. *Glandium sem Ruta, folior Nopeta* káżdego po skrupule, uczyń proszek, daway po skrupule w wodce dębowey.

Item. Weś ieżá, zábiy, y spal ná popioł, utłucz, przesiey, y daway po trosze.

Item. *Agrimonia*, to iest rzepik źiele, iákimkolwiek sposobem záżywáne, zátrzymywa urynę, tákże popioł z koźich łáien záżywány.

Item. Weś myszy kilká, spal w garnuszku ná popioł, ktory przesiawszy daway. Toż czynią y kopytá wieprzowe spalone.

Item. Rybá niedotrawiona z kśieńca szczupako-

kowego ususzona, utárta ná proszek subtelny, y záżywána stanowi urynę.

O wielkiey chorobie dźiecinney, o konwulsyách, o lękániu, álko wzdrygániu się we śnie.

WIelka chorobá dźiecinna, wielką ma społeczność z zwyczáyną, to iest pospolitą podeszłym, z tą iednák rożnością, że dźiecinna nayczęściey bywa *Symptomatica*, y *fomitem*, ma álbo w żołądku, álbo w kiszkách. W żołądku ná ten czas kiedy álbo pokarm zepsowány, álbo gdy w nim skwáśnieie, ná ten czas ostrością swoią nie tylko *Febris ventriculi* szczypiąc, ále też długo tám przetrzymány, suchoty alteruiąc, tę chorobę spráwuie.

W kiszkách tákże gdy będźie kwaśność z tegoż pokarmu przez fermentacyą spráwiona, lubo pełność flegmy z cholerą pomięszáney, co świadczą exkrementá źielone, żołte, czarne, y rożnie pomięszáne. W rosleyszych tákże przyczyná bywa częstokroć z glist, álbo gdy się ząbki pusczáią, álbo gdy się ma wydáć ospá, álbo odrá, álbo z pokármu złego, álbo w gorączkách wielkich.

Poprzedzáć zwyczáynie zwykły tę chorobę boiaźń, wzdrygania się we śnie, sny straszne, konwulsye.

Galenicy przyczynę wielkiey choroby dźiecinney zkładaią na wapory zepsowane, y iadowi-

te

te, rodzące ſię w żołądku, y kiſzkach, ktore ſię do głowy wzbiiaią, y pory w mozgu zoſtaiące zatkaią, przez co przeſzkoda ieſt wolney cyrkulacyi duchow *Animales* zwanych, mozg tedy z początkami żył ſuchych gwałtownie ſię mięſza, y wzruſza, uſiłuiąc pozbyć z ſiebie przeciwnych waporow, ktore pory iego pozatykały.

Neoterycy przyczynę choroby ſkładaią na kwaśność oſtrą, *in primis viis*, to ieſt w żołądku, albo w kiſzkach zoſtaiącą, y łączącą ſię *cum ſucco venereo*, zkąd ſię wſzyſtkie nerwy wzruſzaią, y dla tego przez nieiaki czas paroxyzmy uſtaią aż ſię znowu tyle kwaśności zgromadźi ile do poruſzenia paroxyzmu należy.

Konwulſye zaś pochodzą ztąd, kiedy *tubuli à ſucco nerveo* bardzo rozprzeſtrzenione będą, zkąd *vellicantur fibrillæ, & excitatur motus convulſivus.*

Progn. Kiedy dźiecię częſto ziewa, albo ſię przeciąga, oczyma, y powiekami nad zwyczay ruſza, kiedy ręce drżą, y wyciągaią ſię, także gdy ſię częſto lęka, drży, y długo nieſypia, ſą znaki przyſzłey wielkiey choroby.

Ktorym pod czas paroxyzmu wiele piany z uſt wychodźi, także w paroxyzmie przypadaiące konwulſye, y ktorym ſię oddech w konwulſyach zatłumia, także ktorzy nieczuiąc ſię pod ſię puſzczaią, także gdy ſię po paroxyzmie znacznie odmieniaią, także gdy po paroxyzmie gorączka bierze, tacy ſą w wielkim niebeſpieczeńſtwie życia.

Sposoby do leczenia.

NAyprzod przestrzegáć tego pilnie, áby dźieciom niedawáć żadnych trunkow gorących, osobliwie winá, tákże potraw kwáśnych, y korzennych.

Item. Po iedzeniu niedawáć záraz spáć, przestrzegáć tego áby się dźiecię czym nie przestrászyło, żywot áby záwsze był otwárty przez enemy, álbo czopki, mlecznych potraw niedawáć tákże mięsá wołowego, ryb, y tákich ktoreby się prędko zkorumpowáć mogły.

Potym należą purgánse wolne, akkomoduiąc według lat, osobliwie z senesu, z rhabarbarum gotowáne, przytym należą absorbentia iákowe są. *Unicorum fossile, unicorum Cromlandicum seu marinum, Lapis Bezoar. verus, vel factitius, Cornu Cervi, Pulvis Marchionis, Cranium hom. Coralli rubri, Ungulæ Alcois, Magisterium,Luna* y inne pomienione medykámentá, *acidum, nervosas, fibrillas vellicant rodensq; ac spasmoticos motus irritans, imbibunt & hac intentione sæpius hoc malum imbibendo abigunt.*

Proszek osobliwy doświadczony.

℞. *Cinabarum antim. Cranij hum. pp. Ungul. Alcis aã. drach. sem. Pulmon. & Cordium Talpar. exsiccat. & pulv. scr. 2. Bezoard. Lunaris, Lapid. Smaragdi pp. aã. scrup. 1. Croci scrup. sem. Ambræ gr. 3. fiat pulvis, dosis ad scrup. sem. ad unum.*

Item.

Item. R. *Ocul. Cancr. propr. Antimonij drach. aā. ſcrup. ſem. Cinabar. antimon. rectif. gr. 5. Laudani Opiati gr. 1. fiat pulvis. dividatur in ſex partes æquales, dentur quotidie quolibet mane in aqua Tiliæ.*

Item. Názbieray gliſt w źiemi zoſtáiących, wypłocz ie winem, uſuſz, utrzyi ná proſzek do ktorego przyday tyleż korali czerwonych, iák nayſubtelniey utártych, zmięſzay, y daway po puł ſkrupułu, y więcey, w wodce z kwiátu lipowego paloney.

Item. Kretá ſpal w garnuſzku nowym zetrzyi ná proſzek ſubtelny, daway go po troſze w czym rozumieſz, ieſzcze lepſze ieſt iego ſerce, y płucá ſuſzone, y w proſzku dawáne.

Item. *Secundina primipara cum Corallijs & cranio hum* wiele ważą.

Item. *Aurum fulminans* przydawſzy do niego gran kilká *Pulv. Jalappæ.*

Oprocz tego ſłużą rożne *Spiritus*, iáko *Spiritus Florum Tiliæ, Ceraſorum nigrorum, Pæoniæ, Liliorum Convall. &c.* tákże wſzyſtkie medykámentá w ktore *Caſtoreum* wchodźi, ſkuteczne ſą do potłumienia kwáśności, tákże *Theriacalia opiatis maritata:* tákże *Volatilia Balſamica*, iáko *Liquor Cornu Cervi Succinatus.*

Dla dźieci ſſących gdy ſię im przyda tá chorobá. R. *Ocul. cancr. propr. gr. 12. Cinabaris antim. rectif. gr. 4. miſce divide in 4. partes æquales*, daway ten proſzek ráno, y ná noc.

Vel R. Aqua mellis unc. 1. & ſem. Spiritus Roſmar

ſmar. drach. 1. *& ſem. Tincturæ Caſtorei ſcrup.* 1. *Spiritus Saliſ. armoniaci Succinati gut.* 5. *Syrupi de Pæonia vel de Betonica dr.* 6 *miſce det cochleatim.*

Powierzchowne też applikácye wiele wážą, to ieſt, ná głowę, ná żołądek, y żywot, ná żywot dobra ieſt dryakiew, przydawſzy do niey oleyku burſztynowego tym ſmárowáć, álbo Plaſter zwány *de Galbano crocatum*, przydawſzy oleyku burſztynowego, álbo ſmárowáć nád żołądkiem oleykiem muſzkatowym, przydawſzy do niego oleyku burſztynowego, y bobrowego ſtroiu.

W ſámym paroxyzmie pod nos przytykáć do wąchánia *Spiritum Saliſ. armoniaci*, álbo *Sal Vitrioli, Cornu Cervi*, álbo *Oleum Sylvii*, álbo oleykiem ruciánym dyſtyllowánym nácieráć pod noſem.

Item. Pryſzcze zá uſzymá, tákże ná wierzchu głowy pomocne bywáią, tákże ścieránie rąk, y nog.

Ieżeliby dźiecię podległę było tey chorobie, tákiemu trzebá otworzyć aperturę ná kárku.

Ieżeli komplexya, y látá pozwaláią, krew puścić potrzebá, álbo piawki ſtáwić.

Plaſter ná głowę ſkuteczny.

R. *Empl de Betonicæ unc.* 1. *Balſami Perviani, unc. ſem. Olei diſtillati Cornu Cerv. vel Alcis, Tartari, aā. ſcrup ſem Salis Cornu Cervi ſcr.* 1. *f. Emplaſt.*

Tákże kádzenia burſztynem, łoſim kopytem, álbo rogièm ſą pomocne.

Wie-

Wieſzáią też ná ſzyiách dźieci, dla ochrony od tey choroby rożne graty, iáko to korzeń piwoniy, zęby wilcze, łoſie kopytá, korale, kámień ſmaragd zwány &c. lecz to máłą pomoc czyni.

Korzeń *Valerianæ* to ieſt kozłku, ná wioſnę, álbo w ieſieni wykopány, ná proch utárty, y zádawány, ná tę chorobę bárdzo pomocny ieſt.

Ieżeliby tá chorobá pochodźiłá z gliſt, álbo gdy ſię ząbki puſzczáią, álbo gdy oſpá, y odrá náſtępuią, o tym maſz ná ſwych mieyſcách.

O płynieniu łez z oczu.

PŁynienie łez z oczu názywa ſię *Epiphora*, to ieſt uſtáwne płynienie, álbo wilgotność w oku, lubo w iednym, lubo w obudwu, te łzy álbo humor nie iednákowy bywa, pod czás wodniſty, źimny, bolu żadnego w oku nieſpráwuiący, á pod czás bywa oſtry, y ſłony, ſpráwuiący bol, zápalenie, świerzbienie, rznięcie, á pod czás y powieki ráni. W tey affekcyi chrząſtki w kącikách oczu zoſtáiące, przez ktore łzy wychodzą nabrzmiewáią.

Przyczyná tey affekcyi ieſt humor ſpadáiący z głowy, álbo innych częśći ciáłá śćiągáiących ſię do oczu, zwyczáynie tácy podlegli ſą uſtáwicznemu katarowi, máiąc záwſze pełność humorow w głowie, tákże z nátury flegmatyczney komplexyi wilgotney, y rzadką krew w ſobie máiący.

Spo-

Sposoby do leczenia.

NAyprzod służą dla expurgowánia od wilgotności zbytniey (ták głowy, iáko y ciáłá) purgánse w rożnych formách, to iest: álbo w pigułkách, álbo w trunkách &c. dla słábszych naylepszy iest senes, wárząc go y pijąc, ten álbowiem naylepiey głowę expurguie.

Przytym weś *Aloe. Mucis Cupraſſæ, Thuris Maſticis, Myrrhæ aā dr. 2. Tutiæ pp. Sarcocollæ aā. dr. ſem. Sangv. dracon. Sumach. Roſar. rubr. Baccar. Berber. Siccat aā ſcr.* 1. *fiat pulvis ſubtiliſ miſceatur cum aqua fænicul qua guttatim inſtilletur oculis, & ab extra applicetur, eſt probatum.*

Item. Płynienie łez z oczu z zápaleniem ták się ma leczyć. Nayprzod przepurgowawszy się dobrze krew puścić, potym tego *Collirium* używáć.

R. *Trochiſcorum albor. Rhaſis ſine Opio drach.* 1. *Aqua Roſarum unc.* 4. *Aqua Fænicul. unc.* 2. *miſce,* tym oczy przemywáć, y przykładáć ná noc zmoczywszy chustkę niekrochmalną.

Vel R. *Ceruſa lota, Sarcocollæ nutr. Acatia, Thuris aā. drach.* 1. *Oſſium Mirabol. aduſtor. Corallor. rubr. prop. aā. drach. ſem. Margar. præpar. ſcrup. ſem. Succi mali punici ad med. per decoctionem qv. ſuf. fiat collirium.*

Item. Weś nasienia babczanego, przetłucz, wárz w wodzie, przecedziwszy przemyway oczy.

Item Kto ma zástárzáłą tę affekcyą, tákiemu

trze-

trzebá mieć aperturę ná kárku, álbo ná ręce, álbo ieſzcze lepiey *ſupra futuram coronalem*, ná głowie.

Item. Gdy inne medykámentá máły, álbo żadnego ſkutku nieczynią, ná ten czas rádzą medycy ná ogoloną głowę przyłożyć *Emplaſt. Veſicatorium.*

Item. *Máść pewna.* Weś gryſzpanu gran dwánaście, kamfory dragmę iednę, tucyi preparowáney puł uncyi, máſłá nieſłonego wprzod w wodce rożowey przewárzonego, y przepłokánego dragm ſześć, zmięſzay uczyń máść ktorą po troſzce wpuſzczay w kąciki oczu od noſá, álbo powieki nią ſmáruy piorkiem, ieſt doświadczona, nietylko ná płynienie łez z oczu, ále y ná świerzbienie, y exulceracye powiek.

Item. Bańki zá uſzymá z piiawkámi ſtawione ná niezáſtárzáłą affekcyą ſą pożyteczne.

O lekárſtwách rożnych, ná rożne áffekcye ſercá,

SErcu ſłużące medykámentá, názywáią ſię *Cordiaca*, máiące moc ſerce w rożnych ſłábościách poſiláć, duchy ożywiáć, y *malignam qualitatem*, od ſercá odpędzáć.

Słábość ſercá pochodźi poſpolicie, álbo z źimney, álbo z gorącey przyczyny, álbo z złączoney *cum malignitate*, y dla tego rożne medykámentá akkomodowáne bydź máią.

Medykámentá ſerce poſiláiące w poſpolitośći ſą

ſą te. *Confectio Alchermes cum & ſine odoribus, Theriaca Veneta, Confectio de Hyacintho, Aqua Theriacalis camphorata. Sal Volatilis viperinus Elixyr proprietatis Paracelſi, Elixyr vitæ Mathioli, Aqua cordialis omnium florum cordialium, Aqua cordialis varij generis. Aqua Canellæ, ſeu Cinamomi cum & ſine vino Extractum Bezoardicum, Eſſentia Ambræ, Pulvis Diamargariti calidi & frigidi, Lætificans Galeni, Species Diambræ de Gemmis, Spiritus volatilis viperinus. Sal volatile oleoſum Sylvij Pulvis albus pretioſus Gedanenſis Electuarium de Gemmis, Julep Gemmatus, Lac Perlarum* y inne rozmáite.

Dla odpędzenia iádu od ſercá pochodzącego, álbo z zážytey trucizny, álbo z ukąſzenia iádowitey beſtyi, iáko źmij, pſá wśćiekłego, wilká &c. tá dekokcya oſobliwa.

R. *Rad. Tormentillæ, Zedoariæ, Gentianæ, aā. unc. ſem. fol. Meliſſa, Scabioſa, Cardui benedict. Scordij aā. m. 1. Cort. Citri drach. 3. ſem. Cardui bened. Citri aā. drach. 1. Raſura Eboris drach. 1. & ſem. Florum Bugloſſa Anthos aā. pug. 1. fiat decoctio in aqua communi, Recipe culatura libram unam & ſem. adde Syrupi de Corticibus Citri q. ſ. dentur quotidie mane & veſperi unciæ tres.*

W nagłey mdłości, gdy czás niepozwala zgotowánia lekárſtwá innego. Weś alkermeſu, álbo gdy go niemaſz dryakwi, rozmąć z winem day choremu zážyć.

Item. Kámforá oſobliwym ſpoſobem ſerce poſila iednák nie káždemu ſłužy.

R. Salis

R. Salis volat viperarum gr. 10. Aqua Scorzonela, vel Cardui benedict. unc. 1. & sem. misce, detur pro dosi.

Vel R. Magisterij Ambra gr. 2. detur in Aqua Theriacali Camphorata.

Vel R. Conserva florum Tunicarum, Anthos, Cort. Citri condit aā. unc. sem. Confect. Alcherm drach. 1. Pulvis Diambræ drach. sem. Salis Card. bened. scrup. 1. f. Confectio dosis drach. una.

Item. R. *Specierum Diambra drach. 3 Confectionis Alchermes unc. sem. Sacchar. unc. 4. Olei Cinamomi gut. 5. fiant secundum artem morsuli.*

Oprocz wnętrznych lekarstw wiele też ważą *Topica*, to iest powierzchowne przykłádánia ku sercu, y ná pulsy, to iest alchermes z winem rożmąciwszy, przykłádáć ku sercu płatek szkarłatny, tym nápuściwszy. Tákże *Balsamus pervianus*, wodki rożne z rożnemi proszkámi, tákże materacyk z ziołámi, y sámá rutá z octem, osobliwie w gorących affekcyách dobrze służy wodká Krolowy Węgierskiey &c.

W wielkiey słábości sercá pochodzącey z gorącey przyczyny, to iest gdy będą gorące wnętrzności, álbo gorączká wielka iáko maligná, *Febris putrida Epidemica*, tákże w ospie, odrze &c. tákże gdy będźie drżenie sercá, mdłości w gorączce, służyć będą te medykámentá.

R. Rad. Rusci, Cichorei, Scabiosa, Capill. vener. Pimpinella Acetosa aā. pug. duos, Sem. Melon. Cucurbita, Citri, Rasura Eboris aā. drach. 1. Florum

Cordialium pug 1. *fiat decoctio in aqua comm.*

R. *Colatura libr.* 1. *cui adde Crystalli mineral drach.* 1. *& sem. Spirit. Sulph. vel Nitri dulc. dr. sem. Syrupi de Limonÿs q. s. detur ter de die.*

Item. Rozne sercu służące w podobnychże affekcyách w pospolitości są te. *Confectio de Hyacintho, Pulv. Cord. & hep. viper. Sal. Cardui bened, Scabiosa Bezoardicum Joviale vel minerale, Spiritus nitri dulcis, Sal dulcis, Lapis Bezoar. Aqua Theriacalis refrigerans, Aqua è Typhis Cervorum, Aqua Cordialis frigida, Herculis à Saxonia, Theriacalis Camphorata, Sal Viperarum, Mixtura de tribus cuius descriptio.*

Mixtura de tribus.

R. *Aqua Theriacalis Camphorata unc.* 1. *Spiritus Tartari, Spiritus Vitrioli aā. drach.* 1. *misce.*

Item. *Pulvis diamargarit frig. Tabella, manus Christi cum perlis & Conf. de Hyacintho & Alchermes, Magisterium Perlarum Corallorum, & Salia eorum, Ambra Gelatina, Cornu Cervi cum aromatibus Jus Caponis &c.* wzwyż pomienione medykámentá lubo sáme, lubo przydawáne do innych likworow skuteczne są do używánia.

Composita *Náprzykład.*

R. *Aquarum Buglosa Borag. aā. unc.* 3. *Conf. de Hyacintho drach.* 1. *Salis Prunella drach. sem. Pulv. diamargar frigid. scrup.* 1. *Syrupi de Corticibus Citri unc.* 1. *detur. pro una dosi.*

Vel R. *Conserva Rosarum, Buglossa Violar. Tunicarum aā. drach. sex, Aquar. Boraginis, Buglossa,*

Ace-

Acetoſa, aā. unc ʒ. *miſce bulliant parùm & colentur ac exprim. liquori adde, Confectionis de Hyacintho Alchermes aā. drach. 1. Manus Chriſti perlat. dr. 1. Syrup. de Pemis q. ſ. m. detur ſæpius.*

Pytánie iákie, ktore, y iák wiele humorow we krwi.

Odpow. Humorow z ktorych *Conſiſtentia* krwi złożona ieſt, ſą cztery.

Pierwſzy *Pituitæ*, to ieſt flegmá, ieſt krwi owá część ktora *ex hylo* ze krwi wygotowána, lubo więcey, lubo mniey, ſiárczyſtego, y ſłonego máiąc w ſobie humoru przymięſzánego, przez częſte cyrkulácye, y w ſercu dylatacye, gdy niebędzie przeczyſzczona, zoſtáie gruba, y gęſta.

Wtory *Sangvis puriſſimus*, ieſt owá część maſſy krwi, ktora przez wiele cyrkulácyi w ſercu wyczyſzczona, ſtawſzy ſię ſubtelną, mierney ſubtelności duchow nábywa.

Trzeci *Bilis*, to ieſt cholerá, ieſt owá krwi część, ktora przez częſte cyrkulácye, y kokcye większey ſubtelności nábywa, zkąd bárdzo *Spirituoſus*, y zbytnie gorąca zoſtáie.

Czwarty *Melancholia*, ieſt owá część krwi, ktora przez wiele cyrkulácyi, y w ſercu dylatacyi ſtawſzy ſię ſubtelną, y bárdzo rzadką, przez co *Spirituoſæ particulæ*, po większey części z niey wyciągnione bywáią, zkąd zimna, gruba, y *terreſtris* zoſtáie.

Temperámentá záś náſzych nátur z rożnych

wzwyż pomienionych czterech humorow pomię-
szánia, y przewyższenia, stáią się w ten sposob.

Nayprzod ieżeli *chylus* z alimentow wilgotnych, y zimnych, ktore máło máią w sobie subtelnego ciepłá zgotowány, álbo z defektu należytego fermentu, nie dobrze rozrzedzony będźie, ná ten czas rodźi się z niego *Succus*, krwi flegmistey gruby, ktory lubo się wielekroć cyrkuluie, y dylatuie, iednák go serce do swey doskonáłości, y subtelności swoią akcyą przywieść niemoże, dlaczego, ieżeli tákiego chylusá więcey przybywáć będźie, máło innych humorow rodźić się musi, á że wszystko ciáło táką krwią nápełnione iest, w ktorey inne nie przewyższáią humory, nábywa konsystencyi wilgotney, y zimney, zkąd cáłego ciáłá temperáment stáie się flegmisty.

Powtore, ieżeli *Chylus* będzie dobrze exkokwowany, y z alimentow utemperowánych sporządzony, álbo z wnętrznych części dobrą konkokcyą należycie wygotowány, ná ten czas ták przez cyrkulácye, iáko y w sercu dylatacye, stáie się krew z niego czysta, y wielość iey, zkąd ciáło nábywa temperámentu krwistego.

Potrzecie, ieżeli krew będźie sporządzona z alimentow bárdzo gorących, y ostrych, álbo dla gorącości wnętrznych pryncypálnych członkow ostro fermentuiących, ná ten czas przez máłe cyrkulacye, obráca się *in succum calidum & valde spirituosum*, ktory gdy inne humory przewyższy,

na

ná ten czas ſtáie ſię *temperamentum biloſum*, to ieſt choleryczna komplexya.

Poczwarte, iezeli krew wygotowána będźie z alimentow grubych, nieczyſtych, máiących w ſobie wiele *ſalis fixi*, to ieſt ſłoności, gdy nie doſkonale... brze będźie przez cyrkulacye, y kokcye wyczyſzczona, máło ſię z niey rodźi ſubtelnych duchow, zátym ſtáie ſię *ſuccus* krwi gruby, á ztąd nábywa táki człowiek temperamentu melancholicznego, to ieſt melancholiczney komplexyi.

Nád to wielość káżdego przewyżſzáiącego temperamentu, názywa ſię *Intemperies*, zkąd choroby rodzą ſię podobne im, to ieſt źimne, gorące, wilgotne &c.

Item. Temperamenta też, nátur náſzych nábywáią ſię nie tylko z alimentow, ále też z rodźicow, y *ex influxu aſtrorum*.

TRAKTAT VII.

O ſpoſobách robienia wodek, oleykow, máści, iulepow, konfitur, lekarſtw purguiących &c. &c.

Wodká cynámonowa.

WEś cynámonu przedniego puł funtá, przetłucz z grubá, przyday hányſzku trzy garści, námocz we dwu gárcách wody, od godźiny do godźiny, dobrze nákrywſzy, potym przepal przez alembik wolnym ogniem (alembik, y rurki máią

 bydź

bydź dobrze przechędożone) odbierz pierwey przodek, potym oftátek do inszego naczynia. Ieżeli będźie cynámon dobry, będźiesz miał przedniey wodki około pułgárcá, ieżeli záś ládáiáki, iáko pospolicie bywa z gdáńská, zá ledwie będźie kwartá, insi miásto wody prostey, nálewáią wodą w ktorey ięczmień wárzą, insi nálewáią wodką rożáną, melissową, borakową, szczawiową &c.

Wodká cynámonowa z winem.

GDy się wodká cynámonowa przepala z winem, álbo z wodką z lagru wypaloną, nieprzyiemna iest do picia, lepiey w gorzałce prostey nieprzydymioney, przydawszy hányszku, leiąc do puł funtá cynámonu dwá gárcá wodki.

Wodká Krolowy Węgierskiey.

WEś gorzałki prostey gárcy trzy, álbo cztery, námocz w niey lewandowego kwiecia, rozmárynu, szałwii, iáłowcu przetłuczonego, przepal przez alembik, przyday rozmárynu znowu przepal. Do przepaloney wodki, znowu trzeci raz nákłádź rozmárynu, námocz, y przepal, nieociągáiąc bárdzo, weś ná łyszkę żelázną, lubo ná gliniáne naczynie prochu trochę, ruśniczego, wley wodki bárdzo máło, zápal ią, iák wygore: ieżeli się proch spali, dobra iest, iuż nie ma w sobie wilgoci, ieżeli záś prochu nie spali, przepal ią ieszcze raz, nie odciągáiąc bárdzo, oftátek odciągnioney, zda się ná rozchody. Ieżeli záś chcesz mieć tę wodkę z kámforą, weś iey náprzykład

ra kw-

kwartę, włoż do niey kámfory łotow cztery, rozpuści ſię w niey prędko, mięſzáiąc co raz, przytkay dobrze, ſchoway od potrzeby,

Wodká Páráliżowa.

WEś konwalii świeżey, rozmárynu, lewandy, ſzałwii, macierzanki, źiela iwy arthetyki, pokrzyw, bukwice, korzenia dźięglowego, pieprzu długiego, iáłowcu, wſzyſtkiego coć ſię będźie zdáło, námocz w gorzałce proſtey, przepal przez alembik, do przepaloney wodki przyday mrowek, z mrowiſká ochędożonych co mieć możeſz. Iáłowcu kilká garści: znowu przepal, nie odciągáiąc do końcá, chceſzli mieć ieſzcze lepſzą, przyday znowu mrowek, y przepal trzeci raz.

Kinder Balſam.

WEś gałki muſzkátowey łotow trzy, kwiátu muſzkátowego łotow trzy, goźdźikow, cynámonu przedniego, imbieru, kubebow *Granor. Paradyſi*, cytwaru wſzyſtkiego po cztery łoty, gałganu pułtorá łotá, roży damaſceńſkiey świeżey łotow ſześć, kwiátu goźdźikowego świeżego, kwiátu lipowego, oboygá po 24. łotow, liścia, y kwiátu ſzałwiowego, kwiátu kminkowego, kopru włoſkiego, koſzykowego lewandowego, wſzyſtkiego po ſześć łotow, korzenia piwonii, świeżego naſienia piwonii, iemioły dębowey, wſzyſtkiego po puł łotá, wſzyſtko pokráiawſzy, y potłukſzy, włoż do naczynia ſzklánego, wley

 mał-

máłmázyi gárniec, wodki konwaliowey z wod paloney, wodki poziomkowey przedniey, oboygá po trzy kwáterki, wodki ſzałwiiowey, kopru włoſkiego, oboygá po puł kwarty, zátkay dobrze naczynie, niech ták ſtoi przez kilká dni, potym przepal przez ſzklány alembik, ná raz miárá łyſzká iedná, álbo dwie. Białogłowom ciężarnym ieſt bárdzo ſłużąca.

Wodká złotogłowowa.

WEś cynámonu puł łotá, gałki muſzkátowey, kwiátu muſzkátowego, oboygá po ćwierci łotá, imbieru, gozdźikow, pieprzu, tátárſkiego źiela, wſzyſtkiego po puł ćwierci łotá, bobku połtorá łotá, rozmárynu, ſzałwii, ſpikanardy, lewandy, wſzyſtkiego po garści, ſtłukſzy wſzyſtko włoż do ſzklánego naczynia, náley gorzałki dobrey puł kwarty, záwiąż dobrze, zálep w chleb ſurowy, włoż do piecá wypalonego oraz z chlebem, przecedźiwſzy ſchoway od potrzeby. Służy ná wiele affekcyi głownych, ſmáruiąc nią wierzch, y tył głowy.

Wodká ſerdeczna zwyczáyna.

WEś gorzałki dobrey gárcy (náprzykład) trzy, wliy do naczynia ſzklánego, do ktorey záraz z wioſny zbieray te kwiecia fiałkowe, hyacintowe, *Corona Imperialis*, bukwice białey, konwalii, liliy białych, meliſſy, borakowe, mio-

dun-

dunezane, ſzałwiowe, lewandowe, rozmárynowe, z drzewá wiśniowego, bazylikowe, goździkowego, cząmbrowe, macierzanki, z kopru włoſkiego, rożowe, malinowe, żytne, nogietkowe, iaſinowe, *Tubæ roſa Geneſtry,* (ieżeli bydź może) ze bzu włoſkiego, z hiſzpańſkiego, biedrzeńcowe &c. Miawſzy ziołá wſzyſtkie zebráne, præpal przez alembik. Do przepaloney wodki, przyday gałki muſzkatowey, kwiátu, goździkow, cynámonu, gałganu, kardamonu, kubebow, ſtoraxu, ſkorek pomaráńczowych, y cytrynowych, fiałkowego korzenia, cytwaru, *Rad. doronici,* drzewá aloeſowego, ſandałowego troiákiego, *Rhodi,* cypryſowego, ſaſafras, naſienia kopru włoſkiego, kolędru, czarnuſzki, kminu kramnego, wſzyſtkiego coć ſię będźie zdáło, przetłukſzy námocz, y przepal, nieodciągáiąc bárdzo, ſprobuy ieżeli proch ſpali, ieſt dobra, ieżeli nie, przepal ieſzcze raz. A ieżeli chceſz żeby miáłá zapách wdźięczny, weś pizmá, ambry, zibetu potrọſze, zetrzyi w kámiennym moźdźierzyku, przydawſzy trochę *Salis Tartari,* záwiąż w węzełek, wpuść do wodki, niektorzy kłádą ſzafran do alembiká, z inſzemi ingredyencyámi, co źle czynią, lepiey záwiązáć go w węzełek, y wpráwiáć w kápitel to ieſt w czapkę alembikową. Inſi máią zwyczay do alembiká kłáść złoto, to ieſt łáńcuſzki, czerwone złote; co ieſt śmiechu godno.

Wodká do kádzenia bárdzo wdźięczna.

WEs gałki muſzkátowey puł łotá, goźdźikow ćwierć łotá, cynámonu pułtory ćwierci łotá, ſtoraxu, benzoinu, korzenia fiałkowego, ſkorek cytrynowych, wſzyſtkiego po ćwierci łotá, przetłucz wſzyſtko, włoż do nowego garnczká, náley wodki rożáney przedniey, nákryi dobrze przez noc, názáiutrz poſtaw ná węglách zarzyſtych, nákryi pokrywką z dźiurkámi, niech powoli bárdzo wre, wydáie z ſiebie zapách bárdzo wdźięczny kto chce, może y piżmá kilká gran przydáć, á co uwre wodki, doleway inſzą. Ieżeli kto chce to kádzenie uczynić w Kośćiele (iáko w niektorych bywa,) trzebá we dwoynaſob, álbo y więcey (według wielkośći Kośćiołá) bráć ingredyencyi pomienionych.

Wodká ſekretna.

WEś wapná niegáſzonego, iáko nayświeżſzego káwálec náley ná nie wodki babczáney, álbo z żabiego ſkrzeku gorącey co potrzebá iák ſię uſtoi zley zwierzchu, ieżeli będźieſz miał wodki pułgárcá, przyday do niey *Mercurij dulcis*, (ſubtelno utártego) puł łotá, zbiy dobrze ſchoway od potrzeby: ſłuży ná wſzelkie wrzody, y y rány záſtárzáłe do zgoienia trudne, prędko bowiem ſuſzy flux, y ránę goi, może y *Spiritum Vini* przylewáć, ieżeliby było, wielkie zápalenie, ſłuży też y ná párchy.

O ſpo-

O sposobách robienia lękarstw purguiących.

Purgáns w trunku.

WEś senesu z łypułek obránego trzy ćwierci łotá, *Rhabarbarum* kráiánego puł łotá, hányżku szczyptę dobrą, włoż do garnuszká, skrop winem dobrze, náley wody czystey kwáterkę, nákryi niech moknie przez noc, názáiutrz przywarz trochę, przecedź przez płotno, y wyciśniy przyday manny kalabryny, łotow cztery, przystaw zdálá od ogniá, mięszay żeby się manna rospuściłá, potym weś białek od iáiá, rozbiy go prętem żeby się w piánę obrocił, zmięszay z trunkięm, przystaw do ogniá, żeby tylko wezwrzáło, przecedź przez gęste płotno, będźiesz miał trunek czysty, ktory ciepło wypić, ieżelić się podoba, możesz cytrynę do niego wycisnąć. Dáie się przestrogá, że ieżeliby kto dla dźieci chciał gotowáć: trzebá wszystkiego dáleko mniey bráć według lat. Dla tych záś ktorzy są nátury trudney do purgowánia, trzebá bráć we dwoynasob więcey.

Item Dla dźieci do moczenia może przydawáć cytwarowego naśienia, mchu koralowego, álbo wrotyczu dla glist.

Iulep rożány purguiący delikátny.

WEś roży damasceny, to iest Wiedeńskiey prawdźiwey, obierz pięknie, wysiey przez przeták, odważ: ile będźie roża ważyłá, tyleż odważ

cu-

cukru przetłuczonego, y przesianego, postaw pátelę, álbo rynkę nád wolnemi węglámi, iák się rozgrzeie, włoż garść roży, drugą cukru, mięszay drewniáną łopátką, iák pocznie sok pusczáć włoż drugą garść roży, y cukru, y mięszay powoli, y ták co dáley, áż wszystkę rożą, y cukier włożysz, przytrzymay trochę ná węglách wolnych, żeby się cukier dobrze rospuścił, wliy do garnuszká nowego nákryi niech ták stoi w cieple. Ieżeli masz wolą więcey robić, názbieráwszy roży, uczyń ták iáko y pierwey, złoż do kupy, potym wyliy ná płotno gęste, záwiąż, wyciśniy w prasie, schoway od potrzeby, purguie bárdzo dobrze, biorąc go ná raz według nátury, kto słábszy dość puł kwáterki, kto mocnieyszy kwáterkę, názywa się ten iulep sekretny, *Syrupus Aureus*.

Konfekt brzoskwiniowy.

NAzbieray kwiecia brzoskwiniowego, ochędoż pięknie, odważ ile będźie kwiecie ważyło tyle dwoie odważ cukru, wliy wody ná rynkę álbo pátelę, iák wezwre, wsyp kwiecie, warz áż zmięknie, włoż cukier, smaż wolnym ogniem do konsystencyi, ták iák rożą, schoway od potrzeby purguie bárdzo skutecznie wźiąwszy ná raz iák kásztan, y ná glisty dla dźieci dobry, insi robią z soku wiśniowego iulepek, ktory też ma moc iáko y konfekt.

Rozynki purguiące.

WEś senesu obránego, łotow sześć, przyday ha-

ányſzku garść dobrą námocz w winie przez 24. odźin, przywarz trochę, przecedź, przyday hanny kalabryny łotow ośm, cukru tyleż, ropuść, wyczyść białkiem iáiowym. weś rozynkow drobnych obránych, wypłokánych puł funtá, zmięſzay: ſmaż wolnym ogniem do zgęſtnienia, ſchoway od potrzeby, oſobliwie dla dźieci, daway ná raz po łyſzce.

Ubodzy ludźie ſkrobią wnętrzną ſkorkę z kruſzynowego drzewá, ktorą álbo ták świeżą w piwie moczą y piią, álbo ná proſzek trą uſuſzywſzy, iednák trzebá ią ſkrobáć ná doł ku korzeniowi, żeby womitow nie czyniłá, bo ieżeli ku gorze będźie ſkrobána, womity ſpráwi, y ſtolce, do tego, miárę trzebá záchowáć, żeby nie przeſádźić. Inſi záś zázywáią ziarnek bzowych, álbo hebdowych.

Konfekt ná womity lekki.

JAk ſię pocznie bez pukáć ná wioſnę, názbieray kłobuczkow máłych, odważ do nich tyle dwoie cukru, przyſmaż ſchoway, ná raz day iák włoſki orzech, ſłábſzym mniey, czyni womity lekkie.

Są niektorzy ták ſię brzydzący lekárſtwy, że nie tylko zázyć go niechcą, ále y przed zapáchem iego uciekáią, dogadzáiąc tákim, podáie ſię ſpoſob. Weś żołci wołowey, kolokwintydy, oboygá po łocie, pokray ſubtelno kolokwintydę zbiy wraz z żołcią, rozłoż ná chuſteczce, przyłoż ná pępek, y przywiąż będźie purgowáło.

Dru-

Drugi ſpoſob. *R. Aloe Succort. Scammon. Myrrhæ aā. dr. 1. Eſulæ Coloquintbid. aā. dr. 1. ſ. f. pulv. ſubtilis* zmięſzay z ſokiem z kolędru świeżego wyciągnionym, uczyń dwie gałki, ktore day trzymáć w rękách w ciepłey izbie, przekłádáiąc z ręki do ręki, y wącháiąc, czyni operácye, ále to tylko ſłuży náturom delikátnym.

Gorzałká purguiąca.

WEś ſalapy z grubá przetłuczoney łotow pięć, cynámonu łotow trzy, gorzałki hányſzkowey kwartę, zmięſzay, niech ták moknie przez trzy dni, co raz mięſzáiąc, potym zley z wierzchu, przez chuſtkę wyſącz dobrze, ná pozoſtáłą ſalapę wley znowu gorzałki pułkwarty, iák wymoknie znowu wyley ná chuſtę oraz z ſalapą, wyciśniy zlep do kupy, uſmaż ſyrup z cukru, zmięſzay, y ſchoway od potrzeby, ná raz kieliſzek, álbo mniey dla ſłábſzych. Ieſt innych ſpoſobow wiele, ále że do aptekarzow należą, ábym nie wydał wſzyſtkich ſekretow tylko proſte ſpoſoby opiſałem.

O IULEPACH

Iulep fiałkowy.

WEś fiałkow co mieć możeſz: obierz ie iák należy, ſtłucz w kámiennym moździerzu, álbo w donicy zwierć, włoż do ſzklánego naczynia, náley wody czyſtey puł kwarty, zámięſzay, nákryi dobrze, niech ták ſtoi, áż inſzych fiałkow

na-

názbieraſz, ktore obrawſzy, y zwierciawſzy iáko y pierwey, przecedź tám te moczone przez chuſtę, y wyciśniy, do wyciśnioney wody włoż inſze, zmięſzay, nákryi, iák znowu przyzbieraſz fiałkow, ſpraw ſię z niemi iáko y pierwey, przecedziwſzy, y wyciſnąwſzy tám te co mokły, włoż w nie świeże, uczyń ták y czwarty raz: ieżeli maſz dość fiałkow, bo im wodá (w ktorey fiałki mokły) będźie gęścieyſza, tym też iulep będźie pięknieyſzy, y lepſzy. Potym weś cukru pułtrzeciá funtá, włoż do pátelę, álbo rynki, wley wody kwáterkę, warz do zgęſtnienia, to ieſt kiedy kápnieſz ná żelázo záraz twárdnieie, zdiąwſzy z ogniá wley weń tynkturę, to ieſt wodę, w ktorey fiałki mokły, zmięſzay, iák oſtygnie ſchoway, záwiąż iák naylepiey.

Inſi robią ták, obrawſzy fiałki, biorą tyle dwoie cukru, ile fiałki ważą, tłuką wraz w kámiennym moźdźierzu, álbo (kto go niema) w donicy wiercą, kłádą do ſzklánego naczynia przylewáią wodki fiałkowey, álbo rożáney, według potrzeby, iák pomoknie, przecedzáią przez chuſtę, co ná chuście zoſtáie zbieráią, y przyſmażáią, ná konfekt fiałkowy, inſi záś od ſmáżonego iulepu z ſámego cukru kłádą fiałki ſłuczone, álbo zwierciáne, potym przecedzáią, máią oraz y iulep, y konfekt.

Są inſze ſpoſoby proſte ktore że ſą niedoſkonáłe, niezdáło mi ſię opiſowáć ich, ze wſzyſtkich naylepſzy ieſt ktory ſię nayprzod opiſał.

Iu-

Iulep, álbo ſyrup rożány zwyczáyny.

Z Kwiecia rożowego obránego, y wyſianego ſtłukſzy go, álbo rozwierciawſzy, ſok wyciśniy potym do wyciśnioney roży przyliy trochę wodki rożáney, zwierć, y znowu wyciśniy do kupy, zley do ſzklánego naczynia, niech poſtoi przez kilká dni żeby ſię uſtało, álbo też záraz przecedź przez bibułę, przyday cukru tyle ile ſok waży ſmaż wolnym ogniem do konſyſtencyi. A ieżeli chceſz mieć ieſzcze lepiey názbierawſzy roży ſtłucz ią, álbo zwierć, y wyciśnionym ſokiem pierwſzym rozmąć ią, y wyciśniy, uczyń to y trzeci raz, tymże ſokiem nową rożą zálewáiąc, y wyciſkáiąc, będzieſz miał iulep bárdzo przedni. Inſi záś obráną rożą wárzą, przecedzáią y wyciſkáią: do wyciśnioney wody inſzą rożą kłádą, znowu wárzą, y wyciſkáią: czynią to pięć, álbo ſześć rázy, potym tę wodę przez bibułę przecedzáią, dodáiąc cukru tyle, ile waży, ſmáżą do konſyſtencyi.

Soki záś álbo ſyrupy: iáko to porzeczkowy, málinowy, berberyſowy, wiśniowy, poziemkowy, iednákowym ſpoſobem ſmáżą ſię, to ieſt wyciſnąwſzy ſok z ktorychkolwiek wyciśnionych iágod, przewárzyć go, y przecedźić przez płát ſukienny, álbo przez płotno gęſte, potym przydáć do kwarty ſoku funt cukru, inſi przydáią

więcey

więcey żeby był przeyźroczyſty, ſmáżą wolnym ogniem do konſyſtencyi.

Iulep cytrynowy.

POwybieray z cytryn śrzodki, z tychże śrzodkow powyrzucay źiarká, potym ie nożem ná tálerzu gliniánym pośiekay, włoż do chuſtki czyſtey, wyciśniy ſok, ktorego ieżeli będźieſz miał kwáterkę; weś cukru funt, wley trochę wody do niego, wyſmaż go do gęſtości áż pocznie krzepnąć, zdeymi z ogniá wley ſok, zámięſzay, ſchoway od potrzeby, wyciſki wrzuć do octu, aptekarze záś máią inſzy ſpoſob, trochę temu podobny, ále oraz robią y konfekt, y iulep, że nie káżdy umie obierác cytryny, dla tegom proſty, y łátwy ſpoſob nápiſał.

Iulep z octu.

WEś cukru (náprzykład) funt, włoż ná rynkę, wley trochę wody ſmaż do gęſtości ſzymuiąc, zdiąwſzy z ogniá wley octu winnego iák naylepſzego kwáterkę, zmięſzay, zdáleká nád ogniem, od potrzeby. Służy oſobliwie w gorączkách, mięſzáiąc go z wodą y piiąc, tákże ná palenie w żołądku y zgágę.

O KONFITURACH

Konfekt rożány.

WEś roży obrániey, y wyśianey funt, cukru funtow dwá, wody kwartę, wley wodę ná rynkę, álbo ná pátelkę, poſtaw ná ogniu, iák

wezwre, ſyp rożą po garśći, á mięſzay, niech wre áż będźie miękka, dopiero włoż cukier, y ſmaż do konſyſtencyi, iák przeſtygnie, włoż do naczynia ſzklánego, poſyp z wierzchu cukrem, ſchoway od potrzeby. Tymże ſpoſobem ſmáży ſię y roża Wiedeńſka purguiąca.

Z inſzego záś kwiecia konfekty, (iáko to z fiałkow, z gwoźdźikow, z boraxu &c.) tákim ſię ſpoſobem robią: do iedney części kwiecia weś cukru dwie części, ſmaż cukier do gęſtości kwiecie ſtłucz w kámiennym moźdźierzu, álbo w donicy zwierć, włoż do cukru ſmáżonego, zámięſzay nád wolnym ogniem dobrze, ſchoway.

Angreſt w cukrze.

WEś angreſtu wielkiego, wybierz z niego ziarká, odważ funt, zley go wrzącą wodą, potym odley, włoż ná rynkę, przeſyp cukrem tłuczonym, (ktorego ma bydź dwá funty,) niech ták ſtoi przez noc: názáiutrz ſmaż wolnym ogniem.

Poźiomki w cukrze.

WEś poźiomkow doſtałych funt, przyday cukru przetłuczónego funtow dwá, wley wody kwáterkę ſmaż wolnym ogniem.

Máliny w cukrze.

WEś málin funt, cukru pułtorá funtá, ſmaż cukier do gęſtości, potym włoż máliny, y znowu wolnym ogniem ſmaż do konſyſtencyi.

Po-

Porzyczki w cukrze.

WEś porzyczek, wybierz z nich ziarnká, odważ funt, włoż ná rynkę, przyday cukru dwá funty bez ćwierci, wody kwáterkę: ſmaż do konſyſtencyi.

Wiśnie białe, y czarne w cukrze.

WEś wiśni, lubo białych, lubo czarnych, powybieray z nich koſtki, odważ funt, zley, ie wrzącą wodą, potym odley, przyday cukru pułtorá funtá, wody ze trzy łyſzki, niech ták postoi áż ſię cukier roſpuści, potym ſmaż do gęſtości należytey.

Morele w cukrze.

WEś moreli nieprzeſtałych: oſtruż ie z zwierzchniey ſkorki, y koſtki powybieray, potym ie ociągniy w ukropie, ktory odlawſzy przyday do funtá moreli dwá funty cukru, poſtaw przez noc, názáiutrz ſmaż.

Brzoſkwienie tymże ſię ſpoſobem ſmáżą.

Orzechy włoſkie niedoyrzáłe w cukrze.

WEś orzechow włoſkich niedoſtałych co chceſz, włoż do garnká náley wody, y ſoli náſyp, niech ták mokną przez cztery dni, piątego dniá odley, á náley inſzey wody czyſtey bez ſoli, iák pomokną przez dźień, odley tę á inſzey náley, czyń ták przez kilká dni dwá rázy ná dźień odlewáiąc wodę, á inſzey nálewáiąc: żeby ſię ſol dobrze wyciągnęłá; potym ie ſtruż z zwierzchniey

chniey ſkorki, y odważ, iák przeſtygną, náſpikuy ie gwoźdźikámi, y cynámonem, przytym ile ważą, tyle dwoie odważ cukru, álbo miodu, ieżeli ie chceſz mieć w cukrze ſmáżone, uſmaż z cukru iulep gęſty, iák oſtygnie wley go ná orzechy, niech ták ſtoi do kilku dni, iák zrzednieie odley go, znowu wyſmaż gęſto, y ochłodźiwſzy náley, iák zrzednieie przyday cukru trochę, y ſmaż oraz z orzechámi, według potrzeby. Ieżeli chceſz mieć w miodźie ſmáżone tymże ſpoſobem poſtąp ſobie iáko y w cukrze, miod iednák trzebá wprzod rzadko z wodą przewárzyć, y przecedźić przez płát ſukienny, álbo przez gęſte płotno, potym go wyſmáżyć do gęſtośći: y nálać ná orzechy raz drugi, á zá trzecim wraz z orzechámi przyſmáżyć.

Pigwy w cukrze.

WEś pigwow doſtáłych, y nie twárdych, oſtruż ie, y powydrążay, włoż do garnká, náley wodą, warz áż zmiękną, odſtaw od ogniá, niech ſtoią w teyże wodźie przez noc, názáiutrz, rozłoż ie ná przetáku żeby oſchły. Potym weś cukru tylo dwoie, ile pigwy záważą uſmaż iulep gęſty, ktory iák oſtygnie nálać nim pigwy w ktorym niech mokną do trzeciego dniá, potym go odliy, y ſmaż żeby był gęſty: iák oſtygnie, znowu go wley do pigwow, iák trzy dni pomokną wley go oraz z pigwámi ná rynkę, álbo pátelę, przydawſzy cukru, ſmaż bárdzo wolnym ogniem do konſyſtencyi ſyrupu.

Tá-

Tátárſkie źiele w cukrze ná ſucho.

WEś korzenia tátárſkiego źiela oſtruż ie, y pokray płáſko, włoż do garnká, náley wody warz zpuł godźiny, potym odley tęż wodę, náley inſzey, y znowu warz z puł godźiny, tákże odley iáko y pierwey, y znowu inſzey náley iák powre odley, y przepłocz inſzą, rozłoż ná prze-táku żeby oſiąkło: weś cukru tłuczonego tyle dwoie, ile tátárſkie źiele záważy, włoż ná rynkę, álbo pátelę, przeſyp cukrem, niech ták ſtoi przez noc; názáiutrz ſmaż wolnym ogniem do ſuchości, mięſzáiąc powoli łopátką. Inſi zás ſmáżą iulep z cukru gęſty, w ktory kłádą korzenie, y ſmáżą do ſuchości, mięſzáiąc powoli.

Szałwia w cukrze, álbo w miodźie.

WEś liſtkow ſzałwii co chceſz, powybieray z nich śrzednie żyłki, warz w wodźie áż zmiękną, odley wodę, liście wyżmiy w rękách, y uſiekay drobno, przyday tyle dwoie cukru, álbo miodu odſzymowánego, ſmaż do konſyſtencyi, zdiąwſzy z ogniá przyday (ieżeli chceſz) gałki muſzkátowey, gwoźdźikow, cynámonu, y ſkorek cytrynowych drobno pokráiánych, ieżeli ſą świeże, ieżeli ſuche, ſtłucz ie ná proſzek. Derenie ſmáżą tymże ſpoſobem iáko y wiśnie.

Skorki cytrynowe w cukrze.

WArz ſkorki cytrynowe w wodźie áż zmiękną, iednák nie długo ich wárzyć rozłoż ná prze-

táku żeby oſchły, uſmaż iulep z cukru, ktorego ma bydź tyle dwoie, ile ſkorki ważą, náley nim ſkorki, niech mokną do kilku dni, iák iulep zrzednieie, odley go, uſmaż do gęſtości, znowu w kilká dni odley go, y przyſmaż ták iáko pierwey, zá trzecim rázem ſmaż wraz iulep, y z ſkorkámi do gęſtości należytey.

Sok pigwowy w cukrze.

WEś ſoku z pigwow co chceſz, przyday do niego garść mięty ſuchey, rożey ſuchey tyleż, octu winnego: warz przecedź, przyday cukru, ſmaż do konſyſtencyi, zdiąwſzy z ogniá przyday cynámonu, gałki, ſkorek cytrynowych zmięſzay, ſchoway od potrzeby żołądkowey, znácznie bowiem żołądek poſila.

Imbier w cukrze.

WEś imbieru wybornego co chceſz, náley go ługiem, niech moknie przez kilká dni, potym przywarz, pozdeymuy z niego ſkorkę, y náley wodą, ktorą co dźień dwá rázy odleway, á inſzą náleway żeby ług wyciągnęłá, á potym przywarz żeby był miękki, rozłoż go ná przetáku, iák oſchnie, włoż do naczynia, náley go ſyrupem z cukru ſmáżonym źimnym, w kilká dni odley go, znowu przyſmaż, żeby był gęſty: iák oſtygnie, znowu go wley ná imbier. Czyń ták do czwartego rázu, y dáley, poko ſyrup rzednieć nie przeſtánie.

O OLEYKACH.

OLeyki dyſtyllowáne to ieſt: kminkowy, há-nyſzkowy, z kopru włoſkiego, z kopru pro-ſtego, iáłowcowy &c. tákim robią ſpoſobem. Weś ktoregokolwiek naſienia z pomienionych, co chceſz náprzykład, gárniec álbo dwá, álbo trzy, ſtłucz w ſtępie, álbo w moździerzu,(inſi nie tłuką,) wſyp do naczynia iákiego, náley wodą, niech ták moknie, y zákiśnie w cieple przez ty-dzień nábiy w alembik czyſty, wſyp ſoli ze trzy garści, pal iák gorzałkę, poſtáwiwſzy naczynie ſpoſobne do zbieránia oleyku, aptekarze máią do tego ſpoſobne naczynia z noſzkámi, przez ktore wodká odchodźi, á oleiek w ſzyi naczynia zoſtá-ie. Ieſt inſzy ſpoſob, każ w hucie zrobić liiek ſzklány, z długim końcem ten liiek położ nád gárncem, álbo konwią, ſpárſzy go czterma dre-wnámi ,wley wody trochę do naczynia, żeby ko-niec liyká zámokł, niech wodká z alembiká idźie w liiek, w ktorym ſię będźie oleiek trzymał, á wodá ſpodem odchodźić będźie, gdy iuż wodká z oleykiem z alembiká odeydzie, wyimiy chyżo liiek z wodki, przytkay záraz ſpod iego pálcem, wodę oſtrożnie wypuść, potym oleiek do oſo-bnego naczynia.

Inſze záś oleyki iáko rożány, liliowy, fiałko-wy, ruciány, miętczány &c. robią ſię z oliwą, to ieſt: ſmáżąc pomienione źiołá, álbo kwiecie w o-liwie.

Oleiek S. Iana zwyczáyny.

NAzbieray kwiecia ziela S. Ianá, włoż go do naczynia szklánego, wley winá dobrego, y oliwy, wystaw ná słońce przez kilká dni, potym wyłoż ná rynkę, álbo ponewkę smaż do wywarzenia wilgotności, co poznasz gdy kwiát ná wierzch spłynie, y iák skwárki stwárdnieią, przecedź przez chustę, y wyciśniy: ieżeli chcesz mieć oleiek lepszy, włoż znowu świeżego kwiecia do teyże oliwy, iuż nie leiąc winá, smaż znowu ták iáko y pierwey, y wyciśniy, potym do tego oleyku náprzykład ieżeli go będziesz miał kwartę przyday terpentyny weneckiey łotow cztery, olbrotu łotow trzy, mumii, kámieniá od urazu, smoczey krwi, wszystkiego iák naysubtelniey utártego po dwá łoty, zmięszay, schoway od potrzeby: służy ná urázy, ná utrząśnienie, ná duszność w piersiách, ná pobudzenie uryny &c. miárá ná raz łyszká w winie, álbo w piwie ciepłym.

Dáie się przestrogá áby olbrot, y terpentynę do gorącego oleyku włożyć, żeby się rozpuściło oboie, do tego dáiąc oleiek iuż gotowy, záwsze go zmięszáć.

Oleiek piołunkowy.

W Miesiącu *Sierpniu* názbieray piołunu dostátek, ktory posiekay, nákłádź do beczki násyp soli dość, niech ták kiśnie przez tydzień, nábiiay w alembik spory, przepalay iák gorzałkę poy-

dźie

dźie wodká oraz z oleykiem, ktory wzwyż pomienionym ſpoſobem oddzielay od niey. Dáią ſię dwie przeſtrogi, nayprzod chceſzli mieć ſporo oleyku, każ ſámo kwiecie oſmykiwáć z piołunu do námoczenia, z nich tylko bowiem oleiek bywa, á łodygi zá nic ważą. Druga, do gárcá, álbo alembiká, zá káżdym nábiciem, włożyć kilká trzaſek ſzczyp ſmolnych, dla tego áżeby oleiek ktory bywa gęſty, nie przylegał do ſzkłá, máią niektorzy zwyczay kłáść ſzczep wiele, áby więcey oleyku mieli, á to czynią dla oſzukánia, y zyſku ztąd ſwego, co ſię niegodźi.

Bálſam ſekretny

Ktory w 24. godźinách Ránę, y wielką zágoi.

WEś oliwy iák nayſtárſzey łotow 8. terpentyny Gdańſkiey białey łotow 16. ięczmieniá całkiego łotow trzy kwiátu źiela S. Ianá łotow cztery, korzenia świeżego *Card. benedict.* kozłkowego to ieſt *Valeriana*, oboygá po dwá łoty, kádźidłá wybornego, y ná proch ſtártego łotow cztery.

Spoſob robienia.

NAyprzod kwiecie z korzeniem ſtłucz warz, náley winem dobrym, mocz przez dwá dni, przyday potym ięczmień, y oliwę, ſmaż wolnym bárdzo ogniem do wyſmáżenia wilgotności, potym wyciśniy iák naylepiey, iák w puł przeſty-

gnie, przyday terpentyny, y kádźidłá, wley do gliniánego naczynia, wſtaw do wrzącey wody, niech ták ſtoi przez kilká godźin mięſzáiąc, potym ſchoway od potrzeby. Ma dźiwne ſkutki, álbowiem rány świeże by naygłębſze, od godźiny do godźiny goi. Spoſob záżywánia ten, otárſzy krew, zgrzey trochę bálſámu ná łyſzce żelázney, lubo ſrebrney wley w ránę, zmaczay chuſtkę w ciepłym winie przyłoż ná wierzch, nie odwięzuy áż trzeciego dniá, tylko bliznę obaczyſz. Oprocz tego ſłuży ná urázy, ná plucie krwią, ná krwáwy mocz, ná dyſſenteryą, dáiąc go ná raz iák napárſtek w tyzánnie.

Oleiek z żołtkow iáiowych.

UWarz twárdo iáiec co chceſz, powybieray z nich żołtki, ktore uſiekay drobno, włoż ná rynkę, ſmaż ták długo áż z ſiebie oleiek czarny puſzczą, mięſzáiąc uſtáwnie żeby ſię nie ſpaliły, wyłoż ná chuſtę, wyciśniy, ſchoway od potrzeby, ſłuży ná wiele rzeczy.

O MASCIACH

Máść topolowa.

WEś pąpia topolowego obránego co chceſz ſtłucz go, álbo zwierć, zmięſzay z ſmalcem wieprzowym topionym poſtaw w piwnicy nákrywſzy, niech ták ſtoi, áż náſtąpią źiołá. To ieſt: weś wierzchołkow ieżyn młodych, liścia

ma-

máku ogrodnego, liścia ſzaleiowego, pſinek, ſáłaciánego, fiałkow, roſchodniku mnieyſzego, y większego, korzenia łopionowego, wſzyſtkiego po dwie garści, poſiekay, ſtłucz wſzyſtko wraz zmięſzay z ſmalcem z topolą zmięſzánym ſmaż do wyſmáženia wilgotności, przecedź, wyciśniy, ſchoway od potrzeby, ieſt znácznie chłodząca.

Máść rożána.

WEś ſádłá wieprzowego wywárzonego, żeby było iák naybielſze kwartę, roży świeżey białey ſtłuczoney funtow trzy: zmięſzay, niech ták poſtoi kilká dni, potym wyſmaż wolnym ogniem, przecedź wyciśniy, ſchoway od potrzeby, możeſz przydáć trochę woſku białego, żeby byłá máść tężſza, niektorzy ią płoczą wodką rożáną, żeby byłá biała, y bárdźiey pachniąca. Inſi ſmáżą dwá, álbo trzy rázy; przydáiąc co raz świeżey roży táka ieſt bárdzo dobra, ále białość tráci.

Máść liliowa.

Tákim właśnie ſpoſobem ſmáżą ſię iáko y rożowa.

Máść płoſkonkowa.

WEś kwiátu konopnego co chceſz, zmięſzay go z máſłem świeżym przetopionym, ſmaż do wyſmáženia wilgotnośći, wyciśniy, przyday znowu innego kwiátu konopnego świeżego, znowu ſmaż, y wyciśniy, ſchoway od potrzeby ſłuży ná zápalenie, á oſobliwie ná rożą.

Máść

Máść denna.

WEś dennych bedłek co chceſz, wyſmaż ie w oliwie, weś tey oliwy kwáterkę, przyday do niey oleyku z liliy białych puł kwáterki, máści meliſſowey łotow cztery, woſku białego łotow ſześć, zmięſzay, iák przeſtygnie przyday bobrowego ſtroiu tártego puł łotá, zmięſzay, ſchoway. Báby záś tylko w ſámym máśle ſmáżą.

Máść Norymberſka.

WEś gleyty miáłko utártey funtow dwá, náley octu mocnego winnego tyle, żeby było ná trzy pálce nád gleytą, warz wolnym ogniem z godźinę, zdeymi z ogniá, iák ſię uſtoi zley ocet do innego naczynia, á ná pozoſtáłą gleytę náley inſzego, y znowu warz, iáko y pierwey, iák ſię uſtoi zley do pierwſzego, przyley oliwy dwá funty, ſmaż ná rynce nád ſzczepámi ſmolnemi mięſzáiąc, áż będźie konſyſtencya, to ieſt: kiedy kápnieſz, pomacaſz pálcem ieżeli iuż lipnie, zdiąwſzy z ogniá mięſzay áż przeſtygnie, ſchoway do naczynia. Dodáią niektorzy iák oſtygnie mumiy ſubtelno utártey łotow cztery, ieſt bárdzo ſkuteczna ná rány, ták świeże, iáko y záſtárzáłe, ktore do podziwienia prędko bárdzo goi. Iáko bálſam ieſt w wielkim ſekrecie, ia iednak dla dobrá poſpolitego wyiáwiłem ią.

Máść miękcząca wſzelkie twárdości.

WEś oleyku z żołtkow iáiowych, miodu czyſtego, oboygá po łocie, żywice białey, wo-

ſku żułtego, oboygá po puł łotá, oleyku bobkowego łotow dwá, zmięſzay, ſmáruy, álbo weś oleyku migdałowego, liliowego, łoiu kozłowego, rowne części, przyday woſku białego trochę, zmięſzay nád ogniem.

Máść chłodząca ktora názywa ſię

Defenſivum.

WEś gleyty ſubtelney, przez chuſtę przeſianey co chceſz, wley do niey octu tęgiego, mięſzay á potroſze przyleway oliwy, áż zgęſtnieie, robią to poſpolicie w ołowiánym możdźierzu, kto niema, może y ná gliniánym. Albo weś gleyty ſubtelno ſtártey łot ieden, bleywáſu łotow pięć, oleyku rożánego łotow 16. woſku białego łotow 7. zmięſzay nád ogniem, iák przeſtygnie, przyday białkow iáiowych cztery, umięſzay, ſchoway.

Máść wygrzewáiąca rány, ktora názywa ſię

Digeſtivum.

WEś terpentyny rzadkiey łotow 12. wypłocz ią kilká rázy wodką rożáną, przyday do niey żołtkow iáiowych trzy, oleyku rożánego łotow trzy, ſzáfránu tártego ćwierć łotá, zmięſzay ná źimno: ſchoway od potrzeby.

Máść trawiąca dźiwe mięſo.

WEś gryſzpanu tártego łot ieden, miodu práśnego czyſtego łotow 4. octu mocnego łotow 2. ſmaż wſzyſtko wraz áż zczerwienieie.

Máść

Máść ná párchy.

WEś śiárki, bleywáſu, ſubtelno utártych oboygá po puł łotá, żywego ſrebrá pułtory ćwierci łotá, oleyku bobkowego łotow trzy, zmięſzay iáko naylepiey, żeby nic nie znáć było żywego ſrebrá, ſchoway od potrzeby, álbo weś ſádłá wieprzowego łotow 10. oleyku bobkowego łotow 4. terpentyny łotow 3. śiárki łotow 3. korzenia koſackowego tártego łotow 3. korzenia omanowego tártego, liśćia tábáczánego tártego, oboygá po łoćie, ſoku limoniowego trochę, zmięſzay nád wolnym ogniem, ſchoway od potrzeby.

Item. Námocz w gorzałce liśćie tábáczáne zwyczáyne, tą gorzałką náćieray tám gdźie ſą párchy dobra ná nie y wodká złotnicza.

Máść ná wſzy.

WEś *Sem Staphiſarg.* łotow cztery, korzenia ciemierzyce białey łotow dwá, ſoli zwyczáyney puł łotá, żywego ſrebrá łotow cztery, ſádłá wieprzowego topionego łotow ſześć, mydłá weneckiego łotow pięć.

Spoſob robienia.

ROſpuść mydło w oleyku bobkowym nád wolnym węglem, przyday ſádłá, inne rzeczy ná proch ſtárte,ná oſtátku żywe ſrebro, mięſzay iáko naylepiey żeby ſrebrá nieznáć było, ubodzy ludźie z ſámym máſłem mięſzáią żywe ſrebro, y

nim

nim ſię ſmáruią, inśi z iábłkiem pieczonym. *Y to pewna*, ubiy ſrebro z białkiem iáiowym, ták żeby go znáć niebyło, nátrzyi tym kráykę uſuſz, gdy potrzebá włoż ią ná gołe ćiáło, trzymay naydáley przez dźień, potym zdeymiy, będźieſz wolen od wſzy przez mieśiąc, iák ćię poczną nápáſtowáć, znowu włoż też, kráykę ná ſię ták czyń záwſze tá bowiem kráyká niezáraz moc ſwoię utráci, ſmárowánie ſię máśćiámi, w ktore wchodźi żywe ſrebro, wielom ieſt ſzkodliwe, więc oſtrożnie z niemi trzebá, y owſzem lepiey ſię obeyść przez niego, á bydź ochędożnym, y dbáłym o ſobie odmieniáiąc częſto chuſty.

Máść ná pierśi w káſzlu, y duſzność.

WEś oleyku migdałowego, fiałkowego, ſádłá kápłoniego rowne częśći, przyday woſku białego ile potrzebá, zmięſzay nád ogniem, iák przeſtygnie: przyday ſzáfránu tártego coć ſię będźie zdáło, oleyku hányſzkowego trochę, zmięſzay do ſmárowánia pierśi. Ubodzy ludźie, ſmáżą ſobie czoſnek zwierciány z miodem, y z máſłem, y przykłádáią ná pierśi nie bez ſkutku.

Máść ná ſpánie.

WEś oleyku muſzkátowego, máśći topolowey rowne częśći, przyday *Opium*, y rozetrzyi dobrze wraz, tym ſkronie, y pulſy, y pod noſem ſmáruy. Ubodzy ludźie wárzą mákowki

w pi-

w piwie, w ktorym chuſtę maczáią, y głowę nią okładáią.

POMADA.

WEś ſádłá wieprzowego iák nayświeżſzego co chceſz, poſiekay drobno, warz w ſoku iábłecznym świeżym, y wyſtałym, zbieray z wierzchu co wywre, zebrawſzy włoż do garnká; náley wodki rożowey, znowu warz, odiąwſzy od ogniá poſtaw ná źimnie, iák oſtygnie zbierz do funtá ſádłá, przyday oleyku iáśminowego kropel 30. oleyku *Rhodi*, kropel 20. gwoźdźikowego kropel 12. piżmá, zibetu, oboygá po gran 7. zmięſzay iák naylepiey; ſą inne rożne ſpoſoby, ktore dla ſkrocenia opuſzczam.

Mydło pachniące, y od wſzelkich zmaz ciáło záchowuiące.

WEś mydłá węgierſkiego funt, pokray drobno, uſuſz ták, żeby ſię ná proſzek ſtárło, włoż ná rynkę polewáną, wley wodki rożáney funt ieden, poſtaw nád wąglámi wolnemi, mięſzay uſtáwnie przez puł godźiny: potym wley oleyku wayſztynowego kropel 30. zámięſzay, zdeymi z ogniá, y przykładay. *Olei Ligni Rhodi*, ſkrupuł ieden, piżmá z cukrem utártego gran 7. zmięſzay iák naylepiey, wyley w formę podłożywſzy chuſtkę: niech ták ſtoi przez kilká dni iák zwierzchu oſchnie, wywroć ná drugą ſtronę, iák przeſchnie, pokray nicią w ſztuki.

Mydło

Mydło wßelkie z ßat zmázy ſpędzáiące.

WEś mydłá przedniego łotow 12. pokray go iák nayſubtelniey, przyday do niego oleyku ſzpikonardowego łotow dwá, żołci bykowey łyżek cztery, ſoku cytrynowego ile potrzebá tákże y krochmalu, zbiy w kupę, porob gałki ktore uſuſz.

Spoſob záżywánia.

NAyprzod mieyſce námocz wodą ciepłą, potym nátrzyi mydłem, y záraz wypłocz wodą, y wyſuſz.

Máść zupna ſławna, źielona do ſmárowánia, czerwona do picia.

ZAraz z początku wioſny zbieray te korzenia, y źiołá, to ieſt: weś korzenia kurzego źiela pułtorá funtá, żywokoſtu puł funtá, omanu, wężowniku, oboygá po funcie, korzenia krwawnikowego funt ieden, wſzyſtkie te korzenia drobno pokráiawſzy, włoż do garnká polewánego, náley winá ſtárego gárniec, nákryi dobrze, ſchoway do piwnice. Potym zbieray źiołá, to ieſt: weś rozchodniku, podrożniku, dźiewánny wſzyſtkiego po pięć garśći babki mnieyſzey, proſiąney włoci, niedoſpiałku, polney dryakwie, bukwice, noſtrzeku, biedrzeńcu, głowienek, kwiátu S. Ianá, lebiodki, bławatu, wrotyczu, koſzyſká, przetáczniku, gruſzyczki, oſtrożki, kwiecia bzowego, wſzyſtkiego po garśći, hyſopu, rozmá-

rynu, czabru, ſzałwii, ruty, lewándy, wſzyſtkiego po puł garści, pomienione źiołá trzebá ſiekáć, zwierćieć, álbo ſtłuc, y kłáść do garnká w ktorym korzenie mokną. Miawſzy wſzyſtkie źiołá zebráne; weś rákow żywych kopę, ſtłucz ie żywo w ſtępce, álbo w możdźierzu, zmięſzay z źielem, y z korzeniem, przyday oliwy funtow dwá, máſłá máiowego przetapiánego gárcy trzy, wyłoż ná pátelę, álbo koćiełek, ſmaż wſzyſtko wraz do wyſmáżenia wilgotności, potym wyciśniy práſą będźieſz miał máść zupną źieloną do ſmárowánia. Do picia záś ták ſię záprawia, weś tey máśći źieloney połowę, włoż ná koćiełek poſtaw nád wolnym bárdzo węglem żeby ſię roſtopiłá, przyday do niey mumii ćwierć funtá, olbrotu łotow ſiedm, kámieniá od urázu (*Hemmatides* zwánego) *Terra Sigill.* ſmoczey krwie, *Boli Armen.* wſzyſtkiego po ośm łotow, rákowych oczek, *Rubia Tinctorum*, oboygá po trzy łoty, inſi przydáią *pulv. Pannonicum*, kto chce niech go mięſza, może ſię obeyść y bez niego. Pomienione ingredyencye máią bydź iák nayſubtelniey ſtárte, ktore zmięſzawſzy z máścią. iák oſtygnie ſchowáć ná chłod dawáć ná raz iák włoſki orzech w ciepłym piwie.

O PLASTRACH.

Plaſter biały, ktory názywa ſię De ſpermate ranarum.

Weś

WEś żábiego ſkrzeku co chceſz, wley oliwy (náprzykład do gárcá ſkrzeku) kwartę ſmaż áż ſię w ſkwárki obroci, przecedź, weś tego oleyku pułtorá funtá, woſku białego, gleyty ſubtelno tártey, oboygá po funcie, bleywáſu tártego funtow trzy, kámfory pułtorá łotá, koperwáſu białego, háłunu, oboygá po dwá łoty, háłunu palonego łot.

Spoſob robienia.

WLey ná rynkę, álbo pátelę oleiek, włoż gleytę, y bleywás, ſmaż wolnym ogniem do konſyſtencyi, to ieſt: gdy kápnieſz pomacaſz pálcem, ieżeli lipnie, záraz doday woſku, mięſzay, iák ſię rozpuſci, zdeymiy z ogniá, iák trochę przeſtygnie, przyday koperwáſu, háłunu miałko utártych, y kámforę, iák oſtygnie porob mágdaleony.

Plaſter wulfowſki, ktory názywa ſię Mirabile.

WEś oliwy pułtorá funtá, nákray iák nayſubtelniey mydłá barſkiego, álbo węgierſkiego łotow trzy, poſtaw ná węglu wolnym żeby ſię roſtopiło wſyp záraz minii, bleywáſu, oboygá ſubtelno tártego po funcie, ſmaż do konſyſtencyi, ktora iák ſię pokaże, záraz wyley do zimney wody, potym urob w rękách, y porob magdaleony. Ieſt bárdzo ſkuteczny ná rány, ná bole artetyczne, ná ſtłuczenia &c.

Plaſter poſpolity ná rány, y ná prędkie zbieránie wrzodow, ktory názywa ſię Citrinum, *álbo iáko niektorzy nie od rzeczy názywáią go* de Citro.

WEś woſku żołtego funtow dwá, żywice białey czyſtey łotow 20. łoiu kozłowego, álbo ieleniego łotow 8. terpentyny rzadkiey łotow 4. roſpuść wraz nád ogniem, iák oſtygnie porob magdaleony, inſi przydáią korzenia kurkumy tártego łotow 4. żeby był żołcieyſzy, chceſzli mieć ten plaſter źielony, przday do niego indychtu proſtego tártego, ze dwie tabliczki, będźie bárdzo źielony, y piękny.

Plaſter miękczący.

WEś ſiemienia lniánego, *Fænum Græcum*, oboygá po trzy garści, przetłucz, náley wody z pułgárcá, námocz przez noc, názáiutrz powarz z godźinę, potym przetrzyi przez ſito, włoż ten kliy ná rynkę, álbo pátelę, przyday do niego woſku białego funt, żywice białey łotow 6. ſzpiku wołowego, łoiu kozłowego, oboygá po łotow 8. ſmaż wſzyſtko wraz, áż ſię kliy będźie dźielił, zdeymiy z ogniá, przyday migdałow obránych, y ná ſubtelną maſſę ubitych puł funtá, korzenia fiałkowego tártego łotow trzy, mięſzay áż oſtygnie, ſchoway porobiwſzy magdaleony, ſłuży ná wrzody, guzy twárde, y wſzelkie nábrzmiáłości, ktore álbo prędko ſpędza, álbo zbiera. Aptekarze máią innych dość ktore tu opiſowáć nie należy.

AD-

ADDYTAMENT NOWY.

Konfekt rożowy purguiący.

WEś roży Wiedeńskiey, álbo centofolii obráney puł funtá, wley wody do kociełká pułkwarty, iák wezwre włoż rożą, y warz áż zmięknie, potym záraz przyday cukru puł funtá, manny kalabryny w wodźie rospuszczoney puł funtá, smaż do konsystencyi, to iest, iák pocznie lipnąć między pálcámi, ma dość.

Item. Weś senesu obránego cztery łoty, warz dobrze w wodźie, przecedź y wyciśniy, wley do kociełká, włoż roży puł funtá, warz áż roża zmięknie, przyday manny kalabryny w wodźie rospuszczoney, y przecedzoney puł funtá, cukru puł funtá, smaż do konsystencyi.

Táką roża purguie bárdzo lekko, wźiąwszy ná raz iák włoski orzech z ráná, służy oprocz innych, osobliwie tym ktorzy nie są skłonni do solucyi náturálnych. Służy y dźieciom, rospuściwszy w wodce rożáney, przecedźiwszy dáć pić.

Insi rożą purguiącą bárdzo delikátną robią ták. Biorą syrupu z kwiátu brzoskwieniowego ile potrzebá, przewárzywszy rożą w wodźie wlewáią go, y smáżą do konsystencyi, táka roża purguie dobrze, y służy ná glisty dźieciom osobliwie.

Przestrogá o rákowych oczkách.

NIe tylko medycy, ále y rożni ludźie w ro-

żnych affekcyách záżywáią rákowych oczek, przypisuiąc im wiele skutkow, o ktorych rożni piszą Autorowie, iednák záżywáiąc ich, máły álbo żaden effekt wydáie się, á to dla tego, że z wárzonych rákow one wybieráią, przez co moc y skutek swoy trácą, álbowiem sol z nich wyciąga effekt, kto tedy chce záżywáć ich do potrzeb lekárskich, ma ie wybieráć z żywych rákow, iáko záś poznáć ktory rák ma oczy, ten pewnie ktory się leni, ná ktorym skorupá miękka, zkąd lepiey áby ie sobie káżdy zbierał, nie kupuiąc ich álbowiem kupne nie są pewne.

Sposob wpráwowánia cytryn w cukier całkiem.

NAmocz cáłe cytryny w wodźie przez dni 18. co dźień odmieniáiąc wodę, potym warz ie w wodźie osoloney przez trzy dni, co dźień dwá rázy odlewáiąc, potym wyiąwszy z wody ponádkraway z wierzchu, y osusz wiátrem, skoro oschną włoż w naczynie, y náley syrupem z cukru gęsto usmáżonym nie gorącym, ktory gdy zrzednieie, znowu go przesmaż, do gęstości, y náley letnio, czynić ták poko rzednieć nieprzestánie.

Rosa salis osobliwa.

WEś cynámonu łotow 4. kwiátu muszkátowego łotow 6. anyżu łotow 8. kardamonu łotow 4. kubebow łotow 3. storaxu gałganu, oboygá po łotow 4. cytwaru łotow 2. kwiátu ro-

rozmárynowego, lewandowego, szałwiowego, káżdego po garsci, gwoźdźikow łotow dwá, korzenia fiałkowego łotow trzy, wszystko z grubá przetłukszy, námocz, náley gorzałki dobrey, ktoraby gárcem nie trąciłá gárcy dwá. niech mokną przez noc, dobrze przytkawszy naczynie, názáiutrz przyley winá dobrego gárniec, wley do alembiká, y przepalay wolnym ogniem podłożywszy pod rurki ná liyku chustą nákryi tym cukier.

Gorzałká domowa purguiąca.

WEś wodki hányszkowey dobrey gárniec, námocz w niey korzenia salapy z grubá przetłuczoney ćwierć funtá, skorek pomarańczowych świeżych drobno pokráiánych garść, fiałkowego korzenia przetłuczonego łot, cynámonu puł łotá, mirrhy puł łotá, zmięszay záwiąż dobrze. niech moknie przez kilká dni codźień mięszáiąc, potym przecedź przez czystą chustę, y schoway, tá wodká purguie bárdzo dobrze, dawáć ná raz po kieliszku máłym mocnieyszym, słábszym záś mniey, dla lepszego smáku może ią przycukrowáć cukrem lodowátym, álbo usmáżyć syrup z cukru zwyczáynego gęsty, y wlać do niey.

Elixyr proprietatis *osobliwy, ná wiele chorob bárdzo skuteczny.*

WEś *Rhabarbarum* wybornego, drobno pokráiánego łotow trzy, aloesu *Succotrinum* na-

názwánego, modrzeiowey g bki *Aggarieus* zwá-
ney, mirrhy przedniey, bobrowego ſtroiu, *Ca-
ſtoreum* zwánego, káżdego po dwá łoty, ſzáfrá-
nu, maſtyxu, oboygá po łocie, dryakwi Wene-
ckiey łotow cztery, káżdą rzecz z oſobná prze-
tłukſzy włoż do naczynia ſzklánego, potym weś
gorzałki dobrey ile chceſz, nákłádź iáłowcu
przetłuczonego dość, przepal nie mięſzáiąc do-
chodu, ále ſámego przodku náley ná pomienione
ſpecies, pułtory kwarty, zwiąż dobrze niech mo-
kne przez dwie niedźieli, tedy owedy mięſzáiąc,
potym przecedź przez chuſtę wyciśniy, y ſcho-
way od potrzeby, daway ná raz po 30. kropel y
więcey.

Ten elixyr ſekretny ma dźiwne ſkutki ná
rozmáite choroby, oſobliwie ná żołądek ſłáby, y
zepſowány, ná wątroby, y śledźiony defektá, ná
mieſięczney choroby zátrzymánie, ná gliſty, ná
ſzczkawkę, ná máciczne defektá, ná kolki, y gry-
źienia w żywocie, y ná inne rozmáite, dáie ſię w
ciepłym winie, káżdy łátwie go ſobie zrobić mo-
że, y nie ſzukáiąc aptek, áni medykow wiele cho-
rob leczyć nim może, náwet y febry choćby
kwártány, co dźień go záżywáiąc.

*Wodká cynámonowa do picia
bárdzo przednia.*

WEś cynámonu z grubá przetłuczonego puł
funtá, włoż do naczynia, wley do niego wi-
ná dobrego gárniec, gorzałki hányſzkowey kto-
ra-

raby gárcem nie tráciłá puł gárcá, ſkorek pomarańczowych ſuchych łotow dwá, kardamonu łot, niech moknie przez noc, náżáiutrz przepal wolnym ogniem, nie mięſzay dochodu ále go oſobno odbierz, ná liiek podłoż cukru przez ktory wodká poydźie, będźie wodká oſobliwa ożywiáiąca, y poſiláiąca nád inne.

Ktoby chciał mieć wolnieyſzą, niech miáſto gorzałki przyda wodki rożáney, álbo konwaliowey w wodźie przepaláney, do alembiká też niech włoży dwie, álbo trzy cytryny świeże.

Przeſtrogá oſobliwa.

POſpolity ieſt zwyczay przepalánia wodek z rozmáitemi aromatami, to ieſt korzeniámi, że te rzeczy kłádą do alembiká, y nálawſzy wodki przepaláią, lecz inny ſpoſob dáleko lepſzy y ſkuteczniéyſzy, y z mnieyſzym koſztem táki bydź może.

Náprzykład weś cynámonu przetłuczonego, gałki, gwoźdźikow, kardamonu, kubebow, drzewá ſandału, cytrynowego &c. káżdego mniey niżeli ſię kłádźie, do alembiká, záwiąż álbo záwiń do chuſtki, włoż do kapitelá, to ieſt czapki alembikowey, záłoż drewienkámi dobrze żeby nie wpadł do alembiká, y przepal, naſienia záś iáko hányſz, kmin, iáłowiec &c. lepiey włożyć do alembiká, táka wodá bywa zapáchu dáleko lepſzego, y ſmáku wdźięcznieyſzego.

Spoſob robienia kaliſzanow.

WEś maſſy migdałowey funt ieden, mąki ryżowey ćwierć funtá, cukru tłuczonego, y przeſianego puł funtá, kardamonu przetłuczonego łot, przyday wodki rożáney ile potrzebá zrob ciáſto, y według formy kłádź ná opłátki, cukrem z wierzchu poſypowawſzy, wſadzay do piecyká.

Pierniki cukrowe.

WEś cukru pośledniego, choć fáryny funtow dwá, mąki pſzeniczney funtow cztery, imbieru łotow ſześć, cytwaru łotow pięć, gwoździkow łotow dwá, kwiátu muſzkátowego łotow dwá, korzenie przetłuczone zmięſzay z cukrem, y z mąką, wley winá według potrzeby, ugnieć ciáſto dobrze z ktorego rob ná formie pierniczki, kłádź ná opłátki, y z wierzchu pozyngowawſzy cukrem roſpuſzczonym upiecz.

Item. Weś cukru funt, mąki pſzeniczney funt, iáiec dwie, cynámonu przetłuczonego łotow cztery, imbieru, gwoździkow, po puł łotá, gałek muſzkátowych trzy, ſkorek cytrynowych w cukrze ſmáżonych ileć ſię zda zmięſzay wraz wſzyſtko, ugnieć ciáſto przyláwſzy winá ieżeliby było potrzebá, álbo iáiec, formuy pierniczki, pozynguy cukrem roſpuſzczonym, y upiecz.

Pierniki migdałowe.

WEś mąki pſzeniczney funt, migdałow nieopárzonych, ále ná rynce práżonych funt ieden

den, ſtłucz migdały, y prześiey, zmięſzay z mąką przyday cukru funt, cynámonu, imbieru, pieprzu, gałki, káżdego ileć ſię będźie zdáło, włoż cukier do kociełká, lub ponewki, wley wodki rożáney puł kwarty, ſmaż do mierney konſyſtencyi, iák przeſtygnie, á że ieſzcze będźie trochę ciepły, zmięſzay wſzyſtkie wzwyż pomienione rzeczy, zágnieć ciáſto, z ktorego rob pierniczki według upodobánia, powierzchu wgniatay ſkorkę cytrynową, lub pomaráńczową drobno pokráiáną, wſadź po chlebie do piecá, pozyngowawſzy cukrem roſpuſzczonym.

Piernik Toruńſki.

WEś miodu práśnego ile chceſz włoż do naczynia, wley do niego gorzałki mocney ſporo, y wody ſmaż powoli ſzymuiąc, áż będźie gęſty, wley go ná niecki, przyday imbieru białego, gwoźdźikow, cynámonu, gałek, kubebow, kardamonu, hányżu nietłuczonego, ſkorek cytrynowych drobno kráiánych cukru ileć ſię będźie zdáło, wſzyſtko z grubá przetłukſzy, wſyp do miodu gorącego, miárkuiąc żeby nie zbyt korzenia było, zmięſzay, á iák miod oſtygnie że ieno letni będźie, wſyp mąki żytney ile potrzebá, umięſzay niech ták ſtoi nákryto áż dobrze wyſtygnie, potym wyłoż ná ſtoł, gnieć iáko naymocniey, przydáiąc mąki ile potrzebá, potym nákłádź cykady kráiáney, álbo ſkorek cytrynowych w cukrze ſmáżonych, znowu przegnieć, y

za-

záraz formuy pierniki wielkie według upodobánia, porobiwszy może znowu powierzchu tu owdźie wtykáć cykadę kráiáną po wierzchu pozyngowawszy piwem kłáść do piecá, y wyiąwszy ie iák się przepieką znowu ie zyngowáć miodem z piwem smáżonym, y znowu po wsádzeniu do piecá.

Pierniki miodowe.

WEś miodu ile chcesz, rozpuść go, nákray korzenia rożnego, poprzetłukay, zmięszay z miodem, potym go przesmaż nieszymuiąc, nákray skorek cytrynowych w cukrze smáżonych ieżeli ie mieć możesz, ieżeli nie, to suchych, iák przestygnie przyday mąki pośledniey to iest gryzu, záczyń ciásto, wynieś go do piwnice niech będźie przez kilká dni, choćby tydźień, potym rob pierniki, zynguy sytą miodową, wsadzay do piecá po chlebie.

Pierniki osobliwe.

WEś mąki pszenney funtow trzy, cukru utłuczonego, y przesianego funtow dwá, migdałow ná massę utłuczonych funt, cynámonu łotow cztery, imbieru pułtorá łotá, gałek muszkátowych trzy łoty, żołtkow iáiowych dźieśięć, winá ile potrzebá zágnieć ciásto, formuy pierniki, pozynguy cukrem, y piecz.

Pierniki Norymberskie.

WEś cynámonu łotow 4. imbieru łotow 8. gwoźdźikow łotow 4. kardamonu łotow 2.

pieprzu długiego łot ieden, gałek muſzkátowych 4. wſzyſtko zgrubá przetłukſzy, weś miodu práſnego kwarte, cukru funt, wody trochę, ſmaż y odſzymuy, iák oſtygnie zmięſzay korzenie, przyday mąki ile potrzebá, ugnieć ciáſto z ktorego formuy pierniki, pozyngowawſzy wſadzay do piecá po chlebie.

Kołaczki, álbo kandelki, do kádzenia oſobliwe.

WEś benzoinu ćwierć funtá, ſtoraxu łotow dwá, piżmá gran pięć, węgla z laſkowego, álbo wierzbowego drzewá upalonego łotow dźieſięć, wſzyſtko ná proch káżde z oſobná utárſzy zrob maſſę wodką rożáną, w ktorey roſpuść *Gumi Tragantum*, z tey máſſy zrob lubo kołaczki, lubo kandelki, kołaczki kładź ná węgle do kádzenia, kandelki záś zápalay iáko zwyczay.

Iáko ſrebro chędożyć.

WEś wayſztynu trzy częśći, ſoli dwie, háłunu iedne, wſzyſtko ná proch utárſzy przyley ługu, warz w tym ſrebro, zdiąwſzy z ogniá iák przeſtygnie wychędoż ſzczoteczką w kącikách wypłocz w źimney wodźie, otrzyi chuſtą czyſtą, y wyſuſz, będźie czyſte

Iáko złoto záſpecone chędożyć.

WEś ſalarmoniaku, koperwáſu, ſaletry, cegły, káżdego zárowno, wſzyſtko ná proch utrzyi, roſzczyń uryną iák ciáſto, ktorym złoto wſzyſtko

oblep

oblep, y włoż do ogniá wolnego iák ſię roſpali wyimiy wychędoż wodą iák naylepiey, wytrzyi chuſtą, y wyſuſz.

Albo weś ſalarmoniaku, gryſzpanu, wayſztynu káżdego zárowno, utrzyi ná proch, zmięſzay z octem warz w tym złoto ták długo áż będźie czyſte, potym wypłocz, wytrzyi, y uſuſz.

Spoſob robienia inkauſtu chińſkiego w tabliczkách.

WEś koſtek brzoſkwieniowych całkich z iądrámi, nákłádź do nowego gárnuſzká, zálep pokrywkę, włoż do ogniá áby ſię ſpaliły, wyimiy, utrzyi ná kámieniu iáko nayſubtelniey z wodą, przyday *Gumi Arabicum*, formuy tabliczki potym uſuſz ieſt bárdzo piękny.

Item. Weś grochu fáſołow, álbo káwy, ſpal w gárnuſzku zálepiwſzy, utrzyi, przyday gumi arabſkiego, formuy tabliczki, álbo ieżeli nie możeſz, álbo nie umieſz, porob proſte paſtylki, y wyſuſz.

Iáko ſzkło záſpecone chędożyć.

SZkło choćby było nayſzpetnieyſze, łatwie go wychędożyſz pokrzywámi świeżemi trąc niemi ſzkło z wodą źimną, będźie iáko nowe.

Proſzek ſtrzeláiący bez ſtrzelby.

WEś *Salis Tartari* łot ieden, ſaletry trzy łoty, śiárki dwá łoty wſzyſtko zetrzyi ná proſzek, y zmięſzay, gdy chceſz użyć włoż tego proſzku

ſzczy-

ſzczyptę, y drugą ná żelázną łyſzkę, połoź ná węglách roſpalonych, trzymay z dáleká, iák ſię roſpali ſtrzeli iák z piſtoletu.

Iáko ocet winny prędko, y mocny zrobić.

WEś ſztukę ciáſtá kwáśnego, przyday trochę pieprzu tłuczonego, y ſoli zmięſzay z winem, poſtaw w cieple, prędko ſię zrobi tylko nienálewáć pełnego naczynia, áż ſię zárobi, dopiero dolać.

Ocet fiałkowego koloru oſobliwy.

WEś octu winnego, nákłádź do niego fiałkow, niech moknie ná ſłońcu pokoć ſię zda, potym przecedź, zgrzey dobrze, gorący wyley ná cynowe naczynie, niech poſtoi trochę, nábędźie koloru bárdzo pięknego od cyny, potym ſchoway, á gdy ſię zá czáſem zmieni, znowu go zgrzyi, y wyley ná cynowe chędogie naczynie, znowu nábędźie koloru fiałkowego.

Iáko krety wytrácić.

WYdroż orzech włoſki, wybierz iądrá, ná to mieyſce włoż prochu ruśnicznego, ſaletry, y ſiárki ná proch utárſzy, záłoż nitkę ſiárką omaczáną, zápal ią zdáleká włożywſzy w dźiurkę orzechową, y ták włoż w dźiurę ktorą kreci przechodzą, záſyp tám iák ſiárká do gory wyſtrzeli, ieżeli ſię ziemiá odwáli, náſyp prędko.

Item.

Item. Strzelay częſto w dźiury z piſtoletu, álbo z krzoſki (kuli nie wbiiáiąc) wſtrzeliwſzy w dźiurę záſyp ią, ieſt ſpoſob pewny, álbowiem krety ták ſmrod z prochu, iáko y ſtrzelánia głos wypędza.

Iáko miedź, álbo moſiądz poſrebrzyć po proſtu.

WEś ſalarmoniaku, háłonu, ſáletry, káżdego zárowno, utrzyi ná proch, przyday opiłkow ſrebrnych trochę, włoż do naczynia gliniánego, dobrze zmięſzay wſzyſtko wraz, niech ſię ſmáży poty poki ſię kurzyć nie przeſtánie, zdeymiy z ogniá, utrzyi ná proſzek, á gdy chceſz poſrebrzyć, odwilż wodą troſzkę moſiądz, lubo miedź, y nátrzyi iák naylepiey tym proſzkiem, będźie iák ſrebro, tylko co maſz ſrebrzyć wychędoż iák naylepiey.

Item. Weś ſerwáſſeru dwá łoty, námocz w nim ſrebro, ná cienką bláſzkę rozbite, y drobno nożyczkámi pokráiáne, niech ták długo moknie áż ſię roſpuśći, potym záraz nie odlewáiąc przyday wayſztynu białego utártego tyle, żeby wſzyſtek ſerwáſſer w ſię wźiął, álbo wpił, żeby było iáko maſſá, ktorą wyſuſzywſzy ſchoway, á gdy chceſz ſrebrzyć, wychędoż pierwey dobrze moſiądz lubo miedź, potym nátrzyi iák naylepiey tym, záraz ſię poſrebrzy.

Przeſtro-

Przeſtrogá o rogu ielenim, iáko y łoſim.

ROgi ták ielenie, iáko łoſie, dawáć zwykli rożni ná pobudzenie potow, oſobliwie w gorączkách, ktore rożnie prepáruią; oſobliwie w aptekách, y názywáią ſię *Cornu Cervi Diaphoreticum*, to ieſt: wárzą w wodách, w ługu, inni kłádą w kąpiel, ná ten czás gdy ſię wodki przepaláią, lecz tá prácá dáremna ieſt, y odeymuiąca moc ktorą máią te rogi, álbowiem codźiennie práwie doświadczenie náucza; że te rogi bez żadney prepárácyi ſą dáleko ſkuteczniey ſze ná poty, po proſtu tylko upiłowawſzy, álbo uſkrobawſzy rogu, dáć w iákim ciepłym likworze, bárdzo dobrze, y ſkutecznie poty pobudzá, ták ieleni, iáko y łoſi, y w gorączkách bárdzo rzecz dobra dawáć ie, przydáiąc nieco kámfory gdy będźie znáczna gorączká.

Iáko probowáć żywego ſrebrá ieżeli ieſt dobre do rożnych potrzeb.

WŁoż trochę żywego ſrebrá ná ſrebrną łyſzkę, y wykurz nád ogniem, ieżeli zoſtánie znák żołtáwy, tákie ieſt nayprzednieyſze, ieżeli zoſtánie znák biały, y to niezgorſze, ieżeli znák zoſtánie iáko miedź, tákie ieſt podłe, ieżeli ſzáry, tákie ieſt naypodleyſze, bo od ołowiu odchodzi, álbo ieſt fałſzowáne.

Iáko kość zmiękczyć do rożnych robot.

NAkray korzenia przeſtępowego, włoż do garnká, náley wody włoż tám kość, y warz długo, będźie bárdzo miękka.

Item. Zrob ługu z wierzbowego drzewá, w tym ługu warz kość, będźie też miękka.

Iáko cynámonowy zapách przywrocić gdy ſię z niego wodká wypali.

WYłoż cynámon proſto z alembiká ná przeták áby oſiąknął, y poko ieſzcze wilgotny poſyp go pieprzem tłuczonym, y ták niech uſchnie, nábędźie zapáchu iák przedtym miał, y może go do potraw záżywáć.

Likwor twarz czyſzczący, to ieſt: ſpędzáiący wſzelkie plámy, oſutkę, liſáie, piegi, kroſty, ogorzelinę.

WEś octu winnego tęgiego trzy kwarty, gleyty ſubtelno utártey łotow piętnaście, zmięſzay, warz z kwádráns w moſiężnym, álbo miedźiánym naczyniu, zdeymiy z ogniá niech oſtygnie, iák ſię dobrze uſtoi, zley z wierzchu, czyſty ocet, do ktorego przyday háłonu, ſoli oczkowátey, oboygá po ćwierci łotá, mirrhy białey łot ieden, kámfory ćwierć łotá, wodki rożáney przedniey, puł kwarty, oleyku wayſztynowego kwáterkę, niech ták ſtoi przez noc dobrze umięſzawſzy, názáiutrz powarz trochę, iák ſię uſtoi zley z wierzchu, y ſchoway, tym likworem nácieray

twarz

twarz ná noc zmaczáwszy chustkę.

Item. Weś háłonu tłuczonego łotow cztery wody kryniczney kwartę, warz áż połowá wywre, potym weś gleyty utártey ćwierć funtá, octu winnego pułtory kwáterki, y ták długo mięszay áż zbieleie, tym twarz często ścieray maczáiąc chustkę.

Oleiek wayśztynowy do wielu potrzeb służący, robi się ták.

WEś wayśztynu białego co chcesz, day go upalić do gárncarzá, iák się dobrze upali, włoż do worká płociennego szpiczástego, ktory záwieś w piwnicy, postaw naczynie powoli będźie ściekał oleiek, álbo likwor, ktory názywáią *Oleum Tartari.*

Jnny sposob táki. Weś lagru winnego, wysusz go, utłucz ná proch gruby, włoż do gárcá sporego, day go wypalić do piecá gdźie wap 10, á bo cegłę palą, żeby go pod wierzch włożono, iák się wypali, rospuść wodą, warz, przecedź, potym wywarz do połowy, postaw ná źimno w chłodźie, będźiesz miał dostátek, y likworu, y *Sal. Tartari* ktore się zá czásem kandyzuie.

Wodká Angielska, twarz iásną spráwuiąca.

WEś cukru lodowátego białego łotow ośm, kámfory łotow dwá, kádźidłá białego łotow cztery, zmięszay, przepal przez alembik wolnym ogniem, iest osobliwa, y pewna.

Item. Weś kwiecia rzepnego ſporo, uſuſz go y utrzyi ná proſzek, ktory záczyń koźim mlekiem iák ciáſto, zrob bochenek upiecz go, weź tego chlebá ośrzodkę, włoż do garnká czyſtego, náley mleká koźiego dwie kwarty, niech ták ſtoi przez ſześć godzin, przyday białkow iáiowych świeżych dobrze ubitych dwánaście, kámfory dwá łoty, háłonu cztery łoty, boraxu utłuczonego łotow cztery, zmięſzay, przepal przez alembik, tą wodką przemyway twarz chuſtę zmaczawſzy, będźie iáſna, y rumiána.

Wodká do twarzy, y włoſow.

WEś miodu práśnego, pátoki funtow dwá *Gummi Arabicum* funtow ſześć, roſpuść gumy w wodźie, z miodem, przepal w alembiku, pierwſza wodká odchodząca z alembiká ſłuży do twarzy, pośledniá ku końcowi odchodząca ſłuży do włoſow, to ieſt ſiwe włoſy fárbuie.

Pomádá oſobliwa, y przednia.

WEś ſtoraxu połtorá łotá, benzoinu puł łotá goźdźikow tyleſz, fiałkowego korzenia puł łotá, kwiátu lewándowego ſzczyptę, ſpikanardy ſzczypty trzy, iábłek ſłodkich pięknego zapáchu dwie, gałkę muſzkátową iednę, kwiátu muſzkátowego ćwierć łotá, cytryn świeżych dwie ſtłucz to wſzyſtko w moźdźierzu, przyday máśc z roży białey kwartę, woſku białego łotow czte ty, warz lekkim ogniem potym przecedź, przy day

day ieżeli mieć możesz, oleyku iaſminowego, álbo *Tubæ Roſæ* ſchoway od potrzeby.

Spoſob robienia cieniow, álbo bań rożnego koloru, ktorych używáią w Kośćiołách dla ozdoby.

Cienie błękitne.

WEś ſalarmoniaku ſunt, utłucz, y przeſiey, włoż do naczynia miedźiánego czyſtego, wley wody wapienney czyſtey gárcy trzy, zámieſzay, poſtaw w piwnicy, álbo w ſklepie niech tám ſtoi ze cztery niedźiele, tedy owedy zámieſzay, ocieráiąc miotełką brzegi ze rdzy, potym wyley do gąſiorá, nákłádź káwałkow mośiądzu iákichkolwiek, ieżeli mieć możeſz, poſtaw ná mieyſcu ſpokoynym niech ſtoi z puł roká, y dámiey, im dłużey tym lepiey, álbowiem będźie iáśnieyſza, y ſzkłá ſzpecić n[illegible] będźie, z rázu tá wodá będźie bez koloru, podobna bárſzczowi, lecz iák ſię wyſtoi, będźie bárdzo wdźięczny, y iáſny miáłá, potym iák ſię wyſtoi, powleway do bań, dobrze pozáwięzuy, y ſchoway, może trwáć w ſwym kolorze do kilkunaſtu lat. Gdy ſię tá wodá robi w naczyniu mośiężnym, ieſt pięknieyſza.

Inny kolor błękitny zwyczáyny tym ſpoſobem zrobiſz.

WEś lachmuſu tabliczkę, pokray, ná mocz, w wodźie wapienney, iák wymoknie, przecedź

cedź przez bibułę, y powleway do bań, będźie kolor błękitny zwyczáyny, ieżeli ſzkło záſzpeci, wyley tę wodę, wychędoż ſzkło ſolą, y ługiem, potym wley.

Cienie zielone.

WEś gryſzpanu co chceſz, przetłucz z grubá, námocz w occie winnym mocnym przez noc, tyle octu wlać żeby dobrze zámokł, názáiutrz przyley wody kryniczney ile potrzebá miárkuiąc ſię po kolorze, potym przecedź przez bibułę, będźie kolor źielony piękny. Ieżeli záś chceſz mieć papuzy, álbo trawiſty, odeymiy tey wody połowę, w ktorey námocz ſzáfránu w węzełku záwiązánego trochę, wyciſkáiąc go, powleway do bań.

Cienie czerwone.

WEś lachmuſu tabliczkę, pokray drobno, námocz w proſtey gorzałce przez noc przecedź przez bibułę, powleway do bań, z iedney tabliczki, możeſz mieć ośm bań, mniey, álbo więcey.

Cienie żołte, álbo złociſte.

WEś wody kryniczney ile chceſz, włoż do niey háłunu, náprzykład do trzech gárcy trzy łoty, przewarz, námocz w tey wodźie ſzáfránu w węzełku záwiązánego ćwierć łotá, przez kilká dni co dźień wyżymáiąc węzełek, potym przecedź przez bibułę, powleway do bań, ieże-

li

li przydaſz trochę tártego drzewá ſandałowego będźie koloru żułtogorącego.

Cienie kryʃztałowe.

WEś wody wapienney czyſtey, powleway do bań, álbo przewarz wodę czyſtą kryniczną z háłonem, iák ſię uſtoi przecedź, powleway do bań.

Cienie fiałkowe.

WEś wody wapienney ile chceſz, námocz w niey lachmuſu, przydawſzy trochę bárdzo máło drzewá ſandałowego, iák wymoknie, y wyſtoi ſię dobrze, przecedź powleway do bań.

Spoſob robienia cieniow wzwyż opiſáne ſą gruntowne, álbowiem mogą przez długi bárdzo czas trwáć nieodmienne, to ieſt niepſuiące ſię, y niewietrzeiące, wyiąwſzy żołte, ktore nie zwykły długo trzymáć koloru.

Inne záś ſpoſoby robienia rożnego koloru cieniow ná prędce, nie długo trwáiące mogą ſię robić w ten ſpoſob. Weś wody háłonowey, (ktorą iáko robić, maſz wyżey náukę) námocz w niey tártey álbo ſtrugáney, lubo bryzelii czerwoney, lubo drzewá ſandałowego, niech moknie poko koloru nie puśći, przecedź, powleway do bań.

Rożowe mogą ſię robić z krokoſu wymoczonego wprzod w wodźie, potym go námoczywſzy w occie winnym, przylać wody czyſtey ile potrzebá.

Wodká wapienna robi ſię ták.

WEś wody czyſtey do naczynia ſporego włoż w nię wapná niegáſzonego iák nayświeżſzego ſztukę według proporcyi wody, w ktorey iák ſię zágáſi, y uſtoi zley zwierzchu wodę, y wliy do naczynia, ſchoway od potrzeby, á że wapno nie káżde ieſt iednákowe, bywa tákie że ſię w wodźie nierychło gáſi, tákie lepiey wárzyć z wodą, iák ſię uſtoi dopiero zlać.

Spoſob robienia wernixow rożnych.

Wernix, álbo pokoſt Turecki.

WEś *Gumi Lacca* łotow ſześć, *Gumi Sandaracæ* łotow trzy, maſtyxu łotow dwá, utłucz wſzyſtko, przeſiey, przyday terpentyny weneckiey iák laſkowy orzech, náley *Spiritum Vini* przedniego ná dwá pálcá wzwyż nád ingredyencyámi, záwiąż dobrze, poſtaw w cieple przez tydźień co dźień mięſzáiąc, potym przecedź, y ſchoway.

Wernix Chińſki.

WEś *Gumi Laccæ* puł funtá, to ieſt łotow 16. *Gumi Sandaracæ* łotow cztery utłucz, przeſiey, włoż do naczynia ſzklánego, náley *Spiritum Vini* mocnego kwáterkę, záwiąż dobrze, poſtaw w cieple źimie przy pięcu, lecie ná ſłońcu niech ſtoi przez tydźień co dźień, mięſzáiąc potym przecedź, y ſchoway, ieſt ten wernix wyborny, do wſzelkich robot nayſpoſobnieyſzy.

Item

Item. Dodáią rożnych *ſpecies*, iáko burſztynu, máſtyxu &c. lecz máło potym.

Wernix do pozłocánia.

DO pomienionego wzwyż chinſkiego wernixu gdy przydaſz ſzáfránu, álbo *Gumi guttæ*, (lecz lepiey ſzáfran wydáie kolor) pozłociſz cynę, moſiądz, ſrebro, iák nayprzednieyſzym złotem.

Wernix, álbo pokoſt biały do przedniey roboty.

WEś ſandaraki iák nayprzednieyſzey, maſtyxu, oboygá po ćwierci łotá, ułłucz, y przeſiey ſubtelno, włoż do ſzklánego naczynia z długą ſzyią, wley oleyku terpentynowego, białego puł uncyi, to ieſt łot ieden, *Spiritum Vini*, mocnego łotow dźieſięć, mięſzay dobrze żeby ſię złączyło, y poſtaw w cieple dobrze záwiązawſzy, niech ſtoi przez godźin 24. co raz chybáiąc naczyniem, potym poſtaw w gorącym popiele, álbo piaſku, żeby ſię z puł godźiny ſmáżyło, przytym weś *Gumi Copal.* utłuczonego, y przeſianego dwá łoty, wley do niego troſzeczkę oleyku ſzpikanardowego, poſtaw w cieple żeby ſię roſpuśćił, potym wley do pierwſzey mixtury, y poſtaw w cieple przez kilká dni, iák ſię uſtoi przecedź przez płotno ſubtelne, y ſchoway od potrzeby.

Item. Weś terpentyny weneckiey dwá łoty, włoż do ſzklánego naczynia, wley *Spiritum Vini* mo-

mocnego kwáterkę, zmięſzay, y zdálá nád o-
gniem mięſzay żeby ſię terpentyná roſpuściłá,
potym záraz przyday ſandaraki czyſtey ná proch
utártey, łotow trzy, znowu mięſzay przez kwá-
dráns, y poſtaw w cieple przez kilká dni potym
włoż do ponwi, álbo kociełká, włoż w nie wer-
nix z naczyniem ſzklánym, náley wody w kocie-
łek, podpal żeby wodá wrzáłá, iák powre go-
dźinę, nie wyimuy z wody áż oſtygnie, potym
wyiąwſzy przecedź, y ſchoway do używánia.

Wernix Indyiſki.

WEś benzoinu dwá łoty, ſandaraki pułtorá ło-
tá, przetłucz z grubá, álbo przeſzrotuy; ná-
liy *Spiritum vini*, bárdzo mocnego iedenaście ło-
tow, zmięſzay, ſmaż w popiele gorącym áż ſię
roſpuſzczą *ſpecies*, iák ſię uſtoi przecedź, y ſcho-
way.

Item Weś *Spiritum vini* łotow iedenaście,
ſandaraki łotow trzy, benzoinu łot ieden, prze-
tłucz, przeſiey, zmięſzay, zátkay kołkiem, y pę-
cherzem záwiąż, poſtaw w cieple przy piecu, ál-
bo ná ſłońcu przez kilká dni, co dzień mięſzáiąc,
potym przecedź, y ſchoway.

Pokoſt prędki ſchnący, y wſzelkie rány iáko y bálſam goiący, oſobliwie świeże.

WEś minii funt ieden, gleyty utártey puł fun-
tá, gryſzpanu tártego trzy łoty, włoż wſzy-
ſtko do garczká, náley octu mocnego winnego
z puł

z puł kwarty, y więcey, warz lekkim ogniem, odiąwszy postaw żeby się ustało, potym zley ten ocet, á innego náley ná też rzeczy, znowu powarz, iák się ustoi zley do pierwszego, uczyń ták y trzeci raz, ten ocet wszystek do kupy zławszy wley do ponewki, náley oleiu lniánego, práwego, álbo mákowego kwartę, smaż wolnym ogniem áż się ocet wszystek wysmáży, potym przyday aloesu tártego łotow dwá, kádzidłá, kolofonii, oboygá po pułtorá łotá, znowu posmaż z godzinę, iák się ustoi schoway, iest bárdzo schnący, y rány świeże bárdzo prędko goiący, zápuszczáiąc nim ciepło, á ná wierzch chusteczkę w ciepłym winie zmaczáną.

Iákim sposobem wywabić tłustość z kitayki, álbo inney máteryi iedwabney.

NA mieyscá polane tłustością náskrob kredy, ná ktorey położ bibułę, po ktorey powoli posuway żelázo kráwieckie gorące, ieżeli się zá iednym rázem nie wywabi, powtorz, y trzeci raz, potym zmieć kredę, y wytrzyi ośrodką chlebá białego.

Ná sukno zás dobra iest gliná gorzałką rospuszczona, smáruiąc nią, y wysuszáiąc.

Mydło spędzáiące wszelkie zmázy, y plámy z sukná.

WEś połowę żołci wołowey, białkow iáiowych dwá, háłonu palonego funt, fiałkowe-

go

go korzenia łotow ośm, ſoli miáłko utártey trochę, zmięſzay wſzyſtko warz iák naylepiey przyday mydłá przedniego drobno pokráiánego tyle, żebyć ſię mogło wſzyſtko w kupę zbić, álbo zlepić, ubiy wraz wſzyſtko iák naylepiey, porob gałki, y uſuſz w cieniu.

Gdy chceſz ſpędźić iáką plámę wprzod ſukno ná tym mieyſcu wodą pomaczay potym nátrzyi mydłem, y wypłocz, powtorz ieżeli potrzebá.

Z iedwabnych máteryi iáko ſpędzáć plámy.

NAyprzod potrzebá odwilżyć gorzałką mocną, potym poſmárowáć białkiem od iáiá rozbitym, y wyſuſzyć ná ſłońcu, á iák uſchnie wypłokáć źimną wodą, ieżeli ieſzcze będźie znák iáki powtorzyć.

Ná tłuſte plámy.

WEś rzeczney wody gárniec, żołć wołowącáłą, háłonu palonego łotow ośm, *Salis Tartari* łotow ſześć, kámfory puł ćwierci łotá zmięſzay, warz áż połowá wywre, przecedź, y tym nácieray plámy ná ſuknie tłuſtością polanym, powtarzáiąc ieżeli potrzebá, potym wodą wypłocz.

Item. Weś ługu ile potrzebá, przyſtaw do ogniá áby wezwrzał, przyday háłonu tártego, wayſztynu, mydłá drobno kráiánego, káżdego po ſześć łotow, warz wſzyſtko áż trzećia, lubo

czwar-

czwarta część wywre, przydawszy wprzod żołć cáłą wołową, smáruy tym plámy co raz wodą wypłokuiąc poki nie zginą, iest rzecz doświadczona.

Plámy ná suknie od winá chędożyć.

WEś ługu z popiołu dębowego, lagru winnego, oboygá zárowno, námocz w tym sukno przez noc, názáiutrz wypłocz, y wysusz.

Inkaustem polane sukno chędożyć.

OMyi wprzod sukno octem winnym iák naymocnieyszym, trzyi w rękách, y wykręć dobrze, potym wypłocz wodą ciepłą z mydłem, á ták zginą plámy.

Iáko oley, álbo inną tłustość z sukná, ná sucho wywabić.

WEś skopowych kości, day ie wypalić do gárcarzá, żeby iák naybielsze były utrzyi ie ná subtelny proszek, ktory zgrzey ná rynce nowey, álbo ná żelázney łyszce, posyp nim plámy grubo: położ ku słońcu, á iák skoro proszek pożołknie zetrzyi go, á innym posyp, y ták czyń poki doskonále nie wywabi tłustości.

Aby mole szat, y futer nie psowáły.

WEś fusow oliwiánych z beczki oliwney co chcesz, przyday do nich aloesu utártego smaż do połowy, tym skrzynie wewnątrz posmáruy, iest rzecz pewna.

Iáko wßelkie choroby owiec leczyć.

Eś żołądek świeżo zábitego báráná, uwarz go w wodźie, pośiekay drobno, zmięſzay z tąż wodą w ktorey wrzał, możeſz y inney przylać, przyſoliwſzy święconą ſolą, day owcom pić tę wodę broni od wſzelkiey zarázy.

Spoſoby ná pchły, y pluſkwy.

NAkurzay częſto w izbie poleiem, álbo źielem ktore czárcią brodą zowią.

Item. Ná pluſkwy, ſzewſkim czernidłem ſmáruy łożká, y ściány, oſobliwie ſzpáry.

Item. Ná pchły, warz w wodźie kmin krámny, y rdeſt, tą wodą pokrapiay po izbie.

Item. Oſtátnich dni márcá názbieray śniegu, poſypuy nim podłogę coraz, cáłe láto będźieſz wolen od płech.

Item. Kto chce áby pluſkwy w nocy nie kąſáły, niech ma przy ſobie piżmo, álbo zibet, zápáchu álbowiem tego znieść niemogąc precz uciekáią, ieſt rzecz pewna.

Item. Tám gdźie pluſkwy przebywáią pozácieray wapnem niegáſzonym, rozpráwnym żołcią wołową.

Item. Zywe ſrebro auripigment, razgiel, ná ná wygubienie pluſkiew bárdzo dobry, zmięſzawſzy z ciáſtem pozálepiáć ſzpáry. *Itē.* Obacz niżey.

Sekret iáko z białego koniá uczynić ſrokátego, álbo tárántá.

Eś gleyty od złotá ćwierć funtá, utłucz iák nay-

nayſubtelniey, przeſiey wapná niegáſzonego iák nayświeżſzego funt, ługu z dębowego, álbo grábowego popiołu zrobionego puł gárcá, warz wraz przez trzy godźiny, áż ſię niby máść uczyni, ktorą według upodobánia ſmáruy koniá w cieple, wprzod dobrze wychędożywſzy mieyſcá pokaże ſię kolor zrázu biały, ále názáiutrz ináczey, powtorz ieżeli potrzebá.

Oprocz tego ieżeli chceſz mieć czarne płatki, ſmaż dłużey tę máteryą w naczyniu gliniánym polewánym.

Wino oſtre, y złe, iáko nápráwić.

WEś cukru funtow dwá, lubo więcey, wody czyſtey puł gárcá, uſmaż iulep gęſty, do ktorego przyley kanarſektu mocnego puł gárcá, tego iulepu przyleway potroſze do złego winá, będźie wyborne.

Wino áby ſmák, y zapách miáło.

WEś iábłko zapáchu wdźięcznego kwiśne, ktore náſzpikuy goźdźikámi, cynámonem, gałganem, wpuść w beczkę ná nici żeby agru nie tykáło, będźie wino bárdzo wdźięczne, y ſmákowite.

Spoſob robienia mydłá wyśmienitego.

WEś mydłá dobrego tabliczek groſzowych trzydźieści, pokray drobno, zley gorzłką mocną, y zápal niech ſię pali, mięſzáiąc áż wygore, potym weś fiałkowego korzenia, tátárkie-

go źiela korzenia, oboygá po czrery łoty, imbieru białego łotow dwá, bobkow łot ieden, cukru łotow dwá, pieprzu długiego łotow ſześć, ſoku z chrzanu z wodą rożáną wyciśnionego kieliſzek, ſoli oczkowátey łot ieden, háłonu puł łotá, bleywáſu łotow dwá, dragantu rozmoczonego łotow dwá, kámfory łotow ſześć, miodu białego pátoki łyſzkę dobrą, ſkorup iáiowych ná ſubtelny proſzek utárſzy zbić dobrze w kupę, y porobić gałki, ktore w cieniu wyſuſzywſzy ſchowáć.

To mydło nie tylko brudy zpędza, ále czyści ciáło od wſzelkich zmaz, kroſt, plam, y białość ſpráwuie.

Gdy ſię ſtáre piſmo wytrze.

WEś kredy miáłko ſkrobáney, nátrzey nią dobrze kártę piſáną, potym zmocz chuſteczkę, y wyciśni, żeby tylko wilgotna byłá, nácieray nią po kredźie, záraz ſię litery wydádzą.

Spoſoby oſobliwe iáko pozbyć kołtoná.

DOſtań wydry żywcem, opraw ią y roſpruy, vybierz z niey wnętrznośći, ktore poroſpinawſzy dobrze, żeby iedno drugiego nie tykáło uſuſz przy piecu iák naylepiey, potym utłucz ná proch ſubtelny, ktory daway záwſze w potrawách kołton cierpiącemu rzecz pewna.

Item. Doſtań ieżá, ſpal go w nowym garnku ná popioł, utrzyi ſubtelno, y daway po troſze kołan cierpiącemu.

Item

Item. Ieżá opráwiwszy, y wypáproszywszy, uwarz, day ieść choremu, y polewkę pić w ktorey wrzał, niech to uczyni rázy kilká, uzna pomoc czego wielu doznáło.

Item. Bocianim sádłem smáruiąc głowę spędza go, náwet y zewnątrz wypędza.

Aby włosy piękne, y prędko rosły.

WEś bożego drzewká, korzenia złotogłowu ileć się zda, náley ługu, przyday miodu práśnego, y oliwy, warz dobrze, przecedziwszy iák przestygnie, myi głowę co dźień ná noc.

Item. Warz w ługu boże drzewko z liściem konopnym, tym myi głowę.

Item. Weś iászczurek dwie, álbo trzy posiekay żywo, y smaż w oliwie, przecedź, przyday oleyku z żołtkow iáiowych, tym smáruy głowę po zmyciu.

Ná opalenie prochem ruśniczym.

WEś wapná niegászonego miałko utártego, rozczyń go śmietáną, przydawszy trochę miodu práśnego, tym smáruy maczáiąc pioro.

Item. *Ná wszelką spárzelinę.*

WEś máslá młodego nie słonego, wosku żołtego trochę mniey, zmięszay, y rospuść nád ogniem, iák przestygnie przyday białkow od iáiá ubitych według potrzeby, zmięszay dobrze, y przykładay smáruiąc pápier száry, álbo chusteczkę, iest rzecz doświadczona.

Iáko naczynie ſkláne ſtłuczone ſkliić, tákże filżánki.

NApuść brzegi obádwá ſokiem z czoſnku złoż do kupy, dobrze obwiąż nicią gdźie trzebá. poſtaw ná uſtroniu niech záſchnie iák naylepiey.

Inny ſpoſob. Nápuść brzegi pokoſtem ſchnącym, złoż w kupę, poſtaw ná mieyſcu ſpokoynym niech ſchnie, im dłużey, tym mocnieyſze będźie.

Ná morzyſká máłym dźieciom.

WEś żyłkę śledźiową, ktora ſię świeci iák ſrebro, uſuſz, utrzyi ná proſzek, day w pokármie, rzecz pewna, ieżeli nie pomoże, záraz powtorz, y enemę day.

Máść oſobliwa ná ruptury, y ná przełamánie dźieciom.

WEś grzybow roſnących ná ſtárych drzewách orzechowych, uſuſz ie, y zetrzyi ná proch, przyday chmielu ſuſzonego, y ná proch utártego, máſłá świeżego, y woſku, zrob máść do ſmárowánia, ták krzyżow, iáko ruptury, ktorą paſkiem podwięzywáć trzebá, y dawáć korzeń żywokoſtu w mleku wárzony pić.

Gdy piwo pocznie kwáśnieć, iáko go náprawić.

DO iedney beczki piwá, weś kredy ná proch utłuczoney dwá funty, ſoli tyleſz, zmięſzay, y

przy-

przypiecz dobrze ná rynce, y záraz wſyp gorąco do beczki, potym záſzpontuy.

Spoſob robienia muſtárdy.

WEś gorczyce czarney, utłucz, y przeſiey, weś gruſzek świeżych, upiecz ie, zwierć w donicy, y przeſiey przez ſito, zmięſzay wſzyſtko wraz, przyley octu winnego mocnego, zámięſzay, poſtaw w cieple przez trzy dni, potym ſchoway ná źimno.

Inny ſpoſob.

WEś gorczyce utłuczoney ile chceſz, przyday miodowniku ná tártce utártego, miodu práśnego, álbo cukru, winá, octu winnego według ſmáku, gałki muſzkátowey, goźdźikow, cynamonu, imbieru, pieprzu trochę, przyſmaż, y ſchoway.

Proſty ſpoſob zwyczáyny ten ieſt.

ROzwarz ośrzodkę chlebá rżánego w occie piwnym, álbo miodowym, przyday gorczyce tłuczoney, miodu práśnego, imbieru tłuczonego, ſkorek pomaráńczowych, y cytrynowych tłuczonych, pieprzu, y gałki, ieżeli mieć możeſz, przyſmaż, y ſchoway.

Spoſob robienia ſalſeſonow.

WEś mięſá wieprzowego chudego ile chceſz utłucz go ná pniaku dobrze, náſol, y przyciśniy kámieniem, niech ták będźie przez trzy dni, weś kiſzkę wołową dobrze wychędożoną,

pokray mięſo ſolone w koſtkę, przyday tłuſtego z wieprzowego grzbietá, pokray drobno, przyday pieprzu przeſzrotowánego, czoſnku, umięſzay, nákładay kiſzkę ſtęplem nápycháiąc dobrze, y przewięzuiąc, potym záwieś w kominie żeby ſię uwędźiły.

Mákárony migdałowe.

WEś migdałow opárzonych funt ieden, cukru puł funtá, białkow iáiowych cztery, zbiy wſzyſtko w moźdźierzu ná maſſę, kłádź ná opłátki, wſadzay do wolnego piecá, iák ſię przyrumieni, wyimiy.

Spoſob robienia inkauſtu oſobliwy, y pewny.

WEś gáláſu ćwierć funtá, przetłucz go, z grubá, koperwáſu łotow pięć, háłonu puł łotá, ſoli oczkowátey ná koniec nożá, wſzyſtko utłukſzy, wley octu piwnego mocnego puł gárcá, zmięſzay niech ſtoi przez dźiewięc dni, potym przyley octu winnego puł kwáterki, piwá dobrego, y czyſtego trzy kwáterki, záwiąż naczynie niech ſtoi przez dźiewięć dni, częſto mięſzáiąc w cieple, przecedź, y ſchoway, przydawſzy *Gumi Arabicum*, áby nie przebiiał pápieru.

Spoſob robienia bań ſzklánych okrągłych koloru rozmáitego.

KAż w hucie nárobić bań okrągłych, mnieyſzych, y więkſzych, u ktorych ná wierzchu máią bydź dźiury máłe z brzegámi dla uwiązánia,

kto-

ktorey chceſz kolor iáki dáć, wley w nię trochę pokoſtu zwyczáynego, obley nim w koło obrácáiąc potym wyley, y oſącz iák naylepiey, chcesz li mieć cáłą błękitną, náſyp w nię ſzmelcu, y obracay w koło, trzepiąc żeby ſię w około oblepiłá, oſtátek wyſyp, będźie bániá błękitna pięknego koloru.

Ieżeli záś chceſz mieć rożánego koloru, każ ſobie zrobić rurkę miedźiáną zgiętą, ná końcu zpiłowáną, nákſztałt piorá, bierz ná ten koniec fárby rożne, y wkłádáiąc w onę bánie w dmuchay iákoć ſię podoba, tu y owdźie, iáko to ſzmelc, minią utártą dobrze, aurypigment, razgiel, cynober, gryſzpan, gdy pozáſypuieſz, wſyp ná oſtátku mąki rżáney, trząſay bánią tu owdźie, żeby ſię dobrze wypełniły mieyſcá prożne, ieżeliby iákie zoſtáły, oſtátek wſyp.

Tákie bánie poſpolicie wieſzáią w izbách, w Aptekách dla ozdoby.

Ná myſzy, y pluſkwy oſobliwe experymentá.

NA wygubienie myſzy procz innych rożnych ſpoſobow, ten ieſt oſobliwſzy, tám gdźie ich ieſt wiele poſtáwiay ogniá w naczynkách, iákich tu y owdźie, ná ten ogień, álbo węgle, kłádź ſkorki, álbo łupiny z cybule, żeby ſię kádźiło, co raz przykłádáiąc, gdy to raz, y drugi, y trzeci uczyniſz, wſzyſtkie wyzdycháią rzecz pewna.

Ná pluſkwy to oſobliwſza.

WEś naśienny ogorek dobrze doyrzáły, położ go w kącie kędy, żeby przegnił powoley, wybierz z niego zewnątrz ſok w ktorym maczáiąc pioro ſmáruy ſzpáry, dźiury, więcey ich nie obaczyſz.

Drzewo berberyſowe ſladrzyſte.

POd ieſień, álbo w márcu, náwyrzynay kiiow berberyſowych, z ktorych iedne po oſtruguy ze ſkory, drugich ták niechay, ták te, iáko y owe zákop w końſkim gnoiu gorącym, niech tám będą przez tydźień, potym ie wybierz, powoli uſuſz, z ktorych robić możeſz trzonki do nożow, y inne rozmáite rzeczy, álbowiem nábędą ſladru oſobliwego.

Pigułki głownę czyſzczące, wrzod iáſny ſpráwuiące, zęby utwierdzáiące, broniące od páráliżu.

R*Ecip. Caſtorei, Opij Nardi Pirethri Zinziberis, Piperis nigri, vel albi, Euphorbij, Epithymi aa. partes æquales, pulveriſata accipiantur Succo Bota, fiat Maſſa, ex qua formentur pillulæ, & in umbra ſiccentur,* kłádź do noſá po iedney pigułce, álbo po dwie, máiąc uſtá otwárte, wyprowadzáią zewnątrz wſzelkie złe humory.

O komplexyách, i temperámentách ludzkich.

ZNáki ktore z phiſiognomiy początkow, y reguł o ludzkich komplexyách, náturách ſpoſo-

bno-

brnościách, y ſkłonnościách dochodzą ſię oſobliwie gdy wraz wiele ſię ich ſchodźi, máią w prawdźie nieiáką pewność: lubo ſię pod czás mienią, z nich tu oſobliwie kłádą ſię.

Znáki komplexyi krwiſtey.

NAyprzod ſą ſtátury pomierney, ſilni, ćiáłá máią ná ſobie dość, iednák ſą otyli, twarz okrągła, y rumiána, włos żołtáwy, miękki, y kędźierzowáty, głos ſtáteczny, chybkość, puls ſilny. Tácy ſą nieprzyiaciele ſmutnych mow, kocháią społeczność, y rekreácyą, nie zwádliwi, łáſkáwi, przyiemni w rozmowách, ludzcy, hoyni, pobożni, ſpráwiedliwi, niekrzywdzący chybá gwałtem przymuſzeni do gniewu ſkwápliwi, iednák ſię prędko uſpokoią, trudnych ſię ſpraw nie poſię deymuią, przytępſzego ſą dowcipu oſobliwie *in ſpeculativis ſcientiis*, ieżeli záś co do krwi cholery ſię przymięſza, ſą dowcipu byſtrego, y do wſzelkich náuk ſpoſobni, nie łákomi, y owſzem ſwego łátwo uſtępuiący, inſzym ſnádno wierzą, o nikim źle nie trzymáią.

Sni ſię im że po powietrzu latáią, że báńkietuią, konwerſuią, że ſię po ogrodách, y páłácách przechodzą &c.

Znáki komplexyi choleryczney.

TAcy ſą ſtátury pomierney, ſzczupli, włos kędźiorzáwy, y opáczny, w brodźie włos gęſty żołtáwy, głos wyſoki rozlegáiący ſię, twarz żołtáwa, czáſem rumiána, oddech mocny, ápetyt, y

trawienie dobre, wymowá dobra, chod prędki, głowá ſzczupła, puls mocny, y prędki rzadko ſię pocą. Są bárdzo gniewliwi, iednák gniew nie długo w nich trwa, prędko poymuią, w kożdą rzecz ſię wdádzą, chełpliwi, nádęci, ſprzeczáiący ſię, obmowek, niezgody rozſiewáiący, ciekáwi, przyiáźni nie długo dotrzymuią, śni ſię im o kolorách żołtych, źielonych, o ſwárách, o bitwách, o ogniách &c.

Znáki komplexyi flegmátyczney.

TAcy nie ſą wzroſtu bárdzo wielkiego, iednák ogromni, á pod czás otyli, ciáłá ná ſobie máią miękkie, y białe, włos rzadki, y miękki, prędko ſiwieią, twarz ſkromna, żyły wydáne, puls nierychły, y rzadki, częſto ſię pocą, głos ſubtelny, y oſtry, dowcipu ſą tępego, boiáźliwi, łátwo ſię rozgniewáią, lecz ſię prędko obaczą, przyiáźni ſekretu niedotrzymuią, dobrodźieyſtw ſobie wyświadczonych nie pámiętáią, łatwo ſię dádzą nákłonić, wſzelkich prac ſię chronią, ſkłonni do miłoſierdźia, gdy ſię iednák meláncholia przyłączy bywáią okrutni, ſkąpi, w zdániách ſwoich nie ſą uporni. Ieżeli krew nieco w nich przewyżſza, ſą bárdzo ludzcy, y mili, do weſołości ſkłonni, ſzczerzy, y wierni, do rządow ſpoſobni, práwámi, áni poſwarkámi nie rádzi ſię báwią, wiele pluią, rádźi leżą, y popiiáią.

Sni ſię im o wodách, o kąpieli, o rzekách, y iákoby tonęli, że ciężary dźwigáią, że ich coś

du-

duſi, zkąd przez ſen wołáią, że uciekáią, á nie mogą.

O komplexyi meláncholiczney.

NAyprzod wzroſtu ſą wielkiego, ciáłá iednák ſzczupłego, włos czarny, álbo gniády, y gęſty, twarz pociągła, y chuda, ciáło śine, y iágody, chod leniwy, głowá ſpuſzczona, wzrok ponury, y ſzczupły, u niektorych wypukły, puls rzadki, leniwy, mocny, głos niewieści w mężu, á w białeygłowie męſki, dla pomięſzánego rządu nátury. Tácy ſą milczący, dowcipni, mądrzy, pobożni, ſpráwiedliwi, długo myślący podeyrzliwi, ſkrupuláci, nierychli, nieużyci, nieodważni, ſkąpi, łákomi, uporczywi, ledáco uważáiący, niewierni, niepolityczni, od konwerſácyi uciekáiący, ſurowi, y okrutni, w karániu iednák ſą ſpokoyni, poko ich kto nie ruſzy, gniew w ſercu długo trzymáią, y urázy pámiętáią, nie rádzi ſię weſelą, ále iák poczną ledwie nieſzáleią, o przyiaźń nie dbáią, iednák iák z kim záwrą, ściśle iey dotrzymuią: ſekret záchowuią, ſą przytym prácowici, ſtáteczni w ſpráwách, w rádzie roſtropni, y do rządow ſpoſobni, w náukách pilni, oſobliwie w ſpekulácyi głębocy.

Sny miewáią ſtráſzne, ſmutne, śni ſię im często o pogrzebách, o trupách, o grobách, że po nich chodzą, y z umárłemi gadáią. Iákby ich związano, y do więźienia wtrącono, iákby chodźili po mieyſcách ſmrodliwych, że ciężary no-

ſzą, zda ſię im przez ſen że ich kto duſi, zá gárdło chwyta, dla czego przez ſen wołáią, co pochodźi ze krwi meláncholiczney śćiągáiącey ſię do ſercá.

Náturá krwiſtego.

Szczodry, śmieſzny, weſoły, ná twarzy czerwony,
Thorz cieliſty, ſtáteczny, w ſniewſtyd záprawiony.

Náturá choleryczne go.

Dárny, śmiáły, zároſły, ſzczupły, y fałſzywy,
Ná żołty poſzedł kolor, ſuchy, y gniewliwy.

Náturá flegmátycznego.

Spioch, leniwiec, otyły, á rad często płuie,
Niepámiętny, twarz białey cery pokázuie.

Náturá meláncholicznego.

Chytry, ſmutny, zazdroſny, twarz iego żołtáwa,
Ieſt ſkrupulat, oſzuka, nierad wiele dawa.

Item. *Cholerici conturbant, Melancholici regunt, Sangvinei deliciantur, Phlegmatici conſpurcant.*

Oprocz tego, oko ieſt iákoby umyſłu okno, álbo ráczey wnętrznych ſkłonnośći zwierciádło. Znák.

OKo białe ieſt poważne,
Szczodre, mądre, y odważne.
A wypukłe pomrugliwe,
Znáczy ſerce boiáźliwe.

Iá-

Iáſkráwe záś zapálczywe,
Zyzowáte napáściwe.
Byſtro iáſne ieſt zdrádliwe,
Szczupłe, ſkąpe, chytre, chciwe.
Czarne oko delektuie,
Siwe ſczerość prezentuie.
Márſowáte odkázuie,
Nurowáte mánizuie.
Krotkość wzroku znák ſkąpego,
Lecz rozumu ciekáwego.

PRZESTROGA.

W Káżdym Roku według przeſtrogi Homeruſa, y Padwana ſą dni niektore krytyczne, podeyrzáne, y niebeſpieczne, w ktore ma bydź wielka ochroná życia, áni lekarſtw záżywáć, y krwie puſczáć niegodźi ſię.

Są tedy tę.

W Styczniu dni 6. to ieſt 1. 2. 5. 7. 8 25.
w Lutym dni 6. to ieſt 4. 11. 12. 13. 16. 20.
w Márcu dni 6. to ieſt 1. 12. 15. 16. 18. 28.
w Kwietniu dni 5. to ieſt 6. 7. 10. 15. 20.
w Máiu dni 5. to ieſt 1. 3. 12. 15. 25.
w Czerwcu dni 3. to ieſt 6. 10. 16.
w Lipcu dni 4. to ieſt 12. 13. 20. 22.
w Sierpniu dni 4. to ieſt 3. 10. 18. 31.
w Wrześniu dni 4. to ieſt 3. 10. 28. 31.
w Páźdźierniku dni 3. to ieſt 3. 6. 22.
w Liſtopádźie dni 4. to ieſt 5. 6 10 28.
w Grudniu dni 4. to ieſt 6. 7. 15. 22.

O WAGACH.

Funt kupiecki ma w ſobie łotow	31.
Funt Aptekárſki, záwiera łotow	24.
Uncya ma w ſobie łotow	2.
Drágmá, ma w ſobie ćwierć łotá,	
Skrupuł waży ziarn ięczmiennych, álbo pieprzowych.	20.
Skrupułow w drágmie,	3.
Dragm w uncyi,	8.

Kámień kupiecki nie iednákowo waży.

We Gdańſku, y w Wrocłáwiu funtow,	24.
We Lwowie, 26. W Lublinie,	36.

Po innych miáſtách ináczey.

A żeby człowiek Chrześciáńſki nie tylko miał pilne ſtáránie o zdrowiu ſwoim w chorobách, ále áby też myślał o śmierci ktorą zwyczáynie rozmáite poprzedzáią choroby. A nie tylko w chorobách, ále y zdrowym będąc, záwſze pámiętał ná nię: bo iáko Auguſtyn S. mowi: *Nihil certius morte, nihil incertius hora mortis. Latet ultimus dies, ut obſerventur omnes dies.* Do czego áby káżdy mogł łatwiey przyiść, niech uważnie czyta podáne wierſzyki, pod tytułem.

ROZMOWA DUCHOWNA

Z trupią głową.

Mimo kośnicę idący,
Stánąłem rozmyśláiący.
Ehey! co też będźie z námi,
Ci ludźie żyli przed námi.

Ie-

Iedli, pili, zbytkowáli,
Ktorzy w ſzczęściu opływáli.
Teraz poſzczą nic nie iedzą,
Głodni w tym więźieniu ſiedzą.
Nie máią teraz y piwá,
Wiátr ich zewſząd wſkruś przewiewa.
Wiátrem ſię tym kontentuią,
A więcey nie potrzebuią.
W tey budźie iedney mięſzkáią,
Wſzyſcy ſię ſpolnie zgadzáią.
Nie wádzą ſię o gránice,
O łąki, role, winnice.

Ozwáłá ſię trupia głowá,
Milcząc mowiłá te ſłowá.
Ehey! BOZE dobrotliwy,
Terazby był człek ſczęśliwy.
Gdyby byłá zá żywotá,
Do umartwienia ochotá.
Ale ſię pościć nie chciáło,
Skromnie żyć przykro bywáło.
A co mi iuż teraz z tego,
Com iádłá, piłá dobrego.
Przez gárdło ſię przeſunęło,
Y przepádło przeminęło.
Brzuch ſię tuczył dla robakow,
Y dla brzydliwych pędrakow.
Ktorzy go iuż roztoczyli,
Y ſczętu nie zoſtáwili.
Ono moie białe ciáło,
Co w puchu rádo legáło.
Buiáiąc w miękkiey pościeli, Czę-

Często się párząc w kąpieli.
Zgniło teraz, y zprochniáło,
Y znáku go nie zostáło.
Kości ogniłe zostáły,
Y te się pogruchotáły.
Wiele lat w ziemi leżáło.
Iedney poduszki nie miáło.
Pniaczek tylko pod głowámi,
Przyodźiany robakámi.
Rádám w błáwacie chodźiłá,
Y w kleynotym się zdobiłá.
Ná iáłmużnym skąpa byłá,
Sámám tego nie pożyłá.
Teraz nie mász, y szmáciny,
Y iedney ná mnie chuściny.
Ládá kto mnie popchnie nogą,
Com przedtym byłá ták drogą.
Muzykim rádá słucháłá,
Bá, y rádám táńcowáłá.
Teraz mi wroble śpiewáią,
Dźiw, dźiw nádemną wołáią.
Robacy się násmeráli,
Po ciele nátáńcowáli.
Mieli bánkiet z pieszczonego,
Trupá, y delikátnego.
Gdyby we dzwony zágrano,
A choć básem záspiewano.
Requiem rádábym temu,
Ale krewnemu żadnemu.
Ani się iuż przyśni o tym,
Co też będźie, y z nim potym.

Toż

Toż ſię właśnie będźie dźiało,
Zápomną gdy wrzucą ciáło.
A fortuną ſię podźielą,
Náwet, y ſámą pościelą.
Nie wiele dádzą ubogim,
Duſſá gore w ogniu ſrogim.
Lepſſa świeczká zá żywotá,
Do umartwienia ochotá.
Iáko ſobie pościelemy,
Ták ſię ná wieki wyſpiemy.

W tym ia tu mowę przerwałem,
Oneyże głowy pytałem.
Czy znáć teraz między wámi,
Ktore ſię więc ſobolámi.
Zdobiły lub kleynotámi,
Ktore głowy fontáziámi.
Kornetámi, bátálniámi,
Kwefy, y báwoletámi.
Ze wſtąg kſztałtnemi kołkámi,
Rożnemi gárniturámi.
Y ze włoſow garſetámi,
Tákże z koron beginámi.
Z dźiwnemi angáżántámi,
Twarzy martwemi muchámi.
Cudzoźiemſkiemi ſtroiámi.
Przemyślnemi wymyſłámi.
Ozdobiáły ſwoie głowy,
Prożnuiące białogłowy.
Ktora ſię rádá muſkáłá,
Plotłá, głádźiłá czeſáłá.

Nád

Nád ktorą dáſzek noſzono,
W trefione włoſy ſtroiono.
Ktora w máſzkárce chodźiłá,
Gębę w pokrowcu noſiłá.
Rumieniec zmyślony miáłá,
Lub też modno blechowáłá.
Wodkámi ſię záwſze myłá,
Pudrem włoſy przykurzyłá.
Teraz ſię w proch obrociłá,
A w ropie ſię ſwey obmyłá.
Ktore rączki w rękáwiczkách,
Nogi w przepyſznych trzewiczkách.
Zá żywotá więc bywáły,
Gdy ſię ludźiom podobáły.

Ná to głowá powiedźiáłá,
Gdy ſię ze mną rozgadáłá.
Pod iednym dáſzkiem ſiedźiemy,
Wſzyſtkie nieogorzeiemy.
Niepotrzebna, tu máſzkárá,
Káżda z nas ieſt iák poczwárá.
Ktore ſię muſzkámi pſtrzeły,
Zywe muchy ich popſtrzeły.
Niemáſz teraz pálátynki,
Ni ſztenkierki, ni ſzmácinki.
Wſzyſtko w trumnie w ropie zgniło,
Czym ſię márny, proch zdobiło.
Lecz ia ſię tu ieſzcze ſpytam,
Kto wie czy ſię niedopytam.
Ktore żyiąc wydźiwiáły,
W ſtroiách mody wymyśláły.

Mánty zwáne ſzámerlany,
Kámizole, robdeſzany.
Szárfy treffne z falbánámi,
Z żałobnemi koronámi.
Spodnice tákże z falcámi,
Lub z wiſzącemi frándzlámi.
Káwálerki, y z weſtámi,
Mántolety z węgierkámi.
Y házuczki z gorſetámi,
Tákże z rogow ſznorowkámi.
Podkłádáiąc ie bryklámi,
Sciſkáiąc ſię iák práſámi.
Szárpy z kitaiek trefione,
Sperpentalio zowione.
Y wołoſkie żupaniki,
Z wylotámi kontuſiki.
Y fártuſzki z fálbánámi,
Spodnice też z ogonámi.
Reyteraki z kopertnámi.
Fandivinis ponderaty,
Wſzyſtko zgniło ſáme gnaty.
Nágie oraz leżą z námi,
Ktore tu więc z kolorámi.
Wydźiwiáły názwiſkámi,
Kolor ponſo, y amarant,
Aurorá, káfe blámaránt.
Dyſzer, y gryalinowy,
Pápuzy, y ſoſenkowy.
Według mody dobieráiąc,
One drogo przepłacáiąc.

Co ſię dźieie pytam z niemi,
Czy ſą z wámi, czyli w źiemi.
Ná to głowá powiedźiáłá,
Milcząc nie iáko wzdychálá.
Kośći práwi tu zoſtáią,
Duſze ciężkich mąk doznáią.
Ze o BOGU nie myśliły,
Czás wſzyſtek márnie trawiły.
Ná ſtroieniu mizernego,
Ciáłá w proch obroconego.
Spytam dáley powiedz proſzę,
Wſzyſtkim tę wieść wnet ogłoſzę.
Ktora chodźiłá w koronie,
Mitrą zdobiłá ſwe ſkronie.
Ná ktorey byłá peruká,
Albo z dyámentu ſztuká.
Ná ktorey kápeluſz drogi,
Albo więc káptur ubogi.
Albo Infułá Biſkupia,
Ktora mądra, ktora głupia.
Ktora głowá Jubilata,
A ktora proſtego brátá.
Ná ktorey ſzyſzak, myſiurká,
Kuczmá, czapká, lub mágierká.
Ktora z wołoſká goliłá,
Głowę, czuprynkę noſiłá.
Z tyłu ni wiecheć wiſzący,
Iák ogon pozad leżący.
Czyli z tyłu głowy brodá,
Stárych czyni nowa modá.

Kto-

Ktora z przodku ołyśiłá,
W zádźie brodę wymyśliłá.
Znáć że śię śmierć oszukáłá.
Gdy nagle z tyłu weyźrzáłá.
Stárego bydź rozumiáłá,
Ktoremu w oczy weyźrzáłá.
Ze młokoszek zádumiáłá,
Lecz śię prędko domniemáłá.
Ze to konik z grzywą młody,
Ośiadszy go według mody.
Záiácháłá do wieczności,
Nie wrociłá tylko kośći.
Pozostáłe tu leżące,
Dniá sądnego czekáiące.
Ktora mądrego doktorá,
Ráycy, álbo Senatorá.
Ktora medyká biegłego,
Wielu uzdrawiáiącego.
Alchimisty ciekáwego,
Złotá istność robiącego.
Zycie długie wrożącego,
Ktora chłopká ubogiego.
Dźiádá chlebá żebrzącego.
Ktora máchiáwelowá,
Przewrotna frántowska głowá.
Wykrętárska iudaszowá,
Chytra, y zła káimowá.
Co ludźi oszukiwáłá,
A wiele dokázywáłá.
Co nád ludźmi przewodźiłá,

Y wielu uciemiężyłá.
Sámá ią śmierć uſkromiłá,
Teraz tu leży ogniłá,
Co hárdźie dokázywáłá.
Z furyą roſkázywáłá,
Nie lutościwie karáłá,
Y dobrá człeku zábráłá,
Ktora proſtaczká ſzczerego,
Ablá, Iobá cnotliwego.
Albo Iákobá drugiego,
Ktora Saulá złośliwego.
Ktora Dawidá dobrego,
Ktora Ionaſzá ſzczerego.
Táka tu nád inſze kości,
Godna ſwoiey uczciwości.
Złemi piekło brukowáne,
Z ktorych będźie zbudowáne.
W Niebie miáſto BOGA mego,
Iáko z kámieniá drogiego.

Głowá ná to powiedźiáłá,
Nieiáko milcząc gadáłá.
Tu mięſſká Pan, y woźnicá,
Chłopek przyrownan do ſſláchcicá.
Zárowno z Ieymością praczká,
Siedźi tu oraz plewiaczká.
Aptekarzá z perfumámi,
Y bálwierzá z máſtykámi.
Smierć zgłádźiłá oraz z námi,
Leżą kości z ich głowámi.
Tu y Anátomiſtowa,

Od-

Odpoczywa z námi głowá.
Ktora inſze rozbieráłá,
Zyły kości uważáłá.
Wnętrzności rewidowáłá,
Sceleton prezentowáłá.
Teraz puſta, opleśniáłá.
Nieznáć czy Xiążęca głowá,
Káżda z nas tu iednákowa.
Wyżey podobna chłopkowá
Leży, niżli Páńſka głowá.
A choć groby ſwoie máią,
Nie ná záwſze tám zoſtáią.
Więc ieżli Pan leży w grobie,
Chłopek tu ná wierzchu ſobie.
Odpoczywa między námi,
A Pan w ziemi z robakámi.
Nas tu ludźie widząc wſpomną,
A Páná w grobie zápomną.
Tá tu głowá ieſt ſczęśliwa,
Ktora byłá świątobliwa.
Ktora o BOGU myśliłá,
Grzechem ſię wſzelkim brzydźiłá.
Ktora zdrádźić nieumiáłá,
Figlow, chytrości nieznáłá.
Prawdę kochałá, proſtotę,
Wzgárdę ſwoię krzyż y cnotę.
Gárdźiłá wſzelką godnością,
Wſzelką doczeſną prożnością.
Głupia byłá dla CHRYSTUSA,
Kocháłá Páná IEZUSA.

Tá będźie wiecznie iáśniáłá,
W Niebie z BOGIEM krolowáłá.
Acz tu wiele ucierpiáłá,
Y prześládowánia miáłá.
Co śię tu rádá martwiłá,
W ßyſtkich śię zbytkow chroniłá.
W iáłmużny nie ſkąpa byłá,
Tá będźie ná wieki żyłá.
Lecz ktora z tych byłá táka,
Gdyż káżda z nas ieſt iednáka.
Dźień ſądny świátu obiáwi,
Gdy ią ná práwicy ſtáwi
Teraz tu dobrze ze złemi,
Zárowno złe z niewinnemi.
Ießcze nie ſą godne Niebú,
Dość uczynić tu potrzebá.
Przez náße w proch obrocénie,
Zá Adámowe zgrzeßenie.
Y drobne ſwe grzeßki miáły,
Zá ktore iuż żáłowáły.
Lecz niedoſyć wycierpiáły,
Bo wiele czáſu nie miáły.
Ieſzczem ia tu pytał głowy,
Teyże trupiey, temi ſłowy.
Czemu zemną milcząc gadaſz,
A nie uſtnie odpowiádaſz.
Gdźie ieſt ięzyk twoy wymowny,
Wdźięczny, łágodny, rozmowny.
Gdźie dowcip byſtry, ciekáwy,
Spoſobny do káżdey ſpráwy.

Te-

Teraz widzę pustki w głowie,
Wybacz proszę moiey mowie.
Ná to głowá powiedźiáłá,
A nic się nie zturbowáłá.
Ani się skonfundowáłá,
Bo się nie záczerwieniáłá.
Iużem práwi zápomniáłá,
Iákom się kiedy gniewáłá.
Choć grobarz rydlem záwádźi,
To trupiey głowie nie wádźi.
Choć ią czyiá trąci nogá,
Przyimie to oná niebogá.
Choć pluniesz ná mnie przebaczę,
Choć wyrzucisz ztąd, zabaczę.
Przedtym skoczyłám iák osá,
Gdy się kto dotchnął choć nosá.
Dowcip, mowá, zmysły, siły,
Nie moie to rzeczy były.
Od BOGA mi było dáno,
Znowu názad odebráno.
Ieszcze gdym w życiu tym trwáłá,
Tom iuż byłá z dźieciniáłá.
Terazem pustá zostáłá,
Prożna, wewnątrz wydrożáłá.
Mozg wysechł gdźie zmysły były,
Tám się iászczurki gnieźdźiły.
Myśli sprosne, chárde, mściwe,
O dobre mienie troskliwe.
Rospustne, dworne, zdrádliwe.
Przepádły, nic nie nádáły,

Prożne głowy pozostáły.
Grzechem wiecznie zárázone,
Pokutą nie oczyſczone.
Gdźie ſię złe myśli roiły,
Tám ſię robaki kręciły.
Ono w ich upodobánie,
Zniknęło krotkie kochánie.
Złość ſię w ſumnieniu zostáłá,
Bo wiecznie głowá boláłá.
Srogie práwie ugryźienie,
Sámo tych myśli wſpomnienie.

Tu ſię duſzá odezwáłá,
Milcząc tákże powiedźiáłá.
Co ſię dźieie z głową moią,
To wkrotce będźie, y z twoią.
Szczęśliwſza tu moiá głowá,
Niż ktorakolwiek świátowá.
Tá ſię iuż śmierci nie boi,
A nád tą tu záwſe ſtoi.
Tá czeka iuż zmartwychwſtánia,
Támtá ſtráſznego ſkonánia.
Tá ſię o nic nie fráſuie,
Swiátową gryźie turbuie.
Tey iuż robacy nie iedzą,
Lecz twoie wkrotce náwiedzą.
Tá iuż y ná ſądźie byłá,
A ieźli tu dobrze żyłá.
Pewna wiecznego zbáwienia,
Nieboi ſię potępienia.
Ty niewieſz co z tobą będźie,

Gdźie

Gdźie twoiá duszá ośiędźie.
W tymeś tylko iest szczęśliwy,
Ieźliś dobry, świątobliwy.
Możesz sobie záſługowáć,
Więc y nas też chciey rátowáć.
A my gdy w Niebie będźiemy,
Ciebie też nie zápomniemy.

DO CZYTELNIKA.

DAwno twoy áppetyt tego,
Lekárstwá pożądánego.
Gdy pożądał iuż piástuie,
Iuż oglądał, y kostuie.
Czytay znácznie z chwałą Bożą,
W sercu twoim niech się mnożą.
BOGU chwały, y wzdychánia,
Bądź wspániáły do czytánia.
Przeczytasz tu rzeczy rożne,
A potrzebne, y nieprożne.
Możesz czynić, drugim rádźić,
Sił przyczynić, boleść zgłádźić.
W czym rostropność, y sumnienie,
Trzebá mieć, y umartwienie.
A ták będźie BOG w swey chwale,
Zdrowie záwsze będźie w cále.
Czytelniká, Audytorá,
Niech się modli zá Autorá.
Z uniżeniem wielce proszę,
Ia też zá nim ręce wznoszę.

LEKARSTWA KONSKIE

O slepocie.

SLepotá dwoiáka bywa, wewnętrzna, y zwierzchnia. Zwierzchnia z uderzenia, z zákłocia, álbo z iákiego przypadku, widomy znák błonki, bielmá, álbo krwie zácieczeniem oko záchodzi. Wewnętrzna záś, gdy oko zwierzchu nadobne bywa, ále onym przecie nic widźieć nie może, á to przychodźi z zámulenia żyłek, z mozgu zrzenice idących. Czego ináczey pozbyć niemoże, iedno przeczyſzczániem głowy, y otwárciem żyłeczek zámulonych, przeto tych lekarſtw záżyway.

Weźmiy w aptece co zowią *Aſſam fœtidam* łot ieden, to przywiąż obwinąwſzy chuſteczką do wędźidłá proſtey uzdeczki, á włożywſzy koniowi w gębe, poſtaw go ták w ſtáyni cichey przywiązawſzy głowę niſko, ráno przed obrokiem przez godźin dwie, álbo trzy. Co ták mu ſiłá plugáſtwá z głowy wyciągáć coraz będźie że ſię zdźiwiſz. A przytym też w ten czas pomoczywſzy pioro gęſie nie oſkubáne w oleiu, ktory zowią *Oleum Euphorbii*, wewnątrz obie nozdrzá koniowi námázáć: co czyniąc po kilká dni, tákże y potym częſto odnawiáiąc, prędko ſię wzrok przywroci.

2.

2. Hányżkową wodką dobrze, y częſto oczy nákrapiay, y czub u głowy zmaczay, ktemu gołego hányżu polnego, y kopru mięſzáiąc záwſze w obroku daway.

Bielmu.

1. Weźmii iáie świeżę, uwarzże ie twárdo, y obłup cudnie, potym włoż ono w łyſzkę żelázną, á obſyp przygarścią ſoli, y ták to ná węglu zarzyſtym ſpal ná proch, áż zgołá wſzyſtko zgore: tym prochem przetłukſzy go w możdźierzu, oko po lekku záſypuy, á nie gwałtem: żyłę też trzebá záciąć niżey policzkow, ktora proſto od oká ná doł ſię ściąga.

2. Sol oczkowáta z imbierem ná puł w ſurowym wywierciánym dębowym, álbo brzozowym drzewie ná proch ſpalona pomaga.

3. Sol oczkowáta ſtárta z prochem kości rybki iedney morſkiey, ktorą zowią *Os ſepiæ* ktorey w aptece, y u złotnikow wſzędzie naydzie prędko bielmo ſpędza.

4. Záciąwſzy żyłe policzkową, zmięſzay ſok cybulny z trochą ſáletry, á tym oko zákrapiay przemywáiąc co dźień cudną ciepłą wodą.

5. Ruciánym prochem drobno ſtárſzy, oczy zádmuchywáć.

6. Weźmii gliſt źiemnych z białkiem iáiowym, á upal to w nowym garnku, zetrzeſz ono ná proch, á tym bielmo poſypuy.

7. Iáſzczurkę źieloną w gárcu nowym pole-

łewánym ſpal, á ſtárſzy ią ná proch, z kádźidłowym zmięſzay prochem, á z koprowym roztworzywſzy oleykiem tym bielmo pomázuy.

8. Ná uporne bielmo, oczkowátey białey ſoli náſkrob części trzy, á háłunu Alexándryiſkiego błekitnego co go z Turek przywożą część czwartą przymięſzay, y tym záſypuy bielmo, raz tylko ná dźień do rázow kilku, ſtrzegąc żebyś miáry nie przebrał, bo rzecz náder mocna. Ieźli y to nie pomoże, iuż tego bielmá więcey nielecz, bo to przed wſzyſtkiemi inſzemi ma przodek lekarſtw.

Vderzenie w oko.

1. Ieźli koniá w oko pálcatem zátną, álbo uderzą, tedy zárázem náſkrobawſzy ſłoniny świeżey białey nożem, w wodźie ią wypłokáć dobrze, y wyciſnąć, á ták ná oko obráżone przyłożyć, á potym wźiąwſzy grzanke práwie ſuchą grubego chlebá ciepłą námoczyć ią w occie co naylepſzym, ſkoro w ſię nábierze, ná wierzch oney ſłoniny przyłożyć, żeby dobrze wſzyſtko oko zákryłá, y ták przywiązawſzy iáką chuſtą nie odwięzywáć áż ku wieczorowi, á w wieczor znowu toż uczynić. Toż też czyni chleb z piecá wźięty, gorący, w occie zmoczony, á ná oko przywiązány.

2. Wźiąść ośrzodkę chlebá rżánego, w wodźie źimney wymoczyć á ná oko przykładáć,

nie

nie dáie ſię rozniecáć złemu. Toż y bydłu rogátemu należy.

3. Może też miáſto wody, y w winie grzankę przyrumienioną námoczyć, y przykłádáć bydłu ná obrážone oczy.

Napáść Nogieć, álbo Páſkudnik.

1. NOgieć ieſt błonká gruba záczerwieniáłego nádraſtáiącego mięſá, ná końcu oſtrą chrząſtkę máiąca, práwie między powieką, á źrzenicą leżąca, ktore gdy zbytnie nárośnie, niemal wſzyſtko oko zákrywa, y uciſkáiąc łze z niego wyciſka, bol w nim, y w żyłách do mozgu dochodzących ták wielki mnoży, że koń od tego mdleiąc, od pámięci upada iáko w káduku, á ná oſtátek przez nieporátowánie nieopátrzenie, y nágle zdycha. Ná tę tedy prędką, y ciężką chorobę, nayprętſze, y naypewnieyſze tákie ieſt zábieżenie. Obáliwſzy álbo mocno uwiązawſzy koniá, żeby głową nie ruſzał, przyciśniy pálcem w końcu oká dolną powiekę, á ſkoro ſię tá błonká z mięſiſkiem nároſłym pokaże, żelazkiem ſubtelnym kończátym zákrzywionym nákſztáłt kruczká, od ſámey źrzenice podeymiy, y przekłowſzy wyciągniy onę dobrze, álbo iezlibyś ſię bał o obráženie oká, tedy zárázem z igłą długą nitkę dużą przez tę błonkę przemkniy ſpuściwſzy precz z onego to kruczká. A ták ná nici znowu wyciągnąwſzy, nożem oſtrym urzniy śmiele naymniey ſię nie obawiáiąc, bo w tym nic ſzkodliwego nie maſz,

onę

onę błonkę, álboli ſkorkę, poki iedno mieśiſkiem tym zákrwáwionym, álbo chrzęſtką nárośłą, ták żeby iedná część z chrzęſtką przy niey zoſtáłá, á druga znowu názad ſię wemknęłá. Po ktorym urznieniu zárázem ſolą oczkowátą, álbo iákiey doſtánieſz, ſubtelnie ſtártą, po doſtátku záſyp ono mieyſce zrzezáne, y wſzędźie pod dolną powiekę, á zátym odwiąż, y puść koniá wolno. Po godźinie, álbo dwu, przemyi koniowi to oko winem, álbo octem ciepłym raz, y drugi, á bądź pewien, że od tego ſámego zdrowym zoſtánie.

3. Háłunem Alexándryiſkim, álbo iáko go drudzy przezywáią ſáletrą Alexándryiſką, nátrzeć w około oká powiekę, álbo ſię też y dotknąć ſámego nogciá z wierzchu, áż ſię łzá rzuci.

4. Skoro tę napáść w oczách poſtrzeżeſz, wnet mu miodem prásnym ciepłym oczy pomaż, á w uſzu mu żyły na krzyż nárzniy, iż z nich krew poydźie, á onę ránki nátrzyi ſolą. Nád to ieſzcze wzdrap mu nozdrze, y pod zwierzchnią wárgą puſzczádłem, á wſzędy dobrze ſolą náciera, niewádźi nic chociaż krew dobrze poydźie, y około też kłow okroy mu puſzczádłem, á ſolą nátrzyi.

5. Ryſim páznogciem od żywego ryśiá uciętym rozdrápáć do krwie wárgę zwierzchnią, y w nozdrzách wnet napáść uſtánie.

6. Pod oczymá żyły zácięte, álbo też ná wierzchu nozdrzá, kto w to umie potráfić, ſą pewnym ná napáść lekárſtwem, y tym ſámym temu

ſię

ſię zábieży że y nápotym nigdy ná koniá nie przypádnie.

Biegunce końſkiey.

Koń ktory biegunkę ma, mdleie od niey, álbowiem źieloność bieży przezeń, iákoby z młodey trawy? w tey chorobie zwiąż koniowi ogon twárdo rzemieniem mokrym, á daway mu ieść prážony ięczmień.

Chudnieniu końſkiemu.

1. Bywa to częſtokroć, iż konie ſchną, y chudnieią z przyczyn rożnych, áni ſię chcą popráwowáć zá naylepſzym obrokiem, gdy ſię tedy to poſtrzeże: weźmii oliwy łotow trzy, mirrhy pułtorá, pieprzu źiarnek 30. ſtłuczonych ná proch, uwarz to weſpoł, á wley koniowi w gárdło po grzeble.

2. Rutá z bylicą mięſzána w ſienie pomaga do tuczenia, álbo wino z niemi wárząc, lać w gárdło.

3. Ięczmień, y owies w piecu dobrze ſuſzony żeby ſię przyrumienił, y wywiany od popiołu tuczy bárdźiey. Tákże y bob nádtłuczony w ſtępie, mięſzáiąc po gárści do obroku.

4. Proſiątko młode ktore ieſzcze ſie świnię, opárzywſzy z ięczmienną mąką warz w wodźie ták długo, áż mięſo od kości odewre, á tę iuchę daway koniowi pić przez trzy dni.

5. Pſzenicę przeſuſz práwie dobrze w piecu, á przywarzáiąc iey w wodźie miodem oſłodzo-

dzoney, daway ná obrok koniowi iáko záważą trzy funty, przez dni dwádźieściá.

6. Siárki łotow trzy, mirrhy ćwierć łotá ſtłucz, y zmięſzay z parą iáiec świeżych, á przylawſzy winá, day wypić koniowi.

7. Weźmii laſkę bzową trzeciego dniá po nowiu mieſiącá, oſkrob nayprzod z niego ſzárą ſkorkę z gory ná doł iáko drzewo ſtało, á odrzuć precz, potym oſkrob źieloną ſkorkę, ktora pod nim ieſt opák z drugiego końcá, y uſuſz w cieniu dobrze, ſtłuczże ią ná miáłki proch, á w obroku koniowi co ráno, y wieczor przymięſzyway tego prochu tyle, ile trzemá pálcámi záiąć możeſz.

Noſátym.

1. To właśnie noſátym zowią, ktory koń głową pochyloną ſmutną ſtawa, z nozdrza mu płynie máterya, nayprzod biała, potym plugáwa, y śmierdząca, á ná oſtátek ſztukámi padáć zwykłá: nogi mu też nie ſłużą, y chodźi iáko piiány, ciężko ſię kłádźie, z trudnością bárdzo wſtawa, bo tąż máteryą, ktora mu przez nozdrze płynie, y inne członki nápełnione bywáią. Ciężka to chorobá, zwłaſzczá gdy záſtárzeie, y rzadko z niey wyleczy. Zá świeżá poſpolita wárząc iarkę w kłoſiu w wodźie dżdżowey, dáią koniowi miáſto iadłá dni dźiewięć, álbo więcey według potrzeby, y też wodę piiąc, á nie co inſzego, chowáiąc go w ciſzy, y w cieple, wolno puſzczáiąc, y tym konie leczą. Lecz gdy to nie pomoże, weźmii

źmii modrzeiowey gębki tłuczoney łot ieden, pieprzu, ſoli, po ćwierci łotá kożdego, warz to w winie, álbo w occie, á ley koniowi przez gárdło, możeſz też y przez nozdrzá lać, bo ie wyczyścia.

2. Náwarz mrowek z mrowiſkiem, á przecedźiwſzy, day koniowi tę wodę pić przez trzy dni.

3. Zwiąż koniá co naylepiey, áby ſię nie miotał, roſpalże sżwáycę długą, á wetkniy mu ią w koniec ogoná między ſkorę, á kości, w głąb ná dłoń, uczyńże knot twárdy z konopi, á námaż go łoiem kozłowym, á wyiąwſzy go názáiutrz, wymyi ránę octem ciepłym, námaſzże záś knot łoiem, y wetkniy go mu, y ták ná káżdy dźień czyń áż przeſtánie pryſkáć nie zániechywáiąc, y innych lekarſtw dawáć przez uſtá, álbo nozdrze.

4. Gorzałką, w ktoreyby przez noc mokłá ciemierzycá czarna, nápryſkuy nozdrzá częſto, álbo námoczywſzy pare pior gęſich, wtykay w obie nozdrzá, áż ie wypryśnie.

5. Kurze źiele z korzeniem warz w wodźie, daway koniowi tę wodę pić, á źiele ieść ochłodźiwſzy, do dni ſiedmiu, bárdzo czyści ropę zewnętrzną, y urázy płucne goi.

O ſuchotách.

Nákſztałt; dwoch brodawek ná ſpodniey ſzczęce końſkiey pod ięzykiem zwykłá nieiáka

 oſtrość

oſtrość náraſtáć, co to roſtrucharze ſuchotámi názywáią.

1. Skoro ſię tedy poſtrzeże ten uciſk, obáliwſzy koniá, y związawſzy dla lepſzego beśpieczeńſtwá, nayprzod ięzyk ná ſtronę wyciągnąć, á onę brodawki iáko naylepiey nożycámi przyſtrzygnąć, á z ſolą, y z octem ciepłym dobrze opłokáć, álbo ſolą z trochą ſáletry zmięſzawſzy záſypáć, álbo chcąc áby więcey nie náraſtáły, po przyrznieniu wodką z ſáletry dyſtillowáną (co zowią *Spiritus Vitrioli*) báwełnę w niey pomoczywſzy nápuścić w ránki te, podźierzawſzy długo ięzyká, áż támte ránki od tey wodki trochę zbieleią.

Káſzlom, y Dycháwicy.

Káſzel ieſt przodoieżdzym znákiem dycháwicy, dla tego iż z iedney wilgotności, y przyczyny przychodzą, iednákowych tedy lekarſtw záżywáią, iednák według wielkości choroby, ſłábſzych, álbo mocnieyſzych.

1. Nayprzod ze trzy dni trzymay go bárdzo ſkromno, karmiąc tylko porázu ná dźień owſem, álbo ięczmieniem, y nie poiąc, tylko też porázu wodą z mąką, y miodem zámięſzáną. Potym weźmii ſłoniny białey nie z żołciáłey, ktorey náſkrobawſzy iáko pięść, wymocz dobrze w wodźie czyſtey, á wyſączywſzy z niey wodę, włoż w możdźierz, potym przyłącz ſiárki przepuſzczáney łot ieden, czoſnku głowek trzy, y ſkorki

zwierz-

zwierzchniey złupionych zetrzyi to wſzyſtko ſpołem dobrze, á wyiąwſzy náczyń z tego gałek iáko orzech włoſki wielki, ile ich bydź może. A wźiąwſzy pátoki miodowey z oliwą zmięſzáney pomoczywſzy one gałki, kłádź ná co po iedney w gardziel koniowi, popycháiąc pálcámi, áż ie połknie wſzyſtkie, uwiązawſzy go ku gorze głową, y ięzyk ná ſtronę wyciągnąwſzy. To czyń po trzy dni, coraz trzeciego dniá możeſz przyłożyć do tego *Agaricum* z apteki wźiąwſzy to ieſt modrzeiowey gębki puł łotá, zwłaſzczá ieźli w káſzlániu, koń iáką ſproſną wilgotność przez gębę, álbo nozdrzá wypuſzcza.

2. Weźmiy ſádłá ſtárego iáko pięść, miodu práśnego łyżek dwie, ſzáfránu nietłuczonego ćwierć łotá, *Agarici*, to ieſt modrzeiowey gębki łot ieden, á weſpoł zwierciawſzy, uczyń z tego gałek ſiedm, á po iedney ná kożdy dźień koniowi w gárdło wpuſzczay, oſoliwſzy ią z wierzchu kiedy mu maſz dawáć.

3. Oleiu konopnego zmięſzay, ze pſią krwią nápoły, námázuyże tym koniowi żyły ná pierſiách.

4. Ná proſty świeży káſzel w niedoſtátku innych lekarſtw, y rzodkiew nákráiána w owies pomagáć zwykłá. Tego naypilniey przeſtrzegáć, żeby źimney źrzodłowey wody pić nie dawáno, áni wod ſliſkich bágniſtych á coraz poiąc zámąć przygarścią mąki pſzenney, álbo ięczmienney, przymięſzywáiąc pod czás nieco ſáletry, ktora

chłodźi, y czyści nieco płucá.

5. Weźmii garnek polewány nowy czyſty, nápełniy go oliwą, wpuść weń żywego węgorzá, potym oblepiwſzy pokrywkę dobrze ciáſtem, żeby nie wychodźiłá párá, wſtaw ten garnek w kocieł wody, á niech wre oná wodá, poki ſię węgorz rozwtrzy, y w oliwę obroci, to ieſt około godźin dwánaście. A przepuściwſzy zátym onę oliwe przez płotno grube, wpuſzczay iey koniowi przez trzy dni w gárdło po grzeble, ták wiele ná raz iáko záważy puł funtá: doswiadczone to lekárſtwo.

6. Podbiał ſzeroki, álbo iáko zowią *Car* źiele wárzyć, á tę iuchę koniom dycháwicznym pić dawáć.

7. Proch z wrotyczu miáłko utłuczony z ſolą dáiąc lizáć ieſt bárdzo użyteczny, álbo to oboie z ciepłą wodą w gárdło leiąc, ále potrzeba mu tymże źielem oboie nozdrzá zátkáć. Toż y innemu bydłu ſłuży.

8. Koniom dycháwicznym, y zbytnią duſzność w pierſiách cierpiącym dawáć im przez trzy dni porządnie nic innego miáſto obroku tylko rżáne otręby. Tákże po garści mu ich do wody ſypáć, á zmięſzawſzy pić dawáć, á káſzlącym też otręby, rżáne przez dźiewięć dni porządnie z obrokiem dáiąc, bywa lekárſtwem.

9. *Fœnum Græcum* naſienia z obrokiem mu ieść dawáć.

10. Wźiąć dwie garści mąki ięczmienney

bo-

bobowey, y mąki z wyki po garści, y zbić z wodą letnią, á dawáć mu pić.

Drżenie ſercá.

1. W tey chorobie poſpolicie koń drżeć poczyna, oczy mieni, y záwiera, z nozdrzá gorąca mu párá idźie, á pot przez ſkorę z ciáłá ſię dobywa, ſtać ná nogách nie może, iednákże ſię nie mięce, iáko gdy nań ſłonecznik nápada. Temu prędko zábiegáć trzebá, ieźli nieczym inſzym, tedy krwie przerwániem, nárznieniem uchá, przekłociem nozdrzá ſzydłem, álbo upuſzczeniem krwie z poprężney żyły. Iednák żeby to nań nie przypádło nápotym, ták temu zábiegáć maſz.

2. Táki koń ma ſtánąć w ſtáyni ſuchey, weſołey, nieſmrodliwey, ále ráczey pachnącey, nákładſzy w nię miętki, ſzałwii, máieranu, y innych źioł źielonych, álbo ſuchych, rozmárynu, bożego drzewká, kociey ſzánty, piwonii. Ale nayprzednieyſze ſą tránki.

2. Weźmii gwoźdźikow tártych dwie kwintle, ſzáfránu kwintle iedne, á wley przez gárdło ciepło.

3. Sok ſzpikanardowy zmięſzány z gorzałką, á w niedoſtátku ſoku proch ſzpikanardowy pożyteczny ieſt.

4. Pieprzu źiarn 30. mirrhy łot ieden, ná proch zbiwſzy, z winem dáć ciepło wypić, álbo z małmázyą: to proſtym proſte ſą lekárſtwá. Ale przednieyſzym koniom niewádźi przymięſzáć do

 te-

tego lekarſtwá ludźiom zwyczáynych to ieſt korałow tłuczonych, iednorożcu, rogu łoſiego przypráwnego, prochu z ſkorek cytrynowych, á náwet y prochu ktory w aptece zowią *de Gemmis*, tákże *Dia ambre*, dawſzy ktorego z nich po ćwierci łotá w winie, álbo w muſzkáteli ná raz ieden.

Ochwat wodny.

1. Naypierwey krwie upuſzczeniem z żył po obudwu ſtron ſzyie zábiegáć temu, ktorą záraz świeżą zmięſzáć z mąką pſzenną, z kilką iáiec całkiem w to wbitych, przydawſzy ktemu *Boli Armeni*, oliwy z parę łyżek, tákże octu z potrzebe, á weſpoł iáko ciáſto dobrze zmięſzawſzy, tym zárázem wſzyſtkiego koniá, poczawſzy od ſzyie áż do kopyt, y ogoná námázáć, y dáć temu oſchnąć nie obmywáiąc, áż ſámo przez ſię wſzyſtko opádnie, nie dawáiąc mu leżeć.

2. Záłoż koniowi dwá powrozy ná ſzyię, dayże iednemu zá ieden koniec ciągnąć, ſam zá drugi ciągniy, á daw go ták bárdzo, áż ſię powáli: opuśćże ná chwile, áż záś powſtánie, á czyń to kilkákroć.

3. Záprząż koniá w co ciężkiego, á niech ciągnie áż dobrze ſpotnieie, oſuſz go potym, y wycudź, á to też czyń kilkákroć.

4. Pomaż wędźidłá łáynem człowieczym, á włoż w uſtá koniowi, záciśniſz mu dobrze nozdrzá, áże pryśnie, potym mu day owſá z niedoſpiałkiem świeżym.

5. Uwierć trzy cebule, á włoż ie w pułgárcá winá białego, leyże koniowi w gárdło áż wſzyſtko połknie, potym iedź ná przeiaſzckę wiodąc go podle koniá, nie dawáiąc mu áni ſtać, áni pić długo po tym trunku.

Ná ochwat wietrzny.

1. Ná ten ochwat drudzy toż tuſzą iáko y ná wodny. Ale oſobliwie, day mu krwie upuścić ze trzech żył między oczymá, álbo uſzymá, á ieżli w to kowal nie potráfi, wetknąwſzy, y w to y w owo nozdrze laſkę iáką ſurowego drzewá ná pálec grubą, ná końcu nákárbowáną, kręć ták długo, áż ſię mu z obu nozdrz krew dobrże puści, nie dáley iednák tę laſzczkę wtykáiąc, iedno ná pare pálcow niżey oká.

2. Mydłá uſtrugawſzy kilká czopkow, álbo gałek, wpychay w gárdło, żeby koń połknął, álbo mydło roſpuścić z winem białym, y wlać w gárdło.

Ná ochwat żytny.

1. Wwiedź go w wodę źimną, áż ſię wſzyſtek obleie, á trzymay go w niey z godzinę, potym ná nim iedź, álbo biegay áż ſię zápoci, á potym nim rob. Po onym zápoceniu day mu záciąć po dwuch żyłách u obudwu nog, iednę po iedney ſtronie, á drugą po drugiey.

2. Miewa też koń ochwatne trzy prążki ná noſie: w tey śrzedniey námacawſzy gorączkę przekol ią puſzczádłem, á day krwi iść.

Ná wſelki ochwat.

3. Poźnieyſzych czáſow doſzli tego, iż ochwacony kon z ktoreykolwiek przyczyny wzwyż pomienioney, w piętkách u nog, pod ſámym długim włoſem, álboli koſmáciną, miewa iáko pęcherze iákie, wodką żoltáwą nábráne. Przerznąwſzy tedy oſtrym nożem obyczáynie ſkorę, wyimiy álbo wyporz całkiem tę pęcherzynki,á ſol z miodem práśnym, y z mąką pſzenną zmięſząwſzy przykładay, áż ſię te ránki zgoią, ſtrzegąc ich od wilgotności.

O zołzách.

1. Weźmii ſádłá ſtárego, y tyle rozchodniku, utłucz to weſpoł, á uſmáżywſzy, ná płácie ſukiennym rozmaż przykłádáiąc iáko nayciepley znieść może ná te guzy do dni kilku, áż mu ſię zmiękczą. Potym czoſnku nátłucz z ſádłem ſtárym, á náſiekawſzy guzy puſzczádłem, przyłoż to ná nie ciepło: czyń to áż ſię dobrze zbiorą, y wyciekną. A w chorobie tey warz iárę żyto w wodźie, kłádźże koniowi w iákie niecki ná źiemi, áby pochyloną głową iadł, tákże y oney iuchy nie wyleway, że ią tákże po iadle, álbo przy iadle wypiie.

2. A żeby ze wnętrza tym prędzey wychodźiły, rozbiy cztery białki iáiowe, wſyp łot ieden tłuczonego kádźidłá, umięſzawſzy weſpoł, wley w gárdło, czyniąc to kilkákroć.

3. Gdźie ſię kolwiek zołzá uczyni, pomá-

zu-

zuiąc dźiegciem ná wierzchu ſámym co dźień, zbierze ſię nadobnie, y roſpuknie: lecz gdy ſię otworzy, pomázuy ią miodem práśnym z mąką ięczmienną mięſzánym, á ná koniec octem ciepłym przemyi.

4. Wziąć máści *Diatilij* dwá łoty, oleyku bobkowego ieden łot, máſłá bez ſoli dwá łoty, zmięſzáć to wſzyſtko weſpoł, y námázáć koniá pod gárłem ná ſłońcu od uchá do uchá, y trzymáć go z godzinę, puśćiwſzy mu krew z poprężnic z obu ſtron.

O ſpleczeniu końſkim.

1. Zá świeżá poſtrzegſzy iż ſię koń ſpleczył, podwiąż mu zdrową nogę poſtronkiem, á ſtoiącego ná obráżoney, obracay zácináiąc koniá ná tę ſtronę z ktorey nogá boleie, áż ſię koń zápoci: potym oſuſz go dobrze, á day mu záciąć żyłę przy łopátce chorey, ktorą ſpleczoną zowią.

2. Kolánem nátrąć mu plecy z przodku, y z boku żeby w ſwą miárę záś wpádło, álbo ſzydłem zákol práwie przećiw ſtáwowi oney łopátki: álbo niech ná nim przez głębią płyną, á potym day mu záciąć żyłę między kopytem, á między kleiem, żeby z niey krew dobrze ſzłá.

Inſze gdy iuż nogá ociekáć pocznie.

1. Weźmiy ſiemienia lniánego, ſtárego ſádłá, y oleiu, uſmaż poſpołu, á nácieray ciepło łopátkę, y około wſzędźie.

2. Zágrzawſzy trochę koniá iázdą, day mu

żyłę pleczną záciąć, żeby dobrze krew ſzłá, do ktorey záraz zá świeżá wbić iáiec pięć, á mąki pſzenney przymięſzáć, y oliwy trochę, żeby iáko ciáſto rzadkie było: pomażże tym wſzyſtkę plec, y nogę áż do kopytá, około ſtáwow zwłáſzczá co naygrubiey, nie obmyway do trzeciego dniá, á obmywſzy wodą ciepłą, námaż mu barſkim mydłem z gorzałką, y niech ták ſtoi dźień, y noc, potym przeiezdżáć go trzebá.

3. Nayoſtáteczniey ſzy rátunek po wſzyſtkich lekárſtwách ten tylko zoſtawa, záwleczenie włoſienia, y ták długo onego niewyimowánie, áż ſam przegniie, y ráná ſię wyczyśći, ktory iáko záwodźić, káżdy to niemal kowal umie dobrze.

O zátrzymániu wody, y kámieniu w nerkách, y pęcherzu.

1. W proſtym zátrzymániu wody, wprowádźić koniá do obory ná gnoy owczy, gdźie poſtawſzy z puł godźiny, puſzcza rad wodę.

2. Słaz wárzony w wodźie dzdzowey, álbo y w proſtey, pomocny ieſt, gdy wodę przecedźiwſzy, á z miodem oſtudźiwſzy daſz koniowi wypić.

3 Nátłucz bobku z imbierem, zmięſzay go winem z piwem, uwarz dobrze, gdy oſtygnie, wley koniowi w gárdło po grzeble

4. Weźmiy zdzbło ſłomy cáłe, okręć ie włoſem końſkim z ogoná, á wetkniy koniowi w korzeń iáko naygłębiey: á gdy tám chwilę będźie

dźie, wyimiy, á zá nim wnet ſię y wodá rzuci.

5 Nietoperz przywiązány ſuchy w woreczku płociennym, koniowi mocz wzruſza, á czyni toż y inſzemu bydłu.

6. Wziąć naſienia dryakwie polney, uwárzyć z wodą, y pić dawáć.

Ná wſelakie párchy.

1. Dźiegciu zmięſzay z śmietáną ſłodką, ſoli tártey przydáć, á uwiązawſzy koniá wyſoko żeby ſię trzeć nie mogł, námaż wſzędźie gdźie párchy záſięgły.

2. Gdy ſię párchy rozſzerzą, y moc wezmą, uczyń ták: zágrzey w kotle ſmoły żeby áż gorąca byłá, á obáliwſzy koniá ná źiemię, polewayże te mieyſcá gorącą ſmołą, y puść ná paſzę, álbo w ſtáyni wolno, y ták ſię koń wytrze, y wychodźi ſtára ſię ſierć złupi, á nárośnie nowa.

Kopytá roſpádnienie.

1. Rozbierz mu rog ná ſámey roſpádlinie, ieżli ieſt w pośrzodku, álbo z dołu, iáko nayſzerzey z obudwu bokow áż do żywego, á zmięſzawſzy śiárkę z kozłowym łoiem záſkwarz, y day go podkowáć, bo lepiey rog ná podkowie odraſta, á pod podkowe nábiy uwierciánego náśienia konopnego zmięſzánego z białkiem iáiowym. Ieźli też roſpádliná od kleiu z wierzchu będźie, przypalże onę żelázem roſpalonym, żeby ſię rozſzerzyłá, á chociaż y do krwie, nic nie wádźi, zálewayże ten raz oleykiem śiárczánym, á w nie-

do-

doſtátku ſámą ſiárką záſkwarz, á łoiem zámázuy: dobry też y oleiek z terpentyny, álbo z żywice proſtey domowey. To uczyniwſzy używay tego.

2. Gryſzpanu tłuczonego zmięſzay z miodem práśnym, y z białkiem iáiowym, á przykłáday tylko poki ſię wyczyści mieyſce ode krwie, y zbieleie.

3. Naſienie koźiorożcowe, zowią ie *Fœnum Græcum*, y naſienia lniánego zárowno utłucz, á uſmaſz w ſkopowym, álbo w koźim łoiu, przydáwſzy nieco miodu práśnego, á przykłáday ciepło, nietylko ná roſpádlinę, ále y ná wſzyſtko kopyto.

4. Po otworzeniu nożem kowálſkim roſpádliny, weźmii ſoku z źiela, ktore zowią dźiewánná, á przymięſzay do niego *Ceruſi* z apteki, y nápchay, bo to ściſka, y wyſuſza w ránie złość z wierzchu: iednák odwilżay czym inſzym.

Piętki roſpádnienie.

1. Roſpádnienie piętki, ktora z wielkim bolem przypada, nie potrzebá tám rozbieráć do krwie, gdźie ſię poſzczepáło, tylko rog ſzpetny á ſtwárdźiáły rozebráć, żeby w ránę máści, y co podobnego kłáść ſię beſpiecznie mogły: á záś z obudwu ſtron roſpádliny, po bokách piętki ſámey trzebá dla rozroſtánia kopyto wybráć prawie dobrze, máło áż nie do żywego, á ukowáć koniá podkową ſzyrſzą niż ſam rog, ná záwiiániu z obudwu ſtron ſzeroko, piętkę zákrywáiącą

gru-

grubſzą nád zwyczay poſpolity, żeby koń nie ná pięrce, ále ná podkowie ſtać beśpiecznie mogł: nie ślepa ma bydź iednák podkowá, ále ku końcowi otwárta dla przykłádánia w roſpádlinę. Ták rozebrawſzy nápuſzczay oleykiem ſiárczánym ten raz, á co raz po nim záſkwarzay łoiem ſkopowym, álbo kozłowym, odwilżáiąc rog ze ſpodu, y z wierzchu. A poſtrzegáiąc żeby kopytá nie obmoczył, y w pracy nie był: łácno y prętko oprocz inſzych lekarſtw wygoić ſię może. Możeſz też oliwy z woſkiem iárzęcym wźiąć, y máści topolowey zárowno, zmięſzay, á tym pomázuy wſzyſtko kopyto po dwá rázy ná dźień.

2. Weźmii modrzeiowey żywice, gryſzpanu, háłunu, oleiu lniánego, wſzyſtkiego zárowno, uſmaż to weſpoł, á nápoiwſzy báwełnę, álbo zgrzebi lniáne miękkie, nápuſzczay w roſpádlinie.

3. Oliwy, ſoli, winá, octu weźmii zárowno, przyłoż ktemu łáyná końſkiego świeżego, á uwarz gęſto, y przywiiay ná zły raz.

Kopytá ſchnienie, ſtwárdzenie, y odraſtánie.

1. Day wykopáć dołek ná ſtáyni wdłuż głęboki ná piędź iednę, á ſzeroki, y długi według uważenia, żeby koń dwiemá nogámi w nim ſtawáć mogł, nákłádźże weń krowieńcá, á niech

tak

ták poſtoi ztydźień, wybrawſzy mu rog do żywego pierwey, odwilży mu ſię, y wyraſtáć pocznie.

2. Weźmii oliwy, y woſku iárzęcego, y łoiu kozłowego roſpuść, á námázuy kopyto wcieráiąc ciepło, wybrawſzy pierwey rog dobrze. Máść też topolowa, y ſámá przez ſię ieſt pożyteczna ná to.

3. Nátłucz świeżych rákow ze lniánym naſieniem, á z miodem práśnym, uczyńże koniowi bot ſkorzány, á włoż tę máteryą weń, y obuy koniá po wybrániu rogu, gdyż to záwſze uprzedźáć ma, y záwiąż żeby nie ſpádło.

4. Nátłucz korzenia ślazowego, námięſzay go z oliwą, álbo ze śmietáną, wley koniowi w bot, á niech w nim ſtawa.

5. Rozwarz bob w wodźie, á z miodem práśnym zmięſzawſzy, iáko plaſter námazawſzy ná płotnie grubym, przykładay do rogu.

Kopytá odewſtánie od mięſá.

1. Z rozmáitych przyczyń to przypada ná koniá. Lecz w tym wielkiey oſtrożności potrzebá, upátruy zá czáſu, iezli w obłamániu rogu do żywego nie doſzło, á ropić ſię nie zácżęło. Iákoż ſkoro ſię co tákowego poſtrzeże, rozebráć rog áż do żywego, y gdźieby ſię ropá ukázowáć poczęła, żeby między kopytem á żywym zákráść ſię nie mogłá. Ieźli tedy odráźi ſobie, tym go rá-

tuy

tuy po otworzeniu rogu, álbo rány: bowiem gdy iuż kopyto zleźie, trudne porátowánie. Mąkę ięczmienną uwarz w wodźie, tym obwiiay rog ciepło, á odeymuiąc dla przykłádánia świeżego náparzay gębkę, álbo chuſtą zwinioną, wodą w ktoreyby wrzał ślaz z rumienem.

2. Albo weźmiy otrąb pſzenicznych, uſmaż z oliwą, álbo z łoiem przetapiánym iákimkolwiek, á przywiiay ciepło. Gdźieby ſię też ropá pokázowáłá w ránce, tę przemyway octem z ſolą, záſypawſzy trochą gryſzpanu, álbo háłunem ſpalonym, żeby ſię nie ſzerzyło, á wychędażáło: y łoiem kozłowym záſkwarżáiąc prędko ſię goi, tylko żeby nie był z mieyſcá ruſzány.

3. Weźmiy oliwy, ieleniego, álbo kozłowego łoiu po puł funtá, żywice z modrzewiny łoty trzy, á w niedoſtátku terpentyny, roſpuść przy ogniu, á uczyniwſzy iáko máść nápuſzczay warz, y námázawſzy ná chuście, obwiiay miáſto plaſtru.

4. Iáiec weźmiy kilká, á rozbiy całkiem, á zmięſzawſzy z popiołem ciepłym, obwiń kopyto wſzyſtko z dołu, y z wierzchu.

5. Warz mocz człowieczy z łáynem końſkim długo bárdzo, á przymięſzawſzy otrąb pſzennych, obwiiay iáko plaſtrem wſzyſtek rog: wyciąga to wſzeláki bol z kopytá, y gorącość przypádłą.

6. Łáyno końſkie wypłocz dobrze w wodźie

dźie, á co ná dnie zoſtánie, z białkiem iáiowym zbiwſzy, pod podkowy nábiiay, y z wierzchu rog obwiiay.

O zátretowániu.

1. Ná zátretowánie, áby ſię potym kopyto nie záropiło, ſkoro ono poſtrzeżeſz, zárázem iáko naylepiey krew wyciśniy ręką, á octem z ſolą przemyi, á ná noc grzankę że rżánego chlebá upiekſzy przyłoż: názáiutrz zámąć pſzeniczney mąki z białkiem iáiowym, á przyłożywſzy, do trzeciego dniá zániechay.

2. Weźmiy owczych bobkow, oleiu lniánego, octu twárdego, máiowego máſłá, utłukſzy bobki roſpuść w tym dobrze, iż będźie iáko máść, rozmażże ią ná chuſtę, á tym nogę, y zátręt obwiń. Potym uwoſzczywſzy dobrze płotno záwiń powierzchu, żeby wodá nie doſzłá, zwłaſzczá ieźlić w drogę iecháć przyidźie.

3. Weźmiy ciepłego chlebá z piecá wyiętego, á zmięſzawſzy z ſolą, przywiń codźień świeżego, áż ſię zgoi. Inſi też tylko błotem obkłádáią, coraz ponawiáiąc gdy oſchnie.

4. Pod ráną wykárbowawſzy nożem kowálſkim, żeby ropá ſchodźiłá ná doł, wymyi ránę octem ciepłym oſolonym: á zbiwſzy białku z háłunem, przyłoż przez noc, názáiutrz záſkwarz łoiem kozłowym, á muſiſzli w drogę iácháć, ſmołą czarną po wierzchu záſmol ciepło, by wodá nie doſzłá.

5. Ie-

5. Ieźliby też rána ſię záplugáwiłá, álbo zá-ropiłá z niepoſtrzeżenia, álbo z záſtárzenia, o-tworzywſy rog pierwey około niey, po przemy-ciu octem, gryſzpanem záſypuy, á ſłoniną przeta-piáną ná wodę źimną, zámázuy.

O zágwożdżeniu, álbo zákłociu do żywego.

1. Wybieráć trzebá po ufnalu rog práwie dobrze, y otworzyć áż do żywego mięſá: bo ſko-ro tám doydźieſz, wnet ſię krew pokaże od zá-kłotego gwoźdźiá, záczym ieźli świeże zábicie, y ropy nie máſz, mniey rozbieráć kopytá, ieźli też iuż záſtárzáło, y ropá płynie, muſi ſię dobrze o-tworzyć, żeby ropá między żywym á rogiem nie zákradáłá ſię. Potym przemyi octem z ſolą, á zá-ley oleiem z woſkiem roſpuſzczonym, y záſmol z wierzchu, ieźli w drogę iecháć muſiſz, ſmołę z ſiárką zmięſzawſzy, przybiwſzy podkowę ná ſuknie.

2. Po wybrániu do żywego, ſiárką z ſmołą, á łoięm záſkwarz, y iedź w drogę. Drudzy też záſypuią ránę pieprzem długim, á żywicą záſkwa-rzáią z łoiem kozłowym.

3. Oleykiem z żywice upalonym, álbo z ter-petyny, álbo z dzwonkowym oleykiem, nápuść gorąco w ránkę: tákże obmoczywſzy trochę bá-wełny, wetkay w nię, á záſkwarz z wierzchu czymkolwiek.

4. Ieźliby też zápalenie było w rogu, y w

ránce, białkiem iáiowym z báłunem ná zgrzebiách obwiiay kopyto, álbo innemi rzeczámi chłodzącemi, iáko drożdżámi z pácyną.

5. Iáiowy białek zmięſzay z wapnem, y z ſolą, á przywiiay.

6. Weźmiy miodu práśnego, żywice, woſku, kádźidłá, uczyn máść roſpuściwſzy, á wpuść w ránkę, wnet onę zgoi.

7. Trafia ſię też, że zá wielką nieopátrznością między kopytem á żywym, ropá záchodźić pocznie, y rog odſtawáć: w tym poſtępuy lecząc, iáko maſz wyżey o odſtawániu kopytá, álbo záropieniu.

O wypádnieniu ogoná, y odraſtániu włoſow.

1. Kiedy ná końcu ſámym ogoná włoſy wypadáią, koń bárdzo ſię oſzpeca. Przeto przemywáć trzebá ogon moczem człowieczym, y oſkrobáć, ieźli ſą iákie ſtrupy, częſto potym námaczáć winem z oliwą zmięſzánym, álbo czymkolwiek niżey opiſánym. Twierdzą że pomázywáiąc ſádłem pſim, y liſim, bárdzo máią włoſy odraſtáć.

2. Weźmiy korzenia ślazu leśnego, y łopianowego, warz w brzeczce piwney práwie dobrze, á tym zámaczay włoſy, y mieyſce gołe.

3. Slazu leśnego, y polnego, tákże liścia kápuściánego zárowno wźiąć, á uwárzywſzy w wodźie, oną częſto przemywáć.

4. Spal pápier, á proch ten zmięſzay z má-

ſłem

ſſem młodym nieſſonym, y námázuy.

5. Od trzciny ktora ná błociech rośnie doſtań korzenia, uſuſz, á ſpal ná proch, z tego prochu uczyń ług z wody, w ktorey wrzał groch, álbo bob.

6. Uwarz naſienia *Fæni Græci*, to ieſt koźiorożcá z naſieniem lniánym ile rozumieſz w winie, á zmaczay mieyſce ogolone, álbo ogon, codźień po dwákroć, prędko włoſy odraſtáią.

7. Weźmiy martwych pſzczoł co w miodźie pozdycháią, gliſt źiemnych tylo, ſpal weſpoł w gárcu nowym, y zetrzyi ná proch, zmięſzay ten proch z máſſem máiowym nieſolonym, á gołe mieyſcá tym pomazuiąc, pewnie poraſta.

9. Wodká też palona z miodu práśnego, ták iáko on z ulow wybieráią, nayprzednieyſza ieſt ná odraſtánie wſzelákich włoſow, u bydląt, y u ludźi.

Ná gurdźiel.

1. Gurdźiel ieſt wrzod ktory ſię ná ięzyku czyni: ná to weźmiy w chuſtę łáyno człowiecze świeże, przywiąż do wędźidłá, y włoż koniowi w gębe żeby żwał, przed obrokiem, y po obroku do kilku godźin.

2. Weźmiy ſſoniny ſtárey, wyſmaż z niey ſmalec, przyłoż miodu kniemu od ſtárych pſzczoł czerwonego, to ieſt rdzáwego w plaſtrze, wſyp też pieprzu tłuczonego, y piątą część niegáſzonego wapná, roſpuść przy ogniu, á tą máścią ná-

mázuy rány ná ięzyku, áż ſię zgoi, nie kłádąc w gębę muſztuká.

3. Weźmiy miodu práśnego, á uſmaż gryſzpanu w nim, też mu máść ná ięzyk przykładay w rány częſto, á zgoi ſię. A pod ten czas trzebá mu dáć otrąb pſzennych miáſto obroku, żeby ięzyká nie obrażáł.

4. Nápuſzczay ten uraz oleykiem ſiárczánym, á zgoi ſię pieknie.

Ná dźiwe mięſo.

1. Ale gdyby koń w iákiey ránie dźiwe mięſo miał, nápalże ſtárych podeſzw botowych ſtłuczże ie ná proch, ſtłucz ktemu łáyno pſie białe ſuchę, y proch, álbo troſki kowálſkie, to weſpoł zmięſzawſzy, tym prochem poſypuy dźiwe mięſo po kilkákroć zginie

2. Też dobrze ná dźiwe mięſo, wárzyć w winie, álbo w wodźie ſiemię konopne, á tą iuchą ránę wymywſzy, gryſzpanem poſuć, álbo palonym koperwáſem.

Zbiegánie, álbo ſtárgnienie koniá.

1. Gdy koń záchorzeie z biegánia wielkiego, álbo z trudu, iż y ieść nie może, muſiſz kniemu konowałá przywieść, iż mu żyłę zátnie, o ktorey kowale dobrzy naylepiey wiedzą: á ieźli mu krew nie pomoże, weźmiy goryczki ośm łotow, ſoli dwá łoty, to ma bydź wſzyſtko miałkie, á zgrzawſzy z winem, álbo z octem wley koniowi w gárdło, á czyń to do dźiewiąciu dni.

2.

2. Dobrze też koniowi ſtrudzonemu ták pomoc: zwárzyć máłłá wſypawſzy ſoli, á gdy przeſtygnie: wley w nie kilká iay kokoſzych, ubiwſzy ie oſobno w garnku, potym weſpoł zmięſzawſzy, koniowi wley w gárdło, przyidźie záś ku ſobie.

3. Koniá zbytnie przebiegłego, y ſtrudzonego prędką, nagłą, y dáleką iázdą, ták porátuieſz, owſzem gdźieby ſię wietrznego obawiał w nim ochwatu, cáłą noc nie day mu ieść, áni pić. Náiutrz ráno, wźiąć dobrze przygarzśnie żytá, trochę ſzáfránu tłuczonego, day mu z mętną wodą pić. Ieſzcze lepiey gdźieby łáſicę pęcherz w tę wodę był włożony, á nogi mu obłożyć ciepło, rozbiwſzy ktore iáie ze wſzyſtkim, y z ſolą.

Slinogorz.

Koniowi ślinogorz, álbo wrzod w gárdle. Temuż gdźieby ięzyk ſpuchnął: nayprzod gębę, y ięzyk ciepłą wodą mu nágrzać potym wołową żołcią mu w gębie, y ięzyk nátrzeć, á przytym nie dawáć mu nic innego ieść, tylko ięczmień zmięſzány z ſáletrą.

Szaleńſtwu.

1. Koń gdźieby z bolu wielkiego głowy oſzálał, z obu ſkroni krew mu puścić, á potym mu dáć świeżey ſłomy ieść ięczmienney z łocygodowym, y z opichowym liściem drobno poſiekawſzy, álbo ná ſieczkę zrzezawſzy.

Krwáwemu mokrzeniu.

1. Koń gdźieby krwią mokrzył: żyłę mu ciąć u moſzen, á uwárzyć żytá nápoły z otrębámi, po dobrey częśći, przecedźić, do tey wody wſuć miałko utłuczonych łupin granatowego iábłká łot, á káżdy poránek ták wiele mu ciepło dawáć pić, nie ruſzáiąc go kilká dni z ſtáyni.

2. Albo wźiąć ſoku ruciánego z ośm, álbo z dźieśięć łyżek, y zmięſzáć z winem, á z octem, káżdego z oſobná wźiąwſzy, tákże po ośmi, álbo dźieśiąciu łyżek, á weń wlać, czyniąc to przez ośm dni porządnie.

Wyrośliny koniom ná nogách.

1. Wypalić ie roſpalonym żelázem, ośrzodki co naygoręcey záraz z piecá chleb rżány wyiąwſzy przyłożyć, á do trzeciego dniá nie ruſzáć. Potym odwinąć, á z wieprzowego ſádłá, ſoli, oliwy, y z prochu liśćiá ieżynowego máść uczynić, ktorą ná to plaſtrowáć, á tylko w tydźień odnawiáiąc, áż ſię zágoi, doświadczona.

Koń gdy ciáłá nie bierze.

Koń gdyby ná ſię nie mogł bráć ciáłá, chociażby doſtáteczny obrok miewał, daway mu otręby z pſzenicą nápoły, á miernie prácuy nim, poprawi ſię wrychle.

Gdy linić nie może.

Biegay ná nim áż ſię dobrze zápoci, dayże mu wnet w ſzyi żyłę záciąć, ułap onę wſzyſtkę krew, pomażże go nią, á gdy ſię ná nim zeſchnie,

te-

tedy ią wycudź, á od tychmiaſt pocznie linieć.

Szerść odmienić.

A ieźlibyś mu ſzerść odmienić chciał, ná mieyſcu niektorym, gorącą żołcią koźią ták długo pomázuy áż ſię odmieni, á iáko będźieſz chciał ták ią zoſtaw. Albo weźmiy ciáſtá ięczmiennego, włoż go w twárdy ocet, á ſiárki przyłoż, warże to dobrze, á potym mu ciepło przykładay gdźieby ś inney bárwy ſzerść chciał mieć, uczyń to ták długo áż ſię przemieni.

Muchy áby koni nie kąſáły.

Weźmiy liście bań wielkich, utłucz á wyciśniy z nich ſok, tym pomaczay koniá, á owad nań nie pádnie, *Cardivus* piſze.

Ná robáctwo w ſednie, álbo w ránie.

Ziele rdeſt uſuſzywſzy w cieniu, utłucz ná proch, á záſypuy, zárázem wypádną. Gryſzpanem záſypuiąc, álbo wapnem niegáſzonym, toż morzy, y wypędza.

Rupie, y gliſty w lelitách.

Rożne gliſty, y robaki rodzą ſię w lelitách końſkich, ktore onę przegryzywáiąc, częſto y nagłey śmierci przyczyną bywáią, á z tych znáków onę poznáć możeſz: gdy chudnieie koń, ſmutno ſtoi, z żyma ſię, nogámi zádniemi w brzuch ſię biie, brzuchem ſię trze gdźie może, głową obraca to ná ten to ná ow bok, gębą chwyta boki, grzbiet, pierſi, á czáſem, y ogoná: temu ták zábiegáć.

Weźmiy iáłowych ſkorup, wydawſzy zewnątrz błonki z nich, uſuſz ſáme ſkorupy dobrze, á utłucz miałko, weźmieſz też, y troſk od kowalá, czwartą część, też ie utłucz ſubtelnie pieprzu tártego piątą część, rozmięſzay to z octem dobrym, y z gorzałką, á zágrzawſzy wley w gárdło.

2. Weźmiy krety ſuchey, zmięſzay z winnym octem, á day wypić ciepło.

3. Nákray chrzanu drobno, poſol go dobrze, á daway koniowi w owſie, áż ozdrowieie: á miáſto chrzanu, y rzodkiew ſię zeydźie.

4. Warz krwawnik z oſikową ſkorą w occie mocnym, á ochłodźiwſzy wley w gárdło.

5. Weźmiy pſzennych otrąb przygarści dobre, wmięſzay ſiárki tłuczoney łot ieden, daway po trzy dni ná czczo, á ozdrowieie.

6. Weźmiy garść liścia kápuſtnego, garść mirry, ſtłucz w moźdźierzu, álbo w ſtępie, przyley octu dobrego, á wyciſnąwſzy ſok day koniowi wypić.

7. Wárzyć żyto we dżdżowey wodźie, áżby dobrze zmiękło, y ono z obrokiem dawáć, tąż wodą z inną mięſzáiąc pić.

Poſtrżału dobycie.

1. Gdyby ſtrzáłá, álbo co innego w koniu zoſtáło, utłucz trteć naylepiey z ſádłem ſtárym, á to ná ránę przykładay, ieźli żelázo, tedy magnes ktemu naylepſzy, gdy go do rány przytknie: ále pierwey trzebá w ránę wlać ſoku ruciánego, y tym

ią

ią dobrze pomázáć, dla kámiennego iádu.

2. Ale gdy drzewo uwiąźnie w ránie: nátłucz z octem iądr włoſkich orzechow, á tych uſmáżywſzy weſpoł przykłáday, wynidźie zlekká: á gdy ſię tákowa ráná zápali, iż ſię w nię ogień przyda, weźmieſz ługu oſtrego, á tyle oliwy weń, ubiy dobrze weſpoł, á w tym knot maczáiąc w ránę go kłádź á po wierzchu tákże chuſtę zmaczawſzy pokić tu oſycha, y knot w ránie poki ogień ieſzcze ieſt.

Item. *Ná wyciągnienie z rány drzewá.*

Woł gdy w południe, álbo w odwieczor bywa przypędzony, przeżuwa znowu leżąc, co gdy obaczyſz, wetkniy mu w gębę ku gárdłu rękę, á uchwyć tey trawney źielonośći, á przykłáday ciepło do rány, wyciąga to y drzewo, y żelazo powoli.

Koń gdyby z źiąbł.

Weźmiy ruty á uwarz iey z máſtyką, y z miodem, wleyże weń ciepło, przyidźie záś ku ſobie.

Moczu częſto puſczánie.

Poy koniá po kilkákroć wodą tą, ktora ſtoi w grubách gdźie glinę kopią, zwłaſzczá gdy dżdżowa, wnet mu pomoże. A w niedoſtátku, oney, nápaway wodą z gliną práwie cudną zámoczáną, przyſypawſzy do tego z garść mąki ięczmienney.

****

REGESTR

Rzeczy tey Kśiążki.

He-

Po-

NB. Dáie się do wiádomości iż nie tylko dla ludźi wiele przydáło się nowych lekarstw, ále też y dla koni przydáły się lekárstwá ktore znay-dźiesz przed Regestrem pod liczbą 804.